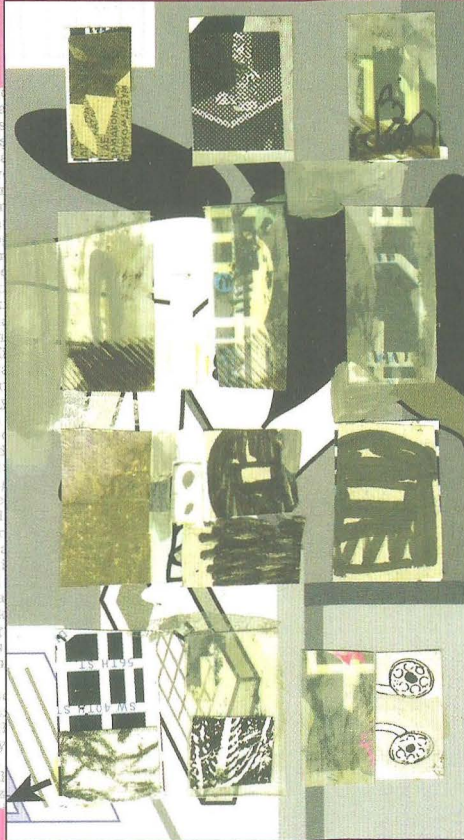

METİN ÇÖZÜMLEMELERİ

ana önceki bölümde de değinildiği gibi, ilişkiler kurulumu ve bu anlamda, ilişkiler çerçevesinde uluslararası ilişkiler, "Çağcılık"ı bitmemiş söz"den ilerleme ve özgürlük; ya da teknolojik gelişme) gerçekleştirilmiştir. Çağcılık, ilerlemeyi gerçekleştirilmiştir. Bu anlamda, Habermas bu ussallık, özgürlük yerine e ussallığın bireylerarası ilişkiler durumunda yapılması gereken aracıdır. İlerlemeyi sağlarken demokrasilerden devlet-toplum ilişkisine düzeni içinde, katılmayı, belli bir "kamusal alan"ın kurulumu, Batı'nın Doğu karşısındaki üstünlüğünü önde aracısal ussallığın Adorno'nun başyapıtları Aydınlanma Habermas, bu eleştiriyi yeniden "kurum"ı geliştirmiştir. Ve söz, çağın dünyası. Söyle ki, toplum, savundukları gibi tümüyle güncel kabul edilir; ancak, gündelik kültüründe, Aydınlanma'da öngörülen merkezli usun tersine, örneğin, ne nedenle de toplumbilimsel, kültürel iletişim koşulları) karşı. Söylelikle, çağcıl toplumun insan aracısal ussallığın özel yaşam alanı, usun bir özelliğidir. İletişimsel iletişim, çarpıtılıp işlevselliğini ağırlıklı göstericiliğini yitirme tehlikesiyle ve kamuoyunda yaratıldığı algılamasında gelişimiyle "kültür"ün konumuna yükseltilmesiyle, özel çıkarlarına yönelik güçleri, katmanların çıkarları yeterince grupları, rahatsızlık kendi çıkarı. Habermas'ın, İletişim etiği aracısal demokrasinin karşısında kesin bir aydınlanma ile kanıtlanma uğrasına, sorunlarından birinin aracısal (işlevsel) kendini ahhoyamaz. Sorunun çöz

bu ne aracısal ussallık arasıdır. usunı tanımlar. Ayrıca, söz konusu ussallığın önemli bir katkı sağladığını insanlığa vaat ettiği "özca birini (ilerleme ya da kapitalizm) yerine getiremediğini savunur. somut olarak söylersek, çağcılık ilerlemeyi sağlarken özgürlüğü yitirir. Ö de, aracısal ussallık, bire çağcıl toplumun sorununu, aracısal üretmesidir. Dolayısıyla, bu noktada usun yinlemek gerektir. İletişimsel ussallık kamu alanı altında bulunacaktır. Ve 'demokrasiler'inin ortadan kalkmasıdır. Çağcılığın özgün bir niteliği vardır. Buna karşılık, çağcılık, kuramcılardan Horkheimer ve Adorno'nun ikinci kuşak temsilcileri, özgünlük, düzen vermez, ne de karşılıklı etkileşimle ussallığın varlığıyla öncelikli olarak yaşam ilişkilerinde ve kamusal ussallık fikrini savunur. Bu kavramı, kamuya yönelik iletişimi öngerektirir. İletişim, olması gereken iletişimi argıyla varılabileceğini öne sürer. İletişimsel usun geliştirilmesini, herini yok edecektir. Güç, aracısal aracılarla gerçekleşir. Söyleyince etik açıdan doğruyu bulma ussallık aracılarıyla çağcılığın, devlet toplumun, İletişimsel ussallık ile iletişimin kendine özgü bir örgütlenmiş toplumdur. Örgütlenmiş toplum, aracısal, en gelişmiş durumdadır. İletişimsel iletişim, işte bu tür bir sivil toplum tabanlı, katmanlı, demokrasiye olan üstünlüğüne sahiptir. Örneğin, çağcılığın en önemli özelliği, demokratik ve vurgulamak, üretmesi gerektiğini düşünür.

Prof. Dr. Yasemin İNCEOĞLU, 1983 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. Yüksek lisans ve doktora (1990) derecelerini Marmara Üniversitesi Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Bölümü'nde tamamladı. 1993 yılında üniversitenin aynı bölümünden doçent, 1999 yılında ise profesör unvanını aldı. 1994'te Columbia Üniversitesi School of Journalism'den Visiting Scholarship (Konuk Öğretim Üyeliği) bursuna hak kazandı. 1997-1998 yılları arasında Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde dekan yardımcılığı görevinde bulundu. 2002-2004 yıllarında aynı fakültenin Gazetecilik Bölümü ve Genel Gazetecilik Anabilim Dalı Başkanı olarak görev yaptı. Kasım 2004'te Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaya başlayan İnceoğlu, çeşitli uluslararası/ulusal sempozyum ve seminerlerde medya etiği, medya-savaş, medyada kadın imajı, internet-çocuk pornografisi, haber medyasında profesyonel sorumluluk konularında bildiriler sunmakta, yazıları da çeşitli gazetelerde yayımlanmaktadır.

Yard. Doç. Dr. Nebahat Akgün ÇOMAK, 1986 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. Eski Türk Dili üzerine yüksek lisans yaptı. Doktorasını, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Bölümü'nde tamamladı. Halen Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde görev yapmaktadır. Basın Dili, Film Dili, Simge Dili, Mitoloji, Göstergebilim ve Sinema, Edebiyat ve Sinema alanlarında çalışmaktadır. Uluslararası ve ulusal bildirileri, makaleleri ve kitapları bulunmaktadır.

Ayrıntı: 530
"Ağır" kitaplar dizisi: 22

Metin Çözümlemeleri
Yasemin G. İnceoğlu - Nebahat A. Çomak

Yayıma Hazırlayan
Gökçe Çiçek Çetin

Bu kitabın yayın hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak İllüstrasyonu
Sevinç Altan

Kapak Düzeni
Orhan Deliorman

Baskı ve Cilt

Mart Matbaacılık Sanatları (0 212) 321 23 00 (Pbx)
Mart Plaza Merkez Mah. Ceylan Sk. No: 24 80360 Nurtepe/Kağıthane-İstanbul

Birinci Basım Nisan 2009
Baskı Adedi 2000

ISBN 975-539-533-3
SERTİFİKA NO 10704

AYRINTI YAYINLARI

Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No: 3 Eminönü - İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 - 01 - 05 Fax: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

METİN ÇÖZÜMLEMELERİ

Yasemin G. İnceoğlu - Nebahat A. Çomak

“AĞIR” KİTAPLAR DİZİSİ

KİTLE VE İKTİDAR

Elias Canetti

İNSANLIĞIN MAHREM TARİHİ

Theodore Zeldin

RUJ LEKESİ

Yirminci Yüzyılın Gizli Tarihi

Greil Marcus

BİZİ 'BİZ' YAPAN HİKÂYELER

Kendimizi Yaratma Üzerine Bir Deneme

William Lowell Randall

MARKSİZM, AHLÂK VE TOPLUMSAL ADALET

R. G. Peffer

İMPARATORLUK

Michael Hardt & Antonio Negri

DİSİPLİN

Askerî İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi

Ulrich Bröckling

HEP YUVAYA DÖNMEK

Ursula K. LeGuin

AHLÂKİ PROTESTO SANATI

Toplumsal Hareketlerde Kültür, Biyografi ve Yaratıcılık

James M. Jasper

SANATTA ANLAMIN GÖRÜNTÜSÜ

İmgelerin Toplumsal İşlevi

Richard Leppert

KAMUSAL İNSANIN ÇÖKÜŞÜ

Richard Sennett

CAZ KİTABI

Ragtime'dan Fusion ve Sonrasına

Joachim-Ernst Berendt

KURTLARLA KOŞAN KADINLAR

Vahşi Kadın Arketipine Dair Mit ve Öyküler

Clarissa Pinkola Estés

CİNSELLİĞİN TARİHİ

Michel Foucault

SEKS İSYANLARI

Toplumsal Cinsiyet, Başkaldır ve Rock'n'roll

Simon Reynolds & Joy Press

SÜRÜDEN DEVLETE

Toplumsal Bağ Üzerine Psikanalitik Deneme

Eugène Enriquez

ÇOKLUK

İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi

Michael Hardt & Antonio Negri

BİR AHLÂK KURAMI

Genel Etik & Bir Ahlâk Felsefesi & Bir Kişilik Etiği

Agnes Heller

MUTFAK SAVAŞI

Damak Zevkinin Jeopolitiği

Christian Boudan

İKTİSADİ ADALET VE DEMOKRASİ

Rekabetten İşbirliğine

Robin Hahnel

TARİH BOYUNCA KENT

Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği

Lewis Mumford

AÇIKLAMALI DÜZÜLKE

Çok Boyutlu Bir Macera

Edwin A. Abbott

*Hayatta en büyük zevkim durmadan yeni şeyler öğrenmek
ve bunları öğrencilerimle ve toplumla paylaşmaktır.
Bu konuda, Honore de Balzac'ın şu sözünden esinleniyorum:
'Bilimin efendisi olmak istersen, çalışmanın uşağı olacak-
sın.' Öğrenilecek o kadar şey var ki...*

Sevgili biricik babam
ve
Değerli hocamız
Prof. Dr. İsmet GİRİTLİ'nin anısına...

İçindekiler

Önsöz	11
-------------	----

Birinci Bölüm TEUN A.VAN DIJK

Metin Nedir?	19
Dil ve Söylem	22
Medyayı Okumak	26
Teun A. van Dijk ve Eleştirel Söylem Çözümlemesi	30
Çalışmaları	33
Örnek Çalışma: "Sözcüklerin Bittiği Yer ve Uçuşan Sözcükler"	34
Söylem Metni	35
Yöntem ve Metnin Çözümlemesi	43
Tablolar	48
Değerlendirme	73
Kuramlar ve Kuramcılar	74
Kaynakça	77

İkinci Bölüm UMBERTO ECO'YLA METİN OKUMA

Giriş	83
Eco'nun Düşünsel Evrenini Etkileyen Çevre	86
Metinlerin ve Yorumcuların Hakları Arasında Diyalektik	88
Oyuna Davet	89

Yankı Fazlası	91
Tektonik Anlam Tabakaları	92
Yankılanan <i>Casablanca</i>	93
Sis Etkisi	94
Oynak ve Dirençli Zeminler	96
Değerlendirme	97
Kaynakça	98

Üçüncü Bölüm HABERMAS DERSLERİ

I. Giriş	101
II. İletişimsel Eylem Kuramı Üzerine	104
II. I. Evrensel Pragmatik Konuşma Modeli	113
II. II. Kavramsal Açından İletişimsel Ussallık	121
II. III. Özgürlük Yerine Egemenlik İlişkisi Üreten Araçsal Ussallık	123
II. IV. Güç Söylemi Versus Diyalog	124
III. Kamusal Alan Kavramı Üzerine	147
III. I. Siyasal Kamusal Alan ve Kamu Otoritesi	147
III. II. Siyasal Toplumun Sivilleşmesi	150
III. III. Bir Siyasal Kuram Modeli Arayışı	158
IV. Sorunun Yeniden Tanımlanması	165
Kaynakça	179

Dördüncü Bölüm HABER-YORUMDAN SEYİR VE GÖSTERİYE

Medya İktidara Yabancı Değildir	191
Medya Manipüle mi Eder Manipüle mi Edilir? ..	202
Medyanın “Aktarma İşlevi”	209
Gelecek Ne Vaat Eder?	215
Kaynakça	219

Beşinci Bölüm GÜNÜMÜZDEN ŞİKAGO OKULU'NA BİR BAKIŞ

I. Giriş	225
I. I. Şikago Okulu'nun Önemi	227
I. II. Devinerek Gelişen Bir Şikago Okulu	229
II. I. Çalışmanın Amacı, Yöntemi ve Sınırlılıkları ..	232

II. II. Bulgular ve Yorumlar	233
III. I. Şikago Okulu'nun Oluşumu ve Yapısı	234
III. II. Şikago Okulu'nda Kuramsal ve Yöntemsel Yaklaşımlar	236
III. II.I. Etnografya Tekniği	239
III. II.II. Ampirik Yaklaşım	239
III. II.III. Pragmatik Yaklaşım	240
III. II.IV. Göçmenlik ve Bağlantılı Konular	242
III. II.V. Kent Yaşamı ve Suçluluk Bağlantısı	245
III. II.VI. Sembolik Etkileşimcilik	250
IV. Şikago Okulu Araştırmacıları	251
IV. I. Şikago Okulu Kurulurken: John Dewey	253
IV. II. Şikago Okulunun Ekonomi Boyutu:	
Milton Friedman	261
IV. III. Laboratuvar Okulu: George Herbert Mead	269
IV. IV. Robert Ezra Park	271
IV. V. Charles Horton Cooley	274
IV. VI. Louis Wirth	276
V. Değerlendirme ve Sonuç	278
Kaynakça	281

Altıncı Bölüm GROUPE µ

Giriş	289
I. Groupe µ'nün Görsel Göstergebilim Yaklaşımı	290
II. İmgenin Dilbilgisi	291
III. Plastik Gösterge	293
III. I. Renk	294
III. II. Doku	296
III. III. Biçim	297
IV. İkonik Gösterge	300
V. Bir Çözümleme Örneği: D&G	303
V. I. Plastik Göstergeler	304
V. I.I. Renk	304
V. I.II. Doku	305
V. I.III. Biçimler	305
V. II. İkonik Göstergeler	306
V. II.I. Modellerin Duruşu	306
V. II.II. Giysiler	307
V. II.III. Işıklandırma	307
V. III. Değerlendirme	308
Kaynakça	310

Yedinci Bölüm
CESUR YENİ DÜNYA

Özet	315
Giriş	316
Enformasyon Televizyonculuğundan	
Ceset-sever Medyaya	319
Truman Show: “Simüle Edilmiş Yaşam”	322
“öldür.com”: Teknoloji, Medya ve Şiddet Sarmalı	326
Sonuç	335
Kaynakça	338

Sekizinci Bölüm
BİRMİNGHAM OKULU

İngiliz Kültürel Çalışmaları’nın	
Tarihsel Gelişimi ve Kuramcıları	343
İngiliz Kültürel Çalışmaları’nın	
Kuramsal Altyapısı	356
İngiliz Kültürel Çalışmaları’nın Kazandırdıkları	363
Kaynakça	365

Önsöz

Metin Çözümlemeleri adlı kitabımızı yayımlamak uzun zamandır duyulan bir gereksinimi karşılama fikrinden doğdu. Şimdiye kadar ülkemizde kuram tanımlarına, kuramcılarının yaşamlarına ve eserlerine ilişkin kitaplar yayımlandı; ancak film, reklam, gazete haber başlıkları vs üzerinden bu kuramların uygulama örneklerine nasıl uyarlanacağına dair lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencilerine kılavuzluk edecek bir kitap adeta zorunlu bir gereksinim haline dönüşmüştü. İşte bu nedenle, böylesine bir çalışma yapmanın bu alandaki önemli bir boşluğu dolduracağına karar verdik. Bir başka önemli nokta da, kitapta yer alacak olan akademisyenleri seçme aşamasında tek bir önemli ölçütü göz önünde bulundurmamız oldu: O ölçüt de, her birinin ele aldığı bölümlerle ilgili bilgi birikimine sahip, deneyimli ve kuram çalışmaları konusunda uzman kişiler olmasıydı.

Kitapta yer alan kuramcılar ve okullar kullandıkları yöntemlerle tüm dünyada önemli bir bilimsel işlev üstlenmişler ve bu alandaki akademik etkinliklerin temelini oluşturmuşlardır.

Bu kitapta dokuz bölüm yer almaktadır.

Birinci bölümün yazarları olarak bizler metnin ne olduğu üzerinde durarak, metnin kendi içinde hiçbir şey ifade etmediğini, metin ve dünya bilgisi ile kurulan bağlantı sonucu bir anlam taşıdığını vurgulamaktayız. Van Dijk'in önemle altını çizdiği şey; Eleştirel Söylem Çözümlemesi'nin "sosyal ve politik bir tutum" sergilemesi nedeniyle bir araştırma yöntemi değil, bir disiplin olduğudur. Van Dijk'in, genelde "Söylem Çalışmaları", özelde "Eleştirel Söylem Çalışmaları" adını verdiği bu akademik etkinliğin kullandığı kendine özgü bir yöntem yoktur; söylem çözümlemesi, dilbilimi, psikoloji ve sosyal bilimlerde kullanılan farklı yöntemleri kullanır. Sos-

yal sorunlar karşısında eleştirel bir tutum sergileyebilme, sosyal eşitsizlik ve adaletsizlik konularına hassasiyet gösterme nasıl ki öğretilecek şeyler değilse, Eleştirel Söylem Çözümlemesi de öğrenilecek ya da öğretilecek bir şey değildir. Eleştirel Söylem Çözümlemesi, dilin rolü, dilin kullanımı ve eşitsizliğin yeniden üretimindeki iletişimsel olaylar ya da söylem hesaba katıldığında, eleştirel sosyal ve politik çözümlemelere belirli bir katkıda bulunabilir. Egemenler “ötekilerin” iletişimsel haklarını, iletişimsel olaylar, söylem türleri, katılımcılar, konu, stil, konuşma eylemlerine özgürce ulaşmalarını önleyebilir ya da kendi çıkarları doğrultusunda onların kamu söylemine erişimlerini denetleyebilirler.

“Eleştirel Söylem Çözümlemesi”nin kullanılma amacı, “Medya metinlerindeki seçilmiş sözcük ve sözcük öbeklerinin, bireylerin yaşamı algılamalarında, düşüncelerinde ve değerlendirmelerinde söyleme yansıyan toplumsal ideolojilerini belirlemektir. Bu yöntemle açık dilsel yapılardan örtük ideolojik yapılara ulaşmaktır. Çalışmamızda, önerdiğimiz yaklaşımımıza ya da yöntemimize “Eleştirel Söylem Çözümlemesinde Devingen Anlambilim Düzlemleri” adını verdik. Geliştirdiğimiz yöntem ya da yaklaşımda amaç, dilin karmaşık yapısını, içeriğini, eşsüremlili ve artsüremlili açılarından incelemektir. Buradan yola çıkarak “söylem”in zorunlu olarak kişi, süre ve uzam katmanlarından oluştuğunu, bu yüzden de söylemsel anlamlamanın nasıl gerçekleştiğini ortaya koymaya çalıştık.

İkinci bölümün yazarı İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi’nden Prof. Dr. Nurdoğan Rigel, 1942 yılında çekilen, 1943’te New York’ta gösterime giren ve “Tüm Zamanların En İyi 10 Filmi” sıralamasında her zaman yer alan *Casablanca*’yı bir metin olarak, Umberto Eco’nun “Yankı Fazlası” kavramı üzerinden oluşturduğu ikili analiz yöntemiyle okumuştur. Yazar, birinci analiz metodunda, *Açık Yapı*’taki iletişim stratejisine uygun olarak, iletişim sürecinde kurulan “boşluk” ve “belirsizlik” yapılarını, ikinci analiz yönteminde de *Casablanca*’yı, “zamana direnen bir metin” olarak, Derri-da’nın deyişiyle “Tektonik Anlam Tabakaları”na ayırmış ve metnin “oynak” ve “dirençli” zeminlerini ele almıştır. Eco’yu, yöntemci/analizci özelliğiyle de tanıtan Prof. Dr. Nurdoğan Rigel’in, “Her metin, ideal okurunu bulduğunda sınırsız anlam üretir” şeklindeki değerlendirmesi de Eco-ideal okur ilişkisine yeni bir boyut kazandırmaktadır.

Üçüncü bölümde, yazarımız İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi'nden Doç. Dr. Emine Yavaşgel, toplumsal ilişkilerle ilgili kapsamlı kuramlar arasında Jürgen Habermas'ın "İletişimsel Eylem Kuramı"nda göreceli özerk alt-alanların özgüllüğünü kabul ederken, aynı zamanda toplum çözümlemelerini yeniden birbirleriyle nasıl bağlantılandırmaya çalıştığını irdelemiştir. Doç. Dr. Yavaşgel, "Jürgen Habermas, birbirinden giderek uzaklaşan söylem evrenlerinin çoğul bir nitelik kazanmasını özgül olarak çağcıl deneyimin getirdiği bir şey olarak yorumlar. Ve birbirinden farklı iki tür çoğulculuğu bir araya getirir. Biri, işbölümünden gerçeklik, yargı ve beğeniyle ilgili söylemlerin karşılıklı olarak ayrılmasından kaynaklanan, Habermas'ın kendi başına çağcılığın en önemli özelliği olarak değerlendirdiği ve felsefecilerle toplumbilimcilerin en azından birkaç yüzyıldır birlikte yaşamakta oldukları çoğulculuk; öteki ise, çağcılığın yadsıdığı ve uygulamada alt etmek için büyük bir çaba gösterdiği gerçeklik, yargı ve beğenin yerleştirilmesini yeniden istemleyen gelenek bağlamlı söylemlerin çoğulluğu" demektedir

Dördüncü bölüm yazarımız, Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi'nden Doç. Dr. Nilgün Tatal Cheviron, "Habermas-Yorumdan Seyir ve Gösteriye" bakarken, Guy Debord'un sözlerine şöyle yer veriyor: "Gösteri bir imajlar toplamı değil, kişiler arasında varolan ve imajların dolayımından geçen toplumsal bir ilişkidir. Gerek enformasyon ya da propaganda gerek reklam ya da doğrudan eğlence tüketimi biçiminde olsun, bütün özel biçimleriyle gösteri toplumsal olarak hâkim olan yaşamın mevcut modelini oluşturmaktadır." Yazarımız, içinde yaşadığımız çağa kültürel niteliğini görsel kültürün kazandırdığını ve bu kültürün can damarını ise, "imgelerin dolayımından geçecek ticari değerini artıran ürünlerin ve insanların oluşturduğunu" ifade etmektedir. İmgelerle donanmış toplumda yaşıyoruz ve her şeyin seyirlik olduğu medya evreninde, egemen yapı artık iletişim araçlarının klasik bilgilendirme işlevini günden güne geri plana iten bir dönüşüme uğramaktadır.

Beşinci bölüm yazarımız, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi'nden Doç. Dr. Nilüfer Pembecioğlu, Şikago Okulu'nu mercek altına almaktadır. Onun gibi, Şikago Okulu'nu inceleyen entelektüellerin tamamı, "okulun sosyolojik araştırmalarla, sosyoloji biliminin geliştirilmesi ve iletişimin

araştırma alanına sosyal olguların kazandırılarak perspektifinin genişletilmesi konusunda önemli bir başlangıç yaptıklarını kabul etmektedir". Yazarımız, tarihin derinliklerinden bugüne, iletişimin sistematik bilimsel inceleme alanı olarak ele alınmasını, yirminci yüzyılın başında, 1910'larda Amerika Birleşik Devletleri'nde deneysel temellere dayanan bir toplumsal bilimin kurulmasını sağlayan Şikago Okulu araştırmacılarına borçlu olduğumuzu vurgulamaktadır. Ayrıca, günümüzde bir ekol olarak tanımlanan Şikago Okulu'nun, iletişim araştırmalarında ampirik yöntemin kullanılmasında ve iletişim alanında "pozitivist-ampirik" uygulamalarıyla "sistematik" bilimsel araştırmada örnek teşkil edecek derecede önemli çalışmalarını irdelemektedir.

Altıncı bölüm yazarımız, Galatasaray Üniversitesi'nden Yard. Doç. Dr. Halime Yücel, çalışmasında, 1967'den itibaren, Belçika'da Liège Üniversitesi'nde "göstergebilim", "retorik", "dilbilim" ve "görsel iletişim" kuramları üzerine çalışmalar gerçekleştiren Groupe µ(mü)'ye yer vermiştir. Francis Edeline, Jean-Marie Klinkenberg, Jacques Dubois, Hadelin Trinon, Philippe Minguet, Francis Pire'den oluşan grubun çalışmaları, özellikle de, "görsel dilbilgisini" ortaya koyma amacı önemlidir. Görsel dili, sözel ve yazılı dilden tümüyle bağımsızlaştıran grup görsel göstergebilimin algılama temellerini belirler. Plastik göstergeye büyük bir önem veren grup, görsel söylem çözümlemesini geliştirerek, plastik yapı, biçim, renk, doku olmak üzere üç anahtar öğeyi ön plana çıkarmıştır. Dr. Yücel'in ele aldığı D&G reklamının önemli bir dinsel imgeyi çağrıştırması, yaratıcılarının Katolik Kilise'ne karşı tutumları açısından ilginçtir. Domenico Dolce ve Stefano Gabbana, Katolik Kilise'yi eşcinsellik karşıtı söylemi nedeniyle eleştirir. İroninin Hristiyanlığın önemli bir simgesi üzerinde uygulandığı bu reklamda, plastik ve ikonik göstergeler açısından kimi çelişkiler eskiyle yeniye birleştirmektedir.

Yedinci bölüm yazarlarımız, Yeditepe Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi'nden Yard. Doç. Dr. Altan Kar ve Boğaziçi Üniversitesi'nden Dr. Sevgi Kesim Güven, günümüz cesur yeni dünyasının, medya, teknoloji, şiddet ve haz sarmalı çerçevesinde nasıl biçimlendiğini anlamak amacıyla yapılan çalışmalarında, hayatı doğumundan itibaren gözetim altına alınarak televizyondan yayımlanan; fakat kendisinin bunun farkında olmadığı bir kahramanı/kurbanı konu alan *Truman*

Show ve gerçek kişilerin acımasızca hazırlanmış düzeneklerle öldürülmesini naklen yayımlayan bir internet sitesinin konu edildiği *öldür.com* (Untraceable ya da killwithme.com) filmlerini analiz etmektedirler. Yazarlarımız, “Cesur yeni dünya düzeninde bireyin, kitle iletişim teknolojileri, dolayısıyla medya aracılığıyla, düşünme yetisi dumura uğramakta, acı, şiddet, kan, savaş ve en uçta ölüm bile seyirlik bir eğlence malzemesine dönüşmektedir” sözleriyle, İletişim ve Medya işbirliğinin insanı yeni bir düşünme ve eyleme düzlemine mi yoksa düşünen insanın yok oluşuna mı götürdüğü sorun-sallarını irdeleyerek, bunu zamanın göstereceğine dair bir açık kapı bırakmaktadırlar.

Sekizinci bölüm yazarlarımız, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi’nden Doç. Dr. Seda Çakar Mengü ve Dr. Murat Mengü ise, İngiliz Kültürel Çalışmaları’yla tanınan Birmingham Okulu’nu incelemektedir. Yazarlarımız kültürel çalışmalara ilişkin, “toplumsal olguları analiz etme amacına yönelik olarak, psikoloji, sosyoloji, kültürel antropoloji, iletişim, politik ekonomi, film araştırmaları, sanat tarihi ve eleştirisinin yanı sıra, edebiyat, toplum ve medya kuramlarını da içeren disiplinler-arası bir çalışma alanıdır” tanımlamasını yapmakta, dil, ırk, sınıf, cinsiyet, etnik köken, milliyet ve ideolojinin, yapılan çalışmalarda ve araştırmalarda başlıca ölçütleri oluşturduğunu vurgulamaktadırlar. Yazarlarımız, Birmingham Okulu’nun bünyesinde yer alan “İngiliz Kültürel Çalışmaları”nın akademik etkinliklerinin temelini belirirken, zorlamayla olduğu kadar ikna yoluyla da egemenlik sağlanması anlamına gelen, ideoloji ya da söylem yoluyla uygulanan hegemonyanın, kültürel çalışmaların bir disiplin olarak belirginleşmesini sağlayan bir olgu işlevi de gördüğünü söylemektedirler.

Kitabımıza katkıda bulunan yazarlarımıza sonsuz teşekkür ediyor ve bu yapıtın, “İletişim” ve “Medya” çalışmalarının öncüleri ve onları takip edenlerin yanında yer almasını umuyoruz. Bizlere bu imkânı yaratan ve gönülden destek veren Ayrıntı Yayınları çalışanlarına da şükranlarımızı sunarız.

Prof. Dr. Yasemin Giritli İNCEOĞLU
Yard. Doç. Dr. Nebahat Akgün ÇOMAK

Şubat, 2009
İstanbul

BİRİNCİ BÖLÜM

TEUN A. VAN DIJK

Prof. Dr. Yasemin Giritli İnceoğlu
Yard. Doç. Dr. Nebahat Akgün Çomak

Metin Nedir?

Metin her şeyden önce bir yapıdır. Bu yapıda yalnızca metnin yapısal örgüsü değil, onu çevreleyen dış gerçeklik de söz konusudur. Metin çözümlemelerinde, özellikle de anlam ve tümce yapılarına ilişkin olan çözümleme yöntemlerinde, metni tümüyle tüketme hem kendi içinde hem de kendi dışında çözümleme yöntemidir. Dolayısıyla, metinler dilbilimsel yöntemle ya da metnin yapısal örgüsüne yönelmeden, metni çevreleyen dış gerçekliğin oluşturduğu “toplumsal-ekinsel-siyasal” çerçeve örgüsü içerisinde ele alınmalı ve çözümlenmelidir. Metin çözümlemelerinde seçim alanına aldığımız metin hangi türden -haber, söyleşi, köşe yazısı, manşet, simge, reklam, afiş, öykü, film, şiir, roman, resim, fotoğraf, müzik vs- olursa olsun, metni en yüzeyel düzlemde en derin düzleme kadar inerek çözümlemeliyiz.

Metin incelemelerinde Robert de Beaugrande ile Wolfgang Dressler’in geliştirdiği metin ölçütü, uyum ya da bağıntı, metinsel yüzeyin bileşenleri, diğer bir söyleyişle metin ve sözdizimsel bağlaşıklıkla ilgilidir. Dolayısıyla, metindeki dilbilimsel unsurların doğrusal ardışıklığı asla rastlantısal olmadığı gibi, bazı dilbilgisel kural ve bağımlılıklara bağlıdır. Böylece, metindeki yüzeysel unsurlar arasındaki ilişkileri yaratmak için başvurulmuş tüm işlevler “uyum” olarak sınıflandırılır. Bu bağlamda, uyumun ya da bağıntının hangi araçlarla meydana geldiğini ve oluşum sağladığını açıkladığımızda karşımıza şu başlıklar çıkmaktadır:

1. Yinelemede, sözcüksel unsurların, cümle bileşenleri ve diğer dilbilimsel unsurların tekrarıyla metin yapıları biçimlenir.

2. Önyineleme “Anaphora”, etkiyi artırmak amacıyla aynı

sözcüklerin birbiri ardına gelen iki cümle başında tekrarlanmasıdır.

3. Öngönderim “Cataphora”, önyinelemede daha önceden söylenen ya da okunana dikkat çekerken, öngönderim, gösterimsel unsurların kullanımından geleceklere işaret eder.

4. Yapının eksilti unsurunun anlaşılabilmesi için, sohbet katılımcıların paylaşılmış dünya bilgisi, önvarsayımları ve iletişim ortamları göz önünde tutulmalıdır. Bu yüzden metinsel kısaltmalar sohbet unsurlarına dayanmaktadır. Böylece, metin dilbilimindeki retoriksel araçlara güven rastlantısal değildir. Biçembilimden ayrı olarak, tarihsel bir bakış açısıyla, güzel konuşma “belagat” sanatı ve dilbilgisi çok önemli kaynaklardır. Berke Vardar, eksiltiyi (Fr. ellipse, İng. ellipsis), “Olağan koşullardaki biçimine oranla kimi öğeleri eksik olan ama anlamayı aksatmayan dizim” (Vardar, 1978, s. 95) olarak tanımlamaktadır. Ayrıca, “eksilti ürünü biçimler ya durum ya da dilbilgisi açısından kolayca kavranabilecek, eksik, yani herhangi bir güçlük olmadan giderilebilecek biçimlerdir” (Vardar, 1978, s. 95) demektedir.

5. Birleşmeler olaylar ve durumlar arasındaki ilişki ya da bağlantılara işaret ederler. Böylece aynı konumdaki cümle yapılarını bağlayan birleşmeler olduğu gibi, farklı konumlardaki cümle yapılarını birleştiren ayırmalar ile neden ve beklenmedik etki türünden uzlaştırılmaz gözüken aynı statüdeki cümle yapılarını bağlayanlar da mevcuttur (Titscher, 2000, s. 22).

Metnin içindeki tutarlılık, metnin anlamını oluşturur. Bu olgu, sıklıkla dilbilimsel idrak gerektirmeyen unsurlar demektir. Örneğin, bazı tür araştırmalar metin yoluyla alıcılardan bilişsel yapılarını oluşturduğunu ve yorumlarını sınırlandırmaya yardımcı olduklarını ortaya koyarlar. Buna benzer olarak, metinde ifade edilmeyen bilginin unsurları alımlamayı etkileyebilir. Bu bağlamda, Beaugrande ve Dressler belirli anlamların ilişkiyle sınırlandıklarını, sonra da metinsel yüzeyde fark edildiklerini belirtir. Örneğin, nedensellik bir ilişkidir. Bu bir olayın ya da durumun diğer olay ve durumları etkileme biçimini belirler. Şöyle ki: “Ali düştü ve... kırdı” cümlesinde, düşmek kırmak eyleminin nedenidir. Metin kendi içinde hiçbir şey ifade etmemekte ancak metin ve dünya bilgisiyle kurulan bağlantı sonucu bir anlam taşımakta-

dır. Dolayısıyla da, metnin bu dil kazanım sürecinde gerçekliği yeniden yapılandırması gerekmektedir. Bu da metinler-arasılığın merkezi kavramına işaret eder. Böylece her metin diğer metinlerle eşzamanlı olarak ve tarihsel gelişimiyle ilgili olarak ilişkilidir, böylelikle anlam kazanır. Bu bağlamda niyet, metin üreticilerinin amacı ve tutumuyla ilişkilidir. Ele alınan bu metinle ne yapmak istiyorlar ve niyetleri ne sorularını sormaktadır. Uykusunda birinin konuşması metin sayılmazken, telefon rehberi metin olarak kabul edilir. Dolayısıyla, kabul edilebilirlik niyetin aynasıdır. Metin alıcılar tarafından belirli durumlarda kabul edilmelidir. Ama bu ölçüt resmiyete bağlıdır. Ve alıcıların metne kötü niyetle itiraz ettikleri anlamını taşımaz. Bu yüzden kabul edilebilirlik, dinleyici ve okurların metinden ne bekledikleri ölçüsü ile ilgilenir. Burada önemli ölçüde iletişimsel ihtilaflar olabilir. Bu durumda metin, kabul edilmez olabilir ya da anlaşılmaz, anlamsız ve parça parçadır. Diğer bir söyleyişle, niyet çok net olarak ifade edilse bile dinleyenler metnin kabul edilebilirliğini sorgulayabilirler. Örneğin, bazı öykülerde dinleyiciler yapılan konuşmayla tamamen ilgisiz sayılabilecek küçük bir ayrıntıyı sorgulayabilirler (Titscher, 2000, s. 23). Metindeki bilgilendiricilik ya da aydınlatıcılık, umulan ve beklenen enformasyonun niceliğine işaret eder. Dolayısıyla bu da yalnızca sunulanın niceliğine değil, aynı zamanda niteliğine de hitap eder ve “Yeni malzeme nasıl ve hangi birleştirici araçlarla yapılanmıştır” sorularını sormamıza yardımcı olur. Durumsallık ise, metin üretimindeki konuşma durumudur. Belirli metin türleri, konuşma türleri ya da hitap biçimleri gerek durumsal gerek kültürel olarak uygundurlar. Bu ölçüt, “söylem”, “bağlamdaki metin” olarak tanımlandığından, bizi söylem kavramına götürür. Metinler-arasılıkta iki tür anlamdan söz edebiliriz. Bu durum, bir taraftan metnin daima bir önceki ya da aynı zamanda ortaya çıkan söylemle ilişkili olduğu, diğer taraftan, belirli metin çeşitlerinin de metinleri birbirine bağlayan resmi ölçütler olduğu anlamını taşımaktadır (Titscher, 2000, s. 23).

Metin planlama terminolojisinde bu türler “şema” ya da “çerçeve” olarak adlandırılır. Şöyle ki:

1. Anlatı metin türleri -hikâye, masal, efsane... gibi- geçici düzenleme kurallarına bağlıdır.

2. Tartışmacı metin türleri -açıklamalar, bilimsel makale-

ler, projeler, raporlar... gibi- çelişen aygıtlar kullanır.

3. Tanımlayıcı metin türleri, tanımlama ve portrelerde bulunan yerel “uzamsal ya da geçici” unsurları kullanır.

4. Öğretici metin türleri aynen “ders kitapları gibi” yineleyicidirler.

Metindeki “uyum” ve “tutarlık” iç-metin olarak sayılırken, diğer beş ölçüt “yineleme-önyineleme-öngönderim-eksilti-birleşmeler” dış metin sınıflandırmasına girer. Böylelikle, geleneksel metin dilbilimi ile söylem analizi arasındaki ilk ayrım yapılabilir (Titscher, 2000, s. 24). Halbuki söylem çözümlemelerinde dış etkenler temel rolü oynarlar. Modern yaklaşımlar çoğunlukla işlevsel yönünü vurgularlar.

Söylem etimolojik olarak Latince *discurrere* (oraya bura-ya koşturma; gidiş gelişler) ile *discursus* sözcüğünün “uzaklaştırma”, “eritme” ve “yayılma” versiyonlarına karşılık gelir. Thomas Aquinos, terimi felsefede kullanan ilk kişidir. Dolayısıyla, onun için bu, “zihni çıkarım” anlamına geliyordu. Bu bağlamda, çift kutupluluk Hobbes, Leibniz ve Kant’ta da vardı. Maas, söylemin Batı Avrupa dillerinde popüler anlamından önce, “öğrenilmiş tartışma”ya, sonra da diyalog anlamına geldiğini göstermeye çalışır. Özellikle Vass, söylemin anlamlarını şöyle sıralamaktadır:

1. Konuşma, sohbet, tartışma “müzakere”.
2. İfade dizileri aracılığıyla düşüncenin tutarsız sunumu.
3. Beyan “ifade” serisi, “beyan zincirleri” ya da laflar.
4. İfade zinciri biçimi, hangi biçimde oluştuğu, bilimsel, şiirsel, dini söylem biçimleri söylenebilir.
5. Zincir ya da benzer olarak birbiriyle ilgisi olan ifade sistemleri, kural güdümlü davranışlar.
6. Uygulamalı dil, konuşma dili.
7. Bütünlük olarak dil, dilbilimsel evren.
8. Tartışma ve söyleme katılanlar arasında temel uzlaşma, yaratma amacıyla geçerlilik ölçütünü sorgulamadır (Titscher, 2000, s. 26).

Dil ve Söylem

İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure, 20.yüzyılda modern dilbilimin kurucusu olarak, bu alanda ilk çalışmaları başlatmıştır. Saussure, 1916’da *Genel Dilbilim Dersleri* adlı kitabını yayımlamış ve bu yapıtıyla dilbilimde yöntemsel

çalışmalar başlatarak dizge incelemesini ve anlamı dil sisteminin işlevi olarak ele almıştır. Dolayısıyla, Dilbilimci Saussure yöntemsel bir devrim yaratıp kendi kuramını geliştirerek yapısalcılığa ve semiyolojiye katkıda bulunmuştur. Saussure, yapısalcılığın temelini atarak, artık dilin artzamanlı değil, eşzamanlı olan öğelerin salt yapı içindeki bağıntılarına dayanan kuramsal bir yaklaşım olduğunu ortaya koymuştur. Yapısalcılık, şimdi varolanı inceler ve yapı içi özelliklere ve içkinlik düzlemine dayanmaktadır. Bu bağlamda dile bakacak olursak; “dil” düşünmenin görüntüsü ve birey olmanın en birincil göstergesidir. Dil, toplumsal ve kültürel bir olgudur. Bu olgu sözcükler-arası bir bütünü gerçekleştirirken beraberinde kavramayı ve anlamayı da gerektirir. Bu kavramanın ve anlamının doğrultusunda konuşmaya ya da anlatmaya geçilir. Dilbilimci Berke Vardar dilin tanımını Saussure’den yola çıkarak, “belli bir insan topluluğuna özgü, çift eklemli sesli göstergeler dizgesi” olarak yapmakta ve dil yetisinin bireylerce kullanılabilmesini sağlayan ve toplumca benimsenmiş bir uzlaşımsal düzen olduğunu vurgulamaktadır (Vardar,1978, s. 189-75).

Saussure, XIX. yüzyıldaki “tarihsel”, yani zaman akışı içerisinde değişen ve karşılaştırmalı, aynı zaman içerisinde değişik yerlerde kullanılan işaretleri bir arada inceleme yolunu ikiye ayırarak lengüistik metodu bakımından bir yenilik getirmiştir. Saussure’e göre, işaretler eğer aynı bir zaman düzlemi üzerinde “bin+yüz+on+bir” gibi ardı ardına dizilmişlerse, aralarındaki ilintiye dizimsel bağlantı denmektedir. Böyle bir bağlantıda bütün işaretlerin yeri belli olduğundan birbirleriyle yer değiştirip “bir+on+yüz+bin” haline gelemezler.

Buna karşılık eğer işaretler birbiri ardına çekilebilecek şekilde

Bir (kitap)

On bir (kitap)

Yüz on bir (kitap)

Bin yüz on bir (kitap) gibi alt alta dizilmişlerse, aralarındaki ilintiye çekimsel bağlantı denmektedir. Böyle bir bağında aynı çekim içerisinde bulunan işaretler birbirleriyle yer değiştirip “bir kitap” yerine “bin yüz on bir kitap” haline gelebilir (Başkan, 1967, s. 66-67).

Dilbilimin ana konusu anlamın nasıl gerçekleştiğidir. Diğer bir söyleyişle, anlamın nasıl gerçekleştiğini açıklamak-

tır. Yapısalcı ve üretici-dönüşümsel dilbilimcilerin birleştikleri nokta, tümceyi en büyük birim saymalarıdır. Aynı dilbilimciler, aynı zamanda tümce içi ilişkilere de eğilmişlerdir. Dil incelemelerinin gereci söylemdir. Ve söylem genellikle tümceyi aşar.

Söylem'in (Alm. diskurs, rede; Fr. discours; İng. discourse, speech) *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*'nde şöyle bir tanımlanmaktadır: "Söz; dilin sözlü ya da yazılı gerçekleşmesi, konuşan bireyin kullanımı." (Vardar, 1978, s. 188) Söz toplumsal nitelikten uzak, bireysel istençleri ve anlaksal edimimleri içermektedir. Dolayısıyla, insan söz aracılığıyla düşünür, yaratıcılığa da bilgiye de söz aracılığıyla ulaşır. Akşit Göktürk'ün deyişiyle: "Her dil, belli birtakım anlamların göstergesi olan ses, sözcük, tümce gibi birimleri kendine özgü kurallarla birbirine ekler; yapısıyla da en yalından en karmaşığa doğru aşamalı bir özellik gösterir." (Göktürk, 1988, s. 13) Öyleyse dilin dışa dönük eylemleri olarak söyleyebileceğimiz "söyleme" ve "yazma" ile "anlatıma" ulaşır. Bu bağlamdan hareketle sözce tanımlamasına yönelirsek: "Bir ya da birçok tümceden oluşan, başı ve sonu olan bildiridir." (Vardar, 1978, s. 188)

Sözcüklerin daha kalıcı ve etkin olduğu bilincine varan insanlar duygu ve düşüncelerini biçimlendirme ve sembolleştirme yollarına gitmişlerdir. Günlük yaşamdan uzanan çizgiler, bilinçli ya da bilinçsiz, belleklerinde bambaşka bir gösterge aracı olmuştur. Dolayısıyla da, yaşamdan uzanan çizgiler gelişim ve yinelemeler göstererek biçime dönüşmüştür. Sözü'n aslı sestir ve değeri de harflerden oluşmaktadır. Söz bir ya da birkaç sestten oluşan anlamlı ses dizelerini meydana getirmiştir. Bu birleşme seslerin bir araya gelmesi ve sözcükleri oluşturması, sözcüklerin de bir araya gelerek tümce-leri oluşturmasıdır. Dilin kendine özgü kuralları vardır; bu kurallar dilin kuruluşunu, yapısını (sesler-sözcükler-tümce-ler) ve biçimini gösterirler. Dilin kuralları değişebilir ve gelişebilir. Dil zaman içerisinde yapı, ses ve anlam alanlarında yeniliklere uğrayıp değişebilir. Amerikalı dilbilimci Edward Sapir dili toplumsal, ekinse bir ürün olarak görmüş ve tüm insan birimleriyle bağlantılı olduğunu vurgulamıştır (Demircan, 1983, s. 44). Edward Sapir, her dilde anlam/kavram alanlarının genişliğinin, yapısının ve birimler arasındaki ilişkilerin başka başka biçimlerde kurulduğunu vurgulamıştır.

Dil, insanoğlunun toplumsallaşmasında en önemli iletidir. Dolayısıyla, bu ileti kavramları belirten birer göstergeler dizgesi oluşturmaktadır. Oluşturulan göstergeler dizgesi yazıyla, sembolle, bedensel hareketlerle, çeşitli imlerle, sağır-dilsiz abecesiyle, askerlerin belirtkeleriyle, ekin sel simgelerle, sosyal davranış belirtileriyle aynı düzlemde ele alınabilmektedir. Bu bağlamda, dil bu dizgelerin içinde bir kavramlar dizelgesi olarak yer almakta ve burada yer alan her öge nesnenin karşılığı olarak sunulmaktadır. Böylece, dil göstergesi bir nesnenin karşılığı olarak ele alınırken bir kavramla bir işit imgesini birleştirmektedir. Gösterilen, “kavram” ile gösterilen, “işit imgesi” birleşmesiyle oluşan bir dizge ya da bu birleşmenin ortak sonucu olan “gösterge” ve ötesinde “anlam” gerçekleşmektedir. Dolayısıyla da dilbilimin temel ya da asal konusu anlamın nasıl gerçekleştiğini açıklamaktır. Martinet’in de yimiyle tümce, söylemi eksiksiz olarak ifade eden, tanımlayan en küçük birimdir ve söyleme büyük bir tümce diyebiliriz. Böylece, söylem genellikle tümceyi aşarak daha üst düzeyde yer alan söz ürünlerini oluşturur. André Martinet, Saussure kuramını devam ettirenler arasındadır ve işlevsel dilbilim okulunun öncülerindendir. 1960 yılında yayımladığı *Genel Dilbilim İlkeleri* adlı yapıtında, “dil in en küçük göstergeleri olan anlam birimler hem gösteren hem de gösterilen yönü olan birimlerdir” (Sevil, 1983, s. 193) tanımlamasını yapmaktadır. Dilbilimci Gustave Guillaume, biçim ve anlam arasındaki ilişki sorunsalına değinerek, yapısalcılığa edimbilimsel bir nitelik kazandırmıştır (Doğuman, 1983, s. 94).

Söylem, zorunlu olarak, kişi, süre ve uzam (edimbilimsel-pragmatik) etkenleriyle hesaplama durumundadır. Dolayısıyla, söylemselleşme, kişileşme (oyunculaşma) süremselleşme ve uzamsallaşma katmanlarından oluşmaktadır. Tüm bunlar da bize “Söylemsel Sözdizim” in çalışma alanının geçreçlerini sunmakta, söylemsel anlamın ya da anlamlamanın (signification) nasıl gerçekleştiğini ortaya koymada işlemsel terim görevini yerine getirmektedir. Fransız dilbilimci Lucien Tesniere, özellikle dilin etkinliğinde anlatmayı/“konuşma”yı, sözcükler-arası bir bağımlılık bütünü içerme, “anlama”yı ise, sözcükleri birleştiren bağımlılıkları kavrama olarak ele almaktadır.

Medyayı Okumak

Medyayı okuma ya da medya metinlerinin çözülmesinde ilk çalışmayı yapan Finli araştırmacı Sirkka Minkkinen etik, bilişsel estetik ve felsefi konularda becerileri geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda, Minkkinen ilk sistematik tanımlamayı getirmiş ve çalışmaların başlamasına etken olmuştur. Lasswell'in "kimin-kime-neyi-hangi koşulla ve hangi etkiyle" söylediği iletişim formülünden yola çıkan Minkkinen "medyayı okuma" eğitimini şöyle tanımlamakta ve sınıflandırmaktadır. (Inceoğlu, 2005, s. 11)

1. İletişim Tarihi: "İletişimin genel tarihi, ülkenin kitle iletişim tarihi ve iletişim politikasının geleceği."

2. İletişimin Üretimi: "Günümüz dünyasında iletişim, ülkedeki iletişim yapısı."

3. Kitle İletişimin İçeriği: "Kitle iletişimi ile nesnel gerçeklik ilişkisi."

4. Kime, Hangi Etkiyle Sorusu: "Kitle iletişimin etkisi, kitle iletişimin kullanımı."

Amerika'da kitle iletişimi üzerine çalışmalar daha çok "Kitle İletişim Araçları"nın etkileri üzerinedir. Kanadalı iletişim araştırmacısı Harold Lasswell'in ortaya koyduğu "Hipo-dermik İğne" kuramına göre insanlar, medyanın sürekli bir biçimde enjekte ettiği savunmasız bireyler konumunda yer almaktadırlar. Dolayısıyla, bu çalışmalar etki araştırmalarından farklılaşarak hedef kitle üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır; diğer bir söyleyişle, medya takipçileri olarak nitelenmişlerdir. Kitle iletişim çalışmalarına devam edilerek kullanımlar ve doyumlar bağlamında da, Kitle İletişim Araçları'nın insanlara ne yaptığı değil, bireylerin medyaya ne yaptığı ya da medyayı hangi amaçlar için kullandığı sorgulanmaya ve araştırılmaya başlanmıştır. 1930'larda İngiltere'de, Len Masterman'ın görüşüne göre, medyayı okumak, medyanın manipülatif doğasına karşı savaş verilen medya karşıtı bir eğitimidir. 1960'lı yıllarda ise popüler kültürle ilgilenen genç kuşak yönetmenlerden Bunuel, Fellini, Renoir, Bergman ve Fransız Yeni Dalga sinemasının öncülerinden François Truffaut'nun geleneksel Hollywood anlatı kalıplarından bağımsız olarak gelişen, kurgu estetiğini önemseyen, farklı anlatım biçimleri vardır. Dolayısıyla, bu tartışmaların amacı, öğrencilerin iyi ya da kötü film arasındaki farkı anlamak istemeleri-

di. 1950'lerde Claude Levi Strauss, yapısal antropoloji modelini geliştirdi. Günümüzde, "masumiyet" yitirildiği için bir şeyi masumca yapmak mümkün olmadığından, düşünsellik kolayca "alaycılığa" ve "ikiyüzlülüğe" dönüşebilmektedir. Ferdinand de Saussure, yapısalcılığın temellerini atar; postyapısalcılıkta Roland Barthes, semiyolojik çözümlemenin dile geri döndüğünü belirtir ve kültürdeki her şeyin şifresinin çözülebileceğini belirtir. 1967'de Barthes, artık yazarın öldüğünü, okurun, yazarın niyeti ne olursa olsun, metne kendi anlamlarını yüklediğini ve kendi kültürüne göre şifreleri, "kodları" çözdüğünü ya da kendi anlamlarını yarattığını belirtir. Derri- da ise, kurulan yapıları kırmaya çalışır ve dil paranteze alınmaz der ve dilden arınmış bir düşünceden söz edilemeyeceğini vurgular. Derrida'nın Yapıçözümü, "difference" farklılık ve erteleme sözcüklerine karşılık gelir. Bir metnin içindeki anlam altkatmanlarını ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Anlatıbilim ya da biçembilim "Narrative" 1969 yılında Todorov'un ve 1972'de Geunette'nin geliştirdiği bir yöntemdir. Anlatıbilim, metin ile hikâye arasındaki karşıtlığı inceler ve bir metnin hikâyeyi nasıl anlattığıyla ilgilidir. 1970'lerde tarihçi Michel Foucault, bilgi ve iktidar yapılarına yönelerek, tarih içerisinde, bilinç dışında tutulan şeylerin ortaya çıkmasını sağlayan postmodern bir kuramcıdır. Foucault, iktidar ve meşrulaştırma sorununu, toplumsal, kurumsal ve meşru bilgi açısından "artık bilgiyi değil, gerçeği/yaşamayı istiyoruz" tematikleriyle ele almakta ve neyin bilgi, neyin gerçek olduğunu belirlemeye çalışmaktadır (M. Foucault, 2002, s. 23). Yapısalcılığa göre anlam dünyayı ve öznenin olanağını üreten bir sistemin parçasıdır. Postmodern kuramcılar arasında Julia Kristeva ve Luce Irigaray'ı gösterebiliriz. 1980'li yıllarda, Len Masterman eğitimcilerin Göstergebilime, "Semiyoloji"ye yöneldiklerinden söz eder. Böylece, Göstergebilim imgeyi kullanan yeni medya teknolojilerinin çalışma alanlarından birini oluşturur. Sit-com, soap-opera ve bill-board'lar imge bilimini kapsayan okumaları içermektedir. Göstergebilimi, Vardar, "Toplum yaşamı içinde ele alınan gösterge dizgelerini inceleyen ve anlamlamayı ele alan dal" (Vardar, 1978, s. 112) olarak belirtmektedir. Göstergebilim konusunda ilk çalışmaları başlatanlar arasında öncü sayabileceğimiz C. S. Peirce "anlamlama göstergebilimi"ne, Ferdinand de Saussure ise, "toplumsal göstergebilimi"ne öncülük etmiştir. Paris Göstergebilim

Okulu'ndan Algirdas Julien Greimas göstergebilimini, "hem dünyanın insan hem de insanın insan için taşıdığı anlamı araştıran dal" (Vardar, 1978, s, 113) olarak tanımlar. Bu, dünyanın, insanın anlamını, sonra da insanın insan için anlamını çözmek ve insanın insanı algılayabilmesidir. Dolayısıyla, dünya tekdüze olsaydı, o zaman insan için dünyanın ve insanın insan için anlamı olmazdı. Fransız düşünür Jean Baudrillard, artık günümüzde sanat ile gerçekliğin ortadan kalktığını söylemektedir. Öyleyse, bu durum "benzeti"(simulacrum) dir. Çünkü, benzeti gerçekte temsili arasındaki ayrımın ortadan kalkmasıdır. Baudrillard, Körfez Savaşı'nda, farklı bir yaklaşımla, aslında savaşın yaşanmadığını, televizyon ekranlarına yansıyan görüntüler olduğunu söylemiştir. Baudrillard, dünyanın gerçek olmadığını, gerçek denilen şeyin bir his olduğunu belirtir.

Amerika, Kanada, Avustralya ve İngiltere'de medyayı doğru okuyabilmek için belirli temel ilkeler belirlenmiştir. Bu ilkeler arasında şunlar yer almaktadır;

1. Medya mesajları itinayla seçilmiş, düzenlenmiş, gözden geçirilmiş ve kurgulanmış yapılardır. Her ne kadar gerçek gibi görünse de, bize sergilediği dünya gerçek olan değil, gerçeğin medya tarafından temsil edilmiş biçimidir.

2. Medyanın bize dünyayı sunuş biçimiyle medya tüketicilerinin dünyayı algılayışı arasında sıkı bir ilişki vardır.

3. Medya iletileri bünyesinde değer ve ideolojileri barındırır.

4. Medya mesajları, ekonomik, sosyal, siyasal, tarihsel ve estetik bağlamlar içerisinde üretilir.

5. Medya iletileri, insanların sosyal gerçekliği kavramalarını sağlar.

Medyayı okumada, Medya-İktidar ilişkilerinde, İktidar, Kitle İletişim Araçları üzerinden, kamusal tartışmaların çerçevesini ve gündemini belirleyerek, bu konuları kamu gündemine taşıma ya da uzaklaştırma yeteneğine sahiptir. Yurttaşlar arasındaki bunalım duygusunu kolektifleştirerek ve bunalımın tedavisi için sıkı önlemler alınması gerektiği yolundaki resmi iddiaları yayarak, örtük bunalımın açık bunalım haline dönüştürülmesinde de etkilidir. Siyasal iktidar, Kitle İletişim Araçları üzerinden statükoya alternatif olabilecek her türlü yapılanmanın önünü keser. Kitle İletişim Araçları siyasal kayıtsızlığın en önemli besleyicileridir. Diğer bir

söyleyişle, kamusal senaryonun siyasetleştirme ya da kayıtsızlaştırma etkisiyle, Baudrillard'ın sözlerinde değindiği gibi, politik tutkular yerini siyasi tiksinnmeye bırakmıştır. Dolayısıyla da, birey giderek inisiyatifini kaybetmiş, siyasi ve ekonomik konulara ilişkin kamusal alanın arkasındaki gerçeklerden de uzak kalmaya başlamıştır (İnceoğlu, 2007, s. 15). Baudrillard'ın, McLuhan'nın "Medium is message" (Araç iletidir) sözü üzerine yaptığı yorum şöyledir: "İçerik çoğu zaman aracın gerçek işlevini bizden saklar, kendini ileti olarak sunar; oysa ileti -ki ona bağlı olarak görünür söylem yalnızca bir yananlam olabilir- insan ilişkileri üzerinde derinlemesine gerçekleştirilen (hiyerarşi, model, habitus üzerindeki) yapısal değişimdir." (Baudrillard, 2008, s. 155) Pierre Bourdieu ise, "Televizyon gittikçe 'dünyanın depolitize, mikroptan arındırılmış, renksiz' bir görünüşünü öneriyor, gazetecileri de giderek kendi demagojisine ve tecimsel baskılarına boyun eğme eğilimine çekiyor" (Bourdieu, 1999, s. 67) yorumunu yapmaktadır.

Medyayı okumak, demokratik toplumlarda katılımın sağlanması açısından önemli olduğu kadar, sosyal adaletin ve eleştirel vatandaş olmanın gereklerinden birini de oluşturmaktadır. Medyayı daha iyi okumak ve anlamak sayesinde, yurttaşın farkındalık düzeyini yükseltmek hedeflenmeli; bu da fanteziyi gerçekten ayırma yeteneği, medya mesajlarının belirli sonları olan yapılar olduğunu anlamak, medyanın bölgesel/küresel topluluklardaki ekonomik, politik, sosyal ve kültürel rolünü anlamak, insanın kendisinin ve diğerlerinin demokratik haklarını anlaması, uzlaşma ya da direniş, kültürel kimlik, vatandaşlık gibi konuların kavranmasıyla mümkündür. Bu bağlamda, Kitle İletişim Araçları, mesajları sunarken yönlendirme amacı taşıyan yöntemlere başvururlar. Dolayısıyla, bazı haberler hiçbir önem taşımazken manşetten verilebilir ya da çok önemli bir haber satır aralarına sıkıştırılmış olabilir. Oysaki, medyanın en önemli görevlerinden bir tanesi halkı bilgilendirmektir. Böylece, enformasyon üretilerek değil, yok edilerek sisteme rıza yaratılmakta ve meşruiyet sağlanmaktadır. Kitle İletişim Araçları, haber görüntüsü altında bilgisizleştirici haberler sunar ve siyasal konulara ilişkin haberler azalır. İktidar otoritesini zedelemeyecek bilgileri vermekte cömert davranılır. Siyasal sistemin "bekçilik" rolü haberlere verildiğinde sivil itiraz, protesto ve

benzeri sivil itaatsizlik girişimleri iletişim araçlarının süzgecinden geçirilir ve olaya karışanlar kızgın kalabalıklar olarak gösterilerek toplum vicdanına havale edilir (Damlapınar, 2005, s. 115-139).

Teun A. van Dijk ve Eleştirel Söylem Çözümlemesi

Van Dijk'in önemle vurguladığı şey, Eleştirel Söylem Çözümlemesi'nin "sosyal ve politik bir tutum" olması nedeniyle, bir araştırma yöntemi değil, bir disiplin olmasıdır. Dijk'in, genelde "Söylem Çalışmaları", özelde "Eleştirel Söylem Çalışmaları" adını verdiği bu akademik etkinliğin kendine özgü kullandığı bir yöntem yoktur; söylem çözümlemesi, dilbilimi, psikoloji ve sosyal bilimlerde kullanılan farklı yöntemleri kullanır. Sosyal sorunlara eleştirel bir tutum sergileyebilme, sosyal eşitsizlik ve adaletsizlik konularına hassasiyet gösterme nasıl ki öğretilecek şeyler değilse, Eleştirel Söylem Çözümlemesi de öğrenilecek veya öğretilcek bir şey değildir.

Van Dijk, Pierre Bourdieu'nün görüşlerinden yola çıkarak, "sembolik seçkinlerin (gazeteciler, yazarlar, sanatçılar, yönetmenler ve akademisyenler), eşitsiz toplumsal yapının eklemlenmesindeki önemli konumlarına işaret ederken, onların, söylemin başlıklarının, stiline ve sunumunun belirleyicileri olduklarını söyler (İnal,1996, s. 68). Diğer yandan haberi bir tür (genre) olarak değil, bir söylem olarak ele alan van Dijk, haberin söylemini, toplumda varolan egemen söylemlerin bir ürünü olarak görür (İnal,1996, s. 97).

Eleştirel Söylem Çözümlemesi ancak dilin rolü, dilin kullanımı ve eşitsizliğin yeniden üretimindeki iletişimsel olaylar veya söylem hesaba katıldığında eleştirel, sosyal ve politik çözümlemelere belirli bir katkıda bulunabilir. Egemenler, "ötekilerin" iletişimsel haklarını, iletişimsel olaylar, söylem türleri, katılımcılar, konu, stil, konuşma eylemlerine özgürce ulaşmalarını önleyerek veya kendi çıkarları doğrultusunda onların kamu söylemine erişimlerini denetleyebilirler. Bunu yaparken de kamu zihinlerini (tutum, ideoloji, norm ve değerlerini) kendi çıkarları doğrultusunda manipüle edebilirler (Dijk,1993, s. 281).

Van Dijk, manipülasyonu hâkimiyet altındaki grupların

çıkarlarının karşısında elit gücün (yeniden) üretilmesinin söylemsel biçimi olarak tanımlar. Bu (yeniden) üretim de demokratik bir toplumda, sosyal eşitsizliği, toplumsal ve aynı zamanda da meşru olmayan sonuç olarak (yeniden) üretir. Bu elitler temsillerin oluşturulmasını ve bu nedenle de gerçeği kontrol edebildiklerinden, güçlüdürler. Sonuç olarak manipülatif kontrolün bu sosyal şartı ile bizler, haberlerin ve beraberinde gelen önyargıların agresif yorumlayıcısı olmak yerine, pasif birer alıcısı haline geliriz. Van Dijk söylemsel manipülasyonun “bizim iyi şeylerimiz”in ve “onların kötü şeyleri”nin vurgulanmasında olduğu gibi genellikle ideolojik söylemin her zamanki yapılarını ve formlarını içerdiğini belirtir (İnceoğlu&Çınarlı,2006, s. 3).

Diğer yandan Dijk manipülasyonda, ideolojik kutuplaşma (biz-onlar kutuplaşması), karşıt grubu itham etme, argümanı duygusallaştırma, kendi gücünü vurgulama gibi unsurların varlığından söz eder. Konuşmacının üstünlüğünü, gücünü/otoritesini vurgulayan, dinleyicinin ise cehaletini, bilgisizliğini ortaya koyan manipülatif söylemde alternatif kaynak ve inançlar görmezden gelir; bilgi, kanıt ve argümanlar sunulurken manipülatörün inançları empoze edilme-ye çalışılır. Manipülasyona maruz kalan kesim, yani “kurbanlar”a güç kullanım stratejileri arasında; inkâr edilmesi veya yok sayılması mümkün olmayan temel norm, değer ve ideolojilerin pompalanması, onları daha da kırılgan biçime sokacak dramatik retorik kullanımı, manipülasyon odaklı ses tonu, fotoğraf seçimi, harf karakteri vs kullanımı vardır (Dijk, 2006, s. 375-378).

Teun A. van Dijk çalışmalarında, Tematik ve Şematik yapılardan söz eder. Haber çözümlemelerini bu iki yapı üzerinden kurmaya çalışır. Tematik anlayışta ya da kavramada macro “macrostructure” ve mikro “microstructure” yapılar önemlidir. Tematik çözümlemede en önemli unsur olan hiyerarşik “hierarchical structure” yapılar ön plandadır. Dolayısıyla, burada karşımıza, ana ya da üst başlık, başlık, alt başlık, spot, haber girişleri (özet niteliğindedir), haberler (başlıkların birbiriyle olan bağıntılarına bakılır, başlık metin ilişkisi sorgulanır, başlık ve metnin uzunluğu önemlidir; haber girişinde özet var mıdır ve ne uzunluktadır gibi soruları yanıtlar) hikâyeler ya da olaylar zinciri birbirini hiyerarşik olarak takip eder. Van Dijk, Şematik çözümlemede daha

çok durumsallığa ve yorumlara yer vermektedir. Dolayısıyla da, hikâye ya da olayın örgüsü ve yapısı değerlendirilir. Durumsallığa ilişkin bilgi verilir ve haberin verildiği tarih, haberin gerçekleştiği tarih, haberin işleniş biçimi, bilgisellik (gerekli bilgilerin yerinde kullanılması durumudur) ve art alan bilgileri de ele alınıp değerlendirilir. Van Dijk micro yapılı çözümlemelerinde ise, haberin cümle yapıları üzerinde durmaktadır. Cümle yapılarında, basit cümleler ve karmaşık cümleler, çatısı bakımından etken çatılı/edilgen çatılı cümleler, haberin kip ve zaman olarak incelenmesinde (-di'li geçmiş zaman ya da -miş'li geçmiş zaman gibi) cümlelerin uzun ya da kısa yapıları, sözcük ve sözcük öbeklerinin seçimi, retorik (resim, fotoğraf, rakamsal veriler, alıntılar gibi) sistematik ve hiyerarşik olarak yapılandırılır (Van Dijk, 1988, s. 30-45).

Teun A. van Dijk'in, haber şemasının varsayımsal (Hypothetical) "hipotetik" yapısına bir göz atmak istersek:

Haber Raporu "News Report" (ikiye ayrılır)

1. Özet "Summary"
2. Hikâye "Story"

Özet "Summary" (ikiye ayrılır)

1. Üst Başlık "Headline"
2. Başlık "Lead"

Hikâye "Story" (ikiye ayrılır)

1. Durumsallık "Situation"
2. Yorumsallık "Comments"

Durumsallık "Situation" (ikiye ayrılır)

1. Bölüm ya da Olay "Episode"
2. Art Alan Bilgisi "Background"

Art Alan Bilgisi "Background" (ikiye ayrılır)

1. Bağlam "Context"
2. Tarih "History"

Bağlam "Context" (ikiye ayrılır)

1. Şartlar ya da Koşullar "Circumstances"
2. Önceki Olaylar-Hadiseler "Previous Events"

Yorumsallık "Comments" (ikiye ayrılır)

1. Sözel Tepkiler "Verbal Reactions"

1. Son Kanaat/Kanı "Conclusions"

Son Kanaat/Kanı "Conclusions" (ikiye ayrılır)

1. Beklentiler "Expectations"

2. Değerlendirmeler "Evaluations" (Van Dijk, 1988, s. 55).

Metin Dilbilim, Söylem Çözümlemesi ve Eleştirel Söylem Çözümlemesi alanlarında çalışmalar yapan Hollandalı dilbilimci Teun A. van Dijk 1943 yılında Hollanda'da doğmuştur. Amsterdam Vrije Üniversitesi'nde Fransız Dili ve Edebiyatı ile Amsterdam Üniversitesi'nde Edebiyat Teorisi alanlarında dereceler alan, Strasbourg, Paris ve Berkeley'de araştırmalar yapan Dijk'in ilk çalışmaları, edebiyata dilbilimsel yaklaşımlar üzerinedir; fakat daha sonra metin dilbilim ve söylem çözümlemesi alanlarında çalışmıştır. 1968-2004 yılları arasında, Amsterdam Üniversitesi'nde çalışan Profesör van Dijk, 1999'dan bu yana da Barselona'daki Pompeu Farba Üniversitesi'nde söylem çalışmaları dersleri vermektedir. Araştırmaları, 40 kadar telif ve derleme kitap ile 200'den fazla akademik makale halinde yayımlanmıştır. İki sahada doktora derecesine sahip olan van Dijk'in eserleri ondan fazla yabancı dile tercüme edilmiştir (Rusça, Arapça, Çince ve Japonca dahil). *TTT* adında Hollandaca bir dilbilim dergisi, *POETICS, TEXT* (şu anki ismi *Text & Talk*), *Discourse and Society*, *Discourse Studies*, *Discourse & Communication* adında beş uluslararası dergi ve *Discurso & Sociedad* isminde İspanyolca bir e-dergi çıkarmıştır. Bu dergilerden dördünün editörlüğüne halen devam etmektedir. Altı dil bilen Teun A. van Dijk, dünyanın hemen her yerinde, özellikle Latin Amerika'da seminerler vermektedir.

Çalışmaları

-*Some Aspects of Text Grammars*, Lahey, Mouton, 1972.

-*Pragmatics of Language and Literature*, Amsterdam, 1976.

-*Text and Context*, Londra, Logman, 1977.

-*Discourse and Descriptions*, (Janos Petöfi ile), Berlin, de Gruyter, 1977.

- Macrostructures*, Hillsdale, N. J., Erlbaum, 1980.
 - Studies in the Pragmatics of Discourse*, Lahey, Mouton, 1981.
 - Strategies of Discourse Comprehension* (W. Kintsch ile) New York, Academic Press, 1983.
 - Prejudice in Discourse*, Amsterdam, Benjamins, 1984.
 - Discourse and Communication*, Berlin, de Gruyter, 1985.
 - Discourse and Literature*, Amsterdam, Benjamins, 1985.
 - Handbook of Discourse Analysis*, Londra, Academic Press, 1985.
 - Communicating Racism*, Newbury Park, CA, Sage, 1987.
 - Approaches to Discourse, Poetics and Psychiatry* (Iris Zavala y Myrian Diaz-Diocaretz ile), Amsterdam, Benjamins, 1987.
 - Discourse and Discrimination* (Genova Smitherman ile) Detroit, MI, Wayne State University Press, 1988.
 - News as Discourse*, Hillsdale, NJ, Erlbaum, 1988.
 - News Analysis*, Hillsdale, NJ, Erlbaum, 1988.
 - Discourse Analysis, TEXT* in özel sayısı, 1990.
 - “Social Cognition and Discourse” Howard Giles ve William P. Robinson, 1990.
 - Racism and the Press*, Londra, Routledge, 1991.
 - Elite Discourse and Racism*, Newbury Park, CA, Sage, 1993.
 - Discourse, Racism and Ideology*, La Laguna, RCEI Editores, 1997.
 - Discourse Studies*, 2 cilt, Londra, Sage, 1997.
 - Ideology*, Londra, Sage, 1998.
 - Racism at the Top* (Wodak ile), 2000.
 - Communicating Ideologies* (Martin Pütz ile) Frankfurt, Lang, 2004.
 - Racism and Discourse in Spain and Latin America*, Amsterdam, Benjamins, 2005.
- (Titscher-Wodak, 2000, s. 270; van Dijk, 1988, s. 192)

Örnek Çalışma: “Sözcüklerin Bittiği Yer ve Uçuşan Sözcükler”

“Sözcüklerin Bittiği Yer”de mana çok kuvvetlenmekte ve onu anlamaya sözcük yetmemektedir. İşte bu yüzden, günümüzün modern insanı, sürekli ve çok fazla konuşmakta ama

dinlememektedir. Sözün gücünden yoksun, imge kalabalığı içerisinde “söz”ü unutturken, sözcükler de “Uçuşan Sözcükler”e dönüşmekte ve havada kalmakta, bir başka deyişle, “Söz”ler “eylem”lerine oturmamaktadırlar. Oysaki:

- İktidar Seçkinlerinin
- Hükümet Temsilcilerinin
- Entellektüellerin
- Sivil Toplum Kuruluşlarının
- Kanaat Önderlerinin

-Medyanın, kullandığı ve ürettiği sözcükler, günümüzde “zaman” ve “mekân” içinde biçimlenmiş, tek tek söz ve sözceler olarak kendini ortaya koymaktadır. Böylece, söylemi oluşturan birey ya da dil kullanıcıları, örtük ya da açık bir biçimde kendi ideolojilerine/ideolojisine koşut olduğunu düşündüğü veya etkilendiği değerleri içeren söylemlere göndermeler yapmaktadır/yapmaktadırlar. Bu bağlamda, dil kullanıcılarının söylemi, “kaba, kışkırtıcı, küçümseyici, alaycı, saldırgan, öfkeli, kızgın, sert, küfürlü, argo, kuraldışı/sıra dışı” kullanımlar, popüler kültürün ürettiği sözcükler gibi aslında, diğer bireylerden ya da toplumdaki etkilenmiş biçimini, farkında olarak ya da olmayarak, bir diğer söyleyişle bilinçli ya da bilinçsiz benimsemiş olduğu ortak bilgi değerlerini ortaya koymaktadır.

İdeolojiler, kendilerini dil ile ifade edip biçimlendirirler. Dili kullananların seçtikleri sözcükler, sözcük öbekleri, konuşma biçimi, anlatımı ve hatta cümle kurma yetileri, söylemin oluşmasında çok büyük etken olduklarından, dilin kullanımıyla söylem oluşur.

Söylem Metni

Medya metinleri gücünü sözcüklerden alır ve üretilen/tüketilen metinlerde kullanılan dil belli durumsal bağlam içinde konumlanmaktadır. Dolayısıyla, bütün bu konumlandırmaların yeri düşünmeyi sağlayan dizge sistemi “dil”dir. Belirli bir çerçeve içerisinde bir yapı olan “metin”in sınırlarını belirlememiz gerekir. Çalışmamızda medyanın ürettiği ve tükettiği sözcük ve sözcük öbeklerini belirlerken, ulusal gazeteler ve televizyon (kamusal-tecimsel) kanalları kaynakçamızı oluşturmaktadır. Seçilen sözcükler, bir zaman sınırlaması ve belirli ölçütleri içermemekte, kendimizin seçimine bağlı

olarak keyfiyet içermektedir. Bu bağlamda, çalışmamızda ele alacağımız medyanın ürettiği sözcük, sözcük öbekleri ve söylemlerin öne çıkanları seçim alanına alınacaktır: Kaba, sert, öfke ve şiddet içeren, küstah, kışkırtıcı, karalayıcı, kötümser, kızgın, maksadını aşan, küfürlü, teklifsiz konuşma... gibi. Seçim alanına alınan söylemlere, yazılı basında-görsel basında ve halk arasında eleştirilere neden oldukları ve aynı zamanda diğer söylemlere de referans oldukları için yer verilmiştir. Çalışmamızda ele aldığımız sözcük, sözcük öbekleri ve söylemler şöyledir:

“Halimiz ne olacak.”

“Anamızı ağlattın.”

“Ananı da al git.”

“Daha ne kadar insanımız ölecek.”

“Burası yanyatma yeri değildir.”

“Paniğe kapılmayın, tekere çomak sokmayın.”

“Felaket tellalları.”

“Küresel kriz inşallah bizi teğet geçecek.”

“IMF’ye ümüğümüzü sıktırmayız.”

“Boyun eğemeyiz.”

“Kendi yağımızla kavrulmasını biliriz.”

“Kabadayılıkla krizle mücadele edilmez.”

“IMF ile tıptış tıptış bir anlaşma.”

“İşadamlarının iki yıllık ‘zulası’ varmış.”

“Hem ağlaşıyorsunuz hem de oy veriyorsunuz.”

“Geldikleri gibi giderler.”

“Muhalefet renkkörü.”

“Korku imparatorluğu yaratıyorlar.”

“Yandaşlarına dağıtıyorlar.”

“Anadolu’daki kadınlarımızın kıyafeti siyasal simge değildir.”

“Ya sev ya terk et.”

“Al kömürü ver oyu.”

“Kutsal değerlere saygı istiyoruz.”

“Kervan yola girdi.”

“Silahşörler.”

“Kaçtı.”

“Ahlaki değerden yoksunsun.”

“Düşüş attık, yek geldi.”

“Herhalde kendisi aynaya bakıyor.”

“Çevreci Doğan sevsinler seni.”

“Deniz Feneri asabiyeti.”

“Yandaş Medya.”

“Sadaka kültürü.”

“Tasavvut altındayız.”

“Sulu uyuşturucu.”

“Kriz söylemi değiştirmede.”

“Küllerinden yeniden doğmak.”

“Öldürmeyen şey güçlendiriyor.”

“Koltuk değişti Kılıç üzüldü.”

“Hükümet-yargı kavgasında arabulucu ol.”

“Adap ve düzey uyarısı.”

“Zencilerin ve göbeğini kaşıyanların partisi diyorlar.”

“Milletin tercihini aşağılamaya kadar götürüyorlar işi.”

“Millet bunları sandığa gömüyor.”

“Bu millet bir çuval kömüre oyunu satmayacak kadar onurludur.”

“Nedense çok kızgın diyorlar.”

“Bankalara talimat verilmez güven verilir.”

“Yerli malı yurdun malı.”

“Bazı mahfiller bana ‘devletçi’ diyor.”

“İşinize gelmediği için böyle yaftalanıyorsunuz.”

“2009’da ekonomi bürokrasisinde yaprak dökümü yaşanacak.”

“Bu analizleri millet yutmuyor.”

“Tabu nedir şimdi anladım.”

“Sevsinler seni, yazıklar olsun.”

“Büyük ölülere matem gerekmez, fikirlerine sadakat gerekir.”

“Erdoğan’ın üslubuna alıştık.”

“Obama, Tayyibiyye’den haberdar mıdır acaba?”

“Bıçak kemiğe dayandı.”

“Çevrecinin daniskası.”

“Yetim hakkı yiyen içimizde barınamaz.”

“Saçmalığın daniskası.”

“Yürümeyle bu iş çözülmez.”

“Allah’a havale etti.”

“Dinlemenin çivisi çıkmış.”

“Sakallı ve bıyıklıyı katiyen almam.”

“Ben kasaptaki ete soğan doğramam.”

“Kalbimize gömdük.”

“Gemiyi batırmak için çalışıyorlar.”

“Haddini aşan sözler söylemesin.”

“Mütevazı olsun.”

“Sözleri, narsisizmden başka bir şey değildir.”

“Sözleri kabul edilemez, kınıyorum.”

“Ayaklar ayak altında.”

“Bu terbiyesiz adam.”

“Hıyar! Sana ne lan! Geri zekâlı.”

“Ey küstah adam; hıyar da geri zekâlı da sensin.”

“Orantılı güç kullanacağız.”

“Orantılı zekâ kullanımı.”

“O palabıyıklı.”

“Ayaklar baş olursa kıyamet kopar.”

“Ayaklar gafı.”

“Tekere çomak sokuluyor.”

“Provokatör olma bakan ol.”

“Külahıma anlat.”

“Umarım herkesin ‘Oh’ diyeceği bir karar çıkar.”

“Biz sizlerle gurur duyuyoruz.”

“Biz milletin hizmetkârıyız.”

“İnsanları üç kuruşa mahkûm ettiniz.”

“Protesto eden vatandaşın başına çuval!”

“Cumhuriyet Çıkmazı, Tayyip Sokak, Oruç Market.”

“Kıyafet balosu yapmıyoruz.”

“Kimse şeamet tellallığı yapmasın.”

“Reddi miras. ”

“Kriz edebiyatı yapmayalım.”

“TV’de düelloya varım.”

“Bu karar kömürcülerin hayatını karartacak.”

“Kömürcüye kara haber.”

“Örtünün masumiyeti.”

“İşsizliğe pabuç bırakmayın.”

“Borç yiğidin ümüğüdür.”

“Uçaktaki ‘ipe un serme’ tartışması.”

“Puslu havayı sevenlere fırsat verme niyetinde değiliz.”

“Ankara sesimizi duy.”

“Siyasetçiler rol çaldı.”

“Yüzleri bile kızarmıyor.”

“İktidar’la muhalefetin ‘klasik Salı’ düellosu.”

“Milletin suyuna zehir katıyor.”

“Pişkinsin, fütursuzsun, patavatsızsın.”

“Gevşe(me) tartışması.”

- “Tarihi konuşmanın kodları.”
- “Basın en iyisi ulemaya sormalı.”
- “Acı kavun gibi yere serecekti.”
- “Cehaletin ötesinde zihniyetle ilgili.”
- “Bugün varız, yarın yokuz.”
- “İddialar paranoya.”
- “Tedavülden kalkmış tipler var.”
- “Meclis’te ağızlar bozuldu.”
- “Gemiyi en son ben terk ederim.”
- “Demokrasi ukalası.”
- “Kentte yaşamak istiyorsan ‘Deli Dumrul’u göreceksin!”
- “Zil takıp oynayacaklar.”
- “Müflis tüccar eski defterleri karıştırıyor.”
- “Muhalefet fantastik dünyada.”
- “Ağzımdan bir şey kaçmasın diye yemek dolduruyorum.”
- “Sakallı, bıyıklı çalışan polemiği.”
- “Ayaklar başı yönetmeye kalkarsa kıyamet kopar.”
- “Başbakan özür dilesin.”
- “Asıl ihanet bu.”
- “Bir ayağı topal eylem planı.”
- “Kaşıkla verip kepçeyle alma.”
- “Buzdağının görünen yüzü.”
- “İstanbul yağmalanıyor.”
- “Korku diktatörlüğü.”
- “Gammaz polemiği.”
- “Kutlu Doğum’da ‘davul zurna’ olur mu polemiği.”
- “Delege kiskacını kırın, demokrasinin önünü açın.”
- “Halkın o ‘sigorta’sını attırmayın.”
- “Hayvanlar tokuşa tokuşa anlaşıyor.”
- “Siyaseten züğürt.”
- “Siyasette ‘felsefik’ tartışma.”
- “Legendayık enişte gardaş.”
- “Demokrasi manifestosu gibi savunmayla tarihe not düşeceğiz.”
- “Kültürlerarası diyalog yapay bir kavram mı?”
- “Şantaj yapmayın.”
- “Bunlar yan gelip yatarak olmuyor.”
- “Sürrealist resim gibiler.”
- “Sokrates polemiği.”
- “Bıçağın dayanacağı kemik kalmadı.”
- “Nalıncı keseri demokrasisi.”

- “Bomba gibiyim.”
- “Mahalle değışti, mahallenin çocuğu değışmedi.”
- “Gece Yarısı Ekspresi itirafı.”
- “Savunma ‘velev ki’yi kapsamadı.”
- “İşçiye ceberut.”
- “Camiye de gider meyhaneye de.”
- “Türkiye ‘Oh’ lu bir imkânı aramazsa yazık olur.”
- “ ‘Oh’ dedirtecek bir karar lazım.”
- “Balans ayarı sandıkta olur.”
- “Silahların gölgesinde.”
- “İktidar elbet müddet değil.”
- “İspat et polemiği.”
- “Erik yemedik karnımız ağrımaz.”
- “Siyasi eşkıyalık.”
- “Gölge etmeyin başka ihsan istemez.”
- “En iyisi konuşmayın.”
- “Benim yapımda gerginlik yok.”
- “Kimse tezgâh peşinde olmasın.”
- “Cumhuriyet zedeleniyor.”
- “Bildiri tam dam üstünde saksığan.”
- “Densizlik.”
- “Kimse kimseye dayatamaz.”
- “Mahalle baskısı.”
- “Mugalatayı bırakın.”
- “Uzun ince bir yoldayız, gideceğiz gündüz gece.”
- “Besleme Medya.”
- “Cahil suçlaması.”
- “Büyük vurgun.”
- “Yabancıya el açılıyor.”
- “Gözleri var görmüyor, kulakları var duymuyor.”
- “Özür yerine saldırı var.”
- “Sessiz diplomasi.”
- “Halkı limon gibi sıkıyorlar.”
- “Bu utanç ve ibret belgesi.”
- “Kadın çağdaşlık ve uygarlığın anahtarıdır.”
- “Uçuk kaçık istek.”
- “Yalancının mumu söndü.”
- “Ben çevrecinin daniskasıym.”
- “Sözler saçmalığın daniskası.”
- “Yenelim karizmamız çizilmesin.”
- “Yarası olan gocunsun.”

- “Prim yaparsın geliver canım.”
- “Minderine çekmeye çalışıyor.”
- “Sorulara ‘hayırdır’ yanıtı.”
- “Ya biat ya cihat.”
- “Basın düşmanlığı.”
- “Hiçbir iktidar bu kadar tahammülsüz olmamıştı.”
- “Medyaya öfke.”
- “Haram olsun.”
- “Korku rejimi.”
- “Cüce, yandaş ve besleme.”
- “Şeker denmez, Ramazan denir.”
- “Belgeye karşı ‘gazlı’ fıkra.”
- “Çirkinlik resitali.”
- “Oruç başına vurmuş.”
- “Düello yapmayın.”
- “Medya hükümetin borazanı olmamalı.”
- “Müfteri düellosu.”
- “Şeref ekmek bulamazken.”
- “İspatlayamazsan şerefsizsin.”
- “Asıl sen şerefsizsin.”
- “Ulan müfteri Sayın Baron.”
- “Şeker bayramı diyorlar bu kültür erozyonudur.”
- “İftiracılığınızı sizin imzanızla kanıtlarım.”
- “Başkasını şerefsizlikle suçlayan ona en çok muhtaç olandır.”
- “Lekeli iktidar.”
- “Dikta heveslisi.”
- “Fakir fukara, garip gureba, cahil cühela.”
- “Sivrisinek saz.”
- “Son çılgın Türk, çiçeklerle.”
- “Beğenmeyen istediği yere gitsin.”
- “İçi boş olanlar dışıyla konuşur.”
- “Bana ne ya... Bana ne.”
- “Doğal kazık.”
- “Demokrasiyse hodri meydan.”
- “Fırsatı bulduk, ümüğünü sıkalım.”
- “Hem oy veriyorsunuz hem de ağlıyorsunuz.”
- “Ver gülüm, al gülüm.”
- “Bir varmış, bir yokmuş.”
- “Altın günleri ile birleşen estetik günleri.”
- “Geleneksel estetiğe taşındı.”

- “Kriz kapıya dayandı.”
“Bizi ucuz döviz havası mahvetti.”
“Çok az bir zayıyatla bu süreci atlatacağız.”
“Kendi yağımızla kavrulmasını biliriz.”
“Krizden nemalanmak isteyenler var.”
“Enflasyon patlamadı, tam aksine çatladı.”
“Bu küresel kriz de inşallah bizi teğet geçecek.”
“Paniğe kapılmayın, tekere çomak sokmayın.”
“Psikolojik kriz.”
“Kanka afiş sorun oldu.”
“Başbakan da simide talim etti!”
“Yumurta işi karıştı.”
“Yumurta kara değil ki ak olsun.”
“Türk işi sahte çikolatalar.”
“Fransa tarihinde böylesi görülmedi.”
“Zehir zemberek açıklama.”
“Köteksiz köyde değneksiz dolaşıyor.”
“Bana dokunmayan yılan anlayışı.”
“İnsanlık öldü mü?”
“Anne bizim için dua edin.”
“Her işçi bir gün ölümü tadacaktır.”
“CEO cüzdanı halka açılıyor.”
“Ananı da al sandığa gel.”
“Anadil ana sütü kadar helal.”
“Mahalle baskısı ‘Soros’ bezdirdi.”
“Moda olanlar-demode olanlar.”
“İpin ucu kaçmasın.”
“2008’de ‘kadının adı yok’tu.”
“Artık sus be adam!”
“Gazze can çekişiyor.”
“Enayi yerine koyduğu halk cezalandırsın.”
“Devlet terbiyesine ters düşüyor.”
“Yarsav zehir zemberek”
“Film gibi operasyon.”
“Terbiyesiz herif.”
“Ağzını burnunu kırarım.”
“Aşağılık herif, dümbük.”
“Saçını başını yolarım.”
“Münasebetsizlik.”
“Kafadan değil rafadan.”
“İnsan gibi yürü.”

- “Dördüncü kuvvet Medya gücünü kötüye mi kullanıyor?”
“SPİN doktorluğu.”
“Bekâra karı boşamak kolay.”
“Yaşar ne yaşar ne yaşamaz.”
“Destek: Yes Köstek: No! Sadece düm tek tek!”
“Osmanlı tokadı.”
“Faso fiso mu dediniz.”
“Korku imparatorluğu.”
“Seçmen buharlaştı.”
“Sıhhiye Meydanı mahşer yerine döndü.”
“Arı kovanına çomak sokmak.”
“Kovandaki çomaktan rahatsızlar.”
“ ‘Bor’umuz ötecek.”
“Bakan’ın ‘Şaban’ ayıbbı.”
“Hayret bi şey.”
“Eşek gibi anırırım.”
“Ağız ishali.”
“Balık hafızalı toplum.”
“Sorumsuzluk.”
“Vurdumduymazlık.”
“Kelle koltukta yaşıyoruz.”
“Beyin fıtığı.”
“Bu iktidarın son kullanma tarihi geçmiştir.”
“Bana ne ya!”
“Ceberût.”
“Çamur üretiyorlar.”
“Bilgi kirlenmesi.”
“Psikiyatra gitsinler.”
“Gönül gözü.”
“Çık gel öne gel.”
“Çöp-çamur-çukur.”
“İstanbul’da büyük düello.”
“Yumuşak başlıyım,uysal koyun değilim.”
“Şok yaşandı.”
“Davos’ta şok.”
“Açık cezaevi halkı.”

Yöntem ve Metnin Çözümlemesi

Van Dijk, Pierre Bourdieu’nün görüşlerinden yola çıkarak, “sembolik seçkinlerin (gazeteciler, yazarlar, sanatçılar, yönetmenler ve akademisyenler) eşitsiz toplumsal yapının

eklemlenmesindeki önemli konumlarına işaret ederken, onların, söylemin başlıklarının, stilinin ve sunumunun belirleyicileri olduklarını söyler (İnal, 1996, s. 68).

Çalışmada, Teun A. van Dijk'in, Eleştirel Söylem Çözümlemesi'ne getirdiği yaklaşıma odaklanılarak, konuşanın/konuşanların ürettiği tümcelerın yöneldiğı birey/bireyler ya da topluluk üzerinde durulacaktır. Çalışmamızda Eleştirel Söylem Çözümlemesi'nin kullanılmasının amacı, seçtiğimiz Medya Metinlerinin (Medya metinlerini üretenlerin) ya da diyalogun söyleme yansıyan toplumsal ideolojilerini belirlemektir. Bu yöntemle ele aldığımız metnin/metinlerin açık dilsel yapılarından örtük ideolojik yapılarına ulaşmak amaçlanmaktadır. İdeolojiler, kimlikler, güç ilişkileri, kültürel değerler, dil aracılığıyla ya da dilsel kurgulamalar yoluyla ortaya konulduklarından, "seçilmiş medya metinleri"nde dil kullanıcılarının dil kullanımını ön plana çıkarmak gerekmektedir. Ahmet Kocaman, söylemin, "güç-iktidar ve ideoloji tarafından nasıl biçimlendiğini ve toplumsal kimlik, toplumsal ilişkiler, bilgi ve inanç dizgelerinin oluşumunda nasıl etkili olduğunu" (Kocaman, 1996, s. 15) belirtir.

Söylemi oluşturan birey, bilindiğı gibi zorunlu olarak, "kışi", "süre" ve "uzam" etkenleriyle hesaplaşma durumundadır. Dolayısıyla, söylemi oluşturan birey ya da bireyler örtük ya da açık biçimde kendi ideolojilerine koşut olduğunu düşündükleri söylemler-arası göndermelerden yararlanırlar. Çalışmamızı biçimlendirirken ortaya koyduğumuz bu sorunsalımızı, Teun A. van Dijk'in "Eleştirel Söylem Çözümlemesi"ne dayandırarak, çalışmamızı kuvvetlendirmek ve sağlam temellere dayandırmak amacını taşımaktayız. Eleştirel Söylem Çözümlemesi, ideolojiler bütününden oluşan simgesel düzeni dil yoluyla ifade etmektedir. Böylece, dilin kullanımıyla da söylem oluşur. Söylem, dilin somut, yaşayan bir bütün olarak anlaşılması demektir. "Söylemselleşme" bireysel ve toplumsal amaçlar, bakış açıları, niyetler ve çıkarlar bağlamında gerçekleşen eylemlerdir. Söylemselleşme, sözcükler-arası bağıntıların yanı sıra kesitler-arası ilişkilerden de doğmaktadır. Bu bağlamda, söylemselleşme, dil düzeyindeki gibi sınırlı değildir. Yapısalcı ve üretici-dönüşümsel dilbilimlerin birleştikleri nokta, tümceyi en büyük birim saymaları ve tümce içi ilişkilere eğilmeleri olmuştur. Oysaki, özel durumlar bir yana, dil incelemelerinin gereci söylemdir. Ve

söylem genellikle tümceyi aşar. Eleştirel Söylem Çözümlemesi kullanılması'nın amacı, Medya Metinlerindeki seçilmiş sözcük ve sözcük öbeklerinin bireylerin yaşamı algılamalarında, düşüncelerinde ve değerlendirmelerinde söyleme yansıyan toplumsal ideolojileri belirlemektir. Bu yöntemle açık dilsel yapılardan örtük ideolojik yapılara ulaşmak amaçlanmaktadır. Bu çözümlemeden sonra, kendimizin geliştirdiği ve eleştirel söylem çözümlemelerine yeni bir yaklaşım olarak önereceğimiz, Devingen, "gelişmeli" anlambilimden yola çıkarak tekrar seçilmiş Medya Metinlerini inceleme ve çözme yoluna gideceğiz. Bu bağlamda önerdiğimiz yöntemimizi ya da yaklaşımımızı "Eleştirel Söylem Çözümlemesinde Devingen Anlambilim Düzlemleri" (Dynamic Semantics Plane in Critical Discourse Analysis) adı altında belirlemektediriz. Dilin kurgulanan anlamları yansıtan bir araç olması nedeniyle, geliştirdiğimiz yöntemle çözümlemedeki amacımız dilin karmaşık yapısını, içeriğini, "eşsüremlî" (eşzamanlı) ve "artsüremlî" (artzamanlı) açılardan incelemek ve açıklamaktır. Buradan yola çıkarak, "söylem" in zorunlu olarak "kişi", "süre" ve "uzam" katmanlarında oluştuğunu, bu yüzden de söylemsel anlamın/anlamlamanın nasıl gerçekleştiğini ortaya koyduğunu belirtmiştik. Bu bağlamda, söylemselleşme sözcükler-arası bağıntıların yanı sıra anlamlar taşımaktadır. Sadece sözcükler-arası bağıntıların aktarılması yeterli değildir. Anlam, kaynağına yaslanarak kendi kendini yeniden üretir. Böylece, anlam kaynağından hareketle söylemde; "söz-sözcük-sözcük öbeği"nin nasıl eklemlendiği çözümlenecek, aynı zamanda anlam kaynağına yönelerek "anlamlama" kavramıyla da yorumlanacaktır.

Bu anlamlama durumu da devingenlik içerisindeki bir yapıdır. Bu nedenledir ki, sözümüzün asal konusu dış gerçeklik, dil dışı gerçeklik ya da dış göndermeler dünyası, kültürel bir yapı olarak kabul edilip, kurgusal anlatıda yeniden oluşturulmaktadır.

Seçmiş olduğumuz metni ya da söylemi, "Eleştirel Söylem Çözümlemesinde Devingen Anlambilim Düzlemleri"nde (Dynamic Semantics Plane in Critical Discourse Analysis) ele alacağımız başlıklar altında, tablolara ayrıştıracağız. Oluşturduğumuz tablolarda yer alan söylemler, "gündem yaratan, gündemde kalan, gündemi değiştiren ve metinler-arası göndermelerde sıkça kullanılanlar" olarak seçilmiştir.

Metin çözümlemelerinde “dural” ve “devingen” olmak üzere iki süreç vardır. Çalışmamızda durağan “dural” anlam düzleminden değil, devingenlik “devimsel” düzleminden söz edeceğiz ve onu inceleme alanına alacağız. Söylemlerin, “Devingen Anlambilim Düzlemleri”nde (DAD) ele alacağımız başlıklar şunlar:

1. Söz Oyunları “word games”
Benzetme/Eğretilme “metaphor”
Düz değişmece “metonymy”
2. Deyim “locution”
3. Atasözü “proverb”
4. Söylence “legend”
5. Tekerleme “tongue twister”
6. Bilmece “enigma”
7. Fıkralar “clause”
8. Masal “tale”
9. Mani “verse”
10. Öykü/Hikâye “story”
11. Kanıt “evidence”
12. Aktarma söz “alienism, borrowing”
13. Alıntı “quotation”
14. Doğu kökenli sözcükler “the East words”
15. Batı kökenli sözcükler “the West words”
16. Kalıplaşmış sözcükler “stereotyped words”
17. Popüler sözcükler “popularity words”
18. Koşutluk “paralel”
19. Karşıtlık “contrary”
20. Bileşik sözcük “compound word”
21. Ünlem “interjection”
22. Pekiştirmeli “intensive”
23. Eşanlamlılık “synonymy”
24. Karşıtanlamlılık “antonymy”
25. Çokanlamlılık “polysemy”
26. Tekanlamlılık “monosemy”
27. Değişmeceli “figurative”
28. Eşadlılık “homonymy”
29. Düzanlam “denotation”
30. Yananlam “connotation”
31. Sıra dışı sözcükler “extraordinary words”
32. İkileme “gemination, reduplication”

- 33.Evrişik “converse”
- 34.Öteleme “metalepsis”
- 35.Örnekseme “analogy”
- 36.Ses düşmesi “disappearance”
- 37.Arıksayış “litotes”
- 38.Karşıtlama “antiphrasis”
- 39.Öyküntü “calque”
- 40.Caymaca “anacoluthon”
- 41.Çiftleme “syllepsis”

Tablolar

Koşutluk

Açık Anlam

“İki senedir anamız ağlıyor.”
 “Ananı da al git.”

Örtük Anlam

Söylem, dilin somut yaşayan bir bütün olarak anlaşılması demektir.

Söylemi üreten birey, zorunlu olarak, kişi, süre ve uzam etkenleriyle hesaplaşma durumundadır ve aynı zamanda da “kültürel, ekonomik, dinsel, etnik, politik, dilsel” söyleminin taşıdığı ideolojinin niteliği önem kazanmaktadır. Dolayısıyla da burada, “halk” ile “iktidar” arasındaki söylemler “koşutluk” yaratmışlardır. Bu bağlamda, “halk”ın “Anamızı ağlattın” (bir deyim; zor durumda bulunulan, toplumsal düzende yaşanan zorlukları ifade eder) söylemine karşılık, iktidarın “Ananı da al git” sözünü; halk/iktidar-güç/ iktidar-güç/halk söyleminin koşutluğunda ele alabiliriz. Böylece, söylemi oluşturan birey (iktidar) örtük ya da açık bir biçimde kendi ideolojisine koşut olduğunu düşündüğü ya da etkilendiği değerleri içeren söylemlerle göndermeler yapmaktadır.

Türk toplumunda anneler kutsaldır ve “Cennet anaların ayakları altındadır” sözü de önemlidir.

Kalıplaşmış Sözcükler

Açık Anlam

“Kanka afiş sorun oldu.”
 “Yandaşlarına dağıtıyorlar.”
 “Psikolojik kriz.”
 “Sevsinler seni.”
 “Yenelim karizmamız çizilmemiş.”
 “Prim yaparsın geliver canım.”
 “Bana ne ya.”
 “Bana ne.”
 “Demokrasiyse hodri meydan.”
 “Artık sus be adam.”
 “Faso fiso mu dediniz.”
 “Başbakan da simide talim etti.”
 “Enflasyon patlamadı, tam aksine çatladı.”
 “Sözler saçmalığın daniskası.”
 “Halkın o ‘sigortası’nı attırma-
 yın.”
 “Siyaseten zügürt.”
 “Gammaz polemiği.”
 “Acı kavun gibi yere serecekti.”
 “Siyasetçiler rol çaldı.”
 “Allah’a havale etti.”
 “Yazıklar olsun.”
 “Bu analizleri millet yutmu-
 yor.”
 “Nedense çok kızgın diyorlar.”
 “Yandaş Medya.”
 “Sadaka kültürü.”
 “İspat et polemiği.”

Örtük Anlam

Kalıplaşmış sözcüklere,
 “ciddi olamazsın”
 “hadisene”
 “yapma be”
 “kendine iyi bak”
 “mümkünü yok”
 “hadi ordan sende”
 “git işine”
 “hodri meydan”
 “bırak ya”
 “hiç işim olmaz”
 “rol çalmak”
 “zehir katmak”
 “Salı düellosu”
 “çatladı”
 “sus be adam”
 “kriz edebiyatı”
 “süper ya”
 “karizma”
 “geliver canım”
 “bana ne”
 “bana ne ya”
 “yapma ya”
 “yapma be”
 “son durum nedir”
 “nasıl yani”
 “nasıl gidiyor”
 “işte gerçek yüzü”
 “hatırlatma yapmak”
 “panik olmak”
 “ama sorun değil”
 “gününüzü göreceksiniz”
 “işe yaramaz”
 “ne kahramanlık”
 “iyi malzeme çıktı”
 “açıklama yapmak”
 “ne skandal”
 “emin misiniz”
 “aferin lan”
 “talim etmek”
 “valla bravo”
 “kafayı yemek”
 “takılmak”

“şov yapmak”
“start vermek”
“karizmayı yerle bir etmek”
“fasa fiso”
“daniska”
“züğürt”
“hadi ya”
“koçum”
“var mısın”
“yamuk yapmak”
“kafalamak”
“hata yapmak”
“katkı yapmak”
“kıl olmak”
“sigortasını attırmak”
“yere sermek”
“brifing vermek”
“ayaküstü”
“şok olmak”
“şoke olmak”
“empoze etmek”
“konfirme etmek”
“konuşma yapmak”
“beğeni kazanmak”
“dizayn etmek”
“hatırlatma yapmak”
“başvuruda bulunmak”
“stres olmak”
“kültür erozyonu”
“havale etmek”
“sevsinler seni”
“yazıklar olsun”
“yutmamak”
“çok kızgın”
“yandaş”
“ispat et”
“sadaka kültürü”
“nahış bir vaziyet”
“alkış almak”
“kahvaltı almak” gibi sözcükle-
ri örnek gösterebiliriz.

Popüler Sözcükler

Açık anlam

“Psikolojik kriz.”
 “Paniğe kapılmayın.”
 “Anadolu’daki kadınlarımızın kıyafeti siyasal simge değildir.”
 “Silahşörler.”
 “Kriz söylemi değiştirmedir.”
 “Tabu nedir şimdi anladım.”
 “Bu analizleri millet yutuyor.”
 “Sözleri, narsisizmden başka bir şey değildir.”
 “Provokatör.”
 “Protesto eden vatandaş.”
 “Kriz edebiyatı yapmayalım.”
 “İddiaya paronoya.”
 “Tedavülden kalkmış tipler var.”
 “Muhalefet fantastik dünyada.”
 “Sakallı, bıyıklı çalışan polemiği.”
 “Siyasette ‘felsefik’ tartışma.”
 “Demokrasi manifestosu gibi savunmayla tarihe not düşeceğiz.”
 “Kültürlerarası diyalog yapay bir kavram mı?”
 “Şantaj yapmayın.”
 “Sürrealist resim gibiler.”
 “Sokrates polemiği.”
 “İspat et polemiği.”
 “Çirkinlik resitali.”
 “Altın günleri ile birleşen estetik günleri.”
 “Moda olanlar-demode olanlar.”
 “Şok yaşandı.”
 “Davos’ta şok.”

Örtük anlam

Popüler kültürün ürettiği sözcüklere,
 “simge”
 “manifesto”
 “polemik”
 “tip”
 “fantastik”
 “protesto”
 “provokatör”
 “moda”
 “demode”
 “sürrealist”
 “estetik”
 “diyalog”
 “şantaj”
 “silahşör”
 “narsisizm”
 “dijital”
 “konsept”
 “konsensüs”
 “mega”
 “imaj”
 “depar”
 “retrospektif”
 “rövaşata”
 “portal”
 “web”
 “vizyon”
 “spekülatif”
 “sendrom”
 “milenyum”
 “ivme”
 “format”
 “sansasyonel”
 “radikal”
 “provizyon”
 “intern”
 “out”
 “in”
 “bill-board”
 “proses”
 “cafe”
 “pop art”

“analiz”
“know-how”
“diet”
“tabu”
“parodoks”
“riziko”
“puffy”
“stretch”
“panik”
“heterojen”
“kriminal”
“psikolojik”
“clup”
“kriz”
“promosyon”
“analiz”
“telestar”
“popüler”
“non-stop”
“drink shop”
“agresif”
“platform”
“show”
“center”
“aktivite”
“plaza”
“tower”
“absürd”
“kariyer”
“prezantabl”
“spesiyal”
“trend”
“star”
“elit”
“elegant”
“fetiş”
“fan club”
“paranoya”
“panik”
“romantika”
“paranoyak”
“modernist”
“hermetik”
“vizyon”
“perspektif”
“asist”
“kontekst”
“reel”
“simetrik” gibi sözcükleri örnek gösterebiliriz.

Eğretileme

Açık Anlam

"Meclis'te ağızlar bozuldu."
 "İstanbul yağmalanıyor."
 "Korku diktatörlüğü."
 "Siyaseten züğürt."
 "Balans ayarı sandıkta olur."
 "Silahların gölgesinde."
 "Siyasi eşkıyalık."
 "Cumhuriyet zedeleniyor."
 "Mahalle baskısı."
 "Mugalatayı bırakın."
 "Besleme medya."
 "Sessiz diplomasi."
 "Yenelim karizmamız çizilmemiş."
 "Yarası olan gocunsun."
 "Çirkinlik resitali."
 "Lekeli iktidar."
 "Dikta heveslisi."
 "Doğal kazık."
 "Kriz kapıya dayandı."
 "Geleneksel estetiğe taşındı."
 "Ümüğünü sıkalım."
 "Psikolojik kriz."
 "Kanka afiş."
 "Simide talim etti."
 "Yumurta işi karıştı."
 "Zehir zemberek açıklama."
 "İnsanlık öldü mü?"
 "İpin ucu kaçmasın."
 "Gazze can çekiyor."
 "Osmanlı tokadı."
 "Korku imparatorluğu."
 "Seçmen buharlaştı."
 "Korku toplumu."
 "Sessiz yığınların sesi."
 "Kültür erozyonu."
 "Gazze gurur duyuyor."
 "Söz düellosu."
 "Köprüler atıldı."
 "Davos'ta gerginlik."
 "Çamur üretiyorlar."
 "Bilgi kirlenmesi."
 "Son kullanma tarihi."
 "Gönül gözü."
 "Kömürcüye kara haber."
 "Beyin fıtığı."

Örtük Anlam

Söylemlerdeki "ifade özellikleri" ya da "söz oyunları" önemlidir. Bunlar eğritileme "metafor" ve bunun iki kullanım biçimi olarak "sinekdoş" ve "metonimi"dir. Sinekdoş, bütünü parçasıyla ifade etme biçimidir. Metonimi "düzdeğişmece" ise, bir şeyi onun özelliği ya da ek-lentisiyle anlatmaktır.

Deyimler

Açık Anlam

- “Paniğe kapılmayın, tekere çomak sokmayın.”
“Kervan yola girdi.”
“Kendi yağımızla kavrulmasını biliriz.”
“Küllerinden yeniden doğmak.”
“İMF’ye ümüğümüzü sıktırmayız.”
“Öldürmeyen şey güçlendiriyor.”
“Bıçak kemiğe dayandı.”
“Ben kasaptaki ete soğan doğramam.”
“Ayaklar ayak altında.”
“Külâhıma anlat.”
“İnsanları üç kuruşa mahkûm ettiniz.”
“İşsizliğe pabuç bırakmayın.”
“Uçaktaki ‘ipe un serme’ tartışması.”
“Acı kavun gibi yere serecekti.”
“Bugün varız yarın yokuz.”
“Zil takıp oynayacaklar.”
“Gemiye en son ben terk ederim.”
“Erik yemedik karnımız ağrımaz.”
“Bildiri tam dam üstünde saksağan.”
“Yabancıya el açılıyor.”
“Oruç başına vurmuş.”
“İçi boş olanlar dışıyla konuşur.”
“İpin ucu kaçmasın.”

Örtük Anlam

- “Tekere çomak sokmak deyimini, yolunda giden işi engellemek anlamındadır.”
“Kervan yola girmek.”
“Kendi yağıyla kavrulmak.”
“Küllerinden yeniden doğmak.”
“Ümüğünü sıkmak.”
“Öldürmeyen Allah öldürmez.”
“Bıçak kemiğe dayanmak.” (Katlanılamayacak durum.)
“Kasaptaki ete soğan doğramak.”
“Ayak altında olmak.”
“Külâhıma anlat.”
“Üç kuruşa muhtaç olmak.”
“Pabuç bırakmamak.” (Korkmamak.)
“İpe un sermek.” (Engeller çıkarmak.)
“Yere sermek.”
“Zil takıp oynamak.”
“Gemiye terk etmek.”
“Karnı ağrımak.”
“Dam üstünde saksağan.”
“El açmak.”
“Oruç başına vurmak.”
“İpin ucunu kaçırmak.”

Doğu Kökenli Sözcükler

Açık Anlam

- “İşadamlarının iki yıllık ‘zulası’ varmış.”
- “Tasavvut altındayız.”
- “Mütevazı olsun.”
- “Kimse şeamet tellallığı yapmasın.”
- “Bazı mahfiller bana ‘devletçi’ diyor.”
- “İşinize gelmediği için böyle yaftalanıyorsunuz.”
- “Basın en iyisi ulemaya sormalı.”
- “Tedavülden kalkmış tipler var.”
- “Müflis tüccar eski defterleri karıştırıyor.”
- “Savunma ‘velev ki’yi kapsamadı.”
- “İşçiye ceberût.”
- “Mugalatayı bırakın.”
- “Ya biat ya cihat.”
- “Müfteri düellosu.”
- “Fakir fukara, garip gureba, cahil cühela.”

Örtük Anlam

- “zula” (birikim, yatırım)
- “tasavvut” (sesleme) (Devellioğlu, 1982, s. 1240)
- “mütevazı” (alçakgönüllü, kibirsiz) (Devellioğlu, 1982, s. 940)
- “şeamet” (uğursuzluk) (Devellioğlu, 1982, s. 1175)
- “mahfil” (oturulacak yer) (Devellioğlu, 1982, s. 676)
- “yafta” (kişiye isnat edilen suçlama.) (*Türk Dil Kurumu Sözlüğü*, 2009)
- “ulema” (alimler, ilim sahipleri) (Devellioğlu, 1982, s. 1346)
- “tedavül” (kullanılma) (Devellioğlu, 1982, s. 1261)
- “müflis” (iflas etmiş, parasız) (Devellioğlu, 1982: 851)
- “velev” (bile, hatta) (Devellioğlu, 1982, s. 1377)
- “velev ki” (isterse, kaldı ki, hatta, her ne kadar)
- “ceberût” (aşırı büyüklük) (Devellioğlu, 1982, s. 157)
- “mugalata” (yanıltmak için söz söyleme) (Devellioğlu, 1982, s. 792)
- “biat” (kabul ve tasdik) (Devellioğlu, 1982, s. 124)
- “cihat” (taraftar) (Devellioğlu, 1982, s. 173)
- “müfteri” (iftira atan, kara çalışan) (Devellioğlu, 1982, s. 852)
- “gurebâ” (garip, garipler, kim-sesizler) (Devellioğlu, 1982, s. 351)
- “cühelâ” (bilgisizler, cahiller) (Devellioğlu, 1982, s. 179)

Batı Kökenli Sözcükler

Acık Anlam

“Çevrecinin daniskası.”
“Saçmalığın daniskası.”
“Sözleri, narsisizmden başka bir şey değildir.”
“Provokatör olma.”
“TV’de düelloya varım.”
“İddialar paranoya.”
“Muhalefet fantastik dünyada.”
“Demokrasi manifestosu.”
“Sürrealist resim gibiler.”
“Dikta heveslisi.”
“Enflasyon patlamadı, tam aksi-
ne çatladı.”
“Psikolojik kriz.”
“Bu analizleri millet yutmu-
yor.”
“Protesto eden vatandaş.”
“Kriz edebiyatı yapmayalım.”
“Paniğe kapılmayın.”
“Moda olanlar.”
“Demode olanlar.”
“Altın günleri ile birleşen este-
tik günleri.”
“Kültürlerarası diyalog yapay
bir kavram mı?”
“İspat et polemîği.”
“Sokrates polemîği.”
“Siyasette ‘felsefik’ tartışma.”

Örtük Anlam

“daniska”
“narsisizm”
“provokatör”
“düello”
“paranoya”
“fantastik”
“manifesto”
“sürrealist”
“dikta”
“enflasyon”
“psikolojik”
“analiz”
“protesto”
“kriz”
“panik”
“moda”
“demode”
“estetik”
“diyalog”
“polemik”
“felsefik”

Benzetme

Açık Anlam

“Halkı limon gibi sıkıyorlar.”

“Hiçbir iktidar bu kadar tahammülsüz olmamıştı.”

“Bu millet bir çuval kömüre oyunu satmayacak kadar onurludur.”

“Milletin tercihini aşağılamaya kadar götürüyorlar işi.”

“Acı kavun gibi yere serecekti.”

“Demokrasi manifestosu gibi savunmayla tarihe not düşeceğiz.”

“Surrealist resim gibiler.”

“Hiçbir iktidar bu kadar tahammülsüz olmamıştı.”

“Bomba gibiyim.”

Örtük Anlam

Benzetme (teşbih), *Türk Dili Sözlüğü*’nde, “Bir şeyin niteliğini anlatmak için o niteliği eksiksiz taşıyan bir şeyi örnek olarak gösterme işi” (tdk.tr/TR/SozBul, 2009) olarak tanımlanmıştır. Kemal Demiray da, “Benzetmek; bir şeyin başka bir şeye benzetmesini sağlamak” (Demiray, 1994, s. 100) tanımlamasını yapmaktadır. Benzetme yapılırken, “gibi”, “kadar”, “sanki” edatları kullanılır.

Alıntılar

Açık Anlam

“Geldikleri gibi giderler.”

“Yerli malı yurdun malı.”

“2009’da ekonomi bürokrasisinde yaprak dökümü yaşanacak.”

“Gece Yarısı Ekspresi itirafı.”

“Gölge etmeyin başka ihsan istemez.”

“Uzun ince bir yoldayız, gideceğiz gündüz gece.”

“Bizi ucuz döviz havası mahvetti.”

“Gözleri var görmüyor, kulakları var duymuyor.”

“Her canlı bir gün ölümü tadacaktır.”

“Yumuşak başlıyım, uysal koyun değilim.”

Örtük Anlam

“Geldikleri gibi giderler” sözü, Mustafa Kemal Atatürk’e aittir. 1918’de düşman zırhlıları, Boğaziçi’ne girdiklerinde, Atatürk, bir süre Boğaziçi’ne bakar ve “Geldikleri gibi giderler” der.

“Yerli malı yurdun malı, her Türk onu kullanmalı” sözü, 1946 yılından itibaren, 12 Aralık’ta kutlamaya başladığımız, “Yerli Malı Haftası”na göndermedir. 1983 yılından sonra bu haftanın adı, “Tutum, Yatırım ve Türk Malları Haftası” olarak değiştirilmiştir.

Yaprak Dökümü Reşat Nuri Güntekin’in bir romanıdır.

1978 yapımı, “Gece Yarısı Ekspresi” adlı film, Alan Parker ve Oliver Stone imzalıdır ve Türk aleyhtarı yalanlar üzerine kurulanmıştır. Film, Bill Hayes’in, Türkiye’deki sıkıntılı hapisane yıllarını anlattığı kitabından uyarlanmıştır. Ayrıca film, Türkiye’de uzun süre yasaklı filmler arasında yer almıştır.

Diyojen ve Büyük İskender arasındaki söylemdir. Diyojen güneşlenirken, yanına İskender gelir ve “Ne dilersen, yerine getireceğim” der. Diyojen, üzerine düşen gölgenin İskender’e ait değil, dünyaya ait olduğunu belirtir ve elinin tersiyle “Gölge etme başka ihsan istemem” diye cevap verir.

Âşık Veysel’in şiiridir:

“Uzun ince bir yoldayım,
Gidiyorum gündüz gece.
Bilmiyorum ne haldeyim,
Gidiyorum gündüz gece.”
Orhan Veli’nin şiiridir:

“Beni bu havalar mahvetti,
Böyle havada istifa ettim
Evkaftaki memuriyetimden.
Tütüne böyle havada âşık ol-
dum,
Eve ekmekle tuz götürmeyi,
Böyle havalarda unuttum,
Şiir yazma hastalığım,
Hep böyle havalarda nüksetti,
Beni bu güzel havalar mahvet-
ti.”

(siirperisi.net/siir,2009)

“Bunlar, o kimselerdir ki, Allah, kalplerini, kulaklarını, gözleri-
ni mühürlemiştir.” (*Kur'an-ı Ke-
rim*, Nahl Sûresi, Sûre: 16, Cüz:
14, Ayet: 108,1978:280)

“Onların kalpleri vardır; bu
kalplerle gerçeği anlamazlar.
Gözleri vardır; onlarla görmez-
ler. Kulakları vardır; onlarla na-
sihat dinlemezler.” (*Kur'an-ı
Kerim*, El-Âraf Sûresi, Sûre: 7,
Cüz: 9, Ayet: 179,1978:175)

“Her nefis bir gün ölümü tada-
caktır.” (*Kur'an-ı Kerim*, Âl-i İm-
ran Sûresi, Sûre: 3, Cüz: 4, Ayet:
185, 1978:74)

Mehmet Akif Ersoy'un, “Zulmü
Alkışlayamam” adlı şiirinden
alıntılanmıştır:

“Zulmü alkışlayamam, zalimi
asla sevemem;

Gelenin keyfi için, geçmişe kal-
kıp sövemem.

Biri ecdadıma saldırdı mı, hatta
boğarım!...

Boğamazsın ki!

Hiç olmazsa yanımdan kova-
rım.

Yumuşak başlı isem,

Kim dedi uysal koyunum.

Kesilir belki, fakat çekmeye gel-
mez boynum.” (timgazeteler.
com, 30.01.2009)

Tekerlemeler

Açık Anlam

“Bir varmış bir yokmuş.”

Örtük Anlam

“Bir varmış bir yokmuş” masal tekerlemesidir.

Masallar, çocuklara söylenen; inanışlardan, törelerden bağımsız hayal ürünü anlatılardır. Düş kurulan şeylere ulaşma arzusu masalları doğurmuştur. Dolayısıyla, bu hayal ürünü olayların gerçeklerle ilgisi yoktur, kısa ve yoğun anlatım biçimleri sunarlar. Masalların başında, ortasında ve sonunda kısa ya da uzun “kalıplaşmış sözler”, bir başka söyleyişle “masal tekerlemeleri” yer almaktadır:

“Bir varmış bir yokmuş,
Allah’ın kulu çokmuş,
Çok söylemesi günahmış,
Zaman zaman içinde,
Evvvel zaman içinde,
Kalbur saman içinde,
Deve tellâl iken,
Sinek berber iken,
Ben annemin beşiğini,
Tıngır mıngır
Sallar iken,
O yalan,
Bu yalan,
Fili yuttu bir yılan,
Bu da mı yalan,
Az gittim,
Dere tepe düz gittim,
Bir de arkama baktım,
Arpa boyu yol gitmişim.”
(Çomak, 2005, s. 1145)

İkilemeler

Açık Anlam

- “IMF ile tıptış tıptış bir anlaşma.”
 “Hayvanlar tokuşa tokuşa anlaşıyor.”
 “Kutlu Doğum’da ‘davul zurna’ olur mu polemîği.”
 “Al gülüm ver gülüm.”
 “Bir varmış bir yokmuş.”

Örtük Anlam

İkilemeler, bir sözcüğün yinelenmesidir. İkilemeler anlamları karşıt, yakın ya da sesleri benzeşen sözcüklerin yan yana gelmesidir. İkilemeler sayıca eş hecelidir ve ayrı yazılır. Sıkça kullanılan örnekler arasında şunlar yer alır:

- “abuk sabuk”
 “abur cubur”
 “acı tatlı”
 “ah vah”
 “al gülüm ver gülüm”
 “bir varmış bir yokmuş”
 “borç harç”
 “çoluk çocuk”
 “davul zurna”
 “deli dolu”
 “ecir sabır”
 “gel zaman git zaman”
 “haraç mezat”
 “hoş beş”
 “huyu suyu”
 “incik boncuk”
 “kader kısmet”
 “kazma kürek”
 “kim kime dum duma”
 “laf söz”
 “mal mülk”
 “ne olur ne olmaz”
 “ölüm kalım”
 “sakal bıyık”
 “şark garp”
 “şıra boza”
 “tangır tungur”
 “tek tük”
 “tıptış tıptış”
 “tokuşa tokuşa”
 “üç aşağı beş yukarı”
 “vırıltı zırlı”
 “yamuk yumuk”
 “yazı tura”
 “yırtık pırtık”
 “zar zor”
 “zehir zıkkım”
 “zart zurt” (Çomak, 1995, s. 47)

Ünlem Olan Sözcükler

Açık Anlam

“A!”
“E!”
“ay!”
“ey!”
“hey!”
“ya!”
“hadî!”
“hay!”
“vay!”
“oh!”
“yahu!”
“ayol!”
“be!”
“uf!”
“yuh!”
“eyvah!”
“aman!”
“yaşa!”
“öf!”
“yazık!”
“sakın!”
“haydi!”
“Yahu! Bu millet yatıp kalkıp si-
ze mi çalışacak.”
“Kimi aldatıyorsunuz yahu!”
“Türkiye ‘Oh’lu bir imkânı ara-
mazsa yazık olur.”
“ ‘Oh’ dedirtecek bir karar la-
zım.”
“Ey! Küstah adam.”

Örtük Anlam

Bu tür ünlem olan sözcüklerin kullanımı hitap olarak tercih edilmektedir. Burada da, ikti-
dar halktan birinin sorunu için
tepkiye tepkiyle cevap verir. Di-
ğer bir söyleyişle, birey kendisi-
ni toplumsal düzenin içerisinde,
beklentilerini ve söylemin
etki gücünü ortaya koyar.
“Yahu!” ünlemi tek başına kul-
lanıldığında, bir uyarıcıdır. Çün-
kü, ünlemler karşımızdakileri
çağırmaya ve uyarmaya yarayan
sözcüklerdir” (Ekici, 1977, s.
111).

Sıra Dışı Sözcükler

Açık Anlam

“Lagendayık enişte gardaş.”

“Tayyibiye.”

“Borç yığidin ümügüdür.”

“Faso fiso mu dediniz.”

“Destek: Yes Köstek: No! Sadece düm tek tek.”

“Fakir fukara, garip gureba, cahil cühela.”

Atasözleri

Açık Anlam

“Köpeksiz köyde değneksiz dolaşüyor.”

“Bana dokunmayan yılan anlaşı.”

“Al kömürü ver oyu.”

“Borç yiğidin ümüğüdür.”

“Kaşıkla verip kepçeyle alma.”

“Hayvanlar tokuşa tokuşa anlaşı.”

“Yalancının mumu söndü.”

“Yarası olan gocunsun.”

“Sivrisinek saz.”

“Herhalde kendisi aynaya bakıyor.”

Örtük Anlam

“Bana dokunmayan yılan bin yaşasın.”

“Al gülüm ver gülüm.”

“Borç yiğidin kamçısıdır.”

“Kaşıkla verip kepçeyle almak.”

“İnsanlar konuşa konuşa, hayvanlar tokuşa tokuşa anlaşı.”

“Yalancının mumu yatsıya kadar yanar.”

“Yarası olan gocunur.”

“Anlayana sivrisinek saz, anlamayana davul zurna az.”

“İş insanın aynasıdır.”

Karşıtlık

Açık Anlam

"Yumurta kara değil ki ak olsun."

"Al kömürü ver oyu."

"İktidarla muhalefetin 'klasik Salı' düellosu."

"Bugün varız, yarın yokuz."

"Camiye de gider meyhaneye de."

"Uzun ince bir yoldayız, gideceğiz gündüz gece."

"İçi boş olanlar dışıyla konuşur."

"Ver gülüm al gülüm."

"Bir varmış bir yokmuş."

"Moda olanlar demode olanlar."

"Yaşar ne yaşar ne yaşamaz."

"Destek: Yes Köstek: No! Sadece düm tek tek!"

Örtük Anlam

"kara" x "ak"

"al" x "ver"

"iktidar" x "muhalefet"

"bugün" x "yarın"

"cami" x "meyhane"

"gündüz" x "gece"

"iç" x "dış"

"ver" x "al"

"var" x "yok"

"moda" x "demode"

"yaşar" x "yaşamaz"

"destek" x "köstek"

Öykü/Hikâye

Açık Anlam

“Kentte yaşamak istiyorsan ‘Deli Dumrul’u göreceksin.”

Örtük Anlam

“Deli Dumrul” *Dede Korkut Hikâyeleri*’nden, “Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Hikâyesi”nin baş kahramanıdır. Hikâye şöyledir: Oğuz’da, Duha Koca oğlu Deli Dumrul derler bir er varmış. Deli Dumrul, bir kuru çayın üzerine bir köprü yaptırmış. Bu köprüden geçen insanlardan otuz akçe, geçmeyenlerden, döve döve kırk akçe almış. Deli Dumrul niçin böyle davranıyorsa diyenlere, “Benden ‘deli’, benden ‘güçlü’ bir er var mıdır?” dermiş. Günlerden bir gün, Deli Dumrul’un köprüsünün yanına bir bölük oba yerleşir. Obada bir yiğit ölür ve yakınları feryat figan ederler. Deli Dumrul obaya gelerek, “Benim köprümün yanında neden ağlarsınız ve kavga edersiniz?” der. Oba halkı cevap verir: “Bir yiğidimiz vardı, vefat etti.” Deli Dumrul, “Peki yiğidinizi kim öldürdü?” diye sorar. Cevap verirler: “Allah’ı tarafından al kanatlı Azrail, yiğidin canını aldı.” Deli Dumrul, Allah’a seslenir: “Allah’ım, birliğin varlığın hakkı için, Azrail’i bana göster, onunla savaşıyım.” (Ergin, 1994, s. 177) Deli Dumrul, kırk yiğidiyle otururken, Azrail çıkagelir. Deli Dumrul, Azrail’i karşısında görünce, görür gözü görmez olur, tutar elleri tutmaz olur. Deli Dumrul, Azrail’in gücünü ve canını almaya geldiğini anlayınca, Allah’a yalvarır ve canının bağışlanması için dua eder. Deli Dumrul’un duası kabul olur ve bir can bulursa yaşamasına izin verilir. Deli Dumrul,

can bulmak için, önce babasına, sonra da annesine gider. Deli Dumrul, babasından ve annesinden canlarını ister; ama vermezler. Deli Dumrul, “Eşime gideyim, ondan can isteyim” der. Karısı, Deli Dumrul’suz bir hayat istemediğini söyleyerek, canını vermeyi kabul eder. Deli Dumrul da Allah’a, “Ya ikimizin de canını al ya da bağışla” der ve Allah her ikisinin de yüz kırk yıl yaşamasına izin verir (Ergin, 1994, s. 184).

Anlam Daralması

Açık Anlam

“Şeker denmez, Ramazan denir.”

“Şeker bayramı diyorlar bu kültür erozyonudur.”

Örtük Anlam

Şeker Bayramı ya da Ramazan Bayramı, İslâm dünyasında, Ramazan ayının (oruç tutulan Hicri Takvim'e göre dokuzuncu ay) bitmesiyle başlayıp, üç gün süren dini bir bayramdır. Ramazan Bayramı, Hicri Takvim'e göre, Şevval ayının ilk üç günüdür. Bayram, Ramazan ayı boyunca tutulan orucun sonucunda, mutluluk ve sevinci ifade eder. Bayramda oruç tutulmaz ve yasaklar kalkar. Aile, arkadaş ve akraba ziyaretleri yapılır. Bayram ziyaretlerinde, tatlılar, börekler, çikolatalar, şekerler ikram edilir. Dolayısıyla da, bayramda şeker ve tatlı ikram edilmesi gelenek haline gelmiştir. Bu nedenle, “Ramazan Bayramı” adı “Şeker Bayramı”na dönüşmüştür. Halk arasında “Şeker Bayramı” kullanımı daha yaygındır. Özellikle kentlerde, “Ramazan” yerine “Şeker” adı daha çok kullanılır.

Argo, Kaba, Öfke, Alay, Kızgınlık İçeren Sözcükler

Açık Anlam

“Anamızı ağlattın.”
 “Paniğe kapılmayın, tekere çomak sokmayın.”
 “Felaket tellalları.”
 “Kabadayılıkla krizle mücadele edilmez.”
 “Muhalefet renkkörü.”
 “Yandaşlarına dağıtıyorlar.”
 “Ya sev ya terk et.”
 “Silahşörler.”
 “Kaçtı.”
 “Sadaka kültürü.”
 “Adap ve düzey uyarısı.”
 “Zencilerin ve göbeğini kaşıyanların partisi diyorlar.”
 “Milletin tercihini aşağılamaya kadar götürüyorlar işi.”
 “Nedense çok kızgın diyorlar.”
 “Bazı mahfiller bana ‘devletçi’ diyor.”
 “Bu analizleri millet yutuyor.”
 “Sevsinler seni, yazıklar olsun.”
 “Çevrecinin daniskası.”
 “Saçmalığın daniskası.”
 “Allah’a havale etti.”
 “Kalbimize gömdük.”
 “Haddini aşan sözler söylemişin.”
 “Sözleri kabul edilemez, kınıyorum.”
 “Ayaklar ayak altında.”
 “Bu terbiyesiz adam.”
 “Hıyar! Sana ne lan! Geri zekâlı.”
 “Ey! Küstah adam; hıyar da geri zekâlı da sensin.”
 “O palabıyıklı.”
 “Külahıma anlat.”
 “Kimse şeamet tellallığı yapmasın.”
 “Kriz edebiyatı yapmayalım.”
 “Yüzleri bile kızarmıyor.”

Örtük Anlam

“öfke”
 “kızgınlık”
 “öfke”
 “argo-kaba”
 “alay”
 “alay”
 “kızgınlık”
 “alay”
 “öfke”
 “alay”
 “kızgınlık”
 “alay”
 “kızgınlık”
 “kızgınlık”
 “alay”
 “kaba”
 “alay-kızgınlık”
 “alay”
 “alay-kızgınlık”
 “kızgınlık”
 “kızgınlık”
 “öfke-kızgınlık”
 “öfke-kızgınlık”
 “öfke”
 “kaba”
 “argo-kaba”
 “argo-kaba”
 “alay”
 “alay-kızgınlık”
 “kızgınlık”
 “alay”
 “alay”
 “kaba”
 “alay-kaba”
 “alay-kaba”
 “kızgınlık”
 “alay”
 “öfke”
 “argo-kaba”
 “kaba”
 “kızgınlık”
 “öfke”
 “kızgınlık”

"Pişkinsin, fütursuzsun, pata-
 vatsızsın."
 "Tedavülden kalkmış tipler
 var."
 "Demokrasi ukalası."
 "Zil takıp oynayacaklar."
 "Bir ayağı topal eylem planı."
 "Korku diktatörlüğü."
 "Siyaseten züğürt."
 "Nalıncı keseri demokrasisi."
 "İspat et polemîği."
 "Siyasi eşkıyalık."
 "Gölge etmeyin başka ihsan is-
 temez."
 "Benim yapımda gerginlik
 yok."
 "Bildiri tam dam üstünde sak-
 sağan."
 "Densizlik."
 "Eşek gibi anırırım."
 "Osmanlı tokadı öldürür."
 "Beyin fıtığı."
 "Ağız ishali."
 "Beyinsiz."
 "Besleme Medya."
 "Özür yerine saldırı var."
 "Uçuk kaçık istek."
 "Sözler saçmalığın daniskası."
 "Yarası olan gocunsun."
 "Medyaya öfke."
 "Korku rejimi."
 "Çirkinlik resitali."
 "Meclis'te ağızlar bozuldu."
 "Asıl sen şerefsizsin."
 "Ulan müfteri."
 "Lekeli iktidar."
 "Cahil cühela."
 "Bana ne ya!"
 "Terbiyesiz herif."
 "Aşağılık herif, dümbük."
 "Edepsiz."
 "Son kullanma tarihi geçmiş."
 "Ceberût"
 "Bilgi kirlenmesi."
 "Çamur üretiyorlar."
 "Çöp-çamur-çukur."
 "İstanbul'da büyük düello."

"kızgınlık"
 "alay"
 "kaba"
 "kaba"
 "kaba"
 "kaba"
 "kaba"
 "kaba"
 "alay"
 "kaba"
 "kaba"
 "kaba"
 "kaba"
 "öfke-kızgınlık"
 "kaba"
 "kaba"
 "kaba"
 "argo"
 "kaba"
 "kaba"
 "kaba"
 "kaba"
 "argo"
 "kaba"
 "kaba"
 "kaba"
 "alay"
 "kaba"
 "kaba"
 "kızgınlık"
 "kızgınlık"

Söylemlerin İzleksel Dağılımı

Açık Anlam

“Anamızı ağlattın.”
 “Ümüğünüzü sıkın.”
 “Daha ne kadar insanımız ölecek.”
 “Felaket tellalları.”
 “Paniğe kapılmayın, tekere çomak sokmayın.”
 “IMF ile tıpış tıpış bir anlaşma.”
 “İşadamlarının iki yıllık ‘zulası’ varmış.”
 “Hem ağlaşıyorsunuz hem de oy veriyorsunuz.”
 “Anadolu’daki kadınlarımızın kıyafeti siyasal simge değildir.”
 “Al kömürü ver oyu.”
 “Düşüş attık, yek geldi.”
 “Millet bunları sandığa gömüyor.”
 “Bu millet bir çuval kömüre oyunu satmayacak kadar onurludur.”
 “Tabu nedir şimdi anladım.”
 “Bıçak kemiğe dayandı.”
 “Çevrecinin daniskası.”
 “Yetim hakkı yiyen içimizde barınamaz.”
 “Yürümekle bu iş çözülmez.”
 “Dinlemenin çivisi çıkmış.”
 “Sakallıyı ve bıyıklıyı katiyen almam.”
 “Ayaklar ayak altında.”
 “Tekere çomak sokuluyor.”
 “Külahıma anlat.”
 “Kimse şeamet tellallığı yapmasın.”
 “İnsanları üç kuruşa mahkûm ettiniz.”
 “Reddi miras.”
 “Örtünün masumiyeti.”
 “Borç yiğidin ümüğüdür.”
 “Kaşıkla verip kepçeyle alma.”

Örtük Anlam

“vergi”
 “kriz”
 “terör”
 “kriz”
 “kriz”
 “uzlaş”
 “yatırım”
 “seçim”
 “türban”
 “yardım”
 “İngiliz Düşesi Sarah”
 “seçim”
 “kömür yardımı”
 “‘Mustafa’ filmi”
 “kriz”
 “çevrecilik”
 “yolsuzluk”
 “eylem”
 “telefon dinleme”
 “eleman alımı”
 “eylem”
 “kriz”
 “dinlememe”
 “kriz”
 “enflasyon”
 “türban”
 “kriz”
 “zam”
 “bezme”
 “iletişimsizlik”
 “kriz”
 “seçim”
 “engelleme”
 “tuzak”
 “baskı”
 “sabır”
 “yolsuzluk”
 “vergi”
 “çevreci”
 “dini bayram”
 “son gazi”
 “bilgisizlik”
 “doğalgaz”

“Hayvanlar tokuşa tokuşa anlaşıyor.”

“Bıçağın dayanacağı kemik kalmadı.”

“Balans ayarı sandıkta olur.”

“Gölge etmeyin başka ihsan istemez.”

“Kimse tezgâh peşinde olmasın.”

“Kimse kimseye dayatamaz.”

“Uzun ince bir yoldayız, gideceğiz gündüz gece.”

“Büyük vurgun”

“Halkı limon gibi sıkıyorlar.”

“Ben çevrecinin daniskasıyım.”

“Şeker denmez, Ramazan denir.”

“Son çılgın Türk çiçeklerle.”

“İçi boş olanlar dışıyla konuşur.”

“Doğal kazık.”

“Altın günleri ile birleşen estetik günleri.”

“Bizi ucuz döviz havası mahvetti.”

“Fransa tarihinde böylesi görülmedi.”

“Yumurta kara değil ki ak olsun.”

“Kanka afiş sorun oldu.”

“Anne bizim için dua edin.”

“Gazze ağlıyor.”

“Halkın o ‘sigorta’sını attırmanın.”

“estetik ameliyatı”

“kriz”

“sahte çikolatalar”

“kolesterol”

“üç liderin yer aldığı afiş”

“Gazze”

“savaş”

Değerlendirme

Çalışmamızı oluşturan temel nokta, söylemi oluşturan bireyin, kendi ideolojilerine koşut/karşıt olduğunu düşündüğü söylemler-arası göndermelerden açık veya örtük biçimde yararlanma sürecinde kişi, süre ve uzam etkenleriyle adeta bir hesaplama içerisinde olmasıdır. Ele aldığımız metnin söylemin çözümülenmesinde, Teun A. van Dijk'in "Eleştirel Söylem Çözümlemesi"nden yola çıkılmıştır.

Çalışmada, Teun A. van Dijk'in mikro yaklaşımına odaklanarak, kendimizin geliştirdiği devingen anlambilim düzleminde, sözcükler ayrıştırılmış ve tablolara yerleştirilmiştir. Söylemde, ağırlık verilen sözcük ve sözcük öbekleriyle oluşan dil kullanımı örtük ya da açık biçimde kendi söyleminin taşıdığı ideolojiyi ortaya koymaktadır. Çalışmamız eleştirel olarak dil kullanıcılarının söylemlerini -kaba, kızgın, öfkeli, argo, sert, alaycı, saldırgan, sıra dışı kullanımlar- ile bilinçli ya da bilinçsiz olarak benimsemiş oldukları ortak bilgi değerlerini ortaya koymaktadır. Dili kullananların seçtikleri sözcükler ve söylemler onların aynı zamanda ideolojilerini yansıttığından, ideolojiler de kendilerini dil ile ifade edip biçimlendirirler. Diğer yandan, ideolojiler, kimlikler, güç ilişkileri, kültürel değerler dil aracılığıyla ya da dilsel kurgulamalar yoluyla ortaya konulmaktadır. Bu nedenle, medya metinlerinde, dil kullanıcılarının, dil kullanımı ön plana çıkarılmıştır. Bu yüzden de, ideolojiler bütününden oluşan simgesel düzen, dil yoluyla ifade edilmektedir.

Bu çalışmayla amacımız, medya metinlerindeki seçilmiş sözcük ve sözcük öbeklerinin bireylerin yaşamı algılamalarında, düşüncelerinde ve değerlendirmelerinde söyleme yansıyan toplumsal ideolojilerini belirlemektir. Bu yöntemle açık dilsel yapılardan örtük ideolojik yapılara ulaşmak amaçlanmıştır. Bu bağlamdan yola çıkarak, çalışmamızda, kendimizin geliştirdiği ve eleştirel söylem çözümlemelerine yeni bir yaklaşım olarak önerdiğimiz metin çözümlemesinde, devingen anlambilim temel alınarak, seçilmiş medya metinlerini ayrıştırmaya çalıştık. Devingen Anlambilim Düzlemleri olarak adlandırdığımız yöntemimiz, dilin kurgulanan anlamlarını yansıtmaktadır. Bu nedenle, geliştirdiğimiz yöntem çözümlemesindeki amacımız, dilin karmaşık yapısını, içeriğini, eşsüremlili ve artsüremlili açılarından incelemenin

ve çözümlenin yanı sıra, söylemsel anlamın nasıl gerçekleştiğini de ortaya koymaktır. Söylemsel anlamın nasıl gerçekleştiğini ortaya koyarken, sadece sözcükler-arası bağıntıların aktarılması yeterli olmayıp, söylemselleşmede sözcükler-arası bağıntıların yanı sıra, anlamları da önem kazanmaktadır. İşte bu nedenle, sözcüklerin anlam kaynağına yaslanarak kendilerini yeniden nasıl ürettikleri ve nasıl eklemlendikleri belirlenmiştir. Aynı zamanda çözümlememizde, seçilmiş söylemler, anlam kaynağına da yönelerek yorumlanmıştır. Anamlama durumu devingenlik içerisindeki bir yapı olduğundan, çözümümüzün ana konusu dış gerçeklik, dil dışı gerçeklik ya da dış göndermeler dünyası veya kültürel bir yapı olarak kabul edilip, kurgusal anlatıda yeniden yapılandırılmaktadır.

Sonuç olarak, söylem çözümlememizde, söz-sözcük-sözcük öbeği ve söylemler arasındaki örüntüleri ve anlamları, metnin örtük yapısındaki anlamları/yananlamları ortaya koymak suretiyle, dilin kullanımıyla oluşan söylemin, dilin somut yaşayan bir bütün olduğunu göstermiş oluyoruz.

Kuramlar ve Kuramcılar

Söylem Çözümlemesi "Discourse Analysis"

Söylem ve Bilgi "Discourse and Knowledge"

Söylem ve İletişim "Discourse and Communication"

Biçim ve İşlev "Form and Function"

Metin ve Bağlam "Text and Context"

Söz-Eylem Kuramı "Speech-Act Theory"

Edimbilim "Pragmatics"

Etkisöz Toplumdilbilim "Perlocution-sociolinguistics"

Eleştirel Okumalar "Critical Reading"

İletişimsel Eylem Kuramı "Theory of Communicative Action"

Değişke Çözümlemesi "Variant Analysis"

Bağıntı Kuramı "Relevance Theory"

Konuşma Çözümlemesi "Speech Analysis"

Söylem ve İdeoloji "Discourse and Ideology"

Eleştirel Söylem Çözümlemesi "Critical Discourse Analysis"

Norman Fairclough, *Language and Power*, Londra, Longman, 1989.

Norman Fairclough, *Discourse and Social Change*, Cambridge, Polity Press, 1992.

Ruth Wodak, *Language, Power and Ideology*, Amsterdam, Benjamins, 1989.

Ruth Wodak, "Critical Linguistics and Critical Discourse Analysis", *Handbook of Pragmatics, Manual*, Amsterdam, Benjamins, 1996, s. 204-10.

Ruth Wodak ve Martin Reisigl, *Discourse and Discrimination, The Rhetorics of Racism and Antisemitism*, Londra, Routledge, 1999.

Göstergebilimsel Anlatı "Narrative Semiotics"

Greimas, Algirdas Julien, *Structural Semantics, An Attempt at a method*, Lincoln, University of Nebraska Press, 1983.

Yapısal Anlambilim "Structural Semantics"

Bilgi Teorisi "Theory of Knowledge"

Temeli Olan Teori/Belli Bir Temele Dayalı Teori "Grounded Theory"

Glaser, Barney G. ve Strauss, Anselm, *The Discovery of Grounded Theory, Strategies for Qualitative research*, Chicago, IL, Adline, 1967.

Strauss, Anselm, *Qualitative Analysis for Social Scientists*, Cambridge University Press, 1987.

İletişimin Etnografyası "Ethnography of Communication"

Gumperz, John J. ve Hymes, Deli, *Directions in Sociolinguistics, The Ethnography of Communication*, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1972.

Hymes, Deli, "Linguistics Method in Ethnography of Speaking" P. Garvin, *Method and Theory in Linguistics*, içinde, Lahey, Mouton, s. 249-325.

İçerik Çözümlemesi "Content Analysis"

Berelson, Bernhard, *Content Analysis in Communication Research*, New York, Hafner, 1952.

Holsti, Ole R., *Content Analysis for the Social Sciences and Humanities*, Reading, MA, Addison-Wesley, 1969.

Niteliksel İçerik Çözümlemesi "Qualitative Content Analysis"

Mayring, Philip, *Qualitative Inhaltsanalyse, Grundlagen*

und Techniken, Weinheim, Deutscher Studienverlag, 1988.

Metin Çözümlemelerinde Simge Yöntemi "Symbol as a Method of Text Analysis"

Bales, Robert F. ve Cohen, Stephan P., *Symlog: A System for the Multiple Level Observation of Groups*, New York, The Free Press, 1979.

İşlevsel Gerçekçilik "Functional Pragmatics"

Brünner, Gisela ve Graefen, Gabriele, *Texte und Discourse, Methoden und Forschungsergebnisse der Funktionalen Pragmatik*, Opladen, Westdeutscher Verlag, 1994.

Yorumbilim "Hermeneutics"

Oevermann, Ulrich, Allert, Tilman, Konau, Elisabeth ve Krambeck, Jürgen "Die Methodologie Einer, Objektiven Hermeneutik", Interpretative Verfahren in den Sozial-und Textwissenschaften, Stuttgart, Metzler, 1979, s. 352-434.

Metin Çözümlemelerinde Farklılık Kuramı "Distinction Theory Text Analysis"

Sacks, Harvey, "On the Analysability of Stories by Children", Roy Turner, *Ethnomethodology*, içinde, Harmondsworth, Penguin, 1974.

Sacks, Harvey, *Lectures on Conversation*, Der. Gail Jefferson, Cambridge, Blackwell, 1992.

Metin Çözümlemelerinde Karşılaştırmalı Yöntem "Comparative Method of Text Analysis"

Konuşma Çözümlemesi "Conversation Analysis"

Atkinson, J. Maxwell and Heritage, John C., *Structures of Social Action, Studies in Conversation Analysis*, Cambridge, Cambridge University Press, 1984.

Schenkein, Jim, *Studies in the Organization of Conversational Interaction*, New York, Academic Press, 1978.

Sudnow, David, *Studies in Social Interaction*, New York, Free Press, 1972.

Söylem Anlatıbilimi "Discourse Stylistics"

Anlatı "Narrative"

Todorov Tzvetan, "Les Catégories du Récit Littéraire", Communications, "L'Analyse Structurale du Récit, No.8, Editions du Seuil, s. 131-157.

Genette Gérard, *Figures III*, Editions du Seuil, 1972.

Kaynakça

- BAŞKAN, Özcan, *Lengüistik Metodu*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1967.
- BAUDRİLLARD, Jean, *Tüketim Toplumu*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2008.
- ÇOMAK, Nebahat Akgün "İletişim ve Uzlaşım Stratejileri: Keleşan Masalı ve Filmi", II.Uluslararası Çocuk ve İletişim Kongresi: İletişimin Çocuğa Etkisi, İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İstanbul, 4-6 Nisan 2005.
- ÇOMAK, Nebahat Akgün, *Yazının İşlevsel Kullanımı*, Der Yayınları, İstanbul, 1995.
- DAMLAPINAR, Zülfikar, *Medya ve Siyaset İlişkileri Üzerine*, Turhan Kitabevi, 2005.
- DEMİRAY, Kemal, *Türkçe Sözlük*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1994.
- DEMİRCAN, Ömer, "Edward Sapır", *XX.Yüzyıl Dilbilimi, Kuramcılardan Seçmeler* (Çeviri ve Sunuşlar), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 1982.
- DOĞUMAN, Emel, "Gustave Guillaume", *XX.Yüzyıl Dilbilimi, Kuramcılardan Seçmeler* (Çeviri ve Sunuşlar), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.
- EKİCİ, Erhan, *Dilbilgisi*, Alkan Matbaası, İstanbul, 1997.
- ERGİN, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, (Giriş-Metin-Faksimile) Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.
- FOUCAULT, Michel, *Toplumu Savunmak Gerekir*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.
- GÖKTÜRK, Akşit, *Okuma Uğraşı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1988.

- İNAL, Ayşe, *Haberi Okumak*, Temuçin Yayınları, İstanbul, 1996.
- İNCEOĞLU, Yasemin, "Medyayı Doğru Okumak", *Radikal*, 1 Haziran 2005, s. 11.
- İNCEOĞLU, Yasemin, "Medya Ulusal Çıkar Savunucusu Değildir.", *Akşam*, Güncel Sayfası, 27 Ekim 2008, s. 12.
- İNCEOĞLU, Yasemin, "Medya ve İktidar", Haftanın Sohbeti, *Sabah*, 18 Şubat 2008, s. 17.
- İNCEOĞLU, Yasemin, "Medya, Tehlikeli Biçimde Kamu Yararını Göz Ardı Ediyor", *Birgün*, Söyleşi, 22 Temmuz 2007, s. 15.
- İNCEOĞLU, Yasemin, "Yurttaşların Sözcülüğünü ve Gözcülüğünü Yapmak", *Birgün*, Alternatif Medya, 14 Nisan 2008, s. 12.
- İNCEOĞLU, Yasemin-ÇINARLI, İnci, "Global Medya ve Uygarlıkların Manipülasyonu: Karikatür Krizi", www.yasemininceoglu.com.
- KOCAMAN, Ahmet, "Dilbilim Söylemi", *Söylem Üzerine*, Hitit Yayınevi, Ankara, 1996.
- KUR'AN-I KERİM, (Hazırlayan A. Fikri Yavuz) Sönmez Matbaası, İstanbul, 1978.
- KÜÇÜK, Mehmet, *Medya, İktidar, İdeoloji*, Ark Yayınevi, Ankara, 1993.
- MENGÜ, Seda Çakar-ÇOMAK, Nebahat Akgün, "The Effect of Leadership and Cultural Perspective on Good Governance: A Discourse Analysis on Two Turkish Newspapers with Opposite Ideologies", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı 29, İstanbul, 2007.
- SAUSSURE, de Ferdinand, *Genel Dilbilim Dersleri*, (Yayımlayanlar: Charles Bally-Albert Sechehaye), Çev. Berke Vardar, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1985.
- SEVİL, N., "André Martinet", *XX.Yüzyıl Dilbilimi, Kuramcılardan Seçmeler* (Çeviri ve Sunuşlar), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.
- TITSCHER, Stefan-MAYER, Michael-WODAK, Ruth-VETTER, Eva, *Methods of Text and Discourse Analysis*, Sage Publications, Londra, 2000.
- TDK Sözlüğü, <http://tdk.tr/TR/SozBul>, 25.01.2009.
- VARDAR, Berke, *Başlıca Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu yayını, İstanbul, 1978.
- VARDAR, Berke-ÖZTOKAT, Erdim, "André Martinet", *XX.Yüzyıl Dilbilimi, Kuramcılardan Seçmeler* (Çeviri ve Sunuşlar), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.
- VAN, Dijk T. A., *Text and Context, Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse*, Longman, Londra, 1977.
- VAN, Dijk T. A., *Prejudice in Discourse*, Benjamins, Amsterdam, 1984.
- VAN, Dijk T. A., *Handbook of Discourse Analysis*, Cilt 1: Discip-

- lines of Discourse, Academic Press, Londra, 1985.
- VAN Dijk T. A., *News as Discourse*, Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey, 1988.
- VAN, Dijk T. A., "Principles of Critical Discourse Analysis", *Discourse&Society*, Sage Publications, 1993.
- VAN, Dijk T. A., *Söylemin ve İktidarın Yapıları: Medya, İktidar, İdeoloji* (Der. ve Çev. Mehmet Küçük), Ark Yayınları, Ankara, 1994.
- VAN, Dijk T. A., *Discourse and Interaction*, Sage, Londra, 1997.
- VAN, Dijk T. A., "Discourse and Manipulation", *Discourse&Society*, Sage, Londra, 2006.
- WODAK, Ruth, *Language, Power and Ideology*, Amsterdam, 1989.
- www.discourse-in-society.org, 31.01.2006.
- www.siiirperis.net/siir, 25.01.2009.
- www.tumgazeteler.com, 31.01.2009.

TV KANALLARI

Atv
 CNN TÜRK
 Flash
 FOX
 HABERTÜRK
 HABER 7
 Kanal a
 Kanal 1
 Kanal 7
 Kanal D
 Kanal B
 Kanaltürk
 NTV
 SAMANYOLU
 SHOW
 Tv 8
 TRT-1
 TRT-2
 TRT-İnt

ULUSAL GAZETELER

AKŞAM
 BİRGÜN
 BUGÜN
 DÜNDEN BUGÜNE TERCÜMAN
 DÜNYA
 EVRENSEL
 GÜNEŞ
 HÜRRİYET
 MİLLÎ
 MİLLİYET
 POSTA
 RADİKAL
 SABAH
 STAR
 TAKVİM
 TERCÜMAN
 TÜRKİYE
 VATAN
 YENİ ASYA
 YENİ ÇAĞ
 YENİ ŞAFAK
 ZAMAN

İKİNCİ BÖLÜM

UMBERTO ECO'YLA METİN OKUMA

Metinde “Tutuklu Anlamı”
Özgürleştirme Yöntemi

Prof. Dr. Nurdoğan Rigel

Giriş

Bilim adamlığının neredeyse sadece üzerinde çalıştığı disiplinle bütünleşmek ve alanında derinleşmek üzerine kendini kurduğu günümüzde, Umberto Eco gibi, tarih ile felsefenin, estetik ile sanatın, klasik dünya ile modern yaşamın gündelik dinamiklerinin, kuram ile yaratının, bilim adamlığı ile sanatçılığın tüm özelliklerini bir arada üretimlerine yansıtan düşünür çok azdır. Eco, felsefe, estetik, tarih, göstergebilim, iletişim bilim, sanat, karşılaştırmalı edebiyat gibi her biri bir ömür alan disiplinler arasında coşkuyla üretimini sürdürüyor.

Disiplinler-arası akademik çalışmalarından çok, *Gülün Adı* ve *Foucault Sarkacı* romanlarıyla dünyaca tanınan Umberto Eco, 1932’de Kuzey İtalya’nın Piemonte bölgesindeki Alessandria şehrinde doğdu. Eco’nun içine doğduğu atmosfer, bütün Avrupa’nın, dolayısıyla İtalya’nın da sarsıldığı, İtalyan toplumunun Mussolini’nin baskısı altında dağıldığı, Franco’nun İspanya’yı, Hitler’in de önce Almanya’yı sonra tüm dünyayı geri dönülmez bir sürecin içine alarak, II. Dünya Savaşı’na taşımaya hazırlandığı dönemdi. İtalyan sanatçı ve düşünürler böyle bir ortamda yaşamlarını karartacak bir şey yazmamak ve üretmemek konusunda çok dikkatliydiler.

Eco’nun doğduğu dağlık Piemonte bölgesi İtalya’dan çok Fransız kültürünün etkisi altındaydı. Eco bu bölgeyi, “İtalyanların en az İtalyan oldukları bölgedir. Tutkusuz, heyecansız, ateşsiz bir Fransız dağ kültürünün etkisi altındadır” diye anlatır. Babası, Eco’yu Torino Üniversitesi’ne yollarken, avukat olmasını istiyordu. Ancak Eco babasının isteğine karşı çıkarak, Ortaçağ Felsefesi ve Edebiyat okudu. Doktora tezini de 1954’te Thomas Aquinas (Aquinalı Thomas) üzerine hazırladı. Milano’da RAI devlet televizyonunda Kültürel

Programlar Editörü olarak çalıştı. RAI'deki bu pozisyonu Eco'ya ilk elden medyanın modern kültüre bakışını öğrenme fırsatı verdi. Aynı zamanda da doktora sonrası gazetecilik alanında çalışmasını sağladı. RAI'deki görevi sırasında bir grup avant-garde sanatçı; yazar, müzisyen ve ressamla dostluklar kuran Eco'nun gelecekteki yazın kariyerinde bu ilişkiler etkili oldu.

İlk kitabı *Aziz Thomasta Estetik* 1956'da yayımlandı. Kitabının yayımlanmasıyla birlikte Eco'nun üniversitedeki kariyeri de başladı. Akademik yaşamda, dolayısıyla yazın alanında ilerlemekten yana tavır koyan Eco, 1959'da RAI'deki görevini bıraktı. Milano'daki Bompiani Yayınevi'ne editör oldu. *Il Verri* dergisinde de köşe yazıları yazmaya başladı. "Minik Günlük" köşesindeki yazıları Eco'nun deneyimini ve öncü fikirlerini geliştirdiği dönemi yansıtır. Bu dergideki görevi Eco için heyecan vericiydi. Çünkü buradaki yazarların çoğuyla daha sonra Gruppo 63'ü kurdular. Eco Gruppo 63'ün kuruluş amacını ve dönemini şöyle anlatıyor:

"Gruppa 63, yerleşik kurumlarda çalışan kimi kişilerin, hem kültür politikası cephesinde, hem de politik eylem olarak kültür cephesinde farklı seçimler yapmış olmasından doğmuştu. Amaç resmi kültürün minyatür dizgesinin eleştirisi yoluyla, burjuva toplumunun eleştirisini yapmaktı. Bu da yürürlükteki düzen gözden kaçırılmaksızın gerçekleştirilecekti. O sırada uluslararası durum, barışçı bir birlikte yaşama durumu içinde dondurulmuştu. Buna karşılık ulusal siyaset sahnesi de, çok önemli bir ikilem içinde dondurulmuştu; ya merkez-sola katılma ya da edilgen bir biçimde ret. Bizler her şeyden önce, kültürel olanaklar alanında olduğumuz ve bunun içinde yetiştiğimiz için, köklü yapıları etkileyebileceğimiz doğrudan bir yol yoktu. Kuşkusuz, bize açık olan kimi siyasal alanlar, 'çok özel bir partiye yönelik bir hareket' vardı. Aslında bizim için yalnız bir yol açıktı: Bizi doğrudan doğruya ilgilendiren ve grubumuzca kolayca yönetilebilecek üstyapısal boyutta bir eleştiri aracılığıyla, büyük dizgeyi soruşturma konusu yapmak zorundaydık. Dolayısıyla, dil üstüne bir tartışma açmayı kararlaştırdık. İletişim biçimlerini yenileştirebilmek ve yerleşmiş yöntemleri yıkmak, bu kültürel biçimlerin dile getirmiş olduğu her şeyi eleştirmek, altüst etmek için fiili ve geniş kapsamlı bir platform olacağına inanıyorduk (Eco1,1992, s. 306).

Eco ve dahil olduğu avant-garde grup, ana akım medyadaki içerikleri tersyüz etme ve Eco'nun daha sonraki metinlerde açıkladığı gibi kodları çözme açısından ilk çalışmaları daha soğuk savaş dönemindeki konjonktürde yapmaya başlamıştı. Gruppo 63'ün bu etkisi, Eco'nun önce *Açık Yapıt* adlı eserinde ve *Okuyucunun Rolü*'nde açıkça görülür.

RAI'deki çalışmalar Eco'ya hem medya alanındaki uygulamaları yakından görme olanağı vermişti, hem de Avrupa entelektüelleriyle düşünce alışverişi içinde olmasını sağlamıştı. Bu ortamda yetişen Eco, iletişim alanında kışkırtıcı bir yorumcu olmuştu. Yorumlarında postmodern toplumda kitle iletişimin ve kitle medyasının inkâr edilemez rolünü ele alan Eco'nun 1962'de *Açık Yapıt* 1 basıldı. Bu yıllarda Eco, fikirlerini ciddi olarak metinler ve göstergebilim üzerinde geliştirmeye başlamıştı. *Açık Yapıt*, okur ve metin arasındaki ilişkinin sanat ve kültür açısından tartışılmaya başlamasını sağladı.

Eco, birikimini 1961'den itibaren üniversitelerde öğretim üyesi olarak değerlendirmeye başladı. İlk olarak Torino Üniversitesi'nde Estetik dersleri verdi. Milano Politeknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde de Estetik, Felsefe ve Edebiyat derslerine girdi. 1966 yılında da Floransa Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde Görsel İletişim profesörlüğüne atandı. Bu arada Eco'nun, estetik, felsefe, edebiyat, göstergebilim ve iletişim konularındaki derslerini ilk olarak Mimarlık Fakültelerinde vermesi son derece ilginçtir. İtalyan üniversitelerinde teknik eğitimle sosyal eğitimin iç içe olduğunu ve şimdilerde pek çok ABD üniversitesinde de iletişim ve görsel iletişim bölümlerinin Mimarlık Fakültelerinde olması, Eco'nun bu alanda nasıl öncü bir rol oynadığını gösterir. Eco 1971'de ise halen görev yaptığı Bologna Üniversitesi Edebiyat ve Felsefe Fakültesi'nde Göstergebilim profesörlüğüne atandı. Bu dönemde göstergebilim konusunda iki anahtar kitap yayımladı: *Göstergebilim Teorisi* (1976), *Dil Felsefesi ve Göstergebilim* (1984).

Eco, 1974'te İtalya'da ilk Uluslararası Göstergebilim Kongresi'ni düzenledi. 1976-1977 ve 1980-1983 dönemlerinde de Bologna Üniversitesi'nde Gösteri ve İletişim Bilimleri Enstitüsü'nde direktörlük yaptı. Yale, Harvard, Columbia ve Cambridge gibi dünyaca ünlü üniversitelerde ziyaretçi profesör olarak çalıştı. Halen Bologna Üniversitesi Göstergebilim

ve Bilişsel Çalışmalar Bölümü yöneticisi ve Uluslararası Göstergebilim Merkezi Başkanı. Ayrıca aynı üniversitenin 1999'dan bu yana Beşeri İlimler Okulu Başkanlığını da yürütüyor. Umberto Eco'ya dünyanın çeşitli ülkelerinde (Danimarka, Bulgaristan, Yunanistan, İrlanda, İspanya, İngiltere, ABD, Kanada, İsrail, Polonya, Brezilya, Almanya, Estonya, Rusya) bulunan 23 üniversite tarafından "Onursal Doktora" verildi.

Bologna Üniversitesi'nde derslerine devam eden Eco, Rimini tepelerindeki 17. yüzyıldan kalma malikânesinde, 30 bin kitaplık labirent kütüphanesinin ve ortamın sessiz olmasını sağlayarak çalışmalarına yardım eden eşinin katkılarıyla düşünsel serüvenini sürdürüyor.

Eco'nun Düşünsel Evrenini Etkileyen Çevre

İtalya denilince Roma, Floransa ve Venedik bilinir. 1950'lerde ise Milano ve Torino'da heyecan verici entelektüel bir çevre vardı. Milano finans ve yayın merkezi olarak İtalya'da ekonomik bir mucize gerçekleştiriyordu. Aynı zamanda müzik, sanat ve edebiyatın öncülerinin çekim alanıydı. Torino ise üniversite şehriydi ve Torino'lu entelektüeller İtalyan kültürünü yeniden şekillendiriyorlardı. İtalya popüler kültür/kitle kültürü üzerinden tüketici merkezli bir topluma dönüşürken, bu iki şehir Eco için edebi ve kültürel iki referans noktası oldu. İtalyan edebi ortamı, II. Dünya Savaşı döneminde halen Crocean idealizmin kalıntılarıyla şekillenmeye çalışıyordu. Ancak Croce'un entelektüel hegemonyasına karşı Antonio Gramsci'nin, George Lukacs'ın Marksist edebi teorileri giderek güçleniyordu. Ama ne Marksist eleştirileri ne de Crocean idealizmini paylaşanlar, popüler kültürün ya da kitle kültürünün yükselen manifestosuna dikkat ediyordu. Eco dönemin etkisini şöyle anlatıyor: "Ünlü bir sanatçı, bilim adamı ya da düşünürle ilgili olarak kütüphanelerde araştırma yapmaya gittiğimizde, bir dedektif romanı keşfediyorduk; bu serileri okumak sadece bir gençlik günahı değildi, daimi bir tutkuydu." (Bondanella, 1999, s. 2)

Torino Üniversitesi'nin Hukuk Felsefesi Bölüm Başkanı olan Norberto Bobbio, İtalyan idealist düşünce mirasının, pratik siyasi sorunlar üzerinde yarattığı baskıcı etkiyi eleştiren bir dizi kitabın, Einaudi Yayınevi'nce yayımlanmasını sağ-

ladı. Yine Torino Üniversitesi'nin İtalyan Edebiyatı Bölümü'ne gelen Giovanni Getto, İtalyan akademisyenleri, edebi metinlerin yapısalcı analiziyle tanıştırdı. Eco, Getto'nun gelecek vaat eden öğrencilerinden biriydi. Nicola Abbagnano da İtalyan felsefesinin, Avrupa varoluşçuluğunun (Sartre, Hiedegger) etkilerine açılmasını sağladı. Luigi Pareyson ise Torino Üniversitesi'ne Pavia'dan gelmişti. Dönemin en etkili ve enerjik estetik kuramcılardan biriydi. Eco, Aquinolu Thomas üzerine doktora tezini de Pareyson'un danışmanlığında gerçekleştirdi (Bondanella, 1999, s. 4). Eco, *Açık Yapıt*'ı basıldıktan yaklaşık 30 yıl sonra, eserini Pareyson'un "yorumlama" ve "biçim" üzerine düşüncelerinin etkisi altında hazırladığını, Pareyson'un "biçimcilik teorisi"ni, *Açık Yapıt*'ta "biçim teorisi" olarak kullandığını belirtmiştir (Caesar, 1999, s. 7).

Ünlü İtalyan yazar Italo Calvino da Einaudi Yayınevi'nin en önemli editörüydü. Eco'nun bu edebi ve akademik çevre içinde yetişirken etkilendiği, farklı anlatı biçimlerini deneyerek (*Bir Kış Gecesi Eğer Bir Yolcu, Kesişen Yazgılar Şatosu* vb), Eco'nun kuram olarak çalıştığı biçimciliği, eserlerine deneysel bir cesaretle uygulayan ve bu konuda günümüzde klasik örneklerden biri haline gelen Calvino, her zaman bu genç akademisyenin onu destekleyen dostu oldu. Torino Üniversitesi, Einaudi Yayınevi ve Gruppo 63 çevresindeki entelektüel iklimi ilk gençlik yıllarından itibaren uzun süre solumak, Eco'nun düşünsel coşkusunda en büyük şansıydı.

1960-70'lerdeki üç düşünsel sıçrama, ortaçağ düşüncesiyle gelişen Eco'yu etkilemiştir: yapısalcı hareketler, Fransız yapıbozum düşüncesi ve medyanın toplumsal yaşam üzerinde artan etkisi. Bu gelişmeler Eco'nun düşüncesinde sentezlendi. Barthes, Lacan, Foucault, Derrida, Deleuze gibi dönemin etkili Fransız yapısalcı düşünürleri, Eco'nun iletişim teorisi ve göstergebilimsel metotla tanışmasını sağladılar. Aquinolu Thomas, Ockharmlı Williams ve Cusalı Nicholas da Eco'nun ortaçağ estetik teorisindeki etkilendiği, gerek akademik gerek kurgusal metinlerinde, okurunu beyinsel vecdinin etkisiyle sıçratmasını sağlayan isimlerdi. Eleştirel yazım ve romanlarındaki felsefi geçişe bakarsak, Eco'nun erken çalışmalarında ortaçağ felsefesi, daha sonra postmodern hermeneutik, Post-Crocean estetik, dilbilim enformasyon teorisi, yapısalcılık, göstergebilim, medya çalışmaları,

eleştirel ve kurgusal yazılarında da yapıbozumcu bir yorum-sallık vardır. Akademik *cosmos*'unda (düzen) teorik ve kavramsal üretimleriyle okurunun üzerinden yarattığı “*chaos*”dan (düzensizlik) mutlu görünen Eco'nun, düşünsel evreni kendi dil oyunuyla yarattığı kavramlarından biri olan “*Chaosmos*”dur (Farronato, 2003, s. 21).

Metinlerin ve Yorumcuların Hakları Arasında Diyalektik

Bu çalışmada, 1942 yılında çekilen, 1943'te New York'da gösterime giren ve “Tüm Zamanların En İyi 10 Film” sıralamasında her zaman yer alan *Casablanca*, bir metin olarak, Umberto Eco'nun “Yankı Fazlası” kavramı üzerinden oluşturduğumuz ikili analiz yöntemiyle okunacak. Birinci analiz metodunda, *Açık Yapıt*'taki iletişim stratejisine uygun olarak, iletişim sürecinde kurulan “boşluk” ve “be'irsizlik” yapıları ele alınacak. İkinci analiz metodunda da *Casablanca*, “zamana direnen bir metin” olarak, Derrida'nın deyişiyle “Tektonik Anlam Tabakaları”na ayrılacak ve metnin “oynak zeminler”i ve “dirençli zeminler”i ele alınacak.

Eco, metinleri yazarından özgürleştirerek açma/okuma yöntemini irdelediği klasik eseri *Açık Yapıt*'ta, ‘Yorumlama Anı’nda yaşayan yapıtı inceler. “Okura tek bir anlamın kendini zorla kabul ettirmesini önlemek gerekir” diyen yazar, estetik değeri olan metinlerin okunmasında yorumcunun etkin rolünü savunur ve metinlerin hakları ile yorumcuların hakları arasındaki diyalektiği ele alır (Eco, 1996, s. 33).

Açık Yapıt'ta Eco, sanat ürününün yorumu açık olduğu savını geliştirmiştir. Aynı şekilde herhangi bir sanat yapıtının Alıcı'nın (okurun, dinleyicinin, izleyicinin) özgürce müdahalesini bir ön gerçek olarak nasıl ortaya atabileceğini anlamaya çalışmış ve okur ile metin arasındaki, yazarın söylemediği ama varsaydığı şeyleri çıkarmaya yönelik işbirliğini ele almıştır (Eco, 1991, Çevirenin Sunumu, s. 8).

Açık Yapıt kavramından önce “Poetika” kavramını açım-layan Eco, metninde kullandığı Poetika sözcüğünün, metni, yapıtı hazırlayan sanatçının belirtik ya da örtük olarak düşündüğü şekliyle yapıtını anlattığı, ilk tasarının incelenmesi anlamını içerdiğini belirtir. Yapıtın “üretim” ve “tüketim anı”nı ayrı ayrı ele alan analitik düşünceyi tersine çeviren

Eco, bu çalışmasında üretimin, tasarımın düşünsel anının, tüketim anını da içine aldığını, sanatta olsun, kitle iletişiminde olsun, her türlü ileti tasarımının tüketimi düşünmeyle başladığını söyleyerek, iletişim kuramlarında da bir dönüşüm yaratır. “Sanatçı üretici bir işlem tasarladığında, tüketim olanaklarını tasarlar, başka bir deyişle, üretimi yapan sanatçı, nesnesiyle bir ileti yapılandırıldığını bilir; bir alıcı, tüketici için çalışmakta olduğunu bilmezlikten gelemmez. Bu alıcının nesne-iletiyi, tüm ikirciklerinden yararlanarak yorumlayacağını bilir; ama bu yüzde o iletişim zincirinden yine daha az sorumlu saymaz kendini. Bunun sonucu olarak, her poetika, daha baştan işlemsel bir tasarım olarak iletişim tasarısını açıkça ortaya koyar; o bir nesne üzerine ve onu etkileri üzerine bir tasarıdır.” (Eco,1991, s. 9)

Oyuna Davet

Açık Yapıt’ı “olanaklar alanı”, “seçim yapmaya açık davet” olarak alsak bile kavramın işleyişini Eco’nun satırlarıyla açıklamak gerekir: “Terminolojide kafa karışıklığı yaşanmaması için ‘açık yapıt’ kavramını iyice keskinleştirmeliyiz. Sanat yapıtıyla yorumcu arasında alışılmışın dışında, yeni bir diyalektik ortaya konmasına karşın, bu terimin geleneksel kullanımlarından kaçınmalıyız. Estetik kuramcıları bir açık yapıtı ‘tamamlığı’ ve ‘açıklığı’ üzerinden tartışmışlardır. Bu iki kavram, hepimizin bir sanat yapıtını algılama deneyimimizden aşına olduğumuz standart bir durumu anlatır: Sanat yapıtı, bir sanatçının bir dizi iletişimsel etkiyi kendi yarattığı özgün bir kompozisyonu her izleyicinin kendine göre anlamlandıracağı şekilde düzenleme uğraşının son ürünüdür. İzleyici kendi akıl ve duygulanım kapasitesine bağlı olarak metni algılamasına dayanan uyararla, bu uyarana verdiği yanıt arasındaki bir oyuna katılır. Alınmayan bu uyarılar ve onların biçimlenişine verdiği yanıtlar oyunuyla tepki gösterirken, yine de kendi varoluş durumunu, tanımlı bir kültüre göre şartlanmasını, beğenilerini, kişisel eğilimlerini ve önyargılarını işin içine katar. Sanat yapıtı, farklı açılardan izlendiği ve algılandığı oranda estetik değer kazanır. Bu, yapıta özgün özünden uzaklaşmaksızın farklı titreşimler ve yankı zenginliği kazandırır. Bir sanat yapıtı, biricikliği çerçevesinde, dengeli bir organik bütün olarak tamam ve kapa-

lı, aynı zamanda da özgünlüğünü zedelemekten pek çok farklı biçimde algılanıp, yorumlayama elverişli olmasıyla açık yapıdadır. Böylece bir yapıtın her algılanışı onun hem bir yorumu hem de performansdır; çünkü yapıt her algılanışında yepyeni bir perspektife kavuşur.” (Eco, 2001, s. 10)

Eco, buradaki işleyiş açıklamasını, Roland Barthes’ın şiirsel dipnotuyla da zenginleştiriyor: “Yazmak dünyanın yö-rüngesini sarsmak; yazarın belirsizlikler nedeniyle yanıtlamaktan kaçındığı dolaylı sorguya çekilmesi demektir. Yazarın kaçındığı sorunun yanıtı, öykümüzü, dilimizi, özgünlüğümüzü metne katan bizler tarafından verilmektedir; ancak öykü, dil ve özgünlük sınırsız olduğundan, dünyanın yazara vereceği yanıt da sınırsız olacaktır. Yazılanlara verilen yanıtlar hiç bitmez; bir şeyin doğruluğu ileri sürülür, sonra karşıt ortaya konulur, dolayısıyla yeri başkalarıyla doldurulur, duygular değişir, soru aynen kalır.” (Eco, 2001, s. 10)

Roland Barthes’ın metnin okuyandan istediği yanıtın sürekliliği ve sorusunun sürekliliğiyle kurulan açık yapıt örgüsüne Eco, “oyuna davet” adını veriyor. Her metnin, tasarımı-ndan itibaren hedef aldığı okurla zihinsel temasın başladığı an, davetin kabul edildiği ve oyunun başladığı zaman dilimine karşılık gelir. Eco’ya göre oyunun aşamaları şöyle kurulmaktadır:

“Tüketici için yapıt kendisine verilen bağlantılara (kur-gu) ve deneyimlere dayanarak haz alması gereken bir nesne değil, keşfetmesi gereken potansiyel bir giz, oynaması gereken bir rol ve hayal gücünü harekete geçiren bir uyarandır. Önemli olan, tek bir anlamın algılama süreci sırasında kendini okura dayatmasından kaçınmaktır. Bir sözcüğü çevreleyen boşluk, sözün çevresinde bir belirsizlik halesi yaratmakta ve metni sonsuz yoruma ve öneriye açık, çeşitli anlamları yüklemeye gebe hale getirmektedir. Metin, okurun dünyasını uyaracak, okur metinde vurgulanan titreşimlere kendi içinde yansıyan derin yanıtlar bulacaktır. Yapıt “açık” olduğu oranda tüketilemez; çünkü düzenli bir dünyanın evrensel kabul gören yasaları tarafından düzenlenmiş bir dünyanın yerini, belirsizlik üzerine temellenmiş bir dünya almıştır; olumsuz anlamda yönlendirici merkezler yok olmuş, olumlu anlamda değer ve dogmalar sürekli sorgulanmaya başlanmıştır.” (Eco, 2001, s. 15)

İletişim süreci içinde, özellikle de kitle iletişimin “çizgi-

sel” ve “amaçlı” yapısında alımlayana biçilen “pasiflik” rolünü kırmanın yolculuğu da diyebileceğimiz açık yapıtın oyununa davet edici kurgusu, metinden alınan hazla okumanın tamamlandığı tuzağına düşmemekle başlıyor. Metnin kurgusu, özellikle de kurmaca yapıtlardaki örgü ile yazarın öyküleme, ileti tasarımı gücü dehanın duyguları harekete geçiriciliğiyle yarattığı anlama ve metni tüketme hazı aynı zamanda yapıtı kapatmaya da neden olabiliyor. Metinle alımlayanın ilişkisini de sonlandırıyor. Metindeki “titreşim yoğunluğu” ve “yankı fazlası” Barthes’ın “yanıtlanamayan sorusu”dur. Bu durum, oyunun devamını sağlayan anahtar yapıyı kurar.

Yankı Fazlası

Yankı, boşluktan oluşan sese dayalı ego merkezliliğimizi harekete geçiren, fiziksel/mekânsal özelliktir. İletişim sürecini anlamlandırma ve metin okuma stratejileri söz konusu olduğunda ise yankı, yananamların yoğunluğuyla oluşan estetik uyaranlar toplamıdır.

“Eco’ya göre, yankı fazlasını başlatan estetik gösterge, ikonik göstergedir. Bu öyle bir göstergedir ki, anlamsal önemi önceden verilmiş bir düzanlama bağlanmaz. Kaçınılmaz olarak içinde sınırlandırıldığı yapıdan haz alındıkça genişler. Öyle bir gösterge ki, gösterilen sürekli yeni yankılar kazanarak gösterenin karşısında cınlar.” (Eco, 2001, s. 53-54)

Yankı fazlasının işleyişi iki yolla gerçekleşir: Birincisi iletişim süreci içinde zincirleme yapıda ve iletişim dinamikleri içinde boşluk bırakarak yapıyı kurmakla oluşturulur. İkincisi ise çok formlu ve çok anlamlı bir göstergeler sistemi oluşturarak, iletinin okunmasında, kavranmasında, okuru değişkenliğin ve belirsizliğin içine çekerek gerçekleştirilir. Okur bu kez iletinin alımlaması için belleğini, yaşam deneyiminin gücü doğrultusunda anılarını devreye sokar ve etkileşim kaçınılmaz olarak zenginleşir.

“Bu ileti, bu süreç sırasında tüketilmeyecek, tam tersine (kendisini oluşturan maddi yasa dahilinde) daha üretken bir hal alacak, bizim iletiyi algılamamız karmaşıklaştıkça, ileti yeni okumalara açık hale gelecektir.” (Eco, 2001, s. 55)

“Yankı Fazlası”nın metin okur ilişkisindeki görevi, düzanlamı ya da temel iletiyi anlamlandırmak için “boşluk” ya

da “belirsizliğin” gücünden yararlanmaktır. Örneğin, tüm Kafka metinlerinde bu yöntem okur üzerinde işler. Öncelikle Kafka, okuru düşünmeden yazar (kurduğu iletişim sürecinde hedef kitle yoktur); tüm eserlerinin ölümünden sonra yakılmasını en yakın arkadaşı Max Brod’a vasiyet etmiştir. Metinlerinin bir bölümünde imza bile kullanmaz, çoğunlukta sadece K harfini kullanır. Böylece yazarı öldürür. (Kaynağı yok etmeye çalışır.) Bazen de eserlerini yarım bırakır, iletiyi tamamlamaz. Tüm bu boşluk ve belirsizlikler, Kafka’yı ölümsüz, eserlerini ise klasik metinler haline getirir.

“Gregor Samsa, bir sabah korkulu bir düştten uyanınca yatağının içinde kendini korkunç bir hamamböceği olarak buldu.” Kafka’nın ünlü *Dönüşüm* adlı eseri böyle başlar ve çoğu eleştirmen tarafından Kafka’nın kurgusallık anlamında en tamamlanmış eseri olarak anılır. Ancak, Eco için “açık ve hareketli yapıtlar” içinde önde gelenlerindendir. Çoklu anlam katmanları yaratma ve iletinin okurla konuşmasının ya da Eco’nun deyimiyle “oyuna daveti”nin bitimsiz olduğu eserler içinde ilk adı geçen Kafka’nın *Dönüşüm*’üdür. Eco’nun *Açık Yapıt* çalışmasını eleştiren Eugenio Montale’de metindeki “hareketli yapıt” kavramını Kafka’nın *Dönüşüm* romanından örneklemesine karşı, alaycı bir tonla, mutlak zeminindeki her karafatmanın Eco’nun bu çalışmasına göre bir “açık yapıt” olduğunu yazmıştır (Bondanella, 1999, s. 26-28).

Tektonik Anlam Tabakaları

Derrida da yapıbozumu “tektonik anlam tabakası”nın katmanlarını ayırmak olarak ele alırken, “Bir metin, ilk bakışta yasasını ve oyununun kuralını saklıyorsa metindir” der.

“Bir metin Derrida’ya göre, daima fark edilemezdir. Anlaşılmazdır. İçinin yarılıp, içindeki anlamların teker teker sıralanması gerekir ki, anlaşılır kılınabilsin. Oyunun kuralı ve yaşam gizli kapaklı bir yerde durmaz; ancak hiçbir zaman da şimdiki zamanda kendisini açığa çıkarmaz. Hatta, metnin sonsuza dek anlaşılmaz kılınması tehlikesini içinde taşısa bile, bu böyledir. Bir metnin gizliliğinin ortaya çıkarılması bazen yüzyıllara yayılabilir ve açılması, ağının çözülmesi uzun sürelerle mal olabilir. Burada kat kat olmuş bir kumaş topundan söz edercesine bir metni çözümlemeye girişmekte-

dir Derrida. Bu süre içinde bir metin organizma gibi kendi dokusunu yeniden canlandırabilir, her kesilişinde kendi dokusunu yeniden üretebilir. Her okumanın verdiği kararın altında ezilmeden kendini çoğaltabilir. Bu metin, oyunun kurallarını, kumaşın tüm ipliklerini 'zapturapt altına' aldığını zanneden okura eleştirel tuzakları her zaman kurabilir. Bir metne ek yapan okur, metni okunur kılmaktan başka bir işlemede bulunmamaktadır. Okur iplikleri dokur; ancak bu eylem onu ipliğin peşinden gitmeye doğru iter. Bu uğraş yazı ve okumanın aynı şey olmadığını bize gösterecektir. Okur ve yazar birbiriyle nerede karşılaşacaktır; nerede birbirlerini hiç anlamayacaklardır. Bunun çözümlenmesi, yapıbozmanın eylemidir." (Akay, 1996, s. 72-73)

Derrida'nın anlamlandırma yapısını teknotik anlam tabakalarını açıklayarak kurduğu yapı sökümde de, "en dirençli zeminler" ve "en oynak zeminler" üzerinden yapılan analiz, metnin yapısını gösterir ve anlamın yankılandığı alanları bulur. Anlam, "yankı fazlası"yla kendini gösterir ve metnin en dirençli katmanını oluşturur. Okurun yorumu, kurguya çarpar ve ancak okurun kendi anlamlandırma/yorumlama gücünü göstererek, tekrar yazarın kurgusu içine yerleşir. Buradaki işlevi, metnin sadece okura kısa bir süreliğine (tüketim anında) kendi aksini gösteren bir ayna işlevi üstlenmesidir. Çünkü her metin okuruna göre kendini yeniden yazar. Sonra bir başka okurun sırası gelene kadar yazarı içinde kendini saklar.

Yankılanan *Casablanca*

Yönetmenliğini Michael Curtiz'in yaptığı, başrollerini Humphrey Bogart (Rick), Ingrid Bergman (Ilsa) ve Paul Henreid (Victor)'ın paylaştığı film 1943 yılında, en iyi film, en iyi yönetmen ve en iyi senaryo Oscar'larını almıştır. Bol Oscar'lı ve usta oyuncuların oluşan bir kadrosunun olması yanı sıra, zamana direnmesi ve daha da direnecek olması *Casablanca*'yı sürekli akademik çalışmaların da inceleme nesnesi haline getirmiştir.

Yankı Fazlası kavramının, Açık Yapıt metin analizinde kullanılmasını ele aldığımız ikili yöntemle; (1) boşluk yaratma ve (2) belirsizlik oluşturma ile *Casablanca*'yı ele aldığımızda, birinci yöntem şöyle işlemektedir:

- Film başladığında ortada yazılı bir senaryo yoktu. Öykü, çekimler ilerledikçe belirginlik kazanıyordu.

- Son ana kadar gerek yönetmen gerek çekim ekibi Ilsa'nın Victor'la mı, Rick'le mi gideceğini bilmiyordu (Eco, 1991, s. 159). Bu boşluk, oyunculara da yansıyor, ilk anda oyun gücü olarak görülen bu durum kararsız, buğulu sahneler oluşturuyor, filmin coşkusal ve duygusal yönünü güçlendiriyordu.

- *Casablanca*'da gücü ve büyük aşkı Ilsa'nın talebi olan kaçış için "vize"yi elinde tutan Rick'in, Ilsa'yla buluşma ve kapanmayan eski aşk defterinin açık kalmış öyküsünü birinci elden öğrenme sahnesinin sonunda, geceyi birlikte mi geçirdikleri hiçbir zaman bilinmeyecektir. Öykü içinde Rick ve Ilsa'nın davranışları izleyici/okur tarafından bu sorunun yanıtını bulmak için mercek altına alınır. Ancak yanıt hiçbir zaman bilinmeyecektir.

- Temel boşluklardan biri de, Eco'nun sıklıkla *Açık Yapı*'ta örnek olarak kullandığı Joyce'un *Finnegans Wake*'inin ilk sayfasının açılış sözcüğü ile son sayfanın kapanış sözcüğünün aynı olması gibi, filmde Ilsa'nın, Rick'in belleğinde bilinmeyen zamanlardan kalan büyük aşkı olarak, sisler içinden gelişi ve yine bir şafak vakti sisler içinden bilinmeze gidişidir. Bu düşünsel ve görsel boşluk aynı zamanda izleyiciye/okura da metni açık bırakma ve bu boşluğa kendi talebine göre bir son bulma hakkı verir. Böylece öyküde başlangıç ve bitiş üzerinde yaratılan boşluk okura kendini, kendi büyük aşkını film üzerinden yaşama hakkı vererek, yankı fazlası oluşturur. Bu haliyle *Casablanca linear* (çizgisel) bir anlatı yapısından çok, *circular* (dönüşümlü) bir anlatı yapısıyla iletisini kurar. Dönüş, hep izleyicinin/okurun coşkusal, duygusal ve belleğe dayalı gücüne olur.

Sis Etkisi

Yorum ve Aşırı Yorum adlı eserinde Eco, "Açık Yapı"ların okuyucuda "sis etkisi" yarattığını, Gerard de Nerval'in *Sylvie*'siyle şöyle açıklıyor:

"*Sylvie*'yi ilk okuduğumda hayranlık duymuştum. Yaşamım boyunca bu metni tekrar tekrar okudum ve hayranlığım her defasında arttı. Proust'un çözümlemesini okuduğumda, *Sylvie*'nin en gizemli özelliğinin onun sürekli bir 'sis

etkisi' yaratma yetisi olduğunu fark ettim; bu sayede Ner-
val'in geçmişten mi şimdiden mi söz ettiğini, anlatıcının ol-
gusal bir deneyimden mi, anımsanmış bir deneyimden mi
söz ettiğini asla kesin olarak anlamayız ve okur nerede oldu-
ğunu görmeye zorlanır; merak her defasında yenilgiyle so-
nuçlanır." (Eco, 1996, s. 161/11)

Casablanca sis etkisini hem öyküye anlatı olarak hem de
görsel olarak vererek, izleyicinin/okurun kurgu içinden çı-
kıp kendini ve metni yeniden görmesini olanaksız kılarak da
içeriğe bağlar. Görsel olarak sislerle metne şiirsel etki verir-
ken, içerik olarak, boşluk ve belirsizlikle kurduğu sisli anla-
tının etkisiyle dönüşümlü yapı, her izlemede kendini yeni-
den kurmak üzere izleyicinin/okurun üzerine kapanır.

İkinci yöntem olan "belirsizlik" gizemle kendini oluşturu-
r. Öyküde diyaloglarla kurulan belirsizlik kavramlarını
şöyle sıralayabiliriz: mutsuz aşk üçgeni (aşk filmlerinde ço-
ğunlukla öykü akışında belirsizliği üstlenir), vaat edilmiş
toprak (öyküde bu mekân ABD), vaat edilmiş toprağa ulaş-
mak için sınavdan geçiş (vize) ve katarsis için bağış ya da bir
çeşit kurban verme (büyük aşk üçgeninin her kahramanı gü-
nahları için kendi yaşamını bağış ya da kurban olarak bir di-
ğerine sunarak yaşamını bir kez daha belirsizliğin içine bı-
rakır).

Filmde Eco'ya göre, "Sonsuz Arketipler Kümesi" de yo-
ğunluğuyla belirsizliği tetikler. Bunlar her dönemin öyküle-
rinde bulduğumuz durumlardır. Ancak normal olarak iyi bir
öykü kurmak için, bir tek arketip durumun ele alınması, bu-
nun geliştirilmesi yeterlidir. Örneğin, Mutsuz Aşk ya da Ka-
çış. *Casablanca* biriyle yetinmez, tümünü katar öyküsüne.
Casablanca şehri bir geçiş yeridir; Vaat Edilmiş Toprak'a (ya
da dilerseniz Kuzey Batı'ya) doğru bir geçiş noktasıdır. An-
cak Vaat Edilmiş Toprak'a gitmek için sınanmak gerekir.
Bekleyişle sabır ve isteğin gücü sınavını vermek ve sınavın
sonunda sihirli anahtar "vize"ye kavuşmak. Bu anahtarın
ele geçirilişi çevresinde tutkulu savaşım sürer. Önce anahta-
rı ele geçirmenin aracı "para"ymış gibi görünür (bu araç bir-
kaç kez, daha çok ölümcül oyun ya da rulet kılığında çıkar
ortaya); ancak sonunda Anahtarın yalnızca bir "bağış" aracılı-
ğıyla ele geçirilebileceği anlaşılabileceği (hem vizenin elde
edilmesi için gösterilen çaba, hem de Rick'in Arzu'sundan
vazgeçmek yoluyla, kendini feda ederek yaptığı bağış anla-

mında). Bir başka arketip, “Günahtan Arınma”dır. Altan alta aslında iki Vaat Edilmiş Toprak bulunduğu sezdirilir; bunlardan biri Amerika’dır. İkincisi ise “Direnme” ya da “Kutsal Savaş”tır. Victor oradan gelir; Rick ve Polis Şefi Renault ise oraya gider (Eco, 1991, s. 161).

Oynak ve Dirençli Zeminler

Casablanca’daki oynak yapı, öykünün gücünü her an bozabilecek (uzatılarak ya da dağıtılarak) özellik, sonsuz mitlerdir; tarihsel mitler, klasik mitler hem karakter özelliği olarak hem de mekânsal özellikler olarak kurgunun içine dağıtılmıştır. Karakterlerden Bogart bunlardan en az üçünü canlandırır: Kinizm ile cömertliğin birbirine karıştığı Müphem Maceracı; Aşkta Düş Kırıklığına Uğradığı için Çilekeş ve aynı zamanda Günahtan Arınmış Alkolik. Ingrid Bergman, “Gizemli ya da Ölümcül Kadın”dır (Eco, 1991, s. 163). Victor, “Vatansever bir Kahraman Direnişçi”dir; bir yandan da karısı ile eski aşkı arasındaki kıvılcımlara göz yuman “Pasif Koca/Çaresiz Koca”dır. Karakterlerin bu geliş gidişleri arasındaki salınım ya da ritim doz olarak bozulduğunda öykü de yıllara direnen gücünü yitirebilirdi.

Dirençli Zeminlere baktığımızda ise bunların “değer”ler sistemi içinden kurgulandığını görüyoruz. Ulvi, ilahi ve karakterlerin kişilik güçlerini acılarından almasına dayanan bir dirençli zeminle karşı karşıya kalıyoruz. Özveri bu değerler bütünü’nün temelini oluşturur. Victor, vatani için mutsuz bir koca olmayı kabul eder; Rick aşkının onuru için mutsuz bir ömrü kabullenir. Rick tercihiyle de şövalye ruhunu ve onurunu yansıtır. Ilsa ise erkeklerin tercihi arasında kalmıştır. Değerlerin temsilcisi iki erkeğin, bu değerleri taşımalarına aracılık eder.

Eco, *Hypergerçekliğe Seyahat* adlı eserinde *Casablanca*’yı çözümlerken, yıllar sonra Calvino ve Barthes okuyan bir izleyicinin/okurun metni bir daha analiz edeceğini, o zaman da Yönetmen Curtiz’in bile beklemediği kadar anlam zenginliğinin metinde bir kez daha ortaya çıkacağını söylemektedir (Eco, 1986, s. 211).

Değerlendirme

Eco'nun C. S Peirce'dan ödünç alarak sürekli kullandığı, "Her metin sınırsız anlam üretir" cümlesini sanırım, "Her metin, ideal okurunu bulduğunda sınırsız anlam üretir" şeklinde yeniden değerlendirmek gerekir. Bazı meslektaşları tarafından yarı kıskançlık, yarı hayranlıkla, "Dünyadaki her şeyi metin olarak görür" diye eleştirilen, bakıp geçtiğimiz pek çok öyküyü, nesneyi, olguyu önce analiz edip, sonra kavramlaştırma yöntemiyle bize sunan Eco'yu, bu çalışmayla, yöntemci/analizci özelliğiyle de tanıtmak istedim. Yöntem, pek çok metne uyarlanıp, okuru belki "ideal okur" konumuna getirebilir.

Kaynakça

- AKAY, Ali, *Yapıbozma ve Plastik Sanatlar*, Düzlem Yayınları, İstanbul, 1996.
- BONDANELLA, Peter, *Umberto Eco and the Open Text*, Cambridge University Press, NY, 1999.
- CAESAR, Michael, *Umberto Eco, Philosophy, Semiotic and the Work of Fiction*, Polity Press, Madlen, 1999.
- ECO, Umberto, *Yorum ve Aşırı Yorum*, Çev. Kemal Atakay, Can Yayınları, İstanbul, 1996.
- ECO, Umberto, *Açık Yapıt*, Çev. Yakup Şahan, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1992.
- ECO, Umberto, *Açık Yapıt*, Çev. Pınar Savaş, Can Yayınları, İstanbul, 2001.
- ECO, Umberto, *Günlük Yaşamdan Sanata*, Çev. Kemal Atakay, İstanbul, 1991.
- ECO, Umberto, *Alımlama Gösterge Bilimi*, Çev. Sema Rifat, Düzlem Yayınları, İstanbul, 1991.
- ECO, Umberto, *Travels in Hyperreality*, Tr. William Weaver, Harcourt Brace & Company, San Diego, 1986.
- ECO, Umberto, *The Role of The Reader; Explanations in The Semiotics of Texts*, Indiana University, Bloomington, 1984.
- FARRONATO, Cristina, *Eco's Chaosmos; Mediaval Models for a Postmodern World*, University of Toronto Press, Toronto, 2003.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HABERMAS DERSLERİ

Çağcıl Bir Demokrasi Kuramı
Denemesi

Doç. Dr. Emine Yavaşgel

I. Giriş

Jürgen Habermas'ın temel tezlerini sunduğu yapıtı *İletişimsel Eylem Kuramı*'dır. Ancak bu çalışmasından önce de *Teori ve Pratik* (1963), *İdeoloji Olarak Bilim ve Teknik* (1968), *Bilgi ve Çıkar* (1968), *Akıl ve Meşruluk* (1973) ve *Tarihi Materyalizmin Yeniden Yapılanması* (1976) gibi başlıklar taşıyan yapıtlar ortaya koymuştur. Ana yapıtından önceki, tüm bu sayılan çalışmalarını Düşünür, “genel kuramı”na hazırlık şeklinde değerlendirmiş, hatta hepsini “prolegomen” (uzun giriş) olarak nitelendirmiştir.

Bu çalışmaların her biri ayrı ayrı incelendiğinde hepsinde felsefenin genel sorularının hâkim olduğu gözlenmektedir: Gerçek nedir ve “teori” adı altında gerçek arayışı nasıl başlamıştır? Bilgilerimizle davranışlarımız ve çıkarlarımız arasında ne gibi ilişkiler vardır? Gerçekleri bulmamızın en önemli aracı sayılan “bilim” türdeş ve tekil bir yapıda mıdır; yoksa farklı “çıkar”lara dayanan, farklı nitelikte “bilim dalları”ndan söz etmek durumunda mıyız? Habermas bu gibi soruları başlangıçta sosyolojik bir analizden hareket ederek sorgulamış; ancak daha sonra Kant’la başlayan Hegel’le kapandığı ileri sürülen, buna karşın Husserl ve dil felsefesiyle yeniden gündeme gelen “bilgi kuramı”nı tartışma konusu yaparak sorgulamalarına devam etmiştir.

J. Habermas bir “yapı-kurum” ya da “yeniden-yapılandırma” (Rekonstruktion)¹ düşünürüdür. Düşünce hayatı değişik teorik yöntem ve yaklaşımların (yapısalcılık, pozitivizm, pragmatizm, dil felsefesi, psikanaliz vb) eleştirisi ve yeniden yapılanmasına adanmıştır. Bunların yanı sıra, hayatı boyunca

1. Habermas'ın ifadesiyle *Rekonstruktion* (yeniden-yapılama ya da yapı-kurum) bir teoriyi parçalarına ayırmak, sonra da teorinin hedefine daha iyi ulaşmasını sağlamak amacıyla bu parçaları yeniden birleştirmektir. Bkz. J. Habermas, *Après Marx*, Fayard, 1985, Paris, s. 26.

ca diyalog içerisinde bulunduğu Marksizmi de yeniden yapılanacak sistemler arasında görmüştür. Özellikle tarihi materyalizmi bazı kavram ve temel varsayımlar olarak ele almış ve bunları eleştiri süzgecinden geçirdikten sonra yeniden yapılandırmıştır. Bu yeniden yapılandırma çalışmalarında Marksizmin temel önkabulleri arasında sayılan emek-değer, artı-değer ve sınıf kavramlarına yer vermemiş olmakla eleştirilmiştir. Oysaki, Habermas'ın yapmaya çalıştığı, arka planı insanlığın kökenlerine kadar uzanan farklı bir tarihi maddeci yapı ortaya koymaktır.

Toplumsal uzlaşmanın ve toplumsal ahengin düşünürü olarak tanınan Habermas'ın temel sorunu, sınıfsal çelişkileri tamamen ortadan kaldıramamış olsa bile, iktisadi krizleri kontrol altına alarak sınıfsal çatışmaların derinleşmesini önleyebilen ileri kapitalist toplumlarda daha fazla özgürlük ve daha fazla demokrasi (radikal demokrasi) arayışı olmuştur.

Bu amaçla, yapı-kurum (Rekonstruktion) amaçlı bir araştırma perspektifinden ilerlerken ortaya attığı “yaşam dünyası kavramı”nı da düşünür iletişimsel edimleri tamamlayan ve ortak öznellik içinde harekete geçirilen dil ve kültür alanı olarak betimlemiştir. Habermas için, dil ve kültür bizzat yaşam dünyası için kurucu öğelerdir.

Habermas toplum kuramını, bir başka ifadeyle çağcıl demokrasi kuramını felsefe ile toplum bilimlerinin işbirliği üzerine inşa etmiş, Marx, Weber, Piaget, Durkheim, Mead, Parsons ve Austin kuramının temel referanslarını oluşturmuştur. “Çağcıl demokrasi”de söz konusu olması gereken, kendilerini öncelikle tümüyle öznelmiş gibi, dolayısıyla da bütünleşmeye karşıymış gibi gösteren zevkler, görüşler ya da konumlar arasındaki birlikte varoluşu ve iletişimi kurmaktır. Bu doğrultuda Habermas'ın “çağcıl demokrasi”ye verdiği önem çok büyük olmuş, Piaget'den hareketle, “Çağcıl toplum kendisini, nesnel, toplumsal ve öznel olanın gideerek artan ayrışımıyla tanımlamaz mı?” diye sorgulamaktan kendini alıkoyamamıştır.

Habermas için bugün geline nokta bir toplum kuramının temel sorunu, iletişimsel aklın egemen olduğu yaşam dünyası ile araçsal aklın egemen olduğu para (pazar ekonomisi) ve iktidar (devlet ve bürokrasi) alt-sistemlerinin nasıl ayrıştıklarını ve nasıl buluşabileceklerini bilme sorunudur.

İşte, İletişimsel Eylem Kuramı'nı bu ayrışmanın nasıl oluştuğu ve nasıl giderilebileceği üzerinde yürüttüğü tartışmalardan hareketle geliştirmiştir. Ona göre her toplum kuramı için temel sorun, biri "sistem", öbürü de "yaşam" dünyasına ait iki kavramsal stratejinin tatmin edici biçimde nasıl birleşebileceklerini bilmektir.² Habermas'ın toplumlar tarihi evrimleri içerisinde nasıl oldu da bir yanda yaşam dünyası, diğer yanda para ve iktidar araçlarına göre düzenlenmiş alt-sistemler olarak iki kısma bölündüler sorusundaki temel amacının, Marx'ın altyapı-üstyapı ayırımına daha farklı bir alması oluşturmak olduğu görülmektedir.

Habermas'ın kuramında yaşam dünyası bilişsel, normatif ve estetik davranışların birlikte cereyan ettiği kültür alanıdır; bu yapısıyla yaşam dünyası bir özgürlük alanını da oluşturmaktadır aynı zamanda. Öyle ki, araçsal aklın egemen olduğu ekonomi ve devlet alt-sistemlerinin karşısında bu alan, iletişimsel aklın ağır bastığı ve bireyin insan ve vatandaş olarak iki farklı statüde hareket edebildiği bir alandır. Dolayısıyla, Habermas yaşam dünyasının kurumsal düzenini de "özel alan ve kamusal alan olmak üzere iki bölüm şeklinde düşünüyor. Özel alan, sosyolojik planda çekirdek aileye, komşuluk ilişkilerine ve özgür derneklere (günümüzde STK denilen örgütlere); kamusal alan ise iletişim araçları örgüsüne (medya dünyasına) ve kamuoyuna dayanıyor".³

Toplum her tür merkezi birlik ilkesini yitirmemiş midir? Aslında karşılıklı anlaşma deyimi, bir anlamda, toplumsallık kuramı olan iletişim kuramına çağrıda bulunmaz mı? Habermas, sürekli, "öteki"ni dinlemeden ve kabul etmeden, bir seçimin öznel ifadesinde, evrensel değer taşıyan bir şeyi araştırmadan demokrasinin olmayacağını söyler. Bir parlamentoda, mahkeme önünde ya da medyalarda demokratik karar alınması, her şeyden önce, karşı taraftakinin konumuna belli bir gerçeklik tanınmasını varsayar. Yalnızca, o karşıdakinin kesin bir biçimde, hatta gönüllü olarak toplum sınırlarının ötesinde konumlandığı durumlar dışında. Bu da Habermas'ı hem Parsons'tan hem de Durkheim'dan aldığı şu klasik sava götürür: Aktöresel ve toplumsal yargılar, kültürel değerleri, toplumsal kuralları ve toplumsallaşma me-

2. Jürgen Habermas, *İletişimsel Eylem Kuramı*, Kabalcı Yay., İstanbul, 2001, s. 167.

3. Yves Cusset, *Habermas, L'espoir de la Discussion*, Michalon, Paris, 2001, s. 50.

kanizmalarını koruma ve yeniden üretme araçlarıdır.⁴

Habermas, haklı olarak, toplumsal çatışmanın hiçbir zaman tam bir çatışma, pazarda alıcıyla satıcı ilişkisi gibi bera bere biten bir oyun olmadığını anımsatır. Her iki rakibin ortak olarak sahip olduğu kültürel bir kaynak, bir gönderi noktası, bir başka söyleyişle paylaşılan bir tarihsellik yoksa toplumsal çatışma olmaz. Dolayısıyla demokratik tartışma her zaman üç boyutludur: Bunlardan ilki “uzlaşma”dır, ortak kültürel yönelimlere gönderir; ikincisi rakipleri birbiriyle karşı karşıya getiren “çatışma”dır; üçüncüsü ise bu çatışmayla onu sınırlandıran bir toplumsal -özellikle de hukuksal- çerçeveye saygıyı bir araya getiren “anlaşma”dır.⁵

Bu bakımdan Habermas, temel kuramını ortaya koyduğu yapının sonunda Frankfurt Okulu tezlerini özetleyerek çağdaş toplum bilimleri eleştirisine yönelmiş ve bunların temeline de Marksist problematiği oturtmuştur. Eleştirel bir toplum kuramının normatif temellerini açığa çıkaran İletişimsel Eylem Kuramı Habermas’a göre, Frankfurt Okulu’nun 1940 başlarına kadar süren ilk döneminin mirasçısıdır ve onun kanalıyla da Marx’ın reel soyutlamalar adını verdiği emeğin dönüşümü kuramına bağlı durumdadır.

II. İletişimsel Eylem Kuramı Üzerine

Habermas’ın⁶ ikinci kuşak olarak içinde yer aldığı Frankfurt Okulu’nun ortaya koyduğu “Eleştirel Kuram”, Aydınlanma Tasarımı çerçevesinde ancak kavranabilecek bir kuramdır. Burada us, Aydınlanma Felsefesi’nin anlaşılması için anahtar kavram rolünü üstlenmiştir. En yalın anlatımla bu dönem, insanlık tarihinde us ve “düşünce”yi bireyin en güçlü yetileri olarak kabul ederek doğaüstü, dinsel dünya

4. Aynı zamanda toplum kuramının kuruluş sorunları için bkz. J. Habermas, *agy.*, s. 637-748.

5. Bkz. Alain Touraine, *Modernliğin Eleştirisi*, Çev. Hülya Tufan, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1992, s. 372.

6. Habermasyen okumalar için Bkz. Emine Yavaşgel, *Siyasal İletişim/Kavramlar ve Ardındaki*, Babil Yay., Ankara, 2004, s. 11-91. Yapıtın I. Bölümü bu çalışmanın temel referansını oluşturmaktadır.

7. Frankfurt Okulu ve Okulun “Eleştirel Kuram” olarak tanınan düşünce yapısıyla ilgili daha geniş bilgilenim için bkz. Martin Jay, *Diyaletik İmgelem: Frankfurt Okulu ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü*, Çev. Ünsal Oskay, Ara Yay., İstanbul, 1989 ve ayrıca Raymond Geuss, *Eleştirel Teori/Habermas ve Frankfurt Okulu*, Çev. Ferda Keskin, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2002.

görüşlerine dayalı geleneksel toplum ve bilgi yapılarından dünyayı ve toplumu arındırmak görevini üstlenmişti. “Dünyevi olmayan güçlerin iktidarını, dünyevi güçler devraldığında, toplum ve bireyler üzerindeki iktidarın yalnızca insanın kendi ürünü olduğu, adil olsun ya da olmasın, gerektiğinde bireyler ve akıl tarafından değiştirilebileceğinin kabulü, bir dünya görüşü olarak, kültürel bir davranış kodu olarak yaygınlık kazanmaya başlamıştı.”⁸

Aydınlanma usun, us ötesine giden birtakım hedefler için örgütlenmesini amaç edinmişti. Şöyle ki, bu örgütlenme yolu aracılığıyla bireyler ilke olarak şu anda sürdürmekte oldukları yaşamdan daha iyi bir yaşam⁹ için ne yapılması gerektiğine karar verebileceklerdi. Bu durumu, en yalın biçimde, en iyi açımlayan Aydınlanma’nın mottosu olmuştur: *Sapere aude!*

Aydınlanma’ya göre, bir anlamda yetisizliğe dönüşmüş olan günün insanının usu kullanma biçimi otorite ve gelenek tarafından biçimlendirilmiştir. Aydınlanma’nın en meydan okuduğu yapılar olarak gelenek ve otoritenin oluşturduğu dünyaysa, insanın özgürlük ve mutluluk arayışına ket vurmuş yapılardır.

İnsanın toplumsal oluşumu kavramı ile toplumun kuruluşu kavramı Habermas’ta aynı anlamda kullanılmıştır. Bu bağlamda, daha çok toplumun kuruluşu kavramını kullanmayı yeğliyoruz. İnsan türünün gerçeklikle *a priori* istemler çerçevesinde karşılaştığı bilinmektedir. Öyle ki, burada gerçeklikle özdeş anlamda kullanılan deneyimin örgütlenmesi toplumun kuruluşunun koşullarını da yaratır. Bu yaratım, aynı zamanda bir bireyin toplumsal gelişimi ve kimlik oluşumu için de geçerlidir.

Toplumbilimsel olarak konuya yaklaşıldığında araçsal ve iletişimsel eylem, emek ve etkileşim yoluyla, teknik ve uygulamaya dayalı istemlerin yayılmasından meydana gelir. Bu

8. Ahmet Çiğdem, *Akıl ve Toplumun Özgürleşimi*, Vadi Yay., Ankara, 1997 (1992), s. 21.

9. Platon ve Aristoteles adalet olgusunu tartışırken bunu “*iyi yaşam*” konusuna bağlarlar. Adalet ile iyi yaşam arasında doğrusal bir bağ kurarlar.(...) Platon’a göre, adaletin özü, iyi yönetilen ve uyum içinde bir toplumda yaşamak ve böyle bir toplumun varlığını mümkün kılan kişilerden olmaktadır. Adalet, kişinin kendisi için beklentilerinin mantıklı oluşuyla işe koyulur ve ilk hedeflerinden biri de soyut açgözlülüktan kurtulmak olmalıdır. Bkz. Robert C. Solomon, *Adalet Tutkusu/Toplum Sözleşmesinin Kökenleri ve Temelindeki Duygular*, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1995, s. 33-80.

* *Bilmeye cür’et et! Aklını kullanmaya cesaretin olsun!*

ayrımların birbirleriyle olan ilişkiselliği çoğulluğu görebilmek için yeterli olmaktadır. İnsan bu çoğullukta yaşamını sürdüren toplumsal bir varlıktır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken, emek ve etkileşim, yani araçsal ve iletişimsel eylem arasında toplumsal düzeyde gerçekleştirilen ayırmadır. Habermas'ta bu ayırım araçsal usun eleştirisinde ortaya konmuştur. Toplumun kuruluşu ancak uygulamaya dayalı etkinlik ve simgesel etkileşimin birleşmesiyle oluşabilir. Bunlar toplumun kendisini üretme ve yeniden üretme biçimleri olmaktadır.

Habermas'a göre emek, bir başka söyleyişle araçsal us, emeğin öznelliğini oluşturan ve giderek evrenselleştiren araçlar yoluyla, insan türünün gereksinim, istek ve dürtülerini karşılayarak tını doğadan uzaklaştırır. Dil, doğayı temsil eder; emek ise doğayı bir "şeye" dönüştürür. Emek her aşamada, nesneleri bellekte saklayan ve dil tarafından inşa edilen simgesel düzenin temsiliyle desteklenmek ve beslenmek gereksinimi içerisinde bulunur. Dil ve simgesel düzen de dışsal dünyada emek aracılığıyla somutluk kazanır. Emek ve etkileşim özne ve nesnenin birbirlerini dolayım-lama biçimleridir. Nesne, nesne olarak bir "var"dır ve simgesel temsille adlandırılmıştır. Özne, özne olarak bir yere sahiptir, kendi isteklerini ve gereksinimlerini karşılamak ve dünyasına anlam katmak için "şeyler"i adlandırmak zorundadır. Bunlar da nesne ve öznenin dışsallaştırım mekanizmalarıdır.¹⁰

Tıpkı Jena Dersleri'nde Hegel'in belirttiği gibi, Marx da insanın kendisini emekle ürettiğini, emeğin insanın özünü oluşturduğunu söyler. Üretim güçleri ve üretim ilişkileri arasındaki ayırım gerçekte emek ve etkileşim arasındaki ayırımla özdeş sayılabilir. Üretim güçleri kavramı, Hegel'in araç kavramıyla ifade etmek istediğine denk düşer. Marx'a göre emek, insan türünün kendini oluşturma sürecine anahtar oluşturur. Bu demektir ki, emek yeniden üretilmedikçe insanın tarihinden söz edilemeyecektir. Ve emek kendisini öz-gürleşimci uğraklara doğru dönüştürdüğü, insan türü kendi toplumsal varlığını emekle yeniden üretebilecektir.¹¹

10. Özne ve nesnenin dışsallaştırım mekanizmalarını algılamada daha gelişkin açılım için bkz. Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi Yay., İstanbul, 1982 (1970).

11. Burjuva politik iktisadına ilişkin ilk eleştirilerini kaleme aldığı çalışması için bkz. Karl Marx, *1844 El Yazmaları*, Çev. Murat Belge, Birikim Yay., İstanbul, 2000, s. 182.

Habermas'a göre, toplumun emekle/çalışmayla kuruluşu yalnızca maddi bir etkinlik olarak yaftalanamaz. Marx'taki gibi de yalnızca emek sürecine indirgenemez. Emek teknik kurallar ve işlemler aracılığıyla toplumun üretilmesinin önkoşuludur. Bu kural ve işlemler zenginleştirilip, yeni biçimlere doğru evrildikçe emek süreci de kurumsallaşmaktadır. Emegin bir toplumdaki sürekliliği, toplumun kendisini üretme biçiminin temelini sağlamaktadır. Emek, üretim güçleri ve ilişkilerine bağlı yalın bir mekanizma değildir. Habermas'a göre, emek ve etkileşimin anlamlarını karıştırmaksızın bütün toplumun emekle üretildiği söylenebilir. Bu emegin araçsal ya da iletişimsel olarak yönlendirilip yönlendirilmediği sorunu salt bir tanımlama sorunudur.

Habermas'ın eylem kavramı Gehlen'in eylem tanımına dayalıdır. Gehlen'e göre toplumsal eylem, insanbilimsel olarak insana özgü gereksinim ve istemlerin karşılanması, toplumsal yaşamın örgütlenmesinin ortamı olarak bireylerin yetilerine göre iş görmektedir. Araçsal eylem ya da amaçsal-usçul eylem hedef yönlendirimlidir. Eylemin başarısı ya da başarısızlığı gerçekliğin örgütlenmesi ve nesnelerin denetlenip, yönlendirilmesinde ortaya çıkar. Araçsal eylemde özne, deneyimini, maddi bir biçimde temellendirildiği ölçüde, gerçeklik üzerindeki teknik denetimin olabilirliği çerçevesinde örgütlemektedir. Emek, bilgiyi güçlü bir biçimde "araçsal" kılar; nedeni de, bu bilginin usçul kararı ve araçsal olarak etkili yönelimi garanti etmesidir. Emek/çalışma, hem yukarıdaki anlamda amaçsal-usçul eylemi, hem de öznel-arasılık düzeyinde ortaya çıkan oyunun kurallarını veren stratejik eylemi içermektedir.¹² Araçsal eylem, teknik kural-

12. Öznel-arasılık geçerliliği ilk önce kuran iki taraf arasındaki *karşılıklı ilişki*, bu beklentinin karşılıklı bir yansımahlığını gerektirir: Her iki taraf da ötekinin beklentisini bekleyebilmelidir. *Yönelimsel Eylem*'in bu temelini ilk olarak G. H. Mead çözümlemiştir. Bir kuralın geçerliliğinin öznel-arasılığı ve böylelikle bir imlemin aynılığı, kuralla yönlendirilen davranışın karşılıklı eleştirilebilirliğine dayanır ve bu eleştirilebilirlik davranışın değil, davranış beklentisinin karşılıklığını gerektirir. A, B'nin beklentisini ve tersine olarak da B, A'nın beklentisini önceleyebilmeli ve kendine mal edebilmelidir. Beklentilerin karşılıklı yansımahlığı, her iki tarafın da aynı beklentide "buluşmasının" kuralla nesnel olarak koyulmuş olan beklentiye tanımlarının, onun simgesel imlemini "paylaş"abilmelerinin koşuludur. Bu beklentiye *yönelimler* diyebiliriz.(...) Buradan, anlamla sağlanan iletişimin yalnızca eşzamanlı bir üst iletişim koşuluyla olanaklı olduğu görülür. Bkz. Jürgen Habermas, *Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine*, Çev. Mustafa Tüzel, Kabalcı Yay., İstanbul, 1998, s. 427-428.

ları yaratan deneyimsel/görgül bilgiyle kendisini biçimlendirmektedir.

Habermas'a göre, araçsal eylem için eylem yönlendirici kurallar teknik kurallardır. Tanımlama düzeyi, bağlamdan bağımsız bir dildir. Tanımlama türü, durumsal öndeyileme ve buyruklardır. Araçsal eylemin edinilme mekanizması, öğrenme becerileri ve nitelikleridir. Araçsal eylemde yerine getirilen işlev, araç-amaç ilişkilerinde tanımlanan hedefe varma anlamında sorun çözmedir. Eylemin değerlendirilmesi gerçeklikte başarılı olup olmamasına bağlıdır. Bu eylem türündeki usçulluk üretim güçlerinin büyümesi ve teknik denetim gücünün yayılması olarak sonuçlanır.

Emek, ve araçsal eylem topluma dışsal olarak ilişkin ne varsa bunların kurumsallaşmasını sağlarken, etkileşim ve iletişimsel eylem bu toplumun öznelere görünme ve bu öznelere toplumu algılama biçimlerini gelenekselleştirmektedir. Ancak bu, kurumsallaşmada gelenekselleşmeye ya da gelenekselleşmede kurumsallaşmaya yer olmadığı anlamına gelmez. Emek ya da etkileşim her iki sürece yerleştirilebilir ve her iki süreçte de yer alabilir. Bu bağlamda etkileşim, topluma genel olarak aktöresel anlamda rehberlik eden kuralları korumaya yönelik olarak, bireylerin birbirlerini karşılıklı anlamaları ve tanımaları biçiminde algılanmalıdır. Toplumsal kuramlar bağlamında, etkileşim kavramının ifade edilmesinin kökleri tıpkı emek gibi Hegel ve Marx'a uzanmaktadır.¹³ Belirtmek gerekir ki, tinin dışsallaşması olarak öznenin kendini oluşturma süreci "Ben" ve "Ben-olmayan"ın tanınmasını gerektirmektedir. "Ben" etiksel ve dilsel etkinliğin ürettiği bir ulamdır. Etkileşim, başlangıç aşamasında kabul edilmiş ve tanınmış etiksel kuralların iletişimsel yapılarından türemektedir.

Emek, becerilerin kazanılması olarak bireylerce içselleştirilmek zorundayken, etkileşim bu içselleştirimin kazanıldığının tanıtlanması olarak dışsallaştırılmak durumundadır ki, iletişim gerçekleşebilsin. Gerçekliğin ve deneyimin örgütlenmesi de simgesel tasarım ve kurallarına uygun olarak yapılmak zorundadır. Sonuçta etkileşim, insanın gereksinimlerini karşılamak üzere dışsal dünyaya işaret eden iletişim ortamını temsil etmektedir. Etkileşimin aracı olan dil, insan deneyimini kaynaklandığı yerden uzaklaştırır ve insa-

13. Bkz. Jürgen Habermas, *agy.*, s. 430-443.

nın kendi bilinçliliğine dönüştürür. Gerçeklik ve deneyimin belirlenmesi olarak anlam dilde verilmekte ve inşa edilmektedir. Ancak şunun altını çizmek gerekmektedir: Dile tabi olmakla birlikte, etkileşim süreci dil çerçevesinde açıklanamaz. Etkileşim “Ben” ve “Ben-olmayan”ın özdeş olmayışını açıklarken dilin de ötesine giden bir iletişim ortamı kurmak zorundadır.

Simgesel dolayımılama insan eylemi ve emeği için kaçınılmazdır.¹⁴ Bu durumda emek ve etkileşim ayrımı, birinin kendisini yöneten kurallara sahip olduğu, diğerrinin ise olmadığı anlamına gelmemektedir. Habermas’a göre etkileşim ve iletişimsel eylem, birbirleriyle iletişim kuran bireyler arasındaki etiksel ilişkiler bütünü olarak da adlandırılabilir. Etiksel yaşam ve ilişkiler özneler-arasılığın yokluğunda olanaklı değildir. Bireylerin birbirlerini özneler-arası bir biçimde kurulan etiksel ilişkiler aracılığıyla tanımları simgesel olarak belirlenmektedir. Bu ilişkiler anlaşmaya varmayı hedefleyen iletişimsel eylemin sonucu olmaktadır.

İletişimsel eylem için eylem yönlendirici kurallar toplumsal niteliktedir. Tanımlama düzeyi, özneler-arası bir biçimde paylaşılan sıradan dildir. Tanımlama türü, davranışlar hakkındaki karşılıklı beklentilerdir. Etkileşimin kazanılma mekanizmaları, rol içselleştirimleridir. İletişimsel eylemin işlevi, kurumların sürdürülmesidir. Bu eylem türünün başarılı olup olmadığını anlamak için kullanılan ölçüt, niyetlenilen şeyin iletilip iletilmemesinde yatmaktadır. Etkileşimin usçul boyutu özgürleşim, bireyleşim ve baskıdan kurtulmuş iletişimin yayılmasıdır.

14. Gözlem, algılanabilir öznelere ve olaylara (ya da durumlara) yönelir; anlama ise, simgesel anlatımların anlamına yönelir. Deneyimlerin içinde, nesnellik gerektiren deneyimler biçiminde örgütlendikleri kategorik ağ, her zaman zaten çok sayıdaki (ya da tüm) bireyler tarafından paylaşıyor olsa bile, gözlemci, deneyimini tek başına yapar. Buna karşılık, anlamı anlayan yorumcu, deneyimini esas olarak, öteki bireylerle, simgelerin yardımıyla kurulmuş kişiler-arası bir ilişki temelinde, -pratikte, bir kitapla ya da bir belgeyle ya da bir sanat yapıtıyla baş başa olsa da- bir iletişime katılan biri olarak yapar. Gözleme ve anlama arasındaki karmaşık ilişkiyi burada daha fazla çözümlemek değil, dikkati yalnızca bir görünüme, bir başka anlatımla algılanabilir gerçeklikle, simgesel bir yapının anlaşılabilir anlamı arasındaki düzlem farklılıklarına yöneltmek gerekir. Sonuç olarak, duysal deneyim gerçeklik kesitleriyle doğrudan doğruya, iletişimsel deneyim ise ancak dolaylı yoldan ilişkilidir. Yorumlamak demek ise, öncelikle, “bağlamdan anlamak” demektir. Yorumcu, anlaşılabilir anlatımı, çevresinin bilinen simgesel yapılarıyla bağlayan anlambilimsel/semantik içeriklerin izini sürer. Bkz. Jürgen Habermas, *Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine*, Çev. Mustafa Tüzel, Kabalcı Yay., İstanbul, 1998, s. 616-621.

Toplumun kuruluşunun kendi sürekliliğini sağlayabilmesi için iletişimsel eylem zorunludur. Toplumun örgütlenmesinin yeni ve usçul biçimlere dönüştürülmesi de, öznelere bu amaçla birbirleriyle iletişim kurmalarını ve bu amaçla bir dil (simgesel tasarım) oluşturmalarını gerekli kılmaktadır. Etkileşim, birbirlerini tanıma gereksinimi duyumsayan öznelere dolayımılarak, toplumsal kurallar aracılığıyla bireyler-arası ilişkilerde gerçekleşir. Habermas, özellikle ben kimliğinin gelişmesinde etkileşimin ve iletişimsel eylemin önemini güçlü bir biçimde vurgulamaktadır.

Toplumun yeniden üretilmesi salt araçsal ve iletişimsel eylem ya da salt emek ve etkileşim tarafından yansıtıldığı biçimiyle anlaşılmamalıdır. İnsanın toplumsal varlığının temel koşulu olarak, emek ve etkileşim iktidar ilişkileri tarafından olumsuz bir biçimde de olsa tamamlanmaktadır. Habermas'a göre iktidar ilişkileri tıpkı ideoloji gibi etik ilişkileri zedeleyici olarak etkileşimde yer alabilmektedir. Hiç şüphe yok ki, bir mekanizma olarak iktidar insan ilişkilerinde her zaman vardır. Habermas, çelişkili bir durum olarak iktidar ilişkilerinin insan varlığını güvence altına aldığını ve özgürleşimci istemin bu ilişkilerden türediğini belirtmektedir.¹⁵

Habermas'a göre iktidar, iletişimsel eylem içerisinde biçimlenmektedir. Güç ve iktidar ilişkileri olmaksızın toplumsal süreçlerin emek ve etkileşimin üretilme biçimlerinde ve bunların meşrulaştırılmasında kavranılamayacağı açıktır. Toplumsal ilişkilerin meşrulaştırılmaları iktidarın düşünsel yanını oluşturan ideolojileri içermektedir. Hiç şüphe yok ki, iktidar ya da güç her zaman siyasal bir içeriğe sahiptir ve iletişimsel eylem aracılığıyla kurumsallaşmaktadır; dolayısıyla, bu örüntü içerisinde yansıma bulmaktadır. Sonuç olarak iktidar, "toplumun kendisini etkileşim sürecinde yanlış bir şekilde örgütlediği ideolojilerin baskısı altında çalışan somut, toplumsal bir mekanizmadır".¹⁶ Dolayısıyla iktidar ve iktidar ilişkileri, özel ya da genel her düzeyde, toplumun kuruluşunu kavramsallaştıran her yaklaşımın yaşam dünyası içerisinde yerini almaktadır.

Habermas'a göre İletişimsel Eylem Kuramı, anlaşılmaya yönelik eylemin genel ve kaçınılmaz pragmatik gereklilikle-

15. Habermas'tan aktaran Ahmet Çiğdem, *Akıl ve Toplumun Özgürleşimi*, Vadi Yay., Ankara, 1997 (1992), s. 102-103.

16. *Agy*, s. 103

rini, usçul bir biçimde sonradan gerçekleştirme görevini yerine getirebilirse, bir zamanlar bilginin kuruluş kuramının sahip olduğu statüyü alır. İletişimsel eylem kuramı,¹⁷ kendini dil ve eylem yetisi bulunan öznelerin, dille sağlanan etkileşimlere genel olarak yetkin bir biçimde katıldıklarında ve katıldıkları sürece, kaçınılmaz olarak kullandıkları kuram öncesi bilginin varsayımsal yeniden kurulması olarak görür.

İletişimsel eylemde kişiler ve anlatımlar, özneler-arasılık düzleminde, olgusal olarak neyin olup bittiği deneyimlendiği ölçüde anlaşılabilir. Deneyim dünyamızı da kuruluşu bakımından, şeyler/olaylar ve kişiler/anlatımlar olmak üzere iki nesne alanı içerisinde ayırmlaştırabiliriz. Şöyle ki, “bu nesne alanlarının değişik deneyim kiplerine (duyusal, iletişimsel) iki değişik görgül dil biçimi (fiziksel ve yönelimsel dil) ve iki eylem tipi (araçsal, iletişimsel) karşılık düşürülebilir”.¹⁸

Yukarıda belirttiğimiz deneyim nesnelerinin iki kuruluşu açıkça, gündelik dilde iletişim kurabiliyor oluşumuza bağlıdır. Aynı zamanda, deneyim dünyasının kuruluşunu ve gündelik dildeki iletişimin yapısını ayırdığımızda iletişimsel eylem, her iki bakış açısıyla da toplumbilimin temel bir kavramı olarak ortaya çıkar.

Birbirimizle konuştuğumuz üst iletişimsel düzlem üzerinde iletişimsel eylemde dil eylemsel rol saptanır. Dilsel olarak sağlanan etkileşim, konuşmayı ve eylemi birbirine bağlar. Etkileşim, bir iletişimsel deneyim alanı açar.¹⁹ İletişimsel eylem, birbirleriyle konuşan ve birbirleriyle eyleyen öz-

17. Bkz. Jürgen Habermas, *Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine*, Çev. Mustafa Tüzel, Kabalcı Yay., İstanbul, 1998, s. 613. Araçsal eylem, bilgi kuramsal kategori olarak, “nomolojik bilgiye yönelik bilişsel ilgiyi temsil eder; araçsal eylemin bağlantı sistemi içinde gerçeklik, Kant’ın anladığı anlamda doğa olarak, yani şeylerin genel yasalar altındaki varoluşu olarak, nesneleştirilir, ‘kurulur’. Buna karşılık, iletişimsel eylem, karşılıklı anlaşmaya yönelik bilişsel ilgiyi ve sürekli tehdit altındaki bir özneler-arasılığının korunmasına yönelik pratik ilgili temsil eder; gerçeklik, iletişimsel eylemin bağlantı düzeninde, eyleyen ve konuşan öznelerin özneler-arası bir bağlamı olarak kurulur. Araçsal eylem nesne ve özne kutupsallığına karşılık düşerken, iletişimsel eyleme, ‘ego’nun ve ‘alter ego’nun karşılıklılığı uygun düşer. Bundan dolayı, Bilgikuramsal ‘araçsal’ ve ‘iletişimsel’ eylem kategorileri, bir yandan nomolojik ve araçsal bilgi arasındaki ayrımı; öbür yandan yorumbilgisel ve düşünsemeli bilgi arasındaki ayrımı temsil ederler.” Bkz. A.Wellmerr, *Kommunikation und Emanzipation*; U. Jaeggi, A. Honneth, *Theorien des Historischen Materialismus*, Frankfurt/Main, 1977, s. 485 d.’den aktaran Jürgen Habermas, *agy.*, s. 609.

18. *Agy.*, s. 444.

19. Bkz. *agy.*, s. 445-450.

nelerin birbirlerini ve birbirlerinin anlatımlarını anlamalarını gerektirir. Toplum da bu anlamda, iletişimsel eylem biçiminde kurulmaktadır. İletişim süreci olarak kavranan “bir toplumun her temel birimi, bu toplumun bütünü gibi aynı kökenli özdeşlik ve özdeş-olmayış savıyla diyalektik bir ilişki içerisinde belirlenmiştir: Bir yandan tekilin, onunla kendini özdeşleştirdiği ve onun tekil üyelerine karşı aynı zamanda kendi bireysellik savının geçerli kıldığı bağlantı grubuyla ilişkisi, öte yandan kendi topluluğunun her bir öteki grupla ilişkisi sayesinde, ki bu durumda kendi grubunun üyeleri, gruba ait olmayanlara karşı kendi mutlak farklılıklarını öne sürerler; ancak aynı zamanda, kendine ‘Ben’ diyebilen bu bireyler, öteki durumundaki soyut öznelerle kendilerini bir görürler”.²⁰ Bu da bize açıkça göstermektedir ki, “Ben-özdeşliği” grup özdeşliği olmadan saptanamaz; ancak, aynı zamanda, bunun tersinin de geçerli olduğunu vurgulamadan geçmemek gerekir.

İletişimsel eylem kuramının temel düşüncesi, simgesel etkileşimcilikten²¹ farklı olarak, bireylerin gündelik etkileşim ve iletişimiyle ilgili olan bir iletişim kuramının yapılandırılmasıdır. Diğer bir temel düşünce ise, yeniden yapılandırma yoluyla yeni bir toplum kuramına ulaşmaktır. İletişimsel eylem kuramı, aynı zamanda kendisini eleştirel bir toplum kuramı olarak sunar.

Değerler ve davranışların kural tanırılığı toplumbilimin temel konuları arasında yer alır. Habermas’a göre, toplumsal kurallar ve iletişim birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdır. Habermas, kurallarla yalnızca kuramsal-çözümleyici olarak ilgilenmez, çözümlemelerini de özellikle kurala dayalı temele ve çerçeveye dayandırır. Gerçeklik, güzellik, zenginlik, sağlık, hak, güç/iktidar ve kutsallığı değerler olarak kabul eder. Habermas, Karl-Otto Apel, Noam Chomsky ve etkileşim ku-

20. Agy. s. 449.

21. Simgesel etkileşimci yaklaşımın en önemli kuramcısı George Herbert Mead’dır (1863-1931). Mead’e göre toplumlar, insanın iletişim amacıyla semboller kullanmak, kurallar oluşturmak ve davranışlarını öteki bireylerin beklentilerine göre ayarlayabilmek yetenekleri üzerine kurulmuştur. Ve de bütün bunlar, insanın benlik bilincinin gelişmesini doğrudan etkiler. Dolayısıyla toplum, içselleştirilmiş kurallar, roller ve ilişkiler aracılığıyla zihnimizde yapılanmış bulunmaktadır. Sembolik etkileşimci yaklaşım üç ana mihenk taşı üzerine oturtulmuştur: İnsan, anlamlar zeminine oturtulmuş olgular aracılığıyla hareket etmektedir; bu olguların anlamları bireyin öteki insanlarla kurduğu toplumsal etkileşimden doğar; anlamlar birey tarafından karşılaştıkça yorumlanarak ve değiştirilerek algılanır.

ramının kurucuları John Austin ve John Searle ile dilsel bir dönüşüm yapar. Dil kuramı ve felsefesine dayanarak, dilin ve iletişimin araştırılmasını kuramının merkezine koyar. Bunu yaparken, yukarıda adı geçen dilcilerin terminolojisini kullanır. Buna göre dil, yalnızca tümcelerden oluşan bir düzen değil, bir başka söylemle, saf bir dilbilgisel olgu değil, bir eylemdir; bir iletişim eylemi ya da bir etkileşimdir.

II.I. Evrensel Pragmatik Konuşma Modeli

Habermas'a göre, dil çift yönlü bir araçtır. Hem bir ifade aracı hem de kişilerin davranışlarını düzenlemelerinin ve toplumsallaşmalarının aracıdır. Sözlü iletişim belirli kurallara bağlıdır. Habermas, bu kurallar için evrensel pragmatik kavramını kullanır. Ona göre, evrensel pragmatikğin görevi, olası anlaşmanın evrensel koşullarını ortaya koymak ve geliştirmektir. Başka bağlamlarda "genel iletişim kabulleri"nden de söz edildiğini; ancak kendisinin iletişimsel eylemin genel kabullerinden söz etmeyi tercih ettiğini belirtir, anlaşmaya hedeflenmiş davranış tipini temel kabul eder. Sözlü davranışlar farklı yaşantılar ya da gerçeklik alanlarıyla ilgilidir. Habermas, Karl Popper'a dayanarak üç ayrı yaşam-dünyası arasında ayrım yapar: Nesnel yaşam-dünyası, toplumsal yaşam-dünyası ve öznel yaşam-dünyası.

Nesnel yaşam-dünyası ile, toplum üyelerinin hazır buldukları dış çevre belirtilir. Düzen kuramı açısından bu çevreye gözlem yöntemiyle girilebilir. Toplumsal yaşam ise, kuralların ve etkileşimlerin dünyasıdır. Kurala dayalı olarak gelişen çevre, etkileşim yoluyla belirlenir. Habermas, nesnel yaşam-dünyası ile toplumsal yaşam-dünyasını bir arada dış çevre olarak adlandırır. Öznel yaşam-dünyası ise, her toplum üyesinin kendi iç dünyasıdır. Bu durumda, sözlü davranışlar daima bir dünyaya (iç ya da dış dünyaya) dayanır. Öyle ki, çok farklı tarihsel dönemlerde de olsa her toplumsal ortamda, sözlü davranışların üzerine bina edildiği bir us anlayışıyla karşılaşılır.

Habermas, iletişim gerekliliklerini açımmlarken bu gereklilikleri dört ayrı biçimde ve geçerlilik savları adı altında şu şekilde betimlemiştir: gerçeklik, doğruluk, samimiyet ve anlaşılabilirlik. Habermas'a göre, sözlü davranışların bu ilkeleri evrenseldir. Gerçeklik, onaylayabilme yeteneği; doğruluk,

kurallara göre uygun olma (ifadenin uygunluğu ya da haklılığı) ve samimiyet de, katılan kişilerin açık ve samimi olmaları anlamına gelir. Anlaşılabilirlik ise, geçerlilik savları arasında özel bir biçimdir. Anlaşılabilirlik olmaksızın iletişim olası değildir. Sözlü davranış ilkeleri (evrensel pragmatik) ya ya lın biçimde kullanılır ya da özellikle iletişimin kendisi konu haline getirilir. İlk durumda dar anlamda iletişim söz konusudur. İkinci durumda ise iletişim konusunda iletişim, bir başka anlatımla meta-iletişim ya da konuyla ilgili görüş/irdeleme söz konusudur. Habermas'a göre, günümüz toplumlarında anlayışın doğrudan, bir başka anlatımla, yalın iletişim yoluyla elde edilmesi olanağı daraldığından, meta-iletişim teknikleri gittikçe önemli hale gelmektedir. Konuyla ilgili görüş/irdeleme (mütalaa) kavramı, iletişimin özel bir türüne işaret eder. Anlaşmayı, bir sonuca varmayı hedefleyen, usçul ve her türlü sınırdan uzak iletişimdir. Sözlü davranışlarda katılımcılar görüşlerini bildirerek bir anlaşmaya varırlarsa, Habermas bu durumu uzlaşma olarak adlandırır. Habermas'a göre uzlaşma, eleştirilebilir geçerlilik savlarının farklı bireylerin ortak bilincine dayalı onayıdır. Bu nedenle, Habermas'ın incelemelerinin odak noktasında iletişimsel yeteneğe sahip birey bulunmaktadır. Habermas'ın insan anlayışı, insanların toplumsal ilişkiler sırasında etken biçimde sözlü davranışlarda bulunan özneler olarak geliştikleri, en azından gizilgüç olarak iyiyi, kötüyü, doğruyu ve yanlış ayırabilen, akılcı olabilen ve evrensel pragmatik ilkelerine göre hareket edebilen biçimindedir.

EVRENSEL PRAGMATİK KONUŞMA GENÖRNEĞİ			
Gerçeklilik alanları	Gerçeklilik dayanaklarının Görünümleri	Geçerlilik savları	Sözlü davranışın genel işlevleri
Dış çevre	Nesnellik	Gerçeklik	Keyfiyetin betimlenmesi
Toplum	Kurala dayatılık	Doğruluk	Kişiler-arası ilişkiler
İç dünya/Doğa	Öznellik	Samimiyet	Öznel deneyimler
Konuşma/Dil	Ortak bilinç	Anlaşılabilirlik	

Kaynak: Jürgen Habermas, *İletişimsel Eylem Kuramı*, Kabaııcı Yay., İstanbul, 2001, s. 122-123.

Habermas için, usçulluk ve iletişimsel usçulluk evrensel pragmatikğin ve kuramının tamamını içermektedir. Habermas, iletişimsel eylem kavramı içerisinde, hedefe yönelik,

kurala dayalı, oyuna yönelik ve iletişimsel eylem olmak üzere dört farklı davranış tarzı belirler. Bunları birbirleriyle karşılaştırarak, kuramının temeli olarak belirtmemiz gereken “iletişimsel eylem kavramı”nı oluşturur. İletişimsel eylem, toplumsal davranışın en üst/mega tarzıdır. Söz konusu davranış tarzları geçerlik savları ve dünya bağları bakımından birbirlerinden ayrılır. Ayrıca, bu davranış tarzlarının temelinde farklı dil ve özne kabullerinin yattığını da sırası gelmişken belirtmek gerekir.

Hedefe yönelik davranış, belli bir hedefin gerçekleşmesine yöneliktir. Bu davranış ilke olarak amaç-usçuldur ve başarıya yönelmiştir. Amaç-usçul davranış nesnel dünyadaki olaylarla ilgili olduğunda ise stratejik niteliktedir. Bu durumda, hedefe yönelik davranışı kendi içinde stratejik ve araçsal davranış olarak ikiye ayırmak gerekir. Bu davranış tarzında geçerlilik savı gerçeklik hakkındadır. Toplumbilimde, bireyci yaklaşım bakımından prototip niteliğindeki bu tür davranış, günümüzde stratejik davranış olarak iktisat, toplumbilim ve toplum psikolojisinde karar verme ve oyun kuramlarında kullanılmaktadır.

Kurala dayalı davranış, toplumsal dünyaya yöneliktir ve geçerlilik savları doğrudur. Davranışların ortak değerlere atıfta bulunarak gerçekleştirildiği gruplar da vardır. Kurala dayalı uygun davranış bütün grup üyelerinin istemidir. Bu davranış tarzı Parsons’un kuramına dayanmaktadır ve roller kuramında kullanılır.

Oyuna dayalı davranış, davranışta bulunanların iç dünyaları içinde yer alan ve samimiyet geçerlilik savına sahip bir davranıştır. Bugüne kadar bilimsel kuramlarda kullanılmamıştır.

Habermas’a göre, bu ilk üç davranış tarzı (hedefe yönelik, kurala ve oyuna dayalı) amaç-usçul davranışın değişik biçimleridir. Bunlar her durumda davranışta bulunan bireylerle ilgili gerçekliğin (ya da ilgili yaşam-dünyasının) ancak kısıtlı bir parçasını içerir. Bu nedenle, toplum kuramı bakımından yeterli değildir. Başka bir söyleyişle, amaç-usçul davranış (iş) ile iletişimsel eylem (etkileşim) arasında bir ayırım söz konusudur. Amaç-usçul davranış teknik ilkelere yöneliktir ve deneysel bilgiye dayanır; ancak aynı zamanda, onda da, tıpkı şu mal yerine bu malı almada, seçimde bulunma durumunda olduğu gibi, usa dayalı seçimler söz konusu ola-

caktır. Sözelimi, bir firmanın rakibinin fiyat politikasını dikkate alarak fiyatları düşürmesinde olduğu gibi. Dolayısıyla, bir rakibe karşı usçul karar verme sürecinde gelişebilecek stratejik davranışı da amaç-usçul davranış kategorisine yerleştirmek gerekir. Bu davranışta kullanılan teknik kurallar ve deneysel bilgi, daha önceki deneylerin ve araştırmaların sonucudur. Üretim teknikleriyle ilgilidir. Bu tür davranış, ilk aşamada doğaya hâkim olmaya, insanlığın fizik sürerliliğini sağlamaya yarar ve doğa üzerindeki hegemonyanın artması ve çalışma işlevlerinin artan biçimde tekniğe aktarılması sonucunu doğurur.

Habermas'ın araçsal davranış ve teknik kavramları, Marx'ın emek ve üretim güçleri kavramlarına benzer niteliktedir. Ancak Habermas, Marx'tan farklı olarak, bu üç davranış tarzından, her üçüyle de bağlantılı iletişimsel eylemi anlamaya yönelik davranış olarak öne çıkarmıştır. Habermas iletişimsel eylemi şöyle tanımlar: İletişimsel eylem, katılanların, görünen ifadelerinde üç temel tarzdan yalnızca birine yönelik olduklarını belirtmeler de nesnel, toplumsal ve öznel yaşam-dünyalarına eşzamanlı biçimde bağlı olan bir süreçtir.(...) Anlaşma, iletişime katılanların bir sözün geçerliliği konusunda anlaşmaya varmalarıdır; görüş birliği de, geçerlilik savının katılanların tamamı tarafından kabul edilmesidir. İletişimsel eylem, ifade ve davranış yeteneklerine sahip özneler arasındaki anlaşmaya dayanır. Amaç-usçul davranışın aksine “diyalojik”tir. Bir başka deyişle, esas alınan durum değerlendirmeleri ve davranış planları benmerkezci değildir, davranışa taraf olanlarla anlaşmaya yöneliktir. İletişimsel eylem anlaşmayı hedefler. Katılımcılardan/aktörlerden yüksek düzeyde düşünceli ve mesafeli olmalarını ister. Katılımcıların karşı tarafı dikkate almaları ve geçerlilik savlarını gelenek, din ya da otorite gibi daha üst birimlere dayandırmamaları gerekir. Burada taraflarca kabul edilebilecek “en iyi gerekçe” ya da “iyi nedenler” söz konusudur. Katılımcılar, açık ya da kapalı, gerçeklik, doğruluk, samimiyet ve anlaşılabilirlik olmak üzere söz konusu dört geçerlilik savını sergilemek durumundadırlar. İletişimsel eylem, stratejik ya da başarı amaçlı değildir. Temel hedef “uzlaşma”dır. İletişimsel eylem, genel olarak, yaşamın simgesel yeniden üretimini ve özel olarak da, diyalog yoluyla toplumsal kaynaşmayı gerçekleştirmiş olur. İletişimin daralması/kısıtlanması ya-

şamda artan bir usçullaştırmaya yol açar. Yaşamın yapısal unsurları kültür, toplum ve bireylerin kişilik özellikleri birbirinden kopmakta ve bağımsızlaşmaktadır. Bunların içeriği usçul gerekçelendirmeyeyle anlaşılabilir. Davranış tarzları, geçerlilik savları ve yaşam alanları arasındaki ilişkiler aşağıdaki şemada özetlenmiş bulunmaktadır:

Davranış Tarzları ve Bağınılıları		
Davranış tarzı	Geçerlilik savları	Yaşam alanı
Hedefe yönelik davranış	Gerçeklik	Nesnel yaşam
Kurala dayalı davranış	Doğruluk	Toplumsal yaşam
Oyuna dayalı davranış	Samimiyet	Öznel yaşam
İletişimsel eylem	Uzlaşma	Her üç yaşam alanıyla bağıntılı

Kaynak: Jürgen Habermas, *İletişimsel Eylem Kuramı*, Kabalcı Yay., İstanbul, 2001, s. 101-353.

İletişimsel eylem, katılımcıların diğer davranış tarzlarını eşgüdömlü olarak sergiledikleri bir üst davranıştır. İletişimsel eylemde, katılımcılar esas olarak kendi başarılarına yönelmemiştir; onlar davranış planlarının ortak durum tanımlamaları temelinde birbiriyle uyumlu olması koşuluyla ancak, kendi bireysel hedeflerini takip ederler. Bu bakımdan, durum tanımlamaları konusundaki uzlaşma, iletişimsel eylem için gerekli aktarım hizmetlerinin çok önemli bir unsurudur. İletişimsel eylemde dil, sınır konmamış bir anlaşmanın aracıdır. Konuşan ve dinleyen, aynı anda nesnel, toplumsal ve öznel yaşamlarındadır.²² Bir başka söyleyişle, iletişimsel eylem yalnızca iletişim değildir; bu davranış türünde dil, davranışların düzenlendiği bir iletişim aracıdır.

İletişimsel eylem içerisinde bireylerin varmak istedikleri ortak hedef anlaşmadır. Bu hedefe götüren uzlaşma sürecinin amacı, tarafların bilinçli bir biçimde hareket ederek ortak bir ikna noktasında birleşmeleridir. Belirtmek gerekir ki, ikna olma²³ ile dışarıdan zorlamayla gerçekleşen rıza ara-

22. Geniş açılım için bkz. Jürgen Habermas, *İletişimsel Eylem Kuramı*, Kabalcı Yay., İstanbul, s. 122-129.

23. İnsanların düşüncelerini, inançlarını, duygularını ve davranışlarını istenilen şekilde yönlendirmenin birtakım yöntemleri vardır. Bu yöntemlerin en çok kullanılanları maddi çıkar karşılığında, zor kullanarak ve ikna ederek yönlendirir. Bunların içinde en ekonomik ve geçerli olanı insanları ikna ederek yönlendirir. Platon ve Aristoteles'ten esinlenerek şöyle bir tanımın geliştirilmesi olasıdır: İkna, sözcüklerle insanların düşünceleri-

sında fark vardır. İletişimsel eylemin özel konumuna karşın, davranış tarzları birbirinden açık biçimde ayrılamaz. İletişimsel eylem mega-tarzdır; ancak, diğer davranış biçimlerinin unsurlarını da içerir. İletişimsel eylem ile uzlaşma (konsensüs/mutabakat) arasında bir bağ vardır. Her ikisi de eleştirilebilir geçerlik savlarına dayanmaktadır. İletişimsel eylemde, belirleyici olan yalnızca konuşanın eleştirilebilir geçerlik savlarıyla ilişkilendirildiği sözlü davranışlardır. Burada söz edilmekte olan iletişimsel eylem, diğer davranış biçimlerinin bir üst oluşumudur. Daha açık olmak gerekirse, iletişimsel eylemde bulunanlar yalnızca düşünceli, yapıcı, yorumlayıcı ve sonuç çıkarıcı değil, aynı zamanda gerçeği değiştirici ve daha iyi duruma getirici katılımcılardır. Bunun için, onlar genel uzlaşma noktasına ulaşınca kadar ayrılıklarını ve çatışmalarını, birbirlerine karşıt belgelerle tartışma içinde ortaya koyarlar. Ancak bu uzlaşma noktası, mutlak bir birlik durumu olmayabilir.

Habermas, uzlaşmanın kurala dayalı bir kavram olduğunu, iletişimsel eylem tarzının da deneysel değil, kurala dayalı olduğunu kabul eder. İletişimsel eyleme iletişimsel ussallığın hâkim olduğunu belirtir. Habermas'ın ülküsel tasarımı gerekçelendirmeli konuşmaya yönelmiştir. Habermas, bireysel çıkarların pazarlık yoluyla bir uzlaşmaya vardırılmasından daha fazla usçul uzlaşımın olduğundan yola çıkar. İletişimsel eylem ile katılımcıların geçmişteki ve şimdiki çevrelerinin karışımı kabul edilen toplumsal-kültürel yaşamları arasında sıkı ve tamamlayıcı bir bağ vardır. Söz konusu yaşam, iletişime katılanların arkasında yer alır. Top-

ni istenilen tarzda oluşturma sanatıdır. Erwin P. Bettinghous, iknayı kaynağın temel alındığı bir süreç olarak kabul eder. Tanımını da bu bakış açısıyla geliştirir. Bettinghous'a göre ikna, bireyin gönderdiği iletilerle diğer bir birey ya da birey grubunun hareket, fikir ve inançlarını bilinçli olarak değiştirme girişimidir. İknanın iletişimin bir sonucu olduğunu vurgulayan ve ikna için alıcının davranışlarında değer açısından bir değişikliği gerekli ve yeterli gören Cronkhite de, ikna iletişimin, kişi davranışlarında gerçekten değer açısından birtakım değişiklikler oluşturma durumudur demektedir. İknanın temelleri konusundaki bu çeşitli yaklaşımlar ve son yıllardaki teknolojik, siyasal ve toplumsal gelişmelerin koşutunda kazanılan yeni boyutlar çerçevesinde geliştirilen ikna kuramında, iknanın boyutları şu şekilde çizilmektedir: Yeni öğrenilen durumların ya da açık davranış kalıplarının, iletilerin alışverişi yoluyla etkilenilerek gönüllü bir şekilde kabul edilmesi amacını taşıyan simgesel bir etkinliktir. İkna edici iletişim konusunda daha geniş içerikli bilgilenme için bkz. A. Haluk Yüksel, *İkna Edici İletişim*, Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yay., Eskişehir, No. 94, 1994.

lumdaki insanların gündelik yaşamlarının bu mikro kosmosu, katılımcıların iletişim becerilerinde kendini gösterir. Habermas'a göre, toplumsal-kültürel yaşamları, bireylerin davranışlarının her zaman arka planında kendini konumlar. Ancak bu, bireylerin farkında olduğu bir durum değildir. Gündelik yaşamlarında benzer ortamlarda yaşamlarını sürdürenler ise aynı arka plan ilişkilerine ve sonuçlarına göre hareket ederler. Söz konusu arka planda rol alan üç önemli unsur kültür, toplum ve "kişilik"tir. Habermas'a göre, iletişim ortamlarının arka planını oluşturan sosyo-kültürel yaşam İletişimsel Eylem Kuramı'nı toplum kuramına bağlar. Habermas'ın toplum kuramının unsurları aşağıdaki tabloda yer alan bir biçimde resmedilmiş bulunmaktadır:

Düzen	Kişisel yaşam
İktisat (<i>İşleyiş aracı: para</i>)	Özel alan
Devlet (<i>İşleyiş aracı: güç</i>)	Kamusal alan

Gündelik dilde usçul (rasyonel) davranış, duygusal olanın karşıtı olarak kullanılır. Duygusallık sıkça us dışılık olarak da değerlendirilmektedir. Duygusallık ham ve mantıksız görülür. Usçulluk çağcılığın bir ilkesi olarak kabul edilir. Günümüzde yaşanan gerginlikler, beşeri, insanlar-arası etkileşimde eksik olan insanlık, silahlanma, ekolojik facialar, etnik ve ulusal gerginlikler de usçulluktan uzaklaşmanın sonucudur. Bu görüntüden hareketle, Habermas toplumbiliminin temel özelliklerinden birisi kabul edilen vazgeçilmez tartışıcı özelliği belirtmeden geçmemek, aynı zamanda da, İletişimsel Eylem Kuramı'nı aşağıdaki gibi dört ana kavramla özetleyerek söz konusu tartışıcı özelliği açıklama olanağını yaratmak gerekir:

- *Davranış kuramı düzen kuramıyla ilişkilendirilmiştir.*
- *İletişimsel eylem ile toplumsal-kültürel yaşam arasında bir bağlantı kurulmuştur.*
- *Toplum ile toplum çözümlemeleri arasındaki çelişkiler dikkate alınmıştır.*
- *Eleştirel kuramın değişen koşulları göz önünde tutulmuştur.*

Kuramlar arasındaki ikililiği aşmak Habermas'ın vurguladığı bir hedeftir. Bu hedefi paylaşan öteki toplumbilimcilerden farklı olarak özel bir yöntem belirler. Bu yöntemi bağ-

lantılar olarak adlandırmak gerekir. İletişimsel eylem kuramında, kavramları ve temel kabulleri birbiriyle bağlantılandırılanlar öncelikle Max Weber, Talcott Parsons, Emile Durkheim ve Karl Marx'tır. Bilindiği üzere bu düşünürler, yorumcu toplumbilimin ve dil felsefesinin temsilcileridirler. 70'li yıllardan sonra Habermas'ın asıl ilgi alanı yorumcu/hermeneutic²⁴ yaklaşıma doğru kaymıştır. Böyle olduğu için de çözümlemelerinin temelinde etkileşim ve iletişim yer almaktadır. Habermas'ın çalışmalarında usçulluk konusu yöntembilimsel bireyciliğin aksine, toplumsal davranışın kurala dayalı değer içeriğine dayandırılır. Bu kendisini en iyi biçimde iletişimsel eylemde gösterir. "Yeni kural"ın adı anlaşma ve "rıza"dır. Usçulluk kendiliğinden var değildir. Sözlü etkileşimlerde ve özellikle tartışma sırasında ortaya çıkar. Günümüz toplumlarının kararsızlığı Habermas'ın çalışmalarına olduğu gibi yansımıştır. Habermas'ın simgesel etkileşimcilik, dil ya da iletişim kuramları gibi tamamıyla yeni bakış açılarını benimsemesi ve temellere yönelmesi, Frankfurt Okulu geleneği içinde yer almakla birlikte, aynı zamanda kendisinin bu gelenekten ayrıldığı noktaları gösterir. An-

24. Yorumbilgisi/Hermeneutic sanatı, bildirme, haber verme, çeviri yapma, açıklama ve açıklama sanatıdır. Heidegger'e göre, "var olmak anlamak demektir". Burada yorumbilgisinin fenomenlere yönelik araçsal yöntem anlayışı, varlıkbilgisel (ontolojik) yöntem anlayışına geri dönmek zorunda olduğu noktaya ulaşır. Anlama artık burada insansal düşünmenin sahip olduğu diğer düşünme tavırları arasında bir tavır değildir. Aksine, o insan varoluşunun temel hareketliliğidir. Böylelikle tarihsellik sona erer, tarihsel görüllükçiliğin demir parmaklıkları kırılır. Ülküsel yorumbilgisinin psikolojik temeli sorunsaldır: Bir "metin"in anlamı gerçekten de "yazarın kastettiği anlam mıdır?". Anlama, özgün yapının bir yeniden yapımından başka bir şey olmaz. Tinsel dünyayı anlamak için doğal/psikolojik bir temellendirmeye de, herhangi bir "felsefeye" de başvurulamaz. Buradan hareketle, Dilthey yorumbilgisini, giderek bir "felsefenin felsefesi" konumuna yükselterek merkeze yerleştirir. Dilthey, anlamayı daha önceleri şöyle tanımlamıştı: "Dıştan verili olan işaretlerden hareketle içsel olanı bilme sürecidir. Oysaki, şimdi anlama ediminin sabitleşmiş fenomenlere yöneltilmesiyle birlikte, anlamada 'Açıklama' ve 'Yorumlama' olarak yeni bir basamak ortaya çıkmaktadır: Anlama, hem anlaşılması gereken şeyin içeriğinin ayrıntılarıyla incelenmesi ve hem de bu içeriğin bilgisinin genelgeçerliği yönünden, açıklama ve yorumlamada en yüksek yetkinliğe ulaşır." Yorumbilgisi, her zaman bir açıklama öğretisi olmuştur. Ancak şimdi, yorumbilgisinin sıkı "kurallar"a ve belirli bir "yöntem"e dayalı bir açıklama öğretisi olarak konumlanması gündemdedir. Dilthey yorumbilgisini şöyle tanımlar: "Yorumbilgisi, yazılı olarak saptanıp kağıda dökülmüş yaşama dışlaştırmalarının öğretisidir." Öyle ise, yorumbilgisi, açılmanın ve dolayısıyla en genelinde anlamının bilimsel/yöntemsel formunu ortaya koymalıdır. Bu konuda bkz. Doğan Özlem, *Metinlerle Hermeneutik (Yorumbilgisi) Dersleri*, Prospe-ro Yay., İzmir, 1994, s. 317 ve yine, Doğan Özlem (Der. ve Çev.), *Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar*, Ark Yay., Ankara, 1995, s. 277.

cak, Frankfurt Okulu'yla bağlantılar da tamamen kopmuş değildir. Habermas, çalışmalarında Eleştirel Toplum Kuramı'nın hedeflerini koruduğunu açıklıkla belirtir. Kullandığı dilde de açık biçimde eleştirel kuram geleneği hissedilmektedir. 1930'lu yıllardan bu yana eleştirel kuramın temel amacı, disiplinler-arası toplumsal araştırmalar yoluyla, Eleştirel Toplum Kuramı'nın hedeflerinin gerçekleştirilmesidir.²⁵ Şunu kabul etmek gerekir ki, Habermas, günümüzde bulgular ve çözümleme yeteneğini yitirdiği düşünülen toplumbilimleri için önemli kavramsallaştırmalar getirmektedir. Toplum ile düzen bütünleşmesinin ya da bütünleşememesinin gelişim çizgisinin belirlenmesinde ve aralarındaki ilişkilerin ortaya konulmasında bu kavramların sağlayacağı yararlar tartışılmazdır.

II.II. Kavramsal Açıdan İletişimsel Ussallık

Habermas'a göre çağcılık tasarımı, teknik bilgi ile araçsal ussallık arasındaki ilişki üzerine kurulur ve bu anlamda araçsal ussallığın toplumun her alanına yansımaları. Habermas'a göre, çağcıl toplumun sorunu araçsal ussallığın bireyler-arası ilişkilerde iletişimi yok etmesi ve böylece kamu alanını sömürgeleştirmesidir. Bu nedenle yapılması gereken, araçsallığın iletişimsel ussallıkla yer değiştirmesidir. Eğer, araçsal ussallık ilerlemeyi yaratırken demokrasiyi gerçekleştiremiyorsa, iletişimsel ussallık kamu alanını canlandırarak devlet-toplum ilişkilerinde demokratikleşmenin yaratılmasına katkıda bulunacaktır. Böylelikle Habermas, üretim ile iletişim arasında bir ayırım yaparak, iletişim alanı üzerinde yoğunlaşır ve bu alanın da demokrasinin temeli olduğunu savunur. İletişimsel ussallığın toplumsal ilişkiler içinde yaygınlaştırılması ve bireyin bu yeni düzene uyumu demokrasinin önkoşuludur. İletişimsel ussallık, çağcılığın insanlığa vermiş olduğu sözün de (demokrasi ve özgürlük) yaşama geçmesini sağlayacaktır. Böylelikle çağcılık tasarımının tek taraflılığı ortadan kalkacak, özne ile kendisi arasında ve özne ile doğa arasında bir uyum sağlanacaktır.

Bunun yanında, iletişimsel ussallığın uluslararası düzenin temel işleyiş mekanizması olması demokratik bir dünya

25. Bkz. Kadir Koçdemir, "Habermas ve Toplum Teorisi II", *Türkiye Günlüğü*, Sayı 56, Yaz 1999, Ankara, s. 94-106.

düzeninin yaratılmasını da olası kılar. Vurgulamak gerekirse, demokratik bir dünya düzeni içinde katılımcılar/aktörler arasında kurulacak iletişim, egemenlik ilişkilerinin ortadan kalkmasına ve belli bir kamusal alanın kurulmasına yardım eder. Söz konusu iletişim varolan sorunlara çözüm getirdiğinden katılımcı bir demokrasi anlayışını da gündeme getirir. İletişimsel ussalılık sonuçta, hem varolan düzenin bir eleştirisini, hem de bu düzenin demokratik bir yapıya dönüştürülmesini amaçlar.

Eleştirel Kuram'ın felsefi, görgül ve uygulamaya dönük amaçları vardır. Linklater'e göre, "Felsefi düzeyde, Eleştirel Kuram tarihsel olarak kurulmuş özgürlük ve evrensellik kavramlarıyla hareket eden alternatif bir dünya düzeni sunmayı amaçlar. Görgül olarak, bu kavramların gerçekleşmesini sınırlayan toplumbilimsel engelleri saptar ve uygulama alanında da bu engellerle dünya düzeni arasında bir köprü kuracak stratejiler üretir. Bunu yaparken, Eleştirel Kuram uluslararası düzeni, tarihsel ve dinamik bir düzen olarak nitelerek, a) özne ile maddi dünya arasındaki ilişkiler, b) özne ile öteki katılımcılar arasında toplumsal eşgüdüm amacını güden ilişkiler ve c) özne ve kendi benliği arasındaki 'kimlik' kurma ilişkisi üzerine odaklaşır. Böylelikle, Eleştirel Kuram, tarihsel bir durumun 'somut' gerçeklerini betimlediği ölçüde açıklayıcıdır ve aynı zamanda da, bu durum içinde değişimi zorlayan bir toplumsal müdahale gibi işlev gördüğü sürece kurucu bir siyasal tasarımdır".²⁶

Bu noktada ayrıca değinmeyi gerekli görmekteyiz ki, üretim ilişkilerine ağırlık veren Gramşiyen Eleştirel Kuram, Habermascı "iletişimsel ussalılık" anlayışına ciddi bir alternatif oluşturmaktadır. Gramşiyen Eleştirel Kuram üretim ile kültür (iletişim) arasında bir ilişkisellik kurarak, varolan dünya düzenini değiştirme eyleminin hem olasılığını hem de bu olasılığın sınırlarını ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Bir anlamda, dünya düzeninin nasıl sağlandığını anlamak için işe üretimden başlar. Dünya düzeninin üretiminin ve yeniden üretiminin anlaşılabilmesi için devlet/sivil toplum bağlantısına odaklaşmak gerekir. Tarihsel olarak ele alındı-

26. Andrew Linklater, "The Question of the Next Stage in International Relations Theory: A Critical-Theoretical Point of View", *Millennium: Journal of International Studies*, Cilt 21, Sayı 1, 1992, s. 82-91'den aktaran E. Fuat Keyman, "Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark", *Devlet, Sistem ve Kimlik*, İletişim Yay., İstanbul, 1996, s. 235.

ğında, devlet ile sivil toplum o kadar iç içe girmiştir ki, devlet ile sivil toplum arasında çözümlemeye dayalı bir ayırım yapmak olanaklı değildir.²⁷

Tüm bu değinilerin ardından, Habermas'ın terimiyle demokratikleşme, bu anlamda çağcıl bürokratik devletin yasal-ussal (rasyonel) hareket tarzını iletişimsel ussallık temelinde katılımcı demokratik yönetime dönüştürme sürecini niteler. Bu savunuların ardından demokrasiyi iletişimsel ussallık ve sorgulama etkinliği temelinde toplumsal yaşamın örgütlenme biçimi olarak gördüğümüzü açıklıkla belirtebiliriz.²⁸ Bu bağlamda da siyasetin etiksel bir eylem olduğu ortaya çıkar. Habermas'ın vurguladığı gibi, çağcıl devletin hukukun üstünlüğü ilkesi temelinde denetimi, toplumsal yaşamı etkileyen kararların, etiksel ve siyasal eşitliğe sahip vatandaş-bireyler tarafından iletişim yoluyla alınmasını simgeleyen kamusal alanın varlığıyla iç içe geçtiği zaman ancak, demokratik bir yönetimin işlerliğinden ve meşruluğundan söz edilebilecektir.

II.III. Özgürlük Yerine Egemenlik İlişkisi Üreten Araçsal Ussallık

Daha önceki bölümde de değinildiği üzere, Habermas'a göre çağcılık tasarımı, teknik bilgi ile araçsal ussallık arasındaki ilişki üzerine kurulur ve bu anlamda araçsal ussallığın toplumun her alanına yansımaları tanımlar. Ayrıca, söz konusu anlayış çerçevesinde uluslararası düzenin, kısaca dünya düzeninin nasıl işlediğinin çözümlemesine önemli bir katkıda bulunulur.

“Çağcılık”ı bitmemiş bir tasarım olarak kabul eden Ha-

27. R. W. Cox'a göre kuram, kavramlara ve varsayımlara zemin oluşturacak görgül-tarihsel çalışmalar üzerine dayandırılmalıdır. Ve kuram her zaman bir amaç içindir. Bir kuram her zaman kendinin üretildiği tarihsel bağlama ve bu bağlamın sorunlarına göre çalışır. Başka bir deyişle, kuram tarihseldir. Soyutlandığı an metafiziksel duruma geçer ve açıklayıcı gücünü yitirir. Bkz. R. W. Cox, “Hegemony and International Relations”, *Millennium: Journal of International Studies*, No.12, 1983, s. 162'den aktaran E. Fuat Keyman, *agm.*, s. 241-242.

28. Demokratik yönetim, devlet-toplum ilişkisinin topluluksal kimlikler-arası sorgulama/tartışma/müzakere etkinliği temelinde örgütlenme tarzıdır. Bkz. E. Fuat Keyman, “Kamusal Alan ve ‘Cumhuriyetçi Liberalizm’: Türkiye’de Demokrasi Sorunu”, *Doğu Batı*, Yıl 2, Sayı 5, Felsefe Sanat ve Kültür Derneği Yay., Ankara, 1998-9, s. 62. Keyman'a göre, demokratikleşme, ussal-yasal otorite ile bu otoritenin meşruluğu arasındaki bire bir olmayan ilişkinin nasıl kurulması gerektiği sorusuna bir yanıttır.

bermas, çağcılık anlayışının insanlığa vaat ettiği “iki söz”den -ilerleme ve özgürlük ya da kapitalist teknolojik gelişme ve demokrasi- yalnızca birini (ilerleme ya da kapitalist teknolojik gelişme) gerçekleştirebildiği; ancak öteki sözünü (özgürlük ya da demokrasi) yerine getiremediğini savunur. Çağcılık, ilerlemeyi gerçekleştirirken, özgürlük ve demokrasiyi geri plana atar. Daha somut olarak söylersek, çağcılığın araçsal ussallığının tüm topluma yaygınlaştırılması, üretim düzeyinde teknolojik gelişmeyi sağlarken özgürlüğü yok etmektedir. Bu anlamda, Habermas’a göre çağcıl toplum tek taraflı bir ussallık tarafından yönetilir. O da, araçsal ussallıktır. Ve bu ussallık, özgürlük yerine egemenlik ilişkilerini üretir. Bu nedenle, Habermas’a göre çağcıl toplumun sorunu, araçsal ussallığın bireyler-arası ilişkilerde iletişimi yok etmesi ve böylece kamu alanını sömürgeleştirmesidir. Dolayısıyla, bu durumda yapılması gereken araçsallığın iletişimsel ussallıkla yer değiştirilmesidir. Bu noktada şunu yinelemek gerekir ki, ilerlemeyi sağlarken demokrasiyi gerçekleştiremeyen araçsal ussallığın aksine, iletişimsel ussallık kamu alanını canlandırarak devlet-toplum ilişkilerinde demokratikleşmenin yaratılmasına büyük bir katkıda bulunacaktır. Ve “demokratik dünya düzeni” içinde, katılımcılar/aktörler arasında kurulacak iletişim, “egemenlik ilişkileri”nin ortadan kalkmasına ve belli bir “kamusal alan”ın kurulmasına yardım edecektir.

II.IV. Güç Söylemi Versus Diyalog²⁹

Max Weber araçsal ussallığın, çağcılığın özgün bir niteliği ve Batı’nın Doğu karşısındaki üstünlüğünü oluşturan belirleyici ögesi olduğunu savunmuştur. Buna karşılık, çağcılığın eleştirisi özde araçsal ussallığa karşı gelişmiştir. Sözgelimi, Frankfurt Okulu’nun kuramcılarından Horkheimer ve Adorno’nun başyapıtları *Aydınlanmanın Diyalektiği*’nin sorunsalı araçsal ustur. Frankfurt Okulu’nun ikinci kuşak temsilcisi Habermas, bu eleştiriye yeniden yorumlamış ve sonunda çağcıl toplumun sorunsalına çözüm sağlayacak “*İletişimsel Eylem Kuramı*”nı geliştirmiştir. Ve söz konusu kuramda iki parçalı bir toplum gerçeğinin varlığını savun-

29. Benzer başlığı Erhan Atiker, *Modernizm ve Kitle Toplum* (Vadi Yay., Ankara, 1998) başlıklı çalışmasında kullanmıştır.

muştur: düzen versus yaşam dünyası. Şöyle ki, toplum, düzen kuramcılarının savundukları gibi ne tamamen düzen, ne de karşılıklı etkileşimcilerin savundukları gibi tümüyle gündelik kültürdür. Habermas, düzen alanında araçsal ussallığın vazgeçilmez öncelikliğini kabullenir; ancak, gündelik kültür (yaşam dünyası) alanında, bir başka anlatımla özel yaşam ilişkilerinde ve kamuoyu oluşumunda, Aydınlanma'da öngörülmemiş yeni türde bir ussallık olan iletişimsel ussallık fikrini savunur. Bu kavram, özne merkezli usun tersine, özneler-arasılığı, diyalogu, usçul gerekçelere dayanan uzlaşmaya yönelik iletişimi öngerektirir ve bu nedenle de toplum-bilimsel niteliktedir. Öte yandan, Habermas, gerçekte varolan iletişimi, olması gereken iletişimle (ülküsül iletişim koşulları) karşılaştırarak, varolan iletişimin ussallığı üzerinde yargıya varılabileceğini öne sürer. Böylelikle, çağcıl toplumun insana özgü sorunları, iletişim etiği aracılığıyla çözülecek, iletişimsel usun geliştirilmesi, araçsal ussallığın özel yaşam ilişkileri ve kamuoyu oluşumu üzerindeki olumsuz etkilerini yok edecektir. Güç, araçsal usun bir özelliğidir. İletişimsel us ise, güçten arındırılmış, "çarptılmamış iletişim" aracılığıyla gerçekleşir. Şöyle ki, iletişim çarpıtılıp işlevselliğin aracı haline getirildiğinde, asıl amacı olarak ortaya konan etik açıdan doğruyu bulmada yol göstericiliğini yitirme tehlikesiyle karşılaşılır.

Habermas, özellikle iletişimsel ussallık aracılığıyla çağcılığın, özel yaşam ve kamuoyunda yarattığı sorunların çözülebileceğini ileri sürmüş, ayrıca sivil toplumun, iletişimsel ussallık doğrultusunda gelişimiyle "katılımcı demokrasi"nin de gerçekleştirebileceğini, böylelikle de iletişimin kendine özgü bir güç konumuna yükselebileceğini savunmuştur. Oysa, günümüzde çoğulcu demokrasiler örgütlü baskı gruplarının kendi özel çıkarlarına yönelik güçlü savunularla daha çok yönelim kazanmaktadır. Bu yüzden de, örgütlenmemiş toplum katmanlarının çıkarları yeterince savunulamamaktadır. Aynı zamanda da bu durum karşısında, en güçlü durumdaki çıkar grupları, rahatlıkla kendi çıkarlarına toplumsal düzeyde öncelik tanıma yoluna gidebilmektedirler. İşte bu durum Habermas'ı, iletişim etiği aracılığıyla baskı gruplarından oluşan çoğulcu demokrasi ile sivil toplum tabanlı katılımcı demokrasi arasında kesin bir ayrıma varılarak, katılımcı demokrasinin çoğulcu demokrasiye olan üs-

tünlüğünü haklı sebeplerle kanıtlama uğraşısına yönlendirmiştir.

Çağcılığın bir diğer eleştiricisi Alain Touraine de, çağcılığın en önemli sorunlarından birinin araçsal (işlevselci) us olduğunu kabullenir; ancak, araçsal usun vazgeçilemezliğini de vurgulamaktan kendini alıkoyamaz. Sorunun çözümü için, bireyin kendisini araçsal usun etkilerinden özgürleştirmesi gerektiğini düşünür. Aslında, Max Weber çok daha önce, çağcıl bürokrasilerin güncel yaşamı nasıl denetim altına aldığını betimleyerek, çağcılıkta “özgürlük kaybı” sorununa işaret etmiştir. Gerçekten de bu sorunun kökeninde, çağcılaşma sonucunda bürokrasilerle güncel yaşam alanı arasında doğan farklılaşmadan kaynaklanan bir çelişki yatar. Habermas, çağcılığın özgürlük kaybı sorununu, yaşam dünyasının tekbiçimleştirilmesi eğretilmesiyle yeniden yorumlamış ve sivil toplum aracılığıyla söz edilen çelişkinin giderilebileceğini ileri sürmüştür.³⁰ Bu nedenle çağcılık tartışmaları, özellikle toplumsal boyutta haklılaştırım sorunu üzerine odaklaşmıştır. Çeşitli toplumsal amaçlar arasında ussal türde bir öncelik sıralaması yapılması gerektiğinde, bir amacın gerçekleştirilmesine öteki bir amaca göre öncelik verilmesi, ancak haklı gerekçelere dayanarak savunulabilir. Bu nedenle, amaçların seçimini ve önceliklerini hakçalık (adalet) ilkesi belirlemelidir. Öte yandan, sözü edilen (olumlu) özgürlük de, birey ya da grupların kendi geleceklerini ya da amaçlarını ussal biçimde belirleme yeteneğine sahip olmaları anlamına gelir. Dolayısıyla Habermasyen özgürlük, ussallık ve haklılaştırım birbirleriyle bağlantılı kavramlardır.

Çarpıtılmış iletişim sorunu, haklılaştırımla doğrudan ilintilidir. Şöyle ki, burada sorun, genel kanı oluşturan söylemlerin içeriklerindeki gerçeklerin, ortak çıkar yerine özel çıkarları yansıtacak biçimde çarpıtılmasından kaynaklanır. Bunun sonucunda da güdümlenmiş kamuoyu aracılığıyla, varolan toplumsal düzen ya da alınan siyasal kararlar için kitlelerin onayı sağlanır kılınır. Oysaki, bu görünüşte uzlaşma, bir anlamda genel kanı oluşumu süreci ya da haklılaştırım sorununun çözümü anlamına gelemaz. Gerçekten de, çarpıtılmış iletişimin dayanakları sağlam bir şekilde sınan-

30. Daha ayrıntılı değiniler için bkz. Jürgen Habermas, *İletişimsel Eylem Kuramı*, Kabalcı Yay., İstanbul, 2001, s. 369-374.

dığında kullanılan gerekçelerin özel çıkarlara yönelik işlevlere sahip olduğu anlaşılabilir. Ekonomiyle güdümlenen bir sivil toplumda, altyapı (ekonomi) üstyapı (kültür, kişilik ve kurumsal düzen/toplum) için belirleyici olacağından Habermas, Aydınlanma Tasarımı'nın tamamlanması açısından, ekonomiyle güdümlenen bir sivil toplumda, sosyo-kültürel ve siyasal üst yapılanmanın bu güdülenmenin etkisiyle biçimleneceği olasılığından ötürü, devlet gibi sivil toplumun da ekonomiden ayırt edilmesi gereğine özellikle değinir. Ancak bu şekilde, toplum tüm totaliter yapılardan kendini soyutlayabilecektir. Kısacası, günümüzün çağcıl toplumları asıl güçlüğü, ekonomik düzenden bağımsız olarak haklılaştırımın sivil toplum aracılığıyla gerçekleştirilemiyor olmasında yaşamaktadır.

Devlet, ekonomi, din, bilim ve sanat gibi kültürel yaşam değer alanlarının birbirlerine farklılaşması ve kendilerine özgü ussallıklarını geliştirmeleri, Max Weber tarafından çağcıllaşmaya özgü en önemli özellik olarak gösterilmiştir. Aynı zamanda Weber, bu özelliğin çağcılığın kendi iç çelişkisi ve dinamiği olduğunu da belirtmeden geçmemiştir.³¹ Frankfurt Okulu'nun kültür eleştirisinin de ağırlıklı olarak bu yönde geliştiğini yeri gelmişken belirtmek gerekir.

Çağcıl toplumun haklılaştırım sorununun, iletişimsel ussallık aracılığıyla çözülebileceği savından hareket eden Habermas, sivil toplumu ekonomiden ayrı bir eylem alanı olarak kavramlaştırmış ve sivil topluma siyasal alanda belirleyici bir nitelik kazandırmıştır. İyi yaşamın kurulabilmesi, bu uğurda sorunların aşılabilmesi için kesinlikle, düzen ussallığından iletişimsel ussallığa geçilmesi gerektiğini düşünür. Bu durumda, genel toplumsal amaçlar üzerinde tartışmak önkoşul niteliğindedir.

Bugün, sivil toplum anlayışının tam anlamıyla gerçekleşmekte olduğu tartışmalıdır. Sivil toplum halen, çağcıl devlet ve ekonomi tarafından bağımlılık altında tutulduğundan, toplumsal yaşamın merkezindeki yerini alamamıştır. Oysaki, düzen çıkarlarından bağımsız bir sivil toplum tabanlı kamuoyunun oluşması için, genel çıkarlar doğrultusunda genel kanıların oluşması ve onlar aracılığıyla da top-

31. Özgürlüğün koşulları konusunda Weber'in düşünceleriyle ilgili bkz. Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, Çev. Taha Parla, İletişim Yay., İstanbul, 2003 (1996).

lumsal yapının ya da düzenin haklılaştırılması gerekmektedir. Bugün, ekonomik ve siyasal türdeki özgürlük alanları sivil toplumun oluşumunu engellemektedir. Toplum ne kadar bilgi toplumuna dönüşürse dönüşsün, yetersiz ekonomik kaynaklar nedeniyle devlet ve ekonomiden bağımsız bir sivil toplum aracılığıyla gerçekleştiremeyecektir. Bu yüzden de Habermas, iletişimin ülküsel koşullarını belirleyerek, bunları sivil toplum kavramına yansıtmıştır. Ekonomik yetersizlikler yüzünden yaşanan toplumsal sorumluluk alanları ancak iletişimsel eylem aracılığıyla aşılabılır diyen Habermas'a göre, bu tür eylemin ussal olabilmesi için ise, oluşum koşullarının ülküsel iletişim koşullarıyla karşılaştırılması gerekmektedir. Daha açıkçası, sivil toplumun nasıl oluşması gerektiği sorunu çözümsüzlük içermediğinden, us aracılığıyla özgürleşim umudunun da yitirilmesi bu koşullar altında yersizdir.

Bu nedenle, Habermas'ın kültür, kişilik ve biçimsel olmayan kurumsal düzenden kurulu yaşam dünyası *kavramı*³² merkezi bir öneme sahiptir. Habermas, biri yaşam dünyası, diğeri ise biçimsel/bürokratik toplumsal düzenlerden oluşan iki parçalı bir toplum yapısının varlığını "iletişim kuramı"nda ortaya koyarken, iletişimin yaşam dünyasındaki, toplumsal hareket ve protesto eylemlerinde kendini açıkça gösteren önemine dikkatleri çekmek istemiştir. İletişimin, dünyayı ussallaştırıcı niteliğinin gerçeğine varıldığında, yaşam dünyasının siyasal karşılığı durumundaki sivil topluma da ussalık kazandırabileceği ortaya çıkacaktır. Böylesi ortamlarda, "olumlu" özgürlüklerin geliştirilebileceği de açıktır. Bu durumda da, iletişime dayalı toplumsal ussallaşma aracılığıyla, çağcılığın özne merkezli öznel-araçsal us sorunu aşılabilecek ve böylelikle, Aydınlanma Tasarımı'na yeni bir soluk getirilmiş olunabilecektir.

Çağcıl toplumun demokratikleşme sorunu, iletişimin güç aracılığıyla özel çıkarlar doğrultusunda çarpıtılmasından kaynaklanır. Diyalog biçiminde iletişim, özgür ve eşit konumlardaki bireyler arasında yapılan ussal bir tartışma ortamı sağlar. Ve bu tartışma, özellikle eşit söz hakkına sahip ve baskı altında bulunmayan bireyler arasında yapılması gere-

32. Aydınlanma Tasarımı'nın savunduğu "us"un eleştirisine dayalı çağcılık tartışmaları ve bu kapsamda Habermas tarafından ortaya atılan iletişime dayalı toplumsal ussallık konusunda bir inceleme için bkz. Erhan Atiker, *Modernizm ve Kitle Toplumu*, Vadi Yay., Ankara, 1998, s 7-22.

ken bir tartışmadır. “Diyalog”un önkoşulu iletişimsel ussallığın, yalnızca daha iyi kanıtın geçerliliğinin zorunlu olarak kabulüne izin vermesinden ötürü, tartışmanın sonucunu bundan başka güçlerin etkilemesi olasılığı da böylelikle söz konusu olamayacaktır.

“Diyalog”un bu evrensel ve genel önkoşulu kuralla dayalı bir ülkü olarak yorumlanmalıdır. Bugün çağcıl toplumlarda, iletişimsel ussallığın yeterince gerçekleştiğini söyleyebilmek kolay değildir. Ne yazık ki, güç konumları güncel yaşam iletişimini öncelikle iki açıdan çarpıtmaktadır: 1) Varolan düzenin, yeterince kanıt gösterilmeden ve karşı kanıtlara değer verilmeyerek haklı gösterilmesi; 2) Alınan siyasal kararların doğruluğuna, kamuoyunda, gerçek anlamda, diyalog kurulup özgürce tartışılmasına olanak verilmeden bireylerin inandırılması. Açıkçası, bugün, çağcıl toplumlarda iletişim, ekonomik ve siyasal güç odakları tarafından kolaylıkla çarpıtılabilmektedir. Durum böyle olunca da, hakça ve özgürlükçü bir toplum yapısının gerçekleştirilmesine ilişkin tartışmalar ya engellenmekte ya da iletişimin çarpıtılmasından ötürü tartışma sonunda gerçeğin ortaya çıkması olanaksızlaşmaktadır.³³

Aslında söz konusu sorunun bir boyutu da, çarpıtılmış iletişime diyalog görüntüsü kazandırılmaya çalışılıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Şöyle ki, iletişim güç odakları tarafından çarpıtılmakta ve bu nedenle de çarpık iletişimle varolan toplumsal yapı ya da alınan siyasal kararlar “sözde” haklılaştırılmaktadır. İletişimin, çarpıtılıp düzensel işlevselliğin aracı haline getirildiğinde, asıl amacı durumundaki etiksel değerler yordamıyla doğruyu bulmada yol gösterici olması nasıl beklenebilir ki! Bunun için, varolan toplumsal yapının ya da güç konumlarının haklılığının sürekli tartışılması gerekmektedir. Oysaki, iletişim toplumsal düzenlerin işlevselliğinin korunması için araç haline getirildiğinde gücün aracıdır artık. Bu yüzden de, işlevselliğin artırılmasının dışında kalan konularda toplumsal düzenlerin eleştirisine fırsat tanınmaz. Eğer bir eleştiri yapılabilmişse de, yapılan eleştiriler geçerli kanıtlara dayanmayan karşı eleştiriler tarafından mutlaka bastırılır. Bir şekilde de, haklı eleştiri hak-

33. Eskiye karşı yenilikler arayışı içerisinde bulunan çağcılık anlayışı, usu ve özgürlükleri geliştirmeyi amaç edinmiş bir tutum anlayışı içermektedir. Bu durumda, çarpıtılmış iletişim olgusu çağcıl toplumların bir iç çelişkisi olmaktadır. Bu konuda bkz. Erhan Atiker, *agy.*, s. 69.

sız eleştiri tarafından haksız gösterilir. Ne yazık ki, tanık olduğumuz üzere, eylem düzenlerinin işlevselliği herkes için iyi olanı ya da genel çıkarı gerçekleştirilmede kendi başına amaç haline getirilmiştir. Oysaki, kesinlikle bir araç konumunda bulunması gerekir. Toplumsal düzenlerin işlevselliğine öncelik tanındığı zaman, etik sorunların çözümü askıda kalır. Bu durumda, amaçların ussallığı ya da etik açıdan doğruluğu üzerine bir tartışmaya girmek ne derece sonuç getirebilecektir? Araçsal usun amaçlarını belirleyen iletişimsel ussallığın olanaksızlığı peşinen kabul edilmişse... iletişim düzen çıkarlarının aracı haline getirildiğinde “ortak iyi”nin ya da “genel çıkar”ın belirlenmesi olanaksızlaşır. Oysaki, amaçların etiksel açıdan doğruluğu konusunda, ancak “ortak iyi” üzerinde uzlaşma kurulması aracılığıyla sonuca ulaşmak söz konusu olabilir. Bu nedenle, amaçların eleştirilmesi ya da doğruluğunun saptanabilmesi konusunda özel çıkarlardan ya da işlevsellikten arındırılmış bir tartışma ortamı yaratılmalıdır. Savların yalnızca kanıtlamalarla geçerlilik kazandığı bu tartışma ve diyalog, aynı zamanda iletişimsel ussallığın gerçekleşmesi anlamını taşır. Bu durumda kanıtların zorlayıcılığından başka hiçbir gücün tartışmanın sonucunu etkilemesine olanak verilmemiş olunacaktır. Bu bağlamda, Habermas’ın iletişimsel ussallık kavramının, karşılıklı eleştiri ve kanıtlamanın etkinliğinin ve olanaklarının geliştirilmesini öngörmediğini söyleyebilmenin pek de olanaklı olmadığı anlaşılmaktadır.

İletişimsel ussallığın gerçekleştirilmesi demek, bir anlamda, yaşam dünyamızda çarpıtılmış ile çarpıtılmamış iletişimin birbirinden ayırt edilebilmesi demektir. Bu ise, doğal olarak bilginin konumu üzerine bir tartışmayı gerektirecektir. Ancak şu tehlike hep var olacaktır: Çarpıtılmış iletişim bilgi biçiminde de üretilebilir. Dolayısıyla, işlevsellik doğrultusunda bilgi üretilerek bu bilgiler temelinde gerçekleşen tartışma ve iletişimin çarpıtılmış olduğunu kanıtlamak oldukça güçtür. Nedeni de, bu durumda iletişim başkalarına söz hakkı tanımak açısından kısıtlanmayacaktır. Ancak, sınırlandırma düzenin kendi çıkarı için geçerlidir. Daha açıkçası, düzen kendi işlevselliği doğrultusunda kanıt üretmekle kendisini sınırlandırır. Bu yüzden de, kısıtlama hissettirilmemiş olur. Görünüşte hiçbir etki ve baskı göze çarpmaz. İşte bu düzenin ürettiği bilgi ve kanıtlara karşı kanıt üretmek

de oldukça büyük bir güç sorunudur.³⁴ Habermas, her şeye rağmen çarpıtılmış iletişimin, yaşam dünyasında (özel yaşam ve kamuoyunda) farkına varılabileceği kanısındadır. Ancak, yine de, bu tür bilinçlenmenin gerçekleşmediğini kabullenmek zorunda kalır. Bu bilinçlenme için gerekli olan güncel yaşama uzmanlık bilgisi akışının yetersizliğinin farkındadır.

Evrensel ile yerel uzlaşma arasındaki en önemli farklardan birisi olarak, söylemi oluşturan iletişimin niteliği gösterilir. Bu farklılık, aynı zamanda çağcılık ile geç-dönem çağcılık arasındaki görüş ayrılıklarını da dile getirir. Çağcıl görüşe göre, uzlaşma evrensel nitelikte olmalıdır. Şöyle ki, tartışmadan etkilenebilecek herkesin tartışmaya eşit haklar ve olanaklarla katılımı sağlanmalıdır. Karşıt görüşe göre ise, belli bir topluluğun etiksel yaşam dünyası, güncel yaşam söylemine evrensellik kazandıramaz. Yapısalcılığın temsilcilerinden Foucault da, söylemin hiçbir zaman güçten bağımsız biçimde oluşamayacağı görüşünü savunmuştur. Bu da, söylemin her zaman sınırlandırılmış kalacağı anlamına gelir. Bu görüşe göre, yerel uzlaşma, varolan egemenlik ilişkilerini aşamaz; aksine, güç ilişkileri söylemi belirler. Bu yüzden de, varolan gerçeğin değişmesi güç kullanılmaksızın olanaksızdır. Foucault'nun betimlediği sorun, gerçeğin bulunmasına yönelik söylemlerin, bürokratik güç mekanizmaları ya da egemenlik yapıları tarafından sınırlandırıldığı ve denetim altında tutulduğu üzerinedir. Bu bağlamda, Foucault'ya göre söylemin kendisi yazı, okuma ya da söz alışverişinden oluşan bir dil oyunundan başka bir şey değildir.³⁵

Hiç şüphesiz, söyleme konulan yasaklar ve sınırlamalar, özgür düşüncenin söylemin içinde oluşmasını engellemek içindir. Bu durumda da, hakçalık söylemi kendisini dilsel kısıtlamalara teslim ettiğinden, hiçbir zaman güç kullanımından bağımsız bir toplumsal gerçek de düşünülemezdir.³⁶ Gerçeğin bulunmasının ise, "güç"ün eleştirisini içerdiğinde, "sansür" ya da engellenme tehlikesiyle karşı karşıya kalması kaçınılmaz olacaktır. Bu çerçevede Foucault'nun, baskı yerine güç kavramını kullanmayı yeğlediğini görmekteyiz.

34. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Jean-François Lyotard, *Postmodern Durum*, Çev. Ahmet Çiğdem, Ara Yay., İstanbul, 1990.

35. Bkz. Michel Foucault, *Söylemin Düzeni/Ders Özetleri*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1992, s. 27.

36. Agy., s. 10-11.

Baskı, toplumsal-kültürel içerikli bir kavramdır. Ve birey üzerindeki düzen baskısını yansıtır. Bu yüzden de, güç ve egemenliğin dışsallığını, zorlayıcılığını, özgürlükleri kısıtlayıcı ve çıkarıcı özelliklerini dile getirmeye gücü yetmez. Foucault, güç kavramı altında ne toplumsal baskıyı ne de yasa ve hükümet gücünü betimlemek ister. Bu, belli bir grubun başını çektiği bir egemenlik düzeni de değildir. Güç, Foucault için, toplumda karmaşık bir stratejik duruma verilen addır. Bu kuvvet dengeleri, bitmeyen çatışma ve kavgayı içeren dil oyunları aracılığıyla çevremizde değişir durur. "Güç"ün varlığı, bir odak noktasının oluşmasına bağlı değildir. Çatışmaların yarattığı gerilimden kaynaklanmaktadır.³⁷ Bu nedenle, bu noktada şunu söylemek gerekir: Güç, ne bir kurum ne de bir yapıdır. Güç, en yalın ifadeyle, stratejik bir "durum"dur. Foucault, güç kavramına Durkheim'ın toplumsal olay kavramına benzer biçimde bir tanım getirmiştir. Ona göre, güç toplumsal ilişkiler sonucunda oluşan bir olgudur. Bir anlamda, tek tek bireylerden bağımsız konumdadır. Bu nedenle, toplumsal gücü denetim altına almak oldukça güçtür. Hatta öyle ki, güce karşı direnmek bile güç ilişkilerinin pekişmesine neden olmaktadır. Bu, bir anlamda, gücün bağımsızlığı ve dışsallığının saptanmasının olanaksızlığından ileri gelmektedir.³⁸

Söylem üretimi, her toplumda söylemin sahibi için güç

37. Agy., s. 15.

38. Güç ilişkileri kendinden başka türdeki (ekonomik süreçler, bilgi ilişkileri, duygusal ilişkiler gibi) ilişkilerle dışsal değil, içsel bir ilinti içindedir. Güç ilişkileri üretim aygıtları, aile gibi kurumlarda, çeşitli kötü niyetli gruplar içinde ve arasında oluşarak etkileri toplum gövdesini saran farklılaşmalara neden olur. Bu "yarılmalar" ise derin bir kuvvet çizgisi oluştururlar. Güç ilişkileri iradi olmalarına karşın öznel değillerdir. Varlık nedenlerini açıklayan başka bir olguyla değil, bir hesaba, stratejik eyleme dayalı olarak tanımlanırlar. Güç, amaçlar ve istemlere dayalı olarak gelişir; ancak bireysel öznenin karar ve seçimlerine bağlı kalmaz. Onun ussallığından sorumlu olan bir komuta merkezi de yoktur. Gücün ussallığı taktiklerin ussallığıdır ve onu temellendiren istemler ve amaçlar çözümlense bile çoğu kez bunların kimse tarafından tasarlanmadığı anlaşılır. Gücün olduğu yerde direniş de vardır ve bu yüzden direniş gücün içindedir. Güç ilişkileri görece karakterde olup yalnızca birçok direnme noktaları sayesinde varlıklarını sürdürebilirler. Ancak direnişin de odak noktası yoktur; yalnız direnişler güç ilişkilerinin stratejik alanında varlık gösterebilirler. Direnişler güç ilişkilerinde karşı taraftır; ancak her zaman altta kalan taraf oldukları söylenemez. Daha çok yer değiştirirler ve geçici direniş noktaları yer ve zaman içinde dağınıktır. Güç ilişkileri ağır aygıtlar ve kurumların içine işlemiş olan sık bir dokudur ancak onlara bağlı değildir. Devlet ise güç ilişkilerinin kurumsal bütünleşmesini oluşturur. Bkz. Michel Foucault, *Söylemin Düzeni/Ders Özetleri*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1992, s. 115-118.

yaratır. Söylem, düzanlamda, söylem toplulukları tarafından üretildiğinden, güç kazanan da bu gruplardır. Bu yüzden, toplumda nasıl ki güç çeşitli gruplar arasında paylaşılmışsa, buna uygun biçimde söylemin üretimi de paylaştırılır. Güç dengelerinin değişmesi durumunda ise, paylaşımın yeniden yapılması gerekir. Söylem güç yarattığına göre, arzuların gerçekleşmesine yarar. Düz bir mantık yürüterek, bu durumda arzuların nesnesi olmaktadır denebilir. Foucault'ya göre söylem, güç ve güçsüzlük söylemi gibi ikiye ayrılamaz. Aksine, her söylemin içinde çok çeşitli güç ve direniş stratejileri yer alır. Söylem, her zaman güç tarafından işgal edilmiştir. Bu yüzden de, gerçek saptırılmaktadır dendiğinde hiç de yanlış payı aramamak gerekir. Bir başka söyleyişle, bir güç-bilgi işbirliğinin söz konusu olduğunu görmek gerekir.³⁹

Aynı zamanda belirtmek gerekirse, "güç"ün en önemli özelliklerinden birisi, kural koyucu olmasıdır. Genellikle bu da, söylem biçimini alır. Hatta, bu söylem sonucunda bir yasa da oluşur. Bu tanımlamada, güç yasa ile özdeş görülmektedir. Çağcıl toplumun güç kavramı, hukuksal niteliktedir; hukukun doğası gereği de, yasak biçiminde kavramlaştırılma eğilimini bünyesinde barındırmaktadır. Böylelikle de, gücün yasal ve sınırlanmış bir biçim almasından ötürü kabul edilmesi kolaylaşır. Ancak çağcıl toplumlarda, arzu ve içgüdülerin, artık yalnızca yasayla değil, bilgi aracılığıyla da denetim altına alınma istemi göze çarpmaktadır. Bu yüzden, yeni bir güç kavramı tanımlanması gereksinimi doğmaktadır. Ve gücün bu yeni kavramsal yapılanmasında, yalnızca "yasa" değil, uzmanlık otoritesi ve uygulamaları da güç olarak tanımlanacaktır.⁴⁰

Tüm bunlara karşın Foucault, diyalog anlamında tartışmayı, başka türdeki söylemlerden yine de ayırt etmeyi uygun görür. Foucault için, bu tür söylem kendi aracılığıyla gerçeğin arandığı bir tartışmadır.⁴¹ Ancak bu tür tartışmaların belli kural ve koşulları öngerektirdiğini de vurgular. Şöyle ki, tartışma kuralları uygulandığında, ne tartışmaya katılanların bireysel gereksinme ve çıkarları ne de güçleri tartışmanın sonucunu etkiler. Tartışmaya kendi gereksinimleri doğrultusunda güçlerini kullanarak yön veremezler. Bunun-

39. *Agy.*, s. 15.

40. *Agy.*, s. 104.

41. *Agy.*, s. 112.

la birlikte Foucault'ya göre, tartışmanın biçimselliği, tüm istemsel etkileri engellediği için, aynı zamanda, gerçeklik arayışının nedenlerini de örtbas edebilir. Dolayısıyla, Foucault bu çerçeveden hareketle, tam da bu üstü örtülü gerçeklik istemini araştırıp, güç ile ilintili etkilerini ortaya çıkarmak istemiştir. Ayrıca, tartışmaya olay niteliğinin yeniden kazandırılması gerektiğini savunmuştur. Gerçek, tartışma sürecinde üretildiğinden "başka türlü de olabilme" özelliğine sahip olabilecektir.⁴² Bu nedenle, biçimin (gösterenin) içerik (gösterilen) üzerindeki egemenliği kaldırılarak yeni gerçeklerin üretilebilir duruma getirilmesi gerekir. Böylelikle de, söylem ile gerçeklik arasındaki ilişki, sözcüklerin aracılık ettiği bir tasarım ve betimleme ilişkisi değil, bir üretim ilişkisi olarak kabul edilme şansına sahip olabilecektir. Gerçeklik tartışmaları sayesinde, Foucault'ya göre, çağcıl toplumlarda toplumsal düzen, gösteren (biçim) ve gösterilen (içerik/gerçek) arasındaki bir ilişki olarak üretilir. Foucault, her gerçeklik üretiminin başka türlü olabilirliğini ortaya koymak ve böylelikle de gösterenin ("biçimsel us"un) gerçeklik üzerindeki egemenliğini kırmak arzusunu dile getirir. Bir başka anlatımla, gerçekliğin yalnızca bir anlamı yoktur. Gerçeklik, değişik biçimlerde de tanımlanabilir. Foucault için tüm toplumsal ilişkilerde belirleyici konumda bulunan, güç olgusudur. Bu yüzden, Foucault, güncel yaşam iletişiminin toplumsal eylemleri eşgüdümlemekteki önemini yadsır. Bu ise, Foucault'nun, "iyi yaşam"ın nasıl olması gerektiği ve nasıl gerçekleştirilebileceği üzerindeki sorulara yanıt bulunmasının olanaksızlığını da kabul etmesi anlamına gelir. Oysaki, bu tür etiğe dayalı sorunlar ancak güncel yaşam iletişimi aracılığıyla çözülebilir.⁴³ Foucault'da ise, güncel yaşam iletişimi, gerçek iletişim anlamında değil, güç söylemi olarak çarpıtılmış biçimde ortaya çıkabilir ancak. Bu yüzden, Foucault, "iyi yaşam"ın ne olması gerektiği ve nasıl yaşanacağı güç tarafından bireylere dayatılmaktadır görüşünü dile getirir. Dolayısıyla, bireylerin bunu kendi aralarındaki iletişim (diyalog) sonucunda belirlemeleri beklenemez.

Us ile özgürlük arasındaki zorunlu ilişkinin varlığı, Ay-

42. Bkz. Hary Kunneman, *Der Wahrheitstrichter: Habermas und die Postmoderne*, Frankfurt/Main, New-York, 1991, s. 265'ten aktaran Erhan Atiker, *Modernizm ve Kitle Kültürü*, Vadi Yay., Ankara, 1998, s. 75-80.

43. Bkz. Charles Taylor, "Foucault on Freedom and Truth", *Political Theory*, Cilt 12, No. 4, 1984, s. 749-787'den aktaran Erhan Atiker, *agy.*, s. 80.

dınlanma Felsefesi gereğince Foucault'da da görülmektedir. Ancak buna karşın Foucault'nun, "us"un yalnızca güç ilişkilerini kurmaya ve pekiştirmeye yaradığını savunduğunu da söylemek gerekir.⁴⁴ Gerçekten de, çağcıl işlevselci "us"un gelişmesine koştur olarak, özgürlüklerin sınırlandırıldığının ya da denetim altında tutulduğunun, bir anlamda "özgürlük kaybı"nın yaşandığının inkârı kolay değildir. Oysaki, karşı görüş olarak yorumlanması gereken, özneler-arasılık niteliğiyle nesnellik kazanan iletişimsel ussallığı savunan Habermas'ın iletişimsel eylem olgusu ise, özgürlük sorununun çözümsüz kalmayacağını ispata yöneliktir.

Taylor'a göre ise, çarpıtılmış iletişime çarpıtılmamış iletişimin gücüyle karşı çıkılabilir.⁴⁵ Taylor, Foucault'nun gücün yerinin saptanamazlığı ve belirsizliği savını da eleştirmiştir. Taylor, "güç"ün bağlamı ile merkezi arasında diyalektik bir ilişki bulunduğuna işaret etmekte ve ne birine ne de ötekine öncelik tanımaktadır. Buna karşılık Foucault, yapıyı alabilmesine öne çıkarmış, eylem merkezini ise yadsımıştır. Taylor ise, "güç"ün tanımının ancak merkezi ile bağlamı arasında ilinti kurularak yapılabileceğini savunmuştur. Ona göre, özneyi tamamen yadsımak olanaksızdır. Bu yüzden, özne ile içinde bulunduğu bağlam arasında bir seçim yapacak yerde ikisinin arasında diyalektik bir ilişki kurmak gerekmektedir.⁴⁶ Klasik çağcılık özneyi yüceleştirirken, geç-dönem çağcılık özneyi yapı ya da bağlam içinde kabul eder. Habermas'ın ise, özneler-arasılık ile orta bir yol izlediği gözlenir. Kanıtlar ve gerekçelere dayalı bir iletişim, özneler arasında gerçekleştiğinde, iletişimsel güç ya da topluluksal özne ortaya çıkacaktır. Bu topluluksal güç, bağlamdan bağımsız kalmamakla birlikte öznelerin ussal katkıları sonucunda oluştuğundan, aynı zamanda özne olmaktadır. Dolayısıyla çağcıl toplumlarda, özgürlük sorununun beklenmeyen sonuçlar yaratabilme tehlikesi yok sayılamaz. Sözgelimi Hannah Arendt'e göre, biçimsel temsili demokrasiler, totaliter topluma dönüşme tehlikesini de içlerinde taşırlar. Bunun

44. Kalkış noktası açısından burada belirtmek gerektiği kanısındayız ki, Aydınlanma Felsefesi yaşam ötesi fikirleri değersizleştirerek, "iyi yaşam" ve "özgürlük" sorununu merkezi bir konuma çıkarmıştır. Ve de bu sorunların "us"un gelişme sürecinde çözülebileceğini pekiştirmiştir. Bkz. Erhan Atiker, *agy.*, s. 80-85.

45. Bkz. Charles Taylor, "Foucault on Freedom and Truth", *Political Theory*, Cilt 12, No. 4, 1984'ten aktaran Erhan Atiker, *agy.*, s. 82.

46. *agy.*, s. 83.

nedeni de, bireylere seçme hakkı verilmiş olmasına karşın, kamuoyu ve ortak irade oluşturmaları için gerekli olanakların sağlanmamış olmasıdır. Bu durumda, seçmen kitlesi ile iletişim eksikliği ve çarpıklığı yüzünden güçsüzleşir. Bireyler vatandaş olarak, kendi bireyselliklerini korurken, aynı zamanda toplumsal, siyasal bir bütünlük oluşturacakları yerde sürü ya da kitleye dönüşürler.⁴⁷ Çağcılığın özü itibariyle, eleştirilmesi gereken, totaliter nitelikler taşıyan bu kitle toplumdur işte. Bu durumda sivil toplum kurumları, ortak irade ve genel kanı oluşumuyla denetleyeceği ve değiştireceği yerde, kurumlar tarafından güdülendirilir ya da kendisi kurumlaşır. Böylelikle, toplum iletişimsel güçten yoksun bir kitleye dönüştürülür. Özgürleşme olanakları yaratan uzlaşma ve iletişim biçimleri de, yapısal engellemeler yüzünden bireyler tarafından gerçekleştirilemez. Sonuçta da, yabancılaşmış olmakla birlikte, yine de birbirinden farksız bireylerden oluşturulan kitle denetim altına alınmış olur.

Dolayısıyla, tüketim toplumunda bireyler, neyi tüketecekleri ve neye gereksinme duydukları konusundaki kararları, büyük olasılıkla anlaşmaya yönelik iletişim (diyalog) aracılığıyla veremeyeceklerdir. Ayrıca, ekonomik gelişmelerin getirdisi çarpık iletişimle üretilen genel kanıları kabullenmek zorunda kalacaklardır. Bu nedenle, tüketim toplumu, bireylerin gereksinmelerindeki belirleyiciliği sayesinde, öncelikle ekonomi, daha sonra da bu durumun sonucu kültür alanında onları "özgürlük kaybı"na uğratmakta hiç zorlanmaz. Eğer bir toplumda, bir anlamda çağcılığın bir özelliği olarak, araçsal us ve dolayısıyla kişisel başarıya yönelik eylem yaygınlaşmış ise, söz konusu toplumda uzlaşma ve ortak eylem, kısaca toplumsal bütünleşme olasılığının azalacağı bir gerçektir. Dolayısıyla böyle bir ortamda, ortak gereksinmelerin ne olduğu ve ne olması gerektiği üzerinde ortak kavramların oluşturulması oldukça güçleşecektir. Bu nedenle, tüketicilerin kendi ortak eylemleriyle belirledikleri bir istemden söz edilemez. Ne yazık ki, söz konusu istem eksikliğini, çarpıtılmış iletişim aracılığıyla ekonomi gidermekte ve yalnızca ürünü değil, aynı zamanda ürün arzına uygun istem ve gereksinimleri de yaratmaktadır. Dolayısıyla, tüketicinin üre-

47. Bkz. Jürgen Habermas, "Hannah Arendt's Communications Concept of Power", *Social Research*, Cilt 44, 1977, s. 3-24'ten aktaran Erhan Atiker, *agy.*, s. 84 ve ayrıca bkz. Hannah Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları-1*, Çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yay., İstanbul, 1996, s. 35-100.

tim üzerinde belirleyici olması ancak ortak gereksinmelerini iletişimsel eylemle ortaya koyabilme gücüne bağlı gözükmektedir. Oysaki bugün araçsal us tarafından çağcıl birey, ne yazık ki, Weber'in deyimiyle "demir kafes" içine hapsedilmiş bulunmaktadır. Bu öylesine bir hapsediliştir ki, toplu-luksal bilinç üzerinde büyük bir çarpıtılmışlığın inşa edilmesine yol açmıştır. Sonuçta da, salt araçsal "us"un ve başarıya yönelik eyleminin bilinçlere yerleştirilmesi ve bireye başka seçenek bırakılmaması, topluluksal güçte büyük bir zayıflık yaratmış, böylelikle de toplum özel çıkarlar doğrultusunda kolayca yönlendirilmeye açık hale getirilmiştir.

Tüm bu gelişmeler karşısında ise, "sosyal devlet"in vatan-daşlarına verdiği toplumsal hizmetlerin, bir hizmet bürokrasisinin gelişmesine yönelik ortam hazırladığı görüşleri de ortaya atılmış bulunmaktadır. Devletin bu türden hizmet uygulamalarıyla toplumsal eşitsizlik ve adaletsizliklerin belli ölçüde giderilebileceği savunulmuştur. Ancak yine de, sözü edilen bu uygulamaların, yeni yaşam sorunları yaratmış olduğunu unutmamak gerekir. Açıkçası, uzman/bürokrat ile birey arasındaki ilişkilerin otoriter niteliğinin dönüşümünü sağlamak kolay değildir.

Aynı zamanda, "uzman bürokrat"ın eylemleri bürokratik kurallar ve düzen gereksinimleri tarafından da sınırlandırılmış durumdadır. Hizmet öncelikle, uzmanın bireyle iletişim kurarak, sorunlarını tüm boyutlarıyla kavramasını içermekle birlikte, uzmanın etkinliğinin yine de, sonuçta, belli kural-ların ve yasaların uygulanmasından öteye geçemeyeceği açıktır. Dolayısıyla, uzman ile birey arasındaki "iletişim" kurallarının haklılığı üzerine tartışma yapılmasının gerekliliği kendiliğinden ortadan kalkmış olmaktadır. Uzmanın uyması gereken kuralların, öncelikle ve öncelikle düzenin işlev-selliğini korumaya yönelik olması böyle bir sonucu doğur-maktadır.⁴⁸ Foucault'ya göre de, düzenin uzmanlar aracılığıyla bireye verdiği hizmetin amacı, bireyi düzenin otoritesine boyun eğici duruma getirmek yolunda disipline etmektir. Habermas'la Foucault arasındaki farkı bu noktada yinelemek yararlı olabilir. Habermas iletişimsel yaşam dünyasında, özgürleştirici ve eşitlikçi, şiddet ve otoriteden arındırılmış bir iletişimin var olabileceğini savunarak, bu yöndeki

48. Bkz. Hary Kunneman, *Der Wahrheitstrichter: Habermas und die Post-moderne*, Frankfurt/M, New York, 1991'den aktaran Erhan Atiker, *agy.*, s. 86.

gelişme gizilgücüne işaret ederken, Foucault güç ve otorite- nin çağcıllaşma sonucunda, biçim değiştirmiş olsalar bile, özlerinden hiçbir şey yitirmediklerini belirterek, özgürlük ve eşitlik açısından ilerleme olanaklarının kısıtlı olduğunu ifade etmektedir.

İletişimin yaşam dünyasının saydamlaşmasının gerçek- leşmesindeki aksaklıkların başlıca nedeni olarak Habermas, çağcıllaşma sürecinde özerkleşmiş bilim, hukuk-ahlak ve sanat alanlarından gündelik kültüre, uzmanlık bilgisi ve ussallık akışında ortaya çıkan kopukluğu göstermiştir. Bir başka söyleyişle, iletişimin yaşam dünyasının bürokratik ey- lem düzenleri tarafından Habermas'ın deyimiyle "tekbiçim- leştirilmesinin" nedeni yanlış bilinç değil, "parçalanmış bi- linç"tir. Çağcıl toplumlarda, iletişimin yaşam dünyasının us- sallaştırılması, herkesin çıkarına işleyen, bir başka anlatım- la, "ortak iyi"yi içinde barındıran bir haklılaştırılmış kurala dayalı düzenin kurulmasına, dolayısıyla iyi yaşama olanak tanınmalıdır. Bu durumda ancak, çağcılığın amacı durumun- daki Aydınlanma Tasarımı da tam anlamıyla gerçekleştirebil- me şansına sahip olacaktır. Habermas'ın önerdiği gibi, "or- tak iyi"nin belirlenebilmesi için ise öncelikle bilim, felsefe ve sanat alanlarından gündelik kültüre engelsiz bilgi akışı sağlanmalıdır. Ancak, uzmanlık alanlarından sağlanan bilgi- ler aracılığıyla neyin herkesin ortak çıkarına olduğu konu- sunda varılacak uzlaşmaların geçerliliği ne yazık ki çarpık iletişim sorununun çözümüne odaklanmış durumdadır. Bi- reylerin gerçek gereksinmelerinden ve bireysel çıkarlarının bilincinden yoksun kalmalarının, çağcılık koşullarında or- tak iyinin belirlenmesinde büyük güçlükler yarattığı ortada- dır. Bu nedenle, hangi kurala dayalı düzenin herkesin çıkara- rına olduğu, salt, bireyler arasında diyalog türünde bir ussal tartışma sonucunda oluşan kamuoyu aracılığıyla belirlene- bilir. Ancak, şunu da vurgulamak gerekir ki, bu çözüm yo- lunda, söylemler üzerinde kısıtlama bulunmaması, tüm fi- kirlerin geçerliliğinin gerekçeler, kanıtlar aracılığıyla tartışılmasına izin verilmesi önkoşul kabul edilmelidir.⁴⁹

49. Foucault'ya göre ise, çağcıl toplumlarda varolan kurala dayalı düzenin toplumun ortak çıkarına olduğu yönünde genel kanılar varsa eğer, bu ancak çarpık iletişimin aracılığıyla oluşmuş demektir. Öyle ki, Foucault çarpık iletişim aracılığıyla öncelikle özel çıkarlar toplumun genel çıkarıymış gibi gösterilerek "yanlış bilinç" in oluşturulduğunu ileri sürmektedir. Bkz. Michel Foucault, *Söylemin Düzeni/Ders Özetleri*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1992, s. 10-27.

“Ortak iyi”nin araçsal us aracılığıyla belirlenemeyeceği bir gerçektir. Nedeni de açıktır: Araçsal us, amaçlar üzerinde yargıda bulunmaya izin veremez. Daha çok, verili amaçlar doğrultusunda bilgi üretmeye ortam hazırlar. Daha da ötesi, olası karşı eylemleri de hesaba katarak belli çıkarlar doğrultusunda kararlar alınmasına yönelik stratejik eyleme geçmeye olanak tanır. Habermas’ın İletişimsel Eylem Kuramı’nın toplumbilimsel açıdan değerlendirilmesine göre, amaçlar ve değerler üzerinde yargıda bulunmaya olanak veren etiğe dayalı ussallık, kuramsal biçimde değil, uzman olmayanlar arasındaki özne-özne iletişimi, başka bir söyleyişle, anlaşma/uzlaşma kurmaya yönelik iletişimsel eylem aracılığıyla uygulamada (tartışmada) gerçekleşir ve toplumsal eylemi etkiler. Söz konusu tartışma süreci üç düzeyde oluşur: İlki, dış dünya üzerindeki bilgileri sınama; ikincisi, varolan kurumsal yapıların haklılığı konusunda yargılama; üçüncüsü ise tartışmacıların gerçeği aramadaki dürüstlüğü-nü sınama düzeyidir. Bireylerin savlarının geçerliliği üzerindeki bu üç boyutlu tartışmada bilim, ahlak, hukuk ve sanat alanlarından bilgi ve deneyim de aktarıldığında “ortak iyi”nin ussal biçimde belirlenmesi daha bir kesinlik kazanır. Habermas’a göre, “ortak iyi” arayışlarının söz konusu üç düzeyin üçünde birden sınanması önemlidir. Yinelemek gerekirse, ilk düzey nesnel boyuttadır; varolan bilginin sınanmasını sağlar. İkinci düzey, kurala dayalı boyuttur; toplumsal yapının etiksel eleştirisini içerir. Sonuncusu ise tartışmaya katılanların öznel gereksinmelerinin dürüstçe dışavurumunu ve gerçeklik arayışlarındaki samimiyetlerini sınanan bir boyuttur. Fikirlerini kanıtlarla savunma ve başka fikirleri eleştirme yeteneğine sahip herkese açık tutulan bu tartışma “ülküsəl iletişim topluluğu” olgusu tarafından yönlendirilir. İletişimsel eylem (diyalog) aracılığıyla, bireylerin kendi çıkarlarına öncelik vermeden, özne-özne iletişimini kurmuş olmaları, ortak çıkarın belirlenmesinin *sine qua non* koşuludur. Toplum içinde ortak gereksinmelerin bilincine de ancak bu tür süreçler sonucunda varılabilir. Kitle toplumunun sorunu, genelleştirilemez nitelikteki bazı özel çıkarların, çarpık iletişimle “sözde” haklılaştırılması, kısaca toplum üyelerinde bu çıkarları gütmenin herkesin ortak iyisi olduğu bilincinin yaratılmaya çalışılmasıdır. Öncelikle düşünyapısal içeriklerle çarpıtılan iletişim, söz konusu toplumlarda,

ortak iyinin ussal biçimde (tartışma aracılığıyla) bulunmasını engelleyip özel çıkarları genel çıkarmış gibi göstermeye ortam hazırlar.⁵⁰ Öte yandan, bu noktada yinelersek, kitle toplumunda nesnel boyuttan kurala dayalı boyuta ya da uzmanlık alanlarından etiğe dayalı uygulama alanına bilgi akışının yetersizliği, dolayısıyla iletişimin yaşam dünyasının saydamlaşmamış oluşu, iletişimin çarpıklığının bilincine varılmasını güçleştirici en etken durum niteliğindedir.

İletişimde özneler-arasılık, her bireyin karşısındakinin çıkarlarının korunmasını haklı gördüğü, herhangi bir baskı söz konusu olmasa bile bu çıkarlar lehine öz çıkarlarından özveride bulunabileceği anlamına gelir. Özneler-arasılığın kurulduğu iletişimsel eylemde bireyler, karşısındaki kişilerin çıkarlarını savunurken gösterdikleri gerekçelerin geçerliliği konusunda olumlu bir yargıya vardıklarında, öz çıkarlarından karşısındaki lehine özveride bulunmak zorunluluğunu, doğal bir sonuç olarak kendilerinde hissederler. Bir başka açım lamayla, bireylerin ya da grupların belli gereksinme ya da çıkarlarıyla ilintili istemlerinin tartışmaya katılanlar tarafından ileri sürülen geçerli gerekçelere dayanılarak herkesin ortak çıkarına olduğu kanıtlandığında, onların çıkarları da genelleştirilmiş, ortak çıkar biçimini almış olacaktır. Dolayısıyla, haklılaştırım ile ortak çıkarın belirlenmesi sorunu arasında yakın bağlantıların olduğu açıktır. Ortak çıkarın belirlenmesi için evrensel nitelikte bir bakış açısının yakalanması öngerekliliktir. Bir başka anlatımla, tartışmaya katılmasa bile tartışmanın sonucundan etkilenebilecek herkesin çıkarının gözetileceği ve bu amaçla öz çıkarlardan özveride bulunulmasını sağlayacak bir tartışma ortamı gereklidir. Büyük ya da küçük gruplar içinde yaşayan bireylerin ortak çıkarının özneler-arasılık (diyalog) aracılığıyla belirlenmesiyle gruplar-arası ortak çıkarın bulunması süreçleri, ilkede benzerlik gösterir. İkinci durumda, gruplar birer topluluksal özne olarak özneler-arasılık aracılığıyla karşılıklı eyleme geçer. Bunun için, öncelikle birbirlerini eşit haklarla donatılmış özgür topluluksal varlıklar olarak tanımaları gerekir. Belli bir grubun ortak çıkarıyla gruplar-arası ortak çıkar arasında doğal olarak fark bulunabilir. Sözgelimi, bir ülkenin vatandaşlarının ortak çıkarı o ülkenin

50. Bkz. Hary Kunneman, *Der Wahrheitstrichter: Habermas und die Postmoderne*, Frankfurt/M, New York, 1991'den aktaran Erhan Atiker, *agy.*, s. 93.

içinde bulunduğu ülkeler grubunun ortak çıkarı anlamına gelmez. Bu nedenle ülkelerin bile, haklı nedenlere dayandığı ölçülerde kendi çıkarlarından başka ülkelerin çıkarına özveride bulunmasını evrensellik koşulu öngerektirir. Yukarıda da değinildiği gibi, tam anlamıyla evrensellik koşulu, tartışmaya katılamasa bile, o tartışmada ileri sürülen savların haklılaştırımında etkin kılınmalıdır.

Öte taraftan, “ortak iyi”nin tanımlanması konusundaki kavram tartışması da sona erdirilebilmiş değildir. Herkesin ortak çıkarına olanın gerçeği aransa dahi, onun ne olduğu üzerinde görüş birliğine varılamadığında, “ortak iyi”nin bulunması da güçleşmektedir. Dolayısıyla, “ortak iyi” kuramsal ilkeler biçiminde değil, alınacak kararların her birinin herkesin ortak çıkarına olduğunun belirlenmesiyle bulunabilir. Bu açıdan konuya yaklaşan Robert Dahl, ilkelerden oluşması gereken Anayasaların kendilerinden beklenen işlevleri yerine getiremediğini belirtmiştir.⁵¹ “Ortak iyi” belirlendiğinde ise, bunun kimin “ortak iyi”si olacağı sorusu da, yanıtlanması gereken önemli bir sorudur. Dahl’a göre bir orta yol bulunmalı, ne dışa kapalı yerel toplulukların, ne de en azından bugün için tartışmalı dünya topluluğunun “ortak iyi”si amaçlanmalıdır. Yapılması gereken, belli bir kararın, ondan önemli ölçüde etkilenecek herkesin, tartışmaya katılmasa bile, ortak çıkarına olup olmadığının sınırlanabilmesidir. “Ortak iyi” bu türde bir evrensellik kazanmadıkça özel çıkarların maskelenmesinden başka bir işe yaramaz. Azınlıkta kalan güçsüz altgruplar, topluluk içinde bile olsalar, ancak evrensellik koşuluyla kendi çıkarlarını genelleştirme şansına sahip olabilirler. Ayrıca, çoğunluk azınlığın çıkarları lehine kendi çıkarından gönüllü olarak özveride bulunması gerektiği kanısına ancak evrensel türde bir tartışmanın sonucunda varabilir. Yerel tartışma ve uzlaşmalar evrensel ussal çerçeveden yoksun bırakıldıklarında ise, güç çatışmasının belirlediği pazarlıkların etkilediği uzlaşmalardan öteye geçemez. Bu durumda, güçsüz azınlık çıkarları önemsenmezken, güçlü azınlıkların çıkarları öncelik kazanabilir. Bu nedenle, yerel nitelikteki tartışmaların güç ve baskıdan/tahakkümden soyutlanmış, bir başka deyişle evrensel ilkelerle sınırlanmış olmaları gerekir. Öte yanda ise, evrensellik

51. A. Robert Dahl, *Demokrasi ve Eleştirileri*, Çev. Levent Köker, Türk Siyaset İlimleri Derneği-Türk Demokrasi Vakfı Yay., Ankara, 1993, s. 365.

önkoşulu, insan hakları gibi ilkelerin benimsenmesini sağlamakla birlikte, herkesin ortak çıkarına olanı belli bir yer ve zamanda belirlemek için yetersiz kalır. Bu konuda somut yargılara ancak evrensel ilkeler temelinde sürdürülecek yerel uzlaşmalar aracılığıyla varılabilir. Robert Dahl, söz konusu ilkelerin, yerel tartışmalar, kendi deyişiyle “demokratik süreçler” sonucunda bulunmasını önermiştir. Ona göre, “ortak iyi” bir siyasal topluluğun ürettiği kültürel anlamlarla ilintilidir. Özellikle vurgulamak gerekir ki, Robert Dahl’a göre, bir toplum ne ölçüde anlam üretirse adalet anlayışını da o ölçüde geliştirir ve “ortak iyi”yi belirleme şansını da o ölçüde artırır. Bu süreç “ortak iyi”ye dair evrensel ilkelerin de gelişmesini getirir. Hatta Robert Dahl, “ortak iyi”nin, kendisine dair evrensel ilkelerin saptanmasına bile gerek kalmadan, bireylerdeki aydınlanmış anlama yeteneği aracılığıyla belirlenebileceğini savunur. Bu yeteneğin kazanılabilmesi için ise, her bireyin kendi çıkarına uygun kararın ne olduğunu bilebilme ve gerçekleştirebilme açısından eşit olanaklara sahip olması gerekir.⁵²

Robert Dahl’ın tasarımı, bireysel çıkarlar peşinde koşan ve kendi çıkarlarının ne olduğunu bilme yeteneğine sahip bireylerin oluşturduğu çoğulcu demokrasi “genörneği”dir. Burada, birisinin iyiliğinin başkasının haksızlığa uğramasına neden olmamasını denetleyecek salt ilke, “hakçalık ilkesi”dir. Dolayısıyla, bireyler yalnızca kendi çıkarları konusunda değil, kendi çıkarlarını başkalarının çıkarlarına karşı savunmanın haklılığı konusunda da yargıya varabilmeyi sorumluluk edinmelidirler. Bu ise Habermas’a göre diyalog türünde ve stratejik eylemin dışlandığı bir tartışma (öznelararasılık) ortamında gerçekleşebilir. Oysaki Robert Dahl, iletişimsel eylem türünde bir uyuşmanın felsefi boyutta bir tartışma, fikir yürütme ve kanıtlama gerektirmesinden ötürü sıradan kişiler arasında gerçekleşemeyeceği düşüncesindedir.⁵³ Hakçalık arayışları, Robert Dahl’ın da kabul ettiği gibi, ilkelerin ussallığıyla bağlantılıdır. Bu durumda, yerel toplumsal adalet arayışlarının ussallaştırılması için evrensel ilkelerle sınırlandırılmaları gerekmektedir.⁵⁴ Robert Dahl, evrensel adalet ilkeleri ile erdem türündeki etiksel ilkeler ara-

52. Agy., s. 391.

53. Agy., s. 289.

54. Bkz. Erhan Atiker, *Modernizm ve Kitle Toplumu*, Vadi Yay., Ankara, 1998, s. 99.

sında bir ayırım yapmış ve bunların yerine demokratik süreçleri önererek, ilkeler üzerindeki felsefi tartışmaların sıradan yurttaşlar arasında gerçekleşemeyeceğini, dolayısıyla bu tür bir girişimin “ortak iyi” sorununu çözmede başarısız kalacağını ileri sürmüştür. Habermas ise, araçsal ussallığı aşan ve tözsel nitelik taşıyan iletişimsel ussallığın gerçekleşebileceğine dair inancını güçlü bir biçimde savunmaktan vazgeçmez. Ona göre, hangi değer alanında olursa olsun tüm geçerlilik istemleri, eleştiriye karşı giderek daha çok savunulabilir hale getirilebilir. Öyle ki, araçsal ussallık aracılığıyla etiksel nitelikteki kurallar ussallaştırılamazken, iletişimsel ussallıkla etik bilincinin eleştirilmesi ve geliştirilmesi olanakları ortaya konulabilir. Eylemin etiksel temelleri, eleştirilebilirlik, savunulabilirlik ya da haklılaştırılabilirlik olanaklarında atılabilir. Bu da bir anlamda, doğruyu aramanın ve gerçeğe bağlı kalmanın, deneyim ve öğrenme süreçlerinde, kurullardan bağımsız biçimde varlıklarını sürdürebilmeleri demektir. Bu bağlamda, söz konusu süreçlerde kazanılan deneyimlerle iletişimsel ussallığın geliştirilmesi ise, ülküsel iletişim topluluğu fikrinin mutlak bir biçimde bilinçlerde yer edebilmiş olmasına bağlı olacaktır.

Habermas tarafından ülküsel konuşma durumu olarak da gösterilen “ülküsel iletişim topluluğu” ne bir ütöpik toplum ülküsü ne de değerlerden yalıtılmış ülküsel bir topluluk biçimidir. Daha da açmak gerekirse, uzlaşmanın gerçekleşmesi için iletişimin temelinde varsayılan, geçerlilik istemlerinin kanıtlanması beklentisinin kuramsal önkoşullarını içeren bir iletişimsel toplumlaşma genörneğidir. Ve bu genörneği, tartışmacılarda yereli aşan, evrensel bir bakış açısı gelişimini sağladığından, böylelikle, yerel nitelikte uzlaşmalarda özeleştir ve ussallığı güvence altına alacak demektir.⁵⁵ Ayrıca şu da var: Tözsel ussal uzlaşmanın sağlanması için “ülküsel iletişim topluluğu”nun gerçekte var olabilmesi demek, ülküsel konuşma durumunun bir öngörü olarak bilinçlerde yer etmesi ve böylelikle iletişim sürecinde etkin olabilmesi demektir. Habermas, Weber’in çağcıllaşma sürecinde, kültürel değer alanlarının birbirlerinden bağımsızlaşıp kendilerine özgü ussallıkları doruğa çıkardıkla-

55. Bkz. Jürgen Habermas, *Vorstudien und Ergänzungen zur Theorie des Kommunikativen Handels*, Frankfurt/M, New York, 1989’dan aktaran Erhan Atiker, *agy.*, s. 101.

rı savını kabullenmiş; ancak, biçimsel/araçsal ile “tözel us”u birbiriyle bağdaşmaz karşıt ilkeler olarak göstermesini eleştirmiştir. Şöyle ki, Habermas’a göre, özerkleşmiş değer alanlarının ussallıklarının birbirlerini etkilemeleriyle “iletişimsel us”un geliştirilebilmesi olasılığı reddedilmelidir. Anlaşılacağı üzere Habermas’ta, iletişimsel ussallık kavramı, us sorununun toplumbilimsel bakış açısından çözümlenmesi sonucunda ortaya atılmıştır. İletişimsel us, “özne”nin yalnız başına sürdürdüğü araçsal uğraşları sonucunda değil, özneler-arası anlaşma ve uzlaşmaya yönelik eylemlerle gelişir. Varolan değer yargılarını sorgulamaya ve eleştirmeye başlar. Bunun sonucunda da, toplumsal düzeni yenileme ve topluluğun kendisini aşma olanakları artar. Görüldüğü gibi, iletişimsel eylem ussallaştırılabilir. Bunun için de, bireyin varolan kültürel önyorumları ve toplumsal kuralları sorgulaması önkoşuldur. Bu tür ussal iletişimde anlaşmazlıklar, gerçekliği ya da haklılığı üzerinde kuşku duyulan ve üzerinde uzlaşmanın zayıflamış olduğu önyorumlar ya da kurallar aracılığıyla çözülemez. Dolayısıyla iletişimsel us, bilinçli bir çözümü engelleyen yorumlar ve bilgiler üzerinde de tartışılmasını öngerektirir. İletişimsel ussallık Habermas’a göre, iletişimsel eylemi eleştiriye karşı savunulabilir duruma getiren niteliktir. Bu tür ussallığın ölçütü, eleştirilebilirlik ve savunulabilirliktir. Kültürel kurala dayalı betimlemelerden iletişim bağımsızlaştıkça eleştiri olanakları artar. Bu yüzden, eleştiriye karşı savunucu gerekçeler fazlalaştıkça savunulabilirlik de kendine ortam bulur. Dolayısıyla, iletişim süreci içerisinde ne kadar geçerli nedenlere dayalı eleştiri ve savunma varsa, o ölçüde de iletişimsel ussallık gerçekleşmiş olacaktır.

İletişimsel ussallığın *sine qua non* koşulu daha iyi kanıtın zorlayıcılığıdır. Bir tartışmada ileri sürülen görüş, fikir ve savların geçerliliği, iletişimsel eyleme göre, hiçbir zaman güç ya da stratejik eyleme başvurularak kabul ettirilmeye çalışılmamalıdır. Dolayısıyla, bu tür durumlara meydan vermemek amacıyla, tarafların birbirlerine baskı yaparak savlarını kabul ettirebilme olasılıklarını ortadan kaldırmak gerekir. Bu yüzden, farklı güç konumlarına sahip bireylerin birbirlerine yapacakları baskıyı güncel yaşamda bir biçimde ortadan kaldıracı için, güç konumlarından bağımsız, onların etkisi altında bulunmayan bir tartışma bilincini yarat-

mak mutlak bir gereklilik içermektedir. Bu bağlamda, söz konusu tartışma biçimine bilimsel tartışma genörneği adı verilir. Sivil toplum örgütlenmelerinin önemi işte burada kendini gösterir. Bunlar gönüllü birleşmeler olduklarından görelî olarak, küçük tartışma toplulukları biçiminde gelişebilirler ve bu gelişim sonucunda kamuoyu oluşturabilme etkenliğine kavuşabilirler. Bu tür gruplaşmalarda, ilke olarak öncelikle, daha iyi kanıtın geçerliliği sağlanmalıdır. Sözcüğü, ancak bu iletişim ilkesini -daha iyi kanıtın geçerliliğini- kabul edenler gruba alınır, diğerleri dışlanır. Bu tartışma gruplarında uzmanlar dahil herkes eşit konuma sahiptir. Dolayısıyla sivil toplum, iletişimsel eylem aracılığıyla, sorunlara çözüm üretebilmek için, grup içinde güç çatışmasını bilinçli olarak engelleyip, uzlaşmayı sağlayıcı çözümler üretebilmelidir. Daha sonra da, bu çözümleri kamuoyuna sunmak ve yine kamuoyunun onayını kazanmak için, “özgürlükçü” anayasal düzen çerçevesinde eyleme geçmelidir. Bu şekilde, zorlama yalnızca kanıtlardan kaynaklandığı için, sorunlara bulunan çözümler ve uygulamalar da güç çatışmasından arınmış, bağımsızlaşmış olacaktır. Bu durum da, sivil toplum örgütlerini iletişimsel güncel yaşam için vazgeçilmez yapılara dönüştürecektir.

Yalnız, çarpıtılmış iletişimin de diyalog gibi görünebilme tehlikesi göz ardı edilmemelidir. Bu türden bir iletişim, başkalarının karşı eylemlerini de hesaba katan türde bir araçsal eylemle, kısacası stratejik eylemle gerçekleştirilebilir. Ayrıca bu tür iletişimde, her birey ya da grubun özel çıkarlarına ister istemez öncelik verilecektir. Açıkçası, ortak çıkarın önceliği herkes tarafından kabullenilmiş yanılısaması içerisinde, diyalog görüntüsü kolaylıkla verilebilecektir. Burada ortaya çıkan en önemli sorun, iletişimin çarpıtılıp çarpıtılmadığının kestirilemediği durumlardır. Çünkü, herkes ortak çıkar doğrultusunda eylemde bulunduğunu belirtebilecektir. Bunun gibi, düşünyapısal türde söylemler, gerçek iletişim izlenimi yaratıp, çıkar konumlarını, haklılaştırmada geçerli kanıtlarla temellendirilmiş oldukları inancını uyandırdıklarında, ne yazık ki, başarı da onlarla birlikte olacaktır. Ancak, şu da bir gerçektir ki, eleştiriye karşı durabilmeleri oldukça güçtür. Bu yüzden, bu başarının da uzun süreli olamayacağı kesindir. Şöyle ki, eleştirinin herhangi bir biçimde dışlandığı tüm iletişim biçimleri, tartışma götürmez bir biçimde, ke-

sinlikle çarpıtılmıştır.⁵⁶ İletişime, özellikle bürokratik eylem düzenlerinin işlevselliği doğrultusunda sınırlamalar getirildiğinde, o da bu işlev düzenlerinin gücünün etkisi altına girmiş ve dolayısıyla çarpıtılmış demektir. Bu nedenle, içinde iletişim ve dayanışmanın kurulacağı sivil toplumu, güç ilişkilerinin belirlediği ekonomik yaşam alanından kesinlikle ayırt etmek gerekir. Bu amaçla, Marx'ın, ekonomiyi de kapsaklayan sivil toplum kavramına karşılık, Habermas, hem devletin hem de ekonominin dışında kalan bir sivil toplum yaklaşımı geliştirmiş bulunmaktadır. Böylelikle eşitsizlik üretim ilişkileri, bir başka ifadeyle ekonomi içinde süregelse bile, devlet ve ekonomiden bağımsız bir sivil toplum oluşumu, bürokratik eylem düzenleri tarafından çarpıtılmış iletişime karşılık verebilecektir.⁵⁷

Dolayısıyla, bu çerçeveden bakıldığında, yalnızca iletişimin yaşam dünyasında -özel yaşam ve kamuoyunda- eşitlikçi ve özgür bireyler-arası ilişkiler kurabilmenin olanaklılığının haklı sebeplerini görmek gerekir. Sonuç olarak, iletişim-sel eylem doğrultusunda hareket eden bireyler, iletişimin güncel yaşamına ait değer yargıları, amaçlar ve ortak çıkarlar üzerinde tartışmak için, gönüllü olarak bir araya gelip oluşturdukları sivil toplum örgütlerinde, söz konusu bağlamlarda, aralarında gerçekleştirdikleri tartışmalar sonucunda elde ettikleri ortak fikir ve kanıları, sözcüleri aracılığıyla daha geniş kitlelere iletip, haklılaştırılmış gerekçeler aracılığıyla, kamuoyunu da aydınlatıp, böylelikle "ortak iyi"nin inşasında yönlendirici niteliğe sahip olma şansını "yaratmış" olacaklardır. Gerçekten de, çağcıl dönemde kültür, kurumsal düzen ve kişilik birbirlerinden oldukça farklılaşmıştır. Ancak önemli olan, bunun yarattığı olanakların farkına varabilmektir.

56. Agy., s. 105.

57. Çarpıtılmış iletişim sorununun nedenleri ve bu konuda çağcıl düşünürlerin ileri sürdüklerinden hareketle çözüm önerileri için bkz. Erhan Atiker, *agy*.

III. Kamusal Alan Kavramı Üzerine

III.I. Siyasal Kamusal Alan ve Kamu Otoritesi

Max Weber'in bilinen devlet sayılabilme ölçütüne göre bir devletin, öncelikli olarak sınırları belli bir ülkeye sahip olması, bu ülkede yaşayan uyruklarının olması ve bu beşeri-coğrafi alanda meşru zor kullanma tekeli elinde bulundurulması gerekir.

Weberyen anlamda devlet olmak, kamu otoritesi olmanın gerekli koşuluydu; ancak yeterli koşulu değildi. Jürgen Habermas'a göre devlet kamu otoritesi olma sıfatını, "kendi hukukuna tabi olanların ortak kamusal selametini sağlama görevine borçludur".⁵⁸ Habermas, feodal devletten çağcıl devlete geçişi, "temsili kamu"dan "kamu otoritesi"ne geçiş olarak açıklar. Temsili kamu, kapitalizm öncesi iktidar biçimlerine, özellikle de feodal iktidara ait bir özellik görünümünde. Ancak temsili kamuda, günümüzdeki parlamento ve ulus arasındaki gibi bir temsili ilişki bulunmaz. Dolayısıyla, feodal hükümdar halkını değil, halkın önünde, iktidarın cisimleşmiş biçimi olarak şahsen kendini temsil etmiştir. Şöyle ki: "Feodal hükümdar, kendi şahsında cisimleşmiş iktidarın kaynağı olarak da, hiçbir zaman halkın tercihini değil, daha yüksek ve daha soyut bir kuvvetin, örneğin Tanrı'nın inayeti gösterir ve kendisini bu yüce kuvvetin taşıyıcısı olarak halka takdim ederdi. Feodal hükümdar, kendisinden daha büyük bir kuvvetten kaynaklanan ve kendi şahsında vücut bulan iktidarı halk önünde temsil ve teşhir etmek için stili-ze edilmiş törenlere, işaretlere, kıyafetlere, jestlere, hitap biçimlerine ve soylu davranış kodlarına müracaat ederdi."⁵⁹ Habermas, temsili kamunun kurumlarının, bir başka deyişle kilisenin, krallığın ve soyluluğun, 18. yüzyıl sonlarından itibaren çözülmeye ve "kamusal" ve "özel" unsurlar arasında parçalanmaya başladığını belirtir. Öyle ki, dinsel planda, din ya da insanın ilahi kudretle bağ kurma yolu, kilisenin tekelinden çıkarak özel bir durum haline gelir. Kilise ise kamu hukukuna bağlı sıradan bir kuruma indirgenir. Siyasal plan-

58. Jürgen Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, Çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 58.

59. Agy., s. 62-71.

da, özel ve kamusal unsurlar arasındaki parçalanma en görünür biçimini kamu bütçesi ile feodal hükümdarın özel serveti ve harcamaları arasındaki ayrışmada bulur. Benzer biçimde, sivil bürokrasi, ordu ve yargı, hükümdar sarayının özel alanından özerkleşerek kamu kurumları haline gelmişlerdir. Aynı şekilde ekonomik bakımdan varlıklı gruplar, parlamentolar ve yargı kurumları gibi kamusal iktidar organları oluşturmuşlardır. Son olarak da, kent loncalarında örgütlenmiş meslek grupları, özerkleşmiş özel alan sıfatıyla devletin karşısına dikilen burjuva topluma dönüşmüşlerdir.⁶⁰ Bu gelişmeler ışığında, temsili kamunun çözüldüğü ve yerini ulusal ve ülkesel devlette somutlaşan bir “kamu otoritesi”nin aldığı anlaşılmaktadır. Yinelemek gerekirse, temsili kamu, kaynağını daha yüce bir kuvvetten aldığı iddia olunan, hükümdarın temsil ettiği bir iktidar biçimi iken; kamu otoritesi, meşru zor kullanma tekelini elinde bulunduran bürokratik bir aygıtın, bu aygıt içerisinde mevki sahibi olmayan, bu yüzden de “özel şahıslar” olarak kategorize edilen toplum üzerinde kurduğu denetleme ve düzenleme etkinliğini anlatır.⁶¹ Habermas’ın kamu otoritesi tanımının ilk kısmında, devletin kamu otoritesi haline gelmesinin gerekli koşulu olarak Weber’in devlet tanımıyla karşılaşılır. Tanımının ikinci kısmında da, yine devletin kamu otoritesi olabilmesi için belirttiği *sine qua non* koşulu görülür. Bu kısımda, devlet dışında kalan özel şahıslar topluluğunun, özellikle de bu topluluğun burjuva kesiminin, bir siyasal kamuya dönüşmesi ve bu şekilde oluşacak siyasal kamunun devleti kamu otoritesi olmaya doğru yönlendirmesi koşulu vurgulanmaktadır.

Habermas, kamuyu bir akıl yürütenler topluluğu olarak tanımlar. Kamusal alan Habermas’a göre, özel şahısların, kendilerini ilgilendiren ortak bir sorun etrafında akıl yürüterek, ussal bir tartışma içine girerek ulaştıkları ortak bir kararı, kısaca kamuoyunu oluşturdukları süreç, araç ve mekânların tanımlandığı yaşam alanıdır. Kamusal topluluk genişlediğinde, o zaman doğrudan tartışmanın yerini araçlar-medya- dolayımıyla yapılan tartışma alır. Bu bağlamda da,

60. Jürgen Habermas, “The Public Sphere”, *Contemporary Political Philosophy, An Anthology*, Der. Robert E. Goodin ve Philip Pettit, Oxford, Blackwell, 1997, s. 106 ve yine Jürgen Habermas, *Kamusal alanın Yapısal Dönüşümü*, Çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar, İletişim Yay., İstanbul, 1997, s. 68-72.

61. Jürgen Habermas, agy., s. 106.

hiç şüphesiz basın, kamunun ve kamuoyunun oluşmasında vazgeçilmez bir etkidir. Siyasal kamu ve siyasal kamusal alan ise, ortak tartışmanın siyaseti, siyasal iktidarı ve devleti konu edinmesi durumunda, kamunun ve kamusal alanın özel biçimleri olarak ortaya çıkar. Siyasal kamunun, basın dışındaki başlıca iletişim ve kanı üretme araçları dilekçe verme, dernekler, partiler, kulüpler, siyasal toplantılar ve demokratik bir rejimde, seçimler, yerel ya da merkezi parlamentodur. Akıl yürütme etkinliğinde bulunurken, kamusal topluluğun, özellikle devlet zoruna maruz kalmaması, toplanma özgürlüğünün yanı sıra, düşüncelerini ifade etme ve yayma özgürlüğüne sahip olması gerekir. Siyasal kamusal tartışma, sivil toplumun içinde, onun kaynaklarını kullanarak, onun kurumları aracılığıyla yürütülür. Habermas'a göre, sivil toplumun kurumsal çekirdeğini "kiliselerden, kültür derneklerinden ve akademisyenlerden bağımsız medyaya, spor ve boş zaman derneklerine, tartışma kulüplerine, vatandaş forumlarına ve yurttaş inisiyatiflerinden meslek birliklerine, siyasal partilere, sendikalara ve alternatif kurumlara dek uzanan devlet-dışı ve ekonomi-dışı gönüllü birlikler oluşturur".⁶² Bu birliklerin meydana getirdiği iletişim şebekesi içerisinde, "toplumun tümü açısından önem taşıyan konuları keşfeden, değerleri yorumlayan, sorunların çözümüne katkılar getiren, iyi nedenleri üreten ve kötü nedenleri değerden düşüren"⁶³ kamusal tartışma yürütülür ve kamusal söylemler biçimlendirilir. Siyasal kamusal alan ancak demokratik bir rejim içerisinde ve parlamento yoluyla siyasal iktidar üzerinde kurumsallaşmış bir etkide bulunabilir. Siyasal kamunun ve parlamentonun ilk ortaya çıktığı İngiltere örneğinin de gösterdiği gibi, parlamenterleşme siyasal kamunun bir devlet organı olarak yerleşmesidir.

Türkiye açısından değinilmesi gereken bir başka önemli durum, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e dek kesintili, Cumhuriyet boyunca da kesintisiz bir süreçte bir anayasal devlet karakteri kazanmasına karşın, bu anayasal devletin bir hukuk devletine dönüşebilmesinde yaşanan güçlüklerdir. Yine, Habermas'ın kamusal kuramının ışığında, anayasal devletin burjuva hukuk devletine dönüşebilmesinde yaşanan güçlük-

62. Jürgen Habermas, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, Çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 52.

63. Agy., s. 50.

lerin temel nedeni, onu böyle bir dönüşüme yönlendirecek devlet dışı etkenlerin, bir başka söyleyişle “burjuva siyasal kamusu”nun gelişmemiş olmasıdır diye belirtmek gerekir.⁶⁴

III.II. Siyasal Toplumun Sivilleşmesi

Günümüzde çağcılık, evrensel değerler temelinde usçul biçimde haklılaştırılmış bir toplum düzeni önerme eğilimini sürdürmeye çaba sarf etmektedir. Çağcılığın temellerinin atıldığı Aydınlanma Felsefesi’nin sorunu, 20.yüzyılda bilim ve tekniğe duyulan inancın ve bağlanan umutların yüksek beklentileri karşılayamayışı olmuştur. Teknik ilerleme, araçsal usun doğayı araçsallaştırarak onu egemenlik altına almasıyla birlikte gerçekleşmeye başlamıştır. Öte yandan, bu tür us ile geliştirilen toplumsal teknolojiler, toplumu yönlendirmek adına kurulan “bürokratik egemenlik”e ortam hazırlamış, iyi yaşam kurmaya engel sorunlara çözüm üretememiştir. Sözelimi, ülkeler arasında kalıcı barış için karşılıklı silahlanmanın sınırlandırılmasında başarıya ulaşamaması, yakın tarihte özellikle Orta Avrupa’da meydana gelen sıcak savaşlar, bu savaşlardaki insanlık dışı kitle katliamları ve özellikle bugün Irak’ta “demokratikleştirme” adına yaşatılanlar bu umutsuzluğu körüklemektedir. Filistin ve İsrail arasındaki “tarife kalem dayanmayan” savaş zaten insanlık

64. Şerif Mardin, Osmanlı İmparatorluğu’nda Tanzimat’tan sonra entelektüellerin, özellikle de gazetecilerin çabalarıyla bir “âmme efkârı” yaratıldığını, bu kamuoyunun da 1876 Anayasası’nın en belirgin mimarlarından biri olduğunu yazar. 19. yüzyıldan önce de, Osmanlı İmparatorluğu’nda bir kamu yoktu. Anıme efkârı da yeraltında oluşan bir mekanizmaya bağlıydı. Ancak, gerek öncülerini gerek sıradan üyeleri bakımından, burjuva olmaktan çok bürokratik bir nitelik taşımaktaydı, dolayısıyla, Sultan karşısında mevki kazanmak için devletin anayasal bir devlete dönüştürülmesini temel hedef olarak belirlemişti. Bkz. Şerif Mardin, *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*, İletişim Yay., İstanbul, 1990, s. 26-27. Bir diğer yandan, Cumhuriyet döneminde yetişen Müslüman-Türk burjuvazisi de, sürekli olarak devletin NATO ve AB gibi Batı örgütlerine girmesine ön ayak olmuş ve kendi başına baş edemediği siyasal iradeyi Fuat Paşa’nın “yandan kuvvetler” diye nitelendirdiği dış güçlerle denetleme amacını gütmüştür. Bu dış destek gereksinimi, arayışı, devlet ile burjuvazi arasındaki ideolojik mücadeleyi doğal ortamından çıkarmıştır. Bu nedenle de bu durum, devletin burjuvaziyi meşru bir iç siyasal rakip olarak değil de, dış güçlerin bir ajanı olarak görmesine yol açmıştır. Aynı şekilde, burjuvazi de, devleti, ülkeyi kendisi için kapalı bir av sahası halinde tutmak isteyen ceberut bürokrasinin iktidar organı olarak algılamıştır. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Hakan Yılmaz, *agm.*, s. 159-169.

için kapanacak gibi görünmeyen kanayan bir yaradır. Bu nedenle Habermas'ın savunusu, us, araçsal us biçiminde değersel-iletişimsel tözden yoksullaştırıldığı ölçüde, çağcillaşmanın getirdiğı toplumsal sorunların çözümleri ve aydınlanma felsefesine bağlanan umutlar gerçekleşemez doğrultusunda gelişmiştir. Geleneklere duygular aracılığıyla bağlılığın ise, çağcıl toplum sorunlarının çözümünde yetersiz olacağını belirtmek bile yersiz kaçabilir. Bu durumda kısaca ifade etmek gerekirse, toplumsal amaçların ve değerlerin ussal biçimde haklılaştırılmasının göstergesini, çağcılığın bireylere iyi yaşam olanakları sağlamasında aramak en mantıklı yol alış olacaktır. Ancak, çağcılığın simgesi durumundaki "araçsal us"un yalnızca verili amaçlara en kısa yoldan nasıl erişebileceğı üzerindeki düşünceleri içerebileceğı, amaçlar üzerinde ise ussal bir seçim yapma olanağını sunamayacağı yönündeki yaklaşımlar bu yol alışı oldukça engelleyici niteliktedir. Oysa toplum düzeninin, bir başka anlatımla, varolan kurumsal düzenlemelerin haklılaştırılması, toplumun amaçlarının ussallığı üzerinde bireyler-arası nitelikte bir uzlaşmaya koşul koyar. Asıl sorun belki de kurala dayalı çağcıl düzenin hakça olup olmadığının belirlenmesidir. Yinelemek gerekirse, kurumlar ve amaçlarının hakçalığı üzerinde kararı son noktada bireyler verecektir. Şöyle ki: Yasalar, demokratik düzenlerde, seçmenlerin oyunu yansıttığı düşünülen temsilcileri tarafından çıkarılır. Demokratik düzenler, bu şekilde haklılaştırma biçimini sağlamış olurlar. Ancak seçmenler arasında usçul tartışmaya dayanan kamuoyu oluşmadan temsilcilerin onların yönelimlerini yansıtmasını beklemenin ne derece doğru olduğunu tartışmaya bile gerek yoktur. Bugün, kitle demokrasilerinde bu tür bir (ussal) kamuoyu oluşumunun güçlüğü ortadadır. Bu nedenle, günümüzde çağcıl düşünce, haklılaştırma süreçlerinin hangi koşullar altında gerçekleşebileceğini irdelemek zorundadır. Bugüne kadar, ideolojiler ya da araçsal us yardımıyla yapılan haklılaştırmaların düzenin işlevselliğı doğrultusunda yol aldığı açıktır. Dolayısıyla temel sorun, eşitlik ve özgürlük kavramlarını kendi başına sonul değerler olarak gören çağcılığın, söz konusu değerlerin belli bir zaman ve yerde erişilebilecekleri en yüksek düzeyde gerçekleştirilebilmesi üzerine gerçek, usa dayalı bir kamuoyu oluşturabilmesinde yatmaktadır.

Özgürlüğün büyük anlatısına dayanan bütüncü felsefe-

ler⁶⁵ -Hegel, Marx, Habermas- hakça toplum düzeninin bugün olmasa bile gelecekte gerçekleşmesi olasılığına dem vururken, özgürlüğe giden yolun belki çetin ancak açık olduğunu savunmaktan vazgeçmemişlerdir. Oysa ne yazık ki, haklılaştırım sorunu bugün, bir anlamda çözümsüz bir noktadadır. Sorunun kökeni, anlatıları yaratan bilginin haklılaştırılmasında düğümlenmiş durumdadır.⁶⁶

Habermas'ın iletişim kuramında, güncel bilgi ile bilimsel bilgi birbirleriyle karşılıklı etkileşim içinde bulunmaktadır. Bilimsel uzmanlık alanlarından güncel yaşam alanına bilgi akışının yetersizliği ortada olmakla birlikte, Habermas'a göre, giderilemeyecek bir sorun da değildir. Max Weber, çağcılıktaki haklılaştırım sorununun çözümsüz kalacağını öne sürerken, Habermas araçsal us (özne merkezli) yerine iletişimsel us (özneler-arası ilişkili) kavramı yardımıyla bu sorunun çözülebileceğini savunur. Özellikle iletişim kuramında, iletişimsel usun kuramdan kılığa dönüştürülebilmesi sayesinde, çağcıl toplumun haklılaştırım sorunlarının hem bilincine varılması hem de çözüme kavuşturulması olasılıklarının önemli ölçüde artabileceğine işaret eder. Günlük dil iletişiminde söylenenlerin gerçekliği ya da doğruluğu (kurala uygunluğu) üzerine ileri sürülen savların, dinleyici istediğinde, konuşmacı tarafından temellendirilebileceği inancı-

65. Her şeyin birbiriyle ilişkili olduğu görüşü, Hegel'in düşüncesinde merkezi bir yer tutuyordu. Aristoteles'ten beri düşünürlerin çoğu gerçekliğin ayrı parçalara (olgulara, nesnelere, monadlara, vb) bölünmesi gerektiğini savunmuşken, Hegel, hiçbir şeyin diğer şeylerle ilişkisiz olmadığını savunmaktaydı. Hegel'e göre, en son ulaşılabacak gerçeklik, mutlak fikir idi. Hegel, "gerçek bütündür" diyor ve gerçeklikle kendi düzenini özdeşleştiriyordu. Kant'ın aksine Hegel, bilinebilir olana hiçbir sınır getirmiyordu. Olan her şeyin bilinebilir olduğunu savunan bir idealistti. Ünlü deyişiyle: "Gerçek olan ussaldır, ussal olan da gerçektir." Ancak, gerçeğin yeri düzenin bütünü olduğundan, ilk sentez (önce bir tez ile -tartışma için öne sürülmüş görüş- işe başlarız. Tezin karşıtı, onunla çelişen bir başka ifade, yani "antitez"dir. Bunların karşıtlığından, ikisini birden kapsayan sentez çıkar) henüz maddenin gerçeği değildir. O da bir tez haline gelir, yani onun da bir antitezi ve bu antitezle birlikte oluşturduğu bir sentezi vardır. Bu süreç, Mutlak Fikir'e ulaşılan kadar aralıksız devam eder. Hegel'de mutlak fikir, öznel ve nesrel fikrin birliği olarak fikir, bu fikrin kavramıdır/anlaşılmasıdır. (Nesnesi fikrin kendisi ve hedefi de fikir olan bir kavram; birliği içinde bütün özellikleri kapsayan bir hedef.) Hegel bütün düşünce tarihinin ve genel olarak tarihin altında bu sürecin yattığını söylüyordu. Daha önceki felsefeler, bilgiye, kendinin bilincine, felsefenin doruğu olan Hegel düzenine götüren diyalektik düşünce sürecinin parçalarıydılar. Hegel tarihi, "aklın dünyadaki yürüyüşü" olarak yorumlamış, toplumsal kurumları da diyalektik oluş sürecinin ürünleri olarak görmüştür.

66. Bkz. Erhan Atiker, *agy.*, s. 114.

nın, güncel dil iletişiminin özünde bulunan bir ilkeyi yansıttığı, bir başka söyleyişle, anlaşma (uzlaşma) kurmaya yönelik iletişimin olmazsa olmaz koşulunu oluşturduğu önermesi iletişim kuramının temel taşıdır. İletişimsel ussallık ise güncel yaşamda bu inancın sınanması anlamına gelir. Ve, toplumsal kurallarla yönlendirilen iletişimsel eylemin eleştirilebilirlik ve savunulabilirliğini bu yolla artırır. Böylelikle de, amaçla kuralların ve iletişim.n somut içeriklerinin hem eleştirilmesi hem de geçerlilik istemlerinin temellendirilmesi olanaklarının artırılması ve kullanılması süreçlerini bünyesine taşımış olur. Bu süreçlerle tartışmacılar, eleştiri ve savunma olanakları açısından eşit durumdadır ve tüm zorlama ve baskılar dışlanmıştır; yalnızca daha iyi kanıtın zorlayıcı nitelikliliği ilkesinin geçerliliği söz konusudur.⁶⁷

İletişim kuramı toplumsal niteliktedir. Dolayısıyla bu kuramı, güncel yaşamda toplumsallaşmayla içeriklendirip bir “eleştirel siyaset kuramı”na dönüştürmek gereksinmesi kendini göstermiştir. Habermas, bu gereksinmeyi sivil toplum kavramı aracılığıyla karşılamıştır. Sözgelimi, sivil toplum etkinliklerinden protesto eylemi, ya haksız görülen ya da haklı görülüp de yeterince uygulanmayan yasalara karşı, ilkede, şiddete dayalı olmayan bireylem olup, bu anlamda, iletişimsel ussallığın temel niteliklerinden biri kabul edilen, salt eleştiri olanaklarının kullanımıdır. Ancak sivil toplumda, “iletişimsel güç oluşumu için, grup üyeleri arasında, yasanın veya uygulamalarının hakça (adil) olmayışı üzerinde nesnel gerekçelere (kanıtlamalara) dayalı bir uzlaşmanın ve dolayısıyla yasayı (uygulamaları) haklılaştırıcı söylemin çarpıtılmış içeriklerinin açığa çıkarılması”nın⁶⁸ gerekliliği tartışılmazdır.

Habermas’a göre, çağcıllaşmayla birlikte birbirinden özerkleşmiş değer alanları bilin, sanat ve ahlak, toplumsal ussallaşma sürecinde birbirlerini, geçerlilik istemleri ve kanıtlarla etkilemelidir. Toplum sorunları, çoğu zaman kültürel bir yeniden üretim ya da değişme sürecinde açıkça kendini gösterir. Sorunların çözümü için ise, işin özünde, top-

67. *Agy.*, s. 167.

68. Kısaca belirtmek gerekirse, Habermas’ın *sivil toplum kavramı*, ussal türde bir toplumda *dayanışma fikri*’ni içerir ve gerçeğe de eleştirel savunma aracılığıyla bağlıdır. Ayrıca, Habermas’ın sivil toplum tasarımı, kuramla kılğı arasında bir bağlantının kurulmuş olmasından ötürü, çağcıl dönemde, artık devrim koşullarının bulunmadığı gerekçesiyle devrimci güçler iletişimsel güce indirgenmiştir. Bkz. Erhan Atiker, *agy.*, s. 169.

lumsal bir eylem kuramına gerek vardır. Aristo mantığıyla hareket edilecek olursa, toplum sorunlarının nedenlerinin saptanmasını geçmişteki olaylara, sorunların çözümünü ise gelecekteki eylem planlarına bağlamak olasıdır. Bu tür çözümler, toplum yararının ya da herkesin çıkarına olanın gerçekleşimi olarak yorumlanabilir. Çözümlerin bulunması ve gerçekleştirilmesi için ise iletişimsel usallık doğrultusunda tartışma ve uzlaşmaya gerek duyulmalıdır. Toplum sorunlarının çözüme kavuşturulması için gerekli ussal türde uzlaşmalar, uzmanlık alanlarından sağlanacak bilgi ve görüşlerle desteklenmelidir. Bu nedenle, sivil toplum tabanlı kamuoyunda, iletişimsel usallık aracılığıyla oluşan genel kanılar, devlet bürokrasisinin olabilirlik sınamasını aşp, siyasal kararları etkileyebilecek duruma gelmelidir. Ancak böylelikle toplumsal sorunların çözümüne katkıları olabilir.

Vurgulamak gerekirse iletişimsel eylemde, toplumsal çevresini bile araçsallaştırarak başkalarından kendisini soyutlamış kişi değil, birbirlerini tartışmada eşit sayıp, dayanışma ve özgür iletişim içinde bulunan özerk bireyler söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla, iletişimsel eylem aracılığıyla sağlanan “uylasım”larla yaşam dünyası yeniden üretilir. Habermas’a göre, çağcillaşma sürecinde, iletişimin yaşam dünyası içerisinde kültürün, kurala dayalı düzen ve kişilik türünde farklılaşıp ussallaşmasına koşul olarak, ekonomik ve siyasal nitelikteki işlev düzenleri de gündelik kültürden kendilerini bağımsızlaştırabilmişlerdir. Bunun nedeni de açıktır: Büyüyen ve karmaşıklaşan işlevsel düzenler, giderek araçsal ussallıklarını artırma çabası içerisine girmişlerdir. Genelde, toplumsal düzenler haklılaştırımlarını düşün-yapılar aracılığıyla gerçekleştirme yolunu seçtiklerinde de, ortak çıkarlar temelinde “uylasım” anlamında uzlaşmaya doğrudan gereksinim ortadan kalkmaktadır.

İşte bu nedenle Habermas’a göre, toplumsal düzenlerin temel ereği, iletişimin yaşam dünyasını araçsallaştırarak, kendilerini bağımsız kılmak olmuştur. Bu erekte, en önemli işlevi, sözgelimi eğitim düzeni gibi, toplumsal-kültürel nitelikli düzenler görür. Bu bağlamda, bürokratik örgütlerin varlıklarını koruma ve eylemlerini haklılaştırma adına kamuoyu oluşturmaları da yine düşün-yapılar aracılığıyla gerçekleşir. Böylelikle, düzenler önce yaşam dünyasını etki altına alırlar, sonra da onu kullanırlar. Bu nedenle, yaşam dünyası

üzerinde en büyük denetim ne yazık ki çağcılık sürecinde kurulmuştur.

Habermas'tan hareketle, bürokratik eylem düzenlerinde iletişimin çarpıtıldığını, dolayısıyla söz konusu bu düzenlerin stratejik eylem belirleyicisi durumuna geldikleri söylenebilir. Açıkça ortada olduğu üzere, eşit ve özgür tartışma ortamı, iletişimsel eylemin önkoşulları olduğundan bu türden bir eylem, birbirinden farklı güç konumlarıyla yapılan- dırılmış bürokrasilerde kolaylıkla söz konusu olamaz. Bürokrasinin iç ilişkilerinde her zaman için biçimsel bir eşitsizlik vardır.⁶⁹ Habermas'a göre, güncel yaşam dünyası etkileşiminde, güncel yaşamın düzenler tarafından baskı/tahakküm altına alınması, çağcılığın önemli bir sorununu oluşturur. Bu, Habermas'ın oldukça yerinde yaptığı bir tanıdır. Hiç şüphe yok ki, çarpık iletişim sorununu çözebilmek için, öncelikle, güncel yaşam iletişimini toplumsal düzenlerin baskısından kurtarmak gerekir. Bu ise ancak yapısal önlemler ve yapısal değişimler sonucunda olasıdır. Yoksa, ülküsel iletişim koşullarının güncel yaşamda sürdürülen tartışmalarda yönlendirici olacağını beklemek yersizdir. Çarpık iletişimin, ülküsel iletişim koşullarıyla olumsuzlandırılabilmesi ancak toplumsal düzenlerin, iletişimin yaşam dünyası üzerindeki baskılarının, bir karşı güç aracılığıyla etkisizleştirilebilmesinden sonra olanaklıdır. Demek ki son durumda, yine "güç"e gereksinim duyulmaktadır. İşte, Habermas da bu kısır döngüyü, iletişimsel eylem sonucunda varılacak uzlaşmanın ve dayanışmanın, işlev düzenlerine karşı, iletişimsel güç aracılığıyla bir karşı güç oluşturabileceği savıyla kırma- yı hedefler. Bunun görgül kanıtı olarak da, toplumsal hareket anlamında "sivil toplum olgusu"nu gösterir.

Sivil toplum, biçimsel olmayan bir örgütlenme biçimidir. Ve ortak değerler doğrultusunda siyasal amaçlar güden gruplardan oluşur. Bu gruplarda, ortak değerlerin oluşabilmesi adına da, kişisel çıkarların rekabeti yerine, uzlaşmaya yönelik dil iletişimi geçer. Bir başka söyleyişle, kişisel gereksinimler, "dialog"lar aracılığıyla birbiriyle uzlaştırılır. Böylelikle, ortak değerler temele oturtulur. En yalın anlatımla, sivil toplum, bir tür toplumsal sözleşmeye dayanır. Bu

69. Örgütlerin birer toplumsal düzen olarak araçsal usallık doğrultusunda güç ve para aracılığıyla yönlendirilmesinin, düzensel usallık açısından gerekli bir süreç olduğu kabul edilmiştir. Bu konuda bkz. Erhan Atiker, *agy.*, s. 185.

sözleşme de, grup içinde gerçekleştirilen tartışma (diyalog) aracılığıyla yapılandırılır. Elbette her grupta olduğu gibi, sivil toplum örgütlerinde de, grup sözcüleri olacaktır. Ancak bu oluşumlarda, grup sözcülerini, peşinden inançla gidilen karizmatik liderler olarak yorumlamak büyük bir yanılğı olur. Aksine bu sözcüler, grubun anlaşmaya yönelik dilsel iletişimi sonucunda oluşturulan değerleri en çok benimseyen kişilerdir. Belirtmek gerekirse, grup oluşturulması için önkoşul, bireysel gereksinmelerin, ortak bir paydada uzlaştırılarak ortak değerler ve amaçlarda buluşturulmasıdır. Öte yandan bu süreç, amaçların usçul biçimde oluşturulması anlamına da gelir. Yeniden vurgulamak gerekirse, grup içindeki tartışma usçul diyalog biçiminde gerçekleşir. Bu diyalog, ileri sürülen fikirlerin eleştirisi ve kanıtlanması temeline dayanır. Bu nedenle, her bir grup üyesi gereksinmelerini yorumlayıp açıklayabilmeli ve söz konusu gereksinmelerinin grubun varlık nedeni görülen öz gereksinmesiyle örtüştüğü yönünde kanıtlar sunabilmelidir. Öz ya da gerçek gereksinme de, bir toplumun ortak çıkarının gerçekleşmesine katkıda bulunacak gereksinimden başka bir şey olamaz. Bu nedenle, sivil toplum örgütlenmelerinde, öncelikle içinde yaşanan topluluğun ortak çıkarlarının belirlenmesi doğrultusunda tartışmaların yapılması önkoşuldur.⁷⁰ Ancak bu gerçekleştirildikten sonra grubun değerleri ya da amaçları belirlenebilir. Şu da var ki, grup, gerçek gereksinmelerini kendi içine kapalı bir biçimde belirleyemez. Grup çıkarları, toplumun da ortak çıkarları savını taşıdığından, sivil toplum örgütlenmelerini kamuoyu oluşumunun çekirdek yapıları olarak görmek gerekir.

Kısacası, yukarıda betimlenen süreçler bireysel çıkarlarla ortak çıkarların iletişim (diyalog) aracılığıyla birbiriyle uzlaştırılması anlamını taşır. Sonuçta, sivil toplum oluşumu, tartışma aracılığıyla gereksinimleri yeniden yorumlamak, toplumsal amaçlara ve kurallara dayalı düzene anlam verebilmek ya da varolan anlamları yeniden sınamak ortamlarını yaratır demek gerekir. Öncelikle de, temel hak ve özgürlüklerin korunup korunmadığına dair bir yargıya varmaya olanak tanır. Bu tür bir yargının olumsuzluğu ancak, protesto eylemleri için, kamuoyunda haklı görülebilecek gerekçeler

70. Bkz. Jürgen Habermas, *Die Moderne-Ein Unvollendetes Projekt*, Leipzig, 1992'den aktaran Erhan Atiker, *agy.*, s. 190-195.

oluşturabilir. Özellikle belirtmek gerekir ki, Habermas, günümüzde varolan düzeni tümünden değiştirebilecek koşulların bulunmadığına inanır. Habermas'ın önermesi şudur: "Kapitalizm" in sorunları kamuoyunda tartışılsın, çözüm önerilerine haklılık kazandırılsın ve gerçekleşen bilinçlenme sonucunda, gerekiyorsa yasal yollarla düzen değişikliğine gidilsin.⁷¹ İşte bunun için, uyuşmanın iletişimsel evrensel koşullarının oluşturulması öncelik olarak ortaya konulmalıdır diye düşünülmektedir.

Bu arada şu belirtilmeden geçilmemelidir: Olumlu özgürlük, Hegel'le birlikte, dünyayı ussallaştırma yeteneği olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla, direniş ve dayanışma hareketlerinin, bu tür özgürlükleri geliştirici nitelikte olabilmesi için, "değersel ussal tartışma"ya dayalı bir zemine oturtulmuş olması gerekir. Ancak ne yazık ki, toplumsal hareketlerin duygusal yanının bulunduğu gerçeği göz ardı edilemeyecek denli ağır basmaktadır.⁷² Ussallık, öğrenme süreçleriyle gelişirken, öğrenmenin de, tartışmanın ussallığına bağlı bir etkinlik olduğunu söylemek gerekir. Aynı şekilde, ussal tartışma da, bireysel deneyimlerden süzölmüş öğretilerden yapılandırılmış değerler üzerinde gerçekleşecek tartışmayı amaçlar. İletişimsel ussallık, toplumsal kurallarla yönlendirilen iletişimsel eylemin, eleştirebilirlik ve savunulabilirliğini artırmaktadır. Ve bu amaçla, kurallarla birlikte, iletişimin somut içeriklerinin hem eleştirilmesi, hem de geçerlilik istemlerinin temellendirilmesi olanaklarının artırılması ve kullanılması süreçlerini bünyesine çeker. Bu süreçlerde tartışmacılar, eleştiri ve savunma açısından eşit olanaklara sahiptirler. Tüm zorlama ve baskılar dışlanmıştır. Yalnızca daha iyi kanıtın zorlayıcı olması ilkesi geçerlidir. Toplumun sorunlarının bilincine varması ve olması gerekeni belirleyerek söz konusu sorunların çözüme kavuşturulması, iletişimin ussallaştırılmasına bağlıdır. Toplum ancak bu durumda giderek özelleştiriye açık hale gelebilir. Aynı zamanda, eleştiri ve savunma ya da temellendirme olanaklarının gelişmesine koşut bi-

71. Erhan Atiker, *agy.*, s. 185.

72. Topluluksal dayanışmanın duygularla beslendiği inkâr edilemez. Bu yüzden de, bu duyguları usçul biçimde yönlendirici tartışmalara gerek yoktur. Usa dayalı toplumsal dayanışmanın gerçekleşmesi adına duyguları en iyi örgütleyen hareketlerden biri olarak, yerküremizin, endüstri artıklarıyla bozulmaya yüz tutmuş ekolojik dengesinin korunmasına yönelik toplumsal duyarlılığı artırmayı hedefleyen bir hareket kimliğiyle doğmuş *Yeşiller Hareketi* gösterilebilir.

çimde iletişimsel ussallık da artar. Bu anlamda da, iletişimsel ussallığın gelişimi, kurala dayalı düzenin eleştiriye açık tutulmasına ve tartışma aracılığıyla değiştirilmesine koşuluk gösterir.

Toplumsal sorunların çözümü konusunda, yalnızca varolanın değil, olması gerekenin ussallığını geliştirmenin gerekliliği elbette tartışma götürmez. Gerçekten de, iletişimsel ussallık bu gerekliliğin en etken ögesi konumundadır. Şöyle ki: Kurala dayalı düzenin nasıl kurulması gerektiği konusunda bir uzlaşma eksikliği söz konusu olduğunda, hem varolan kuralların uygulanması haksızlık yaratacak hem de haklılaştırım sorunu çözümsüz kalacaktır. Bu nedenle, toplum sorunlarına çözüm üretme olanaklarının geliştirilmesi açısından, özgür, eşitlikçi ve gerekçeli tartışma ilkesinin binçlere yerleştirilmesi *sine qua non* koşul niteliğindedir.⁷³

III.III. Bir Siyasal Kuram Modeli Arayışı

Jürgen Habermas, evrenselci bir dünya düzeninin başlangıcı için umutsuzluğun doğurduğu umuttan yola çıktığını açıkça ifade eder nitelikte üretir. Bu bağlamda, *Olgular ve Değerler* adlı yapıtının önsözünde, “tümüyle laikleştirilmiş bir siyasal düzende, radikal demokrasi olmadan anayasal bir devletin de var olamayacağı ve barınamayacağı”⁷⁴ görüşüne yer vermektedir. Habermas, meşruiyetini yalnızca kendi kendine yasa yapma görüşünden alan bir yasal düzen karşısında, karşılıklı bağlantılı çıkarımların yeniden yapılandırılmasının yararlı olacağını düşünür. Bu şekilde oluşacak demokratik anayasaları, yasa koyucuların, hukuk ve yönetim organlarıyla birlikte sürekli üzerinde çalıştıkları ve siyasal kamu alanında da uygulanabilirliği için çabaladıkları tasarılar olarak ifade eder. Habermas’ın genörneğinde, karmaşık toplum koşullarında, yalnızca iletişim kuramı açısından kavranan bir demokrasi geçerli olabilir. Bu durumda, merkez ile çevre arasındaki ilişkinin yeniden kurulması gerekir. Bu nedenle de söz konusu genörneğinde, kurala dayalı beklentilerin yükünü büyük ölçüde taşıyan, özgürlükçü bir siya-

73. Toplumsal sorunların çözümü, kurala dayalı düzenin yapısı, sivil toplum olgusunun çağcıl toplumlarda oluşumu ve gelişimi, çağcıl toplum düzeni konu ve eleştirileriyle ilgili bkz. Erhan Atiker, *Modernizm ve Kitle Toplumu*, Vadi Yay., Ankara, 1998, s. 108-213.

74. *Agy.*, s. 161.

nal kültür içinde yer alan ve yaşamsal öneme sahip, kamu kesiminin oluşturduğu iletişim biçimleriyle kurumsallaşan sivil toplumdur.

Habermas için siyaset, yalnızca eylem kuramı açısından değil, aynı zamanda düzen kuramı açısından da ele alınmalıdır. Yasalarla düzenlenmiş özgür irade anlamındaki bir halk egemenliğinin temelinde, iletişimsel eylemi içeren görüş ve istenç oluşumu süreçlerinin yanı sıra, belli bir güç aracılığıyla yönetilen bir siyasal düzen yatar. Bu da yurttaşların görüş ve istencinin, düzene içkin dinamiklere zarar vermeden, siyasal düzeni nasıl etkileyebileceği sorusunu gündeme getirir. Bu soruyu yanıtlamak üzere Habermas, iki farklı genörneği geliştirmiştir. İlk olarak önerdiği kuşatma genörneği, İletişimsel Eylem Kuramı'ndaki iki katmanlı toplum kavramıyla bir benzerlik taşımaktadır. Bu genörneğin de yurttaşların siyasal kaleyi, onu ele geçirmek gibi bir niyetleri olmadan, yargı ve karar alma süreçlerini etkileyen siyasal tartışmalar yoluyla kuşattıklarına dikkat çekilir. *Olgular ve Değerler* adlı yapıtında üzerinde durduğu ikinci genörneği önerisi ise özellikle, yerleşik siyasal düzenin bir merkez ve çevreden oluştuğu bir "kanal genörneği"nden hareketle ortaya atılmıştır. Yurttaşların, merkezi, bir anlamda Parlamento, Mahkemeleri, Bakanlar Kurulunu vb, etkileyebilmeleri için, iletilen görüşlerin demokratik ve anayasal süreçler aracılığıyla çevreden merkeze aktarılması gerekir. Siyasal dolaşım düzeninde yasalar, iletişimsel gücü yönetsel güce dönüştüren bir araç işlevi görür. Yurttaşların, iletişimsel güce dayanarak kamu yönetimlerindeki bürokratik gücü kuşatmaları imgesini önermesindeki amacını, klasik devrim görüşüne, bir başka söyleyişle, devlet gücünün ele geçirilmesine ve yıkılmasına karşı çıkmak olduğunu göstermek olarak belirtir. Habermas, yurttaşların her türlü kısıtlayıcı bağlardan kurtulmuş iletişimsel özgürlüklerinin, Kant'taki gibi, usun kamusal kullanımıyla etkili olacağı düşünülür. Oysa, siyasal alanda birbirleriyle çekişen görüşlerin etkisi ve kamusal düzlem çerçevesinde demokratik işlemler aracılığıyla oluşan iletişimsel güç, ancak, yönetsel gücü, onu ele geçirme niyeti olmaksızın, düzene sokup denetleyecek biçimde etkilediği sürece işlevsel olabilir.

Bilindiği üzere, günümüzde düzenlenmesi gereken konulara somut bir biçim vermek ve onların hukuksal gelişimini

sürdürmek, yürütme ve yasama yetkilerinin elindedir. Bu tür işlemler de uygulamadan çok, temel oluşturmakla ilgili bir söylem gerektirir. Ne var ki, bunun meşru olabilmesi için yardımcı ya da alt yasaların da farklı katılım biçimlerine gereksinim doğar. Bu nedenle, demokratik istenç-oluşumu sürecinin bir bölümü, yürütmenin kendisine yansımali ve alt yasaları yaratan yasama kurulu, kendisini, daha kapsamlı bir hukuksal eleştiri alanında temize çıkarmalıdır. Bu açıdan ele alındığında, kanal genörneği kuşatma genörneğinden çok daha geniş kapsamlı bir demokratikleşmeye dayanır. Habermas, siyaseti, bir yandan bir istenç ve görüş oluşumu biçimi, öte yandan yönetim olarak ele alır. Bu iki biçim, siyasal gücün iletişimsel ve yönetsel güç olarak ikiye ayrıldığı kavramsal ayrımla bir özdeşlik taşır.

Çağdaş demokrasilerin varsayımlarından biri de, parlamentonun ve siyasal partilerin düşünce ve istenç oluşumu açısından önem taşıyan kurumlar olduğudur. Ne var ki, parlamentolar artık büyük ölçüde, öncelikle iktidara gelmek için gücü ele geçirmeyi amaçlayan siyasal partilerin egemenliği altındadır. Çeşitli toplumsal araştırmalar, temsil edenlerle edilenler arasındaki uçurumun giderek büyümesinin yanı sıra, seçim kampanyalarının tecimsel bir niteliğe bürünmesinin çağdaş siyasetçileri daha stratejik bir tutum benimsemeye ittiğini de ortaya koymaktadır. Bu nedenle, her şeyin enine boyuna düşünüldüğü özenli bir siyasete ayrılan yer giderek daralmaktadır. Bu daralma sonucunda da, parlamento ve siyasal partileri görüş ve istenç oluşturan ya da oluşturma gereken kurumlar olarak görebilme olasılığı azalmaktadır. Bu durumu değiştirmeye ilişkin Habermas şöyle bir çözüm önerisi ileri sürer: Siyasal düzenin daha da demokratikleştirilmesi için iletişimsel güce daha geniş yer verilmelidir. Özellikle siyasal partiler, bu durumda, siyasal görüş ve istençlere biçim verme sürecini belirleme ve bu sürecin uygulamasına aracı olma işlevlerini ancak reklam kampanyalarında yerine getirebileceklerdir. Böylelikle de, kamusal alana, merkezinden değil, dışarıdan karışan kuşatmacılar olarak katılabileceklerdir. İşte bu nedenle, siyasal istenç oluşumunda, partilerin siyasal katılımını artırmaya yardımcı olacak ve onların devletin organları olarak davranmalarının önünü kesecek kurumsal önlemlere, anayasanın örgütsel bölümünden başlayıp halk oylamalarına ve dahası

parti tüzüklerini de içeren konulara kadar uzanabilecek her düzeyde yer verilmesi gerekir.

Bilindiği üzere bilim ve teknolojik gelişmeler, demokratik karar ve denetimin büyük ölçüde dışında tutulur. Habermas, “İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim” başlıklı denemesinde, 19.yüzyılın sonlarından bu yana, araştırma ve teknoloji arasındaki giderek artan karşılıklı bağımlılığın, bilimi en önde gelen üretici güç durumuna getirdiğinin altını çizmektedir.⁷⁵ Siyasal kararların gittikçe daha bilimsel hale gelişi ve iş dünyasında teknolojik bilgiye olan ilginin artışıyla birlikte, toplumun birçok alanının şekillendirilmesi uzmanların denetimine girmiş durumdadır. Ancak aynı zamanda, bu belirleyici güç, karşımıza uzman erki tehdidini de beraberinde çıkarmaktadır. Dolayısıyla, söz konusu uzman erkinin tehdit unsuru olmaktan çıkarılması için demokratik bir biçimde denetlenmesi gerekmektedir. İşte, bu denetlemenin biçimsel demokratik yapılanması bugün önemli bir sorun niteliği taşımaktadır. Habermas’a göre de, demokratik bir biçimde varılması gereken kararlar üzerinde denetim, kısaca uzman erki tehdidi, bilim ve teknolojinin belirleyici gücü açısından, kesinlikle üzerinde durulması gereken bir konudur. Ancak, günümüzde, 60’lı yıllardaki durumun tersine, teknokrasi kuramları artık toplumsal bilimlerde üzerinde etkili bir rol oynamamaktadır. Habermas’a göre, bugün artık, teknolojik sonuçların değerlendirilmesi farklı alanlarda oldukça etkili bir biçimde izlekştirilmiştir. Siyasal bağlamı farklı bir bilim kavramı için bu hareket noktaları daha da geliştirilerek

75. Habermas’ın bilim ve teknolojiye ilişkin görüşlerinde ileri sürdüğü en önemli savı, “Janus’un iki yüzü dediği ‘bilimsel ve teknolojik gelişme’ ile ‘insanın bilinçlenmesinin’ (düşünce yeteneğinin gelişmesinin), bunlardan ikincisinin önlenmesine yol açan bir birliktelik içine girmiş olduğudur. Habermas’a göre, bu nedenle, bilimsel ve teknolojik gelişmede üretici güçler değişmekte fakat praxis’in öngördüğü anlamda düşünce yeteneği ve bilinçlenme alanında gelişme olmamaktadır. Bu ilginç durumun ilk bakışta görülmeyen nedeni ise çağdaş sanayi toplumlarında eski meşruiyet ölçülerinin geçerliliğinin ortadan kalkması; bugünkü toplumlar da egemen-bağımlı ilişkilerinde egemenliğin hissedilmez oluşu; bu hissedilmezliğin ise, teknolojik ve bilimsel önlemlerle verimliliği artıran ekonomik düzey tarafından kitlelere de maddi refahın açılmış olması sayesinde sürdürülebilirliğidir”. Jürgen Habermas’ı bu soruna Batı toplumlarının serüveni açısından eğilen en ilginç yazar olarak değerlendiren Ünsal Oskay’ın iletişimin kültürel işlevleri sorunu açısından “teknolojik ussallık” anlayışına ilişkin incelemesi için bkz. Ünsal Oskay, *XIX. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri/Kuramsal Bir Yaklaşım*, Der Yay., İstanbul, 3. Basım, 2000, s. 239-308.

bunlara kamu alanında ve parlamenter çalışmalarda daha ağırlıklı bir yer verilmelidir. Demokrasilerde uzmanlık siyasal bir ayrıcalık olmamalıdır.

İletişimsel Eylem Kuramı'nda da Habermas, çözümsüz gerginliklerin kapitalizm ve demokrasiyi ayırdığı tezini ileri sürmektedir. Ancak, kapitalizm, devlet tarafından sağlanan toplumsal hizmetlerin toplumdaki eşitsizlikleri etkisiz hale getirmesiyle yıpranır. Habermas kuramında, yaşam-dünyası/ekonomi ilişkisinden daha çok yaşam-dünyası/devlet ilişkisi üzerinde durmaktadır. İletişimsel Eylem Kuramı'nda ele alınan toplumsal çağcıllaşma çözümlemesinde amaç, kapitalist bir ekonominin ayrıştırıcı yararlarından, ekonomik üretimin belli bir şekilde düzenlenmesinin meydana getirdiği toplumsal, kültürel ve çevrebilimsel zararları gizlemeden ya da bunları doğal bir yazgı olarak görmeden söz edebilmektir. Habermas'ın asıl ilgilendiği, yaşam-dünyası ile düzen arasında, paranın iletişimsel olarak yapılandırılmış alanlara sömürgeci saldırılarının, değiş tokuş süreçleri ve çevresel yükümlülükleri adına, bu özünde yıkıcı ekonomik düzene set çekme olasılıklarıdır. Bu kuramsal görüş açısından bakıldığında, paranın yönlendirici işlevinin yerine geniş kapsamlı bir yönetimi getirme girişimi hiç de şaşırtıcı değildir. Habermas'a göre, 80'li yıllarda üzerinde tartışılan, güvence altına alınmış temel gelir düşüncesi, kuşkusuz, yurttaşların özsaygı ve siyasal özerkliklerinin özdeksel temelinin, bireysel işgücü pazarındaki bir bakıma belirsiz başarısından bağımsız olacağı gibi ilginç bir özellik taşımaktadır. Habermas için, sivil toplum, yaşam-dünyasının toplumsal kesitlerinde kamusal iletişimi sağlayan, devlet ve ekonominin dışında kalan, istemli ya da gönüllü kuruluşlardır. Sivil toplum, bu az çok kendiliğinden oluşan ve toplumsal sorunların özel yaşamdaki yansımalarını belli bir yere oturtup, özümseyip, ayrıntılarına inerek onları siyasal kamu alanına taşıyan kuruluş, örgüt ve eylemlerden oluşur. Aynı zamanda, siyasal kamu alanının da, yalnızca, sınıfsal sınırların ötesine geçmiş ve toplumsal katmanlaşma ve sömürünün binlerce yıllık zincirini kırmış bir sivil toplumdan destek alabileceğini öne sürer.⁷⁶

Habermas, bir iletişim kuramının bakış açısıyla hareket edilirse, totaliter devletlerdeki halkçı kitle seferberliğiyle si-

76. Batı rasyonalizminin görünüşleri konusunda bkz. Jürgen Habermas, *İletişimsel Eylem Kuramı*, Kabalcı Yay., İstanbul, 2001, s. 184-210.

vil bir toplumun içinden doğan demokratik eylemler arasında kesin bir ayırım yapılabilineceğini savunur. *The Origins of Totalitarianism* adlı klasik yapıtında Hannah Arendt de bu ayrımı yapmış ve bu bağlamda kamusal yapıların oynadığı önemli rolün altını çizmiştir. Habermasyan iletişimsel güç de ancak, yalnızca karşılıklı tanıma temeline dayanan bireysel ilişkilerin yaratıldığı ve iletişimsel özgürlüklerden yararlanma olanağı sağlayan kamusal alanlarda oluşabilir. Bir başka deyişle, bunlar, ortalıkta özgürce dolaşan konular, ilkelere ve bilgiye göre olumlu ya da olumsuz tavırların kendiliğinden oluşabileceği kamusal alanlardır.⁷⁷

İşte Habermas idealize ettiği iletişimsel eyleme dayalı toplumsallaşma genörneği üzerinde bu yüzden özellikle durur. Aynı zamanda, demokrasi için gerekli olan görüş ve istenç oluşumunun söylemsel niteliğinin yanlış anlaşılmasından gerektiğini vurgular. Ona göre, yaşam-dünyası ve iletişimsel eylemi birbirini tamamlayan kavramlar olarak sunup, yaşam-dünyasının kendisini iletişimsel eylemler aracılığıyla yeniden oluşturduğunu söylerseniz, o zaman değerler, düzenler ve özellikle de dilin karşılıklı anlayışa yönelik kullanımına, yalnızca katıksız iletişimsel toplumsallaşma genörneğinin beklentilerine yanıt veren bir toplumun üstlenebileceği türde bir birleştirme sorumluluğunu yüklemiş olursunuz.

“İletişim toplumu kavramının temelini de bir ülküselleştirme oluşturmuyor mu?” eleştirilerine karşılık olarak Habermas, gerçek kavramı, kanıtlamak ya da haklı çıkarmak açısından çözümlenecek olunursa, gerçek ile usa yatkın kabul edilebilirliğin aynı kefeye koyulmaması gerektiğini ileri sürer. Habermas’a göre, ileride karşısına çıkacak itirazlara karşı durabileceğine emin olunan ifadelerle “doğru” adı verilir. Yasaların meşruiyeti, oluşturuldukları demokratik süreçlere dayanıyorsa, geçerlilik savlarının söylemsel yollarla çözümlenebileceği bu tür tartışma biçimlerine sık sık başvurmak gerekir. Demokratik süreç, süreçlere uygun olarak ortaya atılmış önvarsayımları ancak bu tür tartışma biçimlerinin

77. 27 Nisan 2004 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 4982 sayılı “Bilgi Edinme Hakkı Kanunu”nu bu türden kamusal alanların oluşabilmesi adına Türkiye’deki son önemli gelişmelerden biri olarak belirtmek gerekir. Bu kanunla, herkes, Bakanlar Kurulu tarafından 19 Nisan 2004 tarihinde kabul edilen 7189 sayılı yönetmelikte belirlenen esas ve usuller çerçevesinde bilgi edinme hakkına sahiptir.

hukuksal olarak kurumsallaştırılmasıyla daha önce sözü edilen görüş ve istenç oluşumlarını yaratabildiği ve bunları garantilebildiği sürece temellendirilebilir. İkna edici kurala dayalı ölçütler yalnızca bu koşullar altında oluşabilir. Bunlar, yalnızca küreselleşme sürecinin doğal bir sonucu olarak, kendiliklerinden meydana gelmezler.

Siyasal kamusal alan, yalnızca biçimsel olarak düşünüldüğünde eşit bir yerdir. Bir başka deyişle, belli bir devlette tüm yurttaşların aynı yasal konuma sahip olması, bunların görüş ve istencin oluşumunu etkileyen olasılıklardan eşit olarak yararlandıkları anlamına gelmez. Siyasal güç, halen sınıfa, cinsiyete ve etnik kökenlere göre, eşit olmayan bir biçimde dağılmaktadır. Buna örnek olarak, çok sayıda demokratik devlette bir altsınıfın ortaya çıkışı ya da kadınların siyasete katılımlarının daha az olması gösterilebilir. Demokratik anayasal devlette tanınmak için verilen uğraş, yalnızca tüm toplulukların siyasal alana ulaşabildikleri, seslerini duyurabildikleri, gereksinimlerini karşılayabildikleri ve hiçbirinin aşağılanıp dışlanmadığı ölçüde yasal güce sahip olur. Habermas'a göre, bu anlamda, temsil ve yurttaşlık nitelikleri açısından bakıldığında, eşit haklardan yararlanmayı sağlayacak eşit olanaklar için gerçeklere dayalı peşin koşulların güvence altında olması zaten önemlidir. Bu yalnızca siyasal katılım değil, aynı zamanda toplumsal katılım ve kişisel özgürlükler için de gerekli koşuldur. Bu bağlamda, kotaların da desteklenmesi gereklidir.⁷⁸

Çağcıl demokrasilerde, üyelik ölçütleri açısından konuya eğilindiğinde, insanlar yurttaşlık haklarına sahip oldukları sürece belli bir toplumun üyesi sayılırlar. Sonuçta, halkın egemenliği belli bir toplum içinde vatandaşlık haklarına sahip olan tüm bireylerle ilintilidir. Yurttaşlık hakları, üyelerle üye olmayanlar, yurttaşlarla yabancılar arasında bir ayrımı gerektirdiğinden dışlayıcıdır. Etiksel değerlere dayalı insan hakları ise, belli bir topluma üyelikle ilgili olmadıkları için yurttaşlık haklarından farklıdır. İnsan hakları genelde bir ulus-devletin sınırlarıyla kısıtlı olan yurttaşlık haklarına göre daha kapsamlıdır. İnsan hakları ulus ötesi, evrensel bir yapıya sahiptir. Ancak, Habermas'ta insan hakları ile yurt-

78. Oysaki, parlamentomuzdaki kadın vekillerin sayılarının artırılmasına yönelik geçici tedbir kapsamında Meclis gündemine getirilen "Pozitif Ayırımıcılık" önergesi parlamento çoğunluğuna sahip iktidar partisi (AKP) tarafından geri çevrilmiştir.

lık hakları arasında içsel bir ilişki olduğu açığa çıkmaktadır. Ve bu ilişki, genel yasalar yoluyla değil de, daha çok görüş ve istencin baskı altında kalmadan, iletişimsel bir şekilde oluşturulmasıyla sağlanan siyasal özerklik uygulamalarının kuralla dayalı içeriğinden kaynaklanan bir bağla sağlanmış durumdadır. Bireysel özerklik ile yurttaşların özerkliği karşılıklı olarak birbirlerini varsayan kavramlardır. Gerçekten de, halkın egemenliği ve insan haklarının ortak kökeni, siyasal katılım amacıyla kurumsallaştırılmış haklar biçiminde ortaya çıkmaktadır.

IV. Sorunun Yeniden Tanımlanması

Toplumsal ilişkilerle ilgili kapsamlı kuramlar arasında Jürgen Habermas'ın *İletişimsel Eylem Kuramı*,⁷⁹ göreceli özerk alt-alanların özgüllüğünü teslim ederken, aynı zamanda toplum çözümlemelerini yeniden birbirleriyle bağlantılandırmaya çalışmıştır. Toplumsal hareketlerin büyüklüğü hesaba katıldığında, uygun görünen küresel bir birlikteliktir. Ancak şu da bir gerçektir ki, kimliklerin, yabancı kabul edilen bir şeylere karşı birer sınır olmalarından ötürü küresel kimliği hayal etmek toplumbilimsel olarak oldukça güç bir iştir. İlk bakışta böyle küresel kimliklerin var olduğu söylenebilir. Oysa bugün, bu türden görünen kimlikler, Kuzey Amerika, Batı Avrupa, Doğu Asya, Ortadoğu örneklerinde görülebileceği gibi, aslında, yarı-kıtasal düzeyde gerçekleşmiş bulunan bir yeniden örgütlenmeye işaret etmektedir.

79. Habermas'ın hiçbir zaman terk etmediği boyut özgürleşimci bir usallık projesidir. (...) İletişimsel usallığa geçiş şu iki neden açısından da değerlendirilebilir: Birincisi, Weber, Lukacs ve Eleştirel Kuram temelinde ele alınan usallık sorunsalının sorununu çözmemiş ve araçsal usa bir alternatif getirememiştir. İkincisi, sorunu özne/nesne ilişkisi temelinde ele alan her yaklaşımın sonuçta araçsal bir indirgemeden kurtulması mümkün değildir. Habermas'ın yapıtının bu denli ilgi çekmesinin nedeni, Alman İdealizmi'nin temel motiflerine günümüz koşullarında yeniden geçerlilik kazandırmasının yanında, Batı felsefesinde her zaman merkezi yeri olmuş bir temayı yeniden canlandırmasıdır. Bu tema Socrates'in Platonik portresiyle örneklenir. (...) Yalnızca ve yalnızca diyalogla ve diyalog içinde öz-anlamaya ulaşabiliriz. Eğer diyalog boş bir ideal değilse, diyaloga dayalı iletişim içeren toplumsal kurumların dönüşümü ve yeniden yapılanması pratik olarak mümkün hale gelir. Bkz. Richard Bernstein, "Introduction", *Habermas and Modernity*'den aktaran Besim F. Dellaloğlu, *Toplumsal'ın Yeniden Yapılanması/Habermas Üzerine Bir Araştırma*, Bağlam Yay., İstanbul, 1998, s. 189-190.

Her biri dışarıya karşı güçlü sınırlara sahip görünürken, belli ölçütlerde, yetersiz derecede eşgüdümlemiş iç iletişim karar alma mekanizmalarına sahip siyasal topluluklardır. Örgütlü çağcılığın dağılımı, toplumsallaşmış tüketim tarzlarından özelleşmiş tüketim tarzlarına doğru bir kayma doğurur. Üretim esnekleşmesinin, ayırım tarzlarının ve küçük grup standartlarının yaratılabilmesi için daha geniş bir hareket sahası açtığını söylemek pek de yanlış olmayacaktır.⁸⁰ Pierre Bourdieu de, örgütlü çağcılık koşulları altında, tüketici seçiciliğinin sınıf konumuyla tek boyutlu bir ilişki içerisinde olmadığını göstermektedir.⁸¹

Jürgen Habermas, birbirinden giderek uzaklaşan söylem evrenlerinin çoğul bir nitelik kazanmasını özgül olarak çağcıl deneyimin getirdiği bir şey olarak yorumlar. Ve birbirinden farklı iki tür çoğulculuğu bir araya getirir. Biri, işbölümünden, gerçeklik, yargı ve beğeniyle ilgili söylemlerin karşılıklı olarak ayrılmasından kaynaklanan, Habermas'ın kendi başına çağcılığın en önemli özelliği olarak değerlendirdiği ve felsefecilerle toplumbilimcilerin en azından birkaç yüz yıldır birlikte yaşamakta oldukları çoğulculuk; öteki ise, çağcılığın yadsıdığı ve uygulamada alt etmek için büyük bir çaba gösterdiği gerçeklik, yargı ve beğenin yerleştirilmesini yeniden istemleyen gelenek bağlamlı söylemlerin çoğulluğu.

Çağcıl anlamda, çoğulculuk anlayışının temel kaynağı, Alexis de Tocqueville'in bugün bile Siyaset Bilimi'nin -siyasal kuramın- en önemli yapıtlarından biri kabul edilen *Democracy in America*⁸² adlı yapıtıdır. Habermas'ta da Tocqueville'in etkisi açıkça gözlemlenmektedir. Kamusal alan kavramı Tocqueville'in ulusal çoğulculuk anlayışının izlerini taşımaktadır.

Şöyle ki, Batı toplumlarında genellikle Rönesans'la başladığı kabul edilen "*bireyselleşme*"nin beraberinde getirdiği, "çoğulculuk genörneği ile (ifade ve örgütlenme özgürlüğü) hukukun üstünlüğü (temel hak ve özgürlüklerin siyasal ikti-

80. Çağdaş dönem toplumsal hareketlerin toplumbilimsel çözümlemeleri konusunda bkz. Peter Wagner, *Modernliğin Sosyolojisi*, s. 268-271.

81. Bkz. Pierre Bourdieu, *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, İletişim Yay., İstanbul, 2003. Bu çalışmada Bourdieu ayrıca kullandığı temel kavramlarına (yapı, alan, strateji, habitus, kültürel sermaye, çıkar, illusio, simgesel iktidar) ilişkin yalın açıklamalarda bulunmuştur.

82. Alexis Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, Çev. İhsan Sezal, Fatoş Dilber, Yetkin Yay., Ankara, 1994, s. 278.

darın keyfi tasarruflarına karşı güvence altına alınması) ve siyasal iktidarın genel ve eşit oy; düzenli aralıklarla yapılan gizli oy (açık sayım ilkelerine dayalı seçimlerle el değiştirilmesi) öğeleriyle ifade edilen biçimsel (üsuli-procedural) bir demokrasi tanımına ulaşılmıştır”.⁸³

Buraya kadar, farklılık istemleriyle kamusal alan arasındaki ilişkinin nasıl kurulabileceği, demokratikleşme sürecinin temel sorusu olarak gündeme getirilmiş bulunmaktadır. Özetlersek, çağcıl benlik ve ulusal çoğulculuk anlayışı temelli kamusal alan kavramının yukarıda değinilen sorununun, öncelikle Habermas’ı, sonrasında da Connolly’nin önerisini izleyerek iki boyutlu bir yaklaşımla çözüme kavuşturmak olası gözükmektedir: 1) Habermas’ın kamusal alan kavramına gönderimle, kamusal yararın, kamusal alan içinde kimlikler-arası *diyalog* yoluyla yaşama geçirilmesi; 2) Aynı zamanda da, bu diyalogun örgütlenme biçiminin *ötekine karşı sorumluluk ilkesi* temelinde düzenlenmesi gerekliliği. Görüldüğü üzere, kamusal alan, yalnızca, diyaloga dayalı farklı söylemler-arası bir dolayım alanı değil, aynı zamanda da ötekine karşı eleştirel sorumluluk ilkesinden hareketle çoğulculuk ethosunun yaşama geçirildiği bir mekân konumundadır. Öyle ki, bu tanım, “hem kamusal alanın ‘demokratik özne’si olacak benlik anlayışının kimlik/fark ilişkisi içinde çoğullaştırılmasını ve böylece aynılığa değil farklılığa, bütünselliğe değil çoğulluğa, sabitliğe değil değişebilirliğe, ontolojiye değil tarihselliğe dayalı çok-boyutlu bir toplumsal kimlik tanımını gündeme getirir, hem de kamusal alanın uzlaşmaya dayalı değil, ancak kimlikler-arası rekabet ilişkisinin ‘çoğulculuk ethosu’ temelinde örgütlenmesini gerekli kılar”.⁸⁴ Ben ve öteki karşıtlığına dayanan niteliği içerisinde kamusal alan, farklılıkların ayrıcalıklaştırılmasına yol açan özcü ve köktenci kimlik istemlerini besleyen iki cepheli kimlik siyasetine karşı güçlü bir demokratikleşme sürecini başlatma yetisine sahip bir kavramdır. En yalın anlamda, çoğulculuk ethosu temelinde örgütlenmiş kamusal alan, toplumsal kimliklerin demokratik özne konumuna dönüşmesinin *mutadis mutandis* koşuludur. Diğer bir anlatımla, kamusal alan, özdeşleşmeyi temel alan iki cepheli siyasete

83. Levent Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yay., İstanbul, 3. Baskı, 1995 (1990), s. 31.

84. Agy., s. 66.

karşı toplumsal ilişkilerin çokkültürlü düzenlenmesini olası kılan çoğulculuk ethosunu öne çıkararak, toplumsal kimliklerin, kendi kimlik istemlerinin sınırlarını tanımalarını, kimliklerini aşarak toplumsal ilişkileri çözümlemelerini sağlar ve bu anlamda, demokratik yönetimin kuralla dayalı temelini kuran ilkeler üzerinde bir anlaşmaya varmalarının yolunu açar.

Avrupalı kuramcılar da Avrupa Topluluğu'nun doğasını ve gerektirdiği yurttaşlık biçimini anlamaya çaba harcarken bu ikilemle karşılaşır. Habermas'a göre, Avrupa Birliği başarılı ulusal devletleri niteleyen ortak gelenekler, kültürler ve diller temelinde sağlanamaz. Bunun yerine, Avrupa yurttaşlığı, paylaşılan adalet ve demokrasi ilkelerine dayanan *ulus-ötesi bir anayasal yurtseverlik* temelinde kurulabilir. Charles Taylor ise, birlik için, paylaşılan değerlerin yeterli olmadığını, dikkatleri kimlik sorununa çekmek gerektiğini savunur.⁸⁵ Paylaşılan değerler ve gurur kaynağı, çokuluslu bir devlette dayanışmanın sürmesine yardım eder hiç kuşkusuz. Ancak, tek başlarına, ayrı ayrı özyönetimli uluslardan oluşan ülkelerde ortak bir kimliğin yaratılmasına ne derece yetkindirler.

Oysa hiç şüphe yok ki, çokuluslu devlet içinde dayanışma ve ortak amaç duygusunu ilerletmenin geçerli bir yolu varsa, o da, bu ulusal kimliklerin boyun eğdirilmesinden değil, uzlaştırılmasından geçer. "Farklı ulusal gruplardan oluşmuş halk, büyük siyasal yapılanmayı, kimliğine boyun eğdirilen değil, kimliğinin besleneceği bir bağlam olarak görürse ancak, bu yapıya bağlılık gösterecektir."⁸⁶ Ancak, dünyanın çeşitli yerlerinden gelmiş göçmenler yanında, son derece eşitsiz ölçülerde çok sayıda ulusal ve yerli gruplardan oluşmuş, çokuluslu olmakla kalmayıp aynı zamanda çoketniklikli de olan ülkelerde durumun çözümü çok daha güçtür. Bu çö-

85. Bkz. Jürgen Habermas, "Citizenship and National Identity; Some Reflections on the Future Europe", Praxis International, 12/1, s. 1-19'dan aktaran Levent Köker, agm., s. 47-49.

86. Will Kymlicka, agy., s. 287. Burada iddia edilen savın ispatını en iyi gerçekleştiren Kanadalı Quebecclilerin örneği olabilir. Kanada örneğinde Taylor'un belirttiği gibi, Quebecclilerin Kanada'yı her şeyin başına koymaları gerektiğinde ısrar etmek, "Quebecli federalistler için bir anlam ifade etmez... Biz Quebec'e ait olarak Kanada'ya aitiz. Eğer bu bağlılıklar birinin öne alınmasını zorunlu kılacak bir noktaya getirilip kutuplaştırılırsa, Kanada'mız zaten kaybedilmiştir". Bkz. Charles Taylor, "Shared and Divergent Values", Options for a New Canada, Toronto University of Toronto Press, Will Kymlicka (1998) içinde, s. 287.

züksüzlük noktasında, Charles Taylor'ın derin ayrılık kuramına başvurmak en genel geçer yol olarak görülmektedir.

Demokratikleşme bağlamında Jürgen Habermas, geliştirmiş olduğu “kamusal alan” kavramıyla bu soruya yanıt bulmaya çalışmıştır. Devlet-toplum ilişkilerinin demokratikleşmesi konusunda Habermas şunları ileri sürer: Demokratik yönetim, bürokratik-çağcıl devletin, salt “hukukun üstünlüğü” ilkesi yoluyla denetlenmesi anlamına gelmemelidir. Aynı zamanda, alttan-denetimi sağlayan ve karar-alma süreçlerine katılımı gerçekleştirecek bir “*kamusal iletişim mekânı*”nın varlığı da devlet-toplum arasında kurulacak demokratik bir yönetim için gerekli koşuldur. Diğer bir anlatımla, usçul-yasal otoriteyi yaşama geçiren çağcıl-devlet iktidarının meşruluğu yalnızca yasalarla değil, aynı zamanda diyalog ve iletişime dayalı bir usçulluk anlayışı üzerine kurulmuş kuralla dayalı ilkeler yoluyla da değerlendirilmelidir. Salt “hukukun üstünlüğü” ilkesiyle sınırlı hareket tarzıyla, demokratik yönetim anlayışı meşruluk krizini aşamaz.⁸⁷ Bu nedenle, ikti-

87. Bkz. Jürgen Habermas, *Between Facts and Norms*, MIT Press, Cambridge, 1996'dan aktaran Fuat Keyman, agm., s. 59. Burada, Seyla Benhabib'in liberal demokrasinin yaşadığı meşruluk kriziyle ilgili beş maddeyi içeren, konuyu açıklıkla sergileyen, değerlendirmesini vermek de uygun düşecektir. Benhabib'e göre, söz konusu krizin temel nedenleri şurada yatmaktadır: 1) Devlete karşı bireyin hukuk aracılığıyla korunmasına olanak tanıyan bireysel hak ve özgürlükler, bireyin siyasal karar-alma süreçlerine katılımıyla ilgili bir açılım potansiyeli taşımasına karşın, bunu sağlamaktan çok, bireyin kişisel (özel) alandaki güvenliğiyle (dokunulmazlığı) ilgili olmaktadır. 2) Yerleşik demokrasilerin kurumsal yapısı ve işleyişi, temsili kurumların ve bu kurumlar içinde iş gören örgütlerin (siyasi partilerin ve baskı gruplarının) hiyerarşik, eşitsizlikçi (oligarşik) yapıları, bireylerin siyasal süreçte seslerini katmalarının önünde ciddi engeller olarak durmaktadır. 3) Buna ek olarak, günümüzün dünyasında ortaya çıkan yeni oluşumlar da demokratik meşruluğun içinde bulunduğu krizi derinleştirmektedir. Bu yeni oluşumlar... bireylerin grup aidiyetleri esasında dile getirmeye başladıkları “toplumsal kimliklerin tanınması” istemlerinde ortaya çıkmaktadır. 4) ... “kültürel kimlik” içinde ifade edilen “iyi yaşam” seçimlerinin kamusal (siyasal) değil, özel (bireysel) alana ilişkin olduğunu savunan, (ve böylece) liberal-demokratik devletin bu seçimler karşısında “tarafsız”, dolayısıyla bu seçimlerin siyasal yansımalarına “kapalı” olmasını (kabul eden anlayış), çoğulculuk ve katılım gibi demokratik meşruluğun özündeki değerleri de sınırlandırmak amacındadır. 5) Bu sınırlandırma (2)'de belirtilen engelleyici yapılanmalarla birleşmekte ... (böylece) liberal-demokratik kurumlaşmanın içinde yer aldığı çağcıl anayasal devlette siyaset, sözcüğü eski Yunan'dakinden farklı olarak, “iyi siyasal toplum”un ne olduğuyla ilgili bir arayış etkinlikleri bütünü olmayıp, devletin varlığı ve bekaasıyla ilgili kaygıların belirlediği bir teknik etkinlikler biçiminde anlaşılmaktadır. Bkz. Seyla Benhabib, “Deliberative Rationality and Models of Democratic Legitimacy”, *Constellations* I, 1994'ten aktaran Fuat Keyman, agm., s. 59.

dar ve meşruluk kavramları temelindeki bu kriz ancak Katılımcı Demokrasi'ye dönüşümle aşılabılır. Habermas, bu dönüşümün gerçekleşmesi için iki önemli kuramsal hareketin gerçekleştirilmesi gerektiği kanısındadır. İlk hareket, yönetsel düzeyde *devlet-sivil toplum* karşıtlığı temelinde kurulan geleneksel toplum anlayışından *siyasal toplum/sivil toplum/ekonomik toplum* temelinde kurulacak üç-boyutlu bir toplum anlayışına geçişle gerçekleşebilir. Bu yaklaşım, Habermas'ın sivil toplumu, hem özel kişiler-arası pazar mekanizması yoluyla yapılanmış etkileşim alanı olarak tanımlayan *Liberal Demokrasi*'nin dışında, hem de toplumu bir bütün olarak oluşturan süreçlerin kurucu ögesi olarak düşündüğü topluluk (cemaat) kavramı içinde eriten toplulukçu *Cumhuriyetçi Demokrasi*'nin dışında tanımladığını göstermektedir.⁸⁸ Özetle, Habermas için sivil toplum, hem pazar mekanizmalarının dışında hem de topluluklara indirgenmemesi gereken bir alanın varlığını simgeler. Üç-boyutlu toplum anlayışı üzerine kurulu sivil toplum anlayışı ile siyaset, hem liberal hem de cumhuriyetçi demokrasilerden farklı bir tarzda yorumlanır. Liberal demokrasi siyaseti dar anlamıyla ele alırken, cumhuriyetçi demokrasinin kavramı geniş anlamıyla aldığını görmekteyiz. Her iki siyasal kuram, devlet-sivil toplum karşıtlığı, dolayısıyla iki-boyutlu toplum anlayışı üzerine oturduğu için demokrasi sorunsalında sınırlı, dolayısıyla sorunlu kavramlardır. Üç-boyutlu toplum anlayışı ise başlangıç noktası olarak siyaseti etiksel bir eylem olarak belirlemiştir. Habermas'a göre sorgulama/tartışma/müzakere etme, bireysel ve toplumsal kimliklerin birbirlerinin bağımlı varlık koşullarını fark etmelerini sağlayan ve kendi aralarında belirli bir ölçüde dayanışmalarını da olası kılan bir etkinliktir.⁸⁹

Devamında, Habermas'ın katılımcı demokrasiye dönüşümü sağlayacak ikinci kuramsal hareketini de belirtmek gerekir. Burada, Habermas, üç-boyutlu toplum anlayışı üzerine kurduğu ve ekonomik toplumun dışına yerleştirdiği sivil toplumu *kamusal alan* olarak tanımlamıştır. En genel anlamda, kamusal alan toplum ile devlet arasında bir dolayım alanı olarak görülebilir. Habermas'ın iki boyutlu öneme sahip olarak gördüğü kamusal alan, "hem devlet-sivil toplum

88. Bkz. Jürgen Habermas, *Between Facts and Norms*, MIT Press, Cambridge, 1996'dan aktaran Fuat Keyman, agm., s. 60.

89. Agm., s. 60-61.

İlişkilerinin karşılıklılığını, karmaşıklılığını ve çok-boyutluluğunu simgeleyerek, hem de felsefi düzeyde üretilen kurallı dayalı savların ve önerilerin demokratik yönetim için değerini vurgulayarak, çağcıl siyasal kuram içinde devlet-sivil toplum arasına çizilen karşıtlığın gerisinde bir “düşünme ve (varolan iktidar ilişkilerini) sorgulama mekânı” yaratır.⁹⁰ Habermas’ın terimiyle, söz konusu edilmekte olan kamusal alan *iletişimsel ussallık* temelinde hareket eden bir alandır. Bu anlamda, demokratikleşme de çağcıl bürokratik devletin yasal-ussal hareket tarzını iletişimsel ussallık temelinde katılımcı demokratik yönetime dönüştürme sürecini tanımlar. Bu da bizi, liberal ve cumhuriyetçi demokrasilerde yaşananlardan farklı, aşağıdaki gibi bir demokrasi tanımına götürmektedir. Demokrasi, “ahlak ve siyasal eşit” olarak kabul edilen bireysel ve toplumsal kimliklerin kendi yaşam tarzlarını etkileyen kararlar üzerinde özgür ve makul sorgulama/tartışma olanağını buldukları ve bu anlamda karar-alma süreçlerine katıldıkları bir kamusal iktidar pratiğidir”.⁹¹ Bu tanıma göre, en yalın biçimiyle demokrasi, “toplumsal yaşamın iletişimsel ussallık ve sorgulama etkinliği temelinde *örgütlenme biçimi*”dir. Bu noktada, siyasetin etiksel bir eylem olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bağlamın ortaya koyduğu bir başka açıklık da, demokratik yönetimin, devlet-toplum ilişkisinin toplumsal kimlikler-arası sorgulama/tartışma/müzakere etkinliği temelinde örgütlenme tarzı olduğudur.

Siyaseti, Aristotelesci anlamda,⁹² *etik bir pratik* olarak gören Habermas, devlet-toplum ilişkisiyle ilgili kurumsal düzenlemeleri ve eylemleri belirleyen ilkelerin ve kuralların kamusal alan içinde sorgulama, tartışma ve uzlaşma sürecine sokulmasını salık verir. Bu anlamda, devlet-toplum ilişkilerini düzenleme tarzı olarak demokratikleşme süreci içerisindedir:⁹³ 1) Kamusal alan yoluyla kimlikler-arası sorgulama/tartışma zemininin ortaya çıkması olasılık kazanır; 2) Sivil toplum, iletişimsel ussallığın (ya da Aristo’nun deyişiyle

90. Bkz. J. Cohen ve A. Arato, *Civil Society and Political Theory*, MIT Press, Cambridge, 1992’den aktaran Fuat Keyman, *Doğu Batı, Felsefe Sanat ve Kültür Derneği Yay.*, Ankara, Sayı 5, Ocak 1998-9, s. 61.

91. Bkz. S. Benhabib, “Deliberative Rationality and Models of Democratic Legitimacy”, *Constellations* I, 1994’ten aktaran Fuat Keyman, *agm.*, s. 62.

92. Aristoteles’in siyaset üzerine konuşmaları için bkz. Aristoteles, *Politika*, Remzi Kitabevi Yay., İstanbul, 1990.

93. Bkz. Fuat Keyman, *agm.*, s. 63.

“pratik aklın”) kurala dayılı temelini oluşturduğu bir alan olarak hareket eder; 3)Siyaset, “etik bir pratik” olarak görülerek, demokrasinin kurumsal ve kurala dayalı boyutları arasına pozitivist ve çağcıl söylemler tarafından yerleştirilmiş karşıtlık ilişkisi ortadan kalkar ve 4)Demokratik yönetim de, çağcıl devletin iletişimsel ussallığı simgeleyen kamusal alan tarafından denetlenmesini olası kılan “katılımcı bir devlet-sivil toplum ilişkisi” olarak tanımlanır.

Habermas'ın iletişimsel ussallık yoluyla geliştirdiği kamusal alan kavramı demokratikleşme sürecinin başlangıç noktası olarak ele alındığında, bu alanda hareket eden, diyaloga giren katılımcıların benlik oluşumlarının çağcıl ussal benlik olduğunu belirtmek gerekir. Bu anlamda, çağcıl benliğe dayalı kamusal alanın farklılıkların birlikte yaşamasını düzenleyerek bir devlet-sivil toplum ilişkisinin kurulmasına katkıda bulunması beklenir. Bu nedenle kamusal alan ile kimlik/fark ilişkisini birlikte düşünmek gerekmektedir. Bilindiği üzere, çağcıl benliğin meşruiyet kaynağını kendi tanımına uymadığı için “ötekileştirdiği” kimliklere dayandırması başlı başına bir sorundur. Dolayısıyla kamusal alanın bu sorunu aşabilmesinin koşulu, farklılıkların birlikte yaşamasını olanaklı kılarken, farklılıkların istemlerinin kökten-ci kimlik siyasetine dönüşmesini engelleyen bir dolayım alanı olarak da işlev görmesidir. Kamusal alanı bu bağlamda, kimliğin tarihselliğinin, ilişkiselliğinin ve değişebilirliğinin tanındığı alan olarak görmek olası olacaktır. Bir başka söyleyişle, kamusal alanın farklılık istemlerinin öteki kimlikleri yok edici bir içerik taşımasını sağlayan bir iletişim alanı olduğunu vurgulamakta da yarar vardır. Sonuç olarak kamusal alan, bireysel haklarla sivil erdemin eklemlendiği bir dolayım alanı olarak düşünüldüğü ve yaşandığı sürece, demokratik bir devlet-sivil toplum ilişkisinden söz etmek olası olabilecektir.

Kamusal alan-demokratikleşme tartışmasının odağını Türkiye üzerine çevirirsek, “çağcılaşıma tasarımı”ndan hareket eden Türkiye Cumhuriyeti'nin tam bir ulus-devlet olarak kavramsallaştırılmasının altında toplumsal ilerleme ve ekonomik gelişmeye dayalı bir Batılılaşma tablosu yattığı görülür. Ancak tüm bunlara karşın, bireysel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmadığı, farklılık istemlerinin tanınmadığı, “alternatif toplum vizyonlarının iç ya da dış teh-

İlke kodlamasıyla ötekileştirildiği"⁹⁴ ortamda demokratik çerçeveyi belirgin kılmak güçleşmektedir.

Bugün açıktır ki, dünyada yaşanan toplumsal değişim ve dönüşümler sonucunda, Cumhuriyet genörneğinde, toplumsal istemlere demokratik anlamda yanıt bulmakta zorlanılmaktadır. Bunun yapısal durumdan kaynaklandığı varsayılacak olursa, Cumhuriyet genörneğini meydana getiren üç temel ilkeyi burada hatırlatmak gerekir. Bunlar: 1) Egemen özne olarak devlet ve devlet egemenliği söylemi; 2) Ulus=toplum birliği anlayışı üzerine kurulmuş ve kamusal yararın devlet seçkinleri tarafından belirlenmesi ve bireysel/toplumsal çıkar ve talepler üzerine empoze edilmesi işlevi gören siyaset anlayışını yaşama geçiren organik toplum vizyonu; 3) Devlete karşı ödevler ve sorumluluklar temelinde tanımlanmış ancak sınırlı haklara sahip Cumhuriyet vatandaşı anlayışı.⁹⁵

Bu üç temel ilkenin de bugün temsiliyet krizine⁹⁶ girdiği, bu nedenle de giderek devletçi ve milliyetçi söylemleri besler görülmekle birlikte ulus ötesi oluşumları da hızlandırdığı düşünülmelidir. Bu bağlamda, devlet-toplum ilişkilerinin demokratikleşmesinin hem devletin hem de sivil toplumun demokratik ilkeler çerçevesinde örgütlenmesini öngerektirdiği açıktır. Bu bir anlamda, özgürlük anlayışı üzerine bir yoğunlaşmaya da koşutluk gösterir. Söz konusu örgütlenme tarzında, farklı biçimleriyle özgürlüğün temel bir hak olduğu, farklılık istemlerinin vatandaşlık söylemi içinde yapıldığı ve sivil haklar üzerine yapılan mücadelenin çokkültürlülük⁹⁷ haklarını da içerdiği kabul edilmelidir. Habermas'ın be-

94. Fuat Keyman, *agm.*, s. 67.

95. *Agm.*, s. 68.

96. Egemen özne devlet, hem ekonomik hem siyasal hem de insan hakları ve demokratikleşme boyutlarında önemli sorunlara karşı yetersiz kalıp küçülürken, kendi kimliğini korumak için gittikçe toplumdan koparak otoriterleşmektedir. Öte yandan, değişen kınalık/farklılığa dayalı toplumsal istemler, ekonomik ve sivil vatandaşlık hakları ve yaşamın her alanında hissettiğimiz toplumsal değişim, organik toplum vizyonunu parçalamakta ve bu vizyonun taşıyıcısı kurumlarını (devlet ve siyasi partiler) ciddi bir temsil kriziyle karşı karşıya bırakmaktadır. (...) Alternatif modernite söylemlerinin ortaya çıktığı (sözelimi yeni muhafazakâr, İslami ya da demokratik modernite söylemleri) bugün, ödevlere ve kısıtlı yasal haklara dayalı vatandaş kimliği toplumsal istemlere yanıt verememekte ve bu istemlere eklenememektedir. Sivil haklar dili, farklılık istemleri ve topluluğa dayalı kimlik savları, aynı zamanda vatandaşlık kimliği içinde yapılmakta ve vatandaşlık hakları olarak yaşama geçirilmektedir. Bkz. Fuat Keyman, *agm.*, s. 68.

97. Siyaset Bilimi'nde kamusal alandaki çokkültürlülüğü hukuksal ve toplumbilimsel temeller üzerinde sürdüren ciddi tartışmalar başlamış durum-

lirttiği gibi, özgürlük geç-çağcıl zamanlarda, zorunlu bir nitelik taşımakta, bu nedenle, bireyin kendi çevresini kurma, farklılık yaratma ve toplumsal süreçlere eleştirel bakma yetisiyle beraber düşünülmesini gerektirmektedir.

Devletin menşei (kökeni) aydınlanma düşüncesinde ve bu düşünceyi izleyen her devirde göreceli, varsayımsal bir açıklamaya dayalıdır. Özellikle bu açıklamalarda ilkel toplumlardaki bireylerin “iyi vahşi” (*bon sauvage*) oldukları temel tezine dayanılmaktadır. Bu teze göre, “iyi vahşi”nin saf, durgun düzenini bir toprak parçasını çitle çeviren ilk insan bozmuş ve bunun sonucunda mülk ve mülkiyet kavgaları görünür olmuştur. Dolayısıyla devlet aslında, bu mülkiyet bilmez iyi insanların mülkiyetin yaratılmasıyla birbirine düşmesi kuramına dayanır. İşte devlet, bu anarşiyi önlemek amacıyla sözleşmeye dayalı olarak kurulan bir birliktir.

Max Weber'in bilinen devletlik ölçütlerine göre, bir devletin devlet olabilmesi için sınırları belli bir ülkeye sahip olması gerekir; bu ülkede yaşayan uyrukları vardır ve bu beşeri-coğrafi alanda meşru zor kullanma tekelini elinde bulundurur. Weberyen anlamda devlet olmak, kamu otoritesi olmanın gerekli koşuludur; ancak yeterli koşulu değildir. Jürgen Habermas'a göre devlet, kamu otoritesi sıfatını, “kendi hukukuna tabi olanların ortak kamusal selametini sağlama görevine borçludur”.⁹⁸ Habermas, feodal devletten çağcıl devlete geçişi, “temsili kamu”dan “kamu otoritesi”ne geçiş olarak açıklar. Temsili kamu, kapitalizm öncesi iktidar biçimlerine, özellikle de feodal iktidara ait bir özellik görünümündedir. Günümüzdeki parlamento ve ulus arasındaki gibi bir temsili ilişki bulunmamaktadır. Feodal hükümdar halkını değil, halkın önünde, iktidarın cisimleşmiş, vücuda gelmiş biçimi olarak salt kendini temsil etmiştir. Feodal hükümdar, kendi kimliğinde cisimleşmiş iktidarın kaynağı olarak da, hiçbir zaman halkın seçimini değil, daha yüksek ve daha soyut bir kuvvetin, sözgelimi Tanrı'nın inayetini

dadır. Bu konuda sürdürülmekte olan tartışmalarla ilgili olarak bkz. Ömer Çaha, “İdeolojik Kamusalın Sivil Kamusala Dönüşümü”, *Doğu Batı*, Sayı 5, Ocak 1998-9; Jürgen Habermas, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, Çev. Tanıl Bora-Mithat Sancar, İletişim Yay., İstanbul, 1997; Amy Gutmann (Der.), *Çokkültürcülük: Tanınma Politikası*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1996. Ayrıca bkz. William Connolly, *Kimlik ve Farklılık: Siyasetin Açmazlarına Dair Çözüm Önerileri*, Çev. Ferma Lekesizalın, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1995.

98. Jürgen Habermas, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, Çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 58.

göstermiştir. Kendisini de bu yüce kuvvetin taşıyıcısı konumuna çıkarmıştır. Feodal hükümdarın, kendisinden daha büyük bir kuvvetten kaynaklanan ve kendi kimliğinde varlıklaştıran iktidarı halk önünde temsil etmek için oluşturulmuş törenlere, işaretlere, kıyafetlere, jestlere, hitap biçimlerine ve soylu davranış kodlarına başvurmuş olduğu görülmektedir.⁹⁹

Yine Habermas, temsili kamunun kurumlarının, kısaca kilisenin, krallığın ve soyluluğun, 18. yüzyıl sonlarından itibaren çözülmeye ve “kamusal” ve “özel” unsurlar arasında parçalanmaya başladığını belirtir. Dinsel alanda, yeni düzenlemelerle birlikte, din ya da insanın ilahi kudretle bağ kurma yolu, kilisenin tekelinden çıkarak özel bir duruma çekilmiştir. Kilise de kamu hukukuna bağlı sıradan bir kuruma indirgenmiştir. Siyasal alanda ise, özel ve kamusal unsurlar arasındaki parçalanma en görünür biçimini, kamu bütçesi ile feodal hükümdarın özel serveti ve harcamaları arasındaki ayrışmada göstermiştir. Benzer biçimde sivil bürokrasi, ordu ve yargı, hükümdar sarayının özel alanından özerkleşerek kamu kurumlarına dönüştürülmüştür. Ekonomik bakımdan varlıklı gruplar da, parlamentolar ve yargı kurumları gibi kamusal iktidar organları oluşturmuşlardır. Son olarak da, kent loncalarında örgütlenmiş meslek grupları, özerkleşmiş özel alan sıfatıyla devletin karşısına dikilen burjuva toplumuna dönüşmüşlerdir.¹⁰⁰

Yukarıda değinilen tüm bu gelişmeler ışığında, temsili kamu çözümlere yerini ulusal ve ülkesel devlette somutlaşan “kamu otoritesi”ne bırakmıştır. Yinelemek gerekirse temsili kamu, kaynağını daha yüce bir kuvvetten aldığı ileri sürülen, hükümdarın şahsında toplanan ve halk önünde törenlerle ifadesini bulan eski iktidar biçimini belirtir. Kamu otoritesi ise, meşru zor kullanma tekelini elinde tutan bürokratik bir aygıtın, bu aygıt içerisinde bir mevki sahibi olmayan ve bu yüzden de “özel şahıslar” olarak belirlenen toplum üzerinde kurduğu denetleme ve düzenleme etkinliğini anlatır.¹⁰¹ Kamusal alan Habermas’a göre, özel şahısların, kendi-

99. Agy., s. 62-71.

100. Jürgen Habermas, “The Public Sphere”, *Contemporary Political Philosophy, An Anthology*, Robert E. Goodin, Philip Petit (der.), Blackwell, Oxford, 1997, s. 106 ve yine Jürgen Habermas, *Kamusal alanın Yapısal Dönüşümü*, Çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar, İstanbul, İletişim Yay., İstanbul, 1997, s. 68-72.

101. Agy., s. 69.

lerini ilgilendiren ortak bir sorun etrafında akıl yürüttükleri, usçul bir tartışma içine girdikleri ve bu tartışmanın sonucunda o sorun hakkında ortak bir kanıyı, bir başka söyleyişle “kamuoyu”nu¹⁰² oluşturdukları süreç, araç ve mekânların tanımladığı yaşam alanıdır. Kamusal topluluk genişlediğinde, o zaman tartışma doğrudan değil, araçlar -medya- dolaşımıyla yapılır. Dolayısıyla basın, kamuoyunun oluşmasında vazgeçilmez bir unsurdur. Siyasal kamu ve siyasal kamu alanı ise, kamunun ve kamusal alanın özel biçimleri olarak ortaya çıkar. Siyasal kamunun, basın dışındaki başlıca iletişim ve kanaat üretme araçları dilekçe verme, dernekler, partiler, kulüpler, siyasal toplantılar ve elbette, demokratik bir rejim söz konusu olduğunda seçimler, yerel ve merkezi parlamentolardır. Akıl yürütme etkinliğinde bulunurken kamusal topluluğun¹⁰³ zora, özellikle de devlet zoruna maruz kalmaması, toplanma özgürlüğüne sahip olması, fikirlerini ifade etme ve yayma özgürlükleriyle donatılması gerekir.

Küresel çapta konu ele alındığında da siyasal kamunun, özellikle içinde bulunduğumuz 21. yüzyılda, kültürel, toplumsal-cinsel, etnik, dilsel, dinsel grupların yurttaşlık hakları için verdikleri mücadeleler ve elde ettikleri kazanımlarla, siyasal-sosyal ekseninde genişlemekte olduğu gözlenmektedir. Türkiye’de ise 18. yüzyılın sonundan başlayan ve Cumhuriyet’le birlikte yoğunlaşarak devam eden bir çağcıl devlet kurulması ya da bir başka ifadeyle devletin Weberyen bir devlete dönüştürülmesi süreci yaşanmıştır. Batı’daki çağcıl devletin bürokratik bir aygıt olarak ülkeye aktarılması sağlanmaya çalışılmıştır. Tanzimat’tan bugünkü Cumhuriyet’e dek ara ara kesintili dönemler söz konusu olsa da, Türkiye’de devletin anayasal nitelikte bir hukuk devletine dönüştürülmesi çabaları hep varlığını korumuştur. Habermas’ın kamusal kuramı ışığında, devletin hukuk devletine dönüşebilmesinde yaşanan güçlüklerin ana nedeni olarak, onu böyle dönüşüme yönlendirecek devlet dışı etkenlerin, özellikle burjuva siyasal kamusunun gelişmemiş olması gösterilir.

102. Kamuoyu, bireysel kişilerin tek tek kanaatlerinin ortalaması değildir. Kamuoyu, kanunları desteklemek suretiyle etkinliklerini sağlar; toplumsal kuruluşların sürdürülmesini temin eder; toplumsal standartların saklanmasına hizmet eder ve sonuç olarak da toplumun ruhsal gücünün sağlamlaştırılmasına yarar. Bkz. Emory S. Bogardus, *The Making of Public Opinion*, Associated Press, New York, 1951’den aktaran Âlim Şerif Onaran, *Kamuoyu (El Kitabı)*, Filiz Kitabevi Yay., İstanbul, 1984, s. 29.

103. Agy., s. 153-173.

"Türkiye'de ancak 1970'lerden sonra bir burjuva siyasal kamusunun oluşmaya başladığı gözlemlenir.

Bugün güçlü devlet özgür toplumun devletidir; demokrasinin ürettiği "siyasal us"un biçimlendirdiği devlettir. Bu siyasal us da, demokrasinin katılımcılarında (aktörlerinde) aranmalıdır.¹⁰⁴ Bunun için de devletin yapılanmasına yeniden eğilmek gerekir. Devletin, hem kendi için ve kendinde bir varlık olması hem de uyruksuz yaşayamaması, bir ikili varoluşu zorunlu kılar. Bu zorunluluğun anahtar sözcüğü de "egemenlik"ten başka bir şey değildir.

Habermas da bu bağlamda düzen kuramının, siyasal düzenin genel çıkarlara yönelik kamuoyu oluşumundan bağımsız olarak, "haklılaştırım gerekmesi"ni stratejik biçimde, kültür, kişilik ve kamuoyunu araçsallaştırarak karşıladığının altını çizer. Ancak bu türden haklılaştırmaların yol açacağı başka sorunlar olacaktır. Söz konusu toplumsal düzenlerin çevrelerine karşı özerklik kazanmaları sonucunda, kendilerine özgü dil oyunları geliştirme olasılığı doğabilecektir. Durum böyle olunca da, tüm toplumu ilgilendiren sorunların nerede, hangi dil boyutunda tartışılabileceği gibi önemli bir sorunla karşı karşıya kalınabilecektir. En sade ifadeyle, gerçek kamuoyu, ilkede, öznel nitelikte bireylerarası iletişimle oluştuğuna göre, tartışmanın bireylerin karşı karşıya gelebilecekleri bir yerde olması gerekir. Bu yer kamuya açık iletişimin yayılma alanıyla sınırlandırılabilir. Ancak, medyalar tarafından oluşturulan kamuoyunun alanı, gerçekten son derece soyut bulunan bir alandır. Burada kastedilen kamuoyu daha çok, gerçek toplumsal mekânlarda oluşturulan alanlardır. Dolayısıyla, medya tarafından oluşturulan kamuoyu alanlarından büyük ölçüde ayrılırlar.

Sonuç olarak belirtmek gerekir ki, kamusal alanı özgün ve devlet baskısından özerk bir varlıksal alan kılmak gereklidir. Sivil itaatsizlik ancak böyle bir kamusal alandan yanıt alabilir; ayrıca, bu isteminden ötürü, kamu alanının da bu temel ilkeler çerçevesinde yapılanmasına katkıda bulunur; çünkü kamusal vicdana çağrı yapmaktadır ve bu vicdanın da temel adalet ilkeleri çerçevesinde çağrıya yanıt vermesini bekler. Bu nedenle, Habermasyen bakış açısından, devlet

104. Bu durumda, her bireyin yinelemesi gereken oldukça yalın bir ilkeye ulaşıyoruz: "L'Etat c'est moi." Bkz. Mümtaz'er Türköne, "Derin Devlet", *Doğu Batı*, Sayı 1, 1997, s. 49.

baskısından kurtulmuş ve ucu açık bir iletişimle kurulan kamusal alanda sivil itaatsizlik eylemleri,¹⁰⁵ demokratik hukuk devletinin meşruiyetinin garantörü olmaktadır.

105. Dworkin, sivil itaatsizlik eylemleri olmadan yaşayan, devletin ve iktidarın kamuya ait olması şeklindeki özgün içeriği bulunan Cumhuriyet'in [res publica] ne kendini yenileme yeteneğini ne de yurttaşların meşruluk inancını kazanabileceğini, ABD'de sivil itaatsizliğin artık korku yaratıcı bir tasarımla olmayıp, siyasal olarak merkezde bulunan insanlar tarafından bile oldukça olumlu karşılandığını ve ABD'nin bu eylemler sayesinde daha iyi bir ülke olduğuna dair inancın arttığını söylüyor. Bkz. Ronald Dworkin, *Sivil İtaatsizlik-Sivil İtaatsizliğin Etiği ve Pragmatikliği*, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1996, s. 140.

Kaynakça

- ARENDT, Hannah, *Totalitarizmin Kaynakları-1*, Çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.
- ARISTOTELES, *Politika*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1990.
- ATİKER, Erhan, *Modernizm ve Kitle Toplumu*, Vadi Yayınları, Ankara, 1998.
- BOURDIEU, Pierre, *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- BOURDIEU, Pierre, *Langage et Pouvoirs Symbolique*, Editions Fayard, Paris, 2001.
- CONNOLLY, William, *Kimlik ve Farklılık: Siyasetin Açmazlarına Dair Çözüm Önerileri*, Çev. Ferma Lekesizalın, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.
- COX, R. W., "Hegemony and International Relations", *Millennium: Journal of International Studies*, No.12, 1983.
- CUSSET, Yves, *Habermas, L'Espoir de la Discussion*, Michalon, Paris, 2001.
- ÇİĞDEM, Ahmet, *Akıl ve Toplumun Özgürleşimi*, Vadi Yayınları, Ankara, 1997 (1992).
- ÇAHA, Ömer, "İdeolojik Kamusalın Sivil Kamusala Dönüşümü", *Doğu Batı*, Sayı 5, Ocak 1998-9.
- DAHL, A. Robert, *Demokrasi ve Eleştirileri*, Çev. Levent Köker, Türk Siyasi İlimler Derneği-Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.
- DELLALOĞLU, Besim F., *Toplumsal'ın Yeniden Yapılanması/Habermas Üzerine Bir Araştırma*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1998.
- DWORKIN, Ronald, *Sivil İtaatsizlik-Sivil İtaatsizliğin Etiği ve Pragmatikliği*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996.
- FOUCAULT, Michel, *Söylemin Düzeni/Ders Özetleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1992.

- GEUSS, Raymond, *Eleştirel Teori/Habermas ve Frankfurt Okulu*, Çev. Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2002.
- GUTMANN, Amy (Der.), *Çokkültürcülük: Tanınma Politikası*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996.
- HABERMAS, Jürgen, *Après Marx*, Fayard, Paris, 1985.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1982 (1970).
- JAMESON, Fredric, LYOTARD Jean François Lyotard, *Postmodernizm*, Haz. Necmi Zeka, Kıyı Yayınları, İstanbul, 1994 (1990).
- JAY, Martin, *Diyalektik İnceleme: Frankfurt Okulu ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü*, Çev. Ünsal Oskay, Ara Yayınları, İstanbul, 1989.
- KEYMAN, F. Fuat, “*Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark*”, *Devlet, Sistem ve Kimlik*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.
- KEYMAN, F. Fuat, “Kamusal Alan ve ‘Cumhuriyetçi Liberalizm’: Türkiye’de Demokrasi Sorunu”, *Doğu Batı*, Yıl 2, Sayı 5, Felsefe Sanat ve Kültür Derneği Yayınları, Ankara, 1998-9.
- KOÇDEMİR, Kadir, “Habermas ve Toplum Teorisi II”, *Türkiye Gün-lüğü*, Sayı 56, Ankara, Yaz 1999.
- KÖKER, Levent, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 1995 (1990).
- LINKLATER, Andrew, “The Question of the Next Stage in International Relations Theory: A Critical-Theoretical Point of View”, *Millennium: Journal of International Studies*, Cilt 21, Sayı 1, 1992.
- LYOTARD, Jean-François, *Postmodern Durum*, Çev. Ahmet Çiğdem, Ara Yayınları, İstanbul, 1990.
- MARDİN, Şerif, *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.
- MARX, Karl, *1844 El Yazmaları*, Çev. Murat Belgé, Birikim Yayınları, İstanbul, 2000.
- MARX, Karl, *Le Capital*, Editions Sociales, Paris, 1983.
- MARX-ENGELS, *Manifeste du Parti Communiste*, Editions Sociales, Paris, 1954.
- ONARAN, Âlim Şerif, *Kamuoyu* (El Kitabı), Filiz Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1984.
- OSKAY, Ünsal, *XIX. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültü-rel İşlevleri/Kuramsal Bir Yaklaşım*, Der Yayınları, İstanbul, 3. Basım, 2000.
- ÖZLEM, Doğan (Der. ve Çev.), *Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar*, Ark Yayınları, Ankara, 1995.

- ÖZLEM, Doğan, *Metinlerle Hermeneutik (Yorumbilgisi) Dersleri*, Prospero Yayınları, İzmir, 1994.
- SHALIN, N. Dimitri, "Critical Theorie and the Pragmatist Challenge", *American Journal of Sociology*, Cilt 98, 1992.
- TİMUR, Taner, *Habermas'ı Okumak*, Yordam Kitap Yayınları, İstanbul, 2008.
- TAYLOR, Charles, "Foucault on Freedom and Truth", *Political Theory*, Cilt 12, No.4, 1984.
- TOCQUEVILLE, Alexis, *Amerika'da Demokrasi*, Çev. İhsan Sezal, Fatoş Dilber, Yetkin Yayınları, Ankara, 1994.
- TOURAINÉ, Alain, *Modernliğin Eleştirisi*, Çev. Hülya Tufan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1992.
- TÜRKÖNE, Mümtaz'er, "Derin Devlet", *Doğu Batı*, Sayı 1, 1997.
- U. Jaeggi, A. Honneth, *Theorien des Historischen Materialismus*, Frankfurt/Main, 1977.
- WEBER, Max, *Sosyoloji Yazıları*, Çev. Taha Parla, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003 (1996).
- YAVAŞGEL, Emine, *Siyasal İletişim/Kavramlar ve Ardındakiler*, Babil Yayınları, Ankara, 2004.
- YÜKSEL, A. Haluk, *İkna Edici İletişim*, Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, No. 94, Eskişehir, 1994.
- ZEKA, Necmi, (Haz.), *Postmodernizm: Jameson, Lyotard, Habermas*, Çev. Güleğül Naliş, Dumrul Sabuncuoğlu.

J. Habermas Üzerine Temel Başvuru Kaynakları

- J. Habermas, *Rasyonel Bir Topluma Doğru: Öğrenci Protestosu, Bilim ve Siyaset (Toward a Rational Society)*, Çev. Ahmet Çiğdem, Mehmet Küçük, Vadi Yayınları, Ankara, 1992.
- . *İdeoloji Olarak Bilim ve Teknik (Technik und Wissenschaft)*, Çev. Mustafa Tüzel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004 (1993).
- . *Sivil İtaatsizlik, Demokratik Hukuk Devletinin Sınanması: Federal Cumhuriyette Otoriter Yasacılığa Karşı (Ziviler Ungehorsam)*, Çev. Hayrettin Ökçesiz, Afa Yayınları, İstanbul, 1995.
- . *Kamusalılığın Yapısal Dönüşümü (Strukturwandel der Öffentlichkeit)*, Çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003 (1997).

- . *Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine (Zur Logik der Sozialwissenschaften)*, Çev. Mustafa Tüzel, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1998.
- . *İletişimsel Eylem Kuramı (Theorie des Kommunikativen Handels)*, Çev. Mustafa Tüzel, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2001.
- . “Öteki” Olmak “Öteki”yle Yaşamak/Siyaset Kuramı Yazıları (*Die Einbeziehung des Anderen*), Çev. İlknur Aka, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.
- . *Bilgi ve İnsansal İlgiler (Erkenntnis und Interesse)*, Çev. Celal A. Kanat, Küryerel Yayınları, İstanbul, 1997.
- . *İnsanın Doğasının Geleceği (Die Zukunft der menschlichen Natur)*, Çev. Kaan H. Ökten, Everest Yayınları, İstanbul, 2003.
- . *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti: Siyasi Denemeler (Die Postnationale Konstellation)*, Çev. Medeni Beyaztaş, Bakış Yayınları, İstanbul, 2002.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HABER-YORUMDAN SEYİR VE GÖSTERİYE

Doç. Dr. Nilgün Tatal Cheviron

Gösteri bir imajlar toplamı değil, kişiler arasında varolan ve imajların dolayımından geçen toplumsal bir ilişkidir. (...)

Gerek enformasyon ya da propaganda gerek reklam ya da doğrudan eğlence tüketimi biçiminde olsun bütün özel biçimleriyle gösteri toplumsal olarak hakim olan yaşamın mevcut modelini oluşturmaktadır.

Aynı zamanda, tüm bireysel gerçeklikler, doğrudan doğruya toplumsal güce bağımlı olan ve onun tarafından biçimlenen toplumsal gerçeklikler haline gelmiştir. Bu durumda, bireysel gerçeğin ortaya çıkmasına ancak kendisi değilse izin verilir.

Guy Debord, Gösteri Toplumu.

İçinde yaşadığımız çağa kültürel niteliğini görsel kültür ikazandırmaktadır. Bu kültürün can damarını imgelerin dolayımından geçe geçe ticari değerini artıran ürünler ve insanlar oluşturmaktadır. Bu anlamda imgelerle donanmış toplumlarda yaşıyoruz. Vakko ya da Beymen Kadın ve Erkek'i yukarıdaki yaşam mekânlarından bakışlarıyla bizi sürekli kendilerine bakmaya davet ediyor. Şıklık, lüks ve karşı cinsin markayla bütünleşmiş cazibesi. Sanki gitgide daha fazla hemen her yanımızda bize doğrudan hitap edip, bizi kendisiyle diyaloga çağıran reklam imgeleri var. Sokaklar, binalar ve gitgide yaygınlaşan bir biçimde toplu ya da özel taşıma araçları reklam evreninin imgelerini bize yöneltiyor, getiriyor; onların deviniminde onlarla birlikte kent sokaklarında biz de deviniyoruz. Stroer firmasının reklam panoları en yeni ve uçucu fikirlerle tasarlanmış ya da herhangi bir görsel güzelliğe sahip olmayan reklamlarıyla her an karşımızda beliriveriyor, istesek de istemesek de. Vakko ve Beymen Kadın ve Erkek'inin duruşunun tam aksi yönünde duran bir başka reklam afişini örnek verebiliriz: Mediamarkt mağazasının açılışını duyuran reklam afişinde Yavuz Bingöl'ün mahalle külhanbeyi rolünde bizi duruşuna ve bakışına davet etmesinde olduğu gibi.

Reklamların kendine özgü görsel kodları hiç de masumane, durduğu yerde bize bakmakla yetinmiyor, doğal olarak. Ticari mantığın tüm yaşamı bu şekilde kuşatışı aynı zamanda görselin en popüler iletişim aracı televizyonla da günlük yaşamımızın en mahrem yerlerinde ve uzamlarında bizi bizden yapmaya devam ediyor. Televizyon halka halkı anlatmak için tüm günlük yaşamı görülebilirin ve görselin koduna böyle tercüme ediyor. Televizyon izdivaçlar düzenliyor ve evlenmek isteyenler artık onun aracılığıyla dünya evine giriyor. Ama bunun yanı sıra, herkes birbirinin evine “Yemekteyiz” ile de giriyor: Komşu gibi ağırlanırım parodisi böyle yaşam buluyor; ama herkesin gözü önünde misafir ağırlamak misafirperverliğin başka kavranışlarını da harekete geçirir. Günlük yaşamın “dedikodulu” ilişkileri birden insan ilişkilerinin tek koduna dönüşür. Ünlü deyişin de ifade ettiği gibi, “Üzüm mü yenir, bağcı mı dövülür” pek anlaşılmaz. Ya da “ye kürküm ye” ifadesinde somutluk kazanan toplumsal eleştirinin yerini başka bir şey almıştır. Her şey görselin diline böyle soyutlanıp kalırken, iletişim araçlarının bildiğimiz klasik işlevi de bundan payını alır.

Başka bir deyişle, her şeyin seyir olmak zorunda olduğu medya evreninde, egemen yapı artık iletişim araçlarının klasik bilgilendirme işlevini günden güne geri plana iten bir dönüşüme uğramaktadır. Bunu sadece görsel iletişim araçlarında görmeyiz. Yazılı iletişim araçları da bu yasaya uymak zorunda kalmıştır. Gazeteler de normal akışın dışına çıkan ve varlıkların varoluş şeklinde bir kopuş yaratan olaylara öncelik vermeye başlar.¹ Olağanüstü olduğu yargısına varılan haberler hem görsel hem de yazılı basının konusu haline gelir: Başka bir deyişle, kendilerine görsel ve seyirsel alanda yer açılmasını hak ederler. Enformasyonel ve seyirsel olanın düzeninde kayıtlanabilmek için hep “beklenmedik olanın” beklentisini yaratmak gerekmektedir. Bu beklenti yaratma ustalığının diğer ifadesi Jean Baudrillard’ın terimleriyle söyleyecek olursak iletişim araçları, ölümlerden, tecavüzlerden, cinayetlerden ve devrimlerden hep günlük yaşamın kendi içindeki dinginliğini yeniden üretmek için bahseder (1970, s. 148). Adliye haberciliğinin esas konuları artık iletişimin esasını oluşturmaktadır. Bu aynı zamanda si-

1. Bu konuda yapılan bir araştırma için bkz. Tatal, Erbaysal ve Cheviron, 2009.

mülasyon, yeniden çevrimleme, güncellik ve ambiyans oluşturma gibi terimlerle kendisini dışa vuran bir iletişim etkinliği yapısıdır.

Ambiyans ve güncellik televizyon aracılığıyla, örneğin siyasetin yanı sıra siyasetçilerin de oluş biçimini seyirsel ve görsel kılar. Günümüzde gittikçe yaygınlaşan bir eğilim bunun açık göstergesidir. Karşı kamplardan siyasetçiler meslekte yıllanarak deneyim kazanmış popüler gazetecilerin “hakemlik” yaptığı canlı yayın programlarıyla haklı ya da haksız, iyi ya da kötü olduklarını ve siyaset yapma etiğine sahip olup olmadıklarını “halkla” ya da daha uygun bir tabirle izleyiciyle paylaşmaktadırlar. Televizyon bu anlamda siyaset yapmanın ve siyasetçi olmanın tanımlarını da belirleyen bir iletişim aracına dönüşmüştür. Başka bir deyişle, bir milletvekilinin diğerini ya da belediye başkanlığına aday bir siyasetçinin halen belediye başkanlığı yapmakta olan siyasetçiyi düelloya davet ettiği ve meydan okuduğu yer artık televizyondur.

Medya ticarileştikçe gösterinin ayrıcalıklı mekânı haline daha fazla gelmeye başlamıştır. Çünkü gösteri toplumunun en ayrıcalıklı öğelerindendir de. Medya dünyayı imgelere dönüştürüp, gösterinin olmazsa olmaz aktörlerini bizimle tanıtır. Günümüzde haber de her geçen gün biraz daha fazla görselleşip seyirselleşiyor. Bu seyirselliğe ve görselliğe haber üretim süreçlerinde çalışan gazetecilerin bizzat kendi imgelerini medyatik bir şekilde oluşturma çabası da dahil olmaktadır.

İletişim alanında yapılan çalışmalarda siyasi söylemin çözümlenmesi genellikle, siyasi haberi de seyirsel ve görsel kılan medyanın işleyiş yapısı dikkate alınmadan yapılmıştır. İfade etmek istediğimiz, artık siyasi olan ile medyatik olanın iç içe geçmiş olmasıdır. Bu iç içelikte, çağın egemen yapısının asli unsuru olan toplumsalın ve kişisel kitle iletişim araçlarıyla aracılanmış olmasının belirleyici olmasıdır. Kitle iletişimin biçimsel, toplumsal ve kültürel yapısı hem iletişim pratiğine (pratiği taşıyan araca) hem de diğer toplumsal pratiklere nüksedip onları son kertede belirlemektedir.

Aslında iletişim bilimleri alanında siyasal iletişim başlığı altında gündem hazırlama tezi ve sessizlik sarmalı gibi kavramsal çerçevelere dayalı olarak haber ve siyaset ilişkisi hep sorgulanmıştır. Aynı çizgide seçim kampanyalarının başarı-

sında iletişim araçlarının rolü ve oy davranışındaki etkisi hep sorgulamalara konu olmuştur. Ayrıca iletişim araçları sahipliğinin ekonomik ve politik perspektiften sorgulanmaları da bu alanda önemli bir yer tutar. Son yıllarda, kamusal alanın siyaset-dışlaşmasında iletişim araçlarının önemli bir etken olduğu da üstünde durulan konular arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra, çağımız başka tür siyasileşmelerin de tanığıdır. Çağımızda yeni iletişim teknolojileri ve sunduğu toplumsallaşma fırsatları siyasetin sadece organik siyasi yapıların (merkezi ulus devlet, siyasi partiler, seçimler, seçmenler, seçim sistemleri) işi olmadığını sıkça gözler önüne sermektedir. Hücresel siyasi yapılanmaların yeni iletişim biçimleriyle yarattıkları alternatif siyaset(ler) de siyasi pratiği yeniden biçimlendirmektedir (Appadurai, 2008, s. 34-35).

İmgelerin böylesine bizi kuşatmış olmasının bariz örneklerini serimlemek istedik buraya kadar. Ancak Guy Debord'un da yukarıda alıntıladığımız metninde vurgulandığı şekliyle imgeler-arasılıktan geçerek seyirselleşmek ve görselleşmek günümüzde varoluş kodumuza dönüştü dediğimizde, sadece imgelerle kuşatılmış olmanın ötesinde bir şeyler söylüyor olabilmemiz gerekir. İnsanın insan, pek insan olarak kendisi, diğerleri ve dünyayla ilişkisinin merkezinde yer alan siyasiliğin, siyasi ve yurttaş olmanın, siyaset pratiklerinin ve sorunlarının anlam bulduğu mekân-uzam olarak medya-haber-siyaset ilişkileri de dönüşüme uğramıştır.² Sözüünü ettiğimiz koda uyar ya da uyarlanmış hale gelmiştir. Nasıl kesintisiz haber kanalı CNN Türk'te haber artık

2. Kültürel üretimin ekonominin mantığına boyun eğmek zorunda kalması, basının endüstrileşmesi ve sanat eserlerinin "mekanik yeniden üretiminin", Aydınlanma geleneğinin pedagojik kültür projesinin ve bununla bağlantılı olan yurttaşlık anlayışının gerçekleştirilmesini imkânsızlaştıran gelişmeler olarak değerlendirilmiştir. Bu perspektif kültürün metalaşmasını, kitle iletişim araçlarının yaydığı içeriğin standartlaşmasını ve rasyonel tartışma imkânının bu nedenle ortadan kalkmasını olumsuz bir gelişme olarak nitelendirir. Eğer kamusal alanın önemli oluşturuç unsurları olan kitle iletişim araçları kendilerini izleyenleri bilgilendirmeyi tam da ekonominin mantığına boyun eğmek zorunda kaldıkları için yerine getiremiyorsa, kamusal tartışmanın yaratılmasının bir yolu olan kitle iletişim araçlarının "bilgilendirici" olmayan içeriklerinin izlenmesinin de kamusal tartışmaların oluşmasında bir rol oynayamayacağı açıkça ortaya çıkar. Frankfurt Okulu'nun kültür endüstrisine yönelttiği eleştiriler, bizi, bu endüstrinin, kültürün Aydınlanmacı anlamda tüm toplumsal kesimlerin yaşam deneyimleri düzeyini "yükseltme" ve dünyayı anlamlandırma becerisi kazandırma projesini yerine getirmediğini düşünmeye iter. Ancak bunun fazlasıyla seçkin bir bakış açısına dayandığını anlamak zor değildir (Tutal Cheviron, 2007, s. 197).

"her evde bir haber var" tınısını taşır hale gelmiş ise, aynı şekilde her siyasetin de haber olabilmek için hikâyeleşme buyruğuna uyması gerekmektedir (Tutal, 2006a, s. 171). Türkiye ilk özel televizyonlarla başlattığı "siyaset meydanı" tartışmalarıyla bu buyruğa daha 1990'lı yılların başında kucak açmıştır. Aslında hikâyenin başlaması için start hem sıradan yurttaşlar için hem de sıra dışı temsilcileri için aynı anda verilmiştir. Fransa'daki benzer bir eğilimin, yani "siyasi içerikli haber söyleminin 19. yüzyılın popüler kitle basınının üslubunu miras aldığı" da altını bu arada çizebiliriz (Tutal, 2006, s. 30). Doğal olarak iletişim bilimciler olarak, öykü ve hikâyenin popüler kültürün can damarını oluşturduğunu ve bunun insanlığın çok eski çağlarından bu yana icat edilmiş olduğunu da biliriz. Yukarıda belirttiğimiz anlamda Jean Baudrillard'ın 1970'li yıllardan bu yana işaret ettiği yeni bir şey söz konusu bugün.

Siyasetin oyun kurallarını bile medyanın belirlediği çağımızda medyanın ürettiği söylemi analiz etmek, kendini her geçen gün biraz daha fazla dayatıyor. Sanıldığı gibi aksine, bu hiç de basit bir uğraş değil. Örneğin, siyasi söylemi analiz etmek, medyanın söylemini analiz etmekten görece daha kolaydır. Siyasi söylemin, iktidarla ve bu nedenle de manipülasyonla doğrudan doğruya bağlantılı olduğu açıkça ortadadır. Oysa, medya dünyası, kendisini iktidara ve manipülasyona karşı tanımlar. Bu en azından ideal olarak böyledir.

Medyanın iktidar karşısındaki eleştirel konumu her ne kadar yadsınamaz bir olguysa da, bu iddianın yanlışlığını değil, aksini kanıtlayacak pek çok şey vardır. Sözgelimi, siyasetçiler medyayı kamuoyunu manipüle etmek için kullanır; aynı şekilde, medya bilgilendirdiğini varsaydığı kamuoyunu siyasetçilerin çıkarları doğrultusunda "bilgilendirmekten" kaçınmaz. Bu iki örnekte, siyasetçilerin ve gazetecilerin okur-yurttaşın doğru bilgilenmesi kaygısıyla hareket etmedikleri açıkça ortadadır. Üstelik medya, kendisini dördüncü güç olarak tanımlayıp (bu, toplum genelinde de takdir edilen olumlu bir nitelermeye bile dönüşmüştür), kendisine isnat ettiği bu güçle kamuoyu yararına iktidar kertelerini denetlediğini iddia eder. Oysa yurttaş, medyada temsil edilme tarzı ve medyanın üzerinde yarattığı tutkusal/coşkusal etkiler nedeniyle sanki medyanın tutsağı gibidir.

Her şeyin medyatikleştirilmesi öğrenmeyi ve farkına var-

mayı sağlasa bile, örneğin televizyon haberleri “salt heyecana dayalı bilgiyi görüntüyle verir... Ancak, haber mantığı reklam mantığı değildir. Birinin mesajı sadeleştirilmesi ‘gerekirken’, ötekinin buna hakkı yoktur” (Boniface, 1997, s. 35 ve 37). Türkiye’de yazılı basın haberciliğinin fotoğraf kullanımının, haberin sadeleştirilmesi ve heyecanı körükleyen bir üslubun kullanılması açısından televizyon haberciliğinden çok da farklı olmadığı söylenebilir. Türk yazılı basınının en popüler örneklerinin fotoğraf saplantısını bir kenara bıraksak bile, en fazla tiraja sahip, “ciddi” sayılabilecek gazetelerin ilk, ikinci ve son sayfalarındaki fotoğrafların işlevlerinin bilgilendirme ya da haberin inandırıcılığını desteklemek olduğunu söylemek zordur. Gazetelerde fotoğraflar, yazılı metinlerden daha fazla yer kaplar. Yazılı metinlerin başlıkları da dahil olmak üzere iri puntolarla basılıyor olması, yazılı metne ayrılan yeri daha da daraltır. Üstelik, özel televizyon kanallarının çoğalması ve yazılı basının bu kanallarla girdiği ilişkiler nedeniyle, yazılı basın televizyondaki akşam bültenlerinde verilen haberleri yineler hale gelmiştir. Bu, bize televizyon haberciliğinin egemen biçim haline geldiğini gösterir. Üstelik televizyon haberlerinin gitgide eğlence programlarına benzediği saptaması dikkate alındığında (İnal, 2001, s. 257), haberin bir boş zaman etkinliğine, eğlenceye dönüşmekte olduğu saptamasını yapabiliriz.³

Bu bağlamda medyanın işlevi ve söylemi konusunda birbirini tanımlayan üç saptama yapabiliriz: Medya bir iktidar kertesidir ya da olmamalıdır; manipüle ettiği kadar manipüle edilir ve toplumsal gerçeklikte olan biteni aktarmaz, aksine kamusal alana ilişkin kendisinin oluşturduğu bir vizyonu dayatır (Charaudeau, 1997, s. 7-9). Bu üç saptamayı aşağıda sırasıyla ele alacağız. Bunu yaparken, öncelikle günümüz Türk basınında “eski ve yeni gazeteciler ayrımı”nın ne anlama geldiği ele alınacaktır. Bununla bağlantılı olarak köşe yazarlarının “haber ve yorum” hakkındaki düşünceleri tartışılarak, gazetecilerin haberi seyirselleştirirken kendilerini seyirsel aracılığıyla nasıl “bireyselleştirdikleri” ya da kendilerini bireyselleştirirken nasıl dokundukları her şeyi seyirselleştirdikleri üzerinde durulacaktır.

3. Bu konuda tarihsel bir perspektiften yapılan kuramsal tartışmalar için bkz. Tatal Cheviron, 2005.

Medya İktidara Yabancı Değildir

Medya iktidara hiç de yabancı değildir. Ama buna karşın, bir iktidar mercii de değildir. İktidar bir kişiye değil, kişinin içinde bulunduğu kuruma ait bir iktidardır. Bu kurum, toplumdaki bireylerin davranışlarını yönetme ve etkileme kapasitesine sahip olmak ve bunu yapabilmek için de baskı aygıtlarına ve baskının meşrulaştırıldığı yasalara/kurallara sahip olmak zorundadır. Oysa medya ve gazeteci kendisini iktidarın karşısında konumlandırır ve hiçbir davranış kuralına, yasaya ve yargılama yetkisine sahip değildirler. Aksine, meşruluklarını, vaat ettikleri iktidar eleştirisi üzerine kurarlar.

Bu anlamda, medya dördüncü güç hiç değildir. Ancak, “toplumsal mekânlar ve öncelikle de siyasi, ekonomik ve entelektüel alanlar” üstünde uygulanan *belli bir iktidar* biçimine sahiptir (Champagne, 2000, s. 11). Bir görüşe göre, medyanın sahip olduğu güç diğer tüm toplumsal güçler tarafından tanınır: “Tüm diğer toplumsal güçlerin, medyayı ‘bağımsız’ bir güç olarak dikkate almaları *-onunla iyi geçinmeleri, isteklerini karşılamaları-* gerektiğine inanılmaktadır.” (Alemdar, 1999, s. 18) Medyanın dördüncü güç olarak görülmesinin nedenini bu saptamada açıkça görürüz: Kendisini iktidara yöneltmeyi vaat ettiği eleştirel konumla meşrulaştıran medya, bir manipülasyon/şantaj ve promosyon aracı olarak işleyebildiğinden olsa gerek ki, diğer toplumsal güçler medyayla “iyi geçinmeleri gerektiğini” düşünürler. Örneğin Mehmet Ali Kışlalı 27 Aralık 2008 tarihli *Radikal* gazetesinde yayımlanan köşe yazısında Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’e önerilerde bulunur. “İtibar Kazanma Şansı” başlığını taşıyan yazıda gazetecinin Cumhurbaşkanı’na davranış öğütleri verdiğini görürüz. Gazeteci bir yandan kurumsal saygınlık yanlısıdır; bunu özellikle de Türk Silahlı Kuvvetleri ve Dışişleri Bakanlığı söz konusu olduğunda yazılarında açıkça dile getirir. Kışlalı, Cumhurbaşkanı’nı iletişim araçlarının duyarlılığını dikkate almaya davet ederken, onu “beceriksiz olmakla” ve işgal ettiği kurumun gereğini yerine getirememekle açıkça itham etmektedir:

Abdullah Gül’ün bulunduğu makamda, göreceli de olsa, itibar kazanması için önüne iki fırsat çıkmış bulunuyor. Bunlardan biri; İstanbul Üniversitesi (İÜ) rektörünün sap-

tanması konusundaki yetkisini kullanması... Diğeri, kendilerine “Aydınlar grubu” denen grubun Ermenilerden özür dilemeleri girişimiyle ilgili tavrını aydınlığa kavuşturmasıyla ilgili... (...). Erdoğan’ı da çileden çıkaran talih-siz ve beceriksiz açıklamayı görece düzeltme gereğini duymalıdır. Hiç olmazsa “Annesinin Ermeni kökenli olduğu bilinmektedir” iddialarına dayanarak, “Cumhurun Cumhurbaşkanı olsun, etnik kökenin değil” yaklaşımı medyada yer bulurken, Gül’ün daha dikkatli davranması gerekmez mi?

Hem gösteri dünyasının yıldızları hem de toplumdaki önemli iktidar konumlarını işgal edenler medyayla iyi geçinmeleri gerektiğini düşünürler. Ama iletişim araçlarının bizzat kendileri de bunu sık sık iktidar konumundakilere karşı koz olarak kullanırlar. İtibarlı olmak, itibarını korumak bugün iletişim araçlarının verip alabileceği bir hakka dönüşmüştür sanki. Bu itibar ve tanınmışlık baskısı genel olarak kendisini başka medyatik oluş biçimlerinde de hissettirir. Başbakan eşinin giyim tarzı da medyatiktir, siyasetçilerin gafları da. Ayrıca onların seyirsel medyatikliği yapısal niteliğini, kesintisiz canlı haber yayın kanalı NTV’nin “Haydi Gel Bizimle Ol” formatındaki magazin programlarının varsaydığı seyirselin kodlarından (hemen her şeyden biraz: Biraz fizik biraz zihin; ama zihin hep fiziğin ağır bastığı hızda düşünsün kodu) alır.

Dolayısıyla içinde yaşadığımız zamansal uğrakta, medyanın sahip olduğu baskı gücü, toplumsal katmanların tümü üzerinde tarihte hiç görülmemiş bir biçimde artmıştır. Yazılı ve görsel basının sahip olduğu baskı gücü aslında, hem gazetecilik mesleğinin etik kurallarıyla hem de basın özgürlüğüyle çelişen bir güçtür. Medya tüm diğer toplumsal katmanlar üzerinde hükümranlık kurmaya çalışmaktadır (Lemieux, 2000, s. 57). Fransa’daki toplumsal aktörler, yazılı ve görsel basının sahip olduğu gücün büyümesine kapılarak artık yaptıklarıyla değil, medyanın kendilerine sağlayacağı popülerlikle ön plana çıkmanın yollarını aramaktadırlar. Bunda, yetmişli ve doksanlı yıllar arasında mesleğe adım atan gazetecilerin “şoke eden” ya da “tabuları yıkan” konuları haber konusu olarak seçmeleri büyük bir rol oynamıştır. Mesleki kariyerine daha erken dönemlerde başlamış ve statüye ilişkin oydaşımlara saygı duyulması gerektiğini düşünen gaze-

teciler bu yeni gelişmeler karşısında kendilerini rahatsız hissederek. Yeni gazetecilerin son derece rahat olmaları, müstehcen sözcüklerin bol olduğu bir dil kullanmaları, hiçbir otoriteye saygı duymamaları, özel alandaki cinselliği ya da şiddeti açıkça kamusallaştırmaları eski gazeteciler tarafından şiddetle eleştirilir. Araştırmacı gazetecilik ya da gazetecilerin gizli kamera kullanarak, kimliklerini gizleyerek yaptıkları haberler ile “reality show”lar yeni gazeteciliğin yarattığı türlerdir. Bu türler, meslek etiği ve kamusal ahlak alanında sapmalar yaratır. Bu anlamda gazetecilere yöneltilen en sık eleştirilerden biri, genellikle sorumsuzlukları hakkındadır. Sözgelimi, gizli bilgilerin açıklanmasının bu gazeteciler için hiçbir öneminin olmadığına dikkat çekilir.

Basının böyle davranması, örneğin ordu mensupları gibi oldukça hiyerarşik bir dünyada yaşayan kesimlerin basın-dan yararlanarak kendilerini boğan hiyerarşiyi altüst etme girişimlerinde bulunmasına yol açar. Böylece, hiyerarşik bir yapı basın aracılığıyla kamusal alanda tartışma konusu haline gelir. Genel olarak eleştirilen, Fransa örneğinde örgütlü modernliğin kriziyle birlikte gazetecilerin neredeyse tüm toplumsal sektörleri kapsayacak şekilde ele geçirdiği her şeye müdahale etme ve her şeye burnunu sokma iktidarındır. Çağımızda farklı ülkelerin modernlik deneyimleri bire bir örtüşmemektedir. Ancak, bir Fransız araştırmacının Fransa örneğinde sözünü ettiği eski ve yeni gazeteciler ayrımı ile bu iki türün gazetecilik anlayışları arasındaki farklılıklar, Türkiye için de geçerlidir. Türkiye de örgütlü modernliğin uğradığı dönüşümlere maruz kalmaktadır.

Günümüzde *Taraf* gazetesinin varlığıyla daha da güncel bir görünüm kazanan kurumsal toplumsal hiyerarşinin üst taraflarında konumlanan kurumlar ve mensupları hakkındaki haberler veya bu kurum ve çalışanlarının iletişim araçlarıyla ilişkileri (demeç verip veremeyecekleri, basın açıklaması yapıp yapamayacakları, haber kaynağı olarak açıkça kullanılıp kullanılamayacakları) artık açıkça biçim değiştirmiştir. Birazdan sözünü edeceğimiz postmodern darbenin yerini artık e-postayla darbe almıştır denilebilir. Ya da daha somut bir şekilde bu değişimin ne olduğunu, *Radikal* gazetesinin 27 Aralık 2003 tarihli baskısında yayımlanan Cengiz Çandar’ın (ikinci kuşak gazetecilik anlayışının temsilcisi olarak) köşe yazısıyla örneklendirebiliriz:

Çoktandır varlığını unutmuştuk. Türkiye'nin önemli meseleleri konusunda Genelkurmay'ın açıklama yapmasına alışık bir toplumuz biz. Genelkurmay açıklaması gelince, birçok insan o açıklamaya göre kendisini hizalar, birçoğu gönüllü olarak hizaya girer.

Bu tür vakaların Türkiye'nin 1990'lı yıllarla birlikte küreselleşmeye hem ekonomik hem de kültürel anlamda açılmasıyla başladığını söylemek yanlış olmaz. 1998 yılında yaşanan 28 Şubat sürecinde Genel Kurmay Genel Sekreteri olan Tümgeneral Erol Özkasnak'ın *Hürriyet* gazetesi köşe yazarı Sedat Ergin'e 28 Şubat hakkında yaptığı açıklamaların "demeç" olarak yayımlanması, basında *eski gazeteciler* ile *yeni gazeteciler* ayrımını açıkça görünür kılan tartışmalara yol açmıştır. *Radikal* gazetesinde yazan Mehmet Ali Kışlalı, emekli Tümgeneral'in neredeyse tüm köşe yazılarına ilham veren niteliğinin ardından Sedat Ergin'in gazetecilik anlayışıyla bağlantılı olarak 16 Ocak 2001 tarihinde yayımlanan yazısına şu başlığı atar: "Asker demeç vermez." Yukarıda Cumhurbaşkanlığı konusundaki tavrı açıkça kurumsal-karşıtlıkla nitelenebilecek Kışlalı önce kendi mesleki deneyimine şu ifadelerle işaret eder:

Kırk yıla yakın Türk Silahlı Kuvvetleri ile ilgili konuları bir gazeteci olarak izliyorum. Bu sırada yüzlerce subay ile konuştum. Bunlardan istisnai olarak, sadece kimi Genel Kurmay başkanının ve kuvvet komutanının "yazılmamak kaydıyla demeç" verdiğini gördüm.

Bu açıklamaların ardından Kışlalı, herhangi bir gazetecinin rütbeli bir subayla samimi konuşmalar yapabileceğini ve bu konuşmadan TSK'nın genel eğilimi üzerine pek çok doğru şey öğrenebileceğini; ancak bu rütbeli subayın kurumsal hiyerarşi nedeniyle demeç veremeyeceğini belirtir. Kışlalı'ya göre, rütbeli subaylarla yapılan bu tür özel görüşmelerin "demeç" olarak yayımlanması *mesleki bir hatadır*. Ancak, Kışlalı'ya göre, bu tür konuşmalardan elde edilen bilgiler haberde ya da köşe yazısında kaynak belirtilmeden, *kaynağı güç durumda bırakmadan* kullanılabilir. Örgütlü modernlik ve bu dönemin gazetecilik anlayışı, hiyerarşik yapılarla duyulan saygıda somutlaşıyordu. Oysa günümüzde hi-

yerarşilere ve kurumsal statülere duyulan saygı, yerini, tüm bunların sorgulanmasına bıraktı. Ayrıca 2000’li yıllardan günümüze geldiğimizde *Hürriyet* gazetesi ile TSK mensupları arasındaki demeç verilir mi verilmez mi tartışmasının örgütlü modernlik savunucularının dayandıkları fikirlerin aksine gelişmiştir.

Ancak aynı olayın başka bir boyutu da var. 2001 yılı Ocak ayının ikinci haftasından itibaren bütün gazete köşe yazarları, “postmodern darbe” nitelemesini büyük keyifle kullanmıştır. Konunun önemi bir yana, emekli Tümgeneral’in adı, önce basın çalışanları, ardından da okurlar tarafından öğrenildi. Böylece, eski bir ordu mensubu da birkaç dakikalık starlıktan yararlanmış oldu. Bunda, basın mensuplarının ilgisini çekecek bir ifadenin kullanılmış olması da önemli bir rol oynadı. İfade, en az reklamların çekici dili kadar ve gazetecilerin kullanmaktan *kıvanç duydukları kısa ve özlü ifadeler* kadar medyatik bir ifadeydi. Tıpkı son günlerde, hem hukuki kurumlarca hem de güvenlik güçlerince yolsuzluklara ve yasadışı örgütlere karşı yürütülen soruşturmaların “Beyaz Enerji Operasyonu”, “Hayata Dönüş Operasyonu” vb, gazetecilerin kullanımına hazır, çekici ve çarpıcı sloganlarla adlandırılmasında olduğu gibi. Alain Touraine’in, “kitle iletişimi, siyasal ya da olaysal içeriği ne olursa olsun, doğası gereği önceliği iletişime, yani mesajdan çok etkiye verir” (Touraine, 1992, s. 274) şeklindeki tanısı bir kez daha doğrulanmış oldu.

Üstelik yukarıda söylediğimize geri dönecek olursak, iletişim araçlarının neyi haber yapacaklarının zamansal ve durumsal siyasi ve ekonomik duruşlarıyla bağlantılı olduğunu da unutmamak gerekir. 21 Ekim 2007 tarihinde PKK’nın Türk ordusuna karşı gerçekleştirdiği Dağlıca baskınının ardından, Türk silahlı kuvvetleri hem yazılı hem de görsel basındaki olayla ve olayı izleyen askeri müdahalelerle ilgili haber ve görüntülerin tek kaynağı olmuştur. Bunun yanı sıra 27 ve 28 Ekim 2007 tarihlerinde Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral İlker Başbuğ’un ilki PKK konusundaki fikirlerini, ikincisi Dağlıca baskınında yaralanan bir Asteğmen’i ziyaretini konu alan iki “özel haber”in *Hürriyet* gazetesinde yer aldığını görüyoruz. Her iki haberin gazeteci olarak muhatabı Enis Berberoğlu’dur. İlk haberde başlık “Komutanım Ağlıyorum çünkü” şeklindedir. Orgeneral Başbuğ’un ziyaret ettiği

asteğmene ait sözler bunlar. İlginç olan, bu haber bağlamında gazetenin fotoğraf üstüne koyduğu açıklamadır: “Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral İlker Başbuğ, dün ziyaret ettiği Dağlıca gazisi Asteğmen Hüseyin Deniz Durduran’ın hikâyesini anlatmak için Hürriyet’i seçti.” İkinci haberde ise başlık, “Paşa’nın iki sorusu” şeklindedir. Alt başlık, “Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral İlker Başbuğ’un iki kritik sorusu var. Biri Türk ve dünya kamuoyuna, diğeri de Barzani ve Talabani’ye” şeklindedir. İletişim aracının ve gazetecilerin iktidar odaklarıyla ilişkileri ideolojik yapıların inşasındaki aracılıklarıyla dolaylı olarak hep gündemde olsa da, tarihten günümüze ekonomik, siyasi ve askeri iktidar kertelelerinin sözcüsü olarak işlev görmüş olduklarını unutmamak gerekir. Postmodern dönemler kimi katı kurumsal yapıları da medyatikleşmeye yöneltmiş bulunmaktadır.

Başka bir ifadeyle, günümüzde, Guy Débord’un deyiimiyle her şey medya tarafından seyirselleştiriliyor ya da bu öyle bir durum ki, seyirselliğin ve görselliğin koduna uymak gerekmektedir. Bu da her şeyi siyasi ya da ekonomik olarak sömürülebilir ve rasyonelleştirilebilir kılabilmektedir. Michel Henry (1987, s. 163) bu durumu şöyle değerlendirir: “Medya dokunduğu her şeyi kirletiyor. Medya önemli bir şeyle karşılaşırsa -bir eser, bir kişi, bir düşünce- onu aktüaliteye dahil etmekle bile tüm ağırlığını yitirmesine neden oluyor.” Yazılı ve görsel basında, tanıtım ya da ticari amaçlı propaganda yaygınlık kazanmaktadır. Medya, kullanım değerini değil, mübadele değerini ön plana çıkartarak haber yapmaya başlamıştır. Cennetimsi bir yer bir kez medyatikleştirildikten sonra turistik bir klişeye dönüşmektedir. İnsani amaçlı bir yardım, kameralarla aktarıldığı andan itibaren, yardımı yapanın kişisel olarak popülarite kazanmasının aracına dönüşmekte gecikmemektedir. Ne kadar tarafsız olursa olsun herhangi bir haber, bir reklam etkisi yaratmaktadır. Medyanın bir olaydan reklamını yapmadan söz etmesi bile, konunun ticari olarak kullanılmasını beraberinde getirmektedir. Herhangi bir gösterinin yazılı ve görsel basın tarafından izlenmesi ve aktarılması, gösterinin siyasi açıdan etkinliğini artırıp, başarı elde etme şansını yükseltmektedir. Edebiyatçının en iyisine de, akademisyenin en yeteneklisine de, onların kendi söylem evrenlerine girme yeteneğine sahip olup olmadığına göre karar veren gazeteciler olmaya başlamıştır.

Pierre Bourdieu, 1995 yılında *Telerama* dergisinde yayımlanan bir söyleşide, gazetecinin, “Var olmak için radyo ya da televizyona çıkmak mı gerekmektedir?” şeklindeki sorusuna şöyle yanıt verir: “Günümüzde hiç kimse medyanın desteği olmadan bir eylem başlatamaz. İşte, bu kadar basit. Gazetecilik, politik, bilimsel ya da entelektüel yaşamları en sonunda hükümler altına aldı.” (1995, s. 9) Bunun yanı sıra, bir yandan medya çalışanları bir yandan da üniversite dışında yazmakla uğraşanlar hep bir ağızdan “akademisyenlerin söyleminin ne kadar ağdalı ve anlaşılabilir” olduğunu söylemeye başladılar. Söylemlerin geniş kitlelerin anlayacağı şekilde formüle edilmesi gerektiği, medya tarafından dile getirilen bir buyruktur. Ancak bu buyruk, Türkiye’deki kimi entelektüel çevrelerde de medyanın talebinden biraz farklı bir şekilde dile getirilmeye başlandı. Bu çevreler, belki de medyanın sade ve anlaşılır ama derinlikten yoksun buldukları söylemini derinliği de olan, basit ve anlaşılır bir söyleme dönüştürmeye çalışıyorlar. Benzer bir sorgulama, biraz daha derinlikli bir şekilde Fransa’da da gündemde. *Telerama*’daki söyleşisinde gazetecinin, medyanın konuları basitleştirerek ele almasının en azından konunun anlaşılmasını sağladığını düşünerek Bourdieu’ye, “Ama sizin okunması gerçekten güç olan kitaplarınızı herkes anlayamaz” demesi üzerine Bourdieu şöyle yanıt verir: “Hakikat karmaşık olduğunda, ki genellikle de karmaşıktır, hakikati sadece karmaşık bir tarzda dile getirebiliriz... Bizim işimiz, sadece yaygın görüşe ve toplumsal olarak kendi bakışımızı sınırlayan her şeye karşı değil, aynı zamanda genellikle bilimsel hakikatin saptırılarak yaygınlaştırılmasına hizmet eden dilden farklı bir dil kullanmaktır.” (1995, s. 12)

Medyanın kamusal eylem alanını yapaylaştırması nedeniyle, hemen her şey gibi bir hizmet olan siyaset bir gösteriye, şova ve sahneye konulan bir eğlenceye dönüşmektedir. Siyasetçiler düşüncelerini derinleştirmek yerine, medyanın ilgisini çekeceği düşünülen, üzerinde önceden çalışılmış söylemler üretmektedirler. Amaçları sözlerinin gazetelerde yer alması, mümkünse manşetlerde kullanılması ve böylece kendi sözlerinin yorumlara neden olmasını sağlamaya çalışmaktır. Başbakan Tayyip Erdoğan 2008 sonu ve 2009 yılı başının önemli siyasi ve hukuki davası “Ergenekon” kapsamında bulunan silah ve bombalara işaret ederek, muhalefe-

ti sıkıştırmak amacıyla, "Ne bunlar harbe mi gidiyoruz ya!" diyebilmektedir. Ya da İsrail saldırısı karşısında Filistinlilerin Mısır'a çıkan bir tünel açmış oldukları haberi bağlamında gazetecilerin bir sorusuna Başbakan söz konusu durumun Mısır'ı ilgilendirdiğini söylemek için, "Biz bu durumdan vazife çıkarmayız" diyebilmektedir. Siyasi söylem olabildiğine popülerleşmiş üsluplarda ifadesini bulmaktadır. Aslında yoğun bir şekilde siyaset-dışlaşmış kamusal ve toplumsal varoluş biçimlerinden söz edilmesine rağmen, popülerlerin tüm alanına siyasetin popülerleşerek girmesinden ya da popülerleşmenin siyasi alana nüfuz etmesinden aynı anda söz edilmesi gerekmektedir.

Bu bağlamda aldığı biçimler ne olursa olsun, iletişim buyruğunun eleştirel bir yönünün de olduğunu anımsamak gerekir. Bu buyruk, örgütlü modernliğin statüye saygı duyulmasına bağladığı iyi davranış ve toplumsal iletişim kalıplarını değiştirmeyi hedef alır. *Eski gazeteciler* hiyerarşilere ve kurumlara saygıyı savunurken,⁴ yeni gazeteciler, kapalı kapılar ardındaki tüm fısıltıları bazen yerinde bazen de belli çıkarlar için gün ışığına çıkarmaya çalışmaktadır. 70'li yıllardan itibaren örgütlü modernliğin ahlak anlayışının uğradığı sarsıntıyla birlikte, bir iletişim ve şeffaflık zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Medyanın söyleminin temel öğelerinden biri, bu şeffaflık temasıdır. Bu tema Milliyet gazetesindeki bir köşe yazısında şöyle ele alınır:

Yolsuzluk ve rüşvet... Devlet adabı... Devlet ciddiyeti ya da ciddiyetsizliği... Bin yılın birikimi olarak siyaset ve kamu yaşamını kaplamış olan kalın bir kir tabakası... Ve bu kirin nasıl temizleneceği... Bütün bunların büyük gürültü-

4. Örneğin Mehmet Ali Kışlalı genç kuşak gazetecilere kendi deneyimini ve kurumlara duyduğu saygıyla yoğrulmuş gazetecilik anlayışını bir anısıyla şöyle aktarır: "1971 yılında, 12 Mart Muhtırası'ndan önce THA (Milliyet, Dünya, Tercüman, Hayat ve Ses ortaklığıyla kurulmuş haber ajansı) Ankara bürosunu yönetirken Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Muhsin Batur'un Milli Güvenlik Kurulu'na 'muhtıra' verdiğini duymuştum. Kendisi Mürted Hava Üssü Komutanlığı'ndan tanıdığım, kişiliğine çok saygı duyduğum bir komutandı. Muhsin paşaya telefon ettim. 'Doğru mu paşam?' dedim. Yanıtı 'Buraya gel bir çayımı iç' olmuştu. Makamında yanındaki kasadan çıkardığı, daha önce MGK'da okuduğu dosyayı gösterdi. Göz atmama izin verdi. Teşekkür edip ayrıldığımda hem Batur paşa hem de ben gördüklerimin asla haber olarak yazılmayacağını, ancak ülkedeki ilgili olayların değerlendirilmesinde, doğru teşhis yapmama yardımcı olacaklarını biliyorduk... Genç meslektaşlarıma bu konularda söyleyeceğim bazı şeyler olacak." (2001)

ler çıkartarak, devlet, politika ve iş dünyasını fena halde sarsarak yaşandığı, tartışıldığı bir dönemden geçiyoruz. Hayırlı bir altüst oluş bu! Ama sonu nereye varacak? Tünelin ucunda ışık gözükecek mi? Hukukun üstünlüğüne dayanan, yazılı ve yazısız kuralları tıkr tıkr işleyen şeffaf bir devlet, toplum ve politika düzenimiz olabilecek mi? (Cemal, 2001)

Bu köşe yazısında yolsuzluk ve rüşvet Devlet adabı ve ciddiyetinin, siyasi ve kamusal saydamsızlık siyasi ve kamusal şeffaflığın karşında konumlandırılır. Kirlinin karşısı temiz, karanlığın karşısı saydamlıktır. Siyasi temsilcilerin temsil işlevlerini Devlet adabına uygun bir şekilde yerine getirmeleri gerekliliği talebinde bulunulur. Görüldüğü üzere, hiyerarşilerin ve kurumsal statülerin mutlak saygı duyulacak değerler olarak algılanılmaması, her zaman sadece varolan yapıların yerinden edilmesini amaçlamaz. Şeffaflık talebine yaslanılarak, otorite konumundaki ve yüksek mevkilerde bulunan kişilerin bu mevkilerde yer almak için gerekli yetenek ve kapasiteye sahip olup olmadıkları yoğun bir şekilde eleştirilmeye başlanır. Bürokrasiyi ve şirketleri çevreleyen kapalılık da böylece sorgulanır. Bunun bir sonucu olarak, tüm kurum ve kuruluşlar iletişim buyruğuna boyun eğmeye ve hakikat sınavlarından geçmeye çağrılır. Konuşmama, suskunluk ve medyaya açıklama yapmama gibi davranışlar, arkaik ve patolojik davranışlar olarak nitelenmeye başlanır.

Medya sadece haber kaynaklarının ve toplumsal aktörlerin kendisiyle konuşmasını ya da Devletin ve şirketlerin iletişim buyruğuna boyun eğmesini talep etmekle kalmamaktadır. İletişim buyruğu, önce gazetecilerin cismen kendi köşelerinde görünürlük kazanmalarına da yol açıyor. Artık, görsel basının "haberciler"⁵ olarak adlandırdığı basın çalışanlarının dışında yer alan bir kategori olarak işlev gören köşe yazarları, köşelerine fotoğraflarıyla birlikte yerleştiler. Bu fotoğrafların ortak paydası, temsil ettikleri kişilerin yüzündeki gülümsemedir. Murat Belge'nin kinayeli, Mehmet Ali Kış-

5. Muhabir adlandırılmasından neden bu adlandırılmaya geçildiği de sorulması gereken sorulardan biridir. Haberciler nitelemesi, insanın tüylerini ürpertiyor ve jurnalciler ifadesini akla getiriyor. Televizyon haberleri sunucularının kendilerini gazeteci, gerçekten haber peşinde koşanları da gazeteci değil de haberci olarak nitelemesi gerçekten tuhaf bir şey. Bu nitelemeyle gerçekten gazetecilik yapanların, mesleki statüleri sanki daha bir gayri meşrulaştırılıyor gibi.

lalı'nın çekimser tebessümü, Hasan Cemal'in uzaklara dalıp gitmiş gözlerinin yansıttığı tebessüm, Güneri Cıvaoglu, Hasan Bülent Kahraman, Umur Talu, Ertuğrul Özkök ve İsmet Berkan'ın tebessümü kısmen aşır, kahkahaya dönüştürülmeden dondurulmuş gülümseyişleri⁶. Köşe yazarlarının fotoğraflarını, yani fotoğrafların taşıdığı kendi imgelerini önemsedikleri oldukça aşikâr.

Daha 1950'li yıllarda C. Wright Mills, tecimsel mantığın egemen olduğu çalışma toplumunda, kişilik piyasasının oluşmasının kaçınılmaz olduğunu söylemişti. "Satma, manipüle etme ve müşterilere hizmet *etme sanatı, elsel becerilerin önüne geçtiğinde, çalışanın kişisel ve mahrem nitelikleri tecimsel bir değer kazanır ve iş piyasasında değiş tokuş edilen metalara dönüşür. İyi mizaca sahip olmak ve sevimli görünmek, yerine getirilen hizmetin ayrılmaz bir parçasına dönüşür. Anonim bir içtensizlikle profesyonel, kendi görünüşünü ve kişiliğini bir araç olarak kullanır.*" (Aktaran Gorz, 1997, s. 117) *Günümüzde işadamları, çalıştırdıkları kişilerin güler yüzlü, sevimli, hoşsohbet olmalarına mesleki yeteneklerinden daha fazla önem veriyorlar. Gazetecilerin gülümseyen yüzleri de, tecimsel mantığın somut göstergeleri olarak düşünülebilir. Okurla köşe yazarı arasındaki iletişim bile, gazetecinin kendi imgesinin okur tarafından algılanma biçimine odaklanmış gibi görünüyor. Radikal gazetesinde köşesi olan Cüneyt E. Koryürek, 4 Nisan 2001 günkü yazısını "Yazarın Mutluluğu" başlığı altında kaleme almış. Yazı iletişim ve monolog üzerine. Yazısında elektronik posta adresi sayesinde aldığı okur mektuplarından örnekler sunan Koryürek, iletişim buyruğuna duyduğu inancı şöyle dile getirir:*

6. Gülümseyen fotoğraflı köşelerde yazan gazetecilerden biri olan Talu, gülümseyen fotoğraflara ilişkin olarak şu ilginç saptamayı da yapar: "Haber de, anı da, günlük de, maskaralık da, reklam da, halkla ilişkiler de... akla gelebilecek her konu köşelerin içine kuruluyor. Tabii, gülümseyen bir yığın 'kelle' ile birlikte... Köşe yazarı, ister haberci, ister mütefekkir olsun, televizyon sayesinde ülkenin biricik düşünen kişisi, hegemonik kanaat önderi haline geliyor." (1999, s. 187-189) Mine G. Kırıkkanaat'ın yazılarını konu alan bir yazısında Asena Günel gazeteci ile köşesindeki fotoğrafı hakkında oldukça anlamlı olan şu saptamaları yapar: "Küçük fotoğrafta önce yüzünün bir tarafını görüyorduk, sonra cin bakışlı halini gördük, şimdi de daha ağırbaşlı ve hüznünlü halini görüyoruz. Bu fotoğraflar, standart köşe yazarı vesikalığından daha şık. Yazarın görüntüsünün de önem kazandığı şu günlerde Mine G.'nin bu fotoğrafları önemsediği belli." (Günel, 2001, s. 66-67)

İki kişi -kendisi ve okuyucusu- arasında, birbirlerinin yüzünü görmeseler dahi -benim resmim maalesef görülüyor- yapılan tüm konuşma ve yazışmaların kutsallığını biliyor ve buna inanıyorum.

Söz konusu gazetecinin basın gücü karşısında okurun gücünü vurguladığı pasajlar ise, konunun gazetecinin kendi fotoğrafıyla ilgili olması açısından okunmaya değer:

Bayan okuyuculardan kismetim açılmış meğer. Bir başkası, bundan önceki yazıların yanında pipolu olan resmime, haklı olarak takmış. “Köşe yazılarınızın başında yer alan pipolu fotoğrafınıza bir türlü alışamadım” diyor. Daha da ileri giderek, yaşıma rağmen, bana öğüt de veriyor. “Tütün eğer bugün keşfedilseydi, inanıyorum ki, ‘yaşa dışı’ bir madde olurdu” diyor. Herkes basının gücünden söz eder. Bu mesajı aldıktan sonra, hemen yazımın yanındaki pipolu resmi değiştirip, yerine “sivil” bir fotoğrafın yer almasını sağladım. İşte size okuyucunun gücü.

Son yıllarda gazeteler, radyo ve televizyonlar okurların kendileriyle iletişim kurabilecekleri kanalları çoğaltmaya çalışıyorlar. Örneğin CNN Türk, izleyicilerini tekniğin yeni olanaklarıyla kendi haberlerini üretmeye davet etmektedir. Böylece haber kanalı, kendisinin “ilk bilen siz olun” şeklindeki yayıncılık anlayışına izleyicilerini de katmayı amaçlamaktadır. Cep telefonlarıyla, “Oradaydım” ya da “Her Evde Bir Haber Var” mantığını izleyicilerin de yaşamlarında uygulamalarını talep etmektedir. Yazılı basında internet gazeteciliği alanında sadece okurların metinlerinden oluşan elektronik gazete geleneği de bunun benzer bir örneğidir. Bunların yanı sıra, bir başka şey daha var. İletişim araçları otantik bir konuşma ortamı yaratma, okurun istek ve taleplerini gerçekten dikkate alma gibi içten amaçlar taşıdığı söylenen karşılıklı iletişim biçimleri de yaratmaya çalışmaktadırlar.

Bu anlamda yüz yüze iletişim simülasyonunun hemen her iletişim aracını sarıp sarmalayan bir gerçekliğe dönüştüğünü söylemek hiç de yanıltıcı olmaz. Cep telefonu reklamlarında sıkça kullanılan “her şey konuşmakla ya da iletişimle başlar; susmak çare değil” türünden sloganlar dillere düştü. Slogan, aslında gitgide keşfedilen tüm iletişim olanakla-

rının iletişimsizliğe yol açtığı bir çağda, toplumun her kesimini soğurmaya yeltenen bir iletişim toplumu ideolojisini mükemmel ifade ediyor. Aslında Turkcell'in son reklam kampanyalarından birinde olduğu gibi sadece diğeriyle sürekli bağlantıda olmak için de cep telefonlarının kullanılabilceği söylenmektedir. Reklamda iki genç (kız ve oğlan) içtikleri Pepsi tenekelerinin sayısına bakıldığında, uzun süredir telefonla karşılıklı olarak birbirleriyle, “*Şimdi ne yapıyorsun, hiç*”, “*Yarın ne yapıyorsun, hiç*” şeklinde sadece “hiçleşerek” bağlantıda kalabilmektedir. Konuşmanın ucuzluğunun yanı sıra, teknolojik bağlantılılık bu reklam metninde olduğu gibi aslında bir tür “duygusallaştırılmış” hiçleşmede kendini açıkça dışa vurmaktadır. Sevginin dilsizliği ya da fiziki bir aradalığı hep talep edişi reklamın güçlü noktasını oluşturmaktadır. Bu reklam metninin başarısında da görüldüğü gibi, iletişim uzmanları, bu iletişim mükemmelliğini toplumun diğer kesimlerinden çok daha iyi simüle edebilmektedirler. Ancak başka bir yapısal sorun vardır. Bu uzmanlar artık, duygusal yaşamının çalkantıları hakkında okurlara reçeteler sunan Gönül Ablalar değiller; keskin bir U dönüşüyle, okurları Gönül Abla konumuna yerleştirdiler. Şimdi gazeteciler kendilerini öğütlere ihtiyacı olan kimseler olarak kurmaya başladı. Gösteri toplumunun başaktörlerinin okurlarından talep ettikleri *ya da eder* gibi yaptıkları öğütler, doğal olarak öncelikle imajlarına ilişkin öğütler.

Medya Manipüle mi Eder Manipüle mi Edilir?

İkinci olarak, medyanın kimi manipüle ettiği ve nasıl manipüle edildiği sorusu, manipüle edilenin kim olduğu, gazetecinin kimin için konuştuğu ya da yazdığı sorusuyla bağlantılı bir sorudur. Öncelikle, haber vermeyi, belli bir bilginin bu bilgiye sahip olmayan kişiye ulaştırılması olarak tanımlarsak, haber, hedef kitle kendisine aktarılan bilgiden ne kadar habersizse, o kadar önemli olacaktır. Eğer, basın en geniş kitleye ulaşmayı amaçlıyorsa, hedef kitlesinin bilgi düzeyinin çok düşük olduğu türünden temel bir hipotez kurulmalıdır. Ancak, bu geniş kitle, bilgi düzeyi en düşük olanlar ile en yüksek olanlardan oluştuğundan, kimisi için yeni, bilinmedik olan bilgi, kimisi için zaten bilinen bir şey olacak-

tır. Medya genellikle olabildiğince “geniş bir kitleye” seslenmeyi tercih ettiğine göre, medya haberin hedeflediği geniş kitle için haberin hem ilginç hem de önemli olduğu etkisini yaratmak zorunda kalacaktır. Böylece medya, kendisine rağmen bir manipülatör olmak zorunda kalacak ve bu yüzden de kendi kendisini manipüle etmeye dayanan kısır bir döngünün içine düşecektir. Daha çok satmak ya da daha etkili olmak için, tıpkı “sanat sanat içindir” de olduğu gibi, araç araç içindir döngüsünün içinde haber verme işlevini bir kenara atacak ve dolayısıyla okurunu kendi amaçları için manipüle ederken, kendi kendini de manipüle eder hale gelecektir.

Hürriyet Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Ertuğrul Özkök’ün Türk basınındaki ansiklopedi savaşları döneminde yazdığı bir yazı, bir gazetecinin habercilik/yorumculuk yapma işinden nasıl vazgeçtiğini ve okurunu nasıl kendi gazetesinin “tiraj” kaygısına alet ettiğini, diğer gazetelerle yapılan rekabetin “kim en iyi ansiklopediyi verir” tartışmasına dönüştüğünü gösterir. Bununla da kalmaz, gazetecinin neyle gurur duyduğunu, gazetenin okurunu nasıl ve hangi yöntemlerle manipüle etmeye çalıştığını ama okuru manipüle ederken, başlığı “Politika” olan bir köşenin nasıl gazetenin kendisinin reklamını yapmak amacıyla kullanıldığını, tüm diğer gazeteler gibi *Hürriyet* gazetesinin de nasıl kısır bir döngüde devindiğini gözler önüne serer:

İki hafta önce, dünyaca ünlü Washington Post Gazetesi’nin Genel Müdür yardımcılarında biri ile İstanbul’da yemek yedim. Söz bir ara Türk gazetelerinin ansiklopedi vermelerine geldi. Ansiklopedi rekabeti, Washington’da bile ilgiyle izleniyor. Türk hasmı dünya basın tarihine geçecek ilginç bir olayı gerçekleştiriyor. Dünyada başka hiçbir ülke basınının cesaret edemeyeceği bir işin üstesinden geliyor. Ansiklopediyi demokratikleştiriyor. Her eve bir değil, iki, üç ansiklopedi sokma mücadelesi yapıyor. (...) Kısaca *Hürriyet*, okuyucularına Britannica’yı verebilmek için birçok kişinin “Çılgınlık” diye nitelediği bir şeyi yapmıştı. Bunu yaptık ve hiç de pişman değiliz. Çünkü, satın alma gücü sınırlı insanlarımıza dahi bu dünyanın en iyi ve en evrensel ansiklopedisini verme gururunu yaşıyoruz. (...) *Hürriyet*’in böyle bir ansiklopediyi, benim

genel yayın yönetmenliği yaptığım bir dönemde verme-
sinden dolayı gurur duyuyorum. (Özkök, 1993)

Özkök'ün yazısı değerini, ne haber ne de yorum olmasın-
dan alır. *Haberciliğin ve yorumculuğun sıfır noktasını tem-
sil etmektedir.* Bu ifade doğal olarak Roland Barthes'ın yazı-
nın sıfır derecesi deyişine gönderme yapmaktadır. Barthes,
Fransız Devrimi'nin söylemini bu önermeden hareketle ana-
liz ettiğinde oldukça çarpıcı bir sonuca varır. Barthes'a göre,
kardeşliğe, eşitliğe ve özgürlüğe methiye düzen devrim söy-
lemi, aslında kardeşliği değil düşmanlığı, eşitliği değil eşit-
sizliği, özgürlüğü değil diktatörlüğü derinden derine över.
Özgürlüğün sadece ideolojik dayanaklarından biri olduğu
bu söylemin hakikati, giyotinlerde akıtılan kanlarda somut-
laşır. Devrim söyleminin sıfır derecesi, kan akıtmaya dayana-
nır. Barthes'ın bu ifadesiyle daha farklı bir bağlamda yeni-
den karşılaştığımızda, bu kez aynı ifadenin, medyanın söyle-
minin sıfır derecesinin ne olduğunu açıklamak üzere kulla-
nıldığını görürüz. Batılı gazeteciler, Körfez Savaşı'nın ardın-
dan dış politika haberlerinin üretim koşulları üstüne düşün-
meye başladılar. Bu savaş, Béatrice Joinet'nin deyişiyle “ga-
zeteciliğin sıfır derecesini” ortaya çıkarmıştı. Gazeteciliğin
sıfır derecesi, haber üretiminin propagandanın mantığına
boyun eğdirildiğine, gösterilme hakkına sahip olan “imajla-
rın” çoğunluğunun haber gücü taşıyan imajlar değil, iktida-
rı temsil eden ya da herhangi bir şirket yararına oluşturulan
marka imajları gibi iktidar yararına oluşturulan imajlar ol-
duğuna gönderme yapar (2000, s. 86). Benzer bir saptamayı
Özkök'ün promosyon yazısı için de kullanmak yanlış olmaz.
Kim kime sesleniyor sorusuyla bu metne baktığımızda, ön-
celikle “politika” başlıklı köşe yazısının günün politik konu-
larını ele alacağını ve bu nedenle de yurttaş-okura seslenece-
ğini düşünürüz. Oysa durum tamamen farklıdır. Gazeteci-yo-
rumcu, okurunu ünlü Amerikalı bir gazeteciyle yediği ye-
mekten haberdar etmektedir. Yazının dekoratif unsurların-
dan biridir, bu kişisel bilgi. Bu bilgilerle gazeteci hedeflenen
okura ne kadar ünlü ve önemli kişilerle görüştüğünü iletir.
Ama bu iki tanık, aslında, gazetenin promosyonuna başladı-
ğı ansiklopedinin ne kadar önemli kişilerce bilindiğini ve
beğenildiğini onaylamak üzere yazıya konuk edilmiş misa-
firlerdir.

Özkök'ün asıl okuruna ulaştırmak istediği bilgi, genel yayın yönetmeliğini yaptığı *Hürriyet* gazetesinin 17.5 milyon dolar ödeyerek Britannica'nın telif ücretini almış olmasıdır. Bu kadar yüksek bir telif ücretinin ödenmiş olmasını, gazetesinin en fakir kesimlerin bile dünyanın en iyi ansiklopedisine sahip olmasını istemesine yorarak, kendi gazetesini, gösterdiği cesaret nedeniyle över. Özkök, "Politika"da sadece gazetesinin ne kadar cesur ve okurunu düşünen bir gazete olduğunu dile getirmez. Aynı zamanda, diğer gazetelerin aynı dönemde verdiği ansiklopedilere kıyasla, kendi ansiklopedilerinin ne kadar evrensel olduğunu, herhangi bir ülke halkı değil, dünya halkları düşünülerek hazırlanmış, türünün en iyi örneği olduğunu vurgular. Üstelik, Amerikalı bir gazeteciye bu söylediklerini doğrulattır. Ayrıca bununla da yetinmez, ANAP Genel Başkanı ile yaptığı son görüşmelerden birinde bizzat kendi gözleriyle Mesut Yılmaz'ın kitaplığında Britannica ansiklopedisi setini gördüğünü söylerken, önemli siyasetçilerin bu ansiklopediye sahip olduğunu ima eder. Britannica, siyasetçilerin söylediklerinin inandırıcılığını sağlamak için vitrinlerine dizdikleri bir ansiklopedi sanırım, derken, *Hürriyet* okurlarının nasıl bir başyapıtı elde etme olanağıyla karşı karşıya olduklarını vurgular. Tüm bunlar bize Özkök'ün "Politika" köşesinin, *reklam sektörünün bir ürünün reklamını yapmak için kullandığı temel söylemsel stratejilerle örülü olduğunu gösterir.*

Özkök'ün yazısında iki söylem düzeni iç içe geçmiş gibidir: *popülizm ve seçkincilik*. Ama her iki düzen de reklam söyleminin mantığına tabi kılınmıştır. Popülizmi, gündelik dildeki kullanımıyla üstü örtük bir fakirlik edebiyatı yapılmasında buluruz. Bu düzene göre, ülkenin aydınları ve siyasetçileri (popülizmleriyle ünlü siyasetçileri!) halkın yaşam standardının yükseltilmesiyle alakadar olmayan kişiler olarak temsil edilir. Seçkincilik ise, 80'li yıllar öncesinde basının üstlendiği öğretici olma rolünün neredeyse sadece "gösteriye" indirgenmiş bir versiyonu olarak çıkar karşımıza: Gazeteci Özkök figüründe somutlaştırılan, seçkinler seçkinlerle görüşür şeklindeki üstü örtük önermede ve halkın seçkinlerin ulaştığı bir kültür ürününe *Hürriyet* gazetesi sayesinde sahip olup "seçkinleşebileceği" önermesinde. Ancak, daha önce de ifade edildiği gibi, seçkinlik popülizme, popülizm de tüketim toplumunun mantığına yenik düşer. Hedef kitle, fa-

kir bir kitledir. *Hürriyet* gazetesi ve gazetenin genel yayın yönetmeni fakir kitlenin iyiliğini ister. Ancak fakir kitle öylesine “cahildir” ki, Türk basınının (kastedilen kendini Türk basınıyla özdeşleştiren *Hürriyet* aslında) dünya basın tarihine geçecek bir şey yaptığını, yani başka hiçbir ülke basınının yapmaya cesaret edemediği bir şeyi yaptığını *bilmemektedir*. Okur bundan haberdar edilir. Yazarın zihninde öyle bir okur var ki, bu okur gazetecilik ile promosyonculuğun ne olduğunun farkında olmayan bir okurdur. Yazar, okurunu böyle kurduğu için, okuruna *Hürriyet’in* Britannica kuponları vererek, tarihe geçecek bir edimde bulunduğunu söyler. Böylece *Hürriyet*, “ansiklopediyi demokratikleştiren”, fakir kesimlerin bilgilenmesi kaygısını taşıyan bir gazete olarak kurulmuş olur. Bu çerçevede basın, “kamusal hizmet veren” bir kurum olarak sunulup, kimi siyasetçilerin ve aydınların basını eleştirmesine dikkat çekilerek, şu dilekte bulunulur:

Keşke toplumun öteki müesseseleri de bizler gibi her eve böyle değerli ürünleri sokabilmek için böylesine büyük fedakarlıklar, böylesine güzel çılgınlıklar yapsa. (Özkök, 1993)

Bu dileğin ironikliği ve trajikliği, bir gazetenin genel yayın yönetmeninin kamusal hizmeti tanımlama tarzında açıkça ortaya çıkmaktadır. *Radikal* gazetesinde Murat Belge bu trajediyle bağlantılı olduğu düşünülebilecek şu sözleri dile getirir:

Yazılı medyada değişen çok da, pek fazla değişmeyen taraf toplam tirajı. Nüfus artıyor, nüfus içinde okur yazar oranı artıyor (ya da öyle olduğuna inanıyoruz), ama gazetelerin toplam satışı olduğu yerde duruyor. Bu, son analizde kimin başarısı acaba? Toplumun mu, basının mı? (2001)

Çağımızda her şeyin krizinden söz ediliyor. Medyanın içine düştüğü okur krizi hiç de Türkiye’ye özgü değil. Amerikan medyasının bu krize getirdiği çözümler de en az Türk basınının çözümleri kadar tuhaf. ABD’de medyada çalışmaya başlayan “medya danışmanları”, medyaya maddi sıkıntılarını aşmak için şu önerilerde bulunur: Haberlerin uzunlu-

ğının kısaltılması, kolay okunan yazıların yayımlanması, yerel haber sayfalarına önem verilmesi, grafiklerin ve hedeflenen tüketici kategorilerinin olası reklam şirketleriyle ilişkiye sokulmasını sağlayacak pratik bilgilerin çoğaltılması. Ancak, medya danışmanlarının önerileri ile okurların beklentilerinin çakışmadığı, başka araştırmalarla tanıtlanır. Amerikan medyası nezdinde bu çalışmaların sonuçları hâlâ Tanrı sözüymüş gibi algılanmaya devam etse de, bundan sonraki araştırmalar okurun gerçekten eksikliğini hissettiği şeyin medya danışmanlarının önerisi üzerine yapılan değişikliklerle hiçbir alâkasının olmadığını ortaya çıkardı: Okur ulusal ve uluslararası haberlere daha çok yer verilmesini, sorunların kaynağına inebilmek için yazıların yeterince uzun olmasını ve sayfalarda güncel olaylara öncelik verilmesini istiyordu. Gazeteler, bu yöntemleri uygulamaları nedeniyle okurlarını kaybettiler; ama aynı yöntemler sayesinde kârlarını hızlandırmak amacını güdüyorlar. Bu gelişmelerin Türkiye’de neden olduğu gelişmeye de değinmek gerekir. Böylece klasik fıkradan birçok yönüyle ayrılan, yorumsal yönü ağır basan bir yazı türü oluşmuş oluyor (Özdemir, 1983, s. 101-107 ve 108).

Yazılı basının krizine dair sorulara ekonomik, kültürel, sosyolojik jargonlardan hareketle yıllardır yanıt verilmeye çalışılmaktadır. Bu sorulara yanıt vermek zor olsa da, aktardığımız köşe yazısında okurun nasıl tanımlandığından hareketle söylenecek birkaç şey vardır. Toplumun üst kesiminde yer alan, ünlü kişilerle sürekli temasta olduğu için kendisi de en az onlar kadar ünlü olan gazeteci, okurunu fakir ve cahil olarak konumlandırır. Bu okur, toplumun alt kesimlerinde yer alır; bilgi ve iletişim çağında evrensel bilginin içinde hapsedildiği bir ansiklopediye bile henüz sahip değildir. Aydınlar kadar siyasetçilerin de tıpkı medyanın yaptığı gibi yapması gereken şey, bu fakirlerin evlerine değerli ürünleri sokmaktır. *Birikim* dergisinin medyaya ayırdığı Nisan 2001 tarihli 144. sayısında Ertuğrul Özkök’ün söylemini konu alan yazısında Rıfat N. Bali, Özkök’ün söyleminde “tüketici olmanın insanlara haz verdiği” önermesinin merkezi bir yer tuttuğunu işaret eder. Bali, bu önermeyle Türkiye’de 1980’li yıllardan beri uygulanmakta olan iktisadi politika arasında haklı olarak bağlantı kurarak, yüksek enflasyonlu bir ekonomiyi tüketimi körükleyerek canlı tutmaya dayanan bu politi-

kanın önemli unsurlarından birinin sıradan insanın tüketiciye dönüştürülmesi olduğuna dikkat çeker (2001, s. 60). Bu bağlamda Özkök, bu ekonomik politikanın savunuculuğunu yazılarında üstlenir ve mutluluk ile hazzın tüketilerek elde edilebileceğini sürekli dile getirir. Tüketim toplumu ideolojisinin gazetelerin prestijli konumlarını işgal edenler tarafından yaygınlaştırılması ve en meşru ideoloji olarak kurulması, 1980’li yıllardan bu yana Türk basınına damgasını vuran başka bir gelişmeyle doğrudan doğruya bağlantılıdır. Murat Belge’ye göre bu gelişme, günümüzde çalıştıkları kurumlarda önemli konumlarda bulunan gazetecilerin 1980 öncesinin pedagog gazetecilerinden farklı olarak yalnızca “popülerleşmek” ve “çok satmak” için kafa yormalarıyla bağlantılıdır (2001b). Tüm gazetecilik ürünlerinde magazin gazeteciliği üslubunun kullanılmaya başlanmasıyla, bir yandan geniş kitlelere seslenme olgusu gündeme gelir. Diğer yandan ise, okurların tüketiciler olarak görülmesi yaygınlaşır.

Ertuğrul Özkök’ün artık klasik gazeteci köşe yazısının ötesinde yer alan yazısı bağlamında kurulan fakir okur, aslında zengin, eğitilmiş, bilgili *tüketiciye* dönüştürülmek de istenmektedir. Okur ne olduğuyla, ne beklediğiyle, demokratikleşmeden ne anladığıyla değil, hep olumsuz olarak, ne olmadığıyla ve en önemlisi, neye sahip olmadığıyla ya da ne olması gerektiğiyle tanımlanır. Seslendiği kişi ya da kitleyi dikkate almayan, onu sadece olumsuzlayan bir söylemin dinleyicisi ya da okuru olmak, herhalde çok sevimli bir şey olmasa gerek. Basında sık sık karşılaştığımız bu tür söylemlerin özneleri, kendilerini okur karşısında daha üstün bir konuma yerleştirir. Üstelik, *Hürriyet* Genel Yayın Yönetmeni’nin bu yazıyı okurun bilgiye daha demokratik bir biçimde ulaşmasını savunmak/sağlamak üzere yazmadığı da açıkça ortadadır. Medyanın da içinde yer aldığı iktidar odakları, bireyleri seçmen, hedef kitle ya da tüketici olarak kurarak, onlara toplumsal roller atfederler. Yalnızca tüketenler olarak kurulduğunda bireyler “toplumu üretmek ve değiştirmek yerine ekonomiyi, politikayı ya da bilgiyi yönetenlere” (Touraine, 1992, s. 260) bağımlı olmaya devam ederler. Basının sıkça kullandığı dilin propaganda ve reklam dillerine benzediğini söylemek gerekir. Alain Touraine’e göre, bireyleri kendilerine bağımlı kılmak için bir şey olarak kuran ve onlara toplumsal roller atfeden “propaganda ve reklam dili istikrar-

lı bir biçimde bu temel çatışmayı saklama, toplumun örgütlenmesinin 'gereksinimler'i karşıladığı fikrini dayatma eğilimindedir; oysa, kuşkusuz, yapay olmayan ama iktidarın çıkarlarına uygun düşen bu gereksinimleri oluşturan o örgütlenmenin kendisidir. Birey ancak, bir özgürlük, özgür bir ben üretimi mantığı adına uygulanan, toplumsal egemenliğe karşı çıkmakla 'Kendi'nin elinden kurtularak, özneye dönüşür" (1992, s. 260).

Medyanın "Aktarma İşlevi"

Medya neden toplumsal olguları oldukları gibi aktaramaz sorusunu burada hemen şimdi sormak gerekir. Haber bir dil işidir ve dil pozitivist bilim anlayışının iddia ettiğinin aksine, şeffaf değildir. Dilin şeffaf olduğu iddiası, gerçek dünyada olup biten olayların dil aracılığıyla olduğu gibi aktarıldığını/yansıtıldığını varsayar. Sanki şeyler kendi kendilerinden söz ediyor gibidir. Oysa şeylerin bir şeyden söz eder hale gelebilmeleri için söylemin alanına dahil edilmeleri, hatta bu söylem tarafından anlamlandırılmaları gerekir. Demek ki dil, bir dünya vizyonunun ve dünyaya ilişkin tikel bir anlamın kurulduğu saydamsızlığı içinde taşır; dilin kullanımı, şeffaf ve masum değildir. Bunu biraz daha anlaşılır kılmak için Stuart Hall'un verdiği bir örneği aktarmak yerinde olur: "Leyland alet-edavat yapımcılarının bugünkü grevi İngiltere'nin ekonomik durumunu daha da zayıflattı" gibisinden bir ifade, ekonominin nasıl işlediğine, ulusal çıkarın ne olduğuna vb ilişkin bir dizi sorgulanmaksızın kabul edilen önermeler dizisine yaslanmıştır. Çünkü bu ifadenin güvenilirlik kazanması için kapitalist üretimin tüm mantığının doğru olduğunun kabullenilmesi gerekir. Alışıldık bir haber bültenindeki herhangi bir parça için de aynı şeyleri söylemek mümkündür; çünkü dünya hakkında ifade edilmemiş ya da sorgulanmaksızın kabul edilen bilgi parçalarından oluşan bir silsilenin bütünü olmaksızın bu bültendeki her betimsel ifade, sözcüğün tam anlamıyla kavranılmaz olacaktır." (1994, s. 81) Dolayısıyla, şeyler ne iseler o olarak dile girip, ardından hiçbir şey olmamış gibi kendi kendilerinden söz edemezler. Hatta dünyayı olduğu gibi yansıtabileceği düşünülen imaj bile, *medyanın ne pahasına olursa olsun her şeyi gösterme, görünmezi görünür kılma ve en çarpıcı olanı*

seçme -vaktinde gelmeyen trenler gibi- *ideolojisiyle*, kamusal alana ilişkin medyanın kendi amaçlarına en uygun düşen vizyonu oluşturmaya hizmet eder; bu ise, dünyanın sadık bir şekilde yansıtılmasının imkânsızlığının yanı sıra, bir yansıtma/aktarma ediminden çok daha farklı bir edimdir (Charaudeau, 1997, s. 9). Bununla birlikte, medya aktardığını deforme etmesine rağmen, tıpkı lunaparktaki aynalar gibi dünyanın abartılmış, basitleştirilmiş, basma kalıplaştırılmış bir parçasına yine de *tanıklık* eder. Olaylar kendi kendilerinden söz etmiyor da bir şeyden söz eder hale getiriliyorlarsa, ister yazılı, ister görsel, ister işitsel olsun, gazeteciliğin haber ve yorum gibi iki temel işlevini nasıl tanımlarız?

Türkiye’de özgül anlamda basın, daha genel anlamda ise medyanın dilini ele almayı amaçlıyorsak, Batı’da olduğu gibi haber dilinden ya da başka bir ifadeyle haber söyleminden yola çıkmak kısmen yanıltıcı olabilir. Bununla söylemek istediğim, Türkiye’de haber diye bir şeyin olmadığı değil, Türkiye’de medyanın söylemi üzerine düşünmek için yola çıktığımızda, yolumuzun üzerinde köşe yazılarının önemli bir uğrak noktası olarak durduğudur. Batılı araştırmacılar bugün kendi ülkelerinin medyası üzerine düşünürken, haber ile “bakış açısı yazıları ve programları” arasındaki ilişkiye dikkat çekerler. En azından Fransa örneğinde önemle üzerinde durulan konulardan biri, haber tanımının ve anlayışının dönüşümler geçirmekte olduğudur. Verilerden en önemlisi, gazetecinin yazısında kişisel özelliklerini açıkça dışavurması olarak karşımıza çıkıyor. Pierre Bourdieu ile birlikte çalışan Patrick Champagne’a (2000) göre, bunun olumsuz yansımalarından birinin, gazetecinin kişisel yaşamının ve kişisel niteliklerinin haberdan daha önemli addedilir hale gelmesidir. Aynı olguyu biz bugün Türkiye’de köşelerinde güncel siyasi ve ekonomik olayları yorumlaması gereken köşe yazarlarının yazma pratiğinde açıkça gözlemliyoruz.

Dikkat çekilmesi gereken olumsuz gelişmelerden bir diğeri ise, haberlerin, güncel olanın ne olduğunun farkına varılmasını sağlamak yerine, güncelin “yansıtılmasıyla” yetinilen metinler olmaya başlamasıdır. Televizyon ve radyo haberciliğinde belki daha fazla söz konusu olan bir eğilim, yazılı basını da etkilemeye başlamıştır. *Haber görülecek, dinlenecek ham bir veri olarak algılanmaktadır* (Champagne, 2000, s. 10). Haberin böyle algılanması ise, haberlerin artık

belli bir tavır alışla üretilmediği ve haberi inşa etme pratiğinden vazgeçildiği anlamına geliyor. Herhangi bir haberin, söylem nesnesi ne olursa olsun, kimi üstü örtük içerimleri ve olumlu ya da olumsuz değer yargılarını içinde barındırmaması mümkün değildir. Kimi önyargılara ya da değer yargılarına yaslanmayan haberler yalnızca, tamamen olgusal olan haberlerdir. Sinema programlarını, nöbetçi eczanelerin listesini, iş ya da kiralık ilanlarını bu tür olgusal haberlere örnek olarak verebiliriz. Demek ki söz konusu olan, haberin ham bir veri olarak algılanması olgusu ise, bir ülkede ya da dünyada olup biten güncel olayların tam da bu olgusal haberler gibi algılanmaya başlanmış olmasıdır. Farklı kurumların kaynağı olduğu bilgiler oldukları gibi yayımlanmakta, birbiriyle bağlantılı olan olgular, okurun olup biteni algılayabilmesi için birbirleriyle bağlantılandırılmamaktadır.

Bu açıdan bakıldığında, Fransa'nın durumu Türkiye'den daha aza içler acısı bir durumdadır. Bir örnek vermek gerekirse, 2001 yılının başında biri Davos'ta dünyanın ekonomik liderlerinin bulunduğu, diğeri Brezilya'nın Porto Alegre kentinde küreselleşme karşıtlarının bulunduğu iki uluslararası toplantı yapıldı. Toplantıların aynı tarihlerde yapılmış olması küreselleşme taraftarlarına karşı küreselleşme karşıtlarının özellikle planladığı bir şeydi. *Le Monde* gazetesinde bu iki olay hem birinci sayfadan hem de birbirleriyle bağlantılandırılarak verildi. İşte bu anlamda, bu iki toplantının yansıtılış biçimi, haberin hammadde olarak algılanmadığını ve haberin okurun olguları anlamasını sağlamak için belli bir bakış açısına sahip olduğunu ve bir şekilde tavır aldığını gösterir. Oysa aynı haberler, en azından *Radikal* gazetesinde birbirinden bağımsız haberler olarak yer aldı. Davos toplantısına gazetenin ekonomi sayfasında, Porto Alegre'ye ise dış haberlerde uluslararası toplumsal bir hareket olarak yer verildi. Ekonomik bir toplantının siyasi boyutlarının böylece yok edildiğini görüyoruz. Ayrıca, Türkiye'de gazetelerin ilk sayfalarının sadece Türkiye'yle ilgili haberlere yer vermesi de, Türkiye'nin ya da Türk basınının dünyaya ne kadar kapalı olduğunu göstermektedir. Geleceği küreselleşmenin insafına bırakılmış bir ülkede, dünya ölçeğinde ses getiren küreselleşme karşıtı eylemler, bağlamları dikkate bile alınmadan, *öylesine* bir dış haber olarak yer almıştır. Tüm bu söylediklerimizden, haberin kanaat bildirilmesi gereken bir me-

tin olduğu sonucunun çıkarılmaması gerekir. Söylemek istediğimiz, olguların, yemek tarifleri gibi değil de, belli bir perspektif içinde birbirleriyle ilişkilendirilmesi, ekonomik, kültürel ya da politik bağlamlarından soyutlanmaması gerektir. Ayrıca küreselleşme karşıtlığı konusunda haber bağlamındaki duyarlılık, *Radikal* gazetesinde izleyen yıllarda artmıştır.

Fransa örneğinde, tam da haberin bir hammadde olarak algılanmaya başlanmasının bir sonucu olarak, gazetelerde ve radyo-televizyonlarda bakış açılarının, tartışma programlarının ve tartışma mekânlarının birdenbire çoğalmaya başlaması söz konusudur. Türkiye’de ise köşe yazarlığı, Türk gazeteciliğinin kendine özgü yapısal olgularından biridir. Haber ile yorum arasındaki meşakkatli ilişki, son yıllarda köşe yazarlarının özellikle dikkatini çeken bir soruna dönüşmüştür. Köşe yazarlarının haberi ve yorumu birbirinden nasıl ayırttırdıklarına bakmak, aynı zamanda en azından yazılı basının önemli söylem öğelerinden birini nasıl kurguladığını ve köşe yazarlarının kendi yazma pratiklerini nasıl anlamlandırdıklarını görmek açısından yararlıdır.

Yazdığı bir yazıda Aziz Nesin, Türk gazeteciliğinin köşe yazarlığı kurumunu ironik bir biçimde Batılı yorumculukla karşılaştırır:

Biliyor musunuz ki, fıkra yazarlığı, Türkiye’den başka hiçbir ülkede yoktur, yalnız bize özgü bir iştir... Başka ülkelerde, bizdeki fıkra yazarı yerine yorumcu denilen yazarlar vardır. Onlar ancak, kendi uzmanlıkları, bilgileri içine giren konularda, haftada iki, en çok üç gün yazarlar. Oysa bizler maşallah bilmediğimiz hiçbir konu olmadığından, hangi taşı kaldırırsanız altından çıkan her konuyu parmağımıza dolayan birer “allame-i cihan” pozunda, bilgiçlik taslayarak her sabah akıl dağıtmaktayız. (Nesin’den akt. Özdemir, 1985, s. 101)

Nesin, Türkiye’deki fıkra yazan ile Batı’daki yorumcuyla birbirinden ayırır. Yorumcu, *uzmanlık bilgisini* kullanan kişi-yken, köşe yazarı, belli bir alanın değil, *hemen her şeyin uzmanıdır*. Sanki bir tür “her şeyi bilen Akıl’dır”. Kendi Akılının ve sahip olduğunu varsaydığı “bilgilerin” ışığında toplumun diğer kesimlerine “doğrunun ya da hakikatin” ne ol-

duğunu söyleyen kişidir. Haber ile köşe yazısı arasındaki temel farklılık genellikle, birinin nesnel, diğerinin ise yoruma dayalı olmasına dayandırılır. Kaba bir ayırım olarak ne kadar “pratik” bir ayırım olursa olsun, bu tür bir ayırım, iki şeyi gözden kaçırır: İlki, haberin yorumla olan bağlantısını hiç dikkate almaz. Oysa haber, bir olayı aktarma biçimiyle bu olayı belli bir algı çerçevesine dahil eder ve bir söylem nesnesini, dolayısıyla da dünyayı belli bir tarzda inşa eder ya da yenisinden sunar. İkinci olarak, köşe yazarlarının, belli bir söylem türü üreterek belli bir “meşru” varoluş tarzı yarattıklarını ve diğer düşün ve yazın alanlarını işgal edecek tarzda kendi hükümlerlerini dayattıklarını dikkate almaz.

Sanki bir yerde nesnel olması gerektiğinden emin olunan ve değilse bile öyle olması gerektiği düşünülen “haber” denilen bir yazın, başka bir yerde ise ondan ayrı tutulan, nesnel olmaması gerektiği konusunda görüş birliğine varılmış, “yorum” olarak adlandırılan “köşe yazısı” var gibidir. Murat Belge 24 Mart 2001 tarihli, *Radikal* gazetesindeki köşesinde Türk basınında haberlerin “kanaatlerle” yazıldığına işaret eden önermesini, bu haber/yorum ikiliğine dayandırır. Belge, 1980 öncesi Türk basını, gazetecilik mesleğinin uluslararası ilkelerine en azından uyar gibi görünürdü diyerek, 1980 sonrası gazeteciliğini şu sözleriyle yerer:

80’lerde her şeyle birlikte medya da halklaştı; daha doğrusu, “halk böyledir” diye tespit ettiği bir özelliğe kendini de uydurmaya başladı. Diyelim ki, bugün önemli haberi-miz orman yangınıdır; kasten çıkarıldığı konusunda ciddi ipuçları olan bir orman yangınıdır. Eski üslupta, genel olarak “Bilinmeyen kişilerin ormanı yaktığı düşünülüyor” gibi bir başlık altında haber verilir, gazetenin bir yazarı da, gerekli buluyorsa, “Orman yakmak alçaklıktır diye” bu konuda kendi görüşünü yazardı. 80’lerden sonra yöntem, aynı haberi “Alçaklar ormanı yaktı” başlığıyla vermeye dönüştü.

Aziz Nesin’in dikkati çekmiş olduğu gibi, yorum uzmanlık bilgisine dayanır. Köşe yazısı ise hemen her konuda bilgiçlik taslanarak sabah akşam akıl dağıtılan yazılardır.⁷ Ay-

7. *Radikal* gazetesini köşe yazarı Türker Alkan, G.Ü. İletişim Fakültesi öğrencileriyle yaptığı bir söyleşide, köşe yazılarını dört kategoriye ayırır. Alkan

rica, ne haber, ne yorum, ne de köşe yazısı “nesnel”dir. Belge’ye göre ise, birinci başlık haberin yansız verildiğine, ikinci başlık ise haberin bir kanaate dayalı olarak yanlı verildiğine işaret ediyor. Halbuki, “Alçaklar ormanı yaktı” gibisinden bir ifade, Belge’ye göre, olsa olsa köşe yazarının dile getirebileceği bir kanaattir. Burada tanımlandığı haliyle yapılan, görüş bildirmek değildir. Her ne kadar Murat Belge her ikisini de karikatürize etmiş bile olsa (anlaşılma kaygısıyla), gündelik medya tartışmalarında yansızlık ile yorum yapmak birbirine karıştırılmaktadır.

Haberde yoruma yer verilmemesi gerektiği, aksi takdirde basındaki haber/köşe yazısı ayrımının ortadan kalktığı şüphası sıkça dile getirilen bir önermedir. Türker Alkan, söz konusu ayrıma uyulmamasının köşe yazarlarını mesleki bir kimlik krizine soktuğunu söyler:

Köşe yazarlığını zorlaştıran bir durum şudur ki, gazetele-
rin hemen hepsi haber verirken yorum yapıyorlar. Bazen
haberle yorum o kadar birbirine karışıyor ki, okur açısın-
dan neyin haber, neyin yorum olduğunu anlamak güçleş-
iyor. Bu durumda, yorum silahı ve hakkı elinden alınan
köşe yazarı, köşesinde yorum yapmayı bırakıp haber ver-
meye kalkarak intikamını alıyor. Köşe yazarları muhabir-
leşiyor, muhabirler de köşe yazarlaşıyor. Hayırlı bir geliş-
me midir? Değil elbet. (Alkan, 1999, s. 186)

Alkan’ın söyleminde haberin yorumdan ayrı düşünülme-
si gerektiği anlayışı, neredeyse gazeteciliğin temel ilkesi ha-
line getirilir. Buna karşın Alkan, farklı eğilimlere sahip kö-
şe yazarlarının yazdığı gazetede köşe yazarı olmasına kar-
şın, bu farklılığın nereden geldiğini akademik bir şekilde
sorgulamaktansa, tıpkı bir gazetecinin yapabileceği gibi sor-
gular. Köşe yazarlarının bile siyasi yorumdan vazgeçmiş/vaz-

öncelikle bugünkü köşe yazarlığının başlatıcısının *Milliyet*’teki “Olaylar ve İnsanlar” köşesiyle Hasan Pulur oluğunu söyler. Alkan’a göre, Hasan Pulur’un yazdığı türden köşe yazısı türü “biraz köşe yazarlığı, biraz habercilik, biraz magazin unsurlarını içerebiliyor ve okurların çok aradığı bir köşe oluyor” (Alkan, 1999, s. 185). Diğer iki kategori ise uzmanlar ve edebiyatçılar tarafından yazılan köşe yazılarıdır. Alkan’ın “asıl köşe yazarları” olarak nitelediği köşe yazarları ise Aziz Nesin’in tanımladığı işi yapan yazarlardır: “Asıl köşe yazarları, bol bol yorum yapan, akıl veren ve yol gösterenlerdir. Okurları belirli bir görüşe yönlendirmeye çalışırlar. Gazeteci olabilecekleri gibi başka bir meslekten de gelebilirler.” (1999, s. 186)

geçirilmiş olmalarının, muhabirlerin haberlere yorum katmasına değil de, daha yapısal bir nedene ya da nedenler yumağına bağlı olabileceği ister istemez göz ardı edilir.

Oysa Alkan'ın yazısının yayımlandığı akademik dergide gazeteci-yazar sıfatıyla sunulan Umur Talu, köşe yazarlığı konusunu ele alan yazısında, bu yapısal nedenlerden birini açıkça dile getirir. Hem dünyada hem de Türkiye'de köşe yazarlığının geçmişte olduğundan daha önemli olduğuna dikkat çeker Talu:

Kitle gazeteleri ve gazeteciliğiyle birlikteyse, köşeler çoğalıyor ve homojenliği yitiriliyor. Büyük gazete çizgisi flulaşılıyor, yanardönerleşiyor. Gazete kitlenin her kesimine, bir pazarın çeşitli aktörleri olarak ulaşmaya çalışıldığında, aynı bir süper market gibi, her nabza şerbeti de raflarına diziveriyor. (1999, s. 187)

Medya dünyasının uğradığı dönüşümler, “haber mi yorum mu” sorunsalının daha farklı şekillerde tartışılmasını zorunlu kılıyor. Artık gazeteler ilk sayfalarından “vitrin” olarak söz etmeye başladılar. Vitrine neyin gireceğinin nasıl belirlendiğine bakıldığında ise, satış kaygısının haber verme kaygısından daha ağır bastığını görüyoruz. Özellikle, ilgi çekmek amacıyla gazetenin ilk sayfasının büyük manşetten verilmiş tek bir habere ayrılmış olması, haberler ve önem sıralarına ilişkin hiyerarşinin tamamen altüst olduğunu gösterir. Geniş kitlelere seslenebilmek için yazılı basın, öncelikle gazete boyutu, kullandığı üslup ve gazetenin biçimsel özellikleri olmak üzere tüm varlık nedenini albenili olmak üzerine kuruyor. Gazete sayfalarında cinayet anlatılarına, röportajlara, foto-röportajlara, savaş mektuplarına (TGRT'deki erleri konu alan programları anımsayalım), söyleşilere ve spor haberlerine (Fatih Terim'le ilgili haberler gazetelerin birinci sayfalarında yer alıyor. Galatasaray'ın Avrupa Kupası maçları ve sonuçlarını gazetelerin birinci haberi olabiliyor) geniş yer ayırıyorlar.

Gelecek Ne Vaat Eder?

Tüm dünya medyasında benzer olgular yaşanıyor. Örneğin Fransa'da bu tür olgular 19. yüzyıl sonunda popüler basının doğuşuyla ortaya çıkmaya başlamıştır. 19. yüzyılın so-

nunda sanayileşmenin etkisiyle ve okuryazar oranının artmasıyla *sınırlı modernleşme* döneminin ahlak ve dünya anlayışı ciddi bir darbe alır. Sayıları giderek artan modernleştirilmiş kitleler, eski düzenin gazetecilik anlayışını kökten bir dönüşüme uğratacaktır. Aydınlanmacıların kamuoyu kavramı, modern ulusal kitle tarafından eleştirilir. İşadamlarının düşük fiyatlı gazeteler yayımlayarak kâr elde edebileceklerini keşfetmeleri de gazetecilik anlayışının değişmesinin önemli nedenlerinden biri olacaktır. Bu gelişmelerin ardından, gazetecilik etkinliğinin kapitalist kâr arayışına sistematik olarak boyun eğmeye başlaması Aydınlanmacıların bu etkinliğe yönelttiği eleştirilerin yoğunlaşmasını da beraberinde getirir. Aydınlanmacılara göre, kâr arayışı ifade özgürlüğünün kullanılmasını engellediği gibi basın özgürlüğüne de zarar vermektedir. Kamuoyu kavramı 19. yüzyıl sonunda artık yüzyıl başında kullanılan kavramla hiçbir ilişkisi kalmayacak şekilde değişir. Sınırlı modernleşme döneminde satın alma gücü olan ve okuryazar elit kesimin etkisi altındaki basın, yüksek tirajlı gazetelerin doğmasıyla birlikte, içeriklerini ve biçimlerini yeni okuryazar kitlenin beğenileri ve tüketici alışkanlıkları doğrultusunda değiştirir (Lemieux, 2000, s. 38-39).

Popüler basın, müşterisinin dikkatini çekmek ve merakını kamçılamak için cinayetlerin detaylarını yazmaktan, hatta katillere suçlarını nasıl işlediklerini ayrıntılarıyla anlattırmaktan kaçınmayan bir basındır. Kâr kaygısı yazılı basının temel kaygısına dönüştüğünde, gazete sayfalarında felsefi-politik tartışmalar görülmez olur ve daha popüler konular bu tartışmaların yerini alır. Yarış alanına, yangın yerine ilk ulaşan muhabirler, yanmış çocuklara ve kocaları tarafından dövülmüş kadınlara soru sorma yarışına girer. Popüler basının doğuşuyla birlikte, tirajı yüksek olan gazetelerin içeriklerinin apolitikleştirdiği ve tarafsızlaştığı görülür. Gazeteler daha fazla okura seslenebilmek için önceliği politik yorumlara değil, habere ve eğlendiren konulara verirler (Lemieux, 2000, s. 40-48).

Haberin de eğlence olarak kurgulanmasının yanı sıra, günümüzde medyanın yapısal niteliklerinden birisi de, medyanın sadece güçlü bir izlenime, güçlü bir söze, yani duygulu söze ifade olanağı tanınmasıdır. Gilles Balbastre, Fransız televizyon kanallarından birinde geçici olarak çalışan bir gaze-

teciye atıfla şu gözlemi yapar: Televizyon kanalları izleyicinin her şeyden önce özel bir kişinin hikâyesiyle ilgilendiğini varsayarlar. Kanallar için önemli olan, herhangi bir olayın politik, ekonomik ve toplumsal içerimlerinin yok sayılması pahasına herhangi birinin özel hikâyesinin haberde öne çıkartılmasıdır. Geniş kitlelere seslenen basında kullanılan ilkenin aynısı, ciddi basında da uygulanmaktadır. Gazetecilerden talep edilen, olayın kişisel tanıklıklara başvurularak kişiselleştirilmesi ve insancillaştırılmasıdır. Basında egemen olmaya başlayan genel eğilim, her ne pahasına olursa olsun insanlar aracılığıyla öykülerin anlatılmasıdır. İzleyicilerin kişisel öyküler sayesinde anlatılanlarla daha kolay özdeşleştiği varsayımından hareketle, örneğin haber müdürleri bir uzmanın görüşüne başvurulduğunda, eğer uzmanın televizyondaki imajının izleyicinin ilgisini yeterince çekemeyeceğini düşünürlerse, haberde onun yerine olayı yaşamış olana yer vermeyi tercih ediyorlar (Balbastre, 2000, s. 81).

Bu saptamaların da gösterdiği gibi, haber, alıcısını almaya teşvik edecek tecimsel bir mal olarak kavranıyor. Aktarılan olaylar, alıcıyı baştan çıkaracak şekilde düzenleniyor. Günümüzde, önemli olan, hiç kimsenin gidemediği ve ulaşmadığı bir yere giderek hiç kimsenin haber yapamadığını haber yapmak değil, herkesin yapabileceğini herkesten daha önce haber yapmaktır (Joinet, 2000, s. 89). Haberin değeri, tüm medya organlarında aynı haberin dolaşıma girmesiyle ölçülüyor. Bir haberin önemli bir olaya dayanması, haberin gazete, radyo ve televizyonlarda yer bulması için yeterli değil; haberin dolaşıma girebilmesi için ya *Le Monde* gazetesinde birinci sayfa haberi olması ya da AFP tarafından geçilmesi gerekiyor.

Tüm gelişmelerle bağlantılı olarak başka bir olgu gündeme geliyor. 1980'li yılların başından itibaren yeni bir haber türü -hafif haber- Amerikan gazeteciliğinde yaygınlaşmaya başladı. 1979-1983 yılları arasında gazeteler, "ünlüler" ya da "yaşam stili" gibi sayfaları çoğaltmak için "ağır aktüalite" -hard news- oranını yüzde 20 oranında azalttılar. Gazetelerin yüzde 69'u (satıştaki payı yüzde 82) 1983-1987 yılları arasında içeriklerinde önemli değişiklikler yaptıklarını ve gerek iş dünyası gerek sporla ilgili röportajları çoğalttıklarını kabul ediyor (Benson, 2000, s. 109). Yeni haber türü nedeniyle açılan seyahat, yaşam tarzları, giyinme-beslenme vs

sayfalarının temel işlevi yayın organlarına daha fazla reklam almaktır (Benson, 2000, s. 109-110). 1980'li yıllarla birlikte Amerikan gazetelerindeki haber ve reklam bölümleri arasındaki ayrım ortadan kalkarken, özellikle 90'lı yıllarda gazetelerin borsalara girmeleriyle, içeriklerde de haber ve eğlence ayrımı yok olmaya başladı. Dünya medyasının olduğu gibi Türk medyasının da en önemli yapısal sorunu, artık her şeyin medyada sadece ve sadece magazinleştirildiği ölçüde yer bulması ve medyanın piyasa mantığının buyruklarına boyun eğmesidir.

Bunu Türkiye'de bariz bir şekilde hem haberlerde hem de köşe yazılarında gözlemliyoruz. Bir de, haberin ne olduğuna ve nasıl yazılması gerektiğine karar verenlerin, gazetelerin en değerli köşelerinde yazan köşe yazarları olduğu düşünüldüğünde, tehlikede olan, haberlere yorum katıldığı için ne yapacağını bilemeyen köşe yazarlarının statüsü değil, onların hükümlerine boyun eğen gazetecilik mesleğidir.

Kaynakça

- ARJUN, Appadurai (2008), *Küçük Sayılardan Korkmak, Öfkenin Coğrafyası Üzerine Bir Deneme*, Çev. Ferit Burak Aydar, Tim-sahkitap Yayınları, İstanbul.
- BALİ, Rıfat N. (2001), “Ertuğrul Özkök: Yeni Türk insanının hey-keltıraşı”, *Birikim*, Sayı 144, Birikim Yayınları, İstanbul.
- BAUDRILLARD, Jean (1970), *La société de consommation*, Pa-ris, Denoël, *Tüketim Toplumu*, Çev. Hazal Deliceçaylı-Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, Üçüncü Baskı, İstanbul, 2008.
- BELGE, Murat (2001a), “Yıllar içinde basın”, *Radikal*, 24 Mart 2001.
- BELGE, Murat (2001b), “ ‘Halk’, ‘avam’ ve demokratikleşme”, *Radikal*, 25 Mart 2001.
- BERBEROĞLU, Enis (2007), “Paşa’nın iki sorusu”, *Hürriyet*, 27 Ekim 2007.
- (2007), “Komutanım Ağlıyorum Çünkü”, *Hürri-yet*, 28 Ekim 2007.
- BONIFACE, Pascal (1997), *Güçsüzlük İsteği, Uluslararası ve Stratejik Tutkuların Sonu mu?*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- BOURDİEU, Pierre (1982), *Ce que parler veut dire, L’économie des échanges linguistiques*, Paris, Fayard.
- BOURDİEU, Pierre (1995), “Pierre Bourdieu, La Misere des Médias” başlıklı *Telerama*’da François Granon’un yaptığı söy-leşi, Sayı 2353, 15 Şubat 1995.
- CEMAL, Hasan (2001), “Yolsuzluklarla mücadelede haklıyla haksız...”, *Milliyet*, 16 Ocak 2001.
- CHAMPAGNE, Patrick (2000), “Le médiateur entre deux mon-des”. *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, Pierre Bo-urdieu (directeur). Mars 2000, Sayı 131-132, s. 8-29.
- CHARAUDEAU, Patrick (1997), *Le discours d’information médi-atique, La construction du miroir social*, Paris, Nathan.

- ÇANDAR, Cengiz (2008), "Genelkurmay, sivil bireyler ve Ermeni tabusu...", *Radikal*, 27 Aralık 2008.
- DÉBORD, Guy (1996), *Gösteri Toplumu*, Çev. Ayşen Ekmekçi-Okşan Taşkent, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- GILLES, Balbastre (2000), "Une information précaire". *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, Pierre Bourdieu (directeur), Mars 2000, Sayı 131-132. s. 76-85.
- GORZ, André (1997), *Misères du présent Richesse du possible*, Paris, Galilée.
- GÜNAL, Asena (2001), "Mine G. Kırıkkanat ve beyaz Türk oryantalizmi", *Birikim*, Sayı 144, Birikim Yayınları, İstanbul.
- HALL, Stuart "İdeolojinin yeniden keşfi: Medya çalışmalarında baskı altında tutulmanın geri dönüşü", *Medya, İktidar, İdeoloji*, Der. Mehmet Küçük, Ark Yayınları, Ankara.
- HENRY, Michel, (1987), *La Barbarie*, Paris, Grasset&Fasquelle.
- İNAL, Ayşe (2001), "Televizyon, Tür ve Temsil", Yıllık 1999, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, Ankara, s. 255-286.
- JOINET, Béatrice, "Le 'Plateau' et le 'terrain' ", *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, Pierre Bourdieu (directeur), Mars 2000, Sayı 131-132, s. 86-91.
- KERBRAT-ORECCHIONI, Catherine (1997), *L'Enonciation*, Paris, Armand Colin.
- KIŞLALI, Mehmet Ali (2001), "Asker Demeç Vermez", *Radikal*, 16 Ocak 2001.
- KORKMAZ, Alemdar (1999), *Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar*, TÜSES/AFA, İstanbul.
- KORYÜREK, Cüneyt E. (2001), "Yazarın Mutluluğu", *Radikal*, 4 Nisan 2001.
- LEMIEUX, Cyril (2000), *Mauvaise Presse*, Editions Métailié, Paris.
- ÖZDEMİR, Emin (1983), Aziz Nesin'in "Bizim işimiz" başlıklı *Merhaba*'da yayımlanmış yazısından akt. *Yazı ve Yazınsal Türler* içinde, Varlık, 1983.
- ÖZKÖK, Ertuğrul (1993), "Amerikalı Gazeteciyi Şaşırtan Rakam", *Hürriyet*, 10 Aralık 1993.
- RODNEY, Benson, "La logique du profit dans les médias américains", İngilizce'den Çev. Marielle Aujollet, *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, Pierre Bourdieu (directeur), Mars 2000, Sayı 131-132, s. 107-115.
- TALU, Umur, "Köşelerde", *İletişim*, Bahar 1999/2, s. 187-189.

- TOURAINE, Alain (1992), *Modernliğin Eleştirisi*, Çev. Hülya Tufan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- TUTAL, Nilgün, ERBAYSAL, Tirşe ve CHEVIRON, Nicolas (2009), “La presse nationale turque et la construction de l’assaut de Dağlıca et de l’intervention militaire de l’armée turque dans le Nord de l’Irak” , yayımlanma aşamasında.
- TUTAL, Nilgün (2007), “Medya Okuryazarlığı: Erişim Sorunu, Seyirselleşme ve Sansasyonelleşme”, içinde *Medya Okuryazarlığı* (Der. Nurçay Türkoğlu ve Melda Cinman Şimşek), Kalemus Yayınları, İstanbul, s. 192-210.
- (2006a), *Küreselleşme İletişim Kültürlerarasılık*, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- (2006b), *Söylemler ve Temsiller, Fransızlar Türkleri Nasıl Anımsıyor ya da Fransız İmgeleminde Türkiye*, Phoenix, Ankara.
- (2005), “Popüler Kültür Araştırmaları: Batı’nın Kavramları Yerelin Olguları”, Türkiye’de İletişim Araştırmaları Sempozyumu, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Ankara, 20-21 Ekim 2005.
- TÜRKER, Alkan, “Köşe”, *İletişim*, Bahar 1992/2, s. 185-186.

BEŞİNCİ BÖLÜM

GÜNÜMÜZDEN ŞİKAGO OKULU'NA BİR BAKIŞ

Doç. Dr. Nilüfer Pembecioğlu

I. Giriş

İnsanların doğadan kopup toplumsallaşmaya başlamalarının üzerinden binlerce yıl geçti. Yine de insanoğlu temel sorunlarından biri olan iletişim sorununu tümüyle çözebilmiş değil. Toplumsallaşmanın, birörnekleşmeyle eş tutulduğu, modernleşmenin popülerleşmeyle karıştırıldığı bir çağda yaşarken, sosyal bir varlık olarak insan, doğasını unutmuş, Erdoğan'ın sözünü ettiği (Erdoğan, 1998, s. 11) araştırmacı doğasına aykırı davranarak, yalnızca kendisine verileni tüketen bir noktaya taşımıştır kendini.

Elliot'un dediği gibi (Elliot, 1990, s. 8), belirsizliklerden rahatsız olmak ya da sorunlarına yanıtlar aramak ya da Bostrom'un altını çizdiği gibi (Bostrom, 1998, s. 9) insanoğlu, belirsizlikleri belirli hale getirmek için araştırma yapmak yerine, varolanla yetinmek, devam eden sürece katılmak, toplumun birörnekliği içinde kaybolmak yolundadır.

İnsanoğlu, ürettiği iki yüzün üzerindeki iletişim kuramına, çeşitli iletişim modellerine karşın, halen iletişimin doğasını gerçek anlamda kavrayabilmiş değildir. Erdoğan ve Alemdar'a göre, bireyin kendi içinde bulunduğu yaşamın koşullarını araştırma gereksiniminin temelinde ise birkaç önemli neden yatar (Erdoğan ve Alemdar, 1998, s. 14). Bunlar, belirsizlikleri ortadan kaldırmak, yaşam koşullarını anlamak, düzenleyip iyileştirmek ve böylece hem kendisi hem de türünün devamı için daha yaşanır bir dünya kurmaktır. Örgütlü yapıda kurulan dünyanın egemen gücüne sahip olanlar, egemenliğini sürdürmek, kitleleri kontrol altında tutmak için yine araştırma içinde olmak zorundadır. Geçmiş gözlemleri ve deneyimleriyle elde ettiklerine dayanarak günlük etkinliklerini sistemli ve tutarlı bir şekilde yürütmek isteyen insan ister istemez bilimsel birikime katkıda bulunur.

İletişime ilişkin araştırmaların tarihine bakılacak olduğunda, öncülerden biri olan, günümüzdeki pek çok düşünce- nin ve çalışma yönteminin temellerini atan Şikago Oku- lu'nun, yalnızca dönem içinde gerçekleştirdiği çalışmaları- la değil, ortaya koyduğu çalışma prensipleri ve topluma, bi- reye, eğitime, iletişime, bakış açısıyla da halen etkin ilkele- riyle işlevini sürdürmekte olduğunu görebiliriz. Şikago Oku- lu, iletişimin sosyal yaşamdaki rolünü belirgin kılarak, top- lumsal kurama genel bir yaklaşım geliştirmiştir.

Dönem içinde sunmuş olduğu bildirilerle gündeme gelen ve attığı temeller ve geliştirdiği bakış açılarıyla halen gün- demde olan Şikago Okulu birkaç nokta nedeniyle iletişim odaklı araştırmaları derinden etkilemiştir ve halen oldukça ilgilendirmektedir.

Öncelikle, bireyler-arası ilişkiler, betimlemeler, toplum- sal etkileşimler üzerine vurgu yapan araştırmacılar, ilk ola- rak bilimsel bir yöntem önermektedirler. Böylelikle, o güne dek yalnızca haberleşmeden ibaret olarak görülen iletişim kavramının daha geniş ve daha derin olduğunu ve toplumla ilişkilendirilmesi gereğini vurgulamışlardır. Bunu ileri sü- rerken yalnızca kendi çağlarındaki bilgi birikimiyle yetin- memişler, buna ilişkin eski araştırmaları da ele alarak derle- mişlerdir. Şikago Okulu'nun çalışmaları, kimilerine göre ile- tişimi değil de felsefeyi ve sosyolojiyi içermektedir. Aslında toplumun ve bireyin, içinde bulunduğu ortam da göz önün- de tutularak ele alınması gerektiğini öne sürmüşler, sosyal bilimlerde de tıpkı diğer bilim dallarında olduğu gibi, labo- ratuvar çalışmaları yapılabileceğini öne sürmüş ve kanıtlamışlardır. Kullandıkları yöntem eklektiktir; ancak, daha ön- cedен hiç uygulanmayan yöntemlerle de zenginleştirilmiş- tir. Anketler ve istatistikî verilerin ham sonuçları katılımcı gözlemlerle genişletilmiştir.

İkinci olarak, iletişim odaklı araştırmalar, toplumbilim uygulamalarının getirilerinden yararlanma olanağına ka- vuşmuştur. Kuramsal ve uygulamalı araştırmaların birbiri- ye kaynaştırılması, eklektik bir biçimde birbiriyle bağlantı- landırılması, iletişim bilimlerinin geleceği açısından çok ya- rarlı bir alan oluşturmıştır.

Üçüncü olarak, Şikago Okulu araştırmacıları iletişimi, yalnızca ileti aktarımı ile sınırlamamışlar, iletişimi, sürekli- liği olan ve içinde kültürün inşa edildiği simgesel bir süreç

olarak kavramışlardır. Sonuçta onlara göre, iletişim kendini siyasette, göreneklerde, törelerde, kurallarda, sanatta, mimaride göstermektedir. Onların anlayışına göre iletişim, kamusal yaşamda merkezi bir yer tutmakta ve tümüyle özel bir gözcü konumunda bulunmaktadır.

İletişim araştırmaları açısından bakıldığında, Şikago Okulu'nun, iletişim araştırmalarının temellerini atan ilkler arasında yer aldığı ve gerçekten önemli bir noktada durduğu görülmektedir. Şikago Okulu'nun önemini daha sonra daha farklı biçimlerde ele alan ya da geliştiren pek çok çalışma yapılmasına karşın, okulun ekol olan değerlerinin günümüzde bile pek fazla anlaşılamamış, bu yüzden de benzer çalışma prensiplerinin yeterince uygulanamamış olması aslında üzücüdür. Pek çok bilim insanı, genelde Şikago ekolünü günümüzde pek de bir yere oturtamamanın rahatsızlığını yaşamaktadır. Yapılan çalışmaların pek çoğu psikolojik, sosyolojik, ekonomik ve ideolojik bağlantılar ve disiplinler-arası bilgi birikimi içerdiğinden, tam anlamıyla iletişim çalışmaları olarak değerlendirilmemektedir.

Günümüzdeki iletişim kitaplarının pek çoğu, Şikago Okulu'ndan yalnızca üç beş tümceyle söz etmeyi yeterli bulmakta, Frankfurt Okulu'nun Eleştirel kavramlarına çok daha fazla yer ayırmaktadır. Bu durumun, Şikago Okulu'nu temellendiren bakış açılarının disiplinler-arası çalışmaları içermesinden kaynaklandığı ileri sürülebilir. Günümüzde, Şikago Okulu'nun yeri ve konumuyla ele aldığı ve üzerinde durduğu konular hakkında farklı perspektiflerden yaklaşımların neden olduğu bir belirsizlik ve karmaşa olduğu da ileri sürülebilir. Ağırlıklı olarak toplumbilimciler yöntembilimsel açıdan, iletişimciler ise yaptıkları, ürettikleri çalışmalara bakarak uygulama boyutunda Şikago Okulu'nu ele almışlardır.

I.I. Şikago Okulu'nun Önemi

İnsanlığın başından beri iletişim büyük değişimler geçirmiş; iletişim ve toplum ilişkisi farklı zamanlarda farklı boyutlar kazanıp gelişerek, devinerek günümüze dek gelmiştir. Bugünün farklı ve oldukça karmaşık görünen iletişim dinamiklerinin temelleri çoğunlukla 19. yüzyılda gelişmeye başlayan bilimsel çalışmalarla oluşturulmuştur. 19. yüzyıl son-

larından başlayarak yükselişe geçen yeni iletişim teknolojilerinin bireyler ve toplumlar üzerindeki kaçınılmaz etkileri bilim insanlarının araştırmalarını bu yönde yoğunlaştırmalarına da neden olmuştur. Günümüzde, “yeni medya” olarak anılan bu iletişim araçları, beraberinde yeni toplum yapıları da getirmiş gibidir. Bu “yeni medya”, toplumun geleneksel etkileşim modellerini yalnızca geri dönülemez biçimde değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda bireyin de kimlik, kişilik, davranış ve iletişimde kalıcı farklılıklar oluşmasına neden olmuştur. Şikago Okulu temsilcilerinden olan Cooley, bu “yeni medya”nın bireylerde ve toplumlarda ne tür değişikliklere neden olduğunu ele alan bir etkileşim sırası öne sürmüştür. Bunlar anlatım, sürekli kayıt, biz ve yayılım veya halkın tümünü kuşatabilmeyi mümkün kılmadır.

Şikago Okulu, çıkardığı kuramcılar ve uygulamacılarla kısa sürede derin izler bırakacak denli gelişmiş ve bir “ekol” olarak anılmaya başlamıştır. Lazar, Şikago Ekolü’nü, 1920’lerden itibaren Amerikan sosyolojisinde etkin bir rol oynayan ve belli başlı temsilcileri arasında W. Thomas, R. Park, E. Burgess ve L. Wirth gibi isimlerin bulunduğu bir sosyoloji hareketi olarak tanımlamaktadır.¹ Hareketlilik, göç, kimlik gibi günümüzde de çok önemli olan ve halen araştırılan konuların Şikago Ekolü çerçevesinde ele alındığını görmek pek de şaşırtıcı değildir. Okulun, Amerika’da ve özellikle Şikago’da yer almasının getirdiği artılar ve eksilerle birlikte, Amerikalı olmanın getirdiği kimlik çözümlemelerini, göç hareketlerini ve bununla ilgili gözlemleri, kısa ve uzun soluklu araştırmaları başlatıp yürüten bir merkez olarak, Şikago Ekolü, çok etnikli Amerikan kentlerinde öne çıkan gettolaşma sorunları üzerinde durmuş ve araştırmalarını “kentsel ekoloji” adı altında toplamıştır. Ele alınan başlıca konular şunlardır: Göçmenlerin ve marjinal grupların yaşama biçimleri, sosyal grupların kent mekânında yerleşme biçimleri, ekonomik etkinliklere ve mesleklere girme zorlukları, sosyal kabul ya da dışlanma, sosyalleşme biçimleri. Şikago Ekolü kuramcılarının çalışmalarında katılımcı gözlem, yaşam öyküsü çözümlemeleri, medya çözümlemeleri, kişisel görüşmelerde alınan notlar, izlenimlerin ve mektupların çözümlemeleri gibi araştırma teknikleri kullanılmıştır;

1. Lazar, Judith, “İletişim Bilimi”, Çev. Cengiz Anık, Vadi Yayınları, http://www.felsefeekibi.com/dergi9/s9_y13.html

bu nedenle, çevre psikolojisi bakımından da önem taşımaktadır.²

Geçmiş deneyimler ve birikimler gelecek çalışmalara ışık tutar. Örneğin Şikago Okulu'nun geçmişte yaptığı çalışmalar kendisinden sonra iletişim alanında yapılan birçok çalışmaya zemin oluşturmıştır. Mikrososyolojik düzeyde çalışarak insanı inceleyen araştırmacılar, insanın mevcut yaşam şartları içinde örgütlü yapıya uyum sağlamaları amaçlı birçok araştırma yapmışlardır.

Pozitivist-ampirik yöntemle araştırmalar yapan Şikago Okulu, gözleme önem vermiş ve sosyal bilimler platformunda sosyoloji ve iletişim alanlarında ampirik araştırmalarıyla tanınmıştır. Bir ekol olarak Şikago Okulu'nun iktisat, mimari ve kriminoloji alanlarında da önemli bir yeri olduğu bilinmekle birlikte, iletişimle ilgili olmayan yönleri bu araştırma konusunun dışındadır. Şikago Okulu araştırmacıları, gözlem ve dolayısıyla toplum incelemelerinde alan çalışmaları ile toplumsal araştırmalar yapmışlardır. Birçok yazara göre, Şikago Okulu entelektüelleri, sosyal bilimlerde özellikle sosyoloji ve iletişim biliminde sistematik ampirik çalışmalar için örnek teşkil edecek ve öncü nitelikte çalışmalar yapmışlardır.

I.II. Devinerek Gelişen Bir Şikago Okulu

Üzerinden onca zaman geçmesine ve ortaya çıkan yeni düşüncelerle önemini yitirmiş görünmesine karşın, bugün yeniden Şikago Okulu çalışmalarının incelenmesi için pek çok neden vardır. Bunlardan biri, Şikago Okulu kuramcılarının, iletişim alanında günümüzde de hâlâ tartışılan temel sorunları toplumsal bir perspektifle değerlendirerek, 20. yüzyılın başında sistematik olarak araştırmış olmalarıdır (Mattelart, 1995; Atabek, 2005; Lazar, 2001). Günümüzde sosyoloji ve iletişim alanındaki araştırmalarından çok ekonomi alanındaki çalışmalarıyla tanınan Şikago Okulu'nda, ekonomi dalında aslan payını alan Milton Friedman'ın yanı sıra, T. W. Schultz, G. J. Stigler, R. H. Coase, G. S. Becker, M. H. Miller, R.W. Fogel ve R.E. Lucas hep Şikago Okulu'nun üyeleridir. Şikago'da eğitim gören ekonomistlere Nobel alanların liste-

2. <http://www.bilgilik.com/politika/gorusler-ve-doktrinler/sikago-ekolu.html>

sini de ekleyecek olduğumuzda, James Buchanan, Harr Markowitz, Myron Scholes de unutulmaması gerekenler arasında yer almaktadır.

Gelişen ve değişen dinamikler söz konusu olduğunda, Şikago Okulu'nda yer alan araştırmacıların ve önem verdikleri konuların farklılaştığını görmekteyiz. Bu yüzden, Şikago Okulu'nun bugün geçmişe dönük olarak bakıldığında birbirinden bağımsız ama bir şekilde de bağlantılı görünen farklı dönemleri olduğunu görebilmekteyiz. Öncü Şikago Okulu temsilcilerinin 1890'larda temellerini attığı okul, savaş öncesinde, savaş sonrasında ve iki savaş arasında farklı araştırmalarıyla gündeme gelmiş, döneme damgasını vuran düşünceler ileri sürerek o dönemdeki kadrosuyla farklı araştırmalara imza atmıştır.

Öncü Şikago Temsilcileri 1892-1920'ler

James Laurence Laughlin, 1850-1933.

Thorstein Veblen, 1857-1929.

John Maurice Clark, 1884-1963.

Wesley C. Mitchell, 1874-1948.

Simeon L. Leland

John U. Nef, 1899-

Birinci Şikago Okulu 1920-1945

Frank H. Knight, 1885-1972.

Jacob Viner, 1892-1970.

Henry C. Schultz, 1893-1938.

Paul H. Douglas, 1892-1976.

Oskar Lange, 1904-1965.

Henry C. Simons, 1899-1946.

Lloyd W. Mints, 1888-?

Bankacılık Kuramı Tarihi, 1945

"Para Politikası", 1946, REStat.

Rekabetçi Bir Toplum İçin Para Politikası, 1950.

Savaş Sonrası Şikago Okulu 1945-1960

Theodore O. Yntema

Jacob L. Mosak

Jacob Marschak, Tjalling Koopmans ve Cowles Commission

Lloyd A. Metzler, 1913-1980.

Don Patinkin, 1922-1995.
Bert F. Hoselitz, 1913-
H. Gregg Lewis, 1914-1992.
Theodore W. Schultz, 1902-
D. Gale Johnson, 1916-
William H. Nicholls

İkinci Şikago Okulu 1960'lar ve 1970'ler

Milton Friedman, 1912-
George J. Stigler, 1911-1991.
Ronald H. Coase, 1910-
Lester G. Telser, 1931-
Arnold C. Harberger, 1924-
Harry G. Johnson, 1923-1979.
Gary S. Becker, 1930-
Sherwin Rosen, 1938-

Üçüncü Şikago Okulu 1970'lerden günümüze

Milton Friedman ve Chicago Monetarism (Şikago Parasalcılığı).

James M. Buchanan ve Public Choice Economics (Kamu Seçimi Ekonomisi).

Robert E. Lucas ve New Classical Macroeconomics (Yeni Klasik Makroekonomi).

Ronald H. Coase ve New Institutionalism (Yeni Kurumsalcı).

Robert Fogel ve New Economic History (Yeni Ekonomi Tarihi).

Gary S. Becker ve New Social Economics (Yeni Sosyal Ekonomi).

Richard Posner ve Law-and-Economics Movement (Hukuk ve İktisat Hareketi).

Şikago İş ve Ekonomi

Harry M. Markowitz, 1923-
W. Allen Wallis, 1912-
James Lorie
Merton H. Miller, 1927-
Eugene F. Fama, 1939-

Şikago Okulu'ndan söz eden akademik yazılar değerlendirildi.

dirildiğinde, Şikago Okulu'na ve araştırmacılarına yaklaşımların değişik perspektiflerde olduğu görülmektedir. Araştırmacılar, kendi uzmanlık alanlarında yazarken, yazılarına bir zemin ve destek oluşturması nedeniyle Şikago Okulu'nu ve ya araştırmacılarını referans göstermişlerdir. Ancak bu, okulun tüm araştırmalarının toplumun tüm kesimlerinde anlaşıldığı ve tanındığı, yöntemlerinin ve araştırma sonuçlarının kabul edildiği anlamına gelmemelidir. Daha sonraları, Şikago Okulu araştırmacılarının yaptıkları çalışmaları eleştiren ve yeni bakış açıları ileri süren çalışmalar da gerçekleştirilmiştir. Yine de Şikago Okulu, ilkleri ortaya koyması nedeniyle, yeri doldurulamaz bir biçimde ayakta kalmayı başarmış görünmektedir.

II. I. Çalışmanın Amacı, Yöntemi ve Sınırlılıkları

Bu çalışmada, iletişim alanında Şikago Okulu çerçevesinde neler yapıldığına ağırlık verilip, sosyolojik çalışmaları göz ardı etmeden okulun kuramsal yaklaşımları üzerinde de durulması planlanmaktadır. Genel olarak, okulun başlıca kuramsal yaklaşımlarını birkaç sözcüğe sığdırmak, "toplumsal kuram", "pragmatizm" ve "ampirizm" olarak özetlemek olasıdır. Toplumbilimsel çalışmaları ise "kent", "göçmen incelemeleri", "mikro sosyolojide insan incelemeleri" olarak özetlenebilir. Devinimler açısından bakıldığında, köklerini Şikago Okulu bakış açısından alan pek çok düşünce bugün farklı açılardan gelişmekte ve yeni değerlendirmelere zemin hazırlamaktadır.

Bu çalışmada, Şikago Okulu kavramını bütüncül bir perspektifle ele almak ve okulu bir ekol haline getiren ortak noktaları da belirlemek amacı güdülmüştür. Bu araştırmada öncelikle birincil kaynaklardan yararlanılarak, ilgili literatürü oluşturan kitap ve dergilerin erişilebilen kısmına bakılması amaçlanmıştır. Ancak, yeni medyanın yardımı da oldukça fazladır. Pek çok düşünürün çalışmaları günümüzde bilgisayar ortamından ve hemen her dilde erişilebilir durumdadır. Çalışma, yaklaşım ve ele alıp incelediği konular açısından Şikago Okulu'nun en etkin olduğu zaman dilimi 1900'den 1940'lara kadar olan dönemle sınırlandırılmıştır.

20. yüzyıl boyunca önemini yitirmeden akademik alanda etkinliğini sürdüren Şikago Okulu'nun öncüleri John De-

wey, George Herbert Mead, Charles Horton Cooley ve Robert Ezra Park'tır. Şikago Okulu'nun temelini atan bu kuramcılar, her biri birbirini destekler ve bütünler nitelikte mikrososyolojik ortak paydada insana inerek, bütünü oluşturan farklı öğeler üzerine odaklanmışlardır. Birbirlerinin yaptıkları çalışmaları ve öne sürülen yaklaşımları hareket noktası olarak konu üzerine yeni araştırmalar geliştirmişlerdir. Yaptıkları çalışmaların bütünlüğü ise bir "ekol" haline gelmelerini sağlamıştır.

II. II. Bulgular ve Yorumlar

Şikago Okulu'nun araştırmacıları her olayı, olguyu, bireyi, davranışı, edimi, kendi sınırları içinde değerlendirmek gerektiğinin altını çizmişlerdir. Her dönem, kendi içinde farklı dinamiklerle birlikte gelir ve belli bir süre sonra, yerini başka bir döneme ve farklı dinamiklere bırakarak kaybolup gider. Şikago Okulu'nun kuruluş evresindeki dinamikler bugün artık yok; ancak, bugün o tarihlerde yapılamayacak olan bir şeyi yapabilme olanağımız bulunmakta. Geri dönüp, zamanında yeterince görülemeyen dinamikleri görebilme, olayları, olguları, durumları yeniden değerlendirebilme ve farklı biçimde konumlandırabilme, kısacası, tarihi yeniden yazabilme olanağımız var. Bu yüzden, eşsüremlili ve artsüremlili çalışmaları bir arada değerlendirebilme ve o dönem içinde görülemeyen büyük resmi şimdi görebilme, hatta daha iyi görebilme şansına sahibiz. Bu bulgular ışığında, günümüz düşünce, bulgu ve yordamlarıyla Şikago Okulu'na bir kez daha baktığımızda daha farklı ve zengin bir resimle karşılaşabilmekteyiz belki de.

Yirminci yüzyılda pek çok disiplinin, düşünce ve oluşumun daha profesyonel ve teknik, özellikle de daha akademik olduğu görülmektedir. Bunlardan biri de sosyoloji alanıdır. Modern sosyolojinin temellerinin atılması, ansiklopedik bilginin ötesinde, eğitim, gelişme ve sapmaların incelenmesine yönelmeyle sonuçlanmıştır. Önceleri, toplumu her yönüyle ele alan ve açıklamaya çalışan "büyük boy kuramlar"ın yerini "orta boy kuramlar" almaya başlamıştır; daha özel konular ve durumlar çalışma alanı haline gelmiştir. Bu yaklaşımın örnekleri arasında Basil Bernstein'in eğitimde dilsel kodlar düşüncesi ve Ray Pahl'ın kent idareciliği çözümleme-

si yer almaktadır. Amerika'da Şikago Okulu, Almanya'da Frankfurt Okulu benzer bir kuramsal çerçeve kullanan toplumbilimciler grubunun çok farklı toplumsal sorunları çözümlemeye çalıştığı ekip yaklaşımını örneklemektedir.³

Sosyal bilimlerdeki araştırma zeminini 19. yüzyılın sonundan alıp, 1930'lara kadar bakan Jensen ve Jankowski'ye göre (Jensen & Jankowski, 1991, s. 46), bu dönemde sosyal konular akademik inceleme alanına girmiştir. Hemen hemen tüm araştırmalar doğası gereği niceliksel. Bu dönemde yapılan klasik çalışmalar, ayak basacak sağlam bir zemin oluşturdular. Temelde Şikago Okulu, kentli insanın kötü durumunu ayrıntılarıyla ortaya koymayı hedefleyen iç-kent araştırmalarını hedefledi.⁴

III.I. Şikago Okulu'nun Oluşumu ve Yapısı

On dokuzuncu yüzyılın ikinci çeyreğinde Şikago Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nün öncü çalışmaları, bazı araştırmalara göre sözlü kültürün önemli habercisi olarak geçmişte yaşamış sıradan insanın sözlü kültürünün tarihini bize aktararak önemli katkılar sağlamıştır. Şikago Okulu araştırmacıları, genel olarak sözlü tarihten, gündelik etkinliklerden yola çıkarak, sıradan gibi görünen olayları ve olguları sorgular: Örneğin, çocuklara nasıl bir aile ve okul terbiyesi verildiğini, zamanın çocukluk eğlencelerini ele alıp araştırır. Şikago Okulu araştırmaları arasında farklı sosyal katmanlardan kadın ve erkekler arasındaki cinsel etkinliklerden söz eden çalışmalar da bulunabilir, işçi sınıfının çalışan kadınından da. Kadının, "evini ve yuvasını" ayakta tutma gayretindeki zorluklardan söz eden çalışmaların yanı sıra, endüstriyel deneyimi yaşayan işçinin politikleşmesinden yönetimin gücünü kötüye kullanmasına kadar geçmişteki "sıradan" insanın günlük deneyimini, bilimsel çalışmaya dönüştürür (Murdock, Golding, Pickering, Deacon, 1999, s. 293).

İletişim kuramlarını Şikago Okulu'yla başlatan Atabek, okulun tüm sosyal olgu ve süreçleri birbiriyle ilişkilendirerek "Toplumsal Kuram" adlı bütüncül bir bakış açısına sahip olduğunu belirtmektedir. "Yeni" iletişim araçlarının toplumsal etkilerini araştıran, iletişimi bir sosyal olgu olarak inceleyen Cooley, toplumsal benliğin sembolik etkileşimle

3. Slattey, Martin, *Sosyolojide Temel Fikirler*, 2007, s. 17.

4. Slattey, Martin, *Sosyolojide Temel Fikirler*, 2007, s. 18.

oluştüğünü belirten Mead ve kitle iletişimi bir toplumsal uzlaşma aracı olarak alan, kolektif yaşamın ve tüm insan ilişkilerinin temelini iletişim olduğunu belirten Dewey ile birlikte her üç entelektüel de araştırmalarını toplum zemininde yapmıştır (Atabek, 2005). Atabek'e göre, bu üç akademisyenin çalışmalarıyla birlikte, "iletişim alanı" artık bir sosyal bilim alanı olarak kabul edilip, akademik kurumlarda ele alınmaya başlanmıştır (Atabek, 2005).

Mattelart'ın Şikago Okulu'nun araştırmalarına iletişim çalışmalarına yeni perspektifler kazandıran öncü çalışmalar olarak önem verdiği bilinmektedir. İletişimin sosyal yaşamdaki rolünü belirgin kılarak, Lazar'a göre de "toplumsal kurama genel bir yaklaşım getiren" Şikago Okulu, iletişim araştırmalarında öncü çalışmalarıyla bilinmektedir. Şikago araştırmacıları suç istatistikleri ve nüfus sayımları gibi istatistiki verilerden yararlanarak araştırmalar yapmışlardır. 1910-1940 yılları arasında etkin olan bu yaklaşım, bir ekol (okul) haline gelmiştir. Tüm sosyal olgu ve süreçleri birbiriyle ilişkilendiren ve "Toplumsal Kuram" olarak anılan bütüncül bir bakış açısına sahiptir (Atabek, 2005). Bu üç akademisyenin çalışmalarıyla iletişim alanı artık, bir sosyal bilim alanı olarak akademik kurumlarda ele alınmaya başlanmıştır. Şikago Okulu'nun iletişime bakışını şöyle özetleyebiliriz:

Artık iletişim yalnızca haberleşmeden, bilgi iletiminden ibaret değildir ve katılmalı gözlem gibi sosyal bilim yöntemlerini de kullanarak incelenebileceği bireyler ve gruplar arası iletişim de, toplumu anlamak bakımından önemlidir. İletişim yalnızca iletilerin basitçe iletilmesi değildir. İletişim, kültürün inşa edildiği ve aktarıldığı simgesel bir süreçtir. İletişim ve kültür süreçleri birlikte işler. Bu bakımlardan iletişim bir sosyal bilim alanıdır. İletişim alanı, sosyal bilimlerin kuramsal birikiminden ve yöntemlerinden yararlanmalı, uygulamalı ve kuramsal araştırmaları kaynaştırmalıdır (Atabek, 2005).

Şikago Okulu haberleşmeden ibaret gibi görülen önceki iletişim araştırmalarına anketler ve istatistik verileri katarak (kenti bir açık hava laboratuvarı olarak gören sosyal incelemeler yapan) iletişim alanının yönünü sosyal yapı incelemelerine çevirmiştir. Sosyal bilimde öncü çalışmalarıyla bilinen okul, özellikle Birleşik Devletler'deki birçok üniversitenin ilgili bölümlerinde halen bir ders olarak okutulmak-

tadır. 20. yüzyılın başlarında ün kazanan Şikago araştırmacıları, aradan geçen neredeyse yüzyıllık bir zaman dilimine karşın, günümüz 21. yüzyılında da alanın otoriteleri olarak izlenmeye devam edilmektedir.

Mattelart *The Invention of Communication* adlı eserinde, 1892'de kurulup, 1910'da Amerikan sosyoloji eğitim ve araştırmalarının merkezi haline gelen Şikago Üniversitesi Sosyoloji ve Antropoloji Bölümlerinin başarısının temelinde Tarde'nin etkisinin büyük olduğunu belirtmektedir. Tarde'nin etkisi antropolojik çalışmaların çok ötesinde, göç ve etnisite olgularının kompleks yapılarını tanımlamayı sağlayıcı nitelikte olmuştur. Kalabalık ve halk (1903) üzerine doktora tezi yazan Robert Ezra Park'ın medya ve demokratik yaşamın organize edilmesini "insan ekolojisi" hipotezi çerçevesinde formüllemesinde Tarde'nin çalışmaları yol gösterici olmuştur (Mattelart, 1996, s. 256-257). Dolayısıyla Mattelart'a göre, Şikago Okulu'nu incelerken, onun kuramlarının geliştirilmesinde ve bilimsel zemininin oluşturulmasında Tarde'nin etkisinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

III.II. Şikago Okulu'nda Kuramsal ve Yöntemsel Yaklaşımlar

Şikago Okulu, o dönemde pek de sık kullanılmayan yöntem ve teknikleri kullanarak verileri farklı boyutta toplamış ve yorumlamıştır. Bu farklılık, hem idealist araştırmacıların özverili çalışmalarının yapılan işe yansımaları, hem de bundan sonra yapılacak olan araştırmaların doğasındaki değişimi ortaya koymaktadır.

Bilginin kaynağı, elde edilişiyle ilgili yöntemler ve üretilen bilginin biçimi ve içeriği konusundaki tartışmalar, sosyal bilimlerin başlangıç dönemlerine kadar götürülse bile, disiplinin sosyal bilimlerin özgül bir alt alanı olarak ortaya çıkışı, genellikle K. Mannheim ve Max Scheler'in eserleriyle özdeşleştirilir. Bu iki kuramcı da, bu alanı özellikle belirleme çabası göstermişler ve bilgi sosyolojisi başlığı altında sınıflandırılacak bir dizi konuyu saptayan kapsamlı yaklaşımlar ortaya koymuşlardır. Durkheimci Okul ve Şikago Okulu tarafından üretilen bilgi sosyolojisi tartışmaları, bazı bakımlardan değerli olsa bile, bilgi sosyolojisinin doğru bir kavranışı açısından yaşamsal öneme sahip sorunlardan

uzak kalmıştır. Durkheim'ın toplumun insan bilincinin kaynağı olduğu şeklindeki temel tezi, bilgi sosyolojisinin olmazsa olmaz ilkesi gibi görünür (S. Hekman, s. 39).

Durkheim bu görüşünü savunmak için özgün kanıtlar ortaya koymaksızın, sosyal bilimcilerin gözlemlerinin bilimsel yöntemle dayandığını ve bu yüzden onların toplumda bir Arşimet noktası olabilecek kadar ayrıcalıklı bir konum işgal ettiklerini savunur. Bunun olanaklı olup olmadığı, eğer olanaklı ise nasıl olanaklı olduğu sorusu, bilgi sosyolojisinin yanıtlaması gereken bir sorudur. Durkheim böylesi bir görevden kaçındığı için, ileri sürdüğü yaklaşım, gerekli temeli sağlamayı başaramaz. Şikago Okulu da farklı ama aynı ölçüde önemli bir hata işler. Bu okulun taraftarları, bilginin toplumsal/sosyal inşasını son noktada sorunsal duruma getiren bir bilgi sosyolojisi anlayışını, yani bireyce ve kendine özgü psikolojik bir tutumu benimserler (S. Hekman, s. 39).

Bu iki okulun aksine, Alman Okulu kuramcılarından birçoğu, bilgi sosyolojisindeki araştırmaların karmaşasını kavranabilir duruma getirmek açısından değerli katkılar ortaya koymuşlardır. Weber'in ekonomi, din ve toplumun karşılıklı ilişkilerine ilişkin kapsamlı incelemeleri, doğrudan doğruya alanın epistemolojik sorunlarını ele almasa bile, bilgi sosyolojisi için bir temel oluşturur (S. Hekman, s. 39-43). Yapıtları, bilgi sistemleri ile sosyal etkenler arasındaki ampirik/deneysel ilişkilerin, entelektüellerin rolünün, sosyal aktörlerin gündelik anlayışlarının/kavrayışlarının inşasının çözümlemesini içerir.⁵

Iowa Üniversitesi'nden Hanno Hardt, Şikago Okulu yazarlarından özellikle Dewey'in, Amerikan Pragmatizmi çerçevesinde sosyal olayları ele aldığını belirtir (Hardt, 1989, s. 560) ve Şikago Okulu'nu pragmatizmle özdeşleştirir (Hardt, 1998, s. 22).

Şikago Okulu'nu inceleyen Alemdar ve Erdoğan, bir olguyu anlamak için onun ekonomik arka planına bakılması gerektiğine dikkat çekmektedir. Yazarlara göre, tehlikeye giren düzeni koruma amacı güden, sermayenin etkisi altında kalıp bu perspektifte işçi araştırmaları yapan Şikago araştırmacıları, Amerikan iletişiminin liberal-demokrat biçiminin

5. Çakır, Sabri, *Toplumsal Bilimlerde Yeni Yöntem Anlayışı ve Temel Yaklaşımlar*, Fakülte Kitabevi Yayınları: 70, Isparta, 2006, <http://kanalkultur.com/de/content/view/87/35/>

kurucuları konumundadır (Erdoğan ve Alemdar, 2002, s. 53). Şikago kuramcılarından özellikle Robert Ezra Park'a önem veren Mattelart ise, "bir gazeteci olarak Park"a bakarak, Park'ın "insan ekolojisi" hipotezini formülleştirmesinde Tarde'nin etkisine dikkat çeker.

Kültürel iletişim düşüncesi Şikago Okulu ve pragmatizm geleneğiyle şekillenmiştir. Colorado Üniversitesi'nden Brett Gary de, Rockefeller Vakfı'nın desteklediği çalışmalarıyla Şikago Okulu üyesi Dewey'in pragmatik idealist olduğunu belirtmektedir (Gary, 1996, s. 127).

Lazar, anket ve istatistik verileri kullanan araştırmacıların, toplumsal etkileşime vurguyla, haberleşmeden ibaret olan iletişim anlayışına, uygulamalı ve kuramsal araştırmaları da ekleyerek, bilimsel bir yöntem kazandırdıklarını söylemektedir. Bu yönüyle Lazar'ın Şikago Okulu incelemeleri büyük önem taşımaktadır (Lazar, 2001, s. 16). İletişim kuramlarını Şikago Okulu'yla başlatan Atabek'e göre, bu üç akademisyenin çalışmalarıyla birlikte iletişim alanı artık bir sosyal bilim alanı olarak kabul edilip, akademik kurumlarda ele alınmaya başlanmıştır (Atabek, 2005).

Ekonomi boyutunda Şikago Okulu'na baktığımızda, toplumdaki ekonomik farklılıkların dengelenmesiyle ilgili olarak Simon Patten, topluma yeni katılan bireylerin yeni Amerikan yaşamına ayak uydurmalarında iletişimin işlevi üzerinde durur (Hardt, 1998, s. 6).

Şikago Okulu'nu inceleyen entelektüellerin tümü, okulun sosyolojik araştırmalarla, sosyoloji biliminin geliştirilmesi ve iletişimin araştırma alanına sosyal olguların kazandırılarak perspektifin genişletilmesinde önemli bir başlangıç yarattığını kabul etmektedir.

Kriminolojik açıdan Şikago Okulu'na başvuran kriminologlara göre, Şikago Okulu'nun kişiyi ve kenti inceleme yöntemlerinin sosyolojik ve kriminolojik yönden önemli katkıları olmuştur. Araştırmacılar, ampirik uygulamayla, yaşadıkları çevre içinde kişileri incelemişlerdir. Bu incelemeler arasında göçmen, suç olgusu ve suçun sosyal psikolojisinin sistematik olarak ele alınışı önemli bir yer tutar. Bunlardan yaşam öyküsü tekniği, kişilerin yaşamlarını etkileyen olayların derinlemesine incelenmesini mümkün kılmış; ekolojik inceleme tekniğiyle de, sosyal verilerin toplanmasıyla büyük insan gruplarının özellikleri belirlenebilmiştir. Bu şekilde

elde edilen tekil durumlara ilişkin bilgilerin nüfus istatistikleriyle birleştirilmesi sonucunda, günümüz kriminoloji kuramlarının pek çoğunun temelini Şikago Okulu atmıştır (Demirbaş, 2002, s. 125).

III.II.I. Etnografya Tekniği

Kendi içinde bir dizi araştırma tekniği bulunan gözlem, çözümlenen sosyal davranışa doğrudan bakabilme olanağı tanır. Tek başına kullanıldığında sınırlı olmakla birlikte, diğer yaklaşımlarla bir arada kullanıldığında daha çok şeyi bir arada görebilme ve sergileyebilme olanağı sağlar ve çalışmaya artılar katabilir. Gözlem, farklı araştırma yaklaşımlarına göre birçok araştırma kalıpları bulunan gözlem; basit gözlem, katılımlı gözlem ve etnografya olarak üç başlık altında sınıflanabilir. Etnografya, başka bir kültürün günlük yaşamını yakından gözlemleyen, bulgularını kaydeden toplumbilimcinin ve insanbilimcinin araştırma süreci olarak belirli bir zaman diliminde katılımlı gözlem veya görüşmeyi kapsayan niteliksel bir araştırma tekniği olarak tanımlanabilir (Murdock, Golding, Pickering, Deacon, 1999, s. 250).

Şikago Okulu araştırmacıları araştırmalarında etnografya tekniğini kullanmışlardır. Etnografya, doğrudan gözlem ve derinlemesine görüşme teknikleri kullanılarak, kültür ve iletişim araştırmalarındaki çağdaş çalışma anlayışına uygun ve oldukça etkili bir yöntembilimsel yaklaşım olarak doğmuştur (Lull, 2001, s. 156 içinde: Jensen ve Jankowski, 1991; Lull, 1990). Bir toplumun kültürünü anlamak ve tanımlamak için kullanılan etnografya tekniği, sosyolojide “katılımlı gözlem” olarak bilinen niteliksel veri toplama biçiminin ortaya çıkmasını sağladığı için büyük bir öneme sahiptir (Erdoğan, 2003, s. 161).

III.II.II. Ampirik Yaklaşım

Bitmez tükenmez bir araştırma merakı taşıyan insan, koşullarını araştırmış, kendince yöntemler belirleyip, sistematik olmasa da ilkel yöntemleri deneyerek daha iyiye ulaşmaya çalışmıştır. Araştıran insan eksperimental ve gözleme dayalı araştırmaların, ampirizmin temelini tarihin derinlikleri içinde atmıştır.

Duyularla elde edilen test edilebilir bilgi üzerinde çalışan ampirik yöntem, nesnelerin özelliklerine dikkatle bakarak neler olduğunu gözlemle anlamak için uğraşır. Bazı araştırmacılar gözlemi birincil belirleyici olarak almışlardır. İlk ampristlerden mantıksal pozitivist (logical positivist) olarak adlandırılan bir grup, gözleme dayanmayan tanımlamayı anlamsız saymaktadır. Bugün bu yaklaşım eski önemini kaybederken, onun yerini objektif inceleme eğilimi almıştır (Bostrom, 1998, s. 5-6).

Özellikle 20. yüzyılın başlarında aralarında pek fazla ayırım olmayan iletişim ve sosyoloji alanlarında ampirizmin ilklerden sayılan sistematik uygulamaları, Şikago Üniversitesi sosyoloji araştırmacılarında görülmektedir.

III.II.III. Pragmatik Yaklaşım

Şikago Okulu entelektüelleri, özellikle de Dewey, pragmatist olarak nitelendirilmektedir. Colorado Üniversitesi'nden Brett Gary de Rockefeller Vakfı'nın desteklediği çalışmalarla Şikago Okulu üyesi Dewey'in pragmatik idealist (Gary, 1996, s. 127) olduğunu belirtmektedir. Şikago Okulu'nu pragmatizm ile özdeş düşünen Hardt'a göre (Hardt, 1998, s. 22 ve 34), kültürel iletişim düşüncesi Şikago Okulu ve pragmatizm geleneğiyle şekillenmiştir. Marshall ise, Rockefeller Vakfı'nı Avrupa demokrasilerinin savaşa hazırlanmasının sağlanmasından sorumlu tutmaktadır (Aktaran Gary, 1996, s. 142). Rockefeller Vakfı, özellikle başarılı Amerikan bilim adamlarının propaganda savunma araştırmalarını finanse etmiştir. Dewey başta olmak üzere, Şikago Sosyal Bilimler Eski Dekanı ve Amerikan Film Merkezi Direktörü Donald Slesinger'ın da aralarında bulunduğu bir grup araştırmacı, Rockefeller Vakfı üyesiydi (Gary, 1996, s. 132-133).

Paul Weiss'e göre kurucusu Charles S. Peirce'in temellerini attığı pragmatizm doktrini daha sonra yaptıkları pragmatik çalışmalarla adını duyuran Josiah Royce ve John Dewey'in bakış açısından farklı özelliklere sahipti. Bu yeni katılımlarla pragmatizm daha bilinir olmasına ve ilerlemesine karşın, özde farklılaşmıştır. Peirce, James ve diğerlerinin pragmatizme atfettikleri karakteristiklere isyan etti ve "pragmatizm" için şunu söyledi: "Adam kaçıranlardan emin

olacak kadar çirkin.”⁶ Diğer pragmatistler Peirce'in doktrininden ve onu anlamaktan uzak kalmışlardı. Birleşik Devletler'in entellektüel tarihi boyunca Amerikan düşüncesinin gelişmesinde Avrupalı düşüncenin süregelen bir etkisi olmuştur. Bu kıta felsefesi, özellikle de İngiliz felsefesiyle gerçekleşmiştir. Avrupa'dan göç eden, Amerikan düşüncesinin kümeleşmiş gerekçeleri; yerel adaptasyonlar, rüşvet alıp vermeler, eski değerler ve fikirlerin aşılması bir Amerikan felsefesi olarak pragmatizmin gelişimi için canlı bir örnek teşkil eder. Buna karşın, özgün versiyonuyla pragmatizm doktrinini destekleyenlere bakıldığında, bunların çoğunluğunun Amerika'dan birkaç kişi olduğu görülür (Bernstein [editör] 1965 içinde Weiss, s. 1, 6-7).

Amerikan kültürünün ifadeleri olan “eksperimentalizm”, “instrumentalizm”, “pragmatizm” felsefedeki çeşitli adlarla bilinen bir harekettir. Bu felsefenin göze çarpan özelliği ampirik karakterde olmasıdır (Childs, 1956, s. 3). Bu yüzden, genel olarak bakıldığında, Şikago Okulu'nun pragmatist yaklaşıma sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir. Pragmatizm, “demokrasinin sosyal psikolojisi” olarak tanımlanır. Demokrasinin sosyal bilimler alan araştırmalarında ortaya çıkma biçimi, toplumu kavrama ve anlatma biçimi olarak yer alır. Sosyal bilimler araştırmalarında sosyal çalışmalar ve reformlarla bağlantılı olan ayırt edici bir özellik Protestan mezhebinde Hristiyan Vakfı'nın fikirlerinin güçlü varlığıdır (Mattelart, 1996, s. 258). Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, Amerikalı sosyal bilimcilerin 20. yüzyılın ortalarında iletişim araştırmaları alanını yarattıklarını görebiliyoruz (Cmiel, 1996, s. 89). Sistematik olarak birbirine karşıt konumdaki iki yaklaşımdan söz edilebilir: Bir tarafta ampirizm, diğer tarafta kuramsalcılık (Mattelart, 1996, s. 257). Şikago Okulu'nun temelinde bu iki yaklaşımın da kullanılabilirliğini görmek önemlidir. Psikolog George Herbert Mead (1863-1931) sembolik etkileşimciliği geliştirmiştir (Mattelart, 1996, s. 257). Charles Horton Cooley (1864-1929) ise, iletişim açısından açıkça Amerikan toplumuyla uğraşarak sosyolojide ilk çalışmalardan olan “Taşıma Kuramı”nı (The Theory of Transportation-1894) yazmıştır. Niceliksel araştırma genellikle anket, deney ve içerik çözümlemesiyle yapılırken;

6. Ugly enough to be safe from kidnappers- Monist, Nisan 1905, s. 166; *Collected Papers*, V, par. 414.

niteliksel araştırma incelenecek konunun içeriğinin anlaşılmasının derinliğini artırmak için yakından bakmayı gerektirir (Weaver & Kamhawi, 2003, s. 11).

III.II.IV. Göçmenlik ve Bağlantılı Konular

George Simmel ve onun kentsel yaşam ile kentli insan üzerine düşünceleri 1900'lerde Albion Small yönetiminde Şikago Okulu'nun ortaya çıkışında rol oynamıştır (Slattery, 2007, s. 21). Şikago Okulu'nun Sosyoloji Bölümü 1892 yılında Albion Small'un Sosyoloji Profesörü olarak atanmasıyla kurulmuştur. Kendisi de bir tarihçi olan Small, akademik bir disiplin olarak sosyolojiyi oluşturarak çok önemli bir rol oynamıştır. Kurmuş olduğu *American Journal of Sociology* dergisinin otuz yıl editörlüğünü yapmış, yine kurucusu olduğu Amerikan Sosyoloji Derneği'ne (American Sociological Association) kaynaklar yaratarak buranın yöneticiliğini üstlenmiştir. Small, sosyal reformla oldukça ilgilenmiş ve bu kendisinden sonra da bir geleneği oluşturmuştur.

Small'dan sonraki araştırmacılar arasında W. I. Thomas, Robert Park ve Ernest Burgess'i görmekteyiz. 1920'lerde ve 1930'larda araştırmalar yapıp kitaplar yazan bu araştırmacılar, yüzyılın en belirleyici sosyolojik araştırmalarını gerçekleştirmekte ve kentsel Amerika araştırmalarını biçimlendirmekteydiler. Park and Burgess kuramlarıyla süreci ve değişimi ön plana çıkarırken, yöntembilimci yönleriyle ampirik çalışmaların yanı sıra eklektik yöntemleri kullanmayı önermekteydi.

Birinci Şikago Okulu olarak değerlendirilen Park ve Burgess dönemi II. Dünya Savaşı'ndan sonra başarılı oldu. Şikago Okulu'nun parlak öğrencileri Everett Hughes, Lloyd Warner ve Herbert Blumer'le artık klasikleşen Şikago Okulu yöntemleriyle çalışarak kentsel etnografya ve yorumsal toplumbilimin temellerini attılar. Ogburn, Phillip Hauser ve sonrasında Leo Goodman genç araştırmacıları demografik değerler, insan ekolojisi ve yeni nicel yöntemler konusunda eğiterek, yeni kadroları oluşturdular.

George Herbert Mead ve sembolik etkileşimci kuram Şikago döneminde ortaya çıkan ve bir yandan Simmel'in etkileşim konusundaki düşüncelerinden, öte yandan Mead'in bilinç konusundaki kavrayışlarından etkilenen diğer bir ana

gelenektir. Bununla birlikte, 1960'lar ve 1970'lerde sembolik etkileşimciliğin filizlenmesini ve yayılmasını sağlayan, Herbert Blumer ve çalışma arkadaşlarının yazılarıdır (Slattery, 2007, s. 21).

Şikago Okulu'nun göç ve bağlantılı konularla ilgili yaklaşımlarını tam anlamıyla bir yere konumlandırabilmek için, göç ve hareketlilikle ilgili kavramları kısaca gözden geçirmek gereklidir. İltica ve göç hareketlerine ilişkin belli başlı kuramlar "mikro analitik (klasik)" ve "makro analitik (çağdaş)" kuramlar başlıkları altında incelenebilir. Mikro analitik göç kuramlarına, "çekme-itme modeli" (Lee, 1966), "asimilasyon yaklaşımı" (Gordon, 1964) ve "zincir göç modeli" (Mac Donald, 1964, s. 82) örnek verilebilir.

Makro analitik kuramlar, göç ve iltica hareketlerini çatışma ve uyumsuzluğun ürünleri olarak ele almaktadır. Etnisite ve "ayrılmış bölge-gettolaşma" (Isajiw, 1999; Laws, 2004), "çift sektör" (Piore, 1980) kuramları bu başlık altında ele alınmaktadır. Erdoğan'ın da ifade ettiği gibi, günümüzde özellikle Avrupa ülkelerine yönelik göç ve iltica hareketlerinin çözümlenmesi ve çok boyutlu görülebilmesi, göç olgusunun farklı yönlerini ele alan kuramların anlaşılmasını gerektirmektedir.⁷

Lee'ye göre (Lee, 1966, s. 47), klasik kuramlardan biri olan çekme-itme kuramı, göç ve iltica hareketlerine etki eden etmenleri "itici" ve "çekici" etmenler olarak ayırmaktadır. Hedef bölgedeki sosyo-ekonomik koşullar, merkez bölgedeki koşullardan daha üstünse, kişiler bu bölgelere yönelmektedirler. Farklı siyasi görüşleri barındırmaya açık, insan haklarının korunduğu ve ekonomik yaşam standartlarının daha yüksek olduğu bölgeler göç ve iltica hareketlerinde hedef haline gelmektedir.

Tüm bu kuramlar ışığında, Şikago Okulu, göçmen ve etnik gruplarla ilgili çalışmalara temel teşkil eden bir yaklaşım olarak "asimilasyon" kuramını önerir. Kuram, göçmenlerin gittikleri bölgenin kültürü içerisinde asimile olmaları konusuna odaklanmaktadır. Park ve Burgess'in (Park & Burgess, 1921; Park, 1950), tek yönlü çizgisel (doğrusal) yaklaşımı, ilk nesilden sonraki kuşakların Temas, Rekabet, Çatışma, Uyma, Asimilasyon olarak adlandırılan 5 aşamalı sü-

7. Erdoğan, Seçil, *İngiltere'de Yaşayan Türk Sığınmacılar, Sığınma Arayanlar, İltica Etme Nedenleri ve Karşılaştıkları Güçlükler*.

reç sonucunda asimile olacağını belirtir. Şikago Okulu'nun temsilcileri olan Park ve Burgess'in (Park & Burgess, 1921, s. 735) çözümlemelerinde asimilasyon, "bireylerin ve grupların, diğerlerinin anılarını, duygu ve düşüncelerini, tutumlarını edindikleri, onlarla yaygın bir kültürel hayatta birleşerek deneyimlerini ve tarihlerini paylaştıkları bir nüfuz etme, yayılma ve sonuçta benzeşme sürecidir". Asimilasyon, basit olarak etnik farklılıkların ortadan kaldırılması anlamına gelir. Onlara göre, "birleşen toplumlar birbirlerini tamamlayıcı farklılıklar temeline dayanmaktadırlar" (Park & Burgess, 1921, s. 759).

Tönnies'in "Gemeinschaft ve Gesellschaaft" kavram çifti, onun, sosyoloji tarihi kitaplarına küçük toplum araştırmalarının ve kent sosyolojisinin kurucu babası olarak geçmesini sağlarken, kitapları, 1930'lara dek yaygın olarak okunmasa da, her toplum tipini, toplum/cemaat hayatının her yönünü araştıran pek çok araştırmaya, özellikle de Durkheim ve Simmel'in çalışmalarına ilham kaynağı olmuş, 1900'lerin Amerika'sındaki Şikago Okulu'nun kent araştırmalarını önemli ölçüde etkilemiştir (Slattery, 2007, s. 61).

Robert Redfield ve Louis Wirth gibi sosyal bilimciler kırsal-kentsel süreklilik kuramını geliştirdiler. Söz konusu çalışmalarda "tüm insan yerleşimlerinin birbirlerini yıkma eğiliminden söz edilmekteydi. Yani kırsal yaşam kentsel yaşamı, kentsel yaşam da kırsal yaşamı dışlamaktaydı. Bu iki yaşam biçiminin birbirlerini yok etmeye çalıştıkları ileri sürülmekteydi. Bu öngörüyle, kırsal ve kentsel yaşam tarzlarının birbirine karşıt "iki kutup" olduğu düşüncesi ön plana çıktı ve giderek yaygınlaştı. Başka bir deyişle, "nasıl yaşadığınızı yaşadığınız yer belirler" sonucuna ulaşıldı.

Erdoğan'ın belirttiği gibi, Şikago Okulu'nun genel yapısından farklı olarak Milton M. Gordon (Milton M. Gordon, 1964) eşitsizlik ve tamamlanmamış asimilasyonu da ekleyerek, kendi çoklu çizgisel modelini kurmuştur. Gordon'a göre, asimilasyon çok boyutlu bir süreçtir; yapısal asimilasyon ile kültürel (davranışçı) asimilasyon değişik süreçlere sahip birer boyut olarak birbirinden ayrılır. Kültürel asimilasyon bir kültürün diğer bir kültürden etkilenmesiyle başlar ki, bu süreç dil, din ve diğer kültürel karakteristiklere adaptasyonu içerir. Daha sonra yapısal bütünleşme meydana gelir. Temel ilişkilerde birbirini etkileme, ayrımcılık ve önyargının

yok olması süreci yaşanır ve sonuç olarak asimilasyon gerçekleşir. Bununla beraber Gordon, asimilasyonun tüm göçmen-ev sahibi topluluğun etkileşimlerinin mutlak ve kaçınılmaz sonucu olduğunu savunmaz. Bu etkileşim farklı derecelerde, hızlı veya yavaş şekillenebilir.

Bir grup sosyal bilimci (Mac Donald, 1964; Wegge, 1998; Böcker, 1994; Shah ve Menon, 1999), göç hareketlerini değerlendirirken “zincir göç” konusuna vurgu yapar. Mac Donald’a göre (Mac Donald, 1964, s. 82) zincir göç terimi, “bi-reysel göçün aile, hısımlar, akraba ya da topluluk üyelerini de içeren uzunlamasına bir perspektifte ele alınarak, birey ve aile göçünü birleştiren” durumları tanımlamak için kullanılmaktadır.

Makro (çağdaş) yapısal kuramlar kapsamında yer alan “etnisite” ve “gettolaşma (ayrılmış bölge)” kuramları asimilasyon kuramlarının aksine, ev sahibi topluma yerleşen göçmenlerin marjinalitelerine ve gettolara vurgu yapar. Isajiw’e göre (Isajiw, 1999, s. 193) gettolaşma, “çevredeki insanlar tarafından sempati ve kabulün garantiye alınması anlamına gelmektedir”. Laws’e göre (Laws, 2004), göçmenler asimile olmak yerine, gettolaşma kültürüyle pratiklerle, yerleştikleri bölgelerin karakterini değiştirirler. Kendi yerleşim alanlarını istedikleri gibi düzenler, işlerini kurarlar, festivaller düzenlerler; yaşadıkları ve çalıştıkları bölgenin sosyo-kültürel yapısını dönüştürürler. Böylelikle endüstrileşmiş ülkelerin merkezlerinde mikro toplumlar oluşur.

Tüm bu kuramsal yapılanma içinde düşünüldüğünde, Şikago Okulu’nun, göç ve hareketlilik kavramını bir inceleme alanı olarak ortaya koyması, sistematik ve aşamalandırılmış bir kuramla bu incelemelere yönelmiş olması, alana yapılan büyük bir katkı olarak önümüzde durmaktadır. O dönemlerin kendi içinde bulunduğu kent yapısına kayıtsız kalmayışı ve bunu bir laboratuvar ortamı olarak kabul edip değerlendirmesi son derece önemlidir. Göç ve hareketlilik, asimilasyon, entegrasyon, güvenlik gibi konular günümüzde de halen tartışılır ve araştırılır durumdadır.

III.II.V. Kent Yaşamı ve Suçluluk Bağlantısı

Kent yaşamının getirdiği olgulardan biri de suç olgusudur. Güven, Güvenlik ve Toplumsal Güvenlik, Şikago Oku-

lu'nun ele aldığı ve günümüzde de halen gündemde olan konulardır. Bireyin tek başına suç işleyebileceği ortamlardan çok, suçun toplumsal yönüne dikkatleri çeken bir yaklaşımla, suçun ancak ve ancak toplum içinde, toplumsal açıdan oluşturulmuş bir kurulu düzene karşı işlenebileceği öne sürülebilir. CAP olarak bilinen (Chicago Area Project) çalışma yöntemleriyle Şikago Okulu araştırmacıları kenti bir laboratuvar olarak görmüş ve bu laboratuvarında araştırmalar yapmaya başlamışlardır. İnsanı, yaşamı içinde, yaşamın dinamiklerinden ve gündelik alışkanlıklarından koparmadan incelemeyi amaçlarken, büyük küçük her tür grubu gözlem altına almayı, hatta onların arasına karışmayı çalışma yöntemi olarak benimsemişlerdir.

Harold Isaacs'a göre kişinin doğuştan edindiği etnik kimlik, "fiziksel özellikler, isim, içinde doğulan topluluğa üyelik, bu topluluğun tarihi, dini, dili, kültürü ve coğrafyası" olmak üzere sekiz değişken tarafından belirlenir ve yaşam sürecinde değişmez (Cornell & Hartmann, 1998, s. 48). Bireysel değişimlere karşı çıkan Isaacs'ın düşüncelerinden hareketle, toplumların da değişmeyeceğini düşünen kuramcılar da vardır. Buzan'a göre (Buzan, 1993), "Toplumsal güvenlik" kavramı, son yıllarda Batı Avrupa ülkelerinde yabancılara karşı oluşan hoşgörüsüzlüğü ve tepkileri açıklamaya yöneliktir. Her toplum "biz" ve "onlar" ayrımını yapar. Her toplum kendine göre kimin "biz" olduğuna ve kimlerin sonradan bu "biz" in içine girebileceğine ve ne ölçüde girebileceğine kendi kültürel değerleri çerçevesinde karar verir ve hukuksal düzenlemeleriyle de bunu uygular (Buzan, 1993, 1994).

Demirbaş, suçun nedenlerini ve suç etolojisini ele aldığı yazısında⁸ bu konudaki kuramları yapısal kuramlar ve toplumsal kuramlar olarak sınıflara ayırır. Suça yapısal açıdan yaklaşan kuramlar arasında suçluluğun tüm toplumlarda, her türde ve görünüşte olacağını ve suçluluğun bulunmadığı hiçbir toplum olmadığını ileri süren Durkheim'in görüşü önemlidir.

Robert K. Merton tarafından geliştirilmiş olan Anomi Kuramı ise toplumsal yapıdan hareketle suçluluğu açıklar. Anomi Kuramı'nın gelişmesinin iki aşaması olmuştur: Önce Durkheim, anomi kavramını sapıcı davranışı açıklamada kullanmıştır; bu anlamda anomi, özellikle çeşitli sosyal ko-

8. Demirbaş, *Kriminoloji*, Seçkin, Ankara, 2001, www.kriminoloji.com

şulların yükselen kıskançlığa götürmesi ve diğer yandan sınırsız sonunda düzenli normların yıkılmasına (kırılmasına) etki yapmasıyla ilgiliydi. Merton, bu kuramı sistemleştirip, geliştirmiştir. Ona göre, her durumda sosyal yapı, gerekli bir kötülük olarak görülür ve esasen bunun serbestçe yayılmasına düşmanca tahrikler neden olur; fakat bunlar daha sonra bastırılır. Oluşturulmuş beklentilerden sapma, kültüre bağlı esaslı motivasyonlar bir yanda ve sınıfa bağlı gerçekleşme şansları diğer yanda birbirine ters düşmenin sonucu olarak mütalaa edilir. Kültür ve sosyal yapı birbirine karşı çalışır.

Demirbaş'a göre, suçluluğu, bir insanın başarısızlıkla sonuçlanan sosyalleşmesine dayanarak açıklayan suçluluk kuramları, sosyalleşme kuramları olarak adlandırılırlar. Çıkış noktası, insanın bir toplumda yaşayabilmesi için sosyalleşmek zorunda olmasıdır. Altkültür ve kültür çatışması kuramı da sosyalleşme kuramları içerisinde değerlendirilmektedir.

Kültür çatışması kavramı ilk defa Amerika'da artan suçluluk oranından göçmenleri sorumlu tutmak için ortaya atılmıştır. Ancak, Sellin 1938 yılında yayımlanan *Kültür Çatışması ve Suç* isimli eserinde, gerçeğin böyle olmadığını ve göçmenlerin suçluluk oranının yerli beyaz nüfusa göre oldukça düşük bulunduğunu araştırmalara dayanarak ortaya koymuştur. "Kültür çatışması kuramı" suçluluğu, farklı kültürel değer ve davranış normları arasındaki bir çatışmanın sonucu olarak ele alır. Bu çerçevede, suçluluğa bakışı ise sınırlıdır. Özellikle etnik azınlıklar, genellikle yabancılar ve göçmenler konusunda yapılan araştırmalar ve bunların getirdiği bakış açısı bu sınırları belirler.

Temelde kültür çatışması kavramından, kültürel ve sosyal değerler, amaçlar ve normlar bakımından zihniyet ve düşüncelerin çatışması anlaşılmaktadır. Kuram, her insanın belirli bir kültür içerisinde doğup, burada belirli davranış kurallarını öğrendiği esastan hareketle, göçmenler ile yerlilerin ideallerinin ve değer sistemlerinin farklılığına dayanmaktadır.

İnsan davranışlarının benzer durumda farklı özellikler gösterebilmesi üzerine yapılan araştırmalar, kültürün ve buna bağlı olarak bireyin farklı özelliklerini ortaya çıkarmaktadır. Bu davranışlar, uygarlık anlamında, yaşama stili, düşün-

cenin, hissedişin ve davranışın tarzıdır; beslenmenin, giyimin, ahlakın ve gelenegin tarzı, dil içinde ve dille ifade edilir. Kültür bu geniş anlamda davranış ve dilde gözlenebilir, öğrenilir ve kuşaktan kuşağa aktarılabilen davranış görüntülerinin bütünlüğü olarak tanımlanabilir. Altkültür, merkezi değer sisteminin bir kısmı olmasına karşın, bir üst kültür davranış ve değer sisteminden ayrı olarak varlık gösteren bir sosyal davranış ve değer sistemi anlamını taşımaktadır. Altkültür içinde yaşayan gruplar, üst uygarlık unsurlarını (element) ayırırlar; fakat merkezi uygarlıktan ayrılan belirli davranış görüntülerini ve değer yargılarını korurlar.

Altkültür kuramları nedensellik düşüncesi içinde, hâkim orta sınıfın değer ve amaçları ile altsınıf gençlerinin bu değerleri takip etme ve bu amaçlara ulaşma imkânları arasındaki çatışmaları vurgulayarak gençlik, özellikle çete suçluluğunu açıklamayı denerler (Albert K. Cohen, 1955; Richard A. Cloward ve Lloyd E. Ohlin, 1960). Cohen'e göre, sosyal yapı savunma mekanizması olarak, bastırılan dürtü isteklerinin karşı koyduğu davranış tarzını ortaya çıkarır ve tepki oluşumuyla birlikte gençlik suçlarına neden olur. Gençlik suçluluğu -yetişkin suçluluğun aksine- ekonomik amaç takip etmez. Gençler, kullanamayacakları ve ihtiyaçları olmayan şeyleri çalarlar. Sonuçta, altkültür kuramı, suçluluğu, egemenler tarafından toplumda doğru olarak tanınan değerler ve normlar sisteminden failin aykırı sosyalleşmesinin bir sonucu olarak açıklamaktadır.

Şiddet altkültürü kuramına göre (Marwin E. Wolfgang ve Franco Ferracuti, 1967), şiddet öğrenilmekte ve bir altkültür içinde kuşaktan kuşağa taşınmaktadır. Bu davranış ve değer sistemi içinde insanlar, şiddeti seven yaşam tarzı ve zihniyetler geliştirirler ve bu eğitimle bastırılamaz.

Suçlu davranışın doğması bakımından sosyolojik açıklama denemelerine "Sosyal soysuzlaşma-desorganizasyon" kuramı ya da Şikago Okulu'nun Ekolojik Girişimi de eklenmektedir. Bu kuramdan hareketle, suç coğrafyası kavramı gelişmiş ve sonunda kentlerin yapısı (ev mimarisi) ve suçluluk arasındaki bağlantı ile uğraşmıştır.

1982 yılında Şikago Üniversitesi'nde kurulan Sosyoloji Bölümü, 20. yüzyılın ortalarına kadar "Şikago Okulu" adı altında sosyoloji konusunda en etkili kuruluşlardan birisi haline gelmiştir. Burada yapılan çalışmalar, sosyoloji ve krimi-

noloji alanlarında önemli sonuçlar doğurmuş, bireyi ve kenti inceleme yöntemlerinin toplumsal ve kriminolojik yönden önemli yararları olmuştur. Bu kuramdan hareketle araştırmacılar deneysel (ampirik) yöntemi uygulamak suretiyle, kişileri yaşadıkları çevre içinde incelemeye başlamışlardır. Bunlardan yaşam öyküsü tekniği, kişilerin yaşamlarını etkileyen olaylara derinlemesine inilmesini mümkün kılmış; ekolojik inceleme tekniğiyle de, sosyal verilerin toplanması suretiyle büyük insan gruplarının özellikleri belirlenebilmiştir. Bu şekilde, elde edilen tekil durumlara ilişkin bilgilerin nüfus istatistikleriyle birleştirilmesi sonucunda, günümüz kriminoloji kuramlarının pek çoğunun temelini Şikago Okulu oluşturmuştur.

Bu ekol çerçevesinde sosyal sorunlarla ilgili çalışma yapan diğer araştırmacılar, 20. yüzyılın başlarında Amerika'da kentlerin büyümesi, sanayileşme, göçler, I. Dünya Savaşı'nın yarattığı sorunlar, içki yasağı, Dünya Ekonomik Bunalımı gibi konularla ilgilenmişler ve bunların suçlulukta artış, ahlaki çöküntü ve suç çeteleri gibi olumsuzluklara neden olduğunu ortaya koymuşlardır.

Şikago Okulu'nun bu yöndeki araştırmalarında yaygın olarak iki yöntem uygulanmıştır: İlki suç istatistikleri ve nüfus sayımları gibi resmi sayılardan yararlanılmasıdır. Bunlara göre, yoksulluğun ve yüksek suç oranının bulunduğu bölgeler belirlenmiş, sosyal gerçeklerin bu harita ile grafiklerinin izlenmesi suçun nedenleri konusunda önemli bir gerçeği ortaya çıkarmıştır. Değişik etnik grupların gelip gitmek suretiyle geçici olarak bu yerlerde bulunmalarına karşın, kentin bunun gibi belirli yerleri suça daha elverişliydi.

Şikago Okulu'nun alana kattığı bir yenilik de, yaşam öyküsü ve olay incelemesi yöntemlerinin kullanılması ve bu şekilde, suçluluğun psiko-sosyal sürecinin ortaya çıkarılabilmesidir. Bunun için araştırmacılar deneklerin arasına karışarak onlarla birlikte yaşadılar; bu şekilde suçluların kendi çevreleri içinde günlük yaşamları ve kişilikleri daha iyi incelenebilmekteydi. Suçlunun içinde yaşadığı bu çevrenin dinamiklerinin incelenmesi, tıpkı, bitki ve hayvanların doğal çevrelerinde incelenmesinde olduğu gibi, "insan ekolojisi" kavramını ortaya çıkarmış ve Şikago Okulu'na "Ekolojik Okul" adı da verilmiştir. Şikago Okulu tarafından gerçekleştirilen "yaşam öyküleri" çalışmaları, ekolojik bölgelerin sos-

yal yaşam üzerindeki etkilerini açıklama yönünden önem taşımıştır. Bu araştırmalar, kent yaşamının birbirini tanımayan insanları arasında akrabalık ve dostluk ilişkilerinin çok zayıfladığını ve ilişkilerin bir makine gibi yürüdüğü sonucunu ortaya çıkarmıştır. Şikago Okulu'nun önermesine göre, sosyal ilişkilerin zayıflaması sosyal desorganizasyona ve sonuçta suçluluğa neden olmaktadır.

III.II.VI. Sembolik Etkileşimcilik

Şikago Okulu'nda yapılan çalışmalar içinde sembolik etkileşimciliğin ayrı bir yeri vardır. Park'a göre iletişim insan ilişkilerinde temeldir. Anlam ve yorumlama kültür mekanizmaları içinde yer alır. Kolektif davranışın unsurları açıklanıp, açıklamaların dahili ve harici ögelerine vurguyla kategorize edilir. Bir karmaşa, kolektif eylem çerçevesinde ele alınır. Bu inceleme sırasında, iletişim, liderlik ve etkileşim süreçleri göz önünde bulundurulur. Böylelikle, huzursuzluğun kaynağı, ortak eylem içindeki dinamiklerin ve politik yapının değerlendirilmesiyle açıklanır. Bu çalışmalar, Simmel'in kişiler-arası etkileşim tiplerine vurgusu, Le Bon'un grup dinamiği hakkındaki tezleri ve Park'ın, Kalabalık ve Halk'ta "içsel" faktörlere odaklanmasıyla örneklenebilir (Park içinde Elsnér, 1972, s. xxi). Park, "içsel" mekanizmalar için hem kalabalığa hem de halka vurguda bulunur. İçsel koşulları iyileştirmek için iletişim, etkileşim ve liderlik yeterli koşullardır.

Sembolik etkileşimde semboller üzerinde duran Mead, insanlar arasındaki etkileşimin sembolik etkileşime giden, "el-kol hareketlerinin konuşması"yla başladığını belirtir. Bu etkileşim önemli sembollerle meydana gelir. Bu semboller, söylemin genel evreninin koşulları içinde tanımlanır. Bu söylem evreni, sosyal etkileşimin ortaya çıktığı belirli sosyal süreçlerin sistematik ilişkilerinin etkisiyle anlam kazanır (Hawes, 1970, s. 16).

"Sosyal Planlama ve İnsan Doğası"nda rasyonellik ve irrasyonellik arasındaki karşılıklı etkileşim ve denge, insan yaşamındaki geleneksel ve statik eğilim, paylaşılan sorunlar, kargaşa, sosyal hareketler ve politik süreçler değişimi getirir. Yeni politik ürünler özgün tarihi, sosyal geleneği kapsamalı ve bir şekilde yumuşatılmalı, asimile edilmelidir.

Genelde, iletişim süreçleri ortak anlayışı sağlar, rekabeti düzenler, işgücü boyutunu koordine eder, grup istikrarlılığını güçlendirir ve kuşaklar-arası sürekliliği sağlar. İletişim süreçleri değişimi sağlar ve buna katkıda bulunur. Kargaşa daha rasyonel ya da daha anlamlı kolektif davranışa neden olur. Haber, eylem için bir temel oluşturur. Rekabetin bireyleri ve grupları farklılaştırdığı durumlarda, iletişim birleştirici bir rol oynar (Park, 1972, s. xxxiii). Park'ın desteklediği taklit kuramında, iletişim, kültürün aktarılmasını sağlar. Etkin iletişim, farklı kültürleri kavrayışıyla ön plana geçer, böylece kültürel etkileşimi artırır ve bu noktada haberler eylem için bir taban oluşturur. Eğer rekabet bireyleri ve grupları farklılaştırırsa, iletişim entegre eder. Paylaşılan anlamının genişletilmesi için, bu entegrasyon ve kültürel etkileşimin değişime neden olması gereklidir. İletişim süreçlerinin odak noktası büyük kentlerdir: Eğer pazar haberin yayıldığı ve kültürel etkileşimin dağıtıldığı merkez ise, o zaman, eski düşüncelerin eritildiği pota ve yeni düşüncelerin doğduğu bir merkez olur. Modern dünyada grupların izole olması benmerkezci çatışmaları getirmiştir; bu çatışmanın sonucunda ortaya çıkan tanımlamalar daha geniş iletişim ve kültürel etkileşim tabanına oturmaktadır (Park içinde Elsnér, 1972, s. xxiii-xxiv ve Hardt, 1998, s. 22).

IV. Şikago Okulu Araştırmacıları

Şikago Okulu araştırmacılarının öncülerini Nels Anderson, Ernest Burgess, Ruth Shonle Cavan, Edward Franklin Frazier, Everett Hughes, Roderick D. McKenzie, George Herbert Mead, Robert E. Park, Walter C. Reckless, Edwin Sutherland, W. I. Thomas, Frederic Thrasher, Louis Wirth, Florian Znaniecki olarak özetlemek olasıdır. Araştırmacılar, çalışmalarlarıyla daha önce haberleşme ve ileti aktarımı üzerine yoğunlaşan iletişim alanına sosyal incelemeleri de katarak geniş bir bakış açısı kazandırmışlardır. İçinde bulunduğumuz zamandaki iletişimi değerlendirebilmek için incelediğimiz konunun geçmişte geçirdiği evreleri iyi anlamamız gerekmektedir. Bu nedenle, iletişim alanında Şikago Okulu'nun tarihsel süreç içindeki yerinin, okulun çalışma yönteminin ve seçtiği araştırma konularının iletişim alanına katkılarının beğenilen ve eleştirilen yönleriyle ele alınıp ince-

lenmesi gerekmektedir. Okulun iletişim alanına katkıları için, belirleyici öğeler olarak yaptıkları incelemelere ve geliştirdikleri kuramsal yapılara bakılacaktır.

Konunun genişliği ve incelemenin sınırlılıkları açısından bir seçime gidilmek zorunda kalınmış ve sonuçta önde gelen kuramcıların birkaçı bu çalışma içinde yer alabilmiştir. Bunların başında Şikago Okulu'nun başından beri içinde olan John Dewey önemli bir yer tutmaktadır. Hemen ardından, Şikago Okulu'na Ekonomi damgasını vuran Milton Friedman gelmektedir. George Herbert Mead'in ve Robert Ezra Park'ın yeri doldurulamayacak çalışmaları ve Charles Horton Cooley ile Louis Wirth'in katkıları da onların bu bölümde ele alınmalarına neden olmuştur.

Eğitime bakışı ve "Pragmatist" yaklaşımıyla Dewey, dönemi ve sonrasını oldukça etkilerken, insan olgusunu hayvan ekolojisi üzerinden açıklayan Robert Ezra Park, gözleme dayalı araştırma zeminini açmış, kent yaşamı ve bu yaşamdaki iletişim yapısını, "taşınma" ve "iletişim" yaklaşımıyla incelemiştir. Yaklaşımlarıyla Park, 20. yüzyıl boyunca otorite olarak kabul görmüştür. Wilbur Schramm; "Charles Horton Cooley, Robert Ezra Park ve Edward Sapir"i üniversitelerde iletişim araştırmalarında "babaların babası" olarak göstermektedir (Schramm, 1997).

Charles Horton Cooley ise, iletişim araçlarını ele alıp, dergi, gazete, ve kitap gibi "yeni" iletişim araçlarının toplumsal etkilerini araştırarak, iletişimi bir sosyal olgu olarak incelemiştir.

George Herbert Mead de benzer şekilde toplum incelemeleri yapmıştır. Tarih, deneysel yöntemle laboratuvar çalışmaları (Mead, 2001, s. xii) ve objektif gerçeklik üzerinde yoğunlaşan Mead, kişiler-arası iletişimde sembolik etkileşim (Hawes, 1970, s. 16) çalışmaları yapmış ve sosyal psikolojiyi orijinal katkılarıyla biçimlendiren kişi olarak okulu sosyal psikoloji alanında desteklemiştir (Mead, 1964).

Toplumsal ve bireysel kimlik, bilinci yükseltme yoluyla oluşur ve gelişir. Bu süreç, bireyin ortak ve kültürel bir formasyonun ufkuna bağlanması sonucu ortaya çıkan kaçınılmaz ve vazgeçilmez bir süreçtir. Burada söz konusu olan şey, "antropolojik yansıma"dır. Burada özellikle G. H. Mead'in dikkati çektiği toplumsal kimliğin hem "kayda değer öteki" ile hem de ötekinin kimlik sahibi için oluşturduğu imgeyle

özdeşleşme yoluyla oluşumu ve istikrara kavuşması, yani “karşılıklı yansıtma” (Th. Luckmann) sürecinden söz etmek gerekir.

Kendimize ilişkin deneyimlerimiz her zaman dolaylıdır; dolaysız olan yalnızca diğerlerine ilişkin deneyimlerimizdir. Yüzümüz gibi, öz benliğimizi de ayna olmadan görme olanağımız yoktur. Bu tür bir yansıtma farkına varma ve bilinçlenmeyi de içerir. Başkalarıyla ilişkimiz aynı zamanda kendimizle ilişkimizdir. Kişisel kimlik, aynı zamanda başkalarına ilişkin bir bilinç olan öz bilinçtir: Başkalarının beklentileri ve onların kişi üzerinde yarattığı sorumluluk ve yükümlülüktür.⁹

IV.I. Şikago Okulu Kurulurken: John Dewey

Şikago Okulu'nun kurucuları arasında en önemli yere sahip olan John Dewey, okulu özellikle eğitim alanındaki psiko-sosyolojik çalışmalarıyla desteklemiştir. 1859-1952 yılları arasında yaşamış olan ve aletçilik olarak bilinen felsefe akımının kurucusu ünlü Amerikan filozof ve eğitim kuramcısı Dewey, Charles Sanders Peirce ve William James'in görüşlerinin bir sentezini oluşturmuş, pragmatizmi, mantıksal ve ahlaki bir çözümleme kuramı olarak geliştirmiştir.¹⁰ O yılların Amerika'sında göçün ve kimlik sorununun, sosyal sorunların ve eğitim sorunlarının ortasında yer alması nedeniyle Şikago çok özgün bir noktada durmaktaydı. Dönem içinde, bireyin, toplumun ve eğitimin ne olduğu yeniden tanımlanarak, geçmiş yılların eksikliği olan farkındalıkla birleştirildiğinde, oldukça yenilikçi bakış açıları ve uygulama alanları ortaya çıkarılmıştır. Dewey'in zamanın eğitim anlayışı ve kurumsallaşma konusunda görüşleri günümüzde halen uygulanır durumda toplumlara yön vermektedir.

Şikago Okulu, yalnızca okul ve ekol olarak kendi bünyesinde yaptığı değişikliklerle değil, bunu topluma ve farklı disiplinlere yansıtmasıyla da tanınmaktadır. Örneğin, Şikago Okul Reformu denildiğinde, temelde “etkin okullar” denilebilecek farklı bir eğitim anlayışı ve uygulayışı olan okulların oluşturulduğu dönem akla gelmektedir. Her ne kadar ekonomi ve sosyoloji alanındaki araştırmalarıyla önde görünse de,

9. Assman, Jan, *Kültürel Bellek*, 1997, s. 135.

10. http://tr.wikipedia.org/wiki/John_Dewey

Şikago Okulu'nun temelinde eğitime ve eğitim kurumlarına bakışı temellendiren ve günümüzde de somut etkileri halen görülüp hissedilen bir eğitim ağırlığı söz konusudur. Örneğin, Ron Edmonds (1979), bu okulun izlerinin edebiyata ve diğer bilim alanlarına da yansıyacak kadar etkin olduğunu dile getirir. Şikago Okulu'ndaki temel eğitim anlayışı, "tüm öğrencilerin öğrenebileceği" yolundadır. Yani eğitimin, her bireyi kapsaması ve değiştirmesi gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Elbette, toplumda bazılarının liderlik yetenekleri, diğer yetileri onlar için daha farklı biçimlerde düşünülebilir; ancak, okulun temel işlevi, herkes için etkin bir biçimde işleyen düşünsel ortamı yaratabilmektir. Bu okullarda, öğrencilerin tüm gereksinimlerinin karşılanıp karşılanmadığının ölçülebilmesi için, öğrencilerin sıklıkla değerlendirildikleri görülmektedir. Tüm bu anlayış ve uygulamalar, zamanın reformları olarak görülmektedir.

Dewey'in eğitime kattığı özgürlükçü ve bütünleştirici bakış açısı, ileriki yıllarda meyvelerini vermiş ve eğitimle ilgili sorunların çözümüne ışık tutmuştur. Örneğin, Şikago Okul Reformu Yasası, her alanda bireye ve topluma özgürlük sağlayan, eğitimin sorumluluğunun yalnızca devlet eliyle gerçekleştirilmemesi gerekliliğinden yola çıkarak anne-baba ve sivil toplum kuruluşlarına ve topluma aktararak sorumlulukları paylaşma şansı veren bir yapıdadır. Öğrencilerin öğrenmesini sağlayabilmenin bir yolunun bürokrasiyi azaltmak, otonom davranabilme olanaklarını yaratmak ve kent okullarının gelişmesini sağlamak olduğu görülmüştür. Başarılı ve lider özellikleri gösteren örnek öğrencilerin temsilcilikleriyle yeniden yapılanan okulların gelişimi öğrenci tarafından planlandığından, esneklik, beklenti düzeyi ve dolayısıyla başarı da kaçınılmazdır.

Katılımcı yönetimi kucaklayan yapısıyla, daha sonra öne sürülecek olan rekabetçi ekonomi modeline çok yakın duran bu eğitim sisteminin iş yaşamına doğrudan aktarıldığı da görülmektedir. Tabandan ve merkezden hareketle, merkez dışına yönelerek ve durum-ortam temelli yönetim mantığının okul yönetimlerinde ve eğitim içeriklerinin oluşturulmasında, uygulanmasında da yer aldığını görebilmekteyiz. Bu kavram, eğitim alanında, okul bazında, okul temelli yönetim ya da karar verme olarak işlevlendirilmiş görülmektedir.

Şikago ve Şikago'daki eğitim sorununa bakış, yalnızca

okulun en etken olduğu 1940'lı yıllarla kısıtlı kalmamış, sonrasında da okulun içinde bulunduğu kenti ve çevreyi, sarıp sarmalayacak, tüm eğitim politikalarını değiştirip yeniden yapılandıracak şekilde derinden etkilemiştir. Ekonomik ve sosyal kriz dönemlerinde bile eğitimin reform sayılabilecek kararlarından ödün verilmeden uygulandığı görülmektedir. Örneğin, eğitimde asıl kriz 1979-1980 arasında sistem bordroları ödeyemez hale gelince ivmesini düşürmüş ve bu mali krizi aşabilmek için Şikago Okulu Finans Merkezi mali kararları alırken pek çok incelemenden geçirmeye ve gözetim kurulunun onayına sunup kabul edildikten sonra uygulamaya karar vermiştir. 1985'te aynı merkez, 1983'ten beri hazırlamakta olduğu "Risk Altında Bir Millet" başlıklı bir raporu sunacak ve yeni tasarımlar için ulusal bir komisyon oluşturulmasını önercekti. Sonuçta tüm raporlar, Şikago'da eğitim sorunları karşısında devletin ne kadar aciz kaldığını göstermekteydi. Sonuçlar, 9. sınıftaki her beş çocuktan üçünün liseden mezun olabileceğini ve bunlardan ancak birinin ulusal bir ortalamaya sahip olabileceğini göstermekteydi. Acilen yeni eğitim programları geliştirilmesi ve erken yaşta eğitim veren okulların açılması gerekmekteydi. Böylelikle, valilik, anne-babalar ve okul arasında bir işbirliği çağrısı yapılarak temel okuma programları, alternatif eğitim sistemleri birlikte gözden geçirildi. Bunun hemen ardından iş dünyasının 40 kadar önde gelen firmasının okullara destek olması sağlanarak, "Earn-Learn Connection" (Kazan-Öğren Bağlantısı) ailelere ve öğretmenlere tanıtıldı. Ancak eğitime gelen bu sıcak destekle birlikte başlayan öğretim döneminin ikinci yarısında, işler değişti. 19 günlük bir okul grevi sonucunda, elde kalan, kızgın yöneticiler ve sendika temsilcileriydi. Yine de tüm bu olup bitenlerin ardından, üyelere reform çabalarından vazgeçmeden, haklarından da fedakârlık yapmadan birlikte çalışmaya nasıl devam edebilecekleri anlatıldı. Ekim 1989'da ise 313.000 kişinin oy kullandığı Yerel Okul Birlikleri seçiminde 542 Şikago devlet okulunun yönetiminde söz sahibi olacak ve yönetim kararları alacak 5420 üye işbaşına getirildi.¹¹

William James'in öğrencisi ve Darwinciliğin sıkı savunucusu John Dewey doksan üç yıllık yaşamına 1859'da Vermont'lu bir bakkalın oğlu olarak başladı. Dewey, Vermont Üniversitesi'nden sonra doktora derecesini almak için

11. www.ncrel.org/sdrs/areas/issues/envrnmnt/go/93-1hes.htm

Johns Hopkins'e gitti, Michigan ve Minnesota Üniversite-lerinde felsefe dersi verdi. İlk kez 1896'da, Şikago Üniversite-si'nde Eğitim Laboratuvarı Okulu kurunca ulusal ün kazandı. Bu okul Amerika'da pedagoji kuram ve uygulamasını sınırsız ölçüde etkileyen eğitim reformu adına yapılmış devrimci bir deneyimdi.

Dewey karmaşık metafizik kavramları yok saydı. Köylü sadeliğiyle, düşünceyi ve öğrenmeyi ön plana çıkarıyordu. Kuşkuyla ya da belirsizlikle başlayan öğrenme dürtüsünü, bilgiye ulaşmak için katlanılan acı ve çekişmeye son vermek ya da çözüm bulmak olarak değerlendiriyordu. Öğrenmeye giden yoldaki tüm bu geçişleri, araştırma süreci olarak kabul ediyordu. Eğitim deneyiyle başlamalıydı. "Yaparak öğrenmek" onun sloganı oldu ve deneysel okulu çocukların çevresini genişletip zenginleştirdi. "Eğitimi daha sonraki yaşam için hazırlık olarak anlamayı bırakın ve onu şu andaki yaşamın tam anlamı yapın... Kendi başına yürütülmesi anlam taşımayan bir etkinlik başka bir şeyin hazırlığı olarak fazla etkin olamaz."

Dewey, pratikte sınıfını, bedensel cezaların ve sopayla öğrenmenin olmadığı, gelişmeye açık bir topluluğa dönüştürmüştü. Altı yaşındaki çocuklar okul bahçesinde buğday ekmek, hasat yapmak, öğretmek ve ekmek pişirmek gibi etkinliklerle gerçek yaşamı öğreniyorlardı. Dewey'in kuramları, konu merkezli okullar yerine öğrenci merkezli okulu savunan bazı eğitimciler tarafından çarpıtılmış ve düşünsel özgürlük ile disiplinin terk edilmesi birbirine karıştırılmıştır. Dewey, öğrencileri yalnızca eğlendirmeyi hedefleyip, etkinlik adına konunun özünü gözden kaçıranları sert biçimde eleştirir.

Dewey, Şikago Üniversitesi'ndeki görevi esnasında kamu eğitimiyle aktif olarak ilgilenmeye başlamış ve burada 1896-1904 yılları arasında, çocuk eğitimi üzerindeki gözlemlerini derinleştirdiği meşhur "laboratuvar okul"u kurmuştur.¹²

Dewey, 1904'te Colombia Üniversitesi'ne giderek, 1930'da emekli olana kadar burada felsefe profesörlüğü yaptı. Eğitimdeki pragmatizmi (kendisi araççılık ya da deneycilik demeyi yeğliyordu) pozitivist felsefedeki liberal demokrasinin temelini oluşturdu.

Dewey'in önemi, onun içinde bulunduğu dönemin de bir-

12. http://tr.wikipedia.org/wiki/John_Dewey

likte değerlendirilmesinde yatmaktadır. Bugün halen temel olarak kabul edilen eğitsel ilkeleri o dönemin ortamında düşünüp uygulayabilmiş olması, onun büyüklüğünün ve öngörüsünün bir kanıtıdır. Dewey, bir kriz, belirsizlik ve imkânlar çağıının filozofuydu. Dewey'in Amerikası'nda, 1890'larda Şikago halkının yaklaşık yüzde yirmisi evsizdi; her dört kişiden biri işsizdi; hastalıklar kol geziyordu ve sağlık hizmetleri nüfusun büyük bir kesimine ulaşmıyordu. Toplumsal ihtilaflar her yerdeydi: Bugün görülmemiş ölçülerde şiddet içeren grevler yaygındı; toplumun zengin ve yoksul katmanları arasında derin bir uçurum vardı; siyasi partiler güç sahiplerinin elindeydi ve yerel yönetimler yolsuzluk batağına saplanmıştı. Kargaşanın hâkim olduğu bu ortama her gün, yalnızca kendi dilini konuşan yeni göçmenler ekleniyordu. İngilizce Şikago'da henüz yaygın bir dil değildi ve her dört kişiden yalnızca birinin anne-babası Amerika'da doğmuştu.¹³ Fakat bu kriz ve belirsizlik ortamı Dewey ideallerinin gerçekleştirilebileceği imkânlar da içeriyordu. 19. yüzyılın sonlarından bakıldığında, otuz-kırk yıl sonrasının Amerika'sının halkın toplumsal yaşam ve siyasete katılımı anlamında hangi yönde evrimleşeceği belirsiz görünüyordu. Noam Chomsky, eğitim ve demokrasi hakkındaki bir konuşmasında John Dewey'i klasik liberalizmin özgürlükçü değerlerinden beslenen ve erken eğitimde gerçekleştirilecek reformların toplumsal değişim için büyük imkânlar sağlayacağına inanan bir düşünür olarak tanıtır.¹⁴

Mattelart, Şikago Okulu araştırmacılarının, özellikle de John Dewey'in, aktörün açığa çıktığı öznel yöntemler uyguladığını belirtmektedir. Ona göre Dewey, mikro toplumbilimin temelini oluşturan toplumsal etkileşimleri incelemek için etnografya teknikleri kullanmaktadır. Bu çalışmalar, mahalle monografileri, katılımlı gözlem ve yaşam öykülerinin çözümlenmesi gibi konuları içermektedir.

Hegelci Mutlak İdealizmi benimseyip savunan Dewey, insan organizması yaklaşımında Hegel'in felsefesinden etkilanmıştır. Dewey, Hegel'in düşüncelerini kendi görüşleriyle uyumlu olarak yorumlamış, benzer görüşler üretmeye çalışmıştır (Rather, 1963, s. 9, 10, 15). Chicago'da 1904'e kadar

13. Ryan, A. (1995), *John Dewey and the High Tide of American Liberalism*, New York, W. W. Norton, s. 24-25.

14. http://tr.wikipedia.org/wiki/John_Dewey

Felsefe, Psikoloji ve Pedagoji bölümünün başkanlığını yürütmüş ve *Philosophy, Psychology and Social Practice* adlı kitabıyla günümüzde bile popülerliğini yitirmemiştir. John Dewey, 1910'larda dikkat çekmeye başlayan Şikago Okulu'nda kurucular arasında yer almış, eğitim alanında uluslararası çapta yaygın çalışmalarıyla tanınmıştır.

John Dewey, pratik pedagojinin temelini atmıştır. Eğitimcilerin sınıf içi uygulamalarında karşılaştıkları sorunlara belirli tavsiyelerde bulunmak yerine Dewey, kendi kurduğu Şikago Üniversitesi Laboratuvar Okulu'nda Amerika'da "Yeni Eğitim" yaklaşımıyla çalışmalar yaptı. Başka çalışmalardan kopyalanıp kullanılacak yöntemler yerine, bu "yeni hareket" in "uygunluğu"nu ispat etme uğraşına girdi (Fishman & McCarthy, 1998, s. 2).

Dewey'in uluslararası çapta ün yapmasında haklı nedenleri vardır. Dewey, eğitim ve pedagoji temelinde sosyal, politik konulardan etiğe, felsefe tarihinden çağdaş düşünörlere, demokrasi-eğitim ilişkisinden deneysel mantığa kadar birçok konuda eğitimler vererek Çin'in kültörel tarihinin akışını etkilemiştir. Dewey Amerika ile Çin arasındaki en mükemmel entellektöel iletişimi sağlamıştır (Clopton&Ou, 1973, s. 5).¹⁵

1924 yazında, iki aylığına Atatürk'ün davetiyle Türkiye'ye gelen Dewey'in bu ziyaretin hemen ardından yazdığı rapor on beş sene boyunca, 1939'a kadar, Türkçe'de yayımlanmamış ve İngilizce orijinali ölümünün ardından, toplu çalışmalarının yayımlanması esnasında gün yüzüne çıkmıştır. Dewey'in İstanbul, İzmir, Bursa ve Ankara'da, okulların kapalı olduğu yaz aylarında yaptığı incelemelerin sonucunda Türkiye'nin eğitimde reform çabalarına sıcak yaklaştığı, Ankara'da mahrumiyet koşulları altında altyapısı kurulan cumhuriyet idealinden etkilendiğı ve bu ideale sempatiyle baktığı görölmektedir. Yazdığı raporda, Türkiye'yi eğitimde "aşırı merkezileşme" çabalarına karşı, maarif vekaletini de "çeşitliliğin" esas alınması yönünde uyardığı dikkati çekmektedir.¹⁶

Profesör John Dewey, "İlk ve pek mühim nokta, Türkiye mekteplerinin gaye ve hedeflerini tespit etmektir" demiştir.¹⁶ Özellikle John Dewey'nin "çocukların hayattaki ihtiyaçları-

15. Ernest Wolf-Gazo, *John Dewey in Turkey: an Educational Mission*, Journal of American Studies of Turkey, 3:15-42, 1996.

16. http://www.ogretmenforum.net/john_dewey-t17777.0.html

na uyum sağlayacak programlar ve öğretim yöntemleri” önerisi bugün de önemini korumaktadır. Dewey, Türk eğitiminin felsefi temellerini yeniden oluşturmaya, bir eğitim politikasının belirlenmesine ve eğitime yeni bir anlayış kazandırılmasına katkıda bulunmuştur. Böylece Türk Eğitim Sistemi pragmatizm çizgisinde bir yöne oturtulmuştur.

O dönemin Milli Eğitim Bakanı olan Mustafa Necati, 3 Şubat 1927’de, gazetecilerin sorduğu, eğitim sisteminin geleceğine ve nasıl olması gerektiğine ilişkin soruya verdiği cevapta, özellikle iş eğitimi, uygulamalı eğitim, deneye ve gözleme dayanan eğitim, beden eğitimi gibi konulara değinmiş, eğitimin değeri ve güzel sanatlara ilişkin açıklamalarda bulunmuştur. 12 Mayıs’ta TBMM’de bakanlık bütçesi görüşülürken bu konudaki görüşlerini de konuşmasına yansıtmıştır:

“Yirminci yüzyıl yaşamı o durumu almıştır ki, her demokratik ulus genel eğitim ile birlikte, her sınıf halkı mesleğe hazırlayacak önlemleri almayı ödev bilmıştır.” Bu sözler aslında onun daha sonra yapacaklarına ilişkin ipuçlarını da vermektedir. Hayatta işe yarar bilgilerin verilmesi, uygulamada kullanılacak şekilde bilginin planlanması gibi pragmatik anlayışı yansıtan uygulamaların yapılması, o dönemde J. Dewey’den etkilenilmiş olduğunu göstermektedir.

John Dewey’in ülkemizin eğitim sistemi hakkında hazırladığı rapor ve öneriler yalnızca Atatürk zamanında değil, daha sonra da çok etkili olmuştur. Köy Enstitüleri düşüncesi konusunda da Dewey’in esin verici olduğu ifade edilmektedir.¹⁷ “Köy Enstitüleri”nin kuruluş mantığı ve dayanağı John Dewey’in hazırladığı raporlardır. Ve yıllar sonra John Dewey’in ülkemize geldiğinde Köy Enstitüleri’ni ziyaretinden (Hasanoğlan’daki enstitüyü gezmiştir) sonra söylediği sözler tarihe geçmiştir. Onun bu sözlerini Amerika ve İngiltere’de yaptığı konuşmalarında tekrarlaması yabancı eğitimcilerin bu enstitüleri incelemek üzere ülkemize akın etmesini sağlamıştır. “Benim düşlediğim okullar, Köy Enstitüleri olarak Türkiye’de kuruldu. Tüm dünyanın bu okulları görüp, eğitim sistemini Türklerin kurduğunu göz önünde bulundurarak yeniden yapılandırması isabet olacaktır.”¹⁸

Dewey’in ülkemizi ilgilendiren önemli yönleri de bulun-

17 Uğur Akıncı, *Village Institutes*, <http://www.turkishpolitics.us/1938-46/Villageinstitutes.html>.

18 J. Dewey, 21/3/1945, *Le Monde* gazetesinde aktaran http://www.ogretmenforum.net/john_dewey-t17777.0.html

maktadır. Örneğin, Ata'ya göre¹⁹, 1923-1930 arasında, John Dewey'in tarih öğretimine ilişkin görüşleri ve önerileri 1926 tarih programına, süreli yayınlara ve tarih ders kitaplarına sınırlı olarak yansımış, II. Meşrutiyet'ten beri süre gelen tarih öğretimi geleneğini yıkamamış, Ahmet Refik, Fuat Köprülü, İhsan Şerif, Ali Reşad gibi tarihçilerin II. Meşrutiyet döneminde okutulan tarih ders kitapları yeni programlara uygun değişiklikler yapılarak okutulmuş, siyasi tarihten çok uygarlık tarihine önem verilmiş, tarih ve coğrafya dersleri birlikte ele alınmıştır. Ata, bu yıllar arasında John Dewey'i doğru olarak anlayanların tarihçi kökenli olmadığını altını çizerek, yalnızca Ali Fahreddin ve İhsan Sungu gibi eğitimcilerin Dewey'i anlamış olmalarının Dewey'in Türkiye'de tarih öğretimine etkisinin sınırlı kaldığını gösterdiğini söylemiştir. Sonuçta, tarihin pedagojik öğretimi gölgede kalmış ve çocuğa uygun tarih öğretimi ikincil plana düşmüştür.

Batmaz, radikal ampirisist Charles S. Pierce ile radikal pragmatist William James arasına sıkışmış olan deneyselci-araçsalci (experimental-instrumentalist), orta-yol pragmatist filozof John Dewey'in, Anadolu'da yaşayan bizler açısından iki boyutta önemli olduğunu dile getirir.²⁰ (1) John Dewey, Mustafa Kemal Atatürk döneminin eğitim stratejisini çizmiş, fiili olarak raporlarıyla bu sürece katılmış, dünyada modern eğitimi çağdaş hale getiren bir Amerikan filozofu ve eğitim bilimcisidir; (2) Ermeni sorununa 1924'lerde eğilerek, Anadolu'dan edindiği ampirik bulguları, ampirisist bir gözle çözümleyerek, genç Türkiye'nin uluslararası konumuna ışık tutmuştur.

Dewey'e göre, demokrasi, en sonunda herkesin aristokrat olduğu bir toplum üretir.²¹ Demokratik bir toplumda eğitimin sağlam esaslarla felsefe haline getirilmesiyle herkes bir konuda en bilgili olacağından, o konuda elit bir hale gelecek ve herkesin öncüsü olacaktır. Batmaz, Dewey'in Türkiye'de, birkaç makale dışında ele alınmamış ve eseri olan Köy Enstitülerince de pek araştırılıp, içselleştirilmemiş olduğunu dile getirir.²²

19. Ata, Bahri, *John Dewey ve Türkiye'de İlköğretimde Tarih Öğretimi* (1923-1930) <http://www.egitim.aku.edu.tr/bahriata4.doc>

20. <http://medyapolitenblog.blogspot.com/2005/07/john-dewey-ve-ermeni-sorunu.html>

21. <http://medyapolitenblog.blogspot.com/2005/07/john-dewey-ve-ermeni-sorunu.html>

22. <http://medyapolitenblog.blogspot.com/2005/07/john-dewey-ve-ermeni-sorunu.html>

IV.II. Şikago Okulu'nun Ekonomi Boyutu: Milton Friedman

Barlas, şöyle sorar: "Neden 'Şikago Okulu' denildiği zaman dünyadaki bütün ekonomistler, yalnızca ekonomi eğitimi veren bir kurumu değil de, Friedman'ı hatırlıyor, 'Monetarizm'i anlıyor mesela? Yani neden her okul bir ekol olamıyor?"²³

Ekonomi boyutunda Şikago Okulu'na bakıldığında, Şikago Okulu üyelerinin, toplumda ekonomik ve sosyal eşitsizliği eleştirerek kaynakların eşit ve adaletli dağıtılması yolunda kuramsal ve moral destek sağladıkları görülmektedir (Hardt, 1998, s. 6). Ekonomik farklılıkların dengelenmesi ve adaletli paylaşımıyla ilgili olarak Simon Patten, yeni Amerikan ortamına ayak uydurmalarında bireylerin geleneksel politik haklarının korunması ve ekonomik haklarının geliştirilmesinde elbirliğinin, ekonomik farklılıkların azaltılmasında ve Amerikanların müreffeh hayata adapte olmasının sağlanmasında iletişimin önemini vurgular.

16 Kasım 2006'da ABD'li iktisatçı Friedman'ın ölümünden sonra kaleme alınan birçok değerlendirme, iktisatçının üretkenliğine ve aldığı Nobel ödülüne değinmekteydi. Friedman'ın asıl önemi, Latin Amerikalı diktatörlere yaptığı danışmanlıktan ve 80'lerdeki sermaye saldırısının ideologu olmasından kaynaklanmaktaydı.²⁴

Friedman, 1948'de, kurucusu olduğu Şikago Okulu'yla dönemin hâkim iktisat düşüncesi olan Keynesçiliği karşısına almıştı. Ekonomide devlet eliyle talep ve istihdam yaratılmasını savunan Keynesçilik, II. Dünya Savaşı sonrasında kapitalist dünyanın yaşadığı ekonomik büyüme sürecinde hâkim iktisat düşüncesi olmuştu. Friedman, 1970'lerin ikinci yarısında tüm dünyada başlayan sermaye saldırısının ideologu oldu. Friedman, ayrıca Latin Amerika diktatörleriyle kurduğu bire bir ilişkiler ve bu yönetimler için yetiştirdiği uzmanlarla, bu ülkelerin sermaye sınıflarına desteğini sundu.²⁵

Bugünkü Şikago Okulu ve monetarizmle adı özdeşleşen Friedman ekonominin ampirist bir bilim dalı olmaması ge-

23. Mehmet Barlas, <http://arsiv.sabah.com.tr/2005/12/11/barlas.html>

24. <http://arsiv.sol.org.tr/index.php?yazino=5398>

25. <http://arsiv.sol.org.tr/index.php?yazino=5398>

rektiği görüşüyle normatif ekonomiye karşı çıkar ve değerlerden arınmış, evrensel olduğunu iddia ettiği ekonomi yasalarını, son noktasına ulaştırdığı bırakınız yapsınlar felsefesine dayandırmaktadır. Liberalizmin Say Kanunu çerçevesinde savunulduğu Friedman düşüncesinde, ekonomi akılcı ve dolayısıyla kâr maksimizasyonu ile ilgilenen bireylerin mübadele ilişkisine indirgenmiş ve Pareto optimumu içinde en büyük toplumsal mutluluğu sağlayan bu bireysel sözleşme ilişkisinin serbestliği, özgürlüklerin de temeli sayılmıştır. Friedman kendi, paranın miktar kuramını paranın tedavül hızının istikrarlı bir değişken oluşu ve serbest piyasa ekonomisinin kendiliğinden istikrarlı olmakla birlikte tam istihdamın her zaman sağlanmayacağı görüşüyle, para politikalarını ekonomik dalgalanma ve istikrarsızlıkların kaynağı olarak sunduğu gibi, akılcı beklentiler kuramıyla da maliye politikasının etkisiz olduğunu savunarak neoliberal monetarizmi tek çözüm olarak ortaya koyuyordu.²⁶

1960'ların sonlarıyla başlayan durgunluk sinyalleri, sermaye kârlarının artırılabilmesi için kapitalist ekonomilerdeki kamu ağırlığının ve işçi kazanımlarının azaltılmasını zorunlu kıldı. Kapitalist ülkelerin gereksinim duyduğu kamu ağırlığı, bu ülkelerdeki işçi mücadeleleri ve sosyalist sistemin etkisi ile birleşince, işçi sınıfının kamusal kazanımlarını da ifade eder hale gelmişti. Bu durum, Keynesçi hâkim anlayışın yerini Neoklasik-Neoliberal anlayışa terk etmesine neden olurken, dünya ekonomisinin lokomotif olan ABD, bu dönemi önce Nixon, sonra da Reagan yönetimleriyle karşıladı. Her iki başkanın ekonomi danışmanı da aynı isim, Milton Friedman'dı. İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher'ın da katkılarıyla Avrupa'ya sıçrayan bu dönemin yükselen yıldızı, Friedman'ın öncülüğünde savunulan "Parasalcılık" (monetarizm) idi. Uygulanan politikalar ise kamusal harcamaların kısılması, serbestleştirme ve özelleştirme oldu.²⁷

Friedman'ın, parasalcı akımın kuramcısı ve ABD başkanlarının danışmanı olarak dünya sermayesine sunduğu desteğin ötesinde, Latin Amerika diktatörlüklerine sunduğu danışmanlık da önemli bir noktada durmaktadır. Özellikle, 1973 yılında Başkan Salvador Allende'yi darbeyle deviren

26. <http://www.bilgininadresi.net/Madde/18580/Neo-Liberalizm>

27. <http://arsiv.sol.org.tr/index.php?yazino=5398>

Augusto Pinochet'nin bir ekonomik programa sahip olmaması, ülkenin 1975 yılında yüzde 350'leri bulan enflasyon rakamlarını görmesine neden oldu.

Aksay'ın aktarımına göre, Şili'de darbe sonrası ekonomi yönetiminde çaresiz kalan diktatörlük, bir süre sonra Milton Fridman'ın öğrencisi, "Şikago Okulu mezunu" 30 genç ekonomiste yetki vermiştir. Sonuçta, Friedman'ın Şikago Okulu'nda (Şikago Üniversitesi Ekonomi Bölümü) eğitim görmüş 30 kadar Şili'li ekonomi doktoru, Şili ekonomi yönetiminin kilit noktalarına getirilmiştir ve 1955-1963 yılları arasında bu okulda doktora yapmış olan bu öğrenciler, Şili'de 1975 yılında bizzat Friedman'ın katılımıyla gerçekleşen bir konferans aracılığıyla parasalcı uygulamalara geçileceğini duyurmuşlardır. Fridman, 1982'de Pinochet'yi överek Şili'nin "ekonomik mucizesi"nden söz eder ve "ekonomik mucize" kavramı ilk kez Şili'de doğar. Diktatörlük şartlarında piyasa ekonomisine geçişle ilgili farklı görüşlerin ileri sürüldüğü tartışmalarda Şili modeli hâlâ incelenmeye devam etmektedir.²⁸ Friedman'ın bu konferansta yaptığı konuşmanın en önemli vurguları ise para arzının ve devlet harcamalarının kısılması, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi, kamu tekelindeki piyasaların sermayeye açılması ve uluslararası ticaretin serbestleştirilmesiydi. "Şikago Çocukları" olarak bilinen bu 30 kişilik ekibin çalışması, sonraki yıllarda bizzat Friedman tarafından denetlenmiş, tavsiyeler almıştır.

1980'lerden itibaren artan bir güçle neoliberalizm ve neoliberal politikalar kendilerini kabul ettirdi. Şikago Okulu'nun mirasçısı olan Buchanan, piyasa dışı karar alma mekanizmalarının ekonomik analiziyle, ekonomiyi siyaset bilimine uygulayarak kamu tercihi kuramı ve anayasalcı iktisadın öncüsü olmuştur. Devletin büyümesinin neden ve sonuçları üstünde durarak, devletin sürekli büyümesinin özgürlükleri sınırlandırmasını ve ekonomik sorunlar yaratmasını gündemine alan Buchanan, denk bütçe, devlet borçlanmalarının denetimi, para arzı ve vergilendirme hakkı, mahalli idareler ve merkezi bütçe dengesi, piyasa ile rekabet edecek kurumların oluşumu üzerinde çalışmış ve serbest piyasa ile siyasal-toplumsal gerçeklik ve devlet arasındaki ilişkide bireysel özgürlüklerin sağlanabileceği kurumsal yapıyı temel çıkış noktası olarak almıştır. Bu görüşleriyle Buchanan ulus-

28. www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2003/09/11/yazarlar/yazarlar193.html

lararası ilişkilerde serbestlik yanlısı olmuştur.²⁹

Friedman, 1998'de yayımladığı anılarında, iktisadi değişimlerin aniliğinin ve büyüklüğünün yurttaşlarda, “uyum politikaları”nı kolaylaştıran psikolojik tepkiler yarattığını belirtir. Bu kıyametçi liberal yaklaşıma göre, piyasanın kendi kendine işleri düzenleyeceği bir piyasa cennetinin kurulması için “şok tedavisine” gerek duyulduğunu dile getirmektedir. Örneklerle, Şili’de Pinochet şoku ve onu izleyen Latin Amerika piyasacı diktatörler dalgası, Türkiye’de 12 Eylül şoku, ABD’de 11 Eylül şoku, daha önce Endonezya’da, Güney Kore’de yaşanan diktatörlük gibi farklı biçimler altında, felaketin ve yıkımın yurttaşların “piyasa dostu çözümleri” benimsemeleri için uygun ortamı yarattığını görmek olasıdır.³⁰

Neoklasik okul, özelde de Şikago Okulu, daha önce klasik politik ekonomi okulunun İngiltere’nin hegemonyasının yaygınlaşması için gördüğü işlevi Amerika için görür. Bu iktisadi yaklaşım her tür müdahaleci, gelir dağılımını değiştirci ve sermayenin kârlılığını baskılayıcı politikalara karşı çıkıp devleti ekonomik krizlerin sorumlusu olarak ilan eder.³¹

Neoliberal politikaların tüm dünyada hız kazandığı en önemli uğraklardan biri ise SSCB’nin 1989 sonrası dağılma sürecidir. 1990’lar boyunca defalarca yaşanan mali ve finansal krizler, dünya çapındaki ve ülkeler içindeki gelir dağılımının korkunç derecede bozulması, açlık ve yoksulluğun yaygınlaşması ve doğal dengenin bozulmasının hızlanmasıdır.³²

SSCB’nin çöküşü sonrası Rusya’da yaşanan şoku da, piyasa ekonomisi kurallarının topluma hâkim olması için gerekli böyle bir “arındırıcı kıyamet” olarak tanımlamışlardı. Bu doktrinin New Orleans’da yaşanan tayfun afeti sonrasında da bazı ultraliberaller tarafından dile getirilmiş olması gerçekten dikkat çekicidir.³³

No Logo kitabıyla tanınan Naomi Klein, 2007’de yayımla-

29. <http://www.bilgininadresi.net/Madde/18580/Neo-Liberalizm>

30. <http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=HaberDetay&ArticleID=902917&Date=19.10.2008&CategoryID=42>

31. Cömert, Hasan, Tarihe Bakmak; Bugünü Anlamak, <http://www.sodem.metu.edu.tr/14a.html>

32. Cömert, Hasan, Tarihe Bakmak; Bugünü Anlamak, <http://www.sodem.metu.edu.tr/14a.html>

33. <http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=HaberDetay&ArticleID=902917&Date=19.10.2008&CategoryID=42>

nan kitabında bu şok stratejisini inceler ve 1970 başlarında başlayan uygulamanın devamının Irak'taki siyasal ve toplumsal şok politikası olduğunu etraflı biçimde ele alır. *Kaos İmparatorluğu* kitabının yazarı Alain Joxe gibi diğer gözlemciler de, benzer düşünceleri siyasal strateji alanında dile getirmişlerdir.

Klein, *Şok Doktrini: Yıkım/Felaket Kapitalizminin Yükselişi* başlığını taşıyan kitabında, Şikago Okulu üyelerinin savundukları kapitalizmin, sonuçları insanlık açısından felaket olmuş olan başka ideolojilerle ciddi bir yakınlığı olduğunu iddia etmektedir.

Rekabet Uzmanı Barış Ekdi'ye göre³⁴ Şikago Okulu'nun günümüzdeki en önemli katkılarından biri, rekabetçi bir piyasa oluşturulmasıyla bağlantılıdır. Ekdi, piyasadaki rekabet koşullarının nasıl ihlal edildiği ve Şikago Okulu'nun buna bakışıyla ilgili olarak şunları söyler: "Rekabet hukuku açısından aynı piyasada etkinlik gösteren teşebbüslerin sundukları ürünlerin/hizmetlerin fiyatını anlaşılarak tespit etmeleri (arzı kısımları), satış koşullarını birlikte belirlemeleri, pazarı paylaşmaları, ihalelere verilecek teklifler konusunda anlaşmaları, bazı teşebbüslere mal vermeme/hizmet sunmama konusunda anlaşmaları gibi uygulamalar temel rekabet ihlalleridir." Rekabet hukuku açısından bu tür yatay anlaşmaların cezalandırılması gerektiği yönünde fikir birliği mevcuttur. Diğer yandan rekabet hukuku, etkinlik yaratarak tüketici refahını artıracabileceklerini dikkate alarak dikey anlaşmaları³⁵ yatay anlaşmalardan ayırır. Bununla birlikte, dikey anlaşmaların olumsuz etkileri konusunda gerek iktisatçılar gerek hukukçular arasında bir fikir birliği oluşmamıştır.

Ekdi, Bork'un görüşünü (Bork, 1993, s. 297) aktarırken, "Şikago Okulu'na göre, dikey anlaşmalar yalnızca tüketici yararını artırmaya yarar; rekabeti kısıtlayıcı, bozucu herhangi bir etkileri yoktur ve bu nedenle de *per se* (yalnız başına, başka bir koşula gerek olmaksızın) yasal sayılmalıdır" demektedir. Başka akademisyenler ise dikey anlaşmaların yararları olduğu kadar sakıncaları da olabileceğini belirtmiş-

34. Ekdi, Barış, *Dikey Anlaşmalar Yoluyla Piyasanın Kapatılması*.

35. Dikey anlaşmalar, üretim zincirinin farklı seviyelerindeki teşebbüsler arasındaki anlaşmalardır. Bunlar rekabeti kısıtlayıcı hükümler taşıdıkları takdirde rekabet hukuku açısından değerlendirmeye tabidirler. Dikey anlaşmaların tarafları arasındaki rekabet kısıtlamaları bu çalışmada kısaca "dikey kısıtlamalar" olarak adlandırılmıştır.

lerdir. Bu sakıncalardan biri, teşebbüslerin dikey kısıtlamaları stratejik bir şekilde piyasaya girişi kapatmak için kullanma olasılığıdır. Bu nedenle dikey anlaşmaları herhangi bir denetime tabi tutmaksızın yasal saymaktansa, bu anlaşmaların içerdikleri hükümlere ve piyasadaki etkilerine göre değerlendirmeye tabi tutulmaları yeğlenmelidir. Dikey anlaşmaların rekabet hukuku açısından değerlendirilmesinde iki temel görüşün olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bunlardan ilki, dikey kısıtlamaların herhangi bir incelemeye tabi tutulmaksızın yasal kabul edilmesini savunan Şikago Okulu'dur. İkinci grupta ise, dikey anlaşmaların *rule of reason* ilkesine göre değerlendirilmesi savunulmakta ve gerek ABD gerek AB uygulamalarında bu yaklaşım benimsenmektedir.

Bork (Bork, 1993, s. 297), Şikago Okulu dikey kısıtlamaların *per se* yasal olması gerektiğini savunmaktadır. Buna göre, dikey fiyat tespiti (yeniden satış fiyatının sağlayıcı tarafından belirlenmesi), dikey pazar bölünmesi (münhasır dağıtıcı bölgeleri) ve diğer tüm dikey kısıtlamalar tüketiciler açısından yararlıdır ve bu nedenle tamamıyla yasal olarak kabul edilmelidir. Temel iktisat kuramı bize bu tür kısıtlamalar getiren üreticinin arzı kısıtlamaya niyetlenemeyeceğini, (hukukun tarafsız kalmasını gerektiren fiyat ayrımcılığı gibi arazi uygulamalar hariç olmak üzere) tam tersine etkinlik yaratmaya niyetlenmiş olması gerektiğini söylemektedir. En sık rastlanan etkinlik, yeniden, satıcıların daha fazla satış, servis ve promosyon çalışması yapmasının teşvik edilmesidir. Dobson ve Waterson (Dobson & Waterson, 1996, s. 5) dikey kısıtlamaları yandaki şekilde listelemektedir.

Hughes'e göre ise (Hughes, 2001, s. 425), Şikago Okulu'nun temel savına bakılırsa, dikey anlaşmanın tarafları raking değil, bilakis "tamamlayıcı" mal veya hizmetlerin sağlayıcıları olduklarından, söz konusu tamamlayıcı ürün ya da hizmetin fiyatının artması asıl ürüne olan talebi de azaltacaktır. Bu nedenle üreticiler yalnızca etkinlik yaratarak söz konusu talep daralmasını dengeleyebilecek nitelikteki kısıtlamaları kabul edeceklerdir. Diğer yandan, Comanor (Comanor, 1985, s. 989), Bork'un dikey anlaşmaların yalnızca servis kalitesinde, etkinlikte artış sağladığı yönündeki iddiasına karşı çıkarak, servis kalitesindeki artışın ürünün fiyatının artmasını haklı çıkarıp çıkarmadığını sorgulamaktadır. Hatta Rey ve Stiglitz (Rey & Stiglitz, 1995, s. 446) cetvelin diğer

<u>Kısıtlamanın Türü</u>	<u>Örnekler</u>
Dolaylı Fiyatlandırma (<i>Non-linear Pricing</i>)	"Franchise" bedeli ve birim başına sabit bir ücretten oluşan iki parçalı tarife veya bütün ürün gamının satın alınması koşuluyla genel bir indirim yapılmasını öngören sistemler.
Miktar Yükümlülükleri (<i>Quantity Forcing</i>)	Yeniden satıcının dağıtmakla (yeniden satmakla) yükümlü olacağı minimum ürün miktarının belirlenmesi (örneğin, bira üreticileri tarafından bağimsız teşebbüslere kiralanan meyhanelerde, kiracıya getirilen en az belirli bir miktarda bira satma yükümlülüğü).
Servis Gereklilikleri (<i>Service Requirements</i>)	Satış öncesinde ve sonrasında verilecek servis hizmetlerine ve kampanya hizmetlerine ilişkin olarak getirilen yükümlülükler. Belirli bir marka teçhizat ve malzeme kullanımının öngörülmesi (örneğin, "fast-food franchise sistemleri").
Dikey Fiyat Tespiti (<i>Resale Price Maintenance</i>)	Nihai satış fiyatının üretici tarafından belirlenmesi (örneğin, kitap piyasası). Fiyat tabanı ya da tavanının belirlenmesi.
Tedarigin Reddi (<i>Refusal to Supply</i>)	Yeniden satıcıların sayısının sınırlandırılmasını öngören seçici dağıtım sistemleri (örneğin, parfüm satışları).
Münhasır Dağıtım [Yetkili Satıcılık] (<i>Exclusive Distribution</i>)	Yeniden satıcının münhasıran belirli bir coğrafi bölgede ya da yalnızca belirli bir kategorideki malları satmak üzere yetkilendirilmesi (örneğin, distribütörlük sözleşmeleri; gazete dağıtımı).
Rekabet Yasağı (<i>Exclusive Dealing</i>)	Yeniden satıcının sağlayıcının mallarına rakip olan malları satmasının, dağıtmasının veya depolamasının yasaklanması (örneğin, perakende petrol satışı).
Ürün Bağlama (<i>Tie-in Sales</i>)	Dağıtıcıların bütün ürün gamı da dahil olabilecek şekilde bütün malları dağıtmasının (satmasının) öngörüldüğü sözleşmeler.

ucunda yer alarak, "... (a) rekabeti kısıtlamaksızın başka bir yolla (makul bir maliyette) elde edilemeyecekleri ve (b) rekabetin kısıtlanmamış olduğu durumdan daha fazla yarar sağlayacak derecede önemli bir etkinlik artışına yol açacakları açıkça kanıtlanmadığı sürece..." dikey anlaşmaların yasaya aykırı kabul edilmeleri gerektiğini savunmuştur.

Benzer bir şekilde Neven ve arkadaşları (Neven ve arkadaşları, 1998, s. 21-25) da Şikago Okulu'nun dikey anlaşmaların per se yasal sayılmaları gerektiği önerisine karşı üç neden ileri sürmektedir: İlk olarak, dikey anlaşmalar rakipleri piyasa dışına iterek veya piyasaya girişi kapayarak üçüncü kişilere (tüketiciler, mevcut veya olası rakipler) zarar ver-

mehtedir. İkinci olarak, bazı dikey anlaşmalarda, anlaşmaya özgü yatırımlar yapılması sonucunda ortaya çıkan *fırsatçılık* sorunundan ötürü taraflardan birinin sömürölmesi olasılığı- nın gündeme gelmesi nedeniyle anlaşmalar kanuna aykırı sayılabilir. Üçüncü olarak da, taraflardan birinin pazar gücü- ne sahip olduğu durumlarda dikey kısıtlamaların etkisizli- ğe (*inefficiency*) yol açarak tüketicilere zarar vermesi müm- kündür. Tüm bu söz edilen nedenlerle ABD’de dikey kısıtla- malar *rule of reason* ilkesine göre değerdendirilmekte, AB’de de grup muafiyetlerine ya da bireysel muafiyete konu olmak- tadır.

Dikey anlaşmaların etkilerine ilişkin olarak Şikago Oku- lu tarafından başlatılan tartışmalar çerçevesinde bazı iktisat- çılar piyasayı kapatma riski içeren münhasırlık anlaşmalarını incelemişlerdir. Comanor ve Frech (Comanor ve Frech, 1985), eğer bir piyasada iki müşteri grubu varsa ve bu grup- lardan biri piyasadaki teşebbüsün ürünlerini piyasaya yeni girecek olan teşebbüsün ürünlerine tercih ediyorsa, bu piya- sada sabit birim maliyetlerle söz konusu ürünü üreten hâ- kim durumdaki teşebbüsün muhtemel rakiplerinin piyasaya giriş maliyetini artırabileceğini göstermiştir.

Mathewson ve Winter (Mathewson&Winter, 1987, s. 1057- 58) rakiplerin piyasaya giriş maliyetlerindeki etkinin, etkin- liği değerdendirme açısından yanlış bir ölçüt olduğunu öne sürerek yukarıda yer verilen modeli eleştirmiştir. Mathew- son ve Winter’e göre Comanor ve Frech, hâkim durumdaki teşebbüs tarafından dayatılan münhasır anlaşmaların, ra- kiplerin piyasa dışına itilmesine yol açarak mevcut rekabe- tin azalmasına ve tüketicilerin tercihlerinin kısıtlanmasına neden olacağını savunmaktadır. Ancak, üreticiler aynı za- manda yeniden satıcılar tarafından “seçilmek” için de reka- bet etmektedirler. Bu nedenle, eğer yeniden satıcının tekeli satın alma (monopson) gücü yoksa, “hâkim durumdaki te- şebbüsün davranışlarını disiplin altına alma açısından, münhasır anlaşmalar nedeniyle oluşacak potansiyel reka- bet, münhasır anlaşmaların yasaklandığı piyasalarda ger- çekleşen rekabetten daha güçlü bir araç olabilir”.³⁶

Şikago Okulu’nun günümüz ekonomisine getirdiği kalıcı kavramlardan biri de Değişken Döviz Kuru Sistemi’dir. Sabit

36. Comanor-Frech ve Mathewson-Winter modellerinin karşılaştırılması ve eleştirisi için ayrıca bkz. Dobson ve Waterson (1996, s. 20) ve Schwartz (1987).

Döviz Kuru Sistemi'ne karşı geliştirilen Değişken Döviz Kuru Sistemi, Friedman, Sohmen ve Yeager gibi iktisatçıların da aralarında yer aldığı, Şikago Okulu iktisatçıları tarafından savunulmaktadır.³⁷ Bu sistemde, döviz fiyatları uluslararası piyasalarda belirlenir. Ülkede serbest bir döviz piyasası mevcuttur ve bu piyasada oluşan toplam döviz arz ve talebi döviz fiyatını belirlemektedir. Piyasa arz veya talebinde bir değişiklik olduğunda ise, döviz kurları piyasada oluşan yeni denge nedeniyle, otomatik olarak yeniden belirlenmektedir. Serbest değişken kur sistemlerinde kuramsal olarak, hiçbir hükümet müdahalesi bulunmamaktadır. Ancak, uygulamada ise, hükümetler Merkez Bankaları aracılığıyla, döviz piyasasına döviz arz ederek veya piyasadan döviz alımı yaparak, piyasanın arz ve talep dengesini değiştirmek yoluyla, döviz kurunun değişimi üzerinde etkili olabilirler.

Bu sistemi, dalgalanma derecesine göre, serbest veya gözetimli dalgalanma olmak üzere ikiye ayırabilmek olasıdır. Serbest dalgalanmada, döviz kuru hiçbir müdahale olmadan döviz arz ve talebine göre belirlenir. Gözetimli dalgalanmada ise, döviz piyasalarına kamu otoritelerince bazı dolaylı müdahaleler yapılabilmektedir. Gözetim kapsamına göre iki tür dalgalanma söz konusudur: Temiz ve kirli dalgalanma. Temiz dalgalanma sisteminde, yalnızca, kısa süreli ve düzensiz dalgalanmaların ortadan kaldırılmasına yönelik olarak döviz kurlarına müdahale edilmektedir. Kirli dalgalanma sisteminde ise, döviz kurlarına müdahale, ülkenin rekabet gücünün artırılması amacıyla, gerektiğinde yapılmaktadır.³⁸

Şikago Okulu'nun günümüz ekonomi anlayışına etkisi halen devam etmektedir.

IV.III. Laboratuvar Okulu: George Herbert Mead

George Herbert Mead (1863-1931) Massachusettes, Kuzey Hadley'de doğmuştur. Babası cemaat papazı, annesi dekan'dı. Oberlin Koleji'nde okuyan Mead, Harvard, Leipzig ve Berlin Üniversitelerine devam etmiştir. Önceleri, John Dewey'den etkilendiği Michigan Üniversitesi'nde dersler vermiş, daha sonra ise akademik kariyerinin kalan kısmını,

37. http://www.alomaliye.com/halil_soyler_doviz_kur_islemler.htm

38. http://www.alomaliye.com/halil_soyler_doviz_kur_islemler.htm

1900'ların başlarındaki en parlak döneminde Şikago Üniversitesi'nde geçirmiştir. Faydacılık olarak bilinen felsefe okulunun önde gelenlerinden ve psikolojideki geleneksel davranışçılık biçiminin temel eleştiricilerinden biriydi. Aslında filozof ve sosyal psikolog olmasına karşın, genelde sosyolojide sembolik etkileşimciliğin kurucu babası olarak görülür. *Zihin, Benlik ve Toplum* (1934), *Edim Psikolojisi* (1938) ve *Varoluş Felsefesi* (1959) gibi kitap başlıkları onun bakış açısını yansıtmaktadır. Gerçekte hiç kitap yazmayan Mead'ın ders notları öğrencisi Herbert Blumer tarafından yayımlanmış ve sosyolojiye kazandırılmıştır (Slattery, 2007, s. 333).

Mead de temelde toplum incelemeleri yapmıştır. Okulu sosyal psikoloji alanında desteklemiştir. Başyapıtlarından biri olan *Mind, Self and Society* adlı çalışmasında toplum incelemelerinden geçerek, yaklaşımların objektif gerçeklikleri, tarih ve deneysel metot konularının üzerinde durduğu ve okulu sosyal psikoloji alanında desteklediği bilinir.

Mead, ilerlemeci eğitim anlayışıyla Laboratuvar Okulu'nda doğal bilimler tabanında niteliksel -kantitatif- deneylerle deneysel ve laboratuvar çalışmalar yaptı (Mead, 2001, s. 12). Şikago Üniversitesi'nde 1900'den 1940'a kadar eğitim veren Mead'ın "Advanced Social Psychology" adlı dersinden Lasswell etkilenecek çalışmalarını sürdürdü (Schramm, 1997, s. 40).

George Herbert Mead, insanların kişiliklerinin "sosyal ürünler" sayılabileceğini, kişiliklerin amaca yönelik olarak geliştirilebileceğini ve yeniden yapılandırılabilirliğini ileri sürer. Mead'e göre toplumlar, bireylerin iletişim aracılığıyla semboller kurabilme, kurallar oluşturma ve davranışlarını diğer bireylerin beklentileri doğrultusunda yönlendirebilme özellikleri sonucunda biçimlenir. Benlik de bu süreç sonucunda gelişir, içselleştirilmiş kurallar ve ilişkilendirmeler sonucunda belirginleşir. Mead'ın öğrencisi ve yorumcusu olan Herbert Blumer ise Mead'ın kuramlarından yola çıkarak "sembolik etkileşimcilik" (symbolic interactionism) terimini ortaya atmış, sosyologları, afaki bir kavram olarak değerlendiren giyim-kuşam konusunu incelemeye çağırmıştır. Blumer, insanların etkileşim sonucu ortaya çıktığını ve yorumla biçimlendirildiğini vurgular. Benlik ya da kimlik bu yolla oluşur. Blumer'a göre toplum, bireylerin kendi statülerini algılamalarında kullandıkları sembollerin yerleşme-

sini sağlayarak onların davranışlarını etkiler. Yine bu görüşe göre, benliğin değer ya da anlam yüklediği bir unsurunun tehdit altında olduğu izlenimine kapılan kişi, bu kimliğin sosyal kabul görmesi için ciddi bir çabaya girişir.³⁹

IV.IV. Robert Ezra Park

Robert Ezra Park (1864-1944) 1920'lerde ve 1930'ların başlarında gelişen Şikago Okulu'nu yaratan, yönlendiren ve bir arada tutan ünlü Amerikalı sosyologdur. Pennsylvania, Harveyville'de doğan Park, kısa bir süre içinde işadamı babası nedeniyle ailesiyle birlikte Minnesota, Red Wing'e göç etti. Burada, John Dewey'le birlikte çalıştığı ve ondan büyük ölçüde etkilendiği Minnesota ve Michigan Üniversitelerinde okuyan Park, 1894'te, tanınmış Michigan'lı bir avukatın kızı olan Clara Chaill'le evlendi ve 11 yıl Detroit, Denver, New York ve Chicago'da muhabir olarak çalıştı. Bu dönem, ona haberin kokusunun nasıl alınacağını, ayrıntının önemini ve kent yaşamının renginin ve canlılığının değerini gösteren bir deneyim oldu. Park, akademik yaşama Harvard'da, William James'in öğrencisi olarak döndü ve daha sonra Berlin Üniversitesi'nde George Simmel ile birlikte çalıştı. Dokuz yıl kadar Amerikalı zenci lider Booker T. Washington'ın yanında sekreterlik yaptı ve Amerika'da ırk sorunu konusunda özel bir görüş kazandı. Daha sonra, 50 yaşında, Şikago Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde Albion Small ve W. I. Thomas'la bir araya geldi. Onların önderliği ve ilhamıyla Şikago Sosyoloji Okulu filizlendi ve sonraki yirmi yıl boyunca Amerikan sosyolojisine egemen oldu (Slattery, 2007, s. 261).

Park, insan olgusuna ekolojik yaklaşımla, hayvan ekolojisini inceleyip, insan ekolojisi için gözleme dayalı araştırma alanını açmış olan "The City" adlı çalışması ile ünlüdür. Üzerinde durduğu kent yaşamı ve bu yaşamdaki iletişim yapısı incelemeleri önemlidir. Bu kavramlarla birlikte ele aldığı "taşıma ve iletişim" (transportation and communication) yaklaşımı ile sosyal yaşam üzerinde durmuştur.

Park'ın Amerikan sosyolojisine etkisi, öğrencileriyle birlikte bağımsız bir kent sosyolojisi disiplini kurabilmesinde yatmaktadır. Park, Amerikan kentlerinin varlıklarını sür-

39. <http://womantalksthroughherclothing.weebly.com/siyah-anta-zerine-bir-deneme.html>

dürmekle kalmayıp, aynı zamanda nasıl uyum sağladıklarını ve çok sayıdaki etnik grup ve ırkı “Amerikan yaşam biçimi” içinde eriterek nasıl başarılı bir şekilde geliştiklerini açıklamaya çalışırken, kentin kaosu içinde kaybolmadan, Durkheim, Darwin ve Simmel gibi Avrupalı düşünürlerin fikirlerini Amerikan sosyolojisine tanıtmıştır (Slattery, 2007, s. 261).

Öğrencilerini Şikago sokaklarına girmeye ve bir geçiş toplumunun zengin ayrıntılarını görmeye yönlendiren Park’ın ayrıntılı ampirik araştırmalara verdiği önem, yeni sosyolojik tekniklerden katılmalı gözlemde önemli bir gelişme yaratmıştır. Düşünceleri çoğunlukla yapısal işlevselcilikle ilişkilendirilse de, Everett Hughes, Herbert Blumer ve Howard Becker gibi önde gelen sembolik etkileşimcileri aynı ölçüde etkilemiştir. *Sosyoloji Bilimine Giriş* kitabı için Ernest Burgess’le birlikte çalıştı; ancak, makaleleri, derlemeleri ve diğer yazılarının çoğu, sonradan öğrencilerinden Everett Hughes tarafından üç cilt halinde yayımlanmıştır (Slattery, 2007, s. 262).

Gözleme dayalı araştırmaların varolan köklerinden biri, iki savaş arası zaman diliminde, Şikago sosyolojisinde yer alır. Amerikan sosyolojisinin kurucu babalarından biri olan Robert Park, Şikago Okulu’nda kent yaşamını “bakma sanatı” yaklaşımıyla birleştirmek, öğrencileriyle birlikte çıkıp kenti dolaşmak ve onlara kentte neler olup bittiğini göstermenin ötesinde “hissetmeleri”ni sağlamak suretiyle yorumlayıcı anlama çalışmaları yapmıştır (Murdock, Golding, Pickering, Deacon, 1999, s. 252-253). Temel kuram ve kolektif davranış konusunda çalışan Park’ın ilk çalışması, kalabalık ve halk temelinde sosyoloji ve onun birimlerinin çözümlemesi üzerineydi.

Mattelart, Şikago Okulu’nda Robert Ezra Park üzerinde dururken, Atabek, Park’ı Şikago Okulu araştırmacıları içinde anmamaktadır. Şikago Okulu’nda özellikle Park’a önem veren Mattelart, Park’ın gazeteci kişiliğinin altını çizer ve Park’ı “büyük basın araştırmalarının usta röportajcısı, siyahların davasının militanı” olarak tanımlar. Park, “Kalabalık ve Halk” adlı yazısında, kolej eğitiminden sonra bir “gazeteci” olarak yaşadıklarından söz ederek, “Gazete ve gazetecilik benim sorunum oldu” der (Park içinde Elsner, 1972, s. viii). Öyle bir sorun ki, onun üniversiteye dönüp felsefe çalışması

na, evrensel ve kesin bilim dili zemininde haberlerin etkisindeki sosyal davranışı açıklayabileceği temel bakış açısını kazanma arayışıyla Avrupa'yı incelemesine neden olmuştur.

Gazetecilikte haber ve bilim ilişkisine değinen Park, şunları dile getirir: "Haber, iletişimin bilimden daha eski ve temel ürünü olmasına rağmen, onun yerine hiçbir şekilde geçemez. Tam aksine, bilimin gelişimiyle birlikte iletişim araçları da gelişir ve haberin önemi artar. Gelişen iletişim araçları, kütüphanelerden, müzelerden, öğrenmiş olan toplumdaki (bilgililer ve tanıklar), olayları olduğu gibi doğru öğrenip yorumlayabilmek için bilgi toplama imkânını artırır. Sonuç: Her bir günlük gazete okuru için uzak, masalımsı yerler, kişiler artık 'bilinen' olmuştur." (Schramm, 1997, s. 13)

İçinde bulunduğu dönemi gözden geçiren Park, "Bizimki bir haber çağıdır ve Amerikan medeniyetinde en önemli gelişmelerden biri kuşkusuz haberciliğin yükselişidir" der. Schramm da, "Siz bu düşüncelerin Şikago Üniversitesi sosyologlarından mı yoksa modern gazetecilik okulundan mı geldiğini düşünürsünüz?" der. (Aslında Şikago Üniversitesi'nde hiçbir zaman bir gazetecilik okulu olmamıştır.) (Schramm, 1997, s. 14) Schramm'a göre, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında iletişim çalışmalarıyla derinden ilgilenen bilginler için iletişim kendi uzmanlık alanları için yalnızca ikincil bir ilgi alanıydı.

"Kalabalık ve Halk"ta Park kolektif davranış konusunu incelemiştir. Park'ın açıklayıcı ilkeleri sosyologlar arasında egemendi. Bu ilkeler, kolektif davranışçılıkta hem genel giriş niteliğindeki derslerdeki eğitimde hem de bugün hâlâ en sık başvurulmuş ve güvenilenler arasında yer almıştır.

İletişim ve kamuoyu çalışmaları, Park'ın düşünsel zemin, kuram ve araştırma alanlarını ayrı alanlar olarak düşünmesini sağlamıştır. Toplumsal sorunları inceleyen Park'a göre bir devingenlik (mobility) yeri olarak kent bir toplumsal laboratuvarıdır, Şikago Okulu'nun öncelik verdiği gözlem alanıdır. Mattelart, Park'ın göçmenlerin Amerikan toplumuna katılma sorunlarını, medyanın kültürel özümleme işlevi veya toplumsal propaganda ayırımında irdedelediği üzerinde durur (Mattelart, 1998, s. 24).

Park'ın ekoloji, sosyal ve ahlaki düzen; yarışma, çatışma ve kültürel asimilasyon; toplum ve kent yaşamı gibi kolektif

davranış alanında ilgilendiği konuları ile 1938 ve 1939'da yazılan diğer iki makalesi, hayatı boyunca nasıl da iletişim ve kolektif davranışla ilgilendiğini gösterir.

Park'ın tezi bazı açılardan dikkate değerdir. Tezinde kalabalık davranışının işlevsel yorumlamasını formülleştiren belki de ilk kişidir. Sosyal konularda önemli yazılarıyla tanınan Park, 1938'de yazdığı "İletişim ve Kültür Üzerine Yansımalar" (Reflections on Communication and Culture) adlı makalesiyle iletişim alanı için çok önemli bir çalışma yapmıştır. "İletişim ve Kültür Üzerine Yansımalar"da Park, iletişimin insan etkileşiminin en önemli ayırt edici anlamlandırıcı veya yorumlayıcısı olarak insan ilişkilerinin temel süreci olduğunu belirtmektedir (Park, 1972, s. xxxi-xxiii). Park, insan ilişkilerinde iletişimin ne kadar temel süreç olduğunu vurgular. İletişimde anlamın ve yorumlamanın önemli ve ayırt edici bir insan etkileşimi olduğunu belirtir. Anlam "tüm iletişilebilir"i kapsayan kültür mekanizmaları içinde paylaşılmıştır (Park, 1972, s. xxiii). İletişimin iki temel formu vardır; bunlardan biri daha rasyonel, diğeri daha duygusal boyuttur. Biri fikirlerin paylaşımı, diğeri duyguların ifadesidir. Birincisi haberlerde şekillenir; ikincisi sanatta, edebiyatta ve halen sinema filminde. Park'a göre iletişim, grup hedeflerinin gerçekleştirilmesinde konsensus yaratarak kolektif bilincin gelişmesini sağlar.

IV.V. Charles Horton Cooley

Sembolik etkileşimciliğin başlıca kuramcılarından olan Cooley, insan ekolojisi üzerine öncü çalışmalar yapmış ve "Taşıma Kuramı" başlıklı tezini yazmıştır (Colorado, 2005; Blonder, 2005). Cooley'in toplum ve bireyin birbirine karşılıklı bağıllığının altını çizmek gerekir. Cooley, toplumun ve bireyin her birinin ancak diğeriyle karşılıklı bağıllığı içinde anlaşılabilceği tezini ileri sürer. Bu tezden hareketle ortaya koyduğu, ayna (looking glass), benlik (self), ikincil grup (secondary group) gibi kavramları sosyolojide hâlâ kabul görmektedir. Looking glass self konsepti George Herbert Mead'in sembolik etkileşimcilik paradigmasını yaratmasında önemli bir etken olmuştur (Colorado, 2005).

Cooley, 1918'de başkanı olacağı Amerikan Sosyoloji Toplumuna 1905'te üye olmuş, burada önemli çalışmalara imza

atmıştır. *İnsan Doğası ve Sosyal Düzen* (1902), *Sosyal Organizasyon* ve *Sosyal Yöntem* adlı kitapları üç temel eserini oluşturur. Bu üç kitabının özünün yer aldığı "Life and Student" (1927) adlı çalışma aşağı yukarı tüm entellektüel ürününü oluşturur. Cooley'in sosyal ekoloji ve birkaç diğer konudaki eski yazıları *Sosyoloji Teorisi ve Sosyal Araştırmalar*'da (1930) yer almaktadır (Blonder, 2005).

"Ayna-benlik" (looking glass self) kuramını ortaya atan Amerikalı sosyolog Charles Horton Cooley, William James'in kimlik olgusundan yola çıkmıştır. James, bireyin sosyal kimliklerinin sayısının, kendisini tanıyanların ona yüklediği imgelerin sayısıyla doğru orantılı olduğunu ileri sürer. Bu görüşe göre bireyin sosyal kimliği, farklı insanlarla kurulan ilişkiler sonucunda ortaya çıkan kimliklerin toplamıdır. Buna karşılık, Cooley'in ayna-benlik kuramında birey öncelikle başkalarına nasıl göründüğünü hayal eder, daha sonra başkalarının tepkilerini kullanarak bu görünümü yorumlar ve kendi benliğini bu yorumlar üzerinde geliştirir. Bir başka deyişle kişi, kendini toplumdaki diğer bireylerin algıları doğrultusunda görerek kimliğini oluşturur. Yine de bu algıda seçicilik ve yargı ön plandadır; diğerlerinin algıları da bireyin süzgecinden geçmeye yazgılıdır (Blonder, 2005).

Grup olgusu, çeşitli zamanlarda çeşitli biçimlerde sınıflandırılmış ve üzerinde en çok çalışma yapılmış kavramlardan biridir. Toplumsal Grup Türleri konusu gündeme geldiğinde, Şikago Okulu etkisini görebiliriz. "Birincil" ve "ikincil" grup ayrımı Charles Horton Cooley tarafından yapılmıştır. Cooley'e göre, birincil gruplar yüz yüze ilişkilerin, yardımlaşma, dostluk ve sevgi bağlarının yüksek olduğu gruplardır. Birincil grupların üyeleri üyelik ve bizlik duygusuna sahiptirler. Birincil grupların üye sayısı azdır. Bu tür grupların örneklerini, aile, oyun grubu, komşuluk, akrabalık gibi gruplar içinde görebiliriz. Cooley, birincil grupları "insan neslinin bakıldığı, korunduğu yerler" olarak nitelendirir. Bu yönüyle de grup üyeleri arasında güven verici ilişkiler kurulur. Bu tür ilişkilere ise Cooley birincil ilişkiler adını vermektedir. Birincil grupların üç temel fonksiyonundan bahsedilebilir. Birincisi, yakın ilişkiler yoluyla duygusal destek sağlar. İkinci önemli fonksiyonu birincil grupların toplum-sallaşma sürecine olan katkılarıdır. Çocuklar için aile birin-

cil gruptur. Üçüncü olarak, birincil gruplar uyumu kolaylaştırır ve toplumsal kontrolü olanaklı kılar. Bir toplumun devamlılığı üyelerin mevcut norm ve değerleri benimsemesine bağlıdır. İkincil gruplar, birincil grubun dışında kalan her türlü büyük çaplı, önemli resmi gruplardır. Cooley hiçbir zaman “ikincil grup” sözünü kullanmamış olsa da, birincil grubun karşıt özelliklerine sahip gruplar için “ikincil” kavramını kullanmak doğal karşılanmaktadır. Bu grupların üyeleri birbirleriyle belirli çıkar ve etkinlikleri açısından ilişki kurarlar. İkincil grupların örnekleri özellikle sanayileşmiş toplumlarda görülebilir. Örneğin şirketler, bankalar, sendikalar, birlikler bu tür gruplardır. Bu gruplar, karşılıklı çıkarlara göre düzenlenmiş resmi örgütlerdir. İkincil grupların üyeleri arasındaki yüz yüze ilişkiler çok kısıtlıdır. Yalnızca belirli rol ve görevlerle ilgili olarak bir araya gelip ilişki kurarlar. Birincil gruplar, daha çok geleneksel ve endüstri öncesi toplumlarda yaygın olarak bulunurken, ikincil gruplar daha çok modern endüstriyel toplumların ürünüdürler.

Bunlara ek olarak, William Graham Sumner iç ve dış grup kavramlarını oluşturmuştur. İç gruplar, “bizlik duygusu”na sahip olduğumuz ve bizi diğer gruplardan ayıran belirgin özelliklerimizin olduğu gruplardır. Dış gruplar ise, bizim grubumuzun dışında, herhangi bir alternatif grup olup, üyesi olmadığımız, bizim için çok önem taşımayan, hatta ona karşı çok iyi duygular beslemediğimiz gruplardır. W. G. Sumner’ın tanımlarına göre, bireyler kendi gruplarına bağlılık duyuyorlar ise, bu onların iç grup olma, eğer diğer gruplara dostane olmayan bir tavır içindelerse bu gruplar onlar için dış grup olma özelliğini taşır. İç gruplar etnosantrik duyguları da pekiştirirler. İç grup üyeliğinin bir sonucu, kendimizi diğerlerinden farklı kılan ayrıcalığımız ve üstünlük duygumuzdur. Yani iç grup üyeleri kendilerini dış gruplara oranla daha üstün görürler.

IV.VI. Louis Wirth

Louis Wirth (1857-1952) Almanya’nın bir köyünde zengin Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi; ancak 14 yaşındayken ailesi Amerika’ya göç etti. Şikago Üniversitesi’ni bitiren Wirth, daha sonra aynı üniversitede profesör olarak çalışmaya başladı ve 1920’lerde ünlü Şikago Sosyal Bilim

Okulu'nun önde gelen araştırmacılarından biri oldu. Yirminci yüzyıl başlarında Amerikan kent devriminin tam ortasında yer alan Şikago, "vaat edilen ülke"ye sel gibi akan milyonlarca göçmene ev sahipliği yapıyordu. Şikago Okulu'nun Albion Small'un önderliği ve teşviki altındaki R. E. Park, Ernest Burgess, W. I. Thomas ve Louis Wirth gibi öğrencileri, bu kentsel dünyadan, onun görünür kaosundan, düzensiz, mozaik yapısından, etnik toplulukları ve birbirinden ayrılmış komşuluklarından, suç oranları ve kanayan insan külesinin sürekli değişim halindeki yoğun canlılığından büyülenmişlerdi. Ancak, bu kaosun, bu gelgitin altında bazı doğal düzen biçimleri yatıyordu ve Şikago Okulu sosyal bilimcilerinin amacı bu güçleri ortaya çıkartıp açıklamaktı. Louis Wirth'in katkısı kuramsal ve uygulama düzeyindeydi. Onun amacı, kentsel toplumu açıklamak ve ıslah etmektir. Büyük ölçüde sosyal çalışma, iskan politikası, planlama ve ırk ilişkileriyle ilgileniyordu. Temel ilgi alanı, grup yaşamı ve toplumsal düzenin özü -uzlaşma- ve bunun nasıl oluştuğu, varlığını nasıl sürdürdüğü ve zamanla nasıl çöktüğüydü (Slattery, 2007, s. 285).

Gans ve Pahl'in öne sürdüğü gibi, ne kentleşme ne de özel bir çevre kentsel davranış üzerindeki temel etki kaynaklarıdır. İnsanların sosyal sınıfları ve konumları (onların genç ya da yaşlı, evli ya da bekâr olmaları), ailenin yaşam döngüsünde çok daha fazla etkiye sahiptir. Marksist yazarlara göre, bütün kentsel sorunlarımızın kaynağı aslında kentin kendisi değil, sınıf çatışması, sömürü, yabancılaştırma, kentsel yozlaşma ve kargaşa yaratan modern kapitalizmdir. Kent, basitçe, çoğu insanın içinde yaşadığı, bu bölünmelerin ve sorunların çok yoğun olarak hissedildiği ve varolan sınıf çatışmasının sokaklarda gerçekleştiği yerdir. Bu radikal kuramlar, 1960'ların kent ayaklanmalarının ortasında, Wirth ve Şikago Okulu'nun kültürel ve ekolojik kuramlarını bir kenara iten yeni bir kent sosyolojisinin temellerini atmıştır. Yine de, bir kenara itilse bile, Wirth'in kentleşme kuramı halen klasik bir yaklaşım olarak varlığını sürdürmekte, Wirth ve Şikago Okulu'nun modern sosyoloji üzerindeki temel etkileri halen hissedilmektedir (Slattery, 2007, s. 288).

V. Değerlendirme ve Sonuç

Savaş sırasında ve sonrasında toplumun değişen yapısı ve dinamikleri, iletişim konusundaki araştırmacıların çoğunun siyasal iletişim odaklı araştırmalara yönelmelerine neden olmuştur. Bu dönem, iletişime odaklı araştırmaların gerçekleştirildiği, iletişimsel alanın iletişim bilimiyle kuşatılması gerektiğini kabul eden bir yaklaşımla, iletişimin, kendi ayakları üzerinde duran özerk bir bilim alanı olduğu dönemdir. Savaştan önce gerçekleştirilen araştırmalar, iletişimin etkilerini, kullanımını, kamuoyunu, ikna ve propagandayı içermekteydi. Bu açıdan bakıldığında, iletişim konusunun politik yönü daha ön planda görünmekteydi. Yine bu dönem, araştırmacılar arasında farklı çatışmaların ortaya çıkmasına, çalışmaların ve kuramların ayrışmasına, iletişimin iki büyük okulunun dikkate değer bulguları temellendirmesine ve üretmesine neden olmuştur. İletişim kavramına bakışın getirdiği bu anlayış farklılığını, bir yanda Lazarsfeld'in temsil ettiği “*ampirik okul*” ile karşısında yer aldığı düşünülen özellikle Horkheimer, Adorno, Marcuse, Fromm gibi araştırmacıların temsil ettiği eski “Frankfurt Okulu” ya da “eleştirel okul”da görebilmekteyiz.

Lazar’a göre, “Ampirik” düşünceyi işlevselcilik, pozitivizm, nicel yöntem üzerindeki bir yol betimlemektedir. Eleştirel okulun üyeleri ise iletişimsel eylemi yeniden ele alarak onun toplumsal içeriğini çözümlemeye girişmişlerdir. Bu yönelimi benimseyen araştırmacılara göre, tüm toplumu kuşatan bir iletişim kuramına sahip olamadıkça iletişim bir anlam ifade etmez. Eleştirel okulun kökeninde Marksist düşüncenin yoğun bir etkisi bulunmaktadır.⁴⁰

Ve temsilcileri, iletişimin yoğun olarak işlediği ülkelerin ekonomik, politik ve sosyal içeriğine özel bir vurgu yapmaktadırlar. Araştırılan sorular olarak şunlar karşımıza çıkar: “İletişimi kim kontrol ediyor? Niçin? Kimin çıkarlarını koruyor?” Bu sorular, medyayı denetleyen kurumlar ile medya sahipliğini içermektedir. Bu okulun savunucuları, ampirik okulun yönetsel yanını benimsemezler; hatta, kültürel ve tarihi içeriği ihmal etmekle, iletişime gereğinden fazla önem vermekle onu suçlamaktadırlar. Onlara göre ampirik okul nesnellik konusunda titiz davranırken, hiçbir nesnel veriye

40. http://www.felsefeekibi.com/dergi9/s9_y13.html

dayanmadan, saf kuramsal çalışmaları reddetmektedir.

Atabek, iletişim araştırmaları alanında ilk 30 yılın kitle medyasının bireyin modernleşmesinde pozitif etkisinin olduğunun genel kabul gördüğünü yineler (Braman & Shah & Fair, 2001, s. 177). Şikago Okulu'nu inceleyen entellektüellerin tamamı, okulun sosyolojik araştırmalarla, sosyoloji biliminin geliştirilmesinde ve iletişimin araştırma alanına sosyal olguların kazandırılarak perspektifin genişletilmesinde önemli bir başlangıç yarattıklarını kabul etmektedirler. Aydınlanma temelli Amerikan deneyimi, insan etkinlikleri ve onun geleceği için pratik deneyler dizisi sağlamıştır. Amerikan sosyal bilimlerine ve iletişim araştırmalarına etki eden kökeni derin karmaşıklıkların fazla basite indirgenmemesi gerektiğini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir (Rowland, 1988, s. 122, 129). 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan Alman akademisi sosyal bilimlerdeki artan ampirik gelişmeler, kendisiyle eşzamanlı Amerikan deneyiminde genel yasaların keşfedilmesi ve güvenilir bir önkestirim sağlanması hedefiyle pozitivist bir girişim olarak alanda kendini meşrulaştırmaya zorladı. Bireyselliğin romantik mitolojisi ve doğruluğu test edilebilir ampirik, objektifliğin pozitivist nosyonlarına güçlü bir sadakatle bağlı gerçeklik ara ara tartışılan bir konudur (Rowland, 1988, s. 122, 124). Tarihin derinliklerinden bugüne, iletişimin sistematik bilimsel inceleme alanı olarak ele alınmasını, 20. yüzyılın başında, 1910'larda Amerika Birleşik Devletleri'nde deneysel temellere dayanan bir toplumsal bilimin kurulmasını sağlayan Şikago Okulu araştırmacılarına borçluyuz.

İletişim araştırmalarında ampirik yöntemin kullanılması elbette tek etkenin Şikago Okulu'nun öncü çalışmaları olduğu iddia edilemez. Ancak, Şikago Okulu'nun çalışmalarının iletişim araştırmalarını etkilediği de inkâr edilemez. Şikago Okulu sosyal bilimlerde ve özelde iletişim alanında, pozitivist-ampirik uygulamalarıyla "sistematik" bilimsel araştırmada örnek teşkil edecek önemli çalışmalar yapmıştır. Bu nedenle aslında sosyoloji kökenli Şikago araştırmacıları, dönem itibarıyla henüz bağımsız bir bilimsel alan olmamış iletişim için de yöntem açısından önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Çalışmanın sınırlamaları nedeniyle Şikago Okulu'nun tüm araştırmacılarına, ele aldıkları konulara ve araştırma

sonuçlarına burada yer verilemedi. Ancak, görünen o ki, Şikago Okulu, bir ekol olarak, günümüzde de halen araştırılan ve uygulanan düşünce sistemleri, yöntemleri ve katkılarıyla daha geniş araştırmaları gerektirmekte ve toplum-iletişim bağlantılı çalışmaların temelinde yer almaktadır.

Kaynakça

Kitaplar

- ASSMAN, Jan, 1997, *Kültürel Bellek*, Ayrıntı Yayınları.
- BORK, Robert H., 1993, *The Antitrust Paradox: A Policy at War with Itself*, New York. The Free Press.
- BOSTROM, R. N., 1998, *Communication Research*, Illinois, Waveland.
- BRAMAN, Sandra, 2003, *Communication Researchers and Policy-making* An MIT Press Sourcebook.
- BUZAN, B., 1993, *Societal Security, State Security and Internationalization*, Londra, Printer Publishers.
- BUZAN, B., 1994, *Migration and the New Security Agenda in Europe*, Londra, Printer Publishers.
- CHILDS, J. L., 1956, *American pragmatism and education*, New York, Henry Holt.
- CLOPTON, R. W. & OU, T., 1973, *John Dewey Lectures In China*.
- COHEN, Albert K., 1955, *Delinquent Boys: the Culture of the Gang*, Free Press, Glencoe, Ill.
- CORNELL, S., HARTMANN, D., 1998, *Ethnicity and Race: Making Identities in a Changing World*, California, Pine Forge Press, Thousand Oaks.
- DEMİRBAŞ, Timur, 2002, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Ankara, Seçkin Yayınevi.
- ELLIOT, A., 1990, *Methods of research in social psychology*, Singapore, McGraw-Hill.
- ERDOĞAN, İ. ve ALEMDAR, K., 2002, *Öteki Kuram: Kitle iletişimine yaklaşımların tarihsel ve eleştirel bir değerlendirmesi*, Ankara, Erk Yayınları.
- ERDOĞAN, İ. ve ALEMDAR, K., 1998, *Başlangıcından günümüze iletişim kuram ve araştırmaları*, Ankara, MY.

- ERDOĞAN, İ., 1998, *SPSS kullanımı örnekleriyle araştırma dizaynı ve istatistik yöntemleri*, Ankara, Emek Matbaası.
- ERDOĞAN, İ., 2000, *Bilimin ve bilimsel araştırmanın tarafsızlığı*, <http://www.findthelinks.com/irfanerdogan/>
- ERDOĞAN, İ., 2003, *Pozitivist Metodoloji*, Ankara, Erk Yayınları.
- ERDOĞAN, Seçil, *İngiltere’de Yaşayan Türk Sığınmacılar, Sığınma Arayanlar, İltica Etme Nedenleri ve Karşılaştıkları Güçlükler*.
- FISHMAN, S. M&MCCARTHY L., 1998, *John Dewey and The Challenge Of Classroom Practice*, New York, Teachers College Press.
- GORDON, M., 1964, *Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion and National Origin*, New York, Oxford University.
- HARDT, H., 1998, *Interactions: Critical Studies In Communication, Media, and Journalism*, Boston, Rowman & Littlefield.
- ISAJIW, W. W., 1999, *Understanding Diversity, Ethnicity and Race in Canadian Context*, Toronto, Thompson Educational Publishing, Inc.
- JENSEN, K. B. & JANKOWSKI, N. W., 1991, *A Handbook Of Qualitative Methodologies For Mass Communication Research*, UK, Routledge.
- LAZAR, Judith, 2001, *İletişim Bilimi*, Çev. Cengiz Anık, Vadi Yayınları.
- LULL, J., 2001, Çev. Nazife Güngör, *Medya, İletişim, Kültür*, Ankara, Vadi Yayınları.
- MATTELART, A. ve M., 1998, Çev. Merih Zıllıoğlu, *İletişim Kuramları Tarihi*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- MATTELART, A., 1996, *The Invention of Communication*, Londra, University of Minnesota Press.
- MEAD, 1964, *On Social Psychology*, Ed. Anselm Strauss, University of Chicago Press.
- MEAD, G. H. (Ed. Mary J. Deegan), 2001, *Essays in social psychology*, New Jersey, Transaction Publishers.
- MURDOCK, G.-GOLDING, P.-PICKERING, M.-DEACON, D., 1999, *Researching Communications A Practical Guide to Methods In Media and Cultural Analysis*, Londra, Arnold.
- NEVEN, Damien, PAPANDROPOULOS P., ve SEABRIGHT, P., 1998, *Trawling for Minnows: European Competition Policy and Agreements Between Firms*, Londra, CEPR.
- PARK, Robert E., 1972, *The Crowd and the Public and Other Essays*, Chicago ve Londra, The University of Chicago Press.
- PARK, R. E., BURGESS, E. W., 1921, *Introduction to the Science of Sociology*, Chicago, University of Chicago Press.
- PARK, R., 1950, *Race and Culture, Essays in Sociology of Con-*

temporary Man, New York, Free Press.

PIORE, M. J., 1980, *Birds of Passage*, Cambridge, Londra, New York, New Richelle, Melbourne, Sydney, Cambridge University Press.

ROWLAND, W. D. (1988), *Recreating the Past: Dilemmas In Rewriting The History of Communication Research*, Communication Cilt 10, s. 121-140, Gordon and Breach Science Publishers S.A.

SCHRAMM, W. L., 1997, *The Beginnings of communication study in America*, Ed. Chaffee, S. H. & Rogers, E. M., Sage Publications.

SLATTERY, Martin, 2007, *Sosyolojide Temel Fikirler*, Sentez Yayınları.

WOLFGANG, Marwin E. ve FERRACUTI, Franco, 1967, *The Subculture Of Violence: Towards An Integrated Theory In Criminology*. Londra, Tavistock Publications.

Makaleler

BRAMAN, Sandra; Shah, Hemant & Fair, Joanne, 2000, "We Are All Natives Now": An overview of international and development communication research. In William Gudykunst (Ed.), *Communication Yearbook içinde*, 24, s. 160-86. Thousand Hills, CA, Sage.

CLOWARD Richard A., 1968, *İllegitim Mittel, Anomie und abweichendes Verhalten*, Kriminalsoziologie, Frankfurt a. M., s. 315.

CMIEL, K., 1996, On Cynicism, Evil, and the Discovery of Communication in the 1940's, *Journal of Communication* 46 (3), Yaz/ 96.

COMANOR, William S. ve H. E. Frech III., 1985, "The Competitive Effects Of Vertical Agreements?", *The American Economic Review*, 75(3), s. 539-546.

COMANOR, William S. ve H. E. Frech III., 1987, "The Competitive Effects Of Vertical Agreements: Reply", *The American Economic Review*, 77(5), s. 1069-1072.

COMANOR, William S., 1985, "Vertical Price-Fixing, Vertical Market Restrictions, and the New Antitrust Policy", *Harvard Law Review*, 98(5), s. 983-1002.

CÖMERT, Hasan, Tarihe Bakmak; Bugünü Anlamak, <http://www.sodem.metu.edu.tr/14a.html>

ÇAKIR, Sabri, Toplumsal Bilimlerde Yeni Yöntem Anlayışı ve Temel Yaklaşımlar, Fakülte Kitabevi Yayınları: 70, Isparta, 2006, 245 S. <http://kanalkultur.com/de/content/view/87/35/>

DEWEY, John, *Monist*, Nisan 1905, s. 166; *Collected Papers*, V, 414.

- DOBSON, Paul W. ve M. Waterson, 1996, *Vertical Restraints And Competition Policy*, OFT Research Paper No.12, Londra.
- GARY, B., 1996, "Communication research, the Rockefeller Foundation, and mobilization for the war on words, 1938-1944", *Journal of communication* 46(3), Yaz/96.
- HARDT, H., 1989, "The return of the 'critical' and the challenge of radical dissent: critical theory, cultural studies, and American mass communication research". *Communication yearbook* 12, s. 558-600.
- HUGHES, Mat, 2001, "The Economic Assessment of Vertical Restraints under UK and EC Competition Law", *European Competition Law Review*, 22(10), s. 424-43.
- LAW, G., 2004, "Globalization, Immigration And Changing Social Relations In U.S. Cities", *Migration, Globalization and Ethnic Relations an Interdisciplinary Approach*, s. 201-212, (Ed. M. M. Mobasher ve M. Sadri).
- LEE, E.S., 1966, "A Theory Of Migration", *Demography*, Cilt 3, No.1, s. 42-57.
- Mac Donald J. S., May Donald L. D., 1964, "Chain Migration, Ethnic Neighbourhood Formation And Social Networks", *Millbank Memorial Fund Quarterly*, Cilt 42, No.1, s. 82-97.
- MATHEWSON, G. F. ve R. A. Winter, 1987, "The Competitive Effects of Vertical Agreements: Comment", *The American Economic Review*, 77(5), s. 1057-1062.
- PARK, R. E., 1914, "Racial assimilation in secondary groups, with particular reference to the Negro", *American Journal of Sociology*, 19(5), s. 606-623.
- REY, Patrick ve J. Stiglitz, 1995, "The Role of Exclusive Territories in Producers? Competition", *The RAND Journal of Economics*, 26(3), s. 431-451.
- RYAN, A., 1995, *John Dewey and the High Tide of American Liberalism*, New York, W. W. Norton, s. 24-25.
- SCHWARTZ, Marius, 1987, "The Competitive Effects of Vertical Agreements", *The American Economic Review*, 77(5), s. 1063-1068.
- HEKMAN, S., 1980, "Income, Labor Supply and Urban Residence," *American Economic Review*, Kasım.
- WEAVER, D. & Kamhawi, R., 2003, "Mass Communication Research Trends From 1980 to 1990", *Journalism & Mass communication quarterly* Cilt 80, No.1 Bahar.
- WOLF-GAZO, Ernest, 1996, *John Dewey in Turkey: an Educational Mission*, *Journal of American Studies of Turkey*, 3: 15-42.
- WEISS, P., 1965, *Perspectives on Peirce critical essays on Charles Sanders Peirce* edited by Richard J. Bernstein içinde *Biography of Charles S. Peirce*, Westport, Greenwood Press.

Internet Sayfaları

- <http://www.umitatabek.net/sikago.html>, 14.11.2005
<http://arsiv.sabah.com.tr/2005/12/11/barlas.html>
http://www.bolender.com/Dr.%20Ron/SOC4044%20Sociological%20Theory/Class%20Sessions/Sociological%20Theory/Cooley,%20Charles%20Horton/cooley,_charles_horton.htm
www.kriminoloji.com
http://www.Ogretmenforum.Net/John_Dewey-T17777.0.Html
<http://arsiv.sol.org.tr/index.php?yazino=5398>
<http://medyapolitenblog.blogspot.com/2005/07/john-dewey-ve-ermeni-sorunu.html>
<http://medyapolitenblog.blogspot.com/2005/07/john-dewey-ve-ermeni-sorunu.html>
http://tr.wikipedia.org/wiki/John_Dewey
<http://womantalksthroughherclothing.weebly.com/siyah-antazerine-bir-deneme.html>
<http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2003/09/11/yazarlar/yazarlar193.html>
http://www.alomaliye.com/halil_soyler_doviz_kur_islemler.htm
<http://www.bilgilik.com/politika/gorusler-ve-doktrinler/sikago-ekolu.html>
<http://www.bilgininadresi.net/Madde/18580/Neo-Liberalizm>
http://www.felsefeekibi.com/dergi9/s9_y13.html
<http://www.ncrel.org/sdrs/areas/issues/envrnmnt/go/93-1hess.htm>
http://www.ogretmenforum.net/john_dewey-t17777.0.html
<http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=HaberDetay&ArticleID=902917&Date=19.10.2008&CategoryID=42>
http://www.Felsefeekibi.Com/Dergi9/S9_Y13.Html
<http://www.turkishpolitics.us/1938-46/Villageinstitutes.html>

ALTINCI BÖLÜM

GROUPE μ

Edelin, Klinkenberg, Minguet

Yard. Doç. Dr. Halime Yücel

Giriş

Günümüzde bir “imge uygarlığında” yaşadığımız ve görsel kültürün yazılı kültüre, imgenin yazıya baskın çıktığı görüşü sık sık dile getirilmektedir. Gerçekten de televizyon, sinema, bilgisayar oyunları, reklam panolarıyla çevrili günlük yaşamımızda imge, yazıdan çok daha fazla yer tutmaktadır. Dolayısıyla bizi çevreleyen imgeleri anlamak, yorumlamak, ortaya koydukları söylemleri çözümlemek toplumumuzu anlamamanın yollarından biri durumuna gelmiştir artık. Görsel göstergebilim de görsel söylemin çözümlenmesi için en tutarlı yöntemlerden birini oluşturur. Biz de bu çalışmada görsel göstergebilime önemli katkılarda bulunmuş olan Groupe µ’nün (okunuşu Grup Mü) görsel söylem çözümlemesi yöntemini tanıtarak, ortaya koyduğu görsel söylem çözümleme yöntemini bir reklam imgesi üzerinde uygulayacağız.

Groupe µ Belçika’da, Liège Üniversitesi Şiirsel Araştırmalar Merkezi’nde 1967’den bu yana retorik, şiir, göstergebilim, dilbilimsel ve görsel iletişim kuramları üzerine çalışmalar gerçekleştiren bir topluluktur. Başlıca üyeleri günümüzde de çalışmalarını sürdüren Francis Edeline, Jean-Marie Klinkenberg, ayrıca Jacques Dubois, Francis Pire, Hadelin Trignon ve Philippe Minguet’dir. Bu araştırmacıların dışında Sémir Badir, Laurence Bouquiaux, Marcel Otte, Jean Winand, Bénédicte Vauthier, Philippe Dubois, Göran Sonesson da topluluğun dönemsel üyeleri arasında yer alır. Groupe µ’nün en önemli özelliklerinden biri çokdisiplinliliği, oldukça farklı alanlardan gelen araştırmacılardan oluşmasıdır. Bu da topluluğun ortak çalışmalarında yöntembilimsel bölünmeyi aşmasını sağlamıştır. Topluluk üyeleri toplumbilim, dilbilim, biyokimya, estetik, göstergebilim alanındaki bireysel araştırmalarının yanı sıra ortak imzayla, “Groupe µ” imzasıyla, genelre-

torik (1970, 2003) şiir retorığı (1977), görsel göstergebilim ve imge retorığı (1992) alanlarında büyük başarı kazanan kitaplar ve birçok bilimsel makale yayımlamışlardır.

Groupe μ öncü kuramlarıyla, kullandığı yöntemlerle tüm dünyada önemli bir bilimsel işlev üstlenmiştir (Regueiro, 2008). Özellikle retorikle ilgili çalışmalar gerçekleştiren topluluğun adı da retorikten esinlenmiştir: Yunan abecesinin “ μ ” harfi, retorik betilerinin en bilinenleri “metafor” (eğretileme) ile “metonimi”nin (düzdegişmece) baş harfidir. Topluluk 1960’lı yıllarda, kuruluşunun ilk yıllarında özellikle şiiri inceleme konusu olarak ele alır, şiirin genel yapısal niteliklerini ortaya çıkarmayı amaçlar. Bunun için, Roman Jakobson, Roland Barthes, Algirdas Julien Greimas gibi kuramcılarının yolunu izler; ancak, dilsel yapıların şiirsel etkiyi çözümlenmekte yeterli olamayacağını, bu kuramın toplumsal ve antropolojik ölçütlerle bütünlenmesi gerektiğini savunur. Böylece *Rhétorique Générale* (Genel Retorik, 1970) adlı ilk önemli çalışmasında retorik anlayışının yenilenmesine katkıda bulunarak retorik betilerinin açıklayıcı bir modelini ortaya koyar. Topluluk, araştırmacılarının niteliğine uygun olarak retorığı, durağan imge ve sinemaya da uygulanabilecek disiplinler ötesi bir kavram olarak ele alır.

Günümüzde topluluk, göstergebilimi bilişsel ve pragmatik temeller üzerinde yeniden kurmak kaygısıyla bilimsel imge üzerinde çalışmaktadır (Regueiro, s. 2008).

I. Groupe μ ’nın Görsel Göstergebilim Yaklaşımı

Groupe μ ’nın günümüzde de etkin üyelerinden Jean-Marie Klinkenberg, *Précis de la Sémiotique Générale* adlı yapıtının önsözünde “dilbilimleri üzerine çalışmalar her zaman insanları büyülemiştir; bunun nedeni insanın yemek yediği ya da nefes aldığı kadar doğal bir biçimde iletişim kuruyor görünmesidir” der (2000, s. 6). Ancak Klinkenberg’e göre, görünüşteki bu yalınlık ve kolaylık, kültürlerin yaratıp aşıldığı, merkezinde “anlam” olan düzenekleri saklar. Bu görüşe uygun olarak, Groupe μ çoğu kez biçimsel kalmakla eleştirilmiş göstergebilimi bilişsel, estetik, toplumsal ve iletişimsel kaygılarla ele almıştır.

Greimas ve Courtès, doğal evrenin betisel bir dil olduğu-

nu, betilerinin de dil aracılığı olmadan etki ettiğini belirtir (1979, s. 234). Göstergebilimciler, bu evrenin dilin aracılığı olmadan nasıl incelenebileceğini göstermek için birçok imge çözümlemesi gerçekleştirmişlerdir. İlk görsel göstergebilimin kaynağının Barthes ve Marin'in çalışmaları olduğu söylenebilir. Barthes ve Marin sözlü dilin, tüm görsel göstergelerin yorumlayıcısı olduğu düşüncesini benimser, dolayısıyla metin ve imge arasında bir etkileşimi varsayar. Barthes ve Marin'in görsel göstergebiliminde, görsel iletişimin izleyici tarafından nasıl algılandığı ve bağlı olduğu metin tarafından nasıl anlamlandırıldığı önem taşır. Dolayısıyla çerçeveden, görüş açısından, renklere, dokudan, biçimlerden oluşan plastik göstergeyi değil, nesnelerden doğan ikonik göstergeyi öne çıkarır. Plastik gösterge daha çok, ikonik göstergeye değer kazandıran bir öge gibi görülür; ikonik göstergeye görsel içerik konumu verilir. Bu görüşe göre, imgenin plastik ögesi, belirleyici ikonik göstergeye bağımlıdır.

Kuşkusuz, görsel göstergebilim bu kuramlarla sınırlı kalmaz. Sonraki dönemde Greimasçı Floch ve Thürlleman, imgenin yapısal bir çözümlemesi ve yorumlanmasını dizgeleştirir. Görsel göstergebilimde ikonik bir içerik ve bir plastik anlatı düzlemleri olduğu görüşünü benimserler. Floch, yalnızca Barthes'ın yöntemi izlenmekle yetinilirse, görselin yalnızca ikonik göstergeyle sınırlı kalacağını, plastik göstergenin özerkliği için çalışmaların başarısızlıkla sonuçlanacağını belirtir (1985, s. 143). Groupe µ de Floch'un yaklaşımını benimser; göstergebilimin adlandırılabilir tüm göstergeler için doğal dile başvurursa anlam üretiminin ancak bir bölümünü inceleyebileceğini ileri sürer. Ancak bu yaklaşım bir imgeyi incelemek için yetersiz kalabilir; çünkü imge görsel ve plastiktir (Groupe µ, 1985, s. 143). Groupe µ'ye göre, Barthes göstergebiliminde her çözümlemeye yeni kavramlar ortaya çıkar, dolayısıyla bu göstergebilim bir genellemeye ulaşmayı sağlamaz; genellenmenin olanaksızlığı da yöntemi bilimsellikten uzaklaştırır (1992, s. 10).

II. İmgenin Dilbilgisi

Groupe µ ilk kurulduğu yıllardan başlayarak görsel iletişim konusuna eğilir. 1970'li ve 1980'li yıllarda topluluğun görsel araştırmaları, anlamın ve iletişimin yasalarını ortaya

koyma çabasındaki bir genel retorikğin gelişimiyle bağıntılıdır (Mézaillle, 2005). Retorik çalışmasını görsel iletişim alanına yayma kaygısıyla bir görsel göstergebilim kuramı oluşturmaya başlar; aynı zamanda, görsel gösterge kuramını dilsel göstergelerden bağımsız olarak inceleyen yeni bir retorik ortaya koyar. Oluşturduğu kuram, genel göstergebilime de büyük katkıda bulunur. Le Tutour'un deyişiyle "görsel göstergebilim alanına devrim niteliğinde bir yenilik" getirir (1994, s. 62).

Groupe µ görsel göstergebilim yaklaşımını özellikle *Traité du signe visuel* (Görsel Göstergeğin Kitabı) adlı yapıtında geliştirir ve kendi deyişiyle "imgenin dilbilgisini ortaya koymayı" amaçlar (1992, s. 53). Kitap, Groupe µ'nün üç üyesi Francis Edelin, Jean-Marie Klinkenberg ve Philippe Minguet tarafından yazılmıştır. Görsel göstergebilim konusundaki en önemli kuramsal yapıtlardan biri olan bu kitapta, görsel söylemin çözülmesi üzerinde durularak imgenin başlı başına bir dil olup olmadığı sorusuna yanıt aranır. Görsel söylemin biçimler ve anlamda retorik elverişli olup olmadığını araştırır. Yazarları bu kitabın bir genel retorik tasarısı kapsamında yazıldığını belirtirler (1992, s. 9). Göstergebilimin, anlamın ve iletişimin genel yasaları olduğunu, buna göre de genel bir retorikten söz edilebileceğini savunurlar. Daha önce retorik konusunda çalışan Jakobson (1963), Levin (1962), Barthes (1964), Eco (1967) ve Todorov (1967) gibi araştırmacılar daha çok dilbilimi temel almışlardır. Buna karşılık Groupe µ, dilbilime dayanmayan bir görsel göstergebilim geliştirme isteğini açıkça belirtir (1992, s. 10). Sözel dilin kusesursuz bir kod olduğu görüşüne katılmaz. Görsel bir göstergebilimde anlatımın görsel dürtüler, içeriğince anlambilimsel evren olduğunu öne sürer (Groupe µ, 1992, s. 46).

Traité du signe visuel, görsel dilin dilbilgisini betimlemeyi deneyen ilk çalışmalardandır. Amacı imgeyi, kendi iç düzeni olan bir anlam dizgesi olarak ele almak ve böylece, imge çözümlemesi için bu dizge üzerine kurulu olabildiğince açık ve genel bir model oluşturmaktır (Groupe µ, 1992, s. 11). Yapıt, görmenin fizyolojik temellerinden yola çıkarak anlamın görsel nesnelerle nasıl yaratıldığını gözlemler. Görsel söylemin gerçek bir dilbilgisi gibi düzenlendiğini ortaya koyar. Görsel dilbilgisi de görsel retorikğin, genel bir retorik çerçevesinde nasıl işlediğini gösterir.

Groupe μ 'nün görsel retorığı, görsel kesinlemeleri ortaya çıkarmak için iki anlam dizgesi tasarlar. Evrenin nesnelere göndermede bulunan ikonik göstergelerle, renk, doku ve biçim aracılığıyla anlam üreten plastik göstergeleri birbirinden ayırır. İkonik ve plastik göstergenin iki ayrı gösterge sınıfı olarak ele alınmasını, her birinin de ayrı biçim ve içerik düzlemleri olması gerektiğini savunur. Böylece göstergenin keyfiliği ve nedenliliği olgularını yeniden ele alır.

Görsel göstergebilimin hem en çok kabul gören hem de en çok tartışılan öğelerinden biri "ikon"dur. İkonik göstergeler genellikle gerçek yaşamdaki varlıklarla bir bağıntı ve benzerlik içeren göstergeler olarak değerlendirilir (Dubois; Gespin, 1973, s. 243). Groupe μ 'ye göre, ikonik gösterge görsel söylemin özünü oluşturmaz, plastik gösterge yoluyla da bir görsel söylem ortaya koyulabilir (1992, s. 114). Groupe μ 'ye göre görsel göstergebilimde temel ayrım, plastik göstergelerle ikonik göstergeler arasındaki ayrımdır. Bu yeni bir ayrım değildir (Damish, 1979; Sonesson, 1987); plastik göstergelerle ikonik göstergeler arasındaki kuramsal ayrım 1980'li yıllara dayanır. Greimas Okulu, görsel göstergelerde beti ve plastik gösterge kavramlarına değinmiştir (Floch, 1982). Ancak Groupe μ bu göstergelerin konumunu belirlemenin zamanı geldiğini belirtir; bununla birlikte, iki göstergeyi ayırt etmenin çok da kolay olmadığını kabul eder (1992, s. 120). Plastik ve ikonik göstergeleri ayırt etmek için öncelikle bunları oluşturan öğeleri saptamak gereklidir.

III. Plastik Gösterge

Plastik gösterge kuşkusuz ikonik göstergeye bağımlıdır, onunla birlikte var olur; ancak ikonik göstergenin bir parçası değil, başlı başına bir göstergedir. Çünkü plastik gösterge betiyle sınırlanamaz; betisiz imgeyi de kapsamına alabilir.

Groupe μ imgelerin plastik öğelerini, renkleri, biçimleri, kompozisyon ve dokuyu yalnızca ikonik göstergelerin anlamını değil, başlı başına birer gösterge olarak inceler. Görsel iletinin anlamının büyük ölçüde plastik seçimlerce yönlendirildiğini gösterir. Bu nedenle imgeleri plastik niteliklerine göre sınıflandırmayı seçer (Sonesson, 2002).

Groupe μ algısal ve bilişsel bir plastik sınıflandırma gerçekleştirerek görsel anlam yaratma üzerinde durur. Dilbilim-

sel olmayan bu yaklaşım, plastik göstergeleri öne çıkarır. Plastik göstergenin anlamı, öğeler arasındaki bağıntı yoluyla belirir. Öğeler tek başına fazla anlam taşımaz; belirleyici olan aralarındaki ilişkidir (Groupe μ , 1992, s. 316). Bu yaklaşım da tek başına ele alınan kimi gösterenlerin yarattıkları izlenimlere, alıcının ruhsal durumuna bağlı olmadan anlamlandırılması için bir çözüm olarak değerlendirilebilir. Anlam, karşıtlık ve benzerlik çiftlerini dizgedeki güçlerine göre öne çıkarır (1992, s. 122 ve 191). Groupe μ büyük plastik gösterge ailelerinin işlevlerini tanımlamaya girişir. Bu aileler renkler, biçimler ve dokulardır.

III. I. Renk

Groupe μ plastik gösterge olarak renk sorununu, büyük kültür şemalarının rahatlığını reddederek ele almayı öngörür. Oysa örneğin Barthes'a göre, izleyici fiziksel ve kültürel iletiyi aynı anda alımlar (1964, s. 42). Groupe μ 'nın önerdiği yöntem, göstergebilimsel nesneler karşısında olduğumuz varsayımına dayanır. Dolayısıyla her göstergebilimsel söylemde olduğu gibi, görsel iletilerde de bir anlatım düzlemi, bir de içerik düzlemi vardır. Gösteren düzleminde yalın birimler tek başına var olmaz; bir karşıtlık ilişkisi içinde belirirler. Bu yapısal birimler önceki deneyimleri de belirginleştirir. Ancak bu karşıtlıklar önceden belirlenemez. Örneğin kırmızı renk, bir canlı renk/sönük renk karşıtlığında canlı renk kutbundadır; aydınlık/karanlık karşıtlığındaysa, geri kalan öğelerin özelliklerine göre karanlık kutbunda yer alabilir (Groupe μ , 1992, s. 191).

Renkler ayrı ayrı ya da gruplar biçiminde incelenebilir. Tek başına renk, kuramsal bir modeldir. Renk eğer plastik gösterge içinde bir biçimle ve dokuyla birleşmezse deneysel bir varlığı olmaz. Yalnızlaştırılsa bile yalın bir nesne değildir. Işık, karşıtlık, benzerlik gibi kavramların yardımıyla incelenmelidir. Böylece saf/karma, sıcak/soğuk gibi karşıtlık dizgeleri ortaya konulabilir (1992, s. 228). Renklere antropolojik ve fizyolojik anlamlar yüklenir; ancak görsel göstergebilimsel çözümlemede renkler, bütündeki yerlerine göre anlam kazanır. Dolayısıyla benzerlik ve bütünleyicilik eksenleri renklerin incelenen imgedeki anlamını belirlemek için kaçınılmazdır (Groupe μ , 1992, s. 246). Groupe μ renklerin sı-

cak/soğuk ve kontrastlar olarak bölümlenebileceğini belirtir (1992, s. 239). Bu karşıtlıklar anlam yaratmakta kullanılır. Gösterilen dizgenin ortaya çıkması da renkler arasındaki karşıtlık ve benzerlik eksenleriyle ilişkilidir. Anlatımın karşıtlıkları, içeriğin karşıtlıklarına denk düşebilir. Örneğin erkek/dişi karşıtlığı, etken/edilgin karşıtlığıyla örtüşebilir. Turuncu renk, sıcak/soğuk karşıtlığında sıcak kutbuna yerleşebilir. Bu da bizi, plastik göstergede bir anlatım/içerik düzleminin varlığı konusunda sorgulamaya yönlendirir.

Renkli bir görsel iletinin anlamı, renklerin fiziksel özelliklerine ve algılanmasına da bağlıdır (Groupe µ, 1992, s. 73). Renklerin algılanmasında eşitleme ve karşıtlık önemli kavramlardır. Eşitleyici sistemde renk yelpazesi ne olursa olsun göz bunu renk eşit, tek renkli bir ışık olarak görür; çünkü algılama sorununda önemli olan eşiktir (Groupe µ, 1992, s. 76). Renkler arasındaki ayrımlar belirli bir eşiği aşmazsa -bu eşik de bireyden bireye değişir- sakit ve eşit olarak algılanır. Eşik aşıldığındaysa renkler arasındaki ayrımlar ortaya çıkar. Eşitleyici ve karşıtlaştırıcı işlevlerin bir arada olması betinin algılanmasında etkilidir. İmgeye bakan kişi, algılanan yüzeyde ışık farklılıklarını indirmeye yönelir. Bütünlük eksiklikleri algılanır; ancak nesnenin bütünlük yokluğu olarak değil, başka bir bilgi olarak -ışık, yansıtan yüzeyin niteliği ve konumu gibi- değerlendirilir. Eşitleyici işlevse, tersine saydamlıktan kaynaklanır. Örneğin bir nesnenin üzerine bir görüntü yansımaları eşitleyici bir işlevi ortaya koyar (Groupe µ, 1992, s. 77).

Plastik gösterge olarak renk ögesi şu kurallara bağlıdır:

-Her renk, anlatımın bir birimi olarak ışık, egemenlik ölçütlerine göre belirlenir.

-Her renk, içeriğin bir birimi olarak bir ya da birçok anlambilimsel ekseninde yer alır. Bir başka deyişle, görsel iletinin anlam aratmasına katkıda bulunur.

-Her renk, görsel iletide yer alan öteki renklerle bir bağlantı oluşturur. Bu bağlantılardan kimisi bir gerilim oluşturur, kimisi de denge izlenimi verir.

-Renkler plastik göstergenin öteki bileşenleri biçim ve dokuyla, aynı zamanda ikonik göstergeyle karşı karşıyadır. Bu da kimi içeriklerin öne çıkmasına, kimilerinin geriye atılmasına neden olur (Groupe µ, 1992, s. 249).

III. II. Doku

Doku, Groupe μ 'nün yapıtına dek görsel incelemelerde üzerinde çok fazla durulmamış bir ögedir. Doku bir plastik gösterge olarak, uzun süre sanat tarihi, sanat kuramı ve göstergebilim tarafından dikkate alınmamıştır. Bununla birlikte ressamlar, fotoğrafçılar, sinema sanatçıları, kısacası plastik sanatlarla uğraşanlar plastik iletiye hep büyük bir önem vermişlerdir.

Groupe μ plastik göstergenin doku ögesine özel bir önem verir ve bu ögeyi sistemli bir biçimde ele alır. Bir imgenin dokusunun, mikrotopografyası olduğunu belirtir. Dolayısıyla renk ögesine verilen önem, doku ögesine de verilmeli, dokular sınıflandırılmalıdır (Groupe μ , 1992, s. 197). Groupe μ için doku da renk gibi bir yüzey niteliğidir; ögelerinin doğası, boyutu ve yinelenmesiyle belirlenir. Doku, izlenen nesneyle izleyici arasında bir tür uzaklık oluşturur. Kimi zaman yalnızca bir yüzey olarak betimlenebilir; izleyici dokuyu olduğu gibi algılar (Groupe μ , 1992, s. 198). Yinelenme dokunun bir ögesidir; en az üç doku ögesi birlikte var olduğunda bir ritimden de söz edilebilir (Groupe μ , 1992, s. 199).

Genellikle imgelerin iki boyutlu olduğu düşünülür. Ancak dokuya bağlı olarak çok az da olsa bir derinlikten söz edilebilir. Doku üç boyutluluk, dokunsallık ve dışavurum izlenimi verebilir. Belli bir doku türü dokunsallığa gönderme yapar (1992, s. 201). Bir yağlıboya tablo ile dergi fotoğrafı arasında dokusal olarak önemli bir fark vardır. Müzedeki tabloya dokunmak yasaktır; ancak daha dokunsaldır çünkü dokusu yoğundur. Dergi fotoğrafı ise el altındadır, bununla birlikte yağlıboya tabloda daha az dokunsaldır; bunun nedeni de yüzeyinin kaygan ve düz, dolayısıyla dokusunun ince olmasıdır.

İki boyutlu bir imgede doku doğrudan ya da dolaylı olarak üçüncü boyuta bağlıdır. Böylece yağlıboya bir tablonun kalın dokuyu, dokusal niteliği verdiği söylenebilir. Görsel iletinin “soğuk” olarak değerlendirilmesi izleyiciyle arasında bir uzaklık bulunmasından, dokunun inceliğinden kaynaklanabilir. “Sıcak” olarak nitelendirilen görsel iletiyse daha duyusaldır, dokusal bir algıya yönelik bir doku algısı yaratır. Soğuk, donuk bir görüntü dokusal değildir, ince bir dokuya sahiptir. Sıcak bir görsel iletininse daha kalın ve do-

kunsal bir dokusu vardır. Pürüz, tarama, kalın boya tabakası gibi kullanımları belirlemek, dokunun belirlenerek anlamlandırılmasında önem taşır. Bunlar düz/pürtüklü gibi karşıtlık dizgeleri ortaya koyarlar. Düz ve kaygan dokuda yalnızca görsel temsil vardır; dokunsallık söz konusu değildir. Tersine, pürtüklü plastik gösterge dokunsaldır. Dolayısıyla:

-Pürtüklü görünüm üçüncü boyutu doğrudan içerir.

-Leke ise üçüncü boyutu dolaylı olarak içerir.

Groupe µ'ye göre bir beti, çevre çizgisi aracılığıyla ortaya çıktığı gibi, renk karşıtlığı ya da doku karşıtlığı aracılığıyla da ortaya çıkabilir; çünkü bu karşıtlıklar da bir çevre çizgisi oluşturur (1992, s. 70). Doku, yüzeyin görsel açıdan uyandırdığı dokunma duygusuna göndermede bulunur. Ancak bu duyu Groupe µ'nün kuramında göstergibilimsel bir kavramdır; bir görsel itkiyle oluşan anlatıma karşılık gelen içerik birimidir. İmgelerde yalnızca doku farklılığıyla bir ayrıma gidilmesi olasıdır (1992, s. 70).

III. III. Biçim

Groupe µ göstergibilimsel bir betimlenmenin, öncelikle görsel sistemin fizyolojik bir araştırmasını yapması gerektiğini öne sürer (1992, s. 59). Biçimlerin niteliği bu sistemin sonucudur. Çizgi, alan, sınır, yüzey, çevre çizgisi (kontur), biçim ve fon gibi, topluğun "görsel dürtüler" diye tanımladığı öğeleri algılamayı yönlendirir (1992, s. 62). Bu öğeler görsel sistemin algı niteliklerine bağlı olarak ortaya çıkar; bir bakıma görsel dilbilgisinin öğeleridir ve dilsel dizgedeki tümceler, sözcükler gibi kimi yapıların yerine geçerler.

Kuşkusuz, görsel sistemi kavrayabilmek için, sınır, çizgi ve kontur arasındaki farkları saptamak gerekir. Sınır, alanı ikiye bölen bir çizgidir; alanların biri ya da öteki için daha üstün bir konum öngörmez. Bu alanlardan ilkinin beti (figür), ikincisini fon olarak adlandırmaksa konumsal ve boyutsal öğelere dayalı bir karardır. Bu karar çevre çizgisini ortaya koyar. Çevre çizgisi betinin sınırlarını belirler ve aynı zamanda betinin bir parçasıdır. Dolayısıyla çizginin, eklenen bir çevre çizgisi ve düzlemleri belirleyen sınır çizgisi olmak üzere, iki konumundan söz edilebilir. Tüm bu öğeler görsel açıdan algılanan uzamı oluşturmaya katkıda bulunur.

Alan, uzamsal niteliklerle belirir (1992, s. 82). Beti ve fon, algılanan uzamın birinci derecesidir. Groupe μ görsel iletide betinin, fonla karşılaştığını belirtir (1992, s. 67). Beti, belirli bir ilgi uyandırarak beyinsel bir düzeneği çalıştıracaktır. Böyle bir ilgi göstermediğimizde artık beti değil, fon söz konusudur. İmgede fon betinin arkasında yer aldığı izlenimini uyandırır; böylece beti göze daha yakınmış gibi görünür. Gerçekte fonların da bir biçimi vardır; bizi kimi betileri fon olarak algılamaya yönelten kültürel alışkanlıklarımızdır. Bir betinin konumu görecelidir; fona ve geometrik algılama odağına göre belirlenir. Böylece alt, üst, orta ayrımları, aynı zamanda ön ve arka ayrımları ortaya konur. Bu kavramlar yardımıyla da merkezilik/dışsallık, yüksek/alçak, sağ/sol karşılıkları ortaya çıkar.

Beti/biçim ayrımıysa algılanan uzamın ikinci derecesini oluşturur (Groupe μ , 1992, s. 68). Her biçim bir betidir; ancak bunun tersi geçerli değildir. Biçim kavramı belleği harekete geçirir. Bir beti daha önce algılanmış betileri anımsatabildiğinde artık biçimden söz edilebilir; bu durum da, biçimin bir öğrenme sonucu ortaya çıktığını gösterir. Oysa beti, beyaz bir fon üzerinde herhangi bir leke de olabilir. Gogel'in gösterdiği gibi (1978, s. 51), betinin ve biçimin ortaya çıkmasında aralarındaki uzaklık önem taşır. İkinci bir kural da daire, nokta, kare gibi görsel dürtülerin kimliğidir. Betilerin ve biçimlerin algılanması ve tanınmasında bilişsel süreç, düşünlüğünden daha önemlidir (Groupe μ , 1992, s. 69).

Biçimin de bir sistematığı vardır. En yalın görsel iletide bile fon ve biçim bulunur. Leke, imgenin birimsel ögesidir. Her biçim boyut, konum ve yönelim olmak üzere üç parametreyle belirlenir. Bu üç parametre birçok değere dönüşebilir. Örneğin Buffet'nin yapıtları dikeyliği, Mondrian'ınkiler dikeyliği ve yataylığı ortaya çıkarır (Groupe μ , 1992, s. 210).

Uzamın düzenlenmesi üç boyutludur. Uzamın göstergebilimsel değerlendirilmesi mantıksal ve geometrik bir düzene değil, uzamın algılanmasına ve toplumsal kullanımına ilişkin kavramlarla gerçekleştirilir; buradan da biçimler doğar (Groupe μ , 1992, s. 212). Aynı boyutta, aynı alanı kaplayan ancak farklı yönelimli biçimler, farklı biçimler olarak değerlendirilir: Kare ve eşkenar dörtgen temelde aynıdır; ancak, farklı yönelimli olduklarından farklı biçimler olarak değerlendirilirler.

Boyut parametresi de görecelidir. Plastik göstergede nesnelerin küçüklüğü ve büyüklüğü iki etkene bağlı ortaya çıkar. Birinci etken izleyen, ikincisiyse fonun boyutudur. Bir başka deyişle, tek başına bir ögenin boyutu yoktur; başka ögelere göre boyut belirlenir. Büyük/küçük karşıtlığı, tek boyutlu ekseninde uzun/kısa, geniş/dar; üç boyutlu ekseninde hacimli/hacimsiz olarak değerlendirilebilir (Groupe µ, 1992, s. 214).

Yönelimse betinin fona göre konumu aracılığıyla belirlenir. Yönelim yardımıyla imgede sanal bir devinim ortaya çıkar. Böylece yükselen/alçalan, sol/sağ, merkez/merkez dışı karşıtlıkları belirir (Groupe µ, 1992, s. 215). Groupe µ, biçimin yöneliminin içerik düzleminde yansımalarını şöyle ortaya koyar:

İtme: Fon biçimleri öne ittiğinde önce/sonra, ön/arka karşıtlıkları oluşur.

Egemenlik: Kısıtlı boyut içerik açısından varlığın azlığına ve egemenlik altına girmeye bağlıdır. Boyutun baskınlığı da egemenlik altına alma anlamına gelebilir.

Denge: Çapraz yönelim dengesizliğe, kimi zaman da devinime göndermede bulunur. Durağanlık söz konusu değildir. Yönelim fona göre yatay olduğundaysa fazla devinim olasılığı yoktur; durağanlık ve tutarlılık egemendir (Groupe µ, 1992, s. 218).

Bir biçim, daire, kare, üçgen, dikdörtgen, oval gibi kültürelleşmiş bir türe yakın görünebilir. Örneğin daire simgesel gücü önemli olan biçimlerden; yerine göre “tanrısallık” ya da “yadsıma” gibi kavramları çağrıştıracaktır (Groupe µ, 1992, s. 219). Her biçimin bir enerjisi, dikkati üzerine çekme yetisi vardır. Bu enerji ve güç biçimin boyutuyla, konumuyla belirlenir; merkezde ya da kenarda yer alması, fona ve öteki biçimlere göre boyutu biçimin anlamlandırılması açısından önem taşır (Groupe µ, 1992, s. 222).

Çerçeve de biçimi ortaya çıkarmak açısından önemlidir. Her imgenin fiziksel sınırları vardır; bu sınırlar dönemlere ve biçimlere göre az ya da çok çerçeveye somutlaştırılır. Çerçeve konusu göstergebilimcileri uzun süre uğraştırmıştır. Çerçeve, imgenin alanını, onu çevreleyen yüzeyden ayıran kapanma olarak tanımlanır (Saphiro, 1982, s. 13). Çerçeve kenarlık ve çevre çizgisi kavramlarıyla ilişkilidir. Çevre çizgisi, fonla betiyi ayıran, maddesel olmayan çizgidir. Ke-

narlıksa belli bir uzamda ikonik ya da plastik iletiyi belirleyen bir düzenlemedir. Kenarlık bir göstergedir; dikkatin nereye odaklanması gerektiğini gösterir. Kimi kenarlıkların toplumsal bir anlamı vardır; örneğin altın çerçevenin XVIII. yüzyıldaki anlamı kuşkuyla yer bırakmaz. Kenarlık zamana ve topluma göre anlam değiştirir (Groupe μ , 1992, s. 381). Bir nesne olarak kenarlığın tarihsel bir doğası, renkleri, tahta, metal ya da altın gibi bir maddesi vardır. Kenarlık plastik olarak, doku olarak görsel iletiden farklı olmalıdır. Klasik resimde kenarlık dörtgen ya da ovaldir (Groupe μ , 1992, s. 393).

Plastik gösterge açısından, yapılabilecek biçimsel çözümler, renkleri ve dokuları göz önüne alan yapısal karşıtlıklar yoluyla ortaya konabilir. Bunlar arasında yüksek/alçak, açık/kapalı, saf/bileşik, aydınlık/karanlık, düz/pürüzlü gibi ikili karşıtlıklar örnek gösterilebilir (Groupe μ , 1992, s. 190). Sürekli/süreksiz, pürüzlü/pürüzsüz gibi karşıtlıklar da plastik iletelerde, ileti bu öğeleri içerdiği sürece söz konusu olabilir. Plastik göstergede “küçük” betiden söz etmek ancak “büyük” bir beti de iletide yer alıyorsa olasıdır.

Plastik bir söylem biçimler açısından, renkler açısından, dokular ve sonra da bunların oluşturduğu bütünler açısından incelenebilir. Ayrıca bu verilerin birlikte var olduğunu, bir dizge tarafından ortaya konulduğunu da belirtmek gerekir.

IV. İkonik Gösterge

İkonik göstergeler evrende bulunan nesnelerin imge düzeninde dönüştürülmüş ya da yeniden oluşturulmuş biçimidir. Groupe μ 'ye göre, bir betinin ikonik olarak değerlendirilmesinin nedeni, türünün tek örneği olmamasıdır; böylece kendi dışındaki bir düşünceye göndermede bulunur. Ancak, bir görsel olgunun ne zaman bir ikon durumuna geldiği önemli bir sorundur. Groupe μ bu sorunu, görsel itkiler dizisi söz konusu olduğunda bu itkilerin bir gösterge oluşturmaları için bir gönderge ve bir türle bağdaştırma sürecinin nasıl geliştiğini sorgulayarak dile getirir. Sonuç olarak, böyle bir bağdaştırmanın çok da gerekli olmadığını belirtir. Bir kediyle karşılaşınca, “İşte bir kedi ikonu ve fotoğrafı” demeyiz; bu kuralı deneyim belirler. Nesnelerin gösteren ve gösterilen iş-

levlerini üstlenmesinin nedeni içkin nitelikleri değildir. Toplumsal açıdan gösterge olarak sınıflandırılan bir nesne, örneğin bir resim, bir başka göstergenin göndergesi olabilir. Vitrindeki giysiler aynı zamanda göstergedir. Bir lokantada garsona işaret edilen boş bir bardak, istenen dolu bir bardağın göstergesi olabilir; ancak, bir kutu kibrit bir başka kutunun göstergesi değildir (Groupe µ, 1992, s. 144). Bir nesneyi gösterge durumuna getirmek için, işlevlerinden arındırmak ve niteliklerini yeniden düzenlemek gerekir. Dilbilimsel, toplumsal, devinimsel kuralların devreye girdiği belli bir bağlam bu değişimleri gerçekleştirir (Groupe µ, 1992, s. 144).

Nesne sürekli ve işlevsel bir bütündür. Bir biçim, bir bilgi toplamı, bir başka deyişle, sürekliliği olan özelliklerin bir toplamı olarak değerlendirildiğinde nesne kavramı belirir. Öğrenmeden söz edildiğinde süreklilikten de söz edilmiş olur. Varlığı fiziksel etkiye bağlı olmaktan çıktığındaysa nesne bu sürekliliği kazanır. Değişmezlikse nesnenin işlevsel ve pragmatik niteliklerine bağlıdır. Algımız onu öteki duyu-sal bilgi kitlesinden ayırabiliyorsa, bu durum pratik amaçlar yardımıyla gerçekleşmektedir. Daha önceki deneyimlerse gereksinimlere dayanır (Groupe µ, 1992, s. 80).

Nesne bir özellikler toplamıdır; eylemi yönlendirir. Bu savdan yola çıkarak nesne kavramının gösterge kavramıyla birleştiği öne sürülebilir. Gösterge durağan bir tasarımdır; durumlara, anımsatmalara, incelemelere, ikamelere yer verir. Algı işlevi burada göstergebilimsel işlevle birleşir. Dolayısıyla Groupe µ'ye göre, görsel göstergebilimde nesne kavramı, gösterge kavramından ayrılamaz (1992, s. 81). Nesneler görgül bir gerçeklik değil, mantığın varlıklarıdır. Çünkü ikonik göstergenin göndergesi varsa, bu gönderge gerçekliğin bir bölümü olan "nesne" değil, ekinselleştirilmiş bir nesnedir (Groupe µ, 1992, s. 130).

Alan belirginliği ve derinliği, ikonik göstergenin algılanmasında belirleyicidir. İmgenin tüm düzlemi eski ve klasik resimde, fotoğrafta olduğu gibi aynı belirginlikte verilmişse, göz bu belirginliği yalnızca yerel olarak algılar; gerisi daha silik kalır. Bu imge türünde tüm noktalar sabit bir görüntü sunar. Ancak örneğin Renoir'ın tablolarından gözlemlenebileceği gibi, merkezi belirgin, kenarları daha silik bir imgede, göz fizyolojik olarak doyurucu bir görünümü ancak merkeze odaklanırsa bulabilecektir. Dolayısıyla böyle bir imge düzen-

lemesinin amacı, dikkati merkeze çekmektir. Alan derinliği objektif seçimiyle azaltılabilir. Gerçek yaşamda gözümüze yakın nesneleri daha net, arka plandaki nesneleriye daha silik görürüz. Oysa klasik resimde ön ve arka plandaki nesneler aynı belirginlikte resmedilir. Bu durum resme bakan göz açısından bir sorun oluşturmaz, tersine doğal bir görüntü sunar. Çünkü göz tuval üzerindeki nesnelerin birbirleri arasındaki uzaklığına değil, tuvalin kendisine olan uzaklığına uyum sağlar (Groupe µ, 1992, s. 175).

Optik dönüşümler imgenin fiziksel niteliklerini etkilediğinden, ikonik göstergenin algılanmasını değiştirebilir. Fotoğrafçılar bunu bilir ve ışığı yoğunluğu ve uzamda yönelimleriyle incelerler. Işıklandırma tersine çevrilerek negatif elde edilir (Groupe µ, 1992, s. 174). Işıklandırma, sanki filtrelenmiş gibi görünse de, optik dönüşümlerin en önemlilerindendir. Bu nedenle ikonik göstergenin tanımı içinde yer almalıdır. Örneğin Goya ve Bresdin'in gravürlerinde "karanlıklaşma" dizgeli ve kuşkusuz anlam yüklüdür (Groupe µ, 1992, s. 174). Groupe µ kinetik dönüşümün de kimi durumlarda ikonik gösterge açısından önemli olabileceğini savunur. Önceki sınıflandırmalar bakan özneye imge arasında değişmeyen bir bağıntıyı ele alır. Oysa kinetik dönüşüm, izleyen öznenin imgeye göre yer değiştirmesini içerir. Bu yer değiştirme gösterenle göstergenin öteki öğeleri arasındaki bağıntıyı etkiler ve "çoklu sabitlik" kavramını ortaya çıkarır. İmgeye yakınlaşmak ya da imgeden uzaklaşmak, kimi zaman algıyı değiştirebilir. Örneğin izlenimci ve noktacı resim biçimlerini algılamada uzaklık önemlidir. İkonizm, gönderge ve gösteren arasına belirli bir uzaklık koyar ve bu da bir dönüşümler dizisiyle gerçekleşir (Groupe µ, 1992, s. 177).

İkonik göstergeler genellikle tanıdığımız varlıklar ya da betilerdir. Dolayısıyla ikonik göstergelerin belirlenmesi, genellikle imgenin betimlenmesi sırasında gerçekleşir. Ancak görsel söylemi çözümleyebilmek için, bunların içerik düzlemindeki anlamlarını ve yananlamlarını ortaya çıkarmak gereklidir.

Plastik ve ikonik göstergelerin belirlenmesi, imgelerin anlamlarını ortaya çıkararak, görsel söylemin çözümlenmesini sağlar. Kuşkusuz görsel iletilere sözel ya da yazılı bir ileti eşlik ettiğinde, söylemin çözümlenmesi kolaylaşır. Ancak Groupe µ, *Traité du signe visuel* adlı yapıtında, sözel ya da

yazılı iletiler olmadan da söylem çözümlemesi yapılabileceğini göstermiştir.

V. Bir Çözümleme Örneği: D&G

Reklam, 1960'lardan başlayarak görsel göstergebilimin ilk incelediği nesnelerden olmuştur. Roland Barthes'ın Panzani reklamı incelemesi en bilinen ve eski görsel göstergebilim uygulamalarındandır (Barthes, 1964). Görsel göstergebilimcilerin reklama gösterdiği ilginin reklama da katkısı olmuş, kuramsal araçlar sağlamıştır. Biz de Groupe µ'nün görsel söylem çözümleme yöntemini, dinsel çağrışımları da olan ilginç bir reklam imgesine uygulamaya çalışacağız. İnceleyeceğimiz Dolce&Gabbana'nın alt markası D&G'nin reklamı, İsa'nın çarmıhtan indirilişi sahnesini çağrıştırmaktadır. Bu sahne Hristiyanlığın en acılı sahnelerinden biridir; içerdiği yoğun duyguyla sanatçıları çağlar boyunca etkisi altına almıştır.

Hristiyan dininin özellikle Batı ülkelerinde önemli bir etkisi olduğundan kimi markalar daha çarpıcı olabilmek için reklamlarında Hristiyanlığın önemli simgelerini kullanmışlardır. Cottin ve Walbaum, reklamın görsel sanatlardan, görsel sanatların da Hristiyanlıktan esinlendiğini belirtir (1997, s. 11). Toscani, Benetton reklamlarında öpüşen bir rahip ve rahibe imgesine yer vermiş; Leonardo da Vinci'nin "Son Akşam Yemeği" adlı yapıtı birçok reklama esin kaynağı olmuştur.

Ele aldığımız D&G reklamının önemli bir dinsel imgeyi çağrıştırması yaratıcılarının Katolik Kilisesi'ne karşı tutumları açısından ilginçtir. Domenico Dolce ve Stefano Gabbana, Katolik Kilisesi'ni eşcinsellik karşıtı söylemi nedeniyle eleştirir. Stefano Gabbana'nın, markanın reklamlarının hep bir ironiyi içermesine özen gösterildiğini belirttiği göz önüne alınırsa (Delétraz, Lacontre, 2007), bu reklamda da ironinin Hristiyanlığın önemli bir simgesi üzerinde uygulandığı gözlemlenebilir. Ayrıca reklam, plastik ve ikonik göstergeler açısından kimi çelişkileri içermekte, eskiyle yeniyi birleştirmektedir.

V.I. Plastik Göstergeler

Başlıca plastik göstergeler, renk, doku ve biçimlerdir. Groupe μ görsel söylem çözümlemesinde plastik göstergeleri öne çıkararak, anlamın büyük ölçüde plastik seçimlerce belirtildiğini savunduğundan, çözümlememizde öncelikle plastik göstergelerin incelenmesine yer vereceğiz.

V.I.I. Renk

İncelediğimiz görsel iletide kullanılan sönük renkler egemendir. Fon ve betiler arasında belirli bir renk karşıtlığı vardır. İnsan betileri fondan daha canlı renklerle belirir; bu da, öne çıkmalarını sağlar. Yine de renkler, dikkat çekecek kadar canlılıktan uzaktır. Bunun nedeninin de yine eski fresklere ve tablolara öykünülmesi olduğu düşünülebilir. Çağlar öncesinden kalmış gibi bir izlenim uyandırılmaktadır. Kuşkusuz, gerçek bir izlenim değildir bu; üstelik ikonik iletilerle, bir başka deyişle, insan betileri ve onların giysileriyle ilişki yaratır. Reklam imgesinin soluk renkli ve eskimiş görünmesine özen gösterilmiştir.

Bunun dışında mavi rengin egemenliği dikkat çekmektedir. Bu seçimin nedenlerinden birinin “denim” ile bağlantı kurulması, soluk kot pantolon rengine ağırlık verilmesi olduğu düşünülebilir. Göğün mavisi kot pantolonların mavisiyle aynıdır. Yerde kum olduğu izlenimi uyandırılır; ancak sarı değil, soluk kahverengi egemendir. Bu renk de modellerin kimilerinin ten renginin tonlarındadır. Soluk kahverengi/sarı rengin, mavi renkle bir karşıtlık oluşturduğu söylenebilir. Toprak/gökyüzü, ten/kot pantolon renkleri açısından birer karşıtlık eksenini oluşturur. İçerik açısından insan betilerinin toprak düzlemine, kot kumaşının, dolayısıyla reklamdaki giysilerin büyük bölümünün gökyüzü düzlemine yakınlaştırıldığı söylenebilir.

Resim tarihinde mavi renk Batı’da XII. ve XIII. yüzyıllarda dinsel resimlerde önem kazanmıştır. Daha önce kara, kırmızı, beyaz ya da altın rengiyle betimlenen gökyüzü, bu dönemden başlayarak mavi renkle betimlenmiştir. Mavi de böylece ışığın rengi olur ve bir ölçüde kutsal bir renk durumuna gelir; örneğin Meryem Ana genellikle mavi giysilerle resmedilir (Pastoureau, Simonnet, 2005, s. 18). Bu reklamda

da kot giysilerin, gökyüzüyle aynı renkte olması dolayısıyla kutsallaştırıldığı, ölümsüzleştirildiği söylenebilir. Ten ve toprak ise plastik gösterge ve içerik açısından mavinin karşıt ekseninde yer almaktadır. Ten, kot kumaşının tersine ölümlüdür.

V.I.II. Doku

İncelediğimiz reklam bir dergi fotoğrafıdır; dolayısıyla düz ve ince, dokunsal olmayan bir dokusunun olması beklenir. Oysa reklamda farklı bir anlatım yeğlenmiş, bir yağlıboya tablo ya da fresk izlenimi verilmiştir. Bunun nedeni Hristiyan dininin, ressamırlarca çok işlenmiş önemli bir sahnesinden esinlenilmesi, dolayısıyla reklamın da bu tabloları anıştırma amacını taşıması olarak düşünülebilir. Görüntünün alışılmış fotoğraftan uzaklaşarak, daha pürüklü bir dokuyu anıştırması, bir dokunsallık izlenimi katar. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi, müzedeki bir resim, plastik gösteren olarak dergi fotoğrafından daha kalın dokulu, daha dokunsal olmasına karşın, daha ulaşılmaıdır. D&G reklamında da, hem fotoğraf dokusu hem tablo dokusu bulunmasından kaynaklanan bir çelişki vardır. Bu çelişki de reklamın anlatım düzeyinde yer alan ironiyle bağlantılandırılabilir.

V.I.III. Biçimler

Biçimlerin yönelimi açısından belirli bir karşıtlıktan söz edilebilir. İsa'yı temsil eden model yatay, öteki modeller dikey konumdadır. Dolayısıyla yatay biçim görsel söylemin merkezinde yer alır ve öteki biçimlerin algılanmasını yönlendirir.

Dikey biçimler durağanlığa, saygınlığa ve güce göndermede bulunur. Dolayısıyla çevresindekilerin, İsa'yı temsil eden imgeye göre daha güçlü olduklarını varsayabiliriz. Yatay biçimse olumlu anlamıyla dinlenme ve huzuru, olumsuz anlamıyla ölümü çağrıştırır. Bu nedenle biçimlerin reklamın konusuna göre başarılı bir biçimde seçildiği söylenebilir. Yatay biçim, bir başka deyişle kolları taşıyan model, huzur ve dinlenmeden çok ölümü çağrıştırır. Bu durum yüzünün acılı anlatımıyla da birleşir. Ancak yatay biçim, kompozisyonu yönlendirmektedir; ayrıca, modelin ayağının ucu-

nun resmin üst bölümüne yönelmesi nedeniyle ona belirli bir devinim katar.

İncelediğimiz görsel iletide biçimler, çerçevenin içinde yer alır. Bu da geleneksel resim çerçevelemesine uygun bir yaklaşım benimsendiğini gösterir. Böyle bir çerçeveleme seçimi, incelediğimiz reklamın esin kaynağı dinsel konulu tablolarla örtüşür. İzleyicinin imgelemi sınırlanır; algılaması beklenen tüm evren, dikdörtgen çerçevenin sınırları içindedir. Reklamdaki insan ve hayvan imgelerinin çevre çizgilerinin çerçeve dışına taşmaması, bütünüyle reklam alanı içinde yer alması da bu anlatımı destekler.

V.II. İkonik Göstergeler

Bu reklamda başlıca ikonik göstergeler, insanlar, maymunlar ve giysilerdir. İnsanlar, bir başka deyişle reklam modellerinin duruşları, giysileri ve ışıklandırma ikonik göstergelerin anlamlarının saptanması açısından önemlidir.

V.II.I. Modellerin Duruşu

Kimi modellerin duruşu İsa'nın çarmıhtan indirilme sahnesine dolaylı ve alaylı bir biçimde de olsa göndermede bulunmaktadır. İmgenin merkezinde İsa'yı temsil eden ve iki erkek tarafından taşınan model vardır. İncil'e göre, İsa çarmıhtan bir çarşaf yardımıyla indirilir; Nikodimus ve Yusuf bedeni bir çarşafı taşır: Bu reklamda da iki erkek modelin, İsa'yı temsil eden modeli taşımak için bir kumaş kullandığını görebiliriz. Bu iki erkek modelin duruşları da çarmıhtan indirme sahnesine uygundur: Soldaki model yüzünü göğe çevirmiştir; beden dili belirli bir çaresizliğin göstergesidir. Sağdaki erkek modelse kaygılı ve üzgün bir anlatımla boşluğa bakar. İsa'yı temsil eden sarılı modelin yüzünde acılı ancak donuk bir anlatım görülür. Bedenin üst bölümü çıplaktır; alt bölümündeyse yırtık bir kot pantolon vardır.

İncil'in betimlemesine göre, İsa'nın çevresindeki azizler kollarını havaya kaldırarak ağlar ve dövünürler. İncelediğimiz imgede de arka düzlemde bu betimlemeye uygun olarak kollarını havaya kaldırmış, göğe bakan bir model görülür. Ancak görsel söylemin alaycılığına uygun bir biçimde, bedeninin gücünü ve güzelliğini sergilemek istediği izlenimini

verir. Yine İncil'e göre, Meryem Ana, Mecdelli Meryem ve öteki azizeler çarmıhın sağ tarafında yer alırlar. Bu reklamdaki üç kadın model de sağda, iki erkeğin taşıdığı modele kaygıyla bakarken görüntülenmiştir. Bu modellerin en önde yer alanı, kucağındaki maymuna şefkatle sarılmıştır; kucağında bebek İsa'yla Meryem Ana'yı andırır. Görselin sol ve arka planında da bir maymun vardır. Bu seçim D&G'nin yaratıcılarının Kilise karşıtı tavrıyla açıklanabilir. Bu görsel söylemde maymunların insanlardan farklı bir konumu yoktur.

İmgede yer alan kadın modeller "izleyen" konumundadırlar; İsa'yı temsil eden modele bakarlar. Erkek modellerse kendilerini izlenmeye sunarlar; göğе ya da boşluğa bakarlar. Üçünün de bedeninin büyük bir bölümü çıplaktır. Dolayısıyla incelediğimiz D&G reklamının geleneksel kadın/erkek, izlenen/izleyen şemalarını bir ölçüde tersine çevirdiği söylenebılır.

V.II.II. Giysiler

Reklamdaki giysilerin kuşkusuz İsa'nın çarmıhtan indiriliş sahnesiyle bir ilgisi yoktur; bu da, görsel söylemin alaycılığını bir kez daha vurgular. Modellerin tümünün cinsel çekiciliği belirgindir; bedenlerinin güzelliği sergilenir. İsa'yı temsil eden modeli taşıyan ve yüzünü çaresizce göğе çeviren modelin güneş gözlüğü ve atletindeki "I love denim" yazısı dikkat çeker. Giysilerde erkeksilik ve dişilik kavramları öne çıkarılmıştır.

Reklamdaki giysiler cinsel çekiciliği öne çıkarmaları, gençliğe ve bir ölçüde isyankârlığа gönderme yapmaları nedeniyle dinsel çağrışımlarla ve İsa'nın çarmıhtan indirilme sahnesiyle çelişkilidir.

V.II.III. Işıklandırma

Genellikle tek bir ışık kaynağından gelen ve yaygın olmak üzere iki temel ışıklandırma türünün varlığından söz edebiliriz. İncelediğimiz reklamda da tek bir ışık kaynağı olduğu izlenimi verilmiştir. Işık sağ köşeden gelir gibidir; modeller de yüzlerini ışığın yönüne çevirmişlerdir. Seçilen bu ışık modellerin bedenlerinin, kaslarının daha da belirginlik

kazanmasını sağlar; çünkü gölgeleri belirginleştirir. Ayrıca imgeye bir ölçüde gizemli bir hava verir. Işığın doğrudan ve güçlü olmaması, mum ya da yağ kandili ışığında resim yapılan dönemleri düşündürür. Doğal bir ışık söz konusu değildir; gökyüzünün aydınlığına karşın, renkler soluktur, modellerin bedeninin bir bölümü gölgededir.

Bu reklamda ikonik ve plastik göstergeler ilginç bir biçimde bir araya gelerek sıra dışı bir reklam imgesi ortaya koyar. D&G markasının özgürlüğü, ironiyi ve saygısızlığı simgelediği belirtilir (www.modeandro.com). Bu kavramları reklamda da görmek olasıdır. İmge acılı bir sahneyi çağrışırsa da, giysiler, maymunların varlığı belli bir alay içerir, dolayısıyla bu acılı dinsel sahneyi hafife alır.

V.III. Değerlendirme

Görsel söylem çözümlemesi çalışmaları, Groupe µ'nün *Traité du signe visuel* adlı yapıtından çok önce başlamıştır. Ancak Groupe µ bu çalışmalara önemli bir yenilik getirmiş, görsel söylemi ayrıntılı olarak dizgeleştirmiştir. Topluluğun "görsel dilbilgisini" ortaya koyma amacı, girişiminin kapsamını gösterir. Görsel dili, sözel ve yazılı dilden tümüyle bağımsızlaştırır. Groupe µ öncelikle görsel göstergebilimin al-

gılama temellerini atmayı amaçlar; duyu/algı/biliş karşıtlıkları sürecini inceler. Yazarlara göre görsel sistem uzamsallık, doku ve renk tarafından yönlendirilir. İtkiler, motif, yönelim, renk karşıtlıkları gibi özel yapılardan doğarak algılamayı oluşturur; böylece önce betilerin, sonra da biçimlerin ve nesnelerin üretimi açıklanır. Betiler alan, sınır, çizgi, çevre çizgisi gibi kavramların oluşturduğu süreçten doğar; biçimlerse bir betinin farklı durumlarını karşılaştırmaya götürür ve belleği harekete geçirir. Nesneyi algılama süreciyse görsel olmayan etkenlerin de eklenmesiyle ortaya çıkar. Nesne kavramında biçim süreklileşerek, duyular algılamaya katkıda bulunur. Bu nedenle Groupe μ 'nün bir özelliğinin de bilişsel disiplinlerle göstergebilim arasında bir köprü kurması, duyu ve anlam arasındaki bağıntıları incelemesi olduğu söylenebilir. Böylece bilişsel bir göstergebilimin ortaya çıkmasına öncülük etmiştir. Groupe μ daha önce yeterince üzerinde durulmayan plastik göstergeye büyük bir önem vererek görsel söylem çözümlemesini geliştirmiştir. Groupe μ 'ye göre, plastik yapı biçim, renk ve doku olmak üzere üç anahtar ögeye dayanır. Her biri bir göstergebilimsel işlevle donanmış bu iki gösterge düzlemi yaklaşımı hem özgün hem yaratıcıdır. Böylece Groupe μ 'nün görsel göstergebilimi, genel göstergebilime de önemli katkıda bulunur.

Kaynakça

- BARTHES, Roland, "Rhétorique de l'image", Communications, Paris, 1964.
- BERTIN, Jacques: *Sémiologie graphique. Les diagrammes, Les réseaux. Les cartes.*, Gautier-Villars, Paris, 1967.
- COTTIN, Jérôme, WALBAUM, Rémi: *Dieu et la pub!*, Presses Bibliques Universitaires, Paris/Cenevre, 1997.
- DAMISH, Hubert: *Théorie du nuage*, Le Seuil, Paris, 1979.
- DELETRAZ, François, LACONTRE, Laurence, "Dolce et Gabbana: sucré salé", *Le Figaro*, Fransa, 15.10.2007.
- DUBOIS, Jean, GESPIN, Louis, *Dictionnaire de linguistique*, Larousse, Paris, 1973.
- ECO, Umberto, "Rhétorique et idéologie dans 'Les mystères de Paris' d'Eugène Sue", *International social science journal* (551-569), XIX, 4, 1967.
- FLOCH, Jean-Marie, *Petites mythologies de l'œil et de l'esprit*, Hadès, Paris, 1985.
- GOGEL, Walter C., "Le principe de la proximité dans la perception visuelle", *Pour la science*, No. 9, Paris, s. 49-57.
- GREIMAS, Algirdas Julien, COURTES, Joseph, *Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*, Hachette, Paris, 1979.
- GROUPE μ , *Rhétorique générale*, Éditions Larousse, 1970 Yeni Basımı, Éditions Le Seuil, Paris, 1992.
- GROUPE μ , *Rhétorique de la poésie*, Éditions Complexe, Brüksel, 1977.
- GROUPE μ , *Traité du signe visuel. Pour une rhétorique de l'image*, Éditions Le Seuil, Paris, 1992.
- GROUPE μ , *Figuras, conocimiento, cultura*. Ensayos retóricos, Universidad autónoma de México, 2003.
- JAKOBSON, Roman, "Deux aspects du langage et deux types d'aphasie", *Essais de linguistiques générales*, Paris Minuit, 1963.

- KLINKENBERG, Jean-Marie, *Précis de sémiotique générale*, Seuil, Paris, 2000.
- LE TUTOUR, Christophe, *Parcours Sémiotique*, Epreuves, Québec, 1994.
- LEVIN, Samuel R., *Linguistic Structures in Poetry*, Mouton, Lahey, 1962.
- MEZAILLE, Thierry, "L'analyse d'images. L'exemple d'une publicité polémique", *Texto!* (www.revue-texto.net), 2005.
- PASTOUREAU, Michel, SIMONNET Dominique, *Le Petit livre des couleurs*, Panama, Paris, 2005.
- REGUEIRO, Martha, *Le Groupe μ* . Quarante ans de recherche collective. l'Université de Liège, Belgique, 11-12 Nisan 2008.
- SAPHIRO, Meyer, *Style, Artiste et Société*, Gallimard, Paris, 1982.
- SONESSON, Göran, "Notes sur la macchia de Kandinsky: le problème du langage plastique", *Actes sémiotiques* 44, 23-28, Presses Universitaires de Limoges, 1987.
- SONESSON, Göran, "Au-delà du montage filmique-la rhétorique du cinéma", *Visio* 7, No. 1-2, 2002, Université de Laval, Québec, Canada.
- TODOROV, Tzevan, *Littérature et signification*, Larousse, Paris, 1967.
- www.modeandro.com, 14.10.2008.

YEDİNCİ BÖLÜM

CESUR YENİ DÜNYA

Medya, Teknoloji,
Şiddet ve Haz Sarmalı

Yrd. Doç. Dr. Altan Kar
Dr. Sevgi Kesim Güven

*“Arenada, savařan gladyatörlerin güven-
liğine sığınarak izleyen arsız Romalılar
gibiydik hepimiz. Evlerimizin konforuyla
sarmalanıp, sıradan günlerin heyecansız-
lığını kırmayı vaat eden ekranın karşısı-
na geçtik. İnsani, ahlaki kaygılarımızı as-
kıya aldık. Bize, küçük ürperişler yaşama
olanağı sunan o müstehcen canlı yayın
lezzetine kendimizi bıraktık.”*

(Uğur, 2003, s. 13)

Özet

Huxley’in 1932 yılında yayımladığı *Cesur Yeni Dünya* ad-
lı karşı ütopyası, günümüzde yeni dünya düzeninin na-
sıl oluştuğunun senaryosu gibidir. Sözü edilen yeni dünya
düzeninin taşıyıcıları, enformasyon teknolojileri ve dördün-
cü kuvvet olarak nitelendirilen medyadır. Huxley’in tasviriy-
le, iletişim teknolojileri ve medya, “toplumsal istikrarı” ve
“toplumsal denetim” sistemlerini kurmayı kolaylaştırmakta-
dır.

Denetim sistemlerinin nasıl çalıştığına yönelik ilk tespit-
lerden biri, Orwell’in 1984 adlı eseri ve bu eserde dikkati çe-
ken Büyük Birader (Big Brother) eğretilmesidir. Oysa Hux-
ley, artık bir büyük biradere ihtiyaç olmadığını belirtmekte-
dir. Orwell, insanların bireysel yaşamını sürekli denetim al-
tında tuttuğu için nefret ettiği dış kaynaklı gözetimin, Hux-
ley ise, bir tür bağımlılık yaratan ve giderek sevilen ve zevk
alınan iletişim teknolojilerinin insanlığı mahvedeceğine
inanmaktadır. Huxley, baskı ve denetimin insanın kendi
içinden gelişeceğine dikkat çekmektedir.

Özellikle televizyon ve internet, gözetimin toplumsallaş-
masında, başka bir deyişle, gözetimin meşrulaşmasında
önemli bir rol oynamaktadır. Gözetlemeyi kolaylaştıran bu

teknolojiler, yalnızca bireylerin içindeki röntgencilik arzularını açığa çıkarmakla kalmamakta, aynı zamanda kendi hayatlarını teşhir etme isteklerine de aracı olmaktadır. İnsan hayatının doğumdan ölüme kadar her anı, medya ve diğer iletişim araçlarında fütursuzca teşhir edilmektedir. Öyle ki, yalnızca doğum, aşk, seks gibi artık sıradanlaşan görüntüler değil, tecavüz, işkence, intihar gibi aşırı şiddet içeren görüntüler de en yüksek izleyici rakamlarına ulaşmaktadır.

Günümüz cesur yeni dünyasının, medya, teknoloji, şiddet ve haz sarmalı çerçevesinde nasıl biçimlendiğini anlamak amacıyla yapılan çalışmada, hayatı doğumundan itibaren gözetim altına alınarak televizyondan yayımlanan; fakat kendisinin farkında olmadığı bir kahramanı/kurbanı konu alan *Truman Show* ve gerçek kişilerin acımasızca hazırlanmış düzeneklerle öldürülmesini naklen yayımlayan bir internet sitesinin konu edildiği *öldür.com* (killwithme.com)* filmleri analiz edilmektedir.

Giriş

İletişim teknolojilerinde yaşanan inanılmaz değişim, bir yandan iletişimin doğasında değişiklikler meydana getirirken, diğer yandan medyanın işlevlerini farklı bir boyuta taşımaktadır. Medya, her türlü görsel-işitsel kitle iletişim araçlarını kullanarak haber üretme ve dağıtma işlevinin yanında, bir iktidar aracına dönüşmüştür. Bu dönüşüm insanlara George Orwell ile Aldous Huxley'in öne sürdüğü karşı ütopyaları-dystopiaları¹ (ya da kara ütopya) hatırlatırken, bir yandan da izleyicilerin içindeki teşhircilik ve röntgencilik isteğini gün ışığına çıkarmaktadır. Medya, yeni iletişim teknolojilerinin gücüyle birleşerek, Virilio'nun (2003) deyimiyle bir tür "Tele-Gözetime" dönüşmüş ve bu özelliği sayesinde yeni dünya düzeninin en önemli "gözetim aracı" haline gelmiştir.

Aslında gözetim konusu, yeni iletişim teknolojileriyle ortaya çıkan bir olgu değildir. Çünkü gözetim, toplumsal ilişkilerin oluşmaya başladığı ilk günden itibaren toplumsal de-

* Untraceable ya da killwithme.com adlı film, Gregory Hoblit tarafından 2008 yılında çekilmiştir. Film Türkçe'ye, öldür.com olarak çevrilmiştir.

1. Dystopia (Karşı Ütopya): Ütopyacı (düşte ve düşüncede kurulmuş eşitlikçi, doğru, mutlu ve güzel toplum düzeni) bir eğilim ve amaçla yola çıkıldığında ortaya çıkabilecek olumsuz ve baskıcı bir toplum düzenidir (Bezel, 1984, s. 7).

netimi ve egemenlik ilişkilerini kurmanın ve sürdürmenin başlıca araçlarından biri olmuştur. Gözetim, zamanla teknolojinin sağladığı avantajları da kullanarak, insan yaşamının her alanına nüfuz etmeye başlamıştır. Gözetim olgusunun algılanma şeklini birçok parametre etkilemektedir. Değişimi hızlandıran unsurların başında, gözetimi sağlayan araçların, kapitalist ekonomik sistemin kâr amacına yönelik yaydığı korku kültürüne bağlı olarak, gündelik hayatta güvenliği sağlamanın vazgeçilmez öğeleri olarak görülmesi gelmektedir. Gözetim kültürünün genişlemesine yol açan önemli etkenlerden biri de, insanın içindeki “gözetleme merakıdır”. Gözetim kültürü, medya aracılığıyla bir tür eğlence atmosferi içinde, bireyi bu haz endüstrisinin nesnesi haline getirmekte ve mahremiyet alanını aşındırmaktadır. Böylece, medya izleyicisi olarak birey, bizzat gözetleyen konumuna geçerek, gözetimin “Büyük Birader”i, başka bir deyişle “yeni gözetim oyuncusu” olmuştur. Gözetimin teknolojik oyuncakları, bir yandan herkese bir tür tanrısallık özelliği de bahş etmektedir. Her şeyi görme, bilme ve duyma fikri insanların içindeki röntgencilik hissini doyurmakta ve yüksek düzeyde bir haz tatmini sağlamaktadır (Güven Kesim, 2007).

Bu noktada, gözetimle ilgili temel olarak iki farklı görüş ön plana çıkmaktadır. George Orwell’in 1984 ve Aldous Huxley’in *Cesur Yeni Dünya* adlı eserleri gözetim toplumu konusunda iki ana yaklaşım olarak kabul edilir. Huxley ve Orwell kendi dönemlerinden geleceğe ilişkin dünyayı tasvir ederken, denetim altına alınmış bir toplum modelinden bahsederler. Bununla birlikte, Huxley’in ve Orwell’in gelecek tasvirleri aynı şeye ilişkin değildir.

Huxley’in *Cesur Yeni Dünya* adlı eseri 1932 yılında yayımlanmıştır. Huxley, kitabının 1946 yılında yapılan bir basımına yazdığı önsözde, etkin bir baskı düzeninde kitlelerin zor kullanılmadan yönlendirilip denetim altında tutulacağını; çünkü insanların köleliği sever duruma geleceklerini belirtmektedir (Huxley, 2000).

Orwell ise, 1984 adlı romanında devletin her şeyi denetim altında tuttuğu, en küçük bir aykırılığa ve bireyselliğe izin vermediği, resmi ideolojinin bütün tarihi ve dili kendine göre kurguladığı bir toplum dystopiasından bahseder. Orwell, insanları sürekli gözetleyip baskı ve denetim altında tutan “Büyük Birader” adını verdiği bir metafor geliştirmiştir (2002).

Bu iki karşı ütopya arasındaki temel farklılık, Orwell'in insanları denetim altına alma sistemlerinde dışarıdan gerçekleşecek bir baskıya dikkat çekmesinden, Huxley'in ise denetimin insanın kendi içinden gerçekleşeceğine yönelik inancından kaynaklanmaktadır. Huxley'e göre, insanlar süreç içinde üzerlerindeki baskıdan hoşlanmaya, düşünme yetilerini dumura uğratan teknolojileri yüceltmeye başlayacaklardır (Postman, 1994). Orwell, 1984'te insanların acı çekerek denetlendiğine işaret ederken; Huxley, *Cesur Yeni Dünya* adlı eserinde, insanların hazza boğularak denetlen-diklerine dikkat çekmektedir. Kısacası, Orwell bizi nefret ettiğimiz şeylerin, Huxley ise sevdiğimiz ve haz aldığımız şeylerin mahvedeceğine inanmaktadır (Postman, 1994).

Günümüzde yaşanan küreselleşme süreci, Orwell'in tanımladığı "hapishane kültürü"nü daha fazla hissettirmektedir. Bununla birlikte, insanlar için belki de daha tehlikeli boyutta olanı, Huxley'in tasvir ettiği "hazza dayalı" gözetim şeklidir. Medyanın aracı olduğu sonsuz eğlence dünyası, Huxley'in kâbus senaryosunu beslemektedir. Artık her şey eğlence kültürünün bir aracı haline dönüşmüştür.

Bu bir anlamda bize Huxley'in romanında geçen skopolamini hatırlatmaktadır. Medya insanlar üzerinde, bir tür telkin ilacı olan skopolamin etkisi yaratarak, onları uysal birer vatandaşa dönüştürmektedir. Bunu yaparken de her türlü görüntü anında ve hızlı bir şekilde dolaşıma çıkmakta ve insanlar kendi istekleriyle bu ilacı almaktadırlar. Artık anında görüntü, kişilere koltuklarında otururken başka bir dünya-

* Huxley (2000,16), *Cesur Yeni Dünya* adlı romanında kişilerin röntgenciliğin ve teşhirciliğin benimsenmesini, denetim ve kontrol mekanizmasının arzu edilir kılınmasını, aynı zamanda desteklemesini istemesinin nasıl gerçekleştirileceğinin ipuçlarını vermiştir. Bu ipuçları şunlardır: "Birincisi, çocuk şartlandırma ve daha sonra *skopolamin* gibi ilaçlar yardımıyla sağlanacak ileri bir telkin tekniği. İkincisi, devlet idarecilerine, eldeki herhangi bir bireyi sosyal ve ekonomik hiyerarşide ait olduğu yere atayabilme olanağı sağlayacak, insan farklılıkları üzerine tam gelişmiş bir bilim dalı. (Yanlış görevlerde bulunan insanlar, sosyal sistem hakkında tehlikeli düşünceler besler ve mutsuzluklarını başkalarına bulaştırma eğilimi gösterirler.) Üçüncüsü (her ne kadar ütopyaysa da gerçeklik, insanların kendisinden, sık sık tatile çıkarak uzaklaşma gereği duyduğu bir şey olduğundan), alkol ve uyuşturucunun yerini alacak daha az zararlı ama aynı zamanda cin ya da eroin-den daha fazla keyif verecek bir madde. Dördüncüsü de (bu uzun vadeli bir proje olursa, başarılı bir sonuca ulaştırmak için nesiller boyunca totaliter kontrol gerekirdi), insan ürününü standartlaştırmak ve yönetenlerin görevini kolaylaştırmak üzere tasarlanmış yanılmaz bir öjenik sistemi yaratmak"tır.

nın acısını, sevincini canlı canlı izleme fırsatı sunmaktadır. Kahraman'ın (2007) da dikkat çektiği gibi, bu noktada sorun medyanın izleyicileri aptallaştırmasından çok, izleyicilerin bu tip enformasyonları ne tür bir haz duygusuyla tükettikleridir.

Bu çalışma temelde, modern dünyada her türlü görüntünün, hatta en uçta ölümün bile nasıl seyirlik bir gösteriye dönüşebileceğini irdelemektedir. Çalışmanın genel yaklaşımı, Huxley'in *Cesur Yeni Dünya* adlı eserinde ortaya attığı "karşı ütopya" fikri temel alınarak oluşturulmuştur. Medya ve enformasyon teknolojilerinin, insanların içindeki gözetim arzusunu açığa çıkarmada oynadığı rolü ortaya çıkarmak amacıyla, *Truman Show* (1998) ve *öldür.com* (2008) adlı filmlerin içeriklerine yönelik tartışma ve analiz yapılmıştır. Bunu yaparken, özellikle yüksek teknoloji, gözetim, medya ve bireyin içindeki gözetleme isteği üzerinde durulmuştur.

Enformasyon Televizyonculuğundan Ceset-sever Medyaya

"Görüntü güçlü olduğunda sesi bastırır ve göz, kulağa baskın çıkar. Görüntü yoksa, gerçek de yoktur."

(Ramonet, 2000, s. 31)

Enformasyon teknolojilerindeki değişimle birlikte hayatımıza giren en etkili ve yaygın kitle iletişim aracı televizyon olmuştur. Postman'a (1994) göre, televizyonla ilgili yapılan en önemli saptama "insanların onu izlemesidir". Adına "televizyon" denmesinin sebebi de budur. Adına televizyon denen bu aygıt temel olarak izleyicilerine enformasyon, eğlence ve eğitim sunmaktadır. Bunu yaparken de görüntünün üstünlüğünden yararlanmaktadır. Görüntü bir anlamda izleyicilerinin algılarına çok hızlı bir şekilde nüfuz ederken, bir yandan da gösterilenin içeriğini boşaltmaya başlamış ve izleyicilerin bilme ve anlama yetisini yıkıma uğratmıştır. Bu özellik, aynı zamanda izleyicilerin zihinlerini ele geçirmenin aracı olmuştur. Böylece televizyon, artık bir kitle iletişim aracı olmaktan çok, kitlelerin beynini yıkama aracına dönüşmüştür. Bu dönüşümü Bourdieu şu şekilde tarif eder: "Televizyon, nüfusun çok büyük bir bölümünün beyinlerinin oluşturulmasında bir tür fiili tekele sahiptir." (1997, 23) Tele-

vizyon, eğlence formatını her tür yayının altyapısına gömererek, zihinleri daha kolay ele geçirmektedir.

Televizyonun günümüzde eğlendirici olmanın ötesinde, eğlenmeyi her türlü deneyim temsilinin doğal çerçevesi haline getirdiği görülmektedir. Televizyon bizi dünyayla hep yakın ilişkide tutar; ama bunu bize gülümseyen çehremizin hiç değişmediği bir yüzle yaptırır. Sorun, televizyonun bize eğlendirici temalar sunması değil, bütün temaların eğlence olarak sunulmasıdır ve bu da başka bir sorunu ortaya çıkarılmaktadır. Eğlence, televizyondaki her türlü söylemin üst-ideolojisidir. Neyin gösterildiği ya da hangi bakış açısının yansıtıldığına hiçbir önemi yoktur. Temel yaklaşım, her şeyin bizim eğlenmemiz ve haz almamız gözetilerek sunulmasıdır (Postman,1994). Bu eğlence çevresi bir yandan da kişilerin gerçeklik algısını değiştirmektedir. Çünkü dünya artık her şeyin yapay olarak kurgulandığı bir tiyatro sahnesine dönmüştür. Siyaset, kitle halindeki tüketimin içinde sergilenmektedir. Televizyon belgesellerinin formatı bile artık eğlence programlarına benzemektedir; gazetecilik ise realite ile fiksiyon arasında sallanıp durmaktadır. Gerçek şahıslar melodram kahramanlarına indirgenmiş, buna karşılık fiksiyon karakterler insanların zihninde “reel” kişiler mertebesine yükselmiştir. Her şey bir anda olup bitmektedir ve herkes dünya sahnesinde meydana gelen olayları aynı anda izleyebilmektedir (Sedar, 1998). Gerçeklik algısı, görüntü içinde eriyip gitmiştir. Ramonet’in belirttiği gibi, “görüntü kraldır”. Bir tek görüntünün bir sözcüğe bedel olduğu düşünülmektedir. “Görüntü güçlü olduğunda sesi bastırır ve göz, kulağa baskın çıkar. Görüntü yoksa, gerçek de yoktur.” (2000, 31)

Aslında, hayat bir anlamda izleyiciye gerçek olmayan fantastik bir eğlence, bir oyun gibi sunulmaktadır. Bu yaklaşım, izleyicilerin gerçeklik algılarını aşındırmakta ve neyin gerçek neyin gerçek olmadığına yönelik karmaşa yaşamalarına neden olmaktadır. Sözü edilen küresel seyir sistemi incelendiğinde, tarihsel olarak iki önemli olay göze çarpar. Bunlardan birincisi, Lady Diana’nın cenaze törenidir. Ramonet (2000), Lady Di’nin cenaze törenini dünya ölçeğinde psikolojik dram ve duygusal bir küreselleşme olgusu olarak betimler. Bu olay dünya ölçeğinde yaşanan ilk medyatik olaydır. Bir anlamda “küresel bilgi çağına” girdiğimizin ilk canlı örneğini oluşturmaktadır. Medyada anında enformasyon ulaş-

tırma dönemi bu olayla birlikte başlamıştır. Medya, bu anında yayın formatıyla kendi kendini uyarıp, izleyiciyi baş döndürücü bir şekilde aşırı enformasyon sarmalının akıntısına bırakmaktadır. Sözü edilen aşırı enformasyon sarmalı, Körfez Savaşı sırasında daha da üst boyutlara ulaşmıştır. Uğur'un (2003) belirttiği gibi, Körfez Savaşı iletişim faaliyetlerinin günümüzde kazandığı can alıcı konumunu gözler önüne sermektedir. Körfez Savaşıyla birlikte ilk kez insanlık, ölümü canlı yayında izlemeye davet edilmiştir. Aslında burada trajik olan, izleyicilerin bu daveti büyük bir heyecan ve merakla karşılamış olmalarıdır. Uğur bu heyecanı şu şekilde tarif eder:

“Arenada, savaşı gladyatörlerin güvenliğine sığınarak izleyen arsız Romalılar gibiydik, hepimiz. Evlerimizin konforuyla sarmalanıp, sıradan günlerin heyecansızlığını kırmayı vaat eden ekranın karşısına geçtik. İnsani, ahlaki kaygılarımızı askıya aldık. Bize, küçük ürperişler yaşama olanağı sunan o müstehcen canlı yayın lezzetine kendimizi bıraktık. Birileri ‘bizim için’ ölümün ortasına yerleşmiş; oradan, bize anında haber geçiyorlardı. Sanki ‘biz oradaymışız gibi.’ ” (Uğur, 2003, s. 13).

Özetle televizyon, iletişimle ilgili her şeyi değiştirmiştir. Artık televizyon, savaşları bile canlı yayınla naklen oturma odalarına taşımıştır. Bu süreç, Vietnam Savaşı'na ait görüntülerle başlamış, Körfez Savaşıyla birlikte artık naklen savaş dönemine geçilmiştir. Başkan John F. Kennedy suikastı, Neil Armstrong'un ayda yürüyüşü, Challenger Uzay Mekiği'nin infilak edişi, San Francisco depremi, Oklahama City'ye bombalı saldırı, Columbine Lisesi'ne düzenlenen silahlı saldırı ve 11 Eylül... Bütün bu olayların ortak özelliği, televizyon aracılığıyla yaşanan her anın naklen iletilmesidir (Gökdağ, 2001).

Fakat bu tanıklık, oturma odalarında, koltuklarında oturup savaşı seyreden izleyicilerin “gerçek savaş algısını” dar-madağın etmiştir. Gerçek savaşın şiddetine ve acımasızlığına ait duygular ve düşünceler ışık hızıyla ulaştırılan görüntüler içinde kaybolmuştur. Gerçek savaş da birden izleyicilerin sergilenen şiddetten aldıkları keyif içinde eriyip gitmiştir. Artık gerçekliğin yerini, sahnelenmiş gerçeklik almakta ve televizyon da bu işlevin yerine getirilmesinde önemli bir araç olma rolünü üstlenmektedir.

Truman Show: “Simüle Edilmiş Yaşam”

Peter Weir tarafından 1998 yılında çekilen *Truman Show* filmi ciddi bir medya eleştirisi yapmasının yanı sıra, Huxley’in yeni dünya düzenine yönelik saptamalarını da içeriğine taşımaktadır. Huxley *Cesur Yeni Dünya* adlı eserinde, insanlara büyük bir haz veren ve gerçek dünyayı unutturan gösteri dünyasının yol açabileceği sorunlara yönelik kaygılarını dile getirmektedir.

Bu bağlamda *Truman Show*, yaşamın bütünüyle nasıl estetize edilebileceği hakkında tartışma açan bir filmidir. Bir hayatı başından sonuna değin bir “proje” olarak ele alıp kurgulayan film, hayatın her saniyesinin canlı olarak verilmesi üzerine kuruludur. *Truman Show*, bir insanın daha anne karnından itibaren yaşamının bütün dünyayla paylaşılmasına dayalıdır. Filmde kahramanın dışında her şey ve herkes kurgunun bir parçasıdır. Tek gerçek, filmin kahramanı Truman Burbark (Jim Carry)’dır. İngilizce *true-man* “gerçek adam” anlamına gelmektedir ki, burada isim üzerinden gerçek ile simülasyon arasında ironik bir geçiş sağlanmaktadır (Brearley ve Sabbadini, 2008). Bununla birlikte *Truman Show*, izleyicilere gerçeğe saplantılı bir biçimde yaklaşma arzusunu yerine getirmeyi vaat etmektedir. *Truman Show*’un yönetmeni Christoff (Ed Harris) bu şiddetli gerçekliğe niye ihtiyaç olduğunu şu şekilde açıklar: “Oyuncuların bizlere televizyonda sahte duygular vermesinden sıkıldık artık. Görkemli sahne gösterilerinden ve özel efektlerden bıktık. İçinde yaşadığı dünya bazı açılardan bakıldığında sahte olsa da, Truman’ın kendisinde yapay olan hiçbir şey yok. Ne senaryo ne replik kartları. Her zaman Shakespeare olduğu söylenemez; ama gerçek. O bir hayat.”

Truman Show’un geçtiği yer, Seahaven Adası da kahramanı gibi gerçek olamayacak kadar mükemmeldir. Adanın içindeki her şey ve herkes aşırı düzenli ve yapaydır. Bu mükemmellik filme, aşırı dostça gülümsemeler, abartılmış ki-barlık, zorlama espriler ve şakalarla yansır. Film bir anlamda, Truman’ın hayatıyla izleyicilere bir mutluluk yanılsaması sunmaktadır. Bu yanılsama izleyicilere her gün belli dozda verilir. Yanılsamanın temelleri güvenli bir yaşam modeline dayanmaktadır. Bu model, saygı duyulan ve çekici bir eşi, konforlu ve bahçeli bir evi, iyi bir arkadaşı ve herkesin gü-

lükslediği bir hayatı kapsar (Mercadante, 2001). Bu tipik bir Amerikan rüyasıdır. İzleyiciler bu rüyaya her gün biraz daha bağlanırlar. Merakla, doğduğu andan itibaren beraber oldukları Truman'ın hayatındaki gelişmeleri izlerler. Birden beklenmeyen bir şey olur ve Truman bu yapay dünyanın farkına varır. Yapaylığa yönelik farkındalığı artıkça da öngörülemeyen davranışlarda bulunmaya başlar. Onun gibi, program yapımcısı (Christoff) da kontrol dışı hareketlerde, hatta onu yok etmeye varacak davranışlarda bulunur. Truman, yaşadığı bütün her şeyin bir kurmaca olduğunu fark ettiğinde kendi gerçekliğini sorgulamaya başlar. Bu sorgulama sırasında acı çeker. Ama en önemlisi, izleyiciler bu sorgulamayı da hâlâ büyük bir heyecanla hayatlarının en önemli olayı ve şovu olarak izlemektedirler. Truman'ın gerçekleri anlamaya başlamasından sonra, gerek seyirciler gerek Truman'ın kendisi bu şovu bitirmeyi seçebilirdi. Şovu bitirmeyi kimse istemedi; bunun gerisinde ne gibi gerekçeler yatıyor olabilirdi?

Filmde panoptik gözü temsil eden programın yapımcısı Christoff, bu sorunun cevabını filmin içinde şu şekilde verir: “İnsanoğlu kendisine sunulan dünyanın gerçekliğini kabul eder. Cevap bu kadar basit.” Bunun da ötesinde, aslında kimşenin onu yargılayabilecek durumda olmadığına inanır. Çünkü bir anlamda herkes bu sanal oyunun bir parçasıdır. Yani herkes suçortağıdır. Bu nedenle de asla kendini suçlu hissetmemektedir. Çünkü o Truman'a normal bir hayat yaşama şansı verdiğine inanır. Ona göre aslında kötü olan, insanların birbirlerine kötülük yaptıkları, “gerçek dünya” olarak nitelendirilen, yaşadığımız dünyanın kendisidir. Bu nedenle, ideal ve herkesin mutlu olarak yaşayabileceği dünyanın, Seaheaven Adası gibi olması gerektiğine inanır.

Truman finalde yaratıcısını yok etme pahasına, hatta milyonlara neşe ve umut vermeyi sona erdirmek pahasına, bu kurguya son vermeyi tercih etmiştir. Bu tercihi yaparken Truman, tanımadığı başka bir dünyaya gidiyor olmanın verdiği endişe ve korkuyu da içinde taşımaktadır. Mutluluklar ülkesini terk ederek risk almaktadır. Günümüzde televizyon ve internet teknolojileriyle yoğun bir biçimde sarmalanmış olarak yaşayanlar küçümsenmeyecek orandadır. Gününün önemli bir bölümünü başkalarının hayatlarını izleyerek ya da sanal alanda onlara dahil olarak geçiren kişiler için de benzer kaygılar geçerlidir. Bu kişiler de gerçek dünyayla

yüzleşmekten ve en önemlisi içlerindeki o sınırsız izleme arzusunun gerçek dünya düzlemine geçince son bulmasından korkmaktadırlar.

Truman, “çıkış” yazan kapıdan geçtiğinde, her ayrıntısını bildiği dünyayı terk ettiğini, bunun gerçekten ölüm anlamına geldiğini fark etmişti. Öyleyse intihar mı ediyordu? Sah-te bir kimlikten kurtulmanın ve kendisini güvende hissetmenin yollarından biri miydi intihar? Aşırı metaforik bir yorumla, gerçek kimliğe ulaşmak için eskisinin yok edilmesi mi gerekiyordu? Bu durumda intihar, bir tür yeniden doğuş anlamına mı geliyordu? (Brearley ve Sabbadini, 2008)

Fakat bu yeninden doğuş, gerçekten bir özgürlüğe açılan kapı mıdır; yoksa yeni bir tutsaklığın başlangıcı mı? Bunu kestirmek çok güçtür. Ancak *Truman Show*, bizlere medyanın toplum üzerinde yarattığı tutsak alma psikolojisini başarıyla yansıtan ilk örneklerden biridir.

Truman Show filmi, aslında reality şovların öncüsü sayılan Loud ailesinin hikâyesinin bir benzeridir. 1971 yılında çekilen Loud ailesi deneyinde, aile yedi ay aralıksız bir şekilde bir televizyon ekibiyle birlikte yaşamış, süregelen çekim sonucunda 300 saatlik bir film elde edilmiştir. Üstelik bu filmin önceden hazırlanan bir senaryosu yoktur. Bir ailenin yaşadığı dramlar, keyfi anlar hiçbir atlama ve sıçrama olmadan, kesintisiz bir şekilde, “el değmemiş” bir hikâye gibi sunulmuştur. Baudrillard’ın (2003) deyişiyle bu film “brüt (ham, işlenmemiş) bir tarihi belgedir”. Loud ailesinin yaşamına kameralar yerleştirilirken, diğer tarafta kameralardan oluşan bir eve yaşamlar yerleştirilmiştir. Yapımcılara göre Loud ailesi deneyindeki amaç, gerçek bir yaşamın kaydedilmesidir. Ancak bu mümkün olamaz; çünkü her yerinde kameraların bulunduğu bir evde, aile “sanki biz orada değiliz gibi” davranmamıştır.

Bu film televizyonun, insanoğlunun aya ayak basmasını göstermesi kadar önemli bir belgedir; üstelik günlük yaşamımızla ilgilidir. Olayın trajik yönü, filmin çekimi bittikten sonra ailenin darmadağın olmasıdır. Anneyle baba boşanmış, çocuklar ise ciddi psikolojik hastalıklarla boğuşmaya başlamıştır. Sonuçta aile dağılmıştır. Oysa, aile aynı Truman’ın ailesi gibi mükemmel bir aile olarak tanınmıştır. Orta sınıfın üst katmanlarında yer alan, garajlı bir evleri olan, çocuklu bir ailedir Loud ailesi. Baudrillard’ın tabiriyle, Loud

ailesini baştan ölüme mahkûm eden de bu mükemmelliktir. Baudrillard, bu ölümü şu şekilde tarif eder: “Aile, antik çağın kurban törenlerinde yapıldığı gibi, ‘medium’un ya da televizyonun ışıkları altında yüceltilmek ve öldürülmek üzere seçilmiştir.” Loud ailesi, televizyon ekranında görünmeyi kabul ederek kendini ölüme mahkûm etmiştir. “Öyleyse söz konusu olan şey gerçekten bir kurban törenidir. Yirmi milyon Amerikalı seyirciye sunulmuş bir kurban törenidir. Kitale toplumunu anlatan dramatik özelliklere sahip bir törendir.” (Baudrillard, 2003, s. 55-57).

Daha sonraları, *Truman Show* adlı film de benzer bir yaklaşımla yapılmıştır. Evi zannettiği televizyon stüdyosu, aynı zamanda Truman’ın gerçek zannettiği ve bütün yaşamının geçtiği hipergerçektir. Aslında Truman’ı² da Loud ailesini de bu “mükemmellik”, başka bir deyişle “steril hayatlar” öldürmüştür. Çünkü gerçek dünyada bu kurgulanan mükemmellik ya da steril hayatlar yer alamayacaktır. Truman da tıpkı Loud ailesi gibi TV aracılığıyla gerçekleşen bir öldürme eyleminin kurbanı olmuştur.

Ama bu öldürme eylemi zorla sağlanan bir şey değildir. İzleyiciler de kurban da insanların hayatlarının içinde olmayı ve bundan alınan hazzı özgürlüğe tercih etmişlerdir. Özellikle de yüksek teknolojinin sunduğu yapay dünya ve seyircinin isteyerek katıldığı bu tutsaklık, Huxley’in (2000) de ifade ettiği gibi, bir süre sonra hazzı dayalı bir bağımlılık yaratmaktadır. Huxley, kurguladığı karşı ütopyada bu tutsaklığı yaratmanın temel koşulu olarak hükümet tarafından kurulan şartlandırma sistemine dikkat çeker. Televizyon aracılığıyla *Truman Show*’daki gibi kültürel şartlandırmalar yapılmaktadır. Seyir malzemeleri bireysel zevklerden daha çok toplumsal zevklerin oluşturulmasına yöneliktir. Toplumsal zevkler bir anlamda toplumsal istikrarı sağlamaktadır. Zihinlerimiz tıpkı *Cesur Yeni Dünya*’daki gibi şartlandırılmak-

2 Simülasyon, “gerçekle” “sahte” ve “gerçekle” “düşsel” arasındaki farkı yok etmeye çalışmaktadır. Baudrillard (2003) bunu hipergerçek ya da simüle edilmiş bir gerçek olarak tanımlar. Baudrillard’a göre gerçek artık matrisler, minyatür hücreler, bellekler ve komut modelleri tarafından üretilir. Yani gerçek artık sürekli üretilen bir şeydir; varolan bir şey değil. Bu nedenle gerçek artık işlemsel bir şeye dönüşmüştür ve rasyonel olması gerekmez. Bir kökene ihtiyacı yoktur. Bir töz ya da referans sistemiyle hiçbir ilişkisi yoktur. Zaten Baudrillard bir köken ya da geçeklikten yoksun gerçeğin, modeller aracılığıyla türetilmesini hipergerçek ya da simülasyon olarak tanımlamaktadır.

ta ve herkes şartlandırma sonucu oluşan hipnopedya (uyku eğitimi) etkisiyle televizyondan verilen seyirlik malzemelerin etkisine girmektedir. Televizyon, Huxley'in bahsettiği gibi, izleyicilerin kulağına "artık herkes mutlu" mesajını görüntü ve sesle birleştirerek vermektedir. Artık bu uyku eğitimi öyle bir noktaya gelmiştir ki, en uçta yer alan şiddet ve ölüm görüntüleri bile kişilerin bu mutluluk illüzyonuna heyecan katan malzemeler olarak algılanmaktadır.

Şiddet artık bir tüketim malzemesidir. Onun bu noktadaki görevi hayatın "keyif"li unsurlarına "heyecan" ve "renk" katmaktır (Taşkın, 2007-08). Bu bağlamda, Gregory Hoblit'in *Untraceable* (2008) ya da *killwithme.com* adlı filmi, ölümün nasıl keyif ve heyecan duyulan bir gözetleme oyununa malzeme olabileceğini göstermektedir.

"öldür.com": Teknoloji, Medya ve Şiddet Sarmalı

İletişim teknolojileri, ileri teknoloji ürünleriyle beraber inanılmaz bir hızla değişmektedir. Teknoloji ve iletişimin iç içe geçerek kaydettikleri bu değişimin olumlu sonuçları yanında, örneğin şiddet ve şiddete dayalı ilişkilerin iletişim araçlarında teşhir malzemesi olarak kullanılması gibi, kontrol edilemeyen olumsuz sonuçları da ortaya çıkmaktadır. Şiddet artık kendisini her türlü iletişim aracından dışarı sunabilmektedir ve kendi seyircisini yaratarak yeni bir merak alanı oluşturmaktadır. Bu bağlamda üzerinde durulması gereken nokta, şiddetin günümüzde teknoloji ve medya ile yoğun bir işbirliği içinde ve akıl almaz derecede çoğalan kitle iletişim araçlarıyla yürütülüyor olmasıdır (Çakır, 2007-08). Bu bağlamda, çalışmada konu edilen Gregory Hoblit'in *Untraceable* (2008) ya da *killwithme.com* adlı filmi, baştan sona yüksek teknoloji, medya, şiddet ve gözetim kavramlarına vurgu yapmaktadır. Filmde yüksek teknoloji ilk dakikalardan itibaren hissedilmektedir; filmin kahramanı olan FBI özel ajanı Jennifer Marsh'ın (Diana Lane) neredeyse insanlaşmış arabası bizlere filmin, Huxley'in *Cesur Yeni Dünya Düzeni*'nde konu ettiği, fütüristik dünya düzenine benzer bir boyutta geçtiği hissini vermektedir. Film, Marsh ve çalışma arkadaşı Griffin Dowd'un (Colin Hanks) yaptıkları işle ilişkilidir. Marsh ve Dowd yeni dünya düzeninin yeni suçlularını

tespit etme işiyle uğraşmaktadır. Yani internet üzerinden gerçekleşen suçlar üzerinde çalışmaktadırlar. Marsh her gece çalışma arkadaşı Dowd'la beraber FBI'nın Portland'daki bürosundan internete girip kredi kartı dolandırıcılarının, pedofillerin ve diğer cinsel sapıkların izini sürmektedir. İnternet üzerinden yapılan her türlü işleme anında ulaşabildikleri canlı canlı gösterilmektedir. Böylece film izleyicilere, gündelik hayatta internet üzerinden yaptıkları her türlü işlemle kontrol altında oldukları mesajını vermektedir. Günlük yaşam içinde kişiler, kullandıkları her tür teknolojiyle aslında bir iz bırakırlar ve zaten bunun da farkındadırlar; ancak, teknolojinin cazibesi bir tür bağımlılık da yaratmakta ve kişiler gönüllü olarak gözetime dahil olmaktadır.

Teknolojinin hâkimiyeti, artık ilan panolarından otobüs duraklarına, metro kartlarından köşe başı bildirilerine, arabaların ön camındaki silecek böceklerinden reklamlara, kredi kartlarından haykıran radyolara, günlük gazetelerden, robot bilgisayarlara kadar, satın aldığımız ve baktığımız her şeyde hissedilmektedir. İnsanların günlük hayatı bir tür teknolojik kuşatma altındadır. Chomsky'nin tanımıyla, "her köşede incelikli bir saldırıya maruz kalınmaktadır" (1995, s. 7-8). Bu maruz kalma durumunun bir başka boyutu *öldür.com* adlı filmde incelikli olarak konu edilmektedir. "Yaptığınız hiçbir işlemde yalnız değilsiniz", dolayısıyla yaptığınız her şey kayıt altındadır. Filmde bir internet dolandırıcısının yakalanma sahnesinde bu açık bir şekilde verilmektedir. Marsh, internet üzerinden bir kredi kartı suçlusunu yakalarken nerdeyse onun hangi saatte nefes aldığını tespit edecek kadar yakınında olduğu mesajını verir. Bu yeni dünya düzeninde suçlular da, suçluları tespit edenlerle aynı araçları kullanırlar. Herkes birbirini görebilir. Suçu işleyen de, suçluyu yakalayan da... Staples'in (1997) deyiimiyle, bu herkesin "sürekli görünürlük" durumunda olmasına neden olmuştur. Sürekli görünürlük durumu, yaşadığımız "kötü dünyada" insanları kötücül olan her şeyden kurtaran şeydir de aynı zamanda. Çünkü şiddet, her an yanı başımızda, nereden geleceği ve neden yapıldığı belli olmayan bir tehdit olarak konumlandırılmaktadır.

Günlük hayata egemen olmaya başlayan şiddet algısı, merkezi Amerika olan ve oradan dünyaya yayılan korku kültürünün bir sonucudur. Bu kültürün temelinde, insanın gün-

delik yaşamını tehdit eden yok edici güçlerle kuşatılmış olduğu inancı vardır. Gerçeği bilimkurgudan ayıran çizgi gide- rek belirsizleşmektedir (Furedi, 2001). Film, tam da bu nok- taya yönelik bir örnek üzerinden kurgusunu geliştirir. İnter- net üzerinden aşırı şiddet görüntüleri yayımlayan bir site tespit edilir. Filmin kahramanları, suç amaçlı faaliyete ge- çen bu web sitesinin -killwithme.com- nereden yayın yaptığı- nı ve yayını yapan kişi ya da kişileri belirlemek üzere hare- kete geçerler. Sitenin, ziyaretçileri üzerinde şok etkisi yara- tan bir atmosferi vardır. Siteyi hazırlayanlar, yapışkan bir fa- re tuzağına küçük bir kedi yavrusu bağlamıştır ve ziyaretçi- ler bu kedi yavrusunun kamera önünde yavaş yavaş ölümü- nü seyretmekle kalmayıp, bunu herkese duyurmaya çağırıl- maktadır. Şiddet, kendisini canlı olarak internet ortamında seyirciye açmıştır. Bu sahne, şiddetin teknoloji ve medya araçlarıyla nasıl bir seyirlik eğlenceye dönüştürülebileceği- ne yönelik yeni örüntüsünü açıkça ortaya koymaktadır. Tu- zak ve fare, metaforik olarak siteye bağımlı hale gelen her zi- yaretçinin düşeceği durumu sembolize etmektedir. Fare as- lında izleyicileri temsil etmektedir; bu şölende yer almak is- teyen herkes fare gibi kapana yakalanmaktadır. Fakat bu ka- panı kuramı yakalamak o kadar kolay olmayacaktır. Çünkü kullanılan ileri teknoloji, aynı zamanda kendisini saklama özelliğini de vermektedir. Filmde killwithme.com adlı bu si- te, filmin kahramanları tarafından kapatılmaya çalışılmakta- dır; ancak, teknolojiye dayalı oyunlara son derece hâkim olan site sahibi onu yeniden başka biçimlerde aktif hale ge- tirmektedir. Sitenin hangi ülkeden yönetildiği tespit edile- memektedir. “Oslo’dan İstanbul’a” birçok ülkeden yönlendi- rilme ihtimali vardır. Ancak, ortada bir gerçek vardır ki, o da site sahibinin, her kimse, yerel ve ilgi çekmek isteyen birisi olduğudur.

Marsh sitenin kapatılamama durumunu filmin içinde şu şekilde açıklamaktadır: “Site kapatılamıyor. Sitenin IP adre- si sürekli değişiyor. Site sürekli olarak kendisini kapatıp başka bir sunucudan yeni bir adres alıyor. Sitenin bir kopya- sını, aldığı yeni adrese atıyor. Bilgisayar ismini silip güven- li, yeni bir IP adresi sağlıyor. İnternette binlerce sahte sunu- cu var. Kurbanları da yakın zamanda bitmeyecektir. O kadar çabuk ulaşıyor ki sitesine, kendi sunucusu bile olabilir. IP’sini sürekli blokluyoruz; ama başka bir sunucuda kopya-

sı çıkıp duruyor.”

Öyleyse internet kimindir? Filmde gelinen bu nokta, internetin sahibinin kim olduğuna yönelik tartışmaları hatırlatmaktadır. İnternet aslında sahipsiz bir yerdir. Söz konusu teknolojiler ve bağlı oldukları iletişim teknolojileri modern dönemin zaman-mekân olgusunu dönüştürmüştür. Bu bağlamda, internet teknolojileriyle değişen zaman-mekân olgusuna değinmek faydalı olacaktır.

Temelde insanın ötekilerle iletişimi, aynı uzam ve aynı mekânda olduğu için yüz yüze etkileşimi içerir. Ne var ki, çağdaş dünyada toplumsal ilişkiler ve toplumsal sistemler zaman ve mekâna yayıldığı için fiziksel olarak orada olmayan ve giderek daha uzakta olan ötekilerle ilişki kurarız. Zaman ve mekândaki bu uzaklaşma yeni iletişim ve ulaşım biçimleriyle kolaylaşmıştır. Bu yeni iletişim araçları televizyon, telefon ve bilgisayar gibi ağırlara dayanan iletişim araçlarıdır. Özellikle zamanın uzakta olmasına şöyle bir örnek verilebilir: Bir web sayfasındaki bilgi kişinin o siteyi ziyaretinden hemen önce yüklenmiş ve daha sonra kullanılmak üzere kaydedilmiş olabilir. Ama siteyi ziyaret eden kişi o anda söz konusu bilgiye ulaşacaktır. Giddens, böyle bir uzaklaşma nedeniyle mekânların giderek fantazmagorik hale geldiğini ileri sürmektedir. Bu durum rüya benzeri, fantastik ve seyirlik yeni tüketim araçlarıyla uyum halindedir (Aktaran Ritzer, 2000). Yeni iletişim biçiminde geçmiş, gelecek ve şimdi birbirinden ayrılmaz. Geçmiş, şimdi ve geleceğin aynı iletime birbirleriyle etkileşim içinde olacak şekilde programlanabildiği bu yeni sistemde, zaman silinmektedir. “Akışlar uzamı ve zamansız zaman, tarihsel olarak aktarılan sunum dizgelerinin çeşitliliğini aşan ve içeren yeni bir kültürün, kurguyla inanç haline gelen gerçek sanallık kültürünün maddi temellerini oluşturur” (Castells, 2002, s. 215).

Bu sanallık kültürü içinde zamansal mesafeler ortadan kalktıkça bilgisayar ve iletişim teknolojileri artık bir makine veya bir teknoloji aracı olmaktan çıkıp, Virilio’nun (2003) tanımıyla otomatik bir görme makinesi haline gelmektedir. Böylece dünya, “anında duy” döneminden “anında gör” döneminin aşırı teşhirciliğine sert bir geçiş yapmıştır. Bundan böyle, istesek de istemesek de, insanlar-arası her ilişki, her iletişime geçiş, her bilişsel girişim, bizleri küresel hale getiren bir optik yer değiştirmenin gayri meşru şiddetine ortak

edecektir (Virilio, 2003, s. 70-71).

Şiddetin aşırı teşhirciliğe varan boyutu, Gregory Hoblit'in *öldür.com* adlı filminde aynı sertlikte ortaya konmuştur. Bu sertliğin ilk belirtileri filmin kahramanlarının (Marsh ve Dowd) bir türlü tespit edemedikleri siteden canlı bir ölüm olayının gösterilmesiyle başlamaktadır. Seyirlik şiddet gösterisi, killwithme.com adlı siteden canlı olarak yayımlanmaya başlar. Aslında filmin ilk sahnesinden itibaren aşırı bir şiddet atmosferi kendisini hissettirir. Site ekranında çıkan yazı olayı özetler gibidir: Siteyi ne kadar çok kişi ziyaret ederse sitede canlı ölüm o kadar çabuk gerçekleşecektir. Katilin bu ölüm sitesinin ismini izleyenlerin beynine işleme yöntemi ise, sitenin adını kurbanın göğsüne kazımasıdır. Artık killwithme.com sitesi sanal alanın yeni oyuncaklarından biri olmuştur. Sanal ortamda gerçek kurbanlar üzerinden oynanan bir oyundur bu. Öldürülmek üzere seçilen kurbanlar için her seferinde farklı düzenekler kurulur; ölümün süresi siteye giren kişilerin sayısına bağlı olarak belirlenir. Ölümün süresi kurban olarak seçilen kişinin ne kadar merak uyandıracığına bağlıdır; başka bir deyişle, örneğin kişi popülerse, daha çok merak edileceği ve daha çok kişi siteyi ziyaret edeceği için daha kısa sürede ölecektir. Ölüm sadece bir katilin, yani sitenin sahibi Owen'ın (Joseph Cross) sorumluluğunda değildir. Kurbanın ölümü gerçekleşikten sonra sitede beliren yazı adeta ölümün sanıklarının işaret eder gibidir: "Tüm desteğiniz için teşekkürler."³

Owen, killwithme.com sitesini yeniden kullanıma açtığında meraklı izleyiciler yeni bir cinayeti izlemek için büyük bir heyecanla beklemektedirler. Her seferinde siteye girenlerin sayısı artmakta ve sitenin popüleritesi bir salgın gibi yayılmaktadır. Ziyaretçi sayısı, ikinci canlı ölüm yayınında da 3. Siteyi ziyaret edenler, ölümleri bir reality show gibi izlerlerken, olayın toplumsal arka planına yönelik herhangi bir sorgulama içine girmemektedirler. Siteyi kuran kişinin kim olduğu, neden bu tür bir aşırı şiddet eğilimi içinde olduğu, sitedeki canlı ölüm olaylarının nereye varabileceği ya da kendilerinin bu işe aktif olarak dahil olmalarının vicdani boyutlarını hiç sorgulamamaktadırlar. Sonuçta bu bir oyundur ve kurbanları gerçek de olsa, ölümden alınan haz o an için bütün duygulara galip gelmektedir. Oysa, olayın perde arkası oldukça trajiktir. Katil aslında medyada ölümü canlı olarak yayımlanan bir profesörün oğludur. Babası intihar etmiş ve intihar anı canlı olarak yayımlanmakla kalmamış, videosu defalarca televizyon kanallarında dönmüştür. Owen, medya ve teknolojinin yarattığı bir kurbandır ve yine aynı teknolojilerle, babasının ölümünü yayımlayanlardan öç almaktadır. Seçtiği kurbanlar da bu olayla direkt ya da dolaylı olarak ilişkilendirildiği kişilerdir.

ha da artmıştır. Çünkü artık bu canlı ölüm oyunu, sadece internet üzerinden değil, cep telefonundan ve hatta televizyondan izlenebilecek duruma gelmiştir. Sitenin hızla popülerleşmesi ve gerçek bir ölümü izlemeye yönelik bu derecede bir ilginin oluşması, Huxley'in *Cesur Yeni Dünya*'da yaptığı çıkarımları akla getirmektedir. İnsanlar, düşünme yetilerini altüst eden teknolojilere bağımlı hale gelmekte ve hazza dayalı tutkularının esiri olmaktadır.

Öldür.com sitesinde canlı bir işkence ve ölüm gerçekleşmektedir; olay ciddi bir güvenlik sorunu olması yanında, önemli bir medya olayıdır da. Bu tip durumlarda genel olarak medyanın beklentisi, bir basın toplantısı düzenlenmesi ve kamuoyu yaratılması yönündedir. Sitede ikinci kurbanın görüntüleri yer almaya başlayınca, beklenen basın açıklaması yapılır.

Basın açıklaması polis şefinin ağzından şu kelimelerle dökülür: "Bir hafta içinde şehirde barbarca cinayetler işlendi. Katilin dizayn ettiği şekliyle, siteye ne kadar çok kişi girerse, kurban o kadar çabuk öldürülmüş oluyordu. Milyonlarca Amerikalı siteyi ziyaret etti ve bunun bir düzmece olduğunu düşündü. Ama maalesef öyle değildi. Şu anda seçilen kişinin hayatı tehlikede. Kurban, çocuk sahibi ve sevilen bir koca. Bizden birisi yani. Şu an gördüğü işkence akla sığmayacak derecede zalimce; siteyi kapatmak ve suçluyu adalete teslim etmek için elimizden geleni yapıyoruz. Bu arada herkesten siteye girmemesini istiyoruz. Ne kadar az insan girerse o kadar uzun süre araştırıp suçluyu yakalayabiliriz. Siteyi ziyaret eden her Amerikalı cinayetin ortağı sayılır. Cinayetin silahı sizsiniz!"

İnternet ve diğer iletişim araçları gerçeklik kavramının zeminini kaydırmakta, gerçeklik algısını farklı bir boyuta taşımaktadır. Dolayısıyla izleyenler oturma odalarında savaş görüntülerini izlerken ne hissediyorlarsa, benzer duygularla, killwithme.com'u izliyorlar ve gerçek ölümün ne olduğuyla ilgili bir karmaşa yaşıyorlar. Bu karmaşa filmde çok güçlü bir şekilde işlenmiştir. Çünkü ikinci kurbanın ölümü birinciden daha hızlı bir şekilde gerçekleşiyor. Yapılan basın toplantısı insanların merak duygularını daha da artırıyor. Bir anlamda basın toplantısıyla sitenin reklamı yapılmaktadır. Üstelik Marsh'ın belirttiği gibi, kimse yanlış bir şey yaptığını da düşünmemektedir. Çünkü düşünmeleri için ortada

bir neden de yoktur. Yalnızca bir siteyi merak ediyorlar. Bir şeye “bakıyorlar”. Yabancıların sevişmesini izliyorlar, bir gazetecinin kafasının kesilişini izliyorlar. Medya ve internet, toplumu nasıl bir düzleme taşımaktadır? Yine film içinde Dedektif Eric Box’un (Billy Burke) FBI Özel Ajanı Jennifer Marsh’a (Diana Lane) sorduğu soru bu anlamda oldukça manidardır: “Dünya ne zaman bu hale geldi?”

Dünya çok hızlı bir şekilde bu hale gelmiştir. Ancak, bu-
radaki tek suçlu teknolojinin kendisi veya medyanın kendisi midir? Sanallaşma, gösteri ve gözetleme gibi eğilimlerin merkezi önem kazandığı günümüz kitle kültüründe, eğlence programı ardından gelen savaş görüntüleri, bilgi ve eğlencenin iç içe geçişi, ikisinin arasındaki sınırın belirsizleşmesine yol açmaktadır. Reklamla haberin iç içe geçtiği, herhangi bir tüketim nesnesini dramatik bir başka olayla birleştirme mantığı, olayın etkisini nötralize etmekte ve birbirlerinin yerine ikame edebilen görüntüler arasındaki anlam farkını azaltmaktadır. Böylece, gerçek olgular arasındaki anlam farkını da belirsizleştirmektedir (Çakır, 2007).

Artık gerçekliğin yerini sahnelenmiş gerçeklik almaktadır. Ramonet’in sorduğu gibi: “Gerçek, benim ekranda ölürken gördüğüm sanal bedenin gerçeğinde mi? Ya da gördüğüm şeyin bende uyandırdığı gözyaşlarının maddeselliğinde mi? Öyle ya da böyle, durumun karmaşıklığı apaçık ortada; insanlar bundan böyle kolaylıkla şöyle düşünebilmektedir: Mademki dökülen gözyaşları gerçek, öyleyse buna neden olan olay da gerçektir. Heyecanın yarattığı bu iki şeyi birbirine karıştırma durumu, heyecanın kendisinden daha denetlenemez bir şeydir.” (Ramonet, 2000, s. 52)

Günümüzde yaşanan gerçeklik bir boyutuyla, artık insanların denetiminin mümkün olamayacağı bir noktaya ulaşmıştır. Başka tür bir gerçekliktir yaşanan, başka bir boyutta, dayanakları başka tür bir hayata göre belirlenmiş ya da tamamen bilinen kuralların dışında!.. Kuralsızlığın kural olduğu bir gerçekliktir yaşanan...

Üstelik bu yitirilen gerçeklik duygusunu medya da pekiştirmektedir. Gösteri ve gözetleme kültürünün uzantısı olarak medya söylemlerine yapışık olan sembolik şiddet, sistemin yapısına içkin olan şiddetle örtüşmektedir, onu beslemektedir. Üstelik burada kime şiddet uygulandığının ya da kimin izlendiğinin hiç önemi yoktur. İsimler, kimlikler öne-

mini yitirmiştir. Önemli olan gösteri ve bu gösterinin rakamlarıdır.

öldür.com filminin içinde, eylemlerini gösteriye dönüştüren ölüm sitesi ve bu gösteriye yönelik ilginin çok yüksek rakamlara ulaşması, Katil Owen'ın Ajan Marsh'ı kaçırmasıyla doruğa ulaşmıştır. Ajan Marsh ve Owen arasındaki diyalog aslında bu önemsiz hale gelen kimliklere gönderme yapmaktadır. Owen, Marsh'a bunu şu şekilde ifade eder: "Sen ve birlikte çalıştığın arkadaşların istediğiniz kişilere canınız ne isterse söylüyorsunuz! Kimi incittiğinize bakmadan."

Filmde aslında kendisi de bir kurban olan Owen'a yaklaşmamızı sağlayan şey, onun finalden bir önceki sahnede Marsh'ı öldürmeye hazırlandığı sırada bu cinayetleri niye işlediğine dair sözlerdir:

"Sadece bana yapacakları şeyi sana yapıyorum. Ama uzun süreliğine değil. Çünkü yakında infaz canlı olarak televizyonlara gelecek. Bilgisayarlarımıza, telefonlarımıza, el cihazlarımıza ve fazla pahalı da olmayacak. On dolara falan olacak. Kameranın gözleri aynı anda, aynı şeyi izliyor olacak. Kocaman mutlu bir aile. Sizlere bunları getiren kişi önemli değil. Sponsor bulmakta da zorluk çekmeyeceğim. İzleyenler seni yavaş ya da hızlı öldürecekler. Üstelik bir de para verip, bir insanı öldürürken izliyorlar nasıl olsa. Sanırım bu sefer hızlı olacak, hem de çok hızlı." Owen, Dedektif Marsh ölürken son olarak şunu söylemiştir: "Bana en iyi izleyici rakamlarını veriyorsun." Bu son cümle, medya ve teknoloji işbirliğinin nasıl kontrolden çıkabileceğini ve aşırı şiddetin normalleştirilerek kolayca bir seyirlik malzemeye dönüştürülebileceğini göstermesi açısından oldukça çarpıcıdır.

Canlı yayında ölümle ilgili en tartışmalı olaylardan birisi, 1998 yılının Kasım ayında Doktor Kevorkian'ın medya sahnesindeki ölümcül vuruşunu yaptığı tarih olmuştur. CBS'in meşhur "60 Dakika" programının yapımcısı Mike Wallace, bir ötanazi seansını yayımlamak gibi, ortaya dâhiyane bir fikir atmıştır. Medyatik popülizmin doruklarında gezinen Bay Ölüm de yayını kabul etmiştir. Thomas Youk adlı bir hastanın, vücuduna enjekte edilen zehrin etkisiyle yaşama veda edişini kaydettiği videoyu Kevorkian, CBS'e yollamıştır. 22 Kasım Pazar günü yayımlanan "TV'de ölüm" adlı video 15 milyon kişi tarafından izlenmiştir. Bu olaydan sonra medya dünyasında bir süredir klişeleşen etik-reyting-kâr üçlüsü ko-

nusunda tartışmalar başlamıştır. Yani, insanlar ölürken onları videoya çekip bunu bir sürü yabancıya göstermeli midir? Evet, belki bazılarımız böyle bir program başlayınca televizyonlarını kapatıyor; ama ya kapatmayan 15 milyon? Tabii bütün bunların ötesinde, bir insanın ölümü üzerinden para kazanan bir TV kanalı reyting uğruna daha ne kadar ileri gidebilir? (Arsan, 1999) Söz konusu örnek, artık önü alınamayan medyatik ölümlerin başlangıcıdır. Bunların en sonuncusu ise Saddam'ın idam anına ait görüntülerdir. Darağacı görüntülerinin hem televizyon hem internet üzerinde milyonlarca kişi tarafından izlenmesi, hem de cep telefonu kayıtlarının cepten cebe yayılması, insanın ölüme ve idama olan gizli ilgisini de bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Yüzlerce arama motoru içinde Google'da yer alan çok sayıda klip-ten sadece biri 12.3 milyon kişi tarafından izlenmiştir. İnfaza bu denli merak, tartışma konusu olurken, Batı Ontario Üniversitesi'nden Prof. Tim Blackmore, bunu tarihe tanıklık etme hissine bağlıyor. Blackmore, tüm öğrencilerinin 2002'de *Wall Street Journal* muhabiri Daniel Pearl'ün kafasının uçurulması görüntülerini izlemek için ekranlara üşüştü-ğünü hatırlatıp, "Korkunç da olsa fazlasıyla her şeyi izliyoruz. İnsanlar seyirci, gözlerimizle yaşıyoruz. Bu araba kazası gibi iğrenç bir 'cazibe'. Tanığın bakış açısında intikam fantezisi var. İnsanlar hep infazı sevmiştir. İnsanlar tarihin bir parçasına tanıklık ettiklerini hisseder" yorumunu yapıyor. *West Central Tribune* gazetesinden Kathleen Parker, internette milyonların "ölüme tıklamasını", "Ölüme tanık olmaya meraklıyız; çünkü onun hepimizi beklediğini biliyoruz" şeklinde yorumluyor. Önde gelen Batılı yorumcuların infaza bulduğu isim "linç". *Independent* yazarı Robert Fiske, "Saddam'ın linç edilmesi Batı'nın Mart 2003'te başlattığı utanç verici haçlı seferindeki süreçlerini tanımlayan anlardan biri olarak ortaya çıktı" yorumunu yapıp bir arkadaşının görüntüler üzerine kendisine, "Tüm kanlı şeyler müstehcendir" dediğini aktarmıştır. Müslüman dünyada insanları korkunç görüntüleri izlemeye iten neden "ibreti görme, ders alma" düşüncesi olurken, ölümü yayımlayan Batılı sitelerde hava tamamen farklıdır. Bu sitelerden birinde Saddam görüntüleriyle ilgili anons sarsıcı olmuştur: "Güzel bir Saddam filmi seyretmenin tadını çıkarın. Saddam'ı izlemeye bayılıyoruz." (*Radikal* gazetesi, 2007)

Mutman'nın belirttiği gibi: "Tel evizyon, seyir ve boşalmanın iç içe geçerek dış tehdidin, korkunun, rutinin ve çaresizliğin, pasifliğin yol açtığı çıkışsızlığın kanallı edildii bir yola dönüşmüş bulunmaktadır. Aydınlanma ve aydınlanmış cehalet, bilgiç ve dolayısıyla meşru cehalettir; cinayetler, kazalar, açlık, işsizlik, katliamlar, kıyımlar karşısında çaresizliğimizin günlük onaylanması ve aynı anda bunları gördüğümüz için rahatlamamızdır." (Aktaran Çakır, 2007-08, s. 173-174)

Filmin final sahnesinde Marsh'ın kendi rozetini tutarak tüm izleyicilere göstermesi, güçlü olanın yine de sistemin kendisi olduğuna yönelik sembolik bir göndermedir. Çünkü, güçlünün her fırsatta kendi gücünü göstermesini gerekli kılan bir dünyada yaşanmaktadır. Bu aynı zamanda Huxley'in belirttiği Dünya Devletinin istikrarının ne olursa olsun devam ettiğine yönelik bir şartlandırmanın izleyiciye sunulmasıdır.

Sonuç

Huxley, ilk olarak 1932 yılında yayımlanan *Cesur Yeni Dünya* adlı eserinde, tek bir dünya devletinden bahsetmektedir. Sözünü ettiği bu dünya devletinin istikrarı ise, biyolojik mühendisliğe dayanarak, insanın tümüyle koşullandırılması yoluyla sağlanmaktadır. Bu koşullandırma, insanların birey olarak yok olmasına ve her şeyin toplumsal bir uzama yerleşmesine neden olacaktır. Huxley, daha 1932'li yıllarda, adına ister kâbus senaryosu diyelim ister bir karşı ütopya, aslında bugünkü dünyanın tam da geldiği noktayı tarif etmiştir. İleri sürdüğü tezin temel dayanağı, bireyin dünya devleti tarafından koşullandırılmasında yatmaktadır. Fakat bu zorla sağlanan ve en önemlisi Orwell'in tarif ettiği gibi dışarıdan sürekli bir denetim ve baskı yoluyla yapılan bir şey değildir. Bu koşullandırma ve denetim sistemleri gönüllülük esasına dayanmaktadır.

Huxleyci kehanette gardiyanlara, kapılara ya da Hakikat Bakanlıklarına gerek yoktur. Bir halk saçma sapan şeylerle eğlendiği, kültürel yaşam, aralıksız eğlence turları şeklinde yeniden tanımlandığı, ciddi kamusal konuşmalar bebeklerin çıkardıkları seslere benzediği ve kısaca halkın kendisi bir izleyici kitlesi, halkın kamusal işleri de bir vodvil temsi-

line döndüğü zaman, artık ulus riskle yüz yüze gelmiş ve kültürün ölümü açık bir olasılık haline dönüşmüş demektir (Postman, 1994).

Bu olasılık artık önemli ölçüde gerçekleşmiştir. Bunu sağlayan en önemli araç ise iletişim teknolojileri, dolayısıyla medya olmuştur. İletişim teknolojileriyle yalnızca zaman-mekân olguları iç içe geçmekle kalmamakta, toplumsal gerçeklik algısı da ciddi bir dönüşüm yaşamaktadır. Televizyonun yayın formatı, internet ve benzeri teknolojilerin görüntüler arasında hızla sörf yapabilmeleri, reklamla haberi, melodramla eğlenceyi iç içe geçirerek, gerçek ile fantastik olan arasındaki farkı bulanıklaştırmaktadır. Başka bir deyişle, farklı bir gerçeklik düzlemine, bir tür “yeni dünya düzeni”ne geçilmektedir.

Televizyon, internet ve benzeri iletişim araçlarındaki görüntü serbestliği, bu teknolojileri “otomatik bir görme makinesi”ne dönüştürmüştür. “Anında gör” döneminin başlamasıyla birlikte, her türlü görüntü bir teşhir malzemesi olabilmektedir. Yalnızca günlük hayatın sıradan görüntüleri değildir dolaşımda olan, acının, tecavüzün, ölümün vb aşırı şiddetin sahnede olduğu görüntüler, en yüksek izleyici/ziyaretçi sayısına ulaşmaktadır.

Ekran aracılığıyla sadistliğe varan şiddet eylemleri yayımlanmakta, izleyici de bu görüntüleri bir röntgenci hazzıyla “gözetlemektedir”. Freud’a göre, röntgencilik ve teşhircilik ayrılmaz bir ikilidir. Teşhircilik, insanın kendi bedeninin parçasına bakmasını içeren oto-erotik etkinlikten kaynaklanır. Bilinçdışında teşhirci olan herkes aynı zamanda birer “röntgenci (voyeur)”dir. Kendini sergileme arzusu ise skopofilik dürtünün⁴ bir değişimidir (Aktaran Pacteau, 2005). Bu bağlamda, kişiler televizyon ve diğer iletişim teknolojilerinin teşhir ettiği başkalarına ait görüntüleri izleyerek, günlük sıkıntılarından, korkularından ve çaresizliklerinden bir tür içe boşalma yoluyla kurtulmaktadırlar.

Şiddet içeren görüntüleri izlemek, birey üzerinde yıkıcı etkiler yaratsa da, gözetimden alınan hazzın sürmesine yönelik karşı koyulmaz bir arzu yarattığı da gözlenmektedir. Kişi bu arzusunun esiri olmakta ve her türlü koşullandırma

4. Skopofilik Dürtü: Başkalarını sevişirken izleme, çıplak resimlere bakma, pornografik film izleme vb. etkinliklerden zihinsel haz alma. Cinsel doyum için bir önkoşul olması halinde cinsel bir sapma olarak değerlendirilir (Pacteau, 2005, s. 181).

sistemlerine gönüllü olarak katılmaktadır.

Özetle şunu söyleyebiliriz ki, “cesur” yeni dünya düzeninde bireyin, kitle iletişim teknolojileri ve dolayısıyla medya aracılığıyla düşünme yetisi dumura uğramakta, acı, şiddet, kan, savaş ve en uçta ölüm bile seyirlik bir eğlence malzemesine dönüşmektedir. Toplumun bir bütün olarak şartlandırılması, bireysel hazlardan çok toplumsal zevklerin yaratacağı “istikrarlı” bir hayat adına bir tür tutulma (hipnopedya) şeklinde gerçekleşmektedir. İletişim teknolojileri ve medya işbirliği insanı yeni bir düşünme ve eyleme düzlemine mi götürmektedir; yoksa, “düşünen insanın” yok oluşuna mı? Bunu ilerleyen zaman gösterecektir.

Kaynakça

- ARSAN Doğru, Esra (1999), "Sevgili Medyatik Ölüm", Medyakronik Akademi,
www.medyakronik.net/akademi/makaleler/makaleler35.htm.
- BEZELİ, Nail (1984), *Yeryüzü Cennetlerinin Sonu*, Say Yayınları, İstanbul.
- BREARLEY, Michael-SABADİNİ, Andrea (2008), "The Truman Show: How's it going to end?", Int J. Psychoanal 89, s. 433-440.
- BAUDRILLARD, Jean (2003), *Simülakrlar ve Simülasyon*, Çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- BOURDIEU, Pierre (2000), *Televizyon Üzerine*, Çev. Turhan Ilgaz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- CASTELLS, Manuel (2002), "Gerçek Sanallık Kültürü", Çev. Kemal Atakay, *Cogito*, Internet: Üçüncü Devrim, Sayı 30, s. 212-217.
- CHOMSKY, Naom (1995), *Medya Denetimi*, Tüm Zamanlar Yayıncılık, İstanbul.
- ÇAKIR, Süreyya (2007-08), "Medya ve Şiddet", *Doğu Batı*, Yıl 10, Sayı 43, s. 161-180.
- FUREDİ, Frank (2001), *Korku Kültürü*, Çev. Barış Yıldırım, Ayrintı Yayınları, İstanbul.
- GÖKDAĞ, Remzi (2001), *Amerikan Medyasında 11 Eylül*, E Yayınları, İstanbul.
- GÜVEN, Sevgi Kesim (2007), *Gözetim Toplumu ve Toplumsal Meşruiyet*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- HUXLEY, Aldous, (2000), *Cesur Yeni Dünya*, Çev. Ümit Tosun, İthaki Yayınları, İstanbul.
- KAHRAMAN, Hasan Bülent (2007), *Kitle Kültürü Kitlelerin Afyonu*, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- MERCADENTE, Linda A. (2001), "The God Behind the Scre-

- en:Pleasantville&The Truman Show”, Journal of Religion and Film, Cilt 5, No. 2.
- ORWELL, George (2002), *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, Çev. Nuran Akgören, Can Yayınları, İstanbul.
- PACTEAU, Francetta (2005), *Güzellik Semptomu*, Çev. Banu Erol, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- POSTMAN, Neil (1994), *Televizyon: Öldüren Eğlence*, Çev. Osman Akinhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- RADİKAL gazetesini (2007), “İnsanlık Kendi Ölümünü Seyrediyor”, 7 Ocak 2007, s. 17.
- RAMONET, Ignacio (2000), *Medyanın Zorbalığı*, Çev. Aykut Derman, Om Yayınevi, İstanbul.
- RITZER, George (2000), *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*, Çev. Şen Süer Kaya, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- SERDAR, Ziyaettin (1998), “Hollywood Postmodernizmi: Yeni Emperyalizm”, NPQ, Bersay Yayıncılık, İstanbul, Cilt 1, Sayı 3, s. 27-41.
- STAPLES, William G., (1997), *The Culture of Surveillance Discipline and Social Control in the United States*, St. Martin's Press, New York.
- TAKIŞ, Taşkın (2007-08), “Şiddet”, *Doğu Batı*, Yıl 10, Sayı 43, s. 161-180.
- UĞUR, Aydın (2003), *Kültür Kıtası Atlası*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- VIRILIO, Paul (2003), *Enformasyon Bombası*, Çev. Kaya Şahin, Metis Yayınları, İstanbul.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

BİRMİNGHAM OKULU

İngiliz Kültürel Çalışmaları

Doç. Dr. Seda Çakar Mengü

Dr. Murat Mengü

İngiliz Kültürel Çalışmaları'nın Tarihsel Gelişimi ve Kuramcıları

Öncelikle, kültürel çalışmalar; toplumsal olguları analiz etme amacına yönelik olarak, psikoloji, sosyoloji, kültürel antropoloji, iletişim, politik ekonomi, film araştırmaları, sanat tarihi ve eleştirisinin yanı sıra, edebiyat, toplum ve medya kuramlarını da içeren disiplinler-arası bir çalışma alanıdır. Dil, cinsiyet, sınıf, ırk, etnik köken, milliyet, ideoloji gibi unsurlar, yapılan çalışmalarda başlıca kriterlerdir. Bu bağlamda, Birmingham Okulu çerçevesinde vücut bulan İngiliz Kültürel Çalışmaları, bu alandaki akademik etkinliklerin temelini oluşturmaktadır. Birmingham Okulu'nun çalışmaları, genel bir ifadeyle, kitle kültürünün tek tipleştirici dayatmalarına karşı alıcı konumundaki bireylerin direniş şekilleri üzerine odaklanmaktadır.

Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi (Birmingham Centre for Contemporary Cultural Studies-CCCS), 1964 yılında Birmingham Üniversitesi'nde kurulmuştur. Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nde, özellikle egemen kültürünün tek tipleştirici etkisine karşı izleyici direnişinin biçimleri üzerine çalışmalar ağırlık taşımaktadır. Bu merkezin ilk başkanı olan Hoggart'ın yapmış olduğu çalışma, temel bakış açısını oluşturmuş, özellikle kültürel biçimler, pratikler, kurumlar ve bu etkenlerin "toplum ve toplumsal değişimle olan ilişkilerine" ağırlık verilmiştir. İngiliz Kültürel Çalışmaları esas itibarıyla disiplinler-arası bir girişim olarak kurulmuştur.

Denilebilir ki, önceki dönemlerde çok önemli bir küresel olgu niteliği taşıyan kültürel araştırmalar okulu, 1964 yılında Birmingham Üniversitesi Çağdaş Kültürel Araştırma Merkezi tarafından somutlaştırılmıştır. Birmingham Okulu, 1968'den 1979'a kadar Stuart Hall'un kontrolüne geçmiştir.

Bu dönemde okul, “sosyolojik teori ve kültürel metinlerin edebi analizleri, kültürel yapay ürünlerin analizi, açıklanması ve eleştirisi üzerine çeşitli yaklaşımlar” (Kellner) geliştirmiştir.

İngiliz Kültürel Araştırmaları’nın öncüleri durumunda olan Hoggart, Willams ve Thompson, kültür endüstrileri tarafından üretilen kitle kültürünün dayatmalarına karşı işçi sınıfının kültürünü ve direncini güçlendiren bir kitle kültürü eleştirisi geliştirmişlerdir.

Bu öncüler ve onları takip edenler, insanların “kültürel budalalar” olmadığını ve izleyicinin kitle kültürüne karşı hiç de küçümsenemeyecek potansiyel bir tepkisinin söz konusu olabileceğini göstermeye çalışmışlardır.

Hoggart’ın, belirli sınıfların gündelik “yaşayan” kültürlerini anlamaya yönelik projesinin medyada gördüğü ilgi, merkezin araştırmalarının bu konu üzerinde odaklanmasına neden olmuştur (Turner, 1996, s. 70-71). Bu çalışmada, Amerikan iletişim araştırma geleneğinin yansımaları görülmekle birlikte, Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi zaman içinde Amerikan etkisinden sıyrılarak, medyanın ideolojik işlevinin analizine yönelmiştir. Bu yaklaşımda medya, “sosyal ilişkilerin ve siyasal sorunların tanımlandığı ve popüler ideolojilerin alıcı konumundaki kişiler yoluyla üretiminin ve dönüşümünün sağlandığı, egemen konumda bulunan önemli bir kültürel ve ideolojik güç” olarak ele alınmaktadır (Hall’dan akt. Turner, 1996, s. 72).

Kültürel çalışmalar, iki temel disiplin olan İngiliz dili ve edebiyatı ile sosyolojiyi gerek yaklaşımları gerek eleştirileri nedeniyle, deyim yerindeyse, topa tutmuştur. İşte bu nedendir ki, Birmingham Üniversitesi’ndeki İngiliz Dili-Edebiyatı ve Sosyoloji Bölümleri, Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi’ni bir tehdit olarak görmüşlerdir (ibid. s. 70).

Gündelik yaşam pratikleri ve anlamları kültürel çalışmaların odak noktasını oluşturur. Bu noktada, sinemaya gitmek, televizyon izlemek, yemeğe çıkmak gibi, bireylerin belli etkinliklerde bulunma ve bu tür etkinlikler sırasında çeşitli nesneleri kullanma biçimleri kültürel pratikleri meydana getirmektedir. Kültürel çalışmalar, daha açık bir ifadeyle, bireylerin belirli nesne ve etkinliklere verdikleri anlamları ve bu etkinlikler sırasındaki eylem biçimlerini incelemektedir.

Sardar (1999) kültürel çalışmaların beş özelliğini şu şekilde özetlemektedir:

1. Kültürel çalışmalar, kültürel pratikler ve bu pratiklerin güçle olan ilişkisini inceler. Örneğin, altkültürlere yönelik bir çalışma, Londra'daki genç ve beyaz çalışan kesimin sosyal pratiklerini, bu kesimin egemen sınıflarla olan ilişkisi bağlamında incelemektedir.

2. Kültürü tüm karmaşık biçimler bağlamında anlamamanın yanı sıra, kültürün kendisini ortaya koyduğu sosyal ve siyasal bağlamı incelemeyi amaçlar.

3. Kültürel çalışmalar, hem bir çalışma hem de siyasal eylem ve eleştiri alanıdır. Örneğin bu alandaki bir çalışma, siyasal bir proje olacak biçimde genişletilebilir.

4. Açıkça söylenmeksizin ya da uygulanmaksızın kabul edilen kültürel bilgi ile bilginin nesnel ya da evrensel biçimleri arasındaki ayrılığı ortadan kaldırmak için bilgi dağılımının açık ve uzlaşma yönelik olmasına çalışır.

5. Modern toplumun etik açıdan değerlendirilmesini ve siyasal eylemin radikal biçimde düzenlenmesini amaçlar.

İngiliz Kültürel Çalışmaları'nın gerçekte ne olduğu sorusuna ilişkin Hoggart'ın yaklaşımı konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilir. Hoggart'a göre (akt. Hebdige, 1993), İngiliz Kültürel Çalışmaları iki temel öneriye dayanmaktadır. Bu önerilerden ilki, iyi ya da kaliteli edebiyat eserlerini anlama, beğenme, takdir etme ve bu eserlerin tadına varma yetisine sahip olmayanların, toplumun doğasını anlamalarının da mümkün olamayacağıdır. İkincisi ise, eleştirel edebiyat analizinin, saygın akademik çevrelerin edebiyat anlayışının dışındaki, kitle iletişimi ve popüler sanat gibi belirli sosyal olgulara uygulanabileceğidir. Dolayısıyla, bu olgular içerdikleri anlamları bireylere ve bu bireylerin oluşturdukları toplumlara yansıtabileceklerdir (Hebdige, 1993).

Morley ve Chen'e göre (1996), Williams ve Hoggart gibi, Hall da, eğitim politikasına, özellikle de daha dezavantajlı olanların eğitime yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla 1979'lara kadar CCCS'de verdiği lisans eğitimini Açık Üniversite boyutuna taşımış ve eğitim alanında giriştiği entelektüel macera ve yenilikçi yaklaşımla sınırların aşılmasını sağlamıştır.

Stuart Hall, kültürel çalışmaların uluslararası anlamda başat olan biçiminde öne çıkan bir isimdir. Hall, zekâsı ve ki-

şiliğiyle, Birmingham Üniversitesi'ndeki Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin itici gücü olmuştur. Bir bakıma, kültürel çalışmalar bu merkezle özdeşleşmiştir. Stuart Hall'un Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin önce başkan yardımcılığını, daha sonra da başkanlığını yaptığı dönemde "Marksist kültürel çalışmalar" ortaya konmuştur. Hall, bu çalışmanın uluslararası düzeyde yayılmasında ve entelektüel anlamda gelişmesinde de önemli bir rol oynamıştır (Sparks, 1996, s. 71-72).

Stuart Hall'un Hoggart'ın ardından başkanlık görevini alması, üzerinde durulan konularda da değişime neden olmuş, metinlerdeki gösterge sistemleri yoluyla, ideoloji ile medya arasındaki ilişkiler irdelenmeye başlanmıştır. Uzun bir süre altkültürlerin oluşumu, altkültürlerin egemen ve ebeveyn kültürleriyle ilişkilerinin yanı sıra, bu kültürlerin direnç ve bütünleşme süreçleri inceleme konusu olmuş, bu kapsamda haz ve anlam üreten ritüeller ve pratikler analiz edilmiştir.

1968'deki radikal öğrenci hareketleri sonrası doğan Marksist kültürel çalışmaların, SSCB'nin yıkılmasıyla sona erdiğini belirten Sparks (1996), dolayısıyla, Marksizm'le yaklaşık yirmi yıl süren yakın ilişki sonucunda, kültürel çalışmaların, başlangıçta İngiliz edebiyat çalışmalarındaki marjinal konumundan çıkıp, Amerika ve Avustralya'nın yanı sıra, İngiltere'deki beşeri bilimler çalışmalarında merkezi bir konuma geldiğini belirtmektedir.

Marksizm'le kurulan oldukça uzun süreli ilişkiye rağmen, Hall, "kültürel çalışmalar ve Marksizm'in kuramsal bir uyum içinde olduğunu gösteren tek bir an bile" olmadığını belirtmektedir (Hall, 1992, s. 279). Hall, bu konuya ilişkin, kültürel çalışmalara "Yeni Sol'dan" giriş yaptığını ve "Yeni Sol'un Marksizm'i bir çözüm olarak değil, bir sorun, bir bela veya bir tehlike olarak" (Hall, 2008, s. 88) gördüğünü belirtmektedir. Bu söylem, Yeni Sol'un Marksizm'deki gibi kuramsal sorularla herhangi bir bağlantısının olmadığını, üstelik bu tür sorulardan da bütünüyle yalıtıldığını ortaya koymaktadır.

"Başlangıçtan itibaren hemen her zaman zaten teorik ve politik anlamda müthiş yetersizlikler, yankılanan suskunluklar, Marksizm'in büyük ihmalleri gibi sorunlar vardı. Marx'ın hiç söz etmediği ya da anlamamış görüldüğü, kültür, ideoloji, dil ve simgesellik gibi bazı meseleler bizim ça-

lışmamızın ayrıcalıklı konularıydı... Britanya Kültürel Çalışmaları ile Marksizm'in karşı karşıya gelmesi, öncelikle, bir teoriyle değil... bir problemle çarpışma olarak anlaşılmalıdır." (Hall, 2008, s. 88).

Kültürel çalışmaların gerçekte ekonomi politiği değil, belirli ekonomi-politikçilerin bunu uygulama biçimini reddettiğini vurgulayan Groosberg (2008), kapitalizme yönelik tartışmaların her zaman için çalışmaların merkezini oluşturduğuna söylemektedir.

Kültürel çalışmaları Hall şöyle dile getirir: "Foucaultcu bir anlamda söylemsel oluşumlardır. Basit kökenleri yoktur ama... bu şekilde ilk adlandırıldığında bazılarımız zaten belirli bir noktada bulunuyorduk. Kültürel çalışmalardan kaynaklanan uygulamaların çoğu, benim deneyimlerime göre, başkalarının çalışmalarında zaten mevcuttu... Kültürel çalışmalar çoklu söylemlere sahiptir; bir dizi farklı tarihi vardır. Formasyonların bir bütünüdür. Geçmişte, kendine özgü farklı konjonktürleri ve uğrakları vardır. Birçok farklı türdeki çalışmayı içermektedir." (Hall, 2008, s. 86-87)

Kültürel çalışmalar zaman içinde uluslararası akademik camianın en hareketli ve en tartışmalı alanlarından biri durumuna gelmiştir. Üniversite programlarının yanı sıra, bu alandaki akademik faaliyetler ve yayınlar da hızla popülerlik kazanmıştır. Ancak bu hızlı gelişim, kültürel çalışmaların gerçekte ne anlama geldiği konusunda fikir birliğine varılmasını da zorlaştırmıştır. "Geleneksel disiplinlerin aksine, kültürel çalışmalar, kendisini... ne genel olarak doğruluğu kabul edilen ve kanıtlanmasına gerek görülmeyen bir önerme ne de çoğunlukça veya resmen kabul edilen bir düşünce" olarak tanımlamaktadır. Hall, kültürel çalışmaların "birbirleriyle mücadele halinde olan farklı metodolojiler ve kuramsal konumlarla yapılandırıldığını" (akt. Stratton ve Ang, 1996, s. 361) belirtmektedir.

"Kültürel çalışmaların 'açık ve deneysel' yapısının önde gelen uygulayıcılar tarafından sürekli ve ısrarlı biçimde vurgulanması, problemlili olmayan bir liberal çoğulculuğa işaret etmez. Açık uçluluğun retoriği, söylemsel bir yapı ve düşünsel bir uygulama olarak kültürel çalışmalardaki farklılığı belirlemek için geliştirmiştir. Kültürel çalışmalar disiplinlerarası, hatta disiplinlere karşı ya da disiplinler üstü bir girişimdir." (ibid. s. 361)

Kendisine atfedilen “kurucu” sıfatını kabul etmeyen Hall, kültürel çalışmaların Raymond Williams ve Richard Hoggart’la karşılaştıklarında kendiliğinden ortaya çıkan bir şey olmadığını belirtmektedir. Aynı şekilde, İngiliz Kültürel Çalışmaları hakkında Illinois Konferansı’nda yapmış olduğu bir konuşmada, kültürel çalışmaların ruhunun koruyucusu gibi ataerkil bir üslupla konuşmak istemediğini ve beklentisinin, bu çalışmaların gerçek anlamının kavranmasını sağlamak olduğunu vurgulamıştır (ibid. s. 369).

İngiliz Kültürel Çalışmaları’nı uluslararası kültürel çalışmaların özü ya da merkezi olarak konumlandırmanın doğuracağı sorunların farkına varan Hall, İngiliz Kültürel Çalışmaları’nın neden İngiltere dışında da olumlu bir biçimde karşılanabileceği sorunsalını açıklama ihtiyacı duymamıştır. Stratton ve Ang’a (1996) göre, kültürel çalışmaların ulus ötesi boyutları konusu üzerinde de durduğu söylenemez. “İngiltere, bu pratik için hem doğallaştırılmış sınırı hem de verili bağlamı oluşturmıştır. Dolayısıyla, Hall, kültürel çalışmaların İngiltere’de tarihsel anlamda ortaya çıkışını, içsel doğal güçler tarafından belirlenmiş ve İngiltere’ye özgü doğal bir gelişim” olarak betimlemektedir. İngiliz kültürü ve sınıf ilişkileri farklı yerlerdeki Avrupa çağcılığını tanımlayan sınıf politikalarına direnç gösteren bir süreklilik arz etmektedir (s. 369-370).

Hall, II. Dünya Savaşı sonrası dönemi, “İngiliz toplumunun neofeodal yapısının siyasal bakımdan zayıf ve dengesiz duruma sokulduğu” zaman olarak tanımlamaktadır. Hall’a göre, kültürel çalışmalar eski hegemonik düzenden kaynaklanmayıp, aksine bu düzeni sarsıcı bir etki yaratacak biçimde tamamen yeni bir uzamdan ortaya çıkmıştır. Kültürel çalışmalar, “yeni sosyo-kültürel düzeni anlamaya çalışarak ve özellikle sınıfla ilgili güç ilişkilerinin eleştirisini yaparak” varlığını ortaya koymuştur. İngiltere’nin “sonunda ‘modern dünyanın’ (ya da postmodern) bir parçası olmasıyla” birlikte, kültürel çalışmalar, alternatif olarak “sosyolojik analiz tarafından işgal edilecek” olan alana yerleşmiştir. Örneğin, “sosyoloji gibi, güçlü bir burjuva kuramsal geleneğinin olmayışı, İngiltere’de ‘İngiliz’ olan kültürel çalışmaların gelişimi için olanak sağlamıştır”. Dolayısıyla, kültürel çalışmaların tarihsel olarak İngiliz tarihine ve kültürüne has özelliklerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Hall, İngiliz Kültü-

rel Çalışmaları'nın ortaya çıkışını sağlayan, özellikle tüketim toplumu ve kitle iletişim araçlarına yönelik tarihsel koşulların bütünüyle İngiliz olmadığını, bunların "ulus ötesi boyutlarının" da (Stratton ve Ang, 1996, s. 370) bulunduğunu ortaya koymuştur.

1950'lerin sonuna doğru, İngiltere'deki sınıfa dayalı hiyerarşik yapı çözülmeye başlamıştır. Bu aynı zamanda, İngiltere'nin sömürgeler üzerindeki gücünü de kaybetmeye başladığı ve Hall'un "modern dünya" olarak nitelendirdiği, Atlantik'in ötesindeki küresel güç ABD karşısındaki ikincil konumunu kabullenmek zorunda kaldığı bir dönemdir (Stratton ve Ang, 1996). Dolayısıyla, İngiltere'de o dönemde yaşanan kültürel çalkantı, Amerikan tüketim alışkanlıklarından, kitle iletişim araçlarının getirmiş olduğu etkilerden ve İngiltere'nin geçmişteki dünya egemenliğini yitirmesinden kaynaklanmaktadır. Bu çalkantının önemli etkilerinden biri de, önceki dönemlerde egemen konumda olmayan sınıfların, keskin hiyerarşik yapıyı sarsmaya başlamasıdır.

O dönemlerde, İngiliz toplumundaki egemen sınıfların baskıcı ve sistematik etkilerinin yoğunluğu ve 1960'lardaki sınıf eşitsizliği ve baskıya karşı olan ayaklanmalar, Birmingham Okulu'nun daha ilk baştan sınıf ve ideolojiye yönelik önemli politik sorunlara odaklanmasına neden olmuştur. 1950'lerin sonları ve 1960'larda Williams, Hoggart ve Hall tarafından gerçekleştirilen kültürel araştırmalarda işçi sınıfı kültürünün potansiyeli irdelenmiş, 1960'larda ve 70'lerde ise gençlik altkültürlerinin kendi özgün tarzlarını ve kimliklerini oluşturarak kapitalist egemenliğin hegemonik biçimlerine karşı kayda değer bir direnç potansiyeline sahip olduğu ortaya konmuştur.

Hegemonik giysi ve moda kodlarını, davranışlarını ve siyasal ideolojileri benimseyen bireylerin, beyaz, orta-sınıf tutucu Amerikalılar örneğinde görüleceği gibi, bu yolla anaakımda bulunan belirli sosyal grupların üyelerine dönüşerek kimlik kazandıklarını belirten Kellner, bunun tersine kendilerini punk ya da hip hop gibi altkültürlerle özdeşleştiren bireylerin, anaakımdaki standart modellerden daha farklı görünüp, davranmak suretiyle direnç geliştirdiklerini belirtmektedir.

Birmingham Okulu'nun kurucularının yaşam öyküleri, "hegemonik İngiliz kültüründe marjinal özellikler göster-

mektedir. Richard Hoggart kuzeyli bir işçi ailesinden gelmektedir. Raymond Williams, Galli'dir; Stuart Hall ise siyahî bir Jamaikalı'dır". Egemen ulusal kültürden kopuk sosyal özneler olarak, üçünün de İngiliz sosyal yapısında muhalif konumları bulunmasına rağmen, "İngiliz akademik dünyasındaki elit çevrelere girmeyi başarmışlardır" (Stratton ve Ang, 1996, s. 376).

"Hoggart, Williams ve Hall, egemen kültürün, tek başına kültürle olan eşitliğini kuramsal anlamda öğelerine ayırarak mücadele, müzakere ve direnç için gerekli alanı oluşturan kültürün yeniden tanımını yapan İngiliz Kültürel Çalışmaları'na yönelmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında, İngiliz Kültürel Çalışmaları'nın itici gücü, tarihsel olarak bu düşüncede ve İngiltere'deki ikincil, marjinal ya da alt konumda olanların da dikkate alınmasında yatmaktadır." (ibid. s. 376)

Toplumda tek bir kültürün olmadığını, toplumların birbirleriyle egemenlik ve itaat ilişkisi içinde olan farklı kültürleri barındırdığı gerçeğinin kabullenilmesi, kültürel çalışmaların kültürel mücadeleye yönelmesini sağlayan önemli bir etken olmuştur

İngiliz Kültürel Çalışmaları'nın önemli özelliklerinden biri de, kültürel pratiklerinin kuramsal olarak anlaşılması ve siyasal olarak aklanması gereken işçi sınıfını ayrıcalıklı bir ast sınıf olarak ele almasıdır. Hall, çağdaş kültürel ilişkileri incelerken, sınıfı her zaman için önemli bir kategori olarak düşünmüştür. Örneğin, "1970'lerde Hall'un başkanlığında Birmingham Merkezi'nde yürütülen Ritüeller Yoluyla Direnç (*Resistance through Rituals*) projesi, İngiltere'deki genç çalışan kesimin altkültürlerine yöneliktir" (Stratton ve Ang, 1996, s. 376). "Muhalefet, direniş, mücadele ve ayakta kalmayı" farklı kavramlar olarak ele alan kültürel çalışmalar, bununla birlikte, "muhalefet ve direnişin" olanaklı oluşu ile mücadele ve ayakta kalmanın gerçekliğinin bağlantılı olduğunu varsaymaktadır.

Hoggart ve Williams, çalışmalarını işçi sınıfı kültürü üzerine yoğunlaştırmıştır; ancak bunu yaparken İngiliz ulusal bütünlüğünü sorgulamamışlar, İngilizliği, "kimliğin verili ve güvenilir bir belirteci" olarak düşünmüşlerdir. Hoggart ve Williams'ın geçerli kılmaya çalıştıkları işçi sınıfı kültürü, esasen "İngiliz 'kültürü' ve 'toplumunun' sınırları" içinde kurulu olan yapıdır. Dolayısıyla, burada söz konusu olan iş-

çi sınıfının kendine özgü pratikleri dabilir; fakat unutulmaması gereken, bunların İngiliz yaşam tarzına özgü olmasıdır (Stratton ve Ang, 1996, s. 378).

“İngiliz Kültürel Çalışmaları, sömircilik sonrası bir bakış açısının yanı sıra, İngiltere’nin kendi içinden de sorgulanabilir... Hall’un çalışması, İngilizliğin içeriden sorunsallaştırılması için olanak tanımaktadır... İngiliz Kültürel Çalışmaları kendisini İngiliz olarak yeniden aday gösterirken, eşzamanlı olarak İngiliz ulusal kimliğini sorgulamaktadır.” Hall’un çalışmasına göre, bu durumun gelişimi, “ ‘ırk’ konusuna düşünsel ve politik bir önyargı olarak bakılmasıyla hız kazanmıştır” (ibid. s. 378). Gilroy’a göre (1987), ırk konusunun gündeme getirilmesi, İngiliz Kültürel Çalışmaları’nın söyleminin budunsal ve tarihsel bir özelliğidir.

Williams ve bu alanda araştırma yapan pek çok kişi İngilizliğin beyaz olma ile özdeşleştirilmesini sorgulamazken, siyah İngilizlere yönelik kültürel çalışmalar yapan Gilroy ve Hall, bu konuyu bir problem sahası olarak ortaya koyarak, “İngiliz ulusal kimliğinin düşünsel temellerini” sarsmıştır (Stratton ve Ang, 1996, s. 378).

Hall’un ilk dönem çalışmalarında Williams ve Hoggart gibi “İngilizliği” çözümlemeye fazlaca ilgilendiği söylenemez. Ancak daha sonraki dönemlerde, siyasal ve kuramsal anlamda İngiliz kültürel kimliğine ve onun “simgesel özünü” oluşturan “İngilizliğe” yöneldiği görülmektedir (ibid. s. 382).

İngiliz Kültürel Araştırmaları, ayrıca, Thompson’un İngiliz işçi sınıfı kültürünü ve direnme biçimlerini saptamaya yönelik çalışmalarıyla da biçimlenmiştir. Williams ve Hoggart’a benzer biçimde Thompson da, İngiliz kültürünün değişimlerini endüstrileşmeye ve kentleşmeye karşı bir tepki olarak değerlendirmiştir. Gerek Thompson, gerek Williams ve Hoggart, kentsel endüstri gelişiminin aşırılıkları ve korkularını eleştiren kültürel değerler saptamış ve kültürü insanları geliştirilen ve kalkındıran pozitif potansiyel bir güç olarak değerlendirmiştir. Kellner’a göre bu yaklaşımlar, Frankfurt Okulu’nun bazı erken dönem çalışmalarıyla paralellik göstermekle birlikte, aradaki belirgin farklılık, Thompson, Williams ve Hoggart’ın ortaya koydukları eleştirilerin işçi sınıfını hareketlendirmiş olmasıdır.

Jefferson’un 1976 ve Hebdige’in 1979 yılında yapmış olduğu çalışmalara gönderme yapan Kellner, İngiliz Kültürel

Araştırmaları'nın, Frankfurt Okulu'ndan farklı olarak, gençlik altkültürlerini, karşı koyan ve sosyal değişimin potansiyel yeni biçimlerini üretenler olarak değerlendirmiştir. Buna yönelik araştırma sürecinde, kültürün nasıl kimlik ve grup üyeliğinin ayırıcı biçimlerini oluşturduğu ortaya konmuş ve çeşitli gençlik altkültürlerinin karşı koyucu potansiyeli saptanmıştır.

Thompson, Williams ve Hogart'ın Birmingham Okulu'nun ilk dönemlerinde etkili olan demokratik ve sosyalist insancılığı çerçevesinde, modern kültür eleştirilerine yönelik projeler sürdürülürken, bir taraftan da kapitalist modernleşmeye karşı direnme biçimleri bulunmaya çalışılmış ve bu kapsamda, kültürel araştırmaları sosyal kurama aktarmayı ve kültüre yeni bir yaklaşım geliştirmeyi amaçlayan çalışmalar sürdürülmüştür.

Hogart, 1957 yılında yazmış olduğu *The Uses Of Literacy* (Okuryazarlığın Kullanımları) adlı yapıtında, İngiliz işçi sınıfının canlılık arz eden yaşamı ve kurumları ile Amerikanlaşma sonucu sıradan, bayağı ve basmakalıp kültür endüstrisi ürünlerinin işgaline maruz kalmış İngiliz yaşamını karşılaştırmıştır.

Kellner'a göre, kültürü, "bir bütün olarak hayat" biçiminde kavramlaştıran Raymond Williams, bu kavramı, 1958-1961 yıllarını kapsayan dönemde İngiliz akademik çevrelerinde egemen olan edebi kavranışının ötesinde bir anlama taşımıştır. Söz konusu bu yeni kavram, "duyarlılığın, değerlerin ve eylemlerin olduğu kadar, yapaylıkların da biçimsel türlerini, farklı tarzlarını" içermiştir. Aynı zamanda, "kültür ve toplumun" birlikte düşünülmesi ihtiyacını tartışmaya açan, medya kültürünün önemini gören, yüksek ve alçak kültür ayrımını aşan Williams, İngiliz Kültürel Araştırmaları'nın yörüngesini derinden etkileyen bir dizi çalışma üretmiştir. Burnu havada, elitist ve aynı zamanda önemli farkların üstünü örten bir kitleler kavrayışına karşı polemiğe girişmiş ve bu konu zamanla, İngiliz Kültürel Araştırmaları'nın şekillenmesine ve ayırt edilmesine yardım eden "kültürel popülizm" kavramının yeniden değerlendirilmesine kadar genişleme göstermiştir.

Garnham (2008, s. 116), Williams ve Hoogart'ın çalışmasına gönderme yaparak, kültürel çalışmalardaki temel faktörün, "İngiliz işçi sınıfının ve popüler kültürünün, elit ve ege-

men kültür karşısında yeniden değer kazanması" olduğunu belirtmektedir. Garnham'a göre, söz konusu çalışma, "endüstriyel kapitalizm ve kültürel üretim, dağıtım ve tüketimin gittikçe ticarileşen sistemi tarafından biçimlenen, sınıf yapısı bağlamına" yerleştirilmiştir. Kültürel çalışmalar, "egemenliğin ve bağımlılığın belirli bir biçimini" verili kabul ederek, meşrulaştırma ve seferberliği kapsayan ideolojik bir görev üstlenmiştir. Uygulayıcılar genel olarak eğitimi, giriştikleri mücadelede temel unsur olarak tanımlamakla birlikte, kültürel çalışmalar daha geniş kapsamlı siyasal bir mücadelenin parçası olmuştur.

Ekonomi-politiğe göre, kapitalist toplumlar, kültürel üretimi kâr ve pazar merkezli duruma getirebilmek amacıyla kurumları ve pratikleri sermayenin istekleri doğrultusunda yapılandıran egemen bir üretim biçimine göre örgütlendirmişlerdir (Kellner, 2008). Dolayısıyla, medya teknolojisi ve yaratıcı uygulamalar gibi üretim güçleri, hangi tür kültürel ürünlerin üretileceğini ve tüketileceğini belirleyen bir konuma sahiptir. Kellner, "medya metinlerinin inşasının ve izleyicinin bu metinleri alımlamasının, medya ürünlerinin dolaşıma sokulup algılandığı üretim ve dağıtım sistemlerinden derinlemesine etkilendiğini" (ibid. s. 150) belirtmektedir.

Garnham, Marksist ekonomi-politik ile kültürel çalışmalar arasındaki husumetin aslında ekonomi-politiğin yanlış anlaşılmasından kaynaklandığını ileri sürmekte ve kültürel çalışmaların ekonomi-politikle uyum sağlayabilirse başarılı olabileceğine vurgu yapmaktadır.

Hall, ünlü makalesi "Kodlama/Kodaçımı"nda (*Encoding/Decoding*), Marx'ın sürekli dönüşüm modelini "üretim-dağıtım-üretim" sürecini açıklamak için kullanmıştır. Hall bu modelden, medya kurumlarının nasıl mesaj ürettiğini, nasıl dolaşıma soktuğunu ve alıcıların mesajları nasıl kullanıp anlamlandırıdığını somutlaştırmak için yararlanmıştır. Küresel postmodern kültürün bu şekilde çoğullaşması, Hall'a göre, marjinallere, farka, Batı kültüründen dışsallaştırılan seslere açılımları içermektedir (Kellner, 2006). Hall, *Encoding/Decoding*'te belirttiği gibi, bir metnin kodlanmasıyla, okurların bu kodları çözmesi arasında her zaman için bir farklılık bulunması nedeniyle, medya kültürü tarafından ortaya konan ürünler farklı okumalara açıktır.

Hall, buna yönelik görüşlerini *Encoding/Decoding*'te şu

şekilde dile getirmiştir: “Geleneksel olarak, kitle iletişimi araştırmaları, iletişim sürecini bir çevrim devresi ya da döngü bağlamında kavramlaştırmıştır. Bu model, çizgiselliği (gönderici/mesaj/alıcı), mesaj alışverişi düzeyine odaklanması ve karmaşık ilişkiler biçimindeki farklı anların kavramsal bir yapılandırılmasının olmayışı nedeniyle eleştiriye uğramıştır. Bununla birlikte, bu süreci, bağlantılı fakat ayırt edici anların -üretim, dolaşım, dağıtım/tüketim, yeniden üretim- ifade edilmesi yoluyla üretilen ve sürdürülen bir yapı olarak da düşünmek mümkündür (ve yararlıdır). Bu durumda, söz konusu süreç, egemen durumdaki karmaşık bir yapıdır. Bu yapıda, kendi farklılığını ve özelliğini koruyan, kendi biçim ve varoluş koşullarına sahip birbiriyle ilişkili pratikler yer almaktadır. Marx’ın *Grundrisse* ve *Kapital*’inde sözü edilen meta üretiminin iskeletini oluşturan önermeye benzerlik gösteren ikinci yaklaşım, süreklilik gösteren bir çevrimin -üretim-dağıtım-üretim- ‘formların akışı’ yoluyla nasıl devam ettirilebileceğini daha açık bir şekilde ortaya koymanın avantajını da beraberinde getirmektedir. Aynı zamanda, sürecin sonunda ortaya çıkan ürünün her an ‘göründüğü’ ve böylelikle söylemsel ‘ürünü’ toplumumuzdaki ve modern medya sistemlerindeki diğer üretim biçimlerinden ayırt eden biçimleri vurgulamaktadır.

Bu pratiklerin ‘nesnesi’, herhangi bir iletişim biçimi ya da dilde olduğu gibi, bir söylemin sözdizimsel zincirindeki kodların işlevini yerine getirmesiyle özel olarak düzenlenmiş gösterge araçları biçimindeki anlamlar ve mesajlardır. Böylelikle, üretime yönelik gereçler, ilişkiler ve pratikler, belirli bir anda (‘üretim/dağıtım’ anı), dilin kuralları içinde yapılandırılmış simgesel araçlar olarak ortaya çıkmaktadır. ‘Ürünün’ dağıtımını da bu söylemsel biçimin içinde gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla, söz konusu süreç, ürünün elde edildiği son aşamada, kendi materyal gereçlerinin yanı sıra -kendi ‘araçlarını’- sosyal (üretim) ilişkileri kümesini- kurumlar ve medya aygıtlarındaki pratiklerin bileşimini gerektirmektedir. Fakat, ürünün dağıtımını ve farklı alıcılara ulaştırılması, bu söylemsel biçim içinde gerçekleşmektedir. Eğer bu çevrimin tamamlanmış ve etkili olması isteniyorsa, bir kere başarıldıktan sonra, söylemin sosyal pratiklere tercüme edilmesi -yeniden dönüştürülmesi- gerekmektedir. Eğer hiçbir ‘anlam’ alınmazsa, ‘tüketim’ de olmayacaktır. Eğer anlam, uy-

gulama sırasında ifade edilmezse, herhangi bir etkisi de olmaz. Bu yaklaşımın değeri, ifade eylemi sırasındaki her bir anın, bir bütün olarak çevrim için gerekli olmasıdır. Hiçbir an, birlikte ifade edildiği bir sonraki anı hiçbir zaman tam olarak garantileyemez. Her bir anın kendi özellikleri ve varlık nedeni olmasından dolayı, yine her birinin, 'biçimlerin akışı'na yönelik bir ara verme ya da akışı kesme şekli vardır. Etkili üretimin (diğer bir ifadeyle, 'yeniden üretimin') sürekliliği de bu akışa bağlıdır.

Dolayısıyla, araştırmayı 'yalnızca içerik çözümlemesiyle ortaya çıkan bilgilerle sınırlamak' istememekle birlikte, mesajın söylemsel biçiminin bildirişim içinde (çevrim açısından) ayrıcalıklı bir konumunun bulunduğunu ve bir bütün olarak iletişim süreci düşünüldüğünde, yalnızca 'göreceli olarak özerk' olan 'kodlama' ve 'kodaçımı' anlarının belirleyici anlar olduğunu dikkate almamız gerekir. 'İşlenmemiş' tarihsel bir olay, bu biçimde, örneğin, televizyondaki haber bültenine aktarılamayacaktır. Olaylar ancak televizyon söyleminin görsel-işitsel biçimleri içinde belirginleştirilebilir. Tarihsel bir olay, söylemsel bir gösterge olarak algılandığında, dil ile belirlenmiş tüm karmaşık ve resmi 'kurallara' tabi olur. Konuyu aykırı bir açıdan ele alırsak, *iletişimsel bir olay* olmadan önce, olayın, bir 'hikâye' olması gerekir. Böyle bir anda, söylemin resmi alt-kuralları 'egemen' durumdadır; doğal olarak bu durum, böylesine ön plana çıkarılmış tarihsel bir olayı, işlev görmek üzere belirlenmiş kuralları barındıran sosyal ilişkileri ya da bu şekilde ön plana çıkarılmış olan bir olayın sosyal ve siyasal sonuçlarını göz ardı etmeksizin gerçekleşmektedir. 'Mesaj biçimi' kaynaktan alıcıya doğru geçiş yapan olay için gerekli olan 'görünüm biçimidir'. Dolayısıyla, 'mesaj biçimine' ve onun dışına doğru olan geçişler (sembolik etkileşim tarzı), bize uygun olup olmamasına göre benimsediğimiz ya da göz ardı ettiğimiz rastlantısal 'anlar' değildir. 'Mesaj biçimi' belirleyici bir andır; bununla birlikte, farklı bir düzeyde iletişim sisteminin yalnızca yüzey hareketlerini içerirken, başka bir aşamada, yalnızca bir bölümünü oluşturduğu tüm iletişim sürecinin sosyal ilişkileriyle bütünleşmeyi istemektedir." (Stuart Hall, "*Encoding/Decoding*", *Popular Culture: Production and Consumption*, Ed. C. Lee Harrington ve Denise D. Bielby, Blackwell Publishers, ABD, 2001, s. 123-124.)

İngiliz Kültürel Çalışmaları'nın Kuramsal Altyapısı

İngiliz Kültürel Araştırmaları daha en baştan yüksek-alçak kültür arasındaki ayrıma karşı çıkmış ve medya kültürünün yapay ürünlerine ciddiyetle yaklaşmıştır. Dolayısıyla, baskın durumdaki seçkinci edebiyat yaklaşımlarıyla başa çıkabilmiştir. Buna koştut olarak, İngiliz Kültürel Araştırmaları, Frankfurt Okulu'ndaki "pasif izleyici" kanısını reddederek, kendi düşünceleri olan, kendi anlamlarını ve popüleri oluşturan etkin izleyici düşüncesine vurgu yapmıştır. Kellner'ın (2006) vurguladığı gibi, bu bağlamda Hall, üreticiler tarafından kodlanan medya metinleri ile tüketiciler tarafından onların çözülmesi arasında bir ayrım yapılmasının gerekliliğini irdelemiştir. Söz konusu bu ayrım, izleyicilerin, metinleri anormal veya karşıt biçimde olduğu kadar, egemen ideolojinin dayatması doğrultusunda da çözebilecekleri konusundaki yeteneklerini açığa çıkarmıştır. Dolayısıyla, izleyicilerin kendi okumalarını ve anlamlarını üretebilmelelerine olanak sağlanmıştır.

Kültürü bir sosyal üretim ve yeniden üretim kuramı içinde konumlandıran İngiliz Kültürel Araştırmaları, kültürel biçimlerin toplumu yönlendirmeyi sürdürme şeklini ve insanların bu yönlendirmeye direnç göstermelerini belirlemeyi amaçlar. Okul, bu belirlemede toplumu, "altsınıf, cins, ırk, köken ve milliyet tabakalarının baskılanması yoluyla ortaya çıkan hiyerarşik ve uyumsuz bir sosyal ilişkiler kümesi olarak" inceler. Gramsci'nin hegemonya ve karşı-hegemonya modelini uygulayan İngiliz Kültürel Araştırmaları, yönlendirmenin "hegemonik" ya da kural koyucu sosyal ve kültürel güçlerini analiz etmenin yanı sıra, direnç ve çatışmanın karşı-hegemonik güçlerini ortaya koymaya çalışmıştır (Kellner, 2006).

Kültürel çalışmaların her türlü hazzın iyi ya da siyasal anlamda ilerici olduğuna yönelik bir varsayımı bulunmamakta; aksine, hazzın "baskıcı iktidar biçimleri" ve verili "eşitsizlik yapıları tarafından" kendi amaçlarına uygun olarak ustaca kullanılabileceği düşünülmekte, "hazzın kendisinin baskıcı ve geriletici" bir unsur olabileceği kabul edilmektedir. Bu yaklaşım, "feminizm, post-kolonyalizm ve eleştirel ırk çalışmaları alanlarında yapılan kültürel çalışmaların... çoğu

nun... temel önermesidir” Grossberg, 2008, s. 137).

Hall, disiplinin tanımını yaparken, “kültürel, simgesel ve söylemsel pratiklere sosyolojide olduğundan çok daha fazla önem verildiğini” vurgulamaktadır. Bu yaklaşımla, söylemsel ve metinsel süreçler, modern dünyanın biçimlendirilmesinde yansıtıcı olarak değil, kültürel ve ideolojik koşulların dışında işlev göremeyecek ekonomik, siyasal ya da sosyal süreçler gibi bütünleştirici olarak düşünülmelidir. Görüldüğü kadarıyla, bu materyal süreçler etki sağlayabilmek ve varlıklarını sürdürebilmelerini sağlayan gerekli ideolojik ya da kültürel koşullara sahip olabilmek için “anlama” bağımlıdır. Dolayısıyla, hegemonya kuramının, belirli durum ve güçlerin tarihsel anlamda sosyo-kültürel özelliklerini ortaya koymaya yönelik bir irdelemeye ve kültürün nasıl geniş sosyal ve politik amaçlara hizmet ettiğini açığa kavuşturan kültürel analizlere gereksinim duyduğu görülebilir (akt. Morley ve Chen, 1996, s. 16).

Hall’un 1985 yılında yazmış olduğu “İrk ve Budunsallık (*ethnicity*) Çalışmalarında Gramsci’nin Geçerliliği” (Gramsci’s Relevance for the Study of Relevance) adlı deneme, “budunsallık, ırk ve kültürel kimlikle” ilgili temel sorunsallara sağlam bir bakış açısı sağlaması nedeniyle, bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir. Hall, Gramsci’nin sınıf oluşumuyla ilgili tarihsel bakış açısından yararlanarak, “ırk ve budunsallıkla ilgili ‘gerekirci olmayan’ (non-essentialist) analizlere yönelik kavramsal modeli oluşturmuştur” (ibid. s. 17).

İngiliz Kültürel Araştırmaları, kültür alanını yüksek ve alçak, popüler ve elit gibi ayrımlara tabi tutan bakış açısından kaçınarak, tüm kültürel biçimlerin incelenmeye ve eleştirilmeye değer olduğunu düşünen bir yaklaşım geliştirmiştir. Bu konuya ilişkin olarak, Birmingham Okulu’nun kültürün siyasal boyutunu da ön plana çıkaran ve değişik kültür tipleri ve bu kültür tiplerinin farklılık gösteren politik etkileri konusunda siyasi ayrımlar geliştirdiğini belirten Kellner (2006), ırk, cins ve sınıf incelemesini kültür ve iletişim araştırmasının merkezine yerleştirerek ve kültürü toplumun içinde anlamlandıran eleştirel bir yaklaşım benimseyerek, kültür araştırmasını çağdaş toplumsal kuramın ve muhalif politikaların alanına yerleştirdiğini ifade etmektedir.

Kültürel çalışmaların, egemen ya da seçkin kültür yaşantısının incelenmesinden popüler kültür yaşantısının ince-

lenmesine doğru bir dönüşüm ekseninde yapılandırıldığı görülmektedir. Garnham (2008), bunun iki nedeni olduğunu belirtmiştir: Girişmiş olduğu mücadelede, işçi sınıfına “egemen sınıf karşısında kendi deneyimlerinin, değerlerinin ve sesinin önemli olduğu duygusunu” vermek ve kültürel çalışmaların “Gramsci’nin olduğu kadar Frankfurt Okulu’nun da kaygılarını” (s. 123) dile getirdiğini paylaşmaktır.

1970’lerde İngiltere ve ABD’deki akademisyenler, kültürel çalışmalar hususunda farklı yaklaşımlar geliştirmeye yönelmişlerdir. 1950 ve 60’larda, Hoggart, Thompson, Williams öncülüğünde, ardından Hall’un katılımıyla Birmingham Üniversitesi bünyesinde hayat bulan Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi’nin (Centre for Contemporary Cultural Studies), kapitalist kitle kültürü biçimindeki popüler kültürün eleştirisine yönelik belirgin bir sol görüşü bulunmaktadır. Diğer taraftan ABD’deki kültürel çalışmalar, daha ziyade kitle kültürünün alıcı durumundaki bireyler tarafından kullanımını ve onların kitle kültürüne yönelik tepkilerinin öznel ve elverişli yönünü anlamaya yöneliktir. Başlangıçta görülen bu farklılık zaman içinde yok olmaya yüz tutmuştur.

1970’ler ve 80’lerde gelişim gösteren İngiliz Kültürel Araştırmaları, feminizm, ırk, gay ve lezbiyen kuramlarının yanı sıra, postmodern kuram ve diğer popüler kuramsal biçimleri de benimsemiştir. Kellner’ın ifade ettiği gibi, bu kuramlar, “kurulu toplum ve kültürün seksizm, ırkçılık, homofobi ve diğer baskı formlarını kışkırtma yollarını ya da bu fenomenlere karşı direnç ve araştırma üretme biçimlerini incelemek için” kullanılmıştır. Bu bakış açısı, daha adil ve eşitlikçi bir sosyal düzen üreten metinleri ve temsilleri desteklerken, açık bir biçimde hâkimiyet ve baskı üreten tüm kültürel formların politik eleştirilerini yapmaya da devam etmiştir.

Klasik İngiliz Kültürel Araştırmaları’ndaki gelişmeler, böylece, farklı grupların çoğulculuğuyla ortaya çıkan, çeşitli “yeni feminist akımlar, gay ve lezbiyen araştırmaları, asi çokkültürcülük, eleştirel pedagoji ve eleştirel medya okuryazarlığı” (Kellner, 2006) gibi çatışmalarda, belirli bir sorumluluğu da üstlenme durumunda kalmıştır. Böylece, İngiliz Kültürel Araştırmaları’nın verili her durumdaki dayanak noktası günün politik çerçevesi içindeki çatışmalarla şekillenmiştir. İdeoloji, hâkimiyet ve direnç çalışmaları ve kültür politikaları, Birmingham grubunu, varolan güç ağı içerisindeki

yapay kültürel ürünleri, pratikleri ve kurumları incelemeye yöneltmiştir. Bu bağlamda, kültürün nasıl oluyor da hem hâkim kuvvetleri ve araçlarını sağladığını hem de direnç ve çatışma için gerekli kaynakları ortaya koyduğunu gösterme yolunda girişimde bulunmaya yönelme söz konusu olmuştur.

1960'lardan başlayarak 1980'lerin başına kadar olan zaman diliminde İngiliz Kültür Araştırmaları'nın, Marksçı bir yaklaşıma sahip olduğu görülmektedir. Özellikle 1960'lar ve 70'lerdeki sosyal çalkantılar, Birmingham Okulu'nu kültürel metinler bağlamındaki cins, ırk, sınıf, etnik ve milliyet ideolojilerine ve bu ideolojilerin temsilcilerinin etkileşimine yöneltmiştir.

Birmingham Okulu radyo, televizyon, sinema, gazete ve diğer popüler kültür biçimlerinin alıcılar üzerindeki etkilerine odaklanan ilk gruptan biri olma özelliği taşımaktadır. Bu kapsamda yapılan çalışmalarda, alıcıların medya metinlerine farklı tepkiler vermesini sağlayan çeşitli faktörler çözümlenerek, farklı tipteki seyircilerin medya kültürünü değişik biçimlerde nasıl anlamlandırıp kullandıklarına odaklanılmıştır.

Kellner'ın (2006) ifade ettiği gibi, kültürel araştırmaların bazı versiyonlarında, bir direnç (resistance) fetişizmi görülmektedir. Alımlamayla ilgili kültürel araştırma geleneği içerisinde okumayı baskın ve karşı-koyucu nitelikte algılayan, ikiye bölen bir eğilime rastlanmaktadır. Hall tarafından "baskın", "uzlaşım" ve "karşı-koyucu" okuma biçimleri olarak yapılan ayrımın, Fiske'nin çalışmasında "baskın" ve "karşı-koyucu" olarak ikiye indirgendiği görülmektedir. "Baskın" okumalarda okuyucular, hegemonik kültür ve bu kültürün ideolojik amaçları gerçekleştiğinde bundan haz duyarken, "karşı-koyucu" okumada, hegemonik kültürün kişi ya da kurum olarak temsilcilerinin başarısızlıkları ve yenilgileri haz kaynağı durumuna gelmektedir.

Birmingham Okulu, belli altkültürlerin nasıl egemen kültürle uzlaşmaya çalıştığını, topluluk birliği ve dayanışma kurabilmek için onun nesne ve simgelerini uyarladığını ortaya çıkaran bazı parlak, aydınlatıcı çalışmalar ortaya koymuştur. Bu türün en yaygın okunan çalışması, büyük olasılıkla Dick Hebdige'nin (1988) gençlik altkültürleriyle ilgili dikkate değer incelemesi, *Subculture: The Meaning of Style*'dir

(Gençlik ve Alt Kültürleri).

Erken dönem Marksist çalışmalarda ideoloji, işçi sınıfının gözünün önüne konulmuş olan ve onların gerçek yaşamla olan ilişkilerini maskeleyen bir örtü ya da filtre olarak tanımlanmıştır. İdeolojinin işlevi, bireylerin kendileri ve tarihle olan ilişkileri konusunda “yanlış bir bilinç” oluşturmaktır. Althusser’in çalışması, terimin bu şekilde kavramlaştırılmasına bir nokta koymuştur. Saussure’ün de ortaya koyduğu gibi, dil, gerçekliğe değil, gerçekliğin bir biçimine ulaşmamızı sağlar. Benzer şekilde, Althusser ideolojiyi, “yanlış olmaksızın çok, bireylerin kendilerini doğal olarak içinde bulduğu maddesel koşulları anlamlandırdığı, yorumladığı, deneyim yoluyla öğrendiği ve (gerçek anlamda) yaşadığı kavramsal bir çerçeve” olarak tanımlamaktadır (Hall, 1991, s. 33).

Hall’un kuramsal alandaki geçmişi bir bakıma İngiliz Kültürel Çalışmaları’nın gelişimiyle koşutluk göstermektedir. *New Left Review*’un bir dönem editörlüğünü üstlenmiş olan Hall, akademisyen olmadan önce ortaokul öğretmenliği yapmıştır. 1964 yılında ilk kitabı olan, *The Popular Arts*’ı yayımlayan Hall, bu çalışmasında Hoggart ve Williams’tan önemli destek görmüştür. Nitekim, 1966 yılında, o sıralar başkanlığını Hoggart’ın yaptığı Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi’nin başkan yardımcılığına gelen Hall, üç yıl gibi bir süre içinde başkanlığı Hoggart’tan devralmıştır (Turner, 1996, s. 67).

Hall, başkanlık döneminde Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi’nin kuramsal altyapısının ve düşünsel etkisinin hızla yayılışını görmüştür. Bir bakıma, yapısalcı girişim temel bakış açısını burada bulmuş ve kültürel çalışmalar kapsamındaki etnografik ve medya çalışmalarının gelişimi en belirgin şekilde burada gerçekleşmiştir. Kültürel çalışmaların, Althusser ve Gramsci’nin ideoloji ve hegemonyaya ilişkin kuramlarıyla bütünleşerek gelişmesi büyük oranda Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi’ne ve Hall’un çalışmalarına bağlıdır.

Edgar ve Sedgwick’e (2005) göre hegemonya kuramı İngiliz Kültürel Çalışmaları’nın gelişiminde önemli bir rol oynayarak, altgrupların ekonomik ve siyasal egemenliğe karşılık verme ve direnç gösterme biçimlerini incelemeye yönelik çalışmaları da kolaylaştırmıştır. Burada vurgulanması gereken, altgrupların egemen sınıfların ve onların ideolojileriyle

kandırılan ya da aldatılan edilgen kitleler olmamalarıdır.

Turner'a göre (1996), İngiltere'deki muhafazakâr hükümetlerin kamusal politikalarına ve ideolojilerine karşı aldığı eleştirel tavrı tutarlılıkla sürdüren Hall, Avrupa Sol'unun yeniden konumlandırılmasında da lider rolü oynamıştır.

Hall'un, Paddy Whannel'le birlikte yazmış olduğu ilk kitabı, *The Popular Arts*, kültür ve uygarlık geleneğiyle olan bağlantıyı belirgin bir biçimde ortaya koyarak, "İngiltere'nin endüstri öncesi dönemdeki organik kültürü ile günümüzün kitlesel olarak üretilmiş kültürü arasındaki" (akt. Turner, 1996, s. 67) karşıtlıktan söz etmektedir.

Eski kültür sona erdi; çünkü onu üreten yaşam tarzı sona erdi. İş ritimleri kalıcı biçimde değişime uğradı ve küçük ölçekli gruplar giderek yok oluyor. Ölçekteki gereksiz artışlara direnç göstermek ve yapabildiğimiz yerlerde yerel girişimleri yeniden oluşturmak önemli olabilir. Fakat eğer gerçek popüler kültürü yeniden yaratmaksa amacımız, o zaman gelişim noktalarını şu anda mevcut olan toplumun içinde aramamız gerekir (ibid. s. 67).

The Popular Arts, medyanın gerekli ve kaçınılmaz biçimde zırva ürettiği düşüncesini reddetmektedir. Dolayısıyla, Hall ve Whannel'in amacı, medya ürünleri arasında ayırım yapmaktır; medyaya karşı ayrımcılık yapmak değil... (ibid. s. 68)

Hall ve Whannel, "çeşitli popüler biçimlerdeki sanatsal olasılıkları kuramlaştırmak için" kaynağı halk kültürü olan popüler sanat ile kaynağı halk kültürü olmayan kitlesel sanat arasındaki ayrımı vurgulamıştır. Günümüzün kitle iletişim araçlarındaki "sanat"ın, "popüler sanatın bir devamı" değil, olsa olsa onun "dejenere olmuş bir biçimi olduğunu" belirten Hall ve Whannel, "kitlesel sanatın hiçbir kişisel özelliği olmadığını; ancak büyük oranda kişiselleştirmenin" (ibid. s. 68) söz konusu olduğunu da söylemektedir.

Hall'a göre, sanat alanları ile popüler televizyonu bütünleştirme çabaları zamansal olarak tutarsız ya da çelişkilidir. Hall, televizyonun bizi, "geleneksel kültüre daha etkin bir biçimde hizmet etmeye değil, 1968 Mayıs'ında Sorbonne Üniversitesi'nin duvarında yer alan 'Sanat öldü; gündelik yaşamı yaratalım' biçimindeki ütöpik sloganı gerçekleştirmeye"

davet ettiğini öne sürmektedir. Buradaki “gündelik yaşam”, kültürel çalışmalar girişimine çağrıda bulunan stratejik bir ifadedir.

Hall’un 1971 yılında İngiliz Sosyoloji Birliği’ne sunduğu “Sapkınlık, Siyaset ve Medya” adlı tebliğ, yapısalcılık ve göstergebilimin etkisini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Hall, Amerikan medya araştırmalarına karşı açtığı savaşta, destek kuvveti Gramsci, Althusser, Barthes ve Levi-Strauss’tan almıştır. Hall, bir bakıma, Avrupa yapısalcılık kuramının İngiliz kuramcılara ve araştırmacılara ulaşmasını sağlayan bir kanal işlevi görmüştür.

Hall’a göre, kültürel çalışmalar, “gerek İngiliz gerek Amerikan bağlamında... sadece... iç retorik gelişmesinden dolayı değil, teorik ve politik sorunları, asla çözülmeyen, kalıcı bir gerilim içinde tutmasından dolayı da dikkatleri üzerine çekmektedir. Nihai bir teorik kapanma konusunda ısrarcı olmaksızın, birinin diğerini tahrik etmesine, sıkımasına ve rahatsız etmesine mütemadiyen izin verir” (Hall, 2008, s. 98).

Bu kapsamda, Hall’un da yazarlarından biri olduğu *Krizin Denetimi: Gasp, Devlet, Yasa ve Düzen (Policing the Crisis: Mugging, the State, and Law and Order)* adlı eser, kültürel çalışmalar kuramının en kapsamlı ve yetkin uygulaması niteliğindedir. Hall’un Batı Hintli geçmişinin, ırk konusunu kültürel çalışmaların ilgi alanlarından biri olarak ele almasında etkili olduğu düşünülebilir. Fakat burada dikkat çeken nokta, ırk ve imparatorluk konularının Hall’un eserlerinde uzun zaman yer almamış olmasıdır. “Medya analizi, altkültürlerdeki direnç pratiklerinin araştırılması ve İngiltere’deki siyasal gücün kamusal anlamda yapılandırılması”dır (Turner, 1996, s. 69-70).

“Kültürel çalışmalar Foucaultcu bir anlamda söylemsel oluşumlardır... çoklu söylemlere sahiptir. Bir dizi farklı tarihi vardır. Formasyonların bir bütünüdür. Geçmişte, kendine özgü farklı konjonktürleri ve uğrakları vardır. Birçok farklı türdeki çalışmayı içermektedir... Birçok farklı yörüngesi olmuştur. Pek çok kişi onda farklı yörüngeler bulmuştur ve bulmaya devam etmektedir; hepsi birbiriyle mücadele içinde olan bir dizi farklı metodoloji ve teorik pozisyon tarafından inşa edilmiştir.” (*Kırılmalar ve Uzlaşmalar*)

Kültürel çalışmaların 1950’lerde Birmingham’daki radikal kökeninin, sosyalizmin eleştirel biçimde uygulanması

yoluyla demokrasiyi kurtarma çabası olduğunu belirten Tomaselli (1998, s. 395), farklı yerlerde yapılan çalışmaların da işaret ettiği gibi, sosyalizmin, demokrasi için küresel anlamda geçerli bir temel oluşturamadığını; bununla birlikte, özgürlüğün ve tarihin kültürel değerine yönelik dinamik ve belirsiz yolların mevcut olduğunu öne sürmektedir.

İngiliz Kültürel Çalışmaları'nın Kazandırdıkları

Kapitalist endüstriyel toplumların etnik köken, cinsiyet ve sınıf ekseninde adaletsiz biçimde kategorize edildiğini varsayan Birmingham Okulu, kültürü de, bu ayrımın yapıldığı ve devam ettirildiği alanlardan biri olarak değerlendirmektedir (Foko, 1999). Dolayısıyla kültür, egemen grupların çıkarlarına hizmet eden ve bu gruplar tarafından dayatılan anlamlara karşı altgrupların direnç göstermesi sonucu anlam üzerinde sürekli mücadelenin yaşandığı bir alan olma özelliği taşımaktadır.

Turmer'a göre (1996), Richard Hoggart, Raymond Williams, Stuart Hall'un Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi bünyesinde gerçekleştirdikleri çalışmalar, popüler kültürün, daha önceden dışlanmış olduğu akademik ve düşünsel alanlarda yeniden gündeme gelmesini ve ciddi bir araştırma alanı olarak dikkate alınmasını sağlamıştır.

Dünyadaki pek çok üniversitede sağlam bir yer edinen İngiliz Kültürel Çalışmaları, 21. yüzyıla gelindiğinde, genç olmasına rağmen oldukça başarılı bir disiplin olma özelliği kazanmış durumdadır.

Kültürel Çalışmalar düşünsel düzeyde çelişmelerin ve değişimlerin yaşandığı bir alan olmuştur. Örneğin, ekonomik ve siyasal ortamın 1970'lerden bu yana önemli değişimler geçirdiğini kaydeden Lash (2007), buna paralel olarak kültürel çalışmaların da yeni bir aşamaya geldiğini kaydetmektedir. Lash'e göre, güç artık post-hegemonik bir yapı sergilemektedir. Zorlamayla olduğu kadar ikna yoluyla da egemenlik sağlanması anlamına gelen, ideoloji ya da söylem yoluyla uygulanan hegemonya, kültürel çalışmaların bir disiplin olarak belirginleşmesini sağlayan bir olgu işlevi de görmüştür. Diğer taraftan, Johnson (1987), Gramsci'ye gönderme yaparak, hegemonyanın bir egemenlik biçimi olarak değil, çe-

şitli bireyler ve gruplar arasındaki karmaşık ilişkiler bütünü içeren ve gücün tüm sosyal ilişkilerin içinde doğal olarak varoluşundan kaynaklanan bir siyasal liderlik biçimi olarak ele alındığını ifade etmektedir.

Birmingham Okulu, popüler kültür, gündelik yaşam ve kitle iletişim araçlarına yönelik çalışmaları bir bakıma yeniden tanımlayarak sosyal ve beşeri bilimlerin alanlarında önemli bir etki oluşturmuştur.

Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin yayınları, akademik ve kamusal anlamda farkındalık yaratmada stratejik açıdan önemli katkılar sağlamıştır.

Kaynakça

- EDGAR, A.-SEDGWICK, P. (2005), *Cultural Theory: The Key Concepts*, Routledge, New York.
- FOKO, T. (1999), "British Cultural Studies".
http://ccms.ukzn.ac.za/index.php?option=com_content&task=view&id=443&Itemid=61.
- GARNHAM, N. (2008), "*Ekonomi Politik ve Kültürel Çalışmalar: Uzlaşma mı Boşanma mı?*", Çev. ve Der. Sevilay Çelenk, De Ki Basım Yayım Ltd. Ştd., Ankara, s. 116.
- GILROY, P., *There Ain't No Black in the Union Jack*, Hutchinson, Londra, s. 187.
- GROSSBERG, L. (2008), "Kültürel Çalışmalar Ekonomi Politığe Karşı: Bu Tartışmadan Başka Sıkılan Var mı?", Çev. ve Der. Sevilay Çelenk, De Ki Basım Yayım Ltd. Ştd., Ankara, s. 132.
- HALL, S. (1991), "Cultural Studies and the Centre: Some Problematics and Problems", *Culture, Media, Language*, Ed. Stuart Hall, Dorothy Hobson, Andrew Lowe ve Paul Willis, Routledge, Londra, s. 33.
- HALL, S. (2008), "Kültürel Çalışmalar ve Teorik Mirası", *İletişim Çalışmalarında Kırılmalar ve Uzlaşmalar*, Çev. Sevilay Çelenk ve Alp Erhan Arslan, Der. Sevilay Çelenk, De Ki Basım Yayım Ltd. Ştd., Ankara, s. 88.
- HEBDİGE, D. (1988), *Gençlik ve Alt Kültürleri: Üslubun Anlamı*, Çev. Esen Tarım, İletişim Yayınları, 1988.
- HEBDİGE, D. (1993), "From Culture to Hegemony," *The Cultural Studies Reader*, Ed. S. A. Reader Routledge, Londra, s. 357-367.
- JOHNSON, R. (1987), "What Is Cultural Studies Anyway?" *Social Text* 6.1, s. 38-80.
- KELLNER, D. (2006), *Kültürel Araştırmalar ve Sosyal Teori: Eleştirel Bir Müdahale*, Çev. Ünsal Çığ, <http://www.istan->

bul.edu.tr/4.boyut/kellnerunsal.html

- KELLNER, D. (2008), "Ayrımın Üstesinden Gelmek: Kültürel Çalışmalar ve Ekonomi-Politik", *İletişim Çalışmalarında Kırılmalar ve Uzlaşmalar*, Der. Sevilay Çelenk, Çev. Hakan Ergül.
- LASH, S. (2007), "Power After Hegemony: Cultural Studies in Mutation?" *Theory, Culture and Society*, 24 (3), s. 55-56.
- MORLEY, D.-CHEN, K. H. (1996), *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies*, (Der.) David Morley-Kuan-Hsing Chen, Routledge, Londra, s. 20.
- SARDAR, Z. (1996), *Introducing Cultural Studies*, Icon, Cambridge.
- SPARKS, C. (1996), "Stuart Hall, Cultural Studies and Marxism" *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies*, (Der.) David Morley-Kuan-Hsing Chen, Routledge, Londra, 1996, s. 71-72.
- STRATTON, J.-ANG, I. (1996), "On the Impossibility of a Global Cultural Studies: 'British Cultural Studies in an 'International' Frame" *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies*, (Der.) David Morley-Kuan-Hsing Chen, Routledge, Londra, s. 361.
- TOMASELLI, K. G. (1998), Recovering Praxis: Cultural Studies in Africa, *European Journal of Cultural Studies*, Cilt 1(3), s. 387-402.
- TURNER, G. (1996), *British Cultural Studies: An Introduction*, Routledge, Londra.

Dizin

A

Abbagnano, Nicola 87
 açık yapıt 13, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94
 açıklamalar 21, 174, 194, 250, 259
 açıklama 89, 119, 140
 Adorno, Theodor L.W. 124, 278
 afiş 19, 42, 185
 AFP 217
 aktöresel 103, 108
 alıntı 32, 46, 58, 188
 Alkan, Türker 214, 215
 Allende, Salvador 262
 alt başlık 31, 196
 altkültür 247, 248, 345, 352, 359, 362
 altkültür kuramı 248
 altsınıf 164, 248, 356
 Althusser, Louis Pierre 360, 362
 alt-sistem 102, 103
 amaçsal-usçul eylem 107
 amaç-usçul 115, 116
 ambiyans 187
 Amerikan Pragmatizmi 237
 ampirik yöntem 14, 229, 240, 279
 Anderson, Nels 251
 Ang 347, 348, 349, 350, 351
 anlaşılabilirlik 113, 116
 anlaşma 36, 103, 104, 109, 110, 113, 114, 116, 117, 120, 136, 139, 144, 153, 156, 168, 265, 268
 anlatım 24, 26, 35, 104, 111, 112, 114, 125, 134, 138, 140, 151, 155, 167, 169, 228, 292, 293, 294, 295, 297, 305, 306, 347

Anomi Kuramı 246
 Apel, Karl-Otto 112
 araçsal eylem 108, 145
 araçsal us 106, 124, 125, 126, 128, 136, 137, 139, 150, 151, 152
 araçsal ussallık 121, 123, 124, 125, 143, 154
 Aredt, Hannah 163
 argo 35, 73
 Aristoteles 171
 Armstrong, Neil 321
 artı-değer 102
 artsüremli 12, 45, 73, 233
 asimilasyon kuramı 245
 asimile olma 243, 245
 Atabek, Ü. 229, 234, 235, 238, 272, 279
 atasözü 46
 Austin, John 102, 113
 avant-garde 84, 85
 Aydınlanma 105, 125, 174, 279, 335
 Aydınlanma Felsefesi 104, 135, 150, 151
 Aydınlanma Tasarımı 104, 127, 128, 138
 aydınlanmacı 216

B

Badir, Sémir 289
 bağıntı 19, 23, 31, 44, 45, 74, 241, 292, 293, 294, 295, 302, 309
 Balbastre, Gilles 216, 217
 Bali, Rifat N. 207
 Barthes, Roland 27, 87, 90, 91, 96, 204, 290, 291, 292, 294, 303

Metin Çözümlemeleri

Başbuğ, İlker (Kara Kuvvetleri Komutanı, Orgeneral) 195, 196
basın haberciliği 190
basit cümleler 32
baskı 128, 130, 131, 140, 144, 165, 191, 192
baskı grupları 125
başlık 31, 32, 195, 196, 213, 214, 239, 243
Batı kökenli sözcük 46, 56, 368
Batı kültürü 353
Baudrillard, Jean 28, 29, 186, 189
Beaugrande, de Robert 19, 20
Becker, G. S. 229
Becker, Howard 272
Belge, Murat 199, 206, 208, 213, 214
belirsizlik 13, 88, 90, 92, 93, 95, 225, 227, 256, 257
benlik 167, 172, 270, 274, 275
benzeti 28
benzetme 46, 57, 368
Bergman, Ingrid 26, 93, 96
Berkan, İsmet 200
Bernstein, Basil 233, 241
beti 290, 291, 293, 295, 297, 298, 299, 300, 302, 304, 309
Bettinghaus, Erwin P. 118
biçim 25, 74, 133, 138, 159, 160, 190, 193, 293, 295, 297, 298, 305, 309, 354
biçim teorisi 87
bilgi kuramı 101
bilim adamı 86
bilimsel makale 21, 290
bilişsel 20, 26, 86, 103, 290, 293, 298, 309, 329
bill-board 27, 51
bireyselleştirmek 190
birincil gruplar 275, 276
Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi Centre for Contemporary Cultural Studies (CCCS) 343, 344, 358, 360, 363, 364
Birmingham Okulu 15, 343, 349, 352, 357, 359, 363, 364
Birmingham Üniversitesi 343, 344, 346, 358
Blackmore, Tim (Prof.) 334
Blumer, Herbert 242, 243, 270, 272
Bobbio, Norberto 86
Bogart, Humphrey 93, 96
Bon, Le 250
Bouquiaux, Laurence 289
Bourdieu, Pierre 29, 30, 43, 166,

197, 210, 319
boyut 13, 84, 104, 109, 126, 129, 137, 139, 140, 142, 166, 167, 170, 171, 177, 195, 211, 215, 227, 236, 238, 243, 244, 251, 260, 274, 296, 297, 298, 299, 316, 318, 321, 326, 327, 330, 331, 332, 345, 348, 349, 357
Bresdin 302
Brod, Max 92
Buchanan, James 230, 231
Buffet 298
Bunuel, Luis 26
Burgess, Ernest 228, 242, 243, 244, 251, 272, 277
Burke, Billy 332

C-Ç

Calvino, Italo 87, 96
Carry, Jim 322
Casablanca 13, 88, 93, 94, 95, 96
çatışma 102, 104, 118, 132, 141, 145, 209, 243, 247, 248, 251, 273, 277, 278
Cavan, Ruth Shonle 251
CBS 333
çağcıl demokrasi 102, 164
çağcıl toplum 102, 121, 124, 125, 127, 128, 129, 133, 134, 135, 138, 151, 152,
çağcılılaşma 126, 127, 138, 143, 151, 153, 154, 162, 172
çağcılık 12, 119, 121, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 131, 135, 136, 138, 150, 151, 152, 155, 166, 348
Çandar, Cengiz 193
çarpıtılmamış iletişim 125, 130, 135
çarpıtılmış iletişim 126, 129, 130, 131, 135, 136, 145, 146
çekimsel bağıntı 23
çekme-itme kuramı 243
Cemal, Hasan 199, 200
cep telefonu 202, 331, 334
çerçeve 14, 19, 21, 25, 35, 89, 104, 105, 107, 109, 112, 123, 131, 134, 141, 145, 146, 159, 173, 177, 187, 206
çevre çizgisi 297, 299, 309
Challenger Uzak Mekiği 321
Champagne, Patrick 191, 210
Chen, Kuan-Hsing 345, 357
Chomsky, Noam 112, 257, 327
çıkart grupları 125
Cıvaoğlu, Güneri 200

CNN Türk 188, 201
 Coase, R. H. 229, 231
 çoğulcu demokrasi 125, 142
 çoğulculuk 12, 166, 167, 168, 347, 358
 çoğulluk 13, 106, 166, 167
 Connolly, William 167
 Cooley, Charles Horton 228, 233, 234, 241, 252, 274, 275, 276
 Cottin 303
 Courtès 290
 Croce, Benedetto 86
 Crocean 86
 Cross, Joseph 330
 cumhuriyetçi demokrasi 170, 171

D

Dahl, Robert 141, 142
 Darwin, Charles 272
 davranış tarzı 115, 116, 248
 davranışçılık biçimi 270
 Débord, Guy 13, 185, 188, 196
 değişebilirlik 167, 172
 Deleuze, Gilles 87
 Demiray, Kemal 57
 demokrasi 39, 41, 102, 103, 121, 122, 123, 124, 125, 135, 142, 151, 158, 160, 162, 163, 164, 167, 168, 170, 171, 172, 177, 240, 241, 256, 257, 258, 260, 263
 demokratikleşme 121, 123, 124, 128, 150, 160, 167, 169, 171, 172, 173, 203, 206, 208
 Derrida, Jacques 13, 27, 87, 88, 92, 93
 deyim 46, 54, 103, 344
 devlet 42, 83, 102, 103, 121, 122, 123, 124, 127, 128, 137, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 154, 158, 159, 160, 162, 164, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 198, 199, 241, 254, 255, 261, 263, 264, 317, 335
 Dewey, John 232, 233, 237, 238, 240, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 269, 271
 Lady Diana 320
 Dijk, Teun A. van 11, 30, 31, 32, 33, 34, 43, 44, 73
 dikey anlaşmalar 265, 266, 267, 268
 dikey fiyat tespiti 266
 dikey kısıtlamalar 266, 268
 dikey pazar bölünmesi 266

dil felsefesi 101, 120
 dil göstergesi 25
 dilbilim 11, 14, 20, 22, 23, 25, 30, 33, 44, 87, 289, 290, 292
 dilbilim enformasyon teorisi 87
 dilbilimsel 19, 20, 22, 33, 289, 301
 Dilthey, Wilhelm 120
 dinleyiciler 21, 31, 88, 152, 208
 dirençli zeminler 88, 93, 96, 290
 direniş 29, 133, 157, 343, 350
 dış gruplar 276
 diyalektik 88, 89, 112, 135
 diyalog 22, 39, 95, 102, 116, 124, 128, 129, 130, 133, 134, 136, 138, 139, 140, 142, 145, 155, 156, 167, 169, 185
 dizimsel bağlantı 23
 doğruluk 90, 113, 115, 116, 129, 130, 152, 279, 347
 Doğu kökenli sözcük 46, 55
 Doktor Kevorkian 333
 doku 14, 93, 291, 293, 294, 295, 296, 297, 300, 304, 305, 309
 dokunsal 296, 297, 305
 Dolce, Domenico 14, 303
 Dressler, Wolfgang 19, 20
 Dubois, Jacques 14, 289
 Dubois, Philippe 289
 Durduran, Hüseyin Deniz (Astegmen) 196
 Durkheim, Emile 102, 103, 120, 132, 237, 244, 246, 272
 durumsallık 21, 32, 35, 195
 düşünce 12, 22, 24, 27, 45, 73, 85, 86, 87, 88, 101, 104, 112, 116, 118, 131, 142, 149, 151, 160, 162, 174, 190, 196, 197, 226, 229, 230, 232, 233, 238, 240, 241, 242, 244, 246, 247, 248, 251, 256, 259, 261, 262, 265, 272, 273, 278, 280, 291, 300, 321, 334, 347, 350, 356, 361
 düşünüyapılar 154
 düzanlam 46, 91, 133
 düzen kuramı 113, 119, 125, 159, 177
 Dworkin, Ronald 178
 dystopia 316, 317

E

Eco, Umberto 13, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 97, 292
 edebi metin 87
 Edeline, Francis 14, 289

Edmonds, Ron 255
efsane 21
eğitim 26, 85, 154, 226, 229, 233,
236, 248, 252, 253, 254, 255,
256, 257, 258, 259, 260, 261,
263, 270, 272, 273, 319, 326,
345, 353
eğlence 13, 15, 185, 190, 197, 216,
218, 234, 317, 318, 319, 320,
328, 332, 335, 336, 337
eğretileme 53, 126, 290, 315
Einaudi Yayınevi 86, 87
Ekdi, Barış 265
eklektik 226, 242
ekol 15, 227, 228, 232, 233, 235,
253, 261, 280
ekolojik inceleme tekniği 238, 249
ekonomik mucize 263
ekonomi-politik 347, 353
ekran 28, 315, 321, 325, 330, 332,
334, 336
elektronik gazete 201
Eleştirel Kuram 104, 119, 121, 122
Eleştirel Söylem Çözümlemesi 11,
12, 30, 33, 44, 45, 73, 74
Eleştirel Toplum Kuramı 121
elitler 31, 216, 260, 350, 352, 357
Elliot, A. 225
emek 105, 106, 107, 108, 110, 116
emek-değer 102
enformasyon 13, 21, 29, 87, 185,
186, 315, 319, 320, 321
Erdoğan, Tayyip (Başbakan) 37,
192, 197, 225, 237, 238, 239,
243, 244
Ergenekon 197
Ergin, Sedat 194
eşsüremlilik 12, 45, 73, 233
estetik 26, 28, 41, 83, 85, 87, 88, 89,
91, 103, 289, 290
etkileşim 91, 105, 106, 107, 108,
109, 110, 111, 112, 113, 115,
119, 120, 125, 152, 155, 170,
226, 228, 234, 238, 242, 245,
250, 251, 252, 270, 274, 291,
329, 355, 359
etnisite 236, 243, 245
etnografya 239, 242
evrensel pragmatik 113, 114

F

Fahreddin, Ali 260
faydacılık 270
Fellini, Federic 26
film 11, 15, 19, 26, 42, 93, 94, 95,

274, 316, 319, 322, 323, 324,
325, 326, 327, 328, 329, 330,
331, 332, 333, 334, 335, 343
Fiske, Robert 334, 359
Floch, J. M. 291, 293
Foge, R. W. 229
fon 297, 298, 299, 304
fotoğraf 19, 31, 32, 190, 196, 199,
200, 201, 296, 300, 301, 305
Foucault, Michel 27, 87, 131, 132,
133, 134, 135, 137, 138, 347
Franco, Francisco 83
Frankfurt Okulu 104, 120, 121, 124,
127, 227, 234, 278, 351, 352,
356, 358
Fransız Devrimi 204
Fransız Yeni Dalga 26
Frazier, Edward Franklin 251
Friedman, Milton 229, 231, 252,
261, 262, 263, 264, 269

G

Gabbana, Stefano 14, 303
Garnham 352, 353, 358
Gary, Brett 238, 240
gazeteci 29, 30, 43, 84, 187, 189,
190, 191, 192, 193, 194, 195,
196, 197, 198, 199, 200, 201,
202, 203, 204, 205, 207, 208,
210, 212, 214, 215, 259, 272, 332
gazeteler 35, 186, 190, 197, 201,
203, 205, 206, 207, 208, 211,
212, 214, 215, 216, 217, 218, 327
geçerlilik savı 113, 114, 115, 116,
117, 163
Gehlen, Arnold 107
gelenek 13, 105, 116, 120, 151, 166,
168, 243
gelenekselleşme 108
genel retorik 289, 290, 292,
genörneği 142, 143, 145, 158, 159,
160, 163, 166, 173
gerçeklik 12, 19, 21, 26, 28, 45, 74,
103, 105, 107, 108, 109, 112,
113, 115, 116, 134, 139, 144,
152, 166, 185, 190, 201, 252,
263, 270, 279, 301, 320, 321,
322, 331, 332, 336, 350, 360
gerçeklik üretimi 134
Getto, Giovanni 87
gettolaşma 228, 243, 245
Geunette 27
Giddens, Anthony 329
Gilroy, Paul 351
gizilgüç 114, 138

göç 228, 236, 241, 243, 245, 253,
271, 276
göç hareketleri 228, 243, 245
Gogel 298
Göktürk, Akşit 24
Goodman, Leo 242
Google 334
Gordon, Milton M. 243, 244, 245
görsel 13, 14, 36, 94, 95, 185, 186,
187, 192, 195, 196, 199, 289,
291, 292, 293, 294, 295, 296,
297, 298, 300, 302, 303, 304,
306, 308, 309
görsel göstergebilim 289, 291, 292,
293, 294, 301, 303, 308, 309
görsel iletişim 14, 85, 289, 291, 292
görsel iletişim araçları 186
görsel söylem 14, 289, 292, 293,
302, 303, 304, 305, 306, 307,
308, 309
görselleşmek 188
görüntü 28, 59, 119, 129, 145, 190,
195, 248, 295, 296, 301, 302,
305, 316, 318, 319, 320, 321,
326, 328, 331, 332, 334, 336
gösteren 25, 91, 93, 102, 128, 134,
248, 254, 265, 271, 294, 300,
302, 305, 346, 348, 354, 357, 358
göstergebilim 14, 27, 28, 83, 85, 86,
87, 289, 290, 291, 292, 293, 296,
301, 303, 308, 309, 362
göstergebilimci 291, 299, 303
göstergebilimsel metot 87
gösteri 13, 85, 185, 192, 322, 332,
333
gösteri toplumu 187, 202
gösterilen 25, 91, 95, 134, 143, 295,
300, 319
Goya, Francisco 302
gözetim 24, 255, 269, 315, 316, 317,
318, 319, 326, 327, 336
gözetimli dalgalanma 269
Gramsci, Antonio 86, 356, 357, 358,
360, 362, 363
Gramşyan Eleştirel Kuram 122
Greimas Okulu 293
Greimas, Algirdas Julien 28, 75,
290
Groosberg 347
Groupe µ 289, 290, 291, 292, 293,
294, 295, 296, 297, 298, 299,
300, 301, 302, 303, 304, 308, 309
grup 14, 84, 112, 115, 145, 153, 156,
166, 240, 245, 250, 251, 268,
272, 274, 275, 276, 277, 352
grup olgusu 275

Grupp 63 84, 85, 87,
güç 31, 37, 38, 44, 73, 110, 124, 125,
128, 129, 131, 132, 133, 134,
135, 138, 141, 144, 145, 146,
153, 155, 159, 160, 161, 163,
165, 189, 191, 194, 257, 299,
348, 349, 351, 358, 363
Guillaume, Gustave 25
Gül, Abdullah 191, 192
Günal, Asena 200
günceellik 187
gündelik dil 111, 119, 205
gündelik yaşam 119, 328, 344, 361,
362, 364

H

haber 11, 29, 31, 32, 187, 188, 189,
190, 192, 193, 195, 196, 199,
201, 202, 203, 204, 207, 209,
210, 211, 212, 213, 214, 215,
217, 218, 273, 316, 321, 355
haber söylemi 189, 210
haberçiler 199
Habermas, Jürgen 12, 101, 102,
103, 104, 105, 106, 107, 108,
109, 110, 112, 113, 114, 115,
116, 118, 119, 120, 121, 122,
123, 124, 125, 126, 127, 128,
130, 131, 135, 137, 138, 139,
142, 143, 144, 145, 147, 148,
149, 151, 152, 153, 154, 155,
157, 158, 159, 160, 161, 162,
163, 164, 165, 166, 167, 168,
169, 170, 171, 172, 174, 175,
176, 177
hakçalık ilkesi 142
hakçalık söylemi 131
haklılaştırım 126, 127, 128, 129,
138, 139, 140, 141, 143, 145,
146, 150, 151, 152, 154, 177
halk 36, 42, 147, 159, 160, 175, 213,
236, 272, 335,
halk kültürü 361
Hall, Stuart 230, 343, 344, 345, 346,
347, 348, 349, 350, 351, 353,
355, 356, 357, 358, 359, 360,
361, 362, 363
Hanks, Colin 326
Hardt, Hanno 237, 238, 240, 251,
261
Harris, Ed 322
Hauser, Phillip 242
Hayes, Bill 58
Hedige, Dick 345, 351, 359
hedef kitle 26, 92, 202, 205, 208

hedefe yönelik davranış 115
Hegel, G. W. Friedrich 101, 106,
108, 152, 157, 257
hegemonik 348, 349, 356, 359, 363,
hegemonya 15, 86, 116, 264, 356,
357, 360, 363
Heinried, Paul 93
Henry, Michel 196
hikâye 21, 27, 31, 32, 46, 66, 189,
196, 217, 324, 355
hipergerçek 325
hipnopedya 326, 337
Hitler, Adolf 83
Hobbes, Thomas 22
Hoggart, Richard 343, 344, 345,
346, 348, 349, 350, 351, 352,
358, 360, 363
Horkheimer, Max 124, 278, 242,
251, 266, 272
Hughes, Everett 242, 251, 266, 272
Husserl, Edmund G. A. 101
Huxley, Aldous 315, 316, 317, 318,
319, 322, 325, 326, 331, 335
Hürriyet 194, 195, 196, 203, 205,
206, 208
Hz. Yusuf 306

I-İ

Irigaray, Luce 27
Isaacs, Harold 246
iç gruplar 276
ikileme 46, 61
ikincil grup 274, 276
ikna kuramı 118
ikon 293, 300
ikonik gösterge 14, 91, 291, 293,
295, 301, 302, 303, 306
iktidar 27, 28, 41, 43, 44, 102, 103,
105, 110, 112, 147, 148, 149,
160, 166, 169, 171, 174, 175,
189, 190, 191, 192, 193, 196,
204, 208, 209, 316, 356
ileti 20, 25, 59, 89, 91, 226, 251, 300,
302
iletişim 13, 14, 20, 26, 83, 88, 89,
91, 92, 108, 109, 110, 111, 112,
113, 114, 117, 119, 120, 121,
122, 123, 125, 126, 128, 129,
130, 134, 136, 137, 138, 139,
143, 144, 145, 146, 149, 154,
155, 156, 159, 172, 176, 187,
198, 199, 200, 201, 202, 207,
225, 226, 227, 229, 232, 235,
238, 239, 240, 241, 250, 251,
252, 270, 271, 273, 274, 278,

279, 280, 290, 291, 292, 321,
329, 344, 354, 355, 357
iletişim araçları 13, 29, 30, 103,
117, 186, 187, 188, 191, 192,
193, 195, 228, 234, 252, 273,
316, 319, 326, 329, 331, 336,
349, 361, 364
iletişim bilimleri 187, 226, 229, 278
iletişim kuramı 89, 103, 112, 120,
128, 152, 153, 158, 162, 225,
278, 289
iletişim stratejisi 13, 88
iletişim tasarısı 89
iletişim teknolojileri 15, 188, 228,
315, 316, 329, 336, 337
iletişim teorisi 87
iletişimsel eylem 103, 105, 106,
108, 109, 110, 111, 112, 113,
114, 115, 116, 117, 118, 119,
120, 128, 135, 137, 139, 140,
142, 144, 145, 146, 153, 154,
155, 157, 159, 163, 278
iletişimsel eylem kuramı 13, 74,
101, 103, 104, 110, 111, 112,
120, 124, 139, 159, 162, 165
iletişimsel us 125, 144, 152
iletişimsel usallık 118, 121, 122,
123, 124, 125, 127, 129, 130,
135, 143, 144, 153, 154, 158,
171, 172
iltica 243
imge 13, 14, 25, 27, 35, 159, 185,
187, 200, 252, 275, 289, 290,
291, 292, 293, 294, 296, 298,
299, 300, 301, 302, 303, 304,
305, 306, 307, 308
imge retoriği 290
İngiliz Kültürel Araştırmaları 344,
351, 352, 356, 357, 358
İngiliz Kültürel Çalışmaları 15,
343, 345, 348, 350, 351, 356,
360, 363
İngiliz kültürü 348, 349, 351
internet 15, 315, 316, 323, 326, 327,
328, 329, 331, 332, 334
internet gazeteciliği 201
işçi sınıfı 234, 262, 344, 349, 350,
351, 352, 358, 360,
izlenen 174, 195, 212, 264, 299, 302,
307, 315, 321, 330, 331
izleyici 88, 89, 94, 95, 96, 187, 201,
217, 291, 294, 296, 316, 317,
319, 320, 321, 322, 323, 326,
327, 328, 330, 333, 335, 336,
343, 344, 353, 356

J

- Jakobson, Roman 290, 292
 James, William 253, 255, 260, 271, 275
 Jefferson, Gail 351
 Johnson, D. Gale 231, 363
 Joinet, Béatrice 204, 217
 Joxe, Alain 265
 Joyce, James 94

K

- kabul edilebilirlik 21, 163
 Kafka, Franz 92
 Kahraman, Hasan Bülent 200
 kalabalık 30, 35, 236, 250, 272, 273, 274,
 kalıplaşmış sözcük 46, 49
 kamera 193, 196, 354, 358, 333
 kamu otoritesi 147, 148, 174, 175, 269
 kamuoyu 103, 125, 126, 127, 129, 131, 136, 138, 145, 146, 148, 149, 151, 154, 156, 157, 176, 177, 189, 196, 216, 273, 278, 331
 kamusal alan 29, 103, 122, 123, 124, 147, 148, 149, 160, 163, 164, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 175, 176, 177, 178, 188, 190, 193, 210
 Kant, İmanuel 22, 101, 159
 kapitalist 102, 124, 162, 209, 216, 261, 262, 317, 349, 352, 353, 358, 363
 kapitalizm 147, 157, 162, 174, 265, 277, 347, 353
 kara ütopya 316
 karmaşık cümleler 32
 karışıklık 27, 46, 65, 167, 170, 171, 172, 194, 212, 294, 295, 297, 298, 299, 300, 304, 305, 309, 361
 karşı ütopya 315, 316, 318, 319, 325, 335
 karşı-hegemonya 356
 katılımcı demokrasi 125, 170
 katılımcı gözlem 226, 228
 katılımlı gözlem 239, 257
 kenarlık 299, 300
 Kennedy, John F. 321
 kimlik 29, 44, 73, 105, 122, 165, 167, 168, 170, 171, 172, 193, 214, 228, 246, 252, 253, 270, 275, 324, 332, 333, 349, 352, 357
 kinetik dönüşüm 302
 kirli dalgalanma 269
 kişileşme 25

- kişilik 96, 117, 119, 127, 128, 146, 154, 177, 200, 228, 249, 263, 270
 Kışlalı, Mehmet Ali 191, 194, 199
 kitle kültürü 86, 332, 343, 344, 358
 kitlessl sanat 361
 Klein Naomi 364, 265
 Klinkenberg, Jean-Marie 14, 289, 290, 292
 Kocaman, Ahmet 44, 333
 kolektif yaşam 235
 kontur 297
 konum 20, 26, 30, 35, 44, 97, 102, 103, 118, 119, 125, 128, 129, 130, 132, 134, 144, 145, 155, 158, 164, 166, 167, 175, 189, 191, 192, 193, 199, 202, 207, 208, 227, 233, 237, 238, 241, 243, 260, 277, 291, 293, 295, 297, 298, 299, 305, 307, 317, 321, 327, 343, 344, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 353, 355, 356, 361
 Korkmaz, Alemdar 191, 225, 237, 238
 koşutluk 46, 48, 158, 173, 360
 Köp-ülü, Fuat 260
 Körfez Savaşı 28, 204, 321,
 Koriyürek, Cüneyt E. 200
 köşe yazarı 194, 200, 212, 213, 214
 köşe yazısı 19, 191, 193, 194, 198, 199, 204, 207, 208, 213, 214
 kriminoloji 229, 238, 239, 248, 249
 Kristeva, Julia 27
 kültür 41, 84, 85, 102, 103, 122, 125, 127, 136, 149, 159, 185, 205, 235, 239, 247, 248, 250, 274, 294, 344, 352, 353, 356, 357, 358, 359, 361
 kültür çatışması 247
 kültürel (davranışçı) asimilasyon 244, 273
 kültürel çalışmalar 15, 343, 344, 346, 347, 348, 350, 351, 352, 353, 356, 357, 358, 360, 362, 363, 364
 kurala dayalı davranış 115
 kuramcı 11, 27, 87, 89, 124, 125, 168, 228, 229, 233, 236, 237, 238, 246, 252, 253, 262, 274, 290, 343, 362
 küreselleşme 164, 194, 211, 212, 318, 320
 kurgu 26, 28, 44, 45, 73, 74, 87, 88, 90, 91, 93, 95, 96, 212, 216, 317, 320, 322, 323, 325, 328, 329
 kurumsallaşma 107, 108, 110, 149,

159, 164, 165, 253
Kymlicka, Will 168

L
Lacan, Jacques 87
Lane, Diana 326, 332,
Lasswell, Harold 26, 270,
Lazar, Judith 228, 229, 235, 238,
278
Leibniz, Gottfried Wilhelm 22
leke 41, 298
Levi-Strauss 362
liberal demokrasi 170, 256,
Linklater, Andrew 122
Lucas, R. E. 229, 231
Lukacs, George 86

M
makro analitik kuram 243
manipülasyon 30, 31, 189, 191
manipüle etmek 189, 200, 203
Mannheim, K. 236
manşet 19, 29, 197, 215
Marin 291
Markowitz, Harr 230, 231,
Marx, Karl 102, 103, 104, 106, 107,
108, 116, 120, 146, 152, 346,
353, 354
Marksist 86, 104, 277, 278, 346,
353, 360
Martinet, André 25
masal 21, 46, 60
Masterman, Len 26, 27
Mattelart, A. 229, 235, 236, 238,
241, 257, 272, 273
McKenzie, Roderick D. 251
McLuhan, Herbert Marshall 29
Mead, George Herbert 102, 133,
135, 241, 242, 250, 251, 252,
269, 270, 274,
medya 12, 13, 15, 26, 27, 28, 35, 41,
43, 44, 45, 85, 87, 103, 177, 186,
187, 189, 190, 191, 192, 196,
197, 199, 202, 203, 206, 207,
209, 210, 213, 214, 215, 217,
236, 278, 316, 317, 318, 319,
322, 326, 328, 331, 332, 333,
336, 337, 343, 346, 353, 354,
356, 358, 359, 360, 361, 362
medya çözümlemeleri 228
medya iletileri 28
medya kültürü 352, 353, 356, 359
medyatik 187, 189, 192, 195, 196,
320, 333, 334

Merton, Robert K. 231, 246, 247
mesaj biçimi 355
meta-iletişim 114
metin 11, 13, 19, 20, 21, 22, 31, 33,
46, 74, 85, 88, 91, 92, 93, 97, 291
metin okuma 91
mikro analitik (klasik) kuram 243
Miller, M. H. 229, 231
Milliyet 198
Mills, C. Wright 200
Minguet, Philippe 14, 289, 292
Minkinen, Sirkka 26
modern kültür 84, 352
modernleşme 216, 225, 279, 352
Mondrian 298,
Montale, Eugenio 92
Morley, David 345, 357
mücadele 36, 173, 176, 203, 219,
262, 347, 350, 353, 358, 362, 363
muhalafet 36, 38, 39, 197, 350,
Mussolini, Benito 83
müzik 19, 86

N
neoklasik 264
Nerval, Gerard de 94, 95
Nesin, Aziz 212, 213
nesne 25, 89, 90, 93, 97, 106, 107,
111, 133, 211, 213, 240, 291,
292, 293, 294, 295, 299, 300,
301, 302, 303, 309, 317, 332,
344, 354, 359
nesnel yaşam-dünyası 113
Nicholas, Cusali 87
Nikodimus 306
NTV 192

O-Ö
Ogburn 242
okur 13, 85, 88, 90, 91, 92, 93, 94,
95, 200, 206, 207, 208, 214, 216
olay incelemesi 249
ortak iyi 130, 138, 139, 140, 141,
142, 143, 146
Orwell, George 315, 316, 317, 318,
335
otorite 29, 31, 105, 116, 133, 137,
138, 147, 148, 169, 174, 175,
193, 199, 236, 252, 269
Otte, Marcel 289,
oynak zeminler 88, 93
oyun kuramı 115
oyuna davet 89, 90, 91, 92
oyuna dayalı davranış 115

öğretici metin türleri 22
 öteki 12, 30, 103, 112, 119, 122, 124,
 126, 135, 166, 167, 172, 190,
 206, 252, 295, 297, 299, 301,
 302, 305, 307, 329
 öykü 19, 21, 46, 66, 90, 91, 94, 95,
 96, 97, 189, 217, 228, 238, 249,
 257, 349
 özdeşlik 112, 160
 özdeş-olmayış 112
 özel alan 103, 148, 175, 193
 özel yaşam 125, 131, 146, 162
 özelleştirme 262
 özgürlük 102, 103, 105, 121, 122,
 123, 124, 126, 128, 132, 134,
 135, 136, 138, 151, 156, 157,
 158, 159, 163, 164, 166, 172,
 173, 174, 176, 209, 254, 257,
 262, 263
 Özkasnak, Erol (Tümgeneral) 194
 Özkök, Ertuğrul 200, 203, 204, 205,
 206, 207, 208
 özne 27, 106, 107, 108, 110, 111,
 112, 114, 115, 121, 122, 125,
 128, 135, 139, 140, 144, 152,
 167, 173, 208, 229, 302, 350
 öznel yaşam-dünyası 113, 116, 117
 özneler-arasılık 107, 109, 111, 125,
 135, 140, 142

P
 Pahl, Ray 233, 277
 parasalcılık 231, 262
 Paris Göstergebilim Okulu 27
 Park, Robert Ezra 228, 233, 236,
 238, 242, 243, 244, 250, 251,
 252, 271, 272, 273, 274, 277
 Parker, Alan 58
 Parker, Kathleen 334
 Parsons, Talcott 102, 103, 115, 120,
 238, 261
 Patten, Simon 334
 Pearl, Daniel 27, 97, 240
 Peirce, Charles Sanders 241, 253
 Piaget 102
 Pinochet, Augusto 263, 264
 Pire, Francis 14, 289
 plastik gösterge 14, 291, 293, 294,
 295, 296, 297, 299, 300, 304,
 305, 308, 309
 Platon 105, 117
 poetika 88, 89
 Popper, Karl 113
 popüler 22, 186, 187, 189, 190, 198,
 215, 216, 344, 356, 357, 358, 361

popüler kültür 26, 35, 86, 189, 352,
 357, 358, 359, 361, 363, 364,
 popüler sanat 345, 361
 popüler sözcük 46, 51
 popülerleşme 198, 208, 225, 331
 popülizm 205, 333, 352
 Post-Crocean estetik 87
 postmodern hermeneutik 87
 pozitivizm 101, 278
 pragmatik 25, 110, 113, 114, 238,
 240, 259, 290, 301
 pragmatist 240, 241, 252, 260
 pragmatizm 101, 232, 237, 238, 240,
 241, 253, 256, 259
 propaganda 13, 185, 196, 204, 208,
 240, 273, 278
 Proust, Marcel 94
 Pulur, Hasan 214

R

Radikal 191, 193, 194, 200, 206, 211,
 212, 213, 334
 RAI 83, 84, 85
 Ramonet 319, 320, 332
 reality show 193
 Reckless, Walter C. 251
 Redfield, Robert 244
 Refik, Ahmet 260
 rekabet 151, 167, 203, 243, 251,
 263, 265, 267, 268, 269
 rekabet hukuku 265, 266
 reklam 11, 13, 14, 19, 160, 185, 186,
 190, 195, 196, 201, 202, 203,
 205, 207, 208, 218, 289, 303,
 304, 305, 306, 307, 308, 327,
 331, 332, 336
 renk 294, 297, 304, 309
 Renoir, Pierre Auguste 26, 301
 Reşad, Ali 260
 resim 39, 302, 304, 306, 308
 retorik 14, 31, 32, 289, 290, 292, 362
 Rockefeller Vakfı 238, 240
 roller kuramı 115
 roman 19, 83, 86, 87, 92, 279, 317,
 318
 röntgencilik 316, 318, 336
 Royce, Josiah 240

S-Ş

sabit döviz kuru sistemi 260
 Saddam Hüseyin 334
 samimiyet 113, 114, 115, 116, 139
 sanal ortam 330
 sanat yapıtı 88, 89

- sanatçı 30, 43, 83, 84, 86, 88, 89,
296, 303
Sapir, Edward 24, 252
Sartre, Jean Paul 87
Saussure, Ferdinand de 22, 23, 25,
27, 360
Scheler, Max 236
Scholes, Myron 230
Schultz, T. W. 229, 231
Searle, John 113
seçkincilik 205
Sedgwick 360
sembolik etkileşimcilik 234, 241,
242, 243, 250, 252, 270, 272,
274, 355
serbest dalgalanma 269
serbestleştirme 262
ses 24, 31, 47, 91, 164, 211, 319,
320, 326, 335, 353, 358
seyirlik 13, 15, 319, 326, 328, 329,
330, 333, 337
seyirsel 186, 187, 190, 192, 196
seyirleşmek 188
Shakespeare, William 322
sıra dışı sözcük 63
simge 14, 19, 25, 36, 51, 71
simgesel etkileşimcilik 106, 112,
120
Simmel, George 242, 244, 250, 271,
272
simülasyon 187, 201, 322
sinema 26, 211, 274, 289, 290, 296,
344, 359
sınır 35, 44, 91, 103, 104, 114, 117,
122, 130, 131, 133, 135, 137,
141, 142, 146, 147, 150, 162,
164, 165, 166, 169, 170, 173,
174, 177, 197, 203, 215, 226,
232, 239, 247, 252, 260, 263,
279, 291, 297, 299, 306, 309,
332, 345, 348, 350, 355
sis etkisi 94, 95
sit-com 27
soap-opera 27
sivil itaatsızlık 30, 177, 178
sivil toplum 35, 122, 123, 125, 126,
127, 128, 136, 145, 146, 149,
153, 154, 155, 156, 159, 162,
170, 171, 172, 173, 254
siyasal kamu 149, 176
siyasal kamu alanı 158, 162, 176
siyasi 29, 40, 86, 187, 188, 189, 191,
195, 196, 197, 198, 199, 210,
211, 214, 243, 257, 260, 357
skopolamin 318
Slesinger, Donald 240
Small, Albion 242, 271, 277
Solomon, Robert C. 105
Sonesson, Göran 289, 293
Sonsuz Arketipler Kümesi 95
sosyal bilimler 11, 30, 226, 229,
234, 235, 236, 240, 241, 279
sosyal psikoloji 238, 241, 252, 270
sosyo-kültürel yaşam 119, 127, 245,
348, 357
sosyoloji 13, 15, 226, 228, 229, 232,
233, 236, 237, 238, 239, 240,
241, 242, 244, 253, 270, 271,
272, 274, 277, 279, 343, 344,
348, 357
söylem 12, 15, 21, 22, 24, 25, 29, 30,
33, 35, 44, 45, 74, 76, 132, 133,
134, 160, 166, 196, 198, 205,
209, 211, 212, 213, 250, 293,
300, 363
söylem analizi 22
söylem çözümlemeleri 11, 14, 22,
30, 33, 73, 74, 289, 303, 304,
308, 309
söylemsel sözdizimi 25
söylemselleşme 25, 44, 45, 74
sözcük 12, 32, 34, 35, 36, 45, 46, 73,
74
sözcük öbekleri 12, 32, 35, 36, 45,
73, 74
sözdizimsel 19, 354
sözlü davranış 113, 114, 118
sözlü kültür 234
spot 31
Staples 327
Stigler, G. J. 229, 231
Stone, Oliver 58
Stratton 347, 348, 349, 350, 351
Strauss, Claude Levi 27, 65, 362
suç istatistikleri 235, 249
Sungu, İhsan 260
süremselleşme 25
Sutherland, Edwin 251
Şerif, İhsan 260
şiddet 15, 36, 137, 153, 193, 248,
257, 316, 321, 322, 326, 327,
328, 329, 330, 332, 333, 336, 337
şiir 19, 289, 290
şiir retorigi 200
şiirsel 22, 90, 95, 290
Şikago Okulu 13, 14, 226, 227, 228,
229, 230, 231, 232, 233, 234,
235, 236, 237, 238, 239, 240,
241, 242, 243, 244, 245, 246,
248, 249, 250, 251, 252, 253,
254, 255, 257, 258, 261, 263,
264, 265, 266, 267, 268, 269,
271, 272, 273, 275, 277, 279, 280

T

Talu, Umur 200, 215
 tanımlayıcı metin türleri 22
 tarihsellik 104, 167, 174
 tartışmacı metin türleri 21
 Taylor, Charles 135, 168, 169,
 tekerleme 46, 60
 tektonik anlam tabakaları 13, 88,
 92
 telefon 21, 202, 329, 333
 televizyon 14, 28, 29, 35, 83, 186,
 187, 189, 190, 197, 201, 210,
 212, 216, 217, 289, 315, 316,
 319, 320, 321, 322, 323, 324,
 325, 326, 329, 331, 333, 334,
 335, 336, 344, 355, 359, 361
 temiz dalgalanma 369
 temsil 28, 31, 106, 108, 135, 147,
 148, 160, 164, 174, 175, 189,
 199, 204, 205, 278, 297, 305,
 306, 307, 320, 328, 335, 358
 Terim, Fatih 215
 teşhircilik 316, 329, 330, 336
 Tesniere, Lucien 25
 TGRT 215
 Thomas, W. I. 228, 242, 251, 271,
 277
 Thrasher, Frederic 251
 Thürleman 291
 Tocqueville, Alexis de 166
 Todorov, Tzvetan 27, 292
 Tomaselli 363
 Tönnies, Ferdinand 244
 toplum 12, 15, 27, 30, 102, 103, 105,
 112, 113, 115, 117, 119, 121,
 122, 123, 124, 125, 126, 127,
 128, 129, 136, 137, 139, 142,
 143, 145, 146, 148, 150, 151,
 152, 153, 154, 155, 156, 157,
 158, 159, 164, 165, 169, 170,
 171, 172, 173, 175, 189, 199,
 227, 228, 229, 235, 244, 245,
 246, 252, 254, 260, 270, 273,
 274, 317, 324, 343, 358
 toplum kuramı 102, 103, 104, 112,
 115, 119
 toplumbilim 111, 112, 115, 119,
 120, 121, 226, 242, 257, 289
 toplumbilimci 12, 119, 166, 227,
 234, 239
 toplumsal çatışma 104
 toplumsal kuramlar 108, 226, 232,
 234, 235, 246, 357
 toplumsal yaşam-dünyası 113
 toplumsal-kültürel yaşam 118, 119
 toplumsallaşma 25, 103, 113, 153,

163, 166, 188, 225, 275, 315
 Toscani 303
 Touraine, Alain 126, 195, 208
 Trignon, Hadelin 14, 289
 Truffaut, François 26
Truman Show 14, 316, 319, 322,
 324, 325
 tüketici 28, 86, 89, 90, 136, 166,
 207, 208, 216, 265, 266, 267,
 268, 356
 tüketim 88, 89, 93, 166, 326, 329,
 332, 349
 tüketim toplumu 136, 205, 208, 349
 tümce 19, 24, 25, 44, 45, 113, 227,
 297
 tutarlık 22
 Tutour, Le 292

U-Ü

us 104, 105, 113, 115, 119, 124, 125,
 126, 128, 130, 134, 136, 139,
 144, 150, 151, 152, 159, 163, 177
 usçul 107, 109, 110, 111, 114, 116,
 117, 118, 119, 125, 150, 151,
 156, 169, 176
 usçullaştırma 117
 usçulluk 108, 114, 119, 120, 169
 uygulamacı 228
 uylaşım 142, 154, 157
 uyum 19, 121, 229, 259, 264, 272,
 302, 329, 346, 353
 uzlaşma 22, 29, 102, 104, 114, 116,
 117, 118, 125, 126, 130, 131,
 136, 138, 139, 141, 142, 143,
 144, 145, 151, 153, 154, 155,
 157, 167, 171, 277, 359
 uzman bürokrat 137
 ülküsel iletişim 125, 128, 155
 ülküsel iletişim topluluğu 139, 143
 ünlem 46, 62
 üretim 31, 106, 116, 121, 122, 124,
 146, 153, 166, 187, 204, 353,
 354, 356
 üretim güçleri 106, 107, 108, 116,
 353
 üst başlık 31, 32

V-W

Vardar, Berke 20, 23, 24, 27, 28
 varlıkbilgisel 120
 Vauthier, Bénédict 289
 Vietnam Savaşı 321
 Vinci, Leonardo da 303
 Walbaum 303

Metin Çözümlemeleri

- Wallace, Mike 333
Warner, Lloyd 242
Washington, Booker, T. 271
web 328, 329
Weber, Max 102, 120, 124, 126, 127,
137, 143, 147, 148, 152, 174, 237
Weir, Peter 322
Whannel, Paddy 361
Williams, Raymond 345, 348, 350
Winand, Jean 289
Wirth, Louis 228, 244, 251, 252,
276, 277

Y

- yananlam 29, 46, 74, 91, 302
Yankı Fazlası 13, 88, 91, 93, 94
yapıbozum 87, 92
yapıbozumcu 88
yapı-kurum 101, 102
yapısal asimilasyon 244
yapısal kuramlar 245, 246
yapısalcı 24, 44, 87, 291, 360
yapısalcılık 23, 25, 27, 87, 101, 131,
362
yaşam alanı 126, 146, 148, 152, 176
yaşam öyküsü 249
yaşam öyküsü çözümlemeleri 228
yaşam öyküsü tekniği 238, 249
yatay anlaşmalar 265
yazar 11, 12, 13, 14, 15, 27, 30, 43,
84, 87, 88, 90, 91, 92, 93, 190,
194, 195, 199, 200, 206, 210,
212, 213, 214, 215, 216, 218,
229, 232, 237, 265, 277, 292,
309, 334, 362
yazılı iletişim araçları 186
yazılı metin 190
yeniden çevrimleme 187
yeniden-yapılandırma 101
Yılmaz, Mesut 205
yönelim 104, 107, 111, 125, 151,
278, 298, 299, 302, 305, 309
yorumbilgisi 120
yorumlama 87, 88, 93, 156, 210,
250, 274, 289
Youk, Thomas 333

Z

- zaman-mekân olgusu 329
zehir 38, 42,
zincir göç 243, 245
Znaniecki, Florian 251

Metin her şeyden önce bir yapıdır. Bu yapıda, yalnızca metnin yapısal örgüsü değil, aynı zamanda onu çevreleyen dış gerçeklik de söz konusudur. Metinsellik sözcükler arası bağıntıların yanı sıra kesitler arası ilişkilerden de doğmaktadır. Metin, kendi içinde hiçbir şey ifade etmemekte ancak metin ve dünya bilgisi ile kurulan bağlantı sonucu bir anlam kazanmaktadır. Bu bağlamda da, gerek biçim gerek anlam düzeyinde üretimsellik olgusunun simgesi olarak metin farklı biçimler ve farklı anlamlar taşımaktadır.

Metin Çözümlemeleri adlı kitapta yer alan metinler, yeniden okunmuş, altüst edilmiş, çözümlenmiş, ayrıştırılmış, yeniden üretilmiş ve inşa edilmişlerdir. Çözümlemeye ya da yeniden okunmaya alınan metinlerin bağıntıları, anlam kaynağına yaslanarak, eriştiği her yeni noktada, kendini yeniden üretmekte ve yeniden yorumlanabilecek duruma gelmektedir. İnsanoğlunun adeta bitmeyen uğraşısı olarak nitelendirebileceğimiz metin çözümlemeleri, bir yandan metnin nasıl eklemlendiğini çözümlerken, diğer yandan kurguyla gerçeklik izleniminin örtüştüğü alanı da ortaya koymaktadır.

Kendi alanlarında yetkin akademisyenlerin bir eseri olan *Metin Çözümlemeleri* okuru da oyuna dahil ederek ona önemli bir sorumluluk yüklüyor: Önceden kazandığı bilgi ile metin arasında kuracağı ilişki becerisini geliştirme sorumluluğu...

AYRINTI • "AĞIR" KİTAP
ISBN 978-975-539-533-3

9 789755 395333

